

PÓTKÖTETEK

AZ EGYETEMES

PHILOLOGIAI KÖZLÖNYHÖZ.

SZERKESZTIK

HEINRICH G., P. THEWREWK E., NÉMETHY G.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA A BUDAPESTI PHILOLOGIAI TÁRSASÁG.

1890.

A ROMAI KÖLTÉSZET KORSZAKAI.

Valamely irodalom történetét korszakokra osztani annyit tesz, mint megjelölni fejlődésének különböző phasisait. Nem elég az irodalmat e célból valamely más történeti disciplina, pl. a politikai történet köréből vett felosztási alap szerint erőszakosan szét-darabolni vagy pedig az emelkedés, virágzás és hanyatlás kényelmes kategoriái szerint a legkülönbözőbb jelenségeket egy kalap alá vonni, hanem magában az irodalomban kell felkutatni azokat az indító okokat, melyek a fejlődés menetét meghatározzák.

Ha a feladatot jelen célunkhoz képest a költészet terére szorítjuk, első pillanatra világos, hogy, a mennyiben a költészetnek mint minden művészetnek célja a szépnek érzéki alakban való előállítása, itt a fejlődésre nézve, ha azt a maga ideális tisztaságában vizsgáljuk s a zavaró történeti befolyásoktól egyelőre eltekintünk, a műformák lesznek irányadók. A cél lesz kimutatni, hogy valamely népnél a legkezdtelegesebb, csaknem öntudatlan kísérletekből miképen fejlenek ki lassanként az első művészi formák s hogy ezekből akár önállóan, akár idegen hatások alatt, hogyan jönnek létre újabb és újabb, egyre bonyolultabb s mindig gondosabb öntudatos művészi munkát kívánó költői productumok; ki kell emelni továbbá azokat a jelenségeket, melyek a productio fokozatos kimerülését mutatják s végig kísérik a felbomlás szomorú processusát egészen addig, míg, az eszmei tartalom egyre sivárabbá válván, utoljára még a technikai ügyesség is veszendőbe megy s ezzel, mint minden művészetben, úgy a költészetben is a végegylengülés beáll.

Legegyszerűbb és legvonzóbb e feladat az olyan eredeti költészetben, minő a görög, melynek története minden irodalomtörténet ideálja. Csak feltevés útján rekonstruálható elemekből fejlik ki s lép teljes tökéletességben elénk a homerikus eposz, mint az egész későbbi költészet szülőanyja és szilárd alapja, észrevétlen

átmenet vezet ebből az elegiába, innen a melikus és chorikus lyrába, ez utóbbiból a dráma mind a két fajába s végre a comœdia eredeti alakjából a közép és az új comœdiába. Bátran beszélhetünk itt az eposz, a lyra és a dráma koráról s könnyen magyarázhatjuk ki az egyiket a másikból. Majd a költői productio, mint új műfajok teremtése véget érven kezdődnek a virtuóztatásig vitt technikai ügyességtől támogatott reproductio hosszú századai, míg utoljára időszámításunk hatodik századától kezdve beáll a technika hanyatlása is, az elbarbárosodás.

Bonyolultabb a problema a római költészetben, mely nem fejezett, mint a görög, csaknem minden számbavehető idegen hatás nélkül önmagából, s a hol a nemzeti és a görög, tehát két elem kölcsönhatása határozta meg a fejlődés menetét. Csupán a műformák elvével itt nem boldogulunk. A rómaiak nem maguk teremtenek műfajokat, hanem kész formákat vettek át s egyszerre kezdték meg a lyra, eposz, tragoedia és comœdia művelését s egy műfaj sohasem volt uralkodó. Nem helytelen ugyan alapjában az a felosztás, melyet a római irodalomtörténetírók csaknem kivétel nélkül követnek, midőn megkülönböztetik az archaistikus, arany és ezüst kort s a hanyatlás korát, de két nagy hibája van: először, hogy a római irodalomra nézve *nem jellemző*, másodsor, hogy a költészet terére szorítva, *elnagyoltsága* azonnal szembe tűnik. Nem jellemző azért, mert csupán azt fejezi ki, a mit az előadásom elején említett kényelmes kategoriák, hogy t. i. a római irodalomnak épen úgy, mint minden más irodalomnak, melyet valamely szerencsétlen külső behatás csirájában el nem fojtott, volt emelkedése, virágzása és hanyatlása s legfőllebb arra tanít, hogy a természetes fejlődés e három phasisa *mikor*, de nem arra, hogy *miként* ment végbe. Elnagyolt pedig azért, mert az Augustus idejére eső aranykor szempontjából nézeti velünk az egész irodalmat s a megelőző két század költészetét egy közös név, az archaistikus kor neve alá vonván, nem ad semmiféle képet annak változatos és a későbbi időszakok megértésére rendkívül fontos fejlődési phasisairól. Csak melleleg említem, mint teljesen elhibázottat, a Ribbeck felosztását a *Római költészet történetében*, a hol a köztársaság és a monarchia költészetét különbözteti meg, mintha bizony az irodalmi aranykor relativ tökéletessége a kormányforma változásaiból s nem a megelőző két század alapvető munkásságából volna magyarázandó.

Eddigi fejtegetéseinkből már eléggé kitűnt, hogy mi a felosz-

tástól, ha meg akar felelni céljának, első sorban azt kívánjuk, hogy *jellemző* legyen, vagyis, hogy megfeleljen az illető irodalom sajátos jellegének s a fejlődés különös, csakis itt előforduló momentumainak kiemelésével az egésztől oly képet adjon, mely egyedül a szóban forgó irodalomra illik s így kulcsul szolgál megértéséhez és a világirodalomban elfoglalt helyének megfelelő méltatásához. Ha ezt az elvet jelen célunkhoz képest a római költészetre alkalmazzuk, azonnal szembe ötlük, hogy ezt minden más költészettől *tiszta reproductiv jellege* különbözteti meg. Az összes római költőknek a jó Livius Andronicustól kezdve mindvégig öntudatos vezérelvök az, a mit Horatius a Pisókhoz írt levelében így formulázott:

Vos exemplaria Græca

Nocturna versate manu, versate diurna;

ők sohasem ismertek nagyobb célú abszolút tökéletességűeknek hitt görög minták többé-kevésbé hű utánzásánál. Ez elvnel fogva tehát *a római költészet fejlődésének objectiv mértéke az a különböző viszony lesz, a melyben időről időre a görög irodalomhoz állott.*

Tételünk a tárgyalásból egyenesen kizárja a Livius Andronicust megelőző, görög befolyástól nem érintett költészetet. Arra a kérdésre, vajjon nem követünk-e el hibát akkor, midőn ezt az irodalom későbbi fejlődésétől mereven elkülönítjük, könnyen megfelelhetünk. Mert bármily kevés az, a mit a római költészet őskoráról tudunk, annyit a ránk maradt csekély maradványokból is láthatunk, hogy ebben az időben a rómaiaknál öntudatosan művelt, irodalmi költészetről nem lehetett szó. Voltak vallásos énekek, jósverse, varázsigék, voltak bordalok, menyegzői és temetési énekek, szóval mint egy népnél, úgy a rómaiaknál sem hiányoztak a népies költészet alakban és tartalomban egyaránt primitív termékei: de oly költők, a kik művészi célra értékesítették és tökéletesítették volna azt, a mit a népnél találtak, s így megkísértették volna a nemzetes műköltészet megteremtését, nem akadtak. Az első költő pedig, a ki e nevet megérdemli, a nemzeti hagyománnyal teljesen szakított s áthidalhatatlanná tette az űrt a népies és műköltészet között.

A római poesis atyja *Livius Andronicus*, de nem olyan értelemben, mint Homeros a görögé: mert Homeros a maga nemzetéből való énekesek hosszú időn át folytatott poetikus munkásságára, Livius Andronicus ellenben egy idegen irodalom kész remekeire

támaszkodott. Bámulatos merészséggel fogott ez a görög eredetű ember a görög költészet összes főbb műfajainak római talajra való átültetéséhez: írt eposzt, tragédiát, comediót és kardalokat egyaránt. Egész működése nem egyéb fordításnál, de míg Odysseájában megtartotta az ősi *saturniust*, a latin nemzeti versalakot, drámáiban ezzel is szakítva, görög formákat használt, és pedig nemcsak hatos jambust és hetes trocheust, hanem még az anapæstusoktól, kretikusoktól s a kardalok bonyolult systemáitól sem tartózkodott, s így a latin nyelvet kimondhatatlan fáradsággal a görög metrika szigorú jármába fogta. Így tette göröggé a római költészetet nemcsak tartalomban, de külső formában is. Az egyetlen, a mi nála még a régi népköltészetre emlékeztet, az *alliteratió*nak és az *assonantiá*nak az akkori latin nyelvtől elválaszthatatlan használata.

Utóda, *Nævius* szintén a görög irodalom alapján áll ugyan, de mint latin anyanyelvű és teljesen római érzelmű ember, nem elégedhetett meg a görögök szolgálai utánzásával, illetőleg egyszerű lefordításával. Már comedióiban is nagyobb szabadsággal járt el, mint előde: ő volt az első, ki a *contaminatio* név alatt ismeretes műfogást alkalmazta, vagyis nem ragaszkodott szorosan ahhoz a görög eredetihez, melyet a mese alapjául elfogadott, hanem valamely más darabból is vett át egyes szerepeket és jeleneteket; felhasználta továbbá a vígjáték szabadságát arra is, hogy politikai nézeteinek adjon bennök kifejezést s a zsarnokoskodó római oligarchákat merészen megtámadja. Görög tárgyú tragédiáiban már a dolog természete megkövetelte az eredetinek pontosabb szemmel tartását, kárpótlásul azonban megteremté a római történeti tárgyú komoly drámát, a *fabula prætextata*-t, s ezzel megtette a merész lépést a nemzeties irányú műköltészet megteremtésére. Még tovább ment öreg korában írt, de legkitűnőbb munkájában, a *Bellum Poenicum*-ban, a hol a nemzeti tárgy, a római nép világhódító hivatásának megéneklése mellett a nemzeti versalakot, a *saturniust* is visszahelyezte régi jogaiba s művészebb formát igyekezett neki adni. Működésében tehát világosan látjuk a nemzeti elem reakcióját a görögösködés ellen, melynek kiszámíthatatlan következményei lettek volna, ha folytatója akad. Utána azonban a kor irányának hódoló ellenlábasa, *Ennius*, foglalta el a tért s így ő vele beveződött a *római költészet első időszaka*, a *görög és a nemzeti forma küzdelme*, a mire jellemzőleg utal a neki tulajdonított sírfelírás:

Itaque postquam est ore traditus thesauro,
 Obliti sunt Romai loquier lingua Latina.

Új korszak kezdődik *Enniusszal*, kinek legnagyobb tette *Annales* című eposzának megírása volt. Ő ugyan nemzeti eposzt akart adni a római népnek, melyet szembe lehessen állítani Homeros költeményeivel: de a nemzeti elemet csakis a tartalomban juttatta kifejezésre. Az egyes részletek compositiojában, a csataleírásokban, a különböző epikai fogásokban, a machinában, a stílusban mindenütt Homeros hűséges utánzója igyekezett lenni s e törekvésére a koronát a *hexameter* meghonosításával tette fel. Itt ért a római költészet egy újabb forduló pontra, a honnan lehetetlen volt többé a visszatérés; ekkor győzedelmeskedett a későbbieknél többé kérdés alá sem eső elv, hogy t. i. *a római költészetben a nemzeti tartalom is csak görög alakban jelentkezhetik*. Ez az elv, illetőleg ennek végső consequentiája, a *hexameter* behozatala érczigába hajtotta magát a nyelvet is. Mert míg a drámai versformákban, a hol a görög metrikát már Ennius előtt is követték, a jambikus, trochaeus, logaoedikus és anapaestikus systemákban a latin nyelv még meglehetősen szabadsággal mozgott s a hangsúly, a rövidség és hosszúság ingadozásai a kiejtésben, a hangugratás és a végzetek elköpása a versalkotásra mindenütt észrevehető befolyással volt: a hexameterben, a hol az arsis felbonthatatlan, a thesis csak egy és két szótag közt váltakozhatnak, csakis a hosszúság és rövidség kivétel nem ismerő törvénye uralkodhatott s a költészetnek az élet nyelvével végképen szakítania kellett. Ennius azonban ezzel, hogy megalapította végleg a római költői nyelvet és műformát, még nem elégedett meg: tragoediáiban egész sereg új mythussal ismertette meg a római közönséget, comœdiáiban szigorúbban követte elődeinél a görög mintákat, *Sota*-jában és *Satirái* egy részében ő ülteté át első ízben az alexandrin irodalom divatos termékeit, *Epicharmus*ában és *Euhemerus*ában pedig már a görög philosophiai felvilágosodás apostolának állott be. Szóval tervszerűen azon munkálkodott, hogy a görög szellemi élet számtalan irányú nyilvánulásait a költészet révén a rómaiak közkincsévé tegye.

Ennius mellett valamivel idősebb kortársa, *Plautus*, vonja magára figyelmünket, mint az *első specialista a római költők közt*. Ez a körülmény az egész későbbi irodalom megértésére rendkívül fontos, mert újabb közeledést jelent a görög irány felé. A görög költők ugyanis irodalmuk klasszikus korában valamennyien spe-

cialisták voltak, egész életükben egy műfajjal foglalkoztak, s épen azért maradt meg minden műfaj a maga ideális tisztaságában s fejlett a természetének megfelelő sajátos törvények szerint. E példán buzduzt Plautus, midőn tisztán az attikai új comœdia művelésére adta magát s minden önálló inventióról lemondván — a mit előtte senki, még Livius Andronicus sem tett — meglegedett azzal, hogy Menander, Philemon, Diphilus és mások nyomán kimerítse az egész görög komikus repertoire-t s otthonosakká tegye a rómaiakat a kijátszott balga atyák és léha fiak, a kardesörtetők Bramarbasok és falánk parasiták, az elegáns kaczer hetérák és furfangos szolgák, a piszkos uzsorások és kapzsi kerítők furesa világában. Célját el is érte; mert ő volt az, a ki a görög comœdiát, az úgynevezett *fabula palliata*-t Rómában végleg meghonosította s a szó szoros értelmében népszerűvé tette.

Mind Ennius, mind Plautus a hellenismust segítették diadalra, amaz a költészetnek inkább a komoly, ez a víg nemében. De ők még mind a ketten naiv elfogulatlansággal állottak a görög szellem remekeivel szemben, távol attól, hogy mintáik művészi becsét teljesen felfogni képesek lettek volna. A jó Ennius az ő *Annales*-e révén második Homerosnak tartotta magát, el is sajátította több-kevesebb sikerrel apróbb műfogásait, stilusát, versalakját: de hol maradt az eposz fő titka, az egységes compositio, a mit Aristoteles régen felismert? Ebben a tekintetben Ennius a maga közönségének szellemi színvonalára szállott le, mely meglegedett versebe szedett, belső egység nélkül való krónikával. Hát Plautus hogyan bánt el az attikai comœdia finoman szőtt meséivel? Előtte a részletek drasztikus hatása volt a fő: e célból alkalmazta nyakra-főre a rómaiakat érdekesen jellemző barbár fogást, a *contaminatiót*, még csak arra sem ügyelve, hogy az egyes máshonnan átvett jeleket legalább külsőleg, a legdurvább ellenmondásokat kiegyenlítve, alkalmazza az eredeti meséhez, ezért rontotta el a comœdia atheni helyi színezetét görög és római intézmények és viszonyok összevegyítésével; ezért helyettesítette Menander attikai savát az itáliai néphumor borsával, mely mindig a komikum durvább nemeiben találta gyönyörűségét. De a nyelv sem tudott még hozzásimulni a természetének meg nem felelő idegen metrikához: nemcsak Plautusnál, hanem Ennius drámai töredékeiben is látjuk még a hangsúly küzdelmét a metrikai arsissal, az ingadozó kiejtés vergődését a csak hosszúságot és rövidséget ismerő időmérték Pro-

krustes-ágyában; mint az ősi itáliai költészet kései visszhangja, még mindig kísért az alliteratio, az assonantia s a hangfestés különböző, gyakran drasztikus nemei, melyek mind nem férnek meg a görög művészet discret színezésével. Szóval sok hiányzik még ahhoz, hogy a tanítványok megközelítsék mestereiket s így a római költészet második időszakát, midőn Ennius és Plautus uralkodtak, bátran jellemezhetjük úgy, mint a görög formák kezdetleges utánzásának korát.

De minél közelebbről ismerkedtek meg a rómaiak, főleg Görögország meghódítása után, a legyőzöttek magas műveltségével, minél inkább szaporodott Rómában a bevándorlott tudós görögök száma, kik a maguk irodalmának leghivatottabb tolmácsai és magyarázói valának, annál nagyobb bámulattal teltek el a tanítványok mestereik iránt s lemondtak arról, hogy az önálló alkotás terén velők versenyezzenek. A tüzetes tanulmányon alapuló hű utánzás, az eredetinek minden finomságához símuló fordítás, a formabeli tisztaság és tökéletesség lett most a jelszó. Nem mertek többé arra gondolni, hogy egy ember átölelje a görög költészet valamennyi főbb fáját a nagy eposztól az epigrammáig: megelégedtek azzal, ha egy nemben valami tűrhető produkálhattak. Így tett a következő időszak minden jelentékeny írója: Statius Cæcilius, Terentius, Turpilius csak a *fabula palliata*-ra, Titinius és Afranius csak a *togata*-ra, Pacuvius és Accius pusztán a tragédiára szorítkoztak.

Az új irányt Statius Cæcilius inaugurálta és pedig a *fabula palliata*-ban. Nagyon kevés ugyan az, a mit róla tudunk, de annyi a rendelkezésünkre álló hézagok adatokból is kitétnik, hogy gondosan járt el az eredetiek megválasztásában, különösen ragaszkodott a finomságáról és eleganciájáról híres Menanderhez és, a mi nagy fontosságú lépés volt, tartózkodott a contaminatiótól. Ezt méltányolta bírálója, Volcatius Sedigitus, a ki ismeretes kanonjában tíz komikus közt neki adta az első helyet. Utóda Terentius lett, a ki a nagy műveltségű ifjabb Scipio Africanus társas köréhez tartozott, mely egyesíté Rómának akkori összes akár római, akár görög származású szellemi előkelőségeit s a latin irodalmi nyelv és ízlés csiszolására nagy befolyással volt. E körből indult ki az a mozgalom, mely az irodalmi forma főtörvényévé az *urbanitas*-t, az előkelő finomságot tette s a melynek első hivatott képviselője éppen Terentius lön. Elelte célja, a mit kora halála miatt tökéletesen meg nem valósíthatott, Menander méltó átültetése volt, s noha

Cæciliushoz képest visszaesést mutat annyiban, hogy a contaminatiótól nem tartózkodott teljesen, működésének egész irányából világos, hogy később ezzel is végképen felhagyott volna; jellemző azonban a kor ízlésére, hogy ezt a hibáját, mint prologjaiból kitűnik, szemére is hányták ellenségei. Azt azonban nem vitathatták el tőle, hogy a Menandert annyira jellemző attikai finomságot és gratiát ő vezette be a római irodalomba, hogy nem, mint Plautus, a tömeg, hanem az előkelők ízlése után indult s nem az ő jó akaratán múlt, hogy Cæsar igazságos ítélete szerint csak *fél Menander* maradt, mert eleganciájával nem tudta párosítani a komikai erőt, a *virtus comica*-t. Nyelve már nagyon kevés archaistikus nehézkességet mutat, a metrikában pedig bölcs mérséklettel lemondott a változatosabb s nehezebb formákról, de annál nagyobb műgonddal ragaszkodott az egyszerűbbekben a görög versalkotás törvényeihez s alig él már azokkal a szabadságokkal, melyeket előtte a latin nyelv természete megkövetelni látszott. Az utolsó nevezetesebb palliata-íróról, *Turpilius*ról ismét nagyon keveset tudunk, de jellemző erre is, hogy Cæcilius és Terentius nyomain haladva, főleg Menanderhez ragaszkodott.

Tanulságosan jellemzi e kort a nemzeti vígjáték, a *fabula togata* fejlődése is. *Titinius* tette meg azt a merész lépést, hogy a vígjáték színterét itáliai ég alá, a latin városok körébe helyezte át. Mi lehetett volna ennek a következménye, ha előbb történik, ki tudná megmondani; így azonban elkészt, mert maga az itáliai élet, e vígjáték létalapja, annyira át meg át volt már hatva görög műveltségtől s még sokkal inkább görög romlottságtól, hogy az eredmény nem lehetett más, mint a *togata* nemzeti elemeinek elsatnyulása és a *palliata*-val való összeolvadása. Ezt látjuk legrevezetesebb művelőjénél, *Afranius*nál, ki nemcsak a compositióban támaszkodott görög mintákra, hanem még csekély számú töredékei is tele vannak menanderi reminiscenciákkal. Jól mondja róla legkitűnőbb ismerője, Ribbeck, a *Római költészet történetében*: «A színtér s nagyjában a személyzet itáliai ugyan, de a légkör, a hang, az erkölcsi alap s a mese görögös, mint az akkori élet. Görög szolgák és szolgálók, görög hetarák, s a mi még rosszabb, görög fiúszeretők játszik a legfontosabb szerepeket».

A komoly drámában *Pacuvius* az első specialista. Ő sem ismer magasabb czélt a görögök gondos tanulmányozásánál s hű fordításánál, a miért meg is kapja a *doctus poeta* nevet. A régibb tragiku-

sokkal szemben a római műbírák nagyobb műgondját, finomabb technikáját s tudós irodalmi műveltségét emelték ki; dicsérték azt is, hogy Ennius után ő tökéletesíté a tragikai versformát, s először alkalmazta a trimetert görögös tisztaságában. Nem csekélyebb készültséggel fogott a költői alkotáshoz utóda, a legnagyobb római tragikus, *Accius* is, a ki, hogy elesévelt meséinek némi új fordulatot adjon, egyes darabjaiban a contaminatiót is alkalmazta ugyan, de egészben véve Pacuvius nyomain haladt: fordító volt, a ki a tragikai nyelvet és technikát az addiginál magasabb fokra emelte s noha még Cicero idejében általános bámulat tárgya volt, eredetiséget semmiben sem tanusított.

Érdekes mind a két tragikusnál a nemzeti komoly dráma, a *fabula praetextata* szerepe. Míg ugyanis a görög mythos köréből vett tragödiákat tuczat számra gyártották, praetextata-t alig írtak egyet-kettőt, azt sem annyira művészi becsvágyból, hanem valamely ünnepélyes alkalommal a nemzeti büszkeségnek hozott köteles hódolatból. Így satnyult el a kedvezőtlen viszonyok közt a jeles Næviusnak ez a nagy reményekre jogosító teremtménye is.

Hasonló sors érte a Nævius-Ennius-féle történeti eposzt, melyet pedig a nagy tetteikre büszke rómaiaknak mindenek fölött kellett volna kedvelniök. A calabriai öregnek méltó epigonjai nem akadtak; a jóval későbbi *A. Furius* és *Hostius* csak kicsinyléssel emlegetik a műbírák. Ennek az iskolának utolsó tagja, az ataxi *P. Terentius Varro*, főleg azért érdemel említést, mert ő az első római, a ki a görög nyelv ismerete nélkül tisztán római irodalmi műveltséggel merészelt a költészet terére lépni s megénekelte Cæsar egyik háborúját, a *Bellum Sequanicum*-ot Ennius modorában. De meg kellett hajolnia a kor szelleme előtt: 35 éves korában nagy szorgalommal feküdt neki a görög nyelv tanulásának s egyik végletből a másikba esvén, az alexandrin költészet bámulója és utánzója lön, sőt nem elégedett meg a tudós Apollonius Rhodius *Argonautica*-jának fordításával, hanem még tudósabb geographikus és kosmologikus tanköltemények írására adta magát, szintén alexandriai minták után.

Ezzel, t. i. az alexandrinismusnak mintául való elfogadásával ért el a római költészet ez időszakbeli fejlődésének utolsó stadiumába. Miután csaknem mind átdolgozták már a görög poesis klaszszikus korbelti remekeit s miután e nehéz munkában a formát mindezzel többre becsülni megtanulták: hátra voltak még az alexandrinusok, kik a hasonlóan a római költökhöz, a poesist tudós mes-

terség gyanánt üzték s a *forma virtuózai* valának. Hogy itt van még valami új elhódítani való az olyanok számára, a kik nem akarnak rég elcsépeelt tárgyakkal foglalkozni, azt *Valerius Cato*, a híres grammatikus ismerte fel, kinek sikerült csakhamar egész iskolát teremtenie. Nem a hosszú lélekzetű munka, hanem a kifogástalan forma volt előtte a fő; czélul tanítványai elé epigrammák, kisebb lyrai darabok, elégiák írását tűzte s a költői alkotás netovábbját, egészen Kallimachos szellemében, a heroikus mythos epizódjaiból vett *epyllionban*, a kis eposzban látta, a mire *Diana*-jában példát is adott. Az ifjabb nemzedék nagy lelkesedéssel követte őt: így *Cornificius* Glaucus-ával, *Licinius Calvus* Io-jával akart halhatatlan lenni, *Helvius Cinna* kilencz évig dolgozott Smyrnáján; maga *Catullus* is ez iskolához tartozik legnagyobb és leggondosabb munkájával, a *Peleus és Thetis lakodalmával* s két más alexandrin tanulmányával, az *Attissal* és a *Berenike hajával*, s bizonyára maga is többre becsülte tudós szorgalmának e termékeit azon költeményeinél, melyekben eredeti egyénisége szabadon nyilatkozik. Ők mindnyájan büszkék voltak a *doctus poeta* névre s ironikus felsőbb-séggel tekintettek az Enniust majmoló régibb iskolára, a mi nagyon bosszantotta ennek egyik fő hívét, Cicerót, a ki elkeseredésében a *cantores Euphronionis* jellemző nevével tisztelte meg őket, a mi rajtok is száradt.

Ha így áttekintjük az egész időszakot Statius Cæciliustól Catullusig, világosan látjuk, hogy valamennyi számba vehető költő közös törekvése a nemzeti elem csaknem teljes mellözésével a görög remekek szabatos fordítása volt s hogy ennek alapján bátran elnevezhetjük e kort a *görög formák szolgái utánzása korának*. Nem módosíthatják ez ítéletünket egyes, az egykorú irodalmi iskolákon kívül álló, elszigetelt jelenségek, mint *Lucilius*, a ki a maga mulattatására hanyag versekbe foglalta s humoros világításba helyezte a római társadalmi, politikai, irodalmi és tudományos élet körében tett tapasztalatait s így megtette egy nála nagyobb utód, Horatius számára az előmunkálatokat egy új irodalmi műfaj, a satira megalapítására, vagy mint *Lucretius*, a kinek műve, Epicurus fizikájának versbe foglalása, minden szépsége daczára a költészet végbátárán áll s irodalmi jelentősége leginkább abban a hatásban keresendő, melyet az aranykor legnagyobb didaktikusára, Vergiliusra tett.

Végre tehát elértünk volna a római költészet úgynevezett

aranykorához. Azon szigorú iskola után, melyen a költészet két század folyamában keresztül ment, míg, a legkezdetlegesebb kísérletekből indulva ki, lassanként a görög forma egyre tökéletesebb elsajátításáig emelkedett, még egy emelkedés volt lehetséges: újabb és az eddigieknél mélyebbre ható görög tanulmányokkal párosítani a római irodalom kritikai tanulmányát, elválaszthatatlanul összeforrasztani a költői alkotásban a nemzeti és görög elemeket s így hozni létre nem ugyan egész új műfajokat, hanem a *görögből átvett műfajok életre való módosításait, válfajait*. Ilyen válfajok, melyeket az aranykor nagy költői teremtének meg, az allegorizáló idyll, a tanító költemény, a nemzeties műéposz, a satira, az epistola, a bölcselkedő lyra, az érzelmes elegia, melyek mind a világirodalom közkincsévé lettek. A fejlődés ez a foka, mely többé nem szolgai utánzás, nem egyszerű fordítás, hanem a *görög formák művészeti elsajátítása*, a legmagasabb, a mit egy reproductiv jellegű irodalom elérhet.

Így *Vergilius* már az eclogákkal — melyeket nem tekintetünk egyébként, mint a nagy költő technikai iskolájának — nemcsak oly műfajt hozott be a római irodalomba, mely addig még a görögöktől elhódítva nem volt, hanem az idyll egy új alosztályát, az allegorizáló idyllt is megteremté, s noha e lépés a tiszta aesthetika szempontjából alig nevezhető haladásnak, következményeiben mégis világirodalmi jelentőségűvé lett. Első remeke, a *Georgica* már világosabban mutatja a kettős forrást, melyből szelleme táplálkozik: tanulmányozza a régibb római irodalmat, főleg Lucretiust s felhasználja, a mi benne becses, de ép oly jól ismeri az összes görög didaktikusokat is; jól tudja, hogy nem lehet célja gazdasági szakmunkát írni, hanem hazafias és erkölcsi irányeszmékben gazdag paraenesist kell adnia Italia földművelőinek; e vezéreszmék folytonos hangoztatásával s a mythikus epizódokkal önt életet anyagába s ír a didaktikus nemből valódi hazafias költeményt, a leg-tökéletesebbet, a mit az ókori poesis e téren létrehozott. Még bámulatosabb az a tanulmány, melyet Aeneisére fordított: felvannak használva ebben az összes görög és római epikusok s nemcsak az apróbb műfogások vannak egytől-egyig ellesve a mestertől, Homerosztól, hanem még a compositiónak annyi századon át meg nem értett nagy titka is. Mi sem igazabb a Domitius Afer ítéleténél, a ki arra a kérdésre, ki áll Homeroshoz legközelebb, így felelt: *Secundus est Vergilius, propior tamen primo quam tertio*.

(Quint. X. 1; 86.) Homeros és Vergilius — a mint már más helyt bővebben kifejtettük *) — az ókori eposz két különálló, a többivel össze sem hasonlítható nagysága; mert Homeros után csak Vergilius teremtett a heroikus elbeszélés terén olyat, a mi új és költői becsű volt egyszersmind. A Maeonida, a ki a mondákba naiv hittet elmerülve, oly utánozhatatlan bájjal festé le népe hőskorát, megteremté a népéposz örökre felülmulthatatlan mintáját: Vergilius, midőn a mondát öntudatos művészettel nemzete történeti életének költői visszatükrözésévé tette, megalkotta a nemzeties műéposzt.

Horatius is egyformán támaszkodik *Lucilius*ra és a görögök egész komikus és humorisztikus irodalmára, midőn műformát ad a *satirának* és a *humoros epistolának*, mely műfajok azóta marandó helyet foglalnak el minden nemzet irodalmában. *Alcæus*, *Sappho* és *Anakreon* nyomán elsajátítja az *æol* lantos költészet addig meg nem rómaiásított formáit, de itt sem marad pusztá utánzó, hanem e műfajra is rá tudja nyomni egyéniségének bélyegét s megalapítja a görögöknél ilyen alakban ismeretlen *bölcselkedő lyrát*.

Tibullus és *Propertius*, csatlakozva a *cantores Euphorionis* csoportjához, az elegiában az alexandrinusokat fogadták el mintául, de bátran mondhatjuk, hogy a tanítványok mestereiket felülmúlták s a modern elegiát tulajdonképen ők alapították meg azzal, hogy benne a subjectiv elemet tettek uralkodóvá. Hogy egyebet itt ne említsünk, a *Tibullus* mély és meleg érzését, kedves sentimentalismusát, rajongását a természet egyszerű szépségei iránt, *Propertius* férfias erejét, szilaj életkedvét és izzó szenvedélyességét hiába keressük az alexandrinusoknál, a kik e nemben tudvalevőleg a *mythos*ra s annak tudós kiszínezésére fektették a fősúlyt s a költői egyéniséget háttérbe szorították.

Augustus korának e nagy költői alakjaival végződik a *római költészet első nagy időszaka*, mely a már tárgyalt négy kisebb korszakot foglalja magában s melyet úgy jellemezhetünk, mint a *görög formák fokozatos elsajátításának korát*. Mert *Livius Andronicus*tól kezdve egészen a legutóbb említettekig a római költészet éltető eleme a görög volt s haladása egyértelmű volt újabb és újabb görög műformák elhódításával. Ez a nagy czél, a görög költői művészet

*) L. *Az Aeneis mint nemzeti eposz* cz. értekezésemet, Egy. Phil. Közl. XII. k. 9. l.

összes főbb fajainak elsajátítása, az aranykorban már teljesen el volt érve s a római költészet már ekkor befejezte világirodalmi hivatását, a közvetítést a görög szellem és a modern világ között. A következő időszakot, az úgynevezett *ezüstkort* az előbbiektől épen az különbözteti meg, hogy *többé nem kölcsönöz se újabb műfajokat, se technikát a görögöktől, hanem, még ha görög anyagot dolgoz is fel, a római költészet már elsajátított kész formáival megelégszik.*

E felfogásunk szerint már *Ovidius* is az ezüstkorhoz tartozik. Ő volt a római költői technika legnagyobb virtuóza, éppen azért, mert nem kellett többé fáradságon ellesni a görögöktől újabb és újabb műfogásokat, hanem szabadon dolgozhatott azokkal a művészi eszközökkel, melyeket az elegiában *Tibullus* és *Propertius*, a tankölteményben s az elbeszélésben *Vergilius* adtak kezébe. Még világosabb a későbbi költők függése az aranykoriaktól. Két csoportra lehet osztani csaknem valamennyit: *Vergilianusokra* és *Horatianusokra*. *Vergilius* minden epikus, akár görög, akár római tárggyal foglalkozik, így *Lucanus*, *Silius Italicus*, *Statius*, *Valerius Flaccus*; minden didaktikus, így *Grattius*, *Germanicus Caesar*, *Manilius*; az idyllírók, mint *Calpurnius*. *Horatianusok* a lyrikusok, mint *Cæsius Bassus* és *Statius* a *Silvae* némely darabjaival, továbbá a satirikusok, *Persius* és *Juvenalis*. Önállóbb jelentőség, de *Catullus* és *Ovidius* hatását mégis világosan mutatja *Martialis*. Az egyetlen, a kinél az aranykori példák utánzása nem annyira világos, *Seneca*, a tragikus, de nem szabad felednünk, hogy éppen az *Augustus* korabeli drámából nem maradtak ránk még csak valamire való töredékek sem, pedig tudjuk, milyen híres volt *Ovidius Medea*-ja, *Varius Thyesteséről* pedig olyan műbíró mondja, mint *Quintilianus*, hogy bármely görög tragédiával szembe lehet állítani.

Hadrianus korában, mondhatnók *Juvenalis*-szal véget ér a római költészet ezüst kora is. Innen kezdve, a mint nem tudják többé követni az aranykor nyomdokait, az ízlés, a nyelv és technika egyaránt hanyatlik; öntudatos irodalmi irányokról többé szó nem lehet s beáll az anarchia a költészet terén még sokkal hamarabb, mint a prózában, melynek *Fronto* késégszerű kísérlete, az archaistikus példányképek utánzása, egyelőre még némi lendületet adott.

Fejtegetéseink végére érve, a következőleg állíthatjuk össze a római költészetnek korszakokra való fölosztását:

Első időszak. A görög formák fokozatos elsajátításának kora. Itt ismét négy korszakot különböztetünk meg:

1. A görög és a nemzeti forma küzdelme (Livius Andronicus, Nævius).

2. A görög formák kezdetleges utánzása (Plautus, Ennius).

3. A görög formák szolgai utánzása (Cæcilius, Terentius, Turpilius, Titinius, Afranius, Pacuvius, Accius, Valerius Cato, Cornificius, Licinius Calvus, Helvius Cinna, Catullus).

4. A görög formák művészi elsajátítása, az aranykor (Vergilius, Horatius, Tibullus, Propertius).

Második időszak. Az elsajátított formák tovább művelésének kora. — Itt csak két kisebb korszakról lehet szó:

1. Az aranykori formák virtuóz kezelése, az ezüstkor, a mely tart Augustus uralkodásának második felétől Hadrianusig.

2. Az elbarbárosodás.

Végül bocsánatot kell kérnem e szerény vázlat hézagos voltaért, a minek oka azonban csakis abban keresendő, hogy óriási anyagot kellett egy rövid előadás keretében felölelnem. De, ha csak némi fogalmat adhattam a tisztelt hallgatóságnak arról, hogy mily felfogással szándékozom a római költészetet a tek. bölcsészeti kar engedelmével tartandó collegiumaimban tárgyalni, czélom el van érve.

Dr. NÉMETHY GÉZA.

A jó barát.

(Uhland.)

Volt nékem egy barátom,
Jobb már nem is leszen.
A dob csatára pergett,
Ott jött barátja mellett,
Sort tartva léptiben.

Golyó süvölt s felénk tart,
Neked vagy énnekem?
Őt érte és lesújtva,
Mint testem egy darabja
Omlott le véresen.

Nyujtná kezét hogy éppen
Töltém a fegyverem.
«Nem foghatom kezéd meg,
Csak szálljon lelked mennynek
Te hű, te jó felem!»

Id. PERÁR KÁROLY.

A «HIMILRICHE» CZ. KÖZÉPFELNÉMET KÖLTEMÉNY.

I. A kézirat.

A *Himilriche* cz. középfelnémet költemény, melyet Schmeller tett közzé a *Haupt-fele Zeitschrift*-ben (VIII. 145—155. l.), a *cod. lat. Mon. 9513* (Oberaltach 13) első tizenhárom lapjának szélén van feljegyezve. Az ívrétű szironykézirat, mely a *Moralia Gregorii in Jobot* (liber XII—XXII) foglalja magában, az oberaltachi *) Szt. Péter-kolostorból származik (l. fent a belső födélen: *iste liber ē Sancti Petri in Oberaltach; Fol. I.* lent újabb kéz írása: *cod. Oberalt. 13. von Docen ausgeschnitten, unter andern Fragmenten gefunden 9. Juni 1842*).

A kézirat összeszorított írása (egy-egy lapon átlag negyvenöt sor) vereses, elhalaványult, és a mint látszik ugyanazon ténálval készült és azon kéztől ered, a mely a kéziratban lib. XX fol. 4-ig pótolta a hiányzó szavakat. Innen végig más ténta és más kéz vehető észre; v. ö. lib. XIII fol. 6 b α : *patre*; lib. XV fol. 2. a β : *ad*; fol. 3 b. α : *lingue*; lib. XX fol. 2. b. α . *finem, ancam*.

A költemény e leírása *másolat*. Bizonyítják ezt kimaradt és később a sorok mellett vagy fölött kiegészített szavak: 29 *ouh*. 82 *mit*. 90 *in*. 119 *si*. 121 *uns*. 142 *fiures*. 199 *maginchrefte* 240 *chuninc*. Ugyanezt bizonyítják oly szavak is, a melyeket az író helytelen sorrendben írt és aztán *a*, *b*, *c* stb. jegyek által javított, p. o. 115 *su^bln si^bcher g^aisliche si^an* 128 *in di^anere ē den^c allere^d beste vernunstliche gelerten*. E mellett szól végül az a tény, hogy az író egész verssorokat hagyott ki, a melyek aztán a felső szélén toldták. 331—336. 357. Ezen kiegészített verssorok nincsenek leírva szakadatlan írásban mint a költemény más részei, hanem verssorokban és azért arra engednek következtetnünk, hogy az egész költemény első leírása *verssorokra volt osztva*.

A kézirat 1885-ben Lipcsében kezembe kerülvén, új összeolvasáshoz fogtam, mely azonban csak kevés pontra nézve eredményezett eltérő olvasásmódot.

1. *unde 21. diⁿer 26. fo iz un^f. . c'unt* (*un^f* biztos, *chunt*-ből csak a *chu* . . világos) 28 *ihu* 40 *hohest* 59 *herro*, da 74. *dih* 80 da

*) Alsó-Bajorországban, néhány mérfölddel délkeletre Regensburgtól, Windberg közelében.

97 *ſctæwet* 100 *maninne* 129. *Jh.* 134. *unguærliche* (v. ö. *unge-
wærlich* Beneke-Müller-Zarneke kfn. szótára III 522^b). 138. *antheiz*
után még *der* 141. *uone* 154. *niemmer* 163 *ſi* 178. *gnædiclih* 188
einem o 207 *quotes* 208 *æhtære* 208 *auewachten* 209. *ſuie fere ſi ie
mere* 221. *die in ime* 223 *martirare* 249. *ce wirmen* (v. ö. *ce wollibe*
272. l. Diemer *Deutsche Gedichte des XI. u. XII Jahrhunderts.*
363. l. és jegyzet; Haupt: «*vom übelen wibe*» 787. Szükségtelen
tehát a Lexertől felvett ige: *wirmen, erwirmen*) 259. *ouh.* 261 *næ-
hiſte* 271. *iemmer* 284. *ſuer der* 287 *noh* 307 *getanere* 314. *verflühhet*
324 *dere* 330. *alte widerwarte* 334 *christ.* 336 *willen unde muozze*
347. *dermite* 351. *zuiuile* 356. *unſich* 367. *werdent* 376. *uernun-
ſich.*

A pontozást Schmeller nem jegyezte fel pontosan. Igen kevés kivétellel a páros számú sorok végén pont és a páratlan számúakén felkiáltójel áll. Hosszusággal csak háromszor használatik: 52 *sit.* 128 *ê.* 246 *ſcáf.*

Végre még az írónak egy tulajdonságát kell említenem. A *sch* jelében a *h* betű néhányszor a spiritus asper (') által van kifejezve. A Schmeller említette *besc'irmet* (16) és *gesc'aret*-hez (17) csatlakozik még 82: *ſc'alle*, 239 *wirtsc'efte*. (v. ö. Wattenbach: *Anleitung zur lat. Paläographie* 42. l. v. ö. is *Windberger Psalmen* ed. Graff 112—113 l. hasonmás: *chunes'cefte*).

II. A költemény forrásai.

A költemény kezdete Isten magasztalását foglalja magában, és az égnei későbbi rajza is ezen dicséret alakját alkalmazza külső keretül. Hogy itt valamely zsoltár szolgál alapul, azt már az 59. sor bizonyítja: *dâ bat der herro David, daz sin teil muose sin**) (v. ö. 109. zsolt.). Többnyire azonban csak általános, újra meg újra előforduló vonások azok, a melyekből az előtünk fekvő költemény merít. Ezek a következők:

Himilriche. 1. Michil bis du herro got unde lobeli harte.

II. 1. és 2. . . . michil ist din chraft ûf dere himiliken warte.

II. 7. dinere êren, dînes wihs-
tuomes ist niht zale.

Zsolt. 95^a és 144^a: magnus dominus et laudabilis nimis.

Zs. 47^a: magnus dominus et laudabilis nimis in civitate dei nostri, in monte sancto ejus.

Zs. 146^a: magna virtus ejus, et sapientiae ejus non est numerus.

*) A helyesírás mint a kéziratban; csak a hosszúságjelt tettem hozzá.

H. 118—120.... der in isrnîuere gerte rihtet liute unde diete! unde brichet si cesamene, daz ire got ergaz, die den unfride machent, alsô eines hauenæres uaz!

H. 288. ss. Nihne brennet der sunne die dâ sint uber tach. wande er mit glanstes hizce dâr gelangen nemach! noh diu mâne fluchtet dâr ingegen uber naht.

Zs. 2. reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.

Zs. 120.: per diem sol non uret te neque luna per noctem.

Azonkivül még v. ö. *102. Zoltár 19.* vers: dominus in cælo paravit sedem suam et regnum ipsius omnibus dominabitur részint *H. 2*, részint *H. 45*.

A mennyország rajzolásának alapvonalai az Apokalypsiból származnak, a mire már a 26-ik vers utal (*sô iz uns chunt getân Johannis reuelatio.*)

Apokal. cap. IV, 2, 3. et ecce sedes posita erat in cælo et super sedem sedens... et iris erat in circuitu sedis.

IV, 4. et in circuitu sedis sedilia viginti quattuor, et super thronos viginti quattuor seniores sedentes.

IV, 6. et in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante et retro.

IV, 8. (animalia) die ac nocte dicentia Sanctus, sanctus, sanctus dominus omnipotens.

IV, 10.... mittent coronas suas ante thronum dicentes: dignus es, domine et deus noster, accipere gloriam et honorem et virtutem.

Cap. VII, 16. non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol neque ullus æstus.

Himilrîche 109: non den sâligen wirt da gesehen diu schône iris, in dere wîten umbeuerte des hôhstuoles.

H. 325—327. dâ sizcent uore dir in ire êrhaften sezzelen, die gedilhte wegent unde helfent uns agezzelen! die geêrten uiginti quattuor seniores.

H. 321. 324. Umbe den stuol sint dei hêren quattuor animalia;... wande si uorne unde hinten uolliu sint dere ougene.

H. 322. dei dîne êre bridigent, dîn lob singent inter alia.

H. 344—46. unde dir darumbe ire coronas ce êren uersellent, unde bietent sih dir diemuotieliche ce fuozzen, daz si dih mit êren lobe-liche gruozzen.

H. 271 ss. 289 si ne gerent durh den durst iemmer metes noh wînes, oder ce wollibe morâtes noh trinchenes deheines.

Cap. XXI, 6. ego sum α et ω ,
initium et finis.

XXI, 12. et habebat murum
magnum et altum, habens por-
tas duodecim et in portis angulos
duodecim et ab oriente
portae tres et ab aquilone p. t. et
ab occasu p. t. et ab austro p. t.

XXI, 16. et civitas in quadro
posita est, et longitudo ejus tanta
est quanta et latitudo.

XXI, 23. et civitas non eget sole
neque luna, ut luceant ea: nam
claritas dei illuminavit eam.

XXI, 25. nox enim non erit illic.

H. 25. 32. none diu heizzis du
in chriechisken alfa & ω . . . eine
bis initium unde eruollenter finis.

H. 79—81. darine gënt uon uier
halben zuelf burgetor. dâ stêt inne
diu schône phalence lôhe inbor!

H. 81. dâ umbe in glichere an-
treite zuelf turne, die sint erfüllet
mit lobesanges scalle diurno.

H. 99. got selbe erliuhtet die
burch iouh den sal dâr inne, si
nebedarf liehtes des sunnen noh
dere mâninne! dere sternen hât si
rât iouh anderre liehtuazze.

H. 97. diu naht dirre werlte
scætewet dâr in alanch niht.

V. ö. még Lukács X, 18: videbam Satanam sicut fulgur de
cælo cadentem és *H. 91. 92*: die in ê wilen sâhen unsamfte be-
nichen, alsô die donerstrâle, die me sihit gâhes uerblichen.

Az égboltozat rajzához [140, ss.] v. ö. *Isidor IV*,¹¹⁴ (1801-ik
évi kiadás): quia aqua tenuis, aër lucidus et nubes caligans, irra-
diata ista, varios creant colores.

A szivárványról értekező hosszú szakasznak forrását nem si-
került feltalálni. Sem Augustinus (*de civitate dei* lib. XV, XVI.:
de diluvio), sem Ambrosius (*de Noë et arca*), sem Avitus (*carmina*
lib. IV: *de diluvio*) nem nyujtanak semmi megfelelőt.

Egyéb szakaszaiban a költemény a paradicsom ama felfogá-
sára támaszkodik, a mely az akkor divatban levő álomlátások
sajátja.*) Nehány vonást már Gregorius beszélgetéseiben talá-
lunk (IV. könyv.); ezeken alapúl az álomlátások egész akkori iro-
dalma: «Egy katona pompás virágos mezőket lát a paradicsomban,
a melyeknek már illata is fenntartá az embert, és a melyeken fe-
hérbe öltözött emberek sétáltak. Különféle lakás volt ott, egy házat

*) A német irodalomban ilyen a *Tundalus* cz. költemény; az ó-skan-
dináv irodalomban: a *Sólarljód*, tovább a *Biskupa-sögur* cz. elbeszélések
I 145 I 452. II 9 Flateyjarbók II 377; v. ö. Paul-Braune, *Beiträge* XII. 278.

épen akkor építettek, aranyos téglával.» (L. Ebert: *Geschichte d. L. im M. I 522*) v. ö. *H. 76, 77. 205.* (*dâ ist der bezziste, der suozziste wâz.*)

III. Szerző, nyelvjárás, a szerkesztés ideje.

Schmeller a windbergi zsoltárfordítás írójának vagy szerzőjének tulajdonítja költeményünket, s a német irodalomtörténeti kézikönyvek rendszerint ismételik ezt a véleményt. Scherer Vilmos hozzá teszi: «a windbergi zsoltárfordítás nyelvjárásával való egyezés félreismerhetetlen. Szellemi érintkezések sem hiányoznak». (Quellen und Forschungen XII, 101. jegyz.) Csak Steinmeyer (*Anzeiger f. d. Alterthum* II, 240) tartja lehetetlennek, hogy a zsoltár szerzője egyúttal a költeménynek is szerzője.

Minthogy a windbergi kézirat jelenleg Strassburgban van dr. Martin tanárnál, nem vizsgálhattam meg, mennyiben támaszkodott Schmeller palæographiai okokra. A Graff-féle kiadáshoz csatolt hasonmás azonban nagyon hasonlít a költeményünk írásához, ebben is megeljük a fent említett, meglehetősen ritka 'jelt a h betű helyett. De láttuk már, hogy költeményünk csak másolat, és lehetetlen, hogy a költeményt maga a szerző írta volna le oly rosszszul egy kézirat szélére. Költeményünk írója nem egyúttal szerzője — ez később más okból is ki fog tűnni, — és ha a windbergi zsoltárfordításnak és költeményünknek írója azonosak is, mégsem találhatjuk ebben szerzőjét. De ki akkor a szerző? Tán, a mint Schmeller véli, a windbergi zsoltár-fordítás szerzője?

Mielőtt összehasonlítjuk a két darab nyelvjárását, még egy pontot kell tisztáznunk. A rímek, melyek általában tiszták, két helyen nem csengnek össze. 271 : 272 *wînes : deheînes* és 371 : 372 *lûten : diuten*. Az első rím bajor-ausztriai, a második középnémet. De miután a szókincsre nézve a költemény kétségtelenül bajor eredetű, a *wînes : deheînes* rím az eredetinek tulajdonítandó, míg a második rímet (*lûten : diuten*) az író ennek helyébe iktatta *lûten : douten* [v. ö. *Genesis* Diemernél 83,₁₅ 114,₃₆]. Azt látjuk tehát, hogy az eredeti nyelvjárása más mint az íróé. A szerző bajor, a másoló, a mint mindjárt látni fogjuk, középnémet nyelvjárásban írt. Ez a tény is ama véleményünk mellett szól, hogy a költemény írója nem egyszersmind a szerzője is.

A költeménynek nyelvi sajátosságai a következők:

I. Hangtan.

a. Az *æ* umlaut a 97-ik versben (*scætewet*) valószínűleg csak toll-hiba. A *h* betű előtt hangzó-elegyülés *o*-vá: *wohsen* : *ohsen* 235. (Weinhold *Mittelhochd. Gr.*² § 23.). V. ö. a Windbergi Zsoltárban: *wohsen* Haupt-féle *Zeitschrift*. VIII¹³⁰, *Diutiska* III⁴⁸⁰, Graff-féle kiadás: 555⁹, *wohs*=*cera* 263⁸ 298² 451⁵, ellenben *wahs*=*acutus* G. 201¹⁰ 591⁴.

â. Az umlaut ingadozó: 217 : 218 *enphâhet* : *nâhet*. 353 : 354 *besuâret* : *uâret*. Gyöngülés *e*-vé: *dâr* 7 *der* : 347 *dermîte* ; 136 *deruone* 294 *der*. V. ö. Wb. Zs. Graff 27¹¹. 47¹⁰ stb.

e. A végszótagban többnyire nincs apokopálva: p. o. 7 *dîner*e 50 *dere* 89 *dare* stb. V. ö. Wb. Zs. G. 1¹ *deme dere* 4⁵ *sîneme* stb. Középelisio: 4. *gualte* 361 *glusten* 370 *gnesen*. Ellenben 89 *genâhen* 237 *gelabet*. V. ö. Wb. Zs. G. 16 *gnade guîrhte* stb.

i. Nem gyöngült *e*-vé: *himil* [többször], 1 *michil* 261 *hemide* 47 *manich engile*, 114 *angistliche W.* Zs. többször.

ü helyett: 245. 334. *guîrhte* [Weinhold bajor gramm. § 19.]. Wb. Zs. *gewirhte* G. 287 és többször *tribesal* G. 54⁷ 133⁸ stb.

e helyett, a mely *æ*-ből származik: 322 *bridigen*. [Weinhold *mhd. Gr.*² § 40] Wb. Zs. G. 590 *bridigen*. Továbbá 407 *bridichlichen* [hiányzik a kfn. szótárakban] de *bredige* is. G. 27¹⁴ 4⁶.

i. Hangváltozás *ei*-vé: 271/72 *wînes* : *deheînes* = *weînes* : *deheînes* és 371/372 *douten* : *louten*. (Wb. Zs. kétszer *dîneu* és *sîneu*). *ie*-vé: 335 *vertielges* [W. Zs. G. 230² 233¹⁰ 521¹² 522¹³ (316⁸³ 25⁵ *vertilget*) és 22 *wîeses* 90⁸ *diener*.]

ô. Az umlaut nem tökéletes, a rímekben sem: 197 *cestôret* : *gehôret* 328 : *hôres* : *seniôres*. Wb. Zs. p. o. *schône* G. 225¹² 372⁵⁷.

uo helyett 217 *heimôte*. Wb. Zs. G. 448⁷ 545⁸.

u. Az umlaut teljesen hiányzik.

a helyett: 270 *mulcen*.

û. uo helyett 205. *gemûset*.

uo. Az umlaut teljesen hiányzik.

d. t helyett: 292 *geduer* [e helyett *getwer*] 18 *daret* [Weinhold bajor gr. 145].

t. d helyett többször *n* és *l* után p. o. 8 *abgrunte* 21. *hente*. Ellenben: 1. *unde* 171 *hulde* 205 *golde* [Weinhold bajor gr. 141]. Nem változott még *z*-vé: *morâtes* 272 (e helyett: *morâzes*.)

hs. s helyett: *wîhstuom* 8. 49. 230. Wb. Zs.: e tőnek minden alakjában *wîhsheit*, *wîhslîch*, *wîhssage*, mintegy 22-szer. Csak kétszer G. 158⁴⁵ *wîsheit*, 447 *wîstuom*.

m. mm 46. 271. 154 *iemmer* és *niemmer* [e helyett *iemer*, *niemer*.] Wb. Zs. G. 166²⁸ 217⁸ stb. mintegy 22-szer. Csak egyszer: *iemer* 320⁵.

Névragozás.

A-tövek. masc. gen. sing. 8 *himilis* 11 *umberingis* 107 *saphiris* : *iris* [ellenben 260 *winteres* és többször]. fem. dat. plur. 60 *gnadun*. Wb. Zs. gen. pl. G. 90_s *gnadun* 120₃₇ *zungun*.

I-tövek. fem. gen. plur. 24. *brusten* 266 *durften* 207 *anedæhten* (?) v. ö. Weinhold *mhd. Gr.*² 452. Wb. Zs. *burgen* Haupt Zeitschr. VIII 134. G. 65 *næten*. Ellenben G. 459 *bruste* pectorum.

N-tövek : masc. nom. singl. *herro* 1. 59. 304. Wb. Zs. ezen szóban többször.

masc. gen. singl. 27 *euangeliste* : *christe*. [Weinhold *mhd. Gr.*² 458.]

neutr. gen. plur. 324 *ougene* : *tougene*,

Melléknevek.

masc. gen. sgl. 31. *dînis* : *finis*. Ellenben : 294 *neheines* és többször.

neutr. nom. singl. 19. *ieglîhiz* 132 *guîfsiz* stb.

Ellenben : 136. *getougenez* 164 *ietwederez* stb.

A felső fok megőrizte az *i-t*. 45. *êrist* : *hêrist* 181. *jungist* stb.

Névmások.

masc. nom. singl. *dere* 145. [Weinhold *mhd. Gr.*² 485.]

neutr. nom. acc. plur. *dei* többször. Épenúgy a Wb. Zs.-ban.

nom. és acc. pl. váltakozva *si* és *sie*, míg a Wb. Zsoltárban *si* = nom. *sie* = acc. p. o. G. 62₃₃ 77 160₅₈ 192₃ stb. Az eredetiben valószínűleg megvolt az a megkülönböztetés, mert 348 a nom. *si* *sie*-ből van javítva.

Számnemek : 149 *fumf* 150 *fumuen* [v. ö. Diemer 86₅ *fumf*].

Igeragozás.

2. sing. indic. úgy az erős mint a gyenge igeragozásban vegyesen *-es*, *-is*, *-est*, *-ist*, p. o. 25 *heizzis*. 38 *waltes*. 351 *uerlâzzest*. 316 *warnis* : *carnis*. 38 *rihtes*. 352 *gemâzzest*.

3. singl. indic. *-et* és *-it*. 311 *stiget*. 277 *fihtit*. 62 *uerbiderbet* 195 *uerwisit*.

1. pl. hiányzik a vég *-n*, ha a névmás hozzá járul. 55. *uerente wir* 176 *wizze wir*.

wesan : 31. *bist* 353. *birn*.

wellen : 3 pl. *wellent* 29. 263. 343 (: *uersellent*).

hân : 1. pl. præter. *hieten* 154.

mugen : 1. pl. *magen* 34. 48. 149 (: *sagen*) 189. Wb. Zs. G. 62₄₈. 347_s. 444₂.

megen 6. 338.

A mint ezen összeállítás feltünteti, költeményünkben vannak *felnémet* és *középnémet* nyelvsajátságok. V. ö. pl. *heimöte*, *dere*, *euan-geliste*, ezekkel: *birn*, *hieten*, *magen*, *megen*. Általában azonban túlnyomó a bajor nyelvjárás és a *wines*: *deheines* rim eléggé bizonyítja, hogy ez volt az eredetinek nyelve. A középnémet sajátságok, miután a rím által megőrizett *euan-geliste* e helyett *euangelisten* a felnémetben sem lehetetlen (Weinhold *mhd. Gr.*² 458), az írónak tulajdonítandók.

Mint a szerzőre nézve jellemzőt különösen a költemény szó-kincsét vizsgáljuk meg és összehasonlíthatva ezt a Windbergi zsol-táréval, kiemeljük az ezen két műben kizárólag vagy különösen használt szavakat.

alanch ritka szó. 63. 97. 193. 258. *Wb. Zs.* Haupt Zschrift VIII. 144.

ägezzel H. 326 [Lexer *Mhd. Wb.* I. 28], ritka szó. *Wb. Zs. G.* 627° *ägezzel* = oblitus 517° *ägezzele manajse*. 28¹⁹, 117²¹ *ägezzele oblivio* és 411¹⁶ *ägezzelunge oblivio* [hiányzik a középfelnémet szótárakban]. *G.* 357, *du verägezles oblivisceris* [hiányzik a Kpfn sz.]

antreitære H. 151. még csak *Wb. Zs. G.* 137.

uerbiderben ritka szó. H. 63. 246. *biderbe* 288. *Wb. Zs. G.* 235. 557²⁷ *gebiderbe* 572²⁷ *abebiderbe* 463.

halt, kettős jelentéssel; ugyan, hát H. 5. 152. és: potius, sed H. 312. *Wb. Zs.* többnyire ezen második jelentésben p. o. *G.* 170° 537° 610 stb. más helyett ritkán.

A Grimm-féle *Deutsches Wörterbuch* IV 2, 273 két tövet vesz fel. Az idézett nyelvjárási alakokhoz: «schlesisch *haldich*, *hâlich*, *hallich*», «hennebergisch *heillich*» v. ö. még erdély-szászban: *hâldich*, *hâllich*.

heifter wind. H. 166. Ezen szó rokonaival együtt még csak a *Wb. Zs.*-ban fordul elő: Haupt. VIII 125 *in wazzeren den heiften* = in aquis vehementibus *G.* 308^s 313¹⁹ *diu heifte tempestas* [hiányzik a Kpn. sz.] *heifticliche(n)* *G.* 16¹⁰ 476¹ 583³⁰ 588¹⁰⁷. Heyne (*Deutsches Wörterbuch* IV², 774) azt véli, hogy ezen szónak ugyanazon töve van mint *haft*-nak, *heftig*-nek, a hol aztán az *ei* korshangzó *e* helyett [«mint a hogy *heinde* e helyett *hende*; *leifil* e. h. *lefil*. Weinhold *Bair. Gr.* 83. *Alem. Gramm.* 55. 103°]. Ezen véleménynek épenséggel nincs alapja. „*Haifdichen*“ Kaiser-chron. Diemer 188¹ és *haift* gyors, erős Schmeller² I 1066 azt mutatják, hogy ez az *ei* kettőshangzó. V. ö. gót. *haifsts* éjszaki német. *heipt*; dán: *hæftig*. A german fő két módon fejlődött. Vagy kiesett az *f* hangzó, az *s* hozzájárulta következtében: gót. *haifsts* [**haift-tis*-ből], ó-felnémet: *heistigo* Otfrid III 13°. Lex. alem. tit. 10: *haistera hanti manu violenta*. Langob: *Haistulfus*; vagy az *f* megmaradt, mint a fent említett alakok-

ban. Ugyane fejlődést tünteti fel a második szó is, mely a gótban az *fst* mássallhangzócsoporthoz tartalmazza; *thrafstjan*; ó-német *drôst*, *trôst*, óskand.: *thraþt*, angolsz. *thraþt*, ó-felnémet: *deodraft* subditus humilis Graff. V 88. V. ö. még *swîster* tacitus Graff. VI 861. és *swîfte* (*die wurden alle swifte*) Beneke-Müller-Zarneke mhd. Wb. II² 787a.

höhtuol H. 109. Még csak glosszáokban [Graff VI 664 *triclinium*, *tribunal*] és Wb. Zs. Haupt. VIII. 123. *solum* G. 327 *des höhen stuoles rihsære*.

innerhalbe H. 87. 216 és *ûzzerhalbe* 86, sajátos az erős alak miatt ezen névmási összeköttetésben. Wb. Zs. *innerhalbe* G. 471₁ 524₂₁. Ófn. *oberhalbe* Graff IV 883 [*alahalbe* Otf.; Würzburger Marktbeschreibung és Oros. hist. V. ö. Lexer II 2039].

laden 350 imádni [*invocare* Graff II 164. Notker: *ladôn*]. Ezen jelentésben még csak Wb. Zs. Haupt VIII 130 *ich lade* *invocabo* G. 54₄, 7. 190. 226₁₆ 241₆ 346₁ 383₁₀. Ily jelentéssel *inladung* *invocatio* [hiányzik a szótárakban] G. 433.

me gyöngítve e h. *man* H. 92. 124. Még Diemer 366₁₃ *Diutiska* 2, 293 és Wb. Zs. Haupt VIII 122. 184₄ 238. 445₈ 497₁₅ 553₄ 572₈₇.

nihwan. H. 19. 173. Csak Wb. Zs. Haupt VIII 141. 145. Diut. III. 460₁₁ 460₂₀. G. 442₁₇ 502₃₄ 573₃₂ 598₁ 603₁ G. 464₁₂ *niwan*.

nihne H. 189. 351. Csak Wb. Zs. Mintegy 330-szor. *nihne* kétszer G. 157₃₅ 158₄₇.

nôtdurftlich H. 214. Csak Wb. Zs. Haupt VIII 143 *necessarium*.

vernozzen H. 235. Az emberre vonatkoztatva még csak Wb. Zs. G. 14. *contritus* 235₁₈ *herze daz uernozzene* *humiliatum* [Notkêr: *kemuletez*]; 661₈.

gesuiften H. 42 csak Wb. Zs. G. 415₁₀ = *gesemften*. [Notkêr: *stillest*]. V. ö. H. 298 *swifte* ζπ. λςγ. és a ritka *swiften* H. 352.

getougen 136. mint melléknév csak itt és Wb. Zs. G. 33. *getougene* [mhd. Wb. III 59^b]. H. 323 378. G. 24. 31₃₀ 68₁₆ 515.

uberuengel 48. ζπ. λςγ. V. ö. Wb. Zs. G. 460₄ *uberuengede*. [*uberuane* mhd. Wb. III 210^b Graff III 415 *uparfengida* *excessus*, *superstitio*].

umbeuart, rendszerint: keringés, forgalom. [Mhd. Wb. III 255^a.] H. 109 = *circuitus*. Épen úgy Wb. Zs. G. 195₁₄ 223₄ 351₁₁ [cod. Trevir. *in deme umbecreize*. Notkêr: *die umbe in sint*].

urgiht. H. 24. ritka. Wb. Zs. 33; 185₇; 214₁₄; 245; 318₄₀; 387; 444: *confessio* duit *bihte unde urgiht*. 448₆; 459₄; 476₂; 529₈; 661₇; 666₁₃. Notkêr-nél rendszerint *kijiht*.

urhuole H. 366. Még csak Wb. Zs. G. 294₁₁ 295 *refrigerium*.

Ezen összeállításához még néhány észrevételt csatolok, olyan költeményünkben előforduló ritka szavakra vonatkozólag, a melyek

a középelnémet szótárakban hiányzanak, vagy nincsenek helyesen magyarázva.

glüherte : [geuerte] 297 hiányzik a kpfn. szótárakban ; Lexer I 814 *gelihern* egyeníteni. Ehez tartozik *glüherte* a mint *hunderôt hunderôn*-hoz [D. Wb. IV¹ 1923] vagy, a genusban is összehangzólag *merde mern*-hez. [mhd. Wb. II¹ 139]. *merâte* valószínűleg nem német alak. v. ö. Wackernagel a *bredigâte* szóhoz, Lexer I. 345.

glûche : (*lûche*) 143. ἄπ. λεγ. Lexer összeállítja a tyroli *glauchchal* [«glänzend, hell» Schöpf tyrol. Idioticon 193.]. V. ö. még a *Mittelniederdeutsches Wb.* II 123: *ock was de melck ganz seltzam, dat se so lang unde glauch* [«durchsichtig»] *wass, dat men se nicht woll geneten kunde*. Neocorus *Chron.* 2, 426. — Lexer elkülöníti e szót *gelûch*-tól, a melyet *lûchen* mellé tesz. F. Bech, *Germania* X 403: «nyitva álló, vagy felfuvalkodott.» De ez utóbbi vélemény nem lehet helyes, mert a *lûchen*, *liechen* jelentése nem nyitva állani. — *Glûche* valószínűleg = *gelûche*, mert költeményünkben *gel* rendszerint *gl*-lé lett. Tekintetbe kell vennünk e glosszát: *ciluchemo* viridante gurgite Graff. II 145. «Zöldesen ragyogó», ez igen jól illik ide, a hol az æther forog szóban, mint a mi költeményünkben. Ez a jelentés a középelnémet példában [a tejről] is helyén van. V. ö. még a gönczölszekér csillagai: «*nah einemo gloccun joche gescaffen sint*. Mcp. Graff I 591. *glocinpare* electro. A szónak etymológiája mégis nem világos ¹⁾, *Lûchen*-hoz biztosan nem tartozik; talán összeköttetésben áll *Lauch*-hal [zöld növény, hagyma; ó-fn. *louch*. ó-sk. *luokr*. angsz. *leac*, a melynek etymonja szintén ismeretlen. [Kluge *Etym. Wb.* 194.]

benichen. 91. ἄπ. λεγ. Lexer azt írja: *benichen*, erős ige: *verblichen*. De *ch* itt, a mint még többször a költeményben *ck* helyett áll, és e szó *nicken*-hez tartozik, melynek intransitív jelentését a mhd. Wb. II¹ 353 bizonyítja. A rím tehát: *benicken*: *verblicken*, végig ragyogni, a mely szintén ἄπ. λεγ.²⁾, de jobban illik a villámhoz mint *verblichen*.

geruozen. 266. Lexer I 891 = kormossá lenni. Ez helytelen. A simplex *ruozzen* nincs meg az ó- és középelnémetben; nincsen más composituma sem. (*uberruozen* Mhd. Wb. II¹ 821 az idézett helyen nem található.) — Össze kell vetnünk ó-f-n. *ruozjan* Graff II 564. *suscitare, movere*. angsz. *vrôtan*. ó-sk. *hrôta*.

swarzmâl 265. ἄπ. λεγ. (*swarzegemâl*. Troj. 22451). Úgy használva mint *var* és *gevar*.

¹⁾ Fick 69 = görög. γλαυκός. De ezzel a *lautverschiebung* törvényei ellenkeznek

²⁾ Wb. zs. *donerblicche* 367 *blicchezunge*, *weterblicche* Haupt VIII 137.

ueruâhen. 282. Azon jelentésben mint *Kudrun* 1061₂. [v. ö. *mhd. Wb.* III 208. és a jegyzet a Symons-féle kiadásban.

erwanet 160. Nem *erwenden*-hez tartozik, a hogy *Lexen* véli, hanem *wanen*-hoz, üressél enni [*Lexen* I 696]. ó-f-n. *wanôn* Graff. I 855. gót. *vanains* hiány, ó-sk. *vanu* angs. *vanjan*.

erwenet 360. talán = *vanjan*, és ide tartozik.

Hogy költeményünk szoros összeköttetésben áll a windbergi zsoldtárfordítással, azt avval bizonyíthatjuk, hogy a zsoldtáridézetek, melyeket a költemény felhasznál, *épen ezen windbergi fordításból* vannak véve. A doxologia, a melylyel a költemény kezdődik, szó szerint egyezik a windbergi fordítással: H: 448₄ *wande michil herro unde lobelich harte*. [cod. trevir: *grôz Notkêr: mahtig.*]. 655₃ *michil herro unde lobelich harte* [Notkêr: *lobesam* /; 211₁ *Michil h. u. l. h.* [cod. trevir: *unser herre. Not. mahtig, lobesam* /]. Továbbá: G: 661₅ *wihstuomes sines nihne ist zale* = H. 7. Notkêr: *unzalahafta*. 594₉ *Über den tach diu sunne nihne brennet* [cod. trevir: *dur den tach, Notkêr: tages ne tarôt* /].

Egy igen jellemző hely, fájdalom, cserben hagy. A költeményben itt (120) a nehezebb *dahen* helyett a közönségesebb *hauen* áll, ugy mint a Notkêr-féle fordításban. Ha, a mint Koberstein véli [*Grundriss*⁵ 79], a windbergi zsoldtárfordítás csak a st.-galleni Notkêr-féle fordításnak nyelvi megújítása volna, azt vélhetnők, hogy a költemény itt jobb, az eredetihez közelebb álló kéziratot követett. De Koberstein felfogása nem állhat meg. Mind a két fordítás a latin szövegnek más-másféle szerkezetén alapszik. És azonkívül az egyik, a wb. zsoldtárfordítás nem valódi, hanem sorközi fordítás.

Lássuk most, mond-e valamit maga a költemény a szerzőjéről?

A szerző tudós, tud latinul, sőt valamit görögül is. Szeret a német versekbe latin szavakat, valamint theologiai műszókat is beleszőni.

A hittani nézetekben való jártasságát más forrásai bizonyítják. Mindez olyan szerzőre utalna, mint a minőre Schmeller gondolt. De más pontok ellenmondanak ennek, első sorban a költő saját szavai. 126 s köv. v. az irisről beszél, a mely Isten trónusát környezi: «de mindezt nem érti meg az alacsony nép, ennek ismeretét csak a te [Isten] törvényeidben leginkább jártas bölcséidnek tulajdonítjuk. Én sem merészelem ezen gondolatot [az iris allego-

rikus fejtegetését] inkább, mint az alacsony nép. Nagyon is lassú vagyok arra, hogy összebontott útait kiismerjem, késedelmes és nehézkes, hogy hittudományi dolgokat kitanúljak. Akkor is, mikor biztos tanúságot találok a könyvekben, félek, hogy járatlanságom igaztalanságra csábít. De meg akarom mondani, a mire a *magezoge* tanított.» És más helyen (190. v.) a szivárvány rajzolásának végén: «Némelyikünk erről nem tud még semmit. Csodáidban, oh Isten, kevésbé vagyunk jártasak, semmint kötelességünk volna.» Ily szerény nem lehetett a tudós zsoltárfordító, a ki fordításának jegyzeteiben nyelvtani és szófejtegetéseket nyújt tanítványainak. Egyebet is fontolóra kell vennünk. A mennyország rajza negatív, a költő t. i. felsorolja a földi élet viszonyait és azután azt mondja: «ez meg az nincs így a mennyben.» «Ott nem ölnék meg sem juhok, úgy mond, sem kecskét, sem ökröt, sem bakot az adó kedvéért. Tűzre nem szükséges ott sem törzsök, sem tuskó; nem kell ott se fonni, se szőni; nem kell a mennyország lakosainak fürdőruha, a *vale* és köpeny, nem kell ing és nadrág, prémruha és lenharisnya, nem kell sem fekete, sem fehér czipő. Kenyeret nem sűtnek, nem pirítanak, húst és halat nem sűtnek, sem kocsonyát nem főznek belőle. Zabra vagy árpára nincs szükségök, hogy sört főzzenek belőle; bort, méhsert és *morâte*-t nem kívánnak. Nem sűtnek-főznek sem tojást, sem sajtot, sem más valamit a rostélyon. Nincs ott fésű és kefe, tollas-ágy, párna, terítő, ágy és fürdőpaplan, szappan és lúg. Nincsen gyűrű, karperecz és arany nyakboncz. Biró, ügyvéd nem szükséges. Jók az utak és hidak. Nem fizcamodnak ki az ember tagjai az eke mögött.» Nem zárdabeli viszonyok ezek, hanem a parasztélet vonásai. Parasztember öröme ez a felett, hogy a mennyországban nincsen adó (*ze deme dienste*), hogy nem kell ott fésülni és mosakodnia, hogy nincs szüksége ruházatra.

Egyrészt tehát a hittudós felfogása, másrészt paraszt viszonyok rajza: ez ellenmondást csak oly módon oldhatjuk meg, ha a verses költeményt *szent beszédnek* vagy *egyházi könyörgésnek* tekintjük, a melyet a szerző parasztok számára mondott el. A költő fiatal, világi pap és a zsoltár fordítójának tanítványa lehetett. Innen a szerző szerénysége: a *wole geërten, in dinere ê allere beste gelêrten* egyike éppen ama magasztalt tanító volt. A windbergi zsoltár nyelvjárását és szókincsét a szerző az iskolában tanulta, mert ez a fordítás valódi iskolakönyv volt: v. ö. Wb. Zs. G. 501³⁰ «*quassatio*» *hât manich gediute, dei elliu ze muon unde ze nôte gezichent. iz chuit*

uone einem worte, daz chuit «quatio» ih scute, «quatis» du scutes, «quatit» er scutet. 540²³ «benedico» daz ist ein zesamene gesezctez wort uon zuein sprichen : wole unde ich spriche ; daz sult ir merchen.

A mi a költemény korát illeti, tudjuk, hogy a windbergi codex egyes részei 1187-ben jöttek létre. Ez időtájt keletkezett költeményünk is, a minek bizonyosságai a tökéletlen rímek, másrészt a bajor hangzók változás, H. 61 *erstirbit : verderbit*. 63. 97. 257 *niht : lieht* (= *nieht : lieht* mint a *Genesis*ben és *Wolframnál*). 81. *diurno : turne*. 171. *archa : starche* 113. *siczit : suiczet* 277. *enpháhet : naphet*. 353. *besuaret : uáret*. 241. *dienen : niemen*. Továbbá a bajor rímek : 271 *wines : deheines* ; 371 *lûten : diuten* (*douten*). 143. (*lûche : glouche?*)

Weinhold *Mhd. Gr.*² 99 azt mondja, hogy a bajor hangzók változás okiratokban 1158-ban fordul elő először, rímekben azonban csak Türlin Henriknél [1220]. Költeményünk nem származhatik ily késő korból. Ellenmond ennek a még nem tökéletes rímelésen és a régies nyelvjáráson kívül az a tény, hogy a költemény teljesen hijával van még az *udvari jellemvonásoknak*. A költemény bizonyosan a XII. század utolsó évtizedéből származik ; rímeiben tehát a bajor hangzók változás *első nyomai* találhatók.

IV. A költemény jellemzéséhez.

Scherer Vilmos (*Q. F.* XII 101) szigorú ítéletet mond költeményünkről és szerzőjének prózai természetéről (erzprosaischen Sinn). Steinmeyer (*Anz. f. d. A.* II, 240) ezzel szemben védelmére kel, azt vitatván, hogy a tagadólagos leírás e korszakban csak oly költőknél található, a kik némi húmorral voltak megáldva, minő pl. Wolframnál, Neustadti Henriknél stb. Részünkről azonban nem találunk sehol sem hűmört költeményünkben. Szerzőjénél a tagadólagos leírás nem enyelgő, vidám kedélyből származik mint Wolframnál, ő csak száraz lelkiismeretességgel dolgozza ki, a mi a paradicsom rajzaiban már ő előtte tagadólág volt megjelölve. A pokol lefestése többnyire megelőzi a paradicsomét. A pokol régóta tárgya volt az ember gondolkodásának és képzeletének, és azért sok határozott képzet keletkezett róla. Sokkal ritkábban volt tárgyalva a paradicsom és minden képe csak az apokalypsis előadásának körülírása. Ép azért határozott költői haladást mutatnak fel a latin himnuszok, a melyek a paradicsom kellemeit az által igye-

keztek lefesteni, hogy a pokol gyötrelmeit tagadták róla.*) De még nagyobb, még pedig valódi keresztény haladás az, mikor az emberi életet kezdik a mennyországgal szembeállítani. Mert az új szövetséget ép az a felfogás jellemzi, hogy az új, mennyei élet nem lesz egyéb, mint a földi fájdalmaktól való megszabadulás. Már az apokalypsisben is feltűnnek a tagadólagos írásnak nyomai: *VIII^{us} non esurient, neque sitient, neque cadet super eos sol neque ullus aestus*. A német irodalom eleinte szintén ezen a nyomon jár, főképen Otfrid (*Lib. quintus XXIII de qualitate coelesti regni et inæqualitate terreni*; v. ö. még Flateyar bók I 30. *ther er eigi sótt, ne thytr, eigi daude eigi huygleikr ok eigi vésold*). De majd itt is uralkodóvá lesz a latin visio-irodalom befolyása [1. 18. lap.]. Ezentúl nem a paradicsom boldogságát festik le, hanem a mennyei Jeruzsálemét és az aranyos mennyei várat vagy a 12 drágakövet írják le allegorikus módon. (Heinrich v. Krollewitz; *Himmlisches Jerusalem* Diemernél).

A mi költeményünk szerzője elhagyja a tévutat és ismét az életből merít. És ez legalább helyes költői tapintat volt. Mert pszichologiai tény, hogy a költő vagy szónok csak akkor hat az ember szívére, ha az új eszméket avval hozza kapcsolatba, a mi már az ember lelkében rejlik.

Költeményünk előadása nem ügyetlen. A leírás nem áll csak annak felsorolásából, a mi nincs meg a mennyországban; a tagadó állítmányokkal igenlők is váltakoznak, valamint felkiáltások és kérdések is. Az elbeszélést néha-néha félbeszakítják a költő sóhajai.

A nyelv könnyed és sajátyszerű kellemet nyer a számos ritka vagy csak e helyen előforduló szóból. A fent említett szavakhoz hozzájárulnak még a következők: 21 *gebrüch*. (még csak *Zimr. chron.*) 35 *umbescriben* áπ. λεγ. 44 *gezuhtigen* áπ. λεγ. 96 *nahtdiep*. áπ. λεγ. 126 *smáhuole* áπ. λεγ. 134 *anuorbesehen* áπ. λεγ. 134 *ungewærliche* áπ. λεγ. 210 *werltminære* áπ. λεγ. 211 *freidigen* áπ. λεγ. 260 *weterlich* áπ. λεγ. 264 *linsoche* [csak glosszáokban]. 280 *zufse* (csak glosszáokban). 292 *geduer* neutr. áπ. λεγ. 293 *zuiwurft* áπ. λεγ. 300 *erlenchen* áπ. λεγ. 318 *inwertes* áπ. λεγ. 339 *wädlic* áπ. λεγ.

*) V. ö. Mone, *Lat. Hymnen des Mit.* I 417⁶⁹ I 422. I 334⁴⁰ I 435 jegyzet. Daniel, *thesaurus hymn.* I 116. I 118.

A mondatok azonban sokszor túrheteretlen hosszúak és egyik a másikba van foglalva [198—215]. Költői lendületet épenséggel nem találunk a költeményben. A művészi egység majdnem teljesen hiányzik. A külső keret, az Istenhez intézett könyörgés, minduntalan meg-megszakad és az égboltozatról szóló hosszú szakaszban egészen meg is feledkezünk az imádságról. Efféle költői hibák előfordulnak egyebütt is. A 237. s köv. versek az evésről szólnak, 255 a ruházatról, 268 ismét az evésről, 280 ismét a ruházatról stb.

A költeménynek költői érdeme tehát nagyon csekély; elismerést érdemel azonban, hogy a szerző a dogmaticus-symbolicus képletekkel és az égnei allegorikus magyarázataival — legalább részben — szakítani igyekezett, és helyesen értve meg az új szövetség tartalmát, a mennyei életet a világi élet alapján építette fel. Hogy költeményünknek művelődéstörténeti fontossága is van, az már a fent idézett példákból is kitűnik. Az akkori paraszt élet minden nyomorával (*ze deme dienste; hize, frost* stb.) és örömeivel tárul fel előttünk. Fontos hogy az udvarias, lovagi élet még nem hatott a paraszt életre, a mint azt már nem sokkal későbbi időben ép ezen vidék költői termékeiben, Meyer Helmbrechtben és még később Nithard dalaiban láthatjuk.

V. A költemény verselése.

A *Himilriche* költői tartalmánál nagyobb érdeklődést kelt külső alakja. Hosszú verssorokban van írva, ezek többnyire kétszótagú rímmel vannak ellátva [134 : 55]. Wackernagel (*Littgesch.*² 273 l.), Bartsch K. (*Germania* VII 371), Haupt (*Vom ubelen wibe* jegyz. 787-dik sorhoz) azt vélik, hogy ezek a versek hexameterek, az első német hexameterek. Azóta ezt a véleményt a német irodalomtörténeti művek nagyobb vagy kisebb meggyőződéssel ismétlik. E vélemény szerint ez volt tehát az első ilyenmű kísérlet és hosszú időre egyetlennek is maradt volna. Mert a német irodalomban a második hexameterkísérletre csak 150 évvel későbbben [1340] akadunk (Wackernagel: *Gesch. d. d. Hexameters* kisebb műveiben II 23.); a Hoffmann által (*Altd. Blätter* I 328) *Ruodlieb*ből felhozott verssorokat [Seilerféle kiadás XIII 41. 42] ugyanis lehetetlen német hexametereknek neveznünk; német hal-nevek vannak itt beszöve a latin elbeszélésbe :

Prahsina, lahs, charpho, tinco, barbatulus oruo
Alnt, naso, qui bini nimis intus sunt acerosi.

Vizsgáljuk meg most költeményünket ezen állítólag hexameteres versmértékének szempontjából. Talán a költeménybe beleszótt latin szavak tárgyalásmódja ad felvilágosítást. A 327-ik vers, melynek nagyobb része latin szavakból áll, valóban hexameter lehet, meg van mind a 6 láb. De ezen latin mondat egészen az *Apokalypsiből* (IV₄) *van átvéve* és hexameteres jellege azért csak véletlen. A többi latin szavak, a melyek majdnem mind a vers végén fordulnak elő, határozottan ellenkeznek a hexameterrel: 26 *johannis revelatio*. 315 *oblectamenta carnis*. 317 *unctione*. 318 *salubri compunctione* 321 *quattuor animalia*. 322 *inter alia*. 357 *universalia*. 364 *caelestis medele*. Mind e versek végén lehetetlenség a hexameter utolsóelőtti dactylusát kitalálni. Sőt egyszótagú vég-lábat mutat fel egy vers: 25/26: *alfa et omega : revelatio*. A szerzőnek, ha a németben akarta követni a latin hexametert, legalább a latin hexameternek verselés módjában kellett volna jártasnak lennie.

Nézzük más versekben az utolsó előtti lábnak dactylusát. 158 versben csak nagy nehezen ismerhető fel dactylus; e verseknek utolsó lába kétszótagú. Más 21 versben ez utolsó láb egyszótagú. De 199 verssor épenséggel nem mutat fel az utolsó-előtti lábban dactylust. Mert lehetetlenség, hogy egy szerző, a kinek rimelő és nyelvbeli ügyessége szembetünő, olyan verstagolást erőszakolt volna: 2 *dére himiliskén*. 4 *énphlichen noh entwichen* 20 *churzés unde lénges*. 22 *anegengé iouch den énte*. 40 *lúzel odér vil*. 44 *sélé reht gelèren*. 55 *lebén untôtlichen* stb.*)

Mint a verssorok vége, úgy kezdetök is sokszor ellenkezik a hexameter alaptörvényeivel. A mint hogy 130 verssornak a közön-séges tagolás szerint ütemelőzője volna, úgy sok sornál épen szük-séges, hogy az első szót ütemelőzőnek vegyük, p. o. 30 *si uindent*. 44 *gezuchtigen*. 110 *ze sicherheite*. 130 *zerluogene*. 249 *zewirmen*. 263 *ze nihé*. 279 *si ruowent*. 377 *ze heile*.

*) A Wackernagel idézett könyvében felhozott példákban ilyen szótagolást is látunk: *Es sin dri éré die ein ieglich mán wol empére*. A szerző itt szembetünőleg időmértékes verseket szándékozott írni. Úgy mint Gesner Konrad is: *Es macht alleiníg der glaüb die gläubige sálig*. Hogy erről költeményünkben szó sem lehet, az minden egyes versből kitünik.

Ha megkíséreljük, kifejthetjük-e a hexameter 6 ütemét, sok vers — főkép kezdetén — nem nehezen osztható hat lábra :

1. *Michil | bis du | herro | got unde | lobelich | harte.* A másodiknál már egy kis erőltetés szükséges; a 3-dik, 4-dik versnél jól megy az osztás, az 5-diknél már lehetetlen. Ezt csak így olvashatjuk: *wànèn noh*, ez pedig német hangsúlyozás és nem a latin verselés utánzása. A 7-dik verset így kellene olvasnunk: *wihstuo-mes | ist niht* stb.

Az első 100 verssor közül 32-ben a hat láb egyáltalában nem mutatható ki, 19-ben csak erőszakoltan, 49 könnyen osztható hat verslábba. De ezek közül 6-nak ütemelőzője van, 5-nek egyszótagú végső lába, és csak 18-ban dactylus az utolsó előtti versláb.

Hexametereknek mondhatók-e tehát ezek a versek? Ez lehetetlenség. Avagy e verssorok talán, a mint azt más költeményekben is látjuk, két régibb, rövid versből állanak, a melynek archaikus ríme itt-ott a vers közepén még meg van tartva? v. ö. *engile: here*; 13. *handtgetate: geschefte*; 17. *bevaret: gescaret*; 22. *anegenge: hente*; 24. *gluste: urgihte*; 33. *anegenge: ente*; 35. *umbegeben: umbescriben*; 61. *erwirdit: erstirbit*; 117. *gerihte: miete*; 118. *gerte: diete*; 281. *lihlachen: badelachen*; 338. *gewerren: uerren*. De ez csak véletlen, mert azok a versek, a melyek, a mint láttuk, egészen a windbergi zsoltárból vannak átvéve [1. 7. 289], egészen ellenkeznek ilyenmő felfogással. Ez csak rimjáték, mely ezen kor prózai prédikációiban is gyakran előfordul [1. Wackernagel *Lit. G.* § 40]. L. azon rimeket, a melyekben végrimről szó sem lehet: 1. *osteret in westeret*, 16. *sint bescirmit, sint gefirmit*. 38. *waltes unde gehalten, richtes unde phlichtes*. 39. *cechest unde antreites, enges unde breites*. 210. *wone den uerlogenen den ungezogenenen*.*)

*) Sőt úgy látszik, hogy a mássalhangzós rim itt-ott szándékosan is előfordul. 12. *gerne gotliche*. 29. *wellent walhe*. 32. *eruollenter finis*. 37. *furhtent flégent*. 65. *wi wunnesam*. 67. *rede geruoret*. 95. *heten habent herren*. 96. *lázcent geluogen*. 102. *golde glenstet gazze*. 105. *steinen gestrowet*. 108. *säligen gesehen*. 130. *cerluogene leider laz*. 131. *sümich seine ersuochen*. 135. *werne, wärheite*. 136. *getougenez getribet*. 140. *gehilwe heitere*. 141. *wirmen wolchene*. 153. *wuntere wunnen*. 163. *helflich heilsame*. 166. *weter wint*. 169. *wazzere werlt*. 177. *wizze gewarte*. 196. *wiant anefiht*. 212. *worten werchen*. 215. *weiche entwichent werltliches wente*. 221. *liebent lasteres*. 22f. *gnaden greht quote*. 227. *zinnen züle*. 240. *christ chunich*. 251. *werchen willen*. 256. *wewel warf weben*.

A rímelésre vonatkozólag tehát csak annyit mondhatunk, hogy ez valódi *rímes próza*, s ez a felfogás legjobban illik a költemény céljához is (egyházi könyörgés). Természetes hogy itt-ott, mint p. o. a költemény kezdetén, némi versmérték is vehető észre, de azt a még legújabb prózairók is szeretik (p. o. Freytag Gusztáv *Die verlorene Handschrift* című regénye első fejezetében). Tudvalevőleg megczáfolták Wackernagel véleményét, hogy a rövid párrím rímes prózából eredt, és hogy p. o. a *Genesis*, az *Aranyos Jeruzsálem* stb. nem egyéb mint rímes próza. De található a mi költeményünkhez hasonló rímes próza is. V. ö. a latin *Speculum humanae salvationis* (berlini kézirat Ms. lat. fol. 179. későbbi időből mint e költeményünk), a melyre Zarneke tanár úr szíveskedett engem figyelmeztetni.

Hinc est quod ad eruditionem multorum decrevi librum compilare,
In quo legentes possunt eruditionem capere et dare
In praesenti autem vita nihil aestimo homini utilius esse
quam deum creatorem suum et propriam conditionem nosse stb.

Ezen kívül l. még Müllenhoff-Scherer Denkm.² 415. és :

O Susser gott alle deyne gnoden ich begere
Sende mir von hymmel deynen engil hyr
Das ich ein buch wol mache
Dyr von deynem angesichte here wol spreche
und singe wie ich*) von Jherusalem her keyn Rome quam
und dem krancken keyser seyne zeuche benam.

(Feronica ; Hoffmann : Verzeichniss der altd. Handschriften der k. k. Bibl. in Wien. p. 178).

Szt. Ágotha, 1888. jan. havában.

Dr. SCHULLERUS ADOLF.

259. *uelen uorderent*. 260. *winteres weterlichen wantele*. 268. *brot bachten bân*.
361. *wercliche warnis*.

*) a kéziratban : ny sich.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN MŰFORDÍTÁSAI. *)

Helena Párisnak.

Helena Párisnak levelét elolvassván, mintha azzal megbántatott volna, elsőben őtet szemtelensége miatt pirongatja, tovább annak javaslatát úgy czáfolja, hogy mégis jelentett szerelmét nagyrabecsülni látszatnék, utóljára kitetszik, hogy meghódult, a mint (a história szerint) el is ment Párisra Trójába — s így kezdi válaszát :

Vakmerő leveled hogy megbántást hozott,
És nagy botrányozást szememnek okozott,
Meghült a vér bennem, színem elváltozott,
Pajkos értelmetül az elmém irtózott.

Gondolám azonnal azt a tüzre tenni,
S vásott értelmére semmit sem üzeni,
De tölem válaszát csupán csak nem venni,
Csekély dicsőségnek állittatott lenni.

Feddeni szükséges annak merészségét,
Ki egyaránt szórja vak szemtelenségét,
Te is szállásodnak megszegvén szentségét,
Férjes gazdasszonynak kísérted hivségét.

Azért fogadott-é e föld be tégedet,
Kiszállítván habos tengerből testedet,
Azért-é palotám hiv szállást engedett,
Ámbár nem ösmerte még nemzetségedet.

Tehát emberségem nálad annyit ére,
Hogy törvénytelenység lenne annak bére
Mi vagy? ki háznak most lettél zelyére
Vendég vagy ellenség? nem tudom végtére.

Ezt hallván, gondolom, imelyeg a bélyed,
S igaz panaszomat parasztnak itéled,
De ha jámborságom tisztaságtól éled,
Ámbár parasztnak mondj, nem gondolok véled.

Hogy vidám és kegyes az én tekintetem,
S magamat komornak lenni nem tette(te)m,
Azért mégis, hidd el, jámbor az életem,
Meg nem gyönyörködtet senkit én esetem.

*) V. ö. az *Egyetemes Philolog. Közlöny* XI. (1887.) 31. és 335. ll.

Azért is lelkemben tész *az viadalmat*,
 És nagy álmélkodás vesz rajtam hatalmat, 30
 Hogy mi adott néked olyan bizodalmat,
 Hogy ágyamban reménlj magadnak jutalmat.

Talán, hogy már egyszer ily sorsra jutottam,
 És Thesevs által én elragadtattam,
 Azért másodszor is méltónak látszattam, 35
 S az elragadásra mintegy rést mutattam ?

Bátor ugy volt, de én abban sem vétettem,
 Mert édes beszéddel meg nem győztettem,
 Hanem erőszakos ragadást szenvedtem,
 Akkor is csak merő nem-akarást tettem. 40

Ő sem vette kívánt hasznát munkájának,
 S el nem érte célját feslett szándékának,
 Én sem láttam egyéb kárát ártalmának,
 Hanem hogy félelmek reám áradának.

Küszködés közt mégis megkapván subámat, 45
 Néha némely csókkal illetné orczámat,
 Két ujjai közé néha fogta számat,
 S így az én testemből nem vett egyéb vámot.

Juj de mely lator a te csintalanságod,
 Ezzel bé nem telnék, tudom, kívánságod, 50
 Hanem többre vagyon menni vásottságod,
 Mintsem Theseushoz hasonlatosságod.

Theseus engem(et) épen visszaadott,
 Tisztaságom tőle ártatlan maradott,
 Mértékletességgel tett vétke apródott, 55
 S képtelen dolgaért bánatra fakadott.

Vétkét bánván Theseus, mintha arra menne,
 Hogy Páris is tőle erre okot venne,
 Nevezlek, hogy mégis kedved telnék benne,
 S legalább hogy neved egyszer semben (?) lenne. 60

Nem horgászom mégis, ámbár ugy látszatik,
 Mert a szeretőre ki haragudhatik,
 Főképen, ha elmém abban megnyughatik,
 Hogy szerelmed szivből, nem szinből mutatik.

De az mégis bántja kétséges szivemet, 65
 Sokféle gondolat fárasztja fejemet,
 Nem mintha nem biznám, tudván szépségemet,
 A vagy nem ösmerném tulajdon képemet.

Hanem az, hogy könnyen hinni minden szóknak
 Sokszor ártalmokra volt az asszonyoknak, 70

Titeket is lenni mondnak hazugoknak,
Kik ilyek pedig már, ki higgyen azoknak.

De vétkeznek mások s ritka a fehér nép,
Szemérmetességtől a ki félre nem lép,
Bátor, de mi tiltja, ámbár termetem szép,
Hogy a ritkák között legyek én is egy ép.

75

Hogy pedig anyámnak szemérmének kára
Te néked helyesnek látszott utóljára,
Melylyel engemet is húznál példájára,
Ezen fortélyodat veszem csak tréfára.

80

Tudod-é, hogy anyám megcsalást szenvedett,
S tudatlan dolgában hiba keveredett,
A buja magára hattyutollat szedett,
S mint madár csalárdul mellé heveredett.

De már ha én vétek, mi menti vétkemet,
Semmi tudatlanság nem csalja szememet,
Mindent tudok, mire kényszerits engemet,
Nincs palást, mely fedje cselekedetemet.

85

Anyám jól vétkeze, azzal feljebb hága,
Mert megváltá vétkét latra méltósága,
Ha én vétek, hervad szemérmem virága,
Mely Jupitertől lesz az én vétkem drága?

90

Pompás nemzeteddel hogy pedig kérkedel,
Hogy Isten-ősöknek véréből eredel,
Szép ez, én is vallom, méltán hízkelkedel,
Mert házad díszével nagyra telepedel.

95

De ámbár Jupitert, fő őst ipamnak
Elhallgassam, Pelopst nagyatyját uramnak,
S ne számláljam ezek díszét jutalomnak,
Mintha nem használna ez semmit magamnak,

100

Anyám, Léda, ennek nagyobb díját vette,
Ő saját apámnak mert Jupitert tette,
Midőn hattyuképpen öltözött érette,
S mint hattyut engedte feküdni mellette.

Menj, most kérkedj, (ugyan tisztelet nemednek)
De a kit te tartasz nagy dicsőségednek,
Az volt még ötödik őse szülésednek,
Nékem pedig atyám, — nem titok szívednek.

105

Tróját is ámbátor hatalmasnak vélem,
De nincs — mért földemet rosszabbnak ítéljem,
Hogy házad gazdagabb és népesb, reménylem,
De hogy vad és paraszt, nemcsak én beszélem.

110

Igér a leveled sok ajándékokat,
 Kik meggyőzhetnének Isten-asszonyokat,
 De már ha én törni akarnék fazekat, 115
 Nem kívánnék nálad erre más okokat.

Mert vagy holtig tisztán megmarad életem,
 Vagy csupán csak a te személyed szeretem,
 S nem ajándékokat hódulván követem,
 Mert kívüled minden kincsemet megvetem. 120

De annak sincs nálam épen gyűlölete,
 A mely levelednek az ő igérete,
 Mert az az ajándék kedvesb s van kelete,
 Melyet drágának tesz ura tekintete.

Nagyobbra becsülöm mégis személyedet, 125
 Nagyobban becsülöm hív szeretetedet,
 Hogy értem veszélyre felledd életedet,
 S hosszas hajózásra adtad szép testedet.

Most is, az asztalnál midőn veled eszem,
 Ámbár tányéromat szemem elé teszem, 130
 Ámbár mind azokat eltitkolja eszem,
 Csintalanságodat ha eszembe veszem.

Majd feslett szemiddel szemeimet csalod,
 Majd fohászkodással fületem furdalod,
 Majd pohárt mellőlem kapván tapasztalod, 135
 S mely felől én ittam, te is onnan nyalod.

Ujjaid mely igen sokat integettek,
 S néha mintegy bető formára szedettek,
 Szemöldökid pedig oly jeleket tettek,
 Épen csak hogy immár majdnem beszéltek. 140

Szörnyű félelemben sokszor szinte fáztam,
 Hogy Uram ne látna, s reá is vigyáztam,
 Noha elpirulván, susogva példáztam,
 Hogy nincs orczád, abban lám nem is hibáztam.

Láttam azt is, midőn az asztalt karczoltad, 145
 A melyre nevemet ujjoddal rajszoltad,
 A bornak csöppeit ott öszveránczoltad,
 S ezen szót: *szeretlek*. azzal kimázoltad.

De hogy azt nem hiszem szükség tőle félni,
 Komor húnorgással adtam megítélni, 150
 Ládd, ki tudtam eddig csak szózáttal élni,
 Jaj nékem, tanultam már így is beszélni.

Valóba ha immár vétkezendő volnék,
 Ily hizelkedésid által meghódolnék,

Javallásod szerint talán mást gondolnék,
S mézes kelepczédbe önkön begázolnék. 155

Azon kívül is nagy a te kegyességed,
Vidám tekinteted, ritka a szépséged,
Édes a beszéded, nemes emberséged,
Akármely nem méltán megölelhet téged. 160

Ezen szerencsében Delus részesüljön,
Mintsem hogy hüvségem én bennem meghüljön,
Mintsem gyalázatban jó nevem merüljön,
Mint sem idegenre szerelmem kerüljön.

Ne kíváncj ó Páris, ebben gyönyörködni,
Szép feleség nélkül tanulj szűkölködni,
A szép asszony miatt félni és törödni,
Rólam példát vehetsz, mint kell itt küzködni. 165

A szép asszony az ő férjének gyötrelme,
Kétképen kinlódik e miatt az elme, 170
Ha látja, bágyasztja szívét ő szerelme,
Ha nem látja, nagyon érette félelme.

Retteg, hogyha mással beszél felesége,
A ki házához jön, minden ellensége,
Csak egyedül az az ő kedves vendége, 175
Ki hamar búcsúzik s ritka jelensége.

Mértékletességgel e fölött csillogni
S a tetszett dologtól magát elfoglalni
Kivánság gátlásán nem fujni s morogni,
Virtusok számában szokott ez ragyogni. 180

E kivánság, hidd el, nemcsak rajtad esik,
Mert a mit keressz, azt mások is keresik,
E prédát, a mint te, ők szinte úgy lesik,
Bokros kivánságít csakhogy jobban nyesik.

De te többet látsz-é, nálok szemesebb vagy? 185
Nem látsz többet, sem te benned nem jobb az agy,
Vakmerőség miatt hanem elméd elfagy,
S te szived sem bátrabb, hanem csak a szád nagy.

Akkor hozott volna bár a sors tégedet,
Midőn ezer kérő házamra terjedett, 190
Ezer közül látván ezen szépségedet,
Választottam volna a te személyedet.

Maga sem csufolja férjem beszédedet,
S vélem, helyben hagyja az ítéletemet,

Mert mint akkor maga lopta el szívemet,
Ugy szabad volt szebbhez kötni életemet. 195

De már későn jöttél, más hágott előmben,
Más a gazda, látod, tőled várt örömben,
Hogy tied legyek, nincs szabadság erőmben,
Az te jutott Prédád jutott más körömben. 200

Mégis mint kívánnék néked párod lenni,
Ugy Menelaustól csak szánnék elmenni,
Szánj meg azért engem édes szóddal kenni,
A kit szeretsz, annak ne kívánj kárt tenni. 205

Hagyj engem sorsában eddig tölt kedvemnek,
S annál megmaradjon vágyása szívemnek,
A kit a szerencse nékem tett férjemnek,
Ne kívánd prédáját tiszta életemnek. 210

De Vénus (ugymondod) neked ezt ígérte,
Midőn három Dea itéleted kérte,
Erővel egy, s másik országgal kísérte,
Harmadik, a Vénus, engem ígért érte. 215

Nehéz ezt is hinni, hogy mennyei testek
Nálad itéletet szépségért kerestek,
Legalább hogy reám ezen voxok estek,
Hitelére épen gondolatim restek. 220

Testem bizodalmi annyit nem ígérnek,
Engem Isten-asszony hogy tegyen fő bérnek,
Elég, ha engemet emberek dicsérnek,
Vénus dicséreti gyomromhoz nem férnek. 225

De légyen úgy immár, magamat megadom,
Szép vagyok s a többit én felyülhaladom,
E dicséreteket kedvesen fogadom,
Mert mit szívem kíván, számmal mért tagadom. 230

Azt azért legelső örömömnek tettem,
Hogy Vénus asszonynak annyira tetszettem,
De abból még nagyobb vigasztalást vettem,
Magad tetszésitől hogy fő béréd lettem. 235

Én vagyok hát néked erő és hatalom,
Én vagyok, ládd, néked ország s birodalom, 240
Vas legyek bár, s aczél és kemény köhalom,
Ha nem szeretem e szivet s magasztalom.

Vas nem vagyok, hidd el, de félek szeretni,
Azt, kit magamévá nem vélem tehetni,
Az oly reménységet mi haszna követni, 245
Kit sem hely, sem üdö el nem hágy érhetni.

Mit használ a vizet tüzkőből csafarni,
 Az lapút kapálni és ekével marni,
 Buzát jégben vetni, tejet összevarrni,
 A levegő égben halászni akarni.

240

E felett nem szoktam soha ily tréfára,
 Igen paraszt vagyok Vénus lopására,
 Még férjemnek nem volt hüvségemben kára,
 Soha sem fektettem latrot az ágyára.

Most is oly levelet hogy kezeid vettek,
 Melyben beszédemnek titkai tétettek,
 Soha ezek ennek előtte nem lettek,
 Még ily szolgálatot betőim nem tettek.

245

Boldogok, kik tudták ezt szokásban venni,
 Én együgyű vagyok, nem tudok bünt tenni,
 Nehéz utját vélem a véteknek lenni,
 Az melyen még eddig nem tanultam menni.

250

Az félelem is árt, majd csaknem bódulok,
 Levelemre nézvén most is elpirulok,
 Hol kimegyek, hol be felé megindulok,
 Mintha minden látna, úgy félek s búsulok.

255

Nem is ok nélkül nincs én szívemnek nyugta,
 Mert felőlem volt böles az nép félre rugta,
 Már gyalázatomat imitt-amott zugta,
 A mint Aethra minap ezt fülemben súgta.

260

Ezt te csak titkold el, nem szükség szagolnod,
 Akármit beszélnek, nem szükség rá szólnod,
 Hanem ha már elállsz s kívánsz mást gondolnod;
 De miért állnál el, lehet eltitkolnod.

Játszál, de csak titkon, nem árt az okosság,
 Rejtek helyet kíván az tolvaj nyájasság,
 Hogy férjem itthon nincs, nagy alkalmatosság
 Adatott, de mégsem legnagyobb szabadság.

265

Ő ugyan messze van, tenger levén közte,
 Mivel szorgos utját nagy ok ösztönözte,
 És noha kétséged egy darabig főzte,
 De végre a szükség ugyancsak meggyőzte.

270

Vagy elmenetelit talán én szerettem,
 Mert kételkedésit midőn észben vettem,
 Hogy bizvást induljon, ökönt integettem,
 Mondván menj el, vissza de siess érettem.

275

Örülvén az jelnek, megcsókol engemet,
 Megy és mond: megőrizd házi értékimet,

Ajánlom a Párist, kedves vendégemet
Jól tartsd és megbecsüld, mint én személyemet. 280

Akkor a nevetést csak alig tarthattam,
S mokogva egyebet nem is mondhattam,
Hanem : meglesz ! azzal hátat fordítottam,
Mit gondoltál akkor, azt is jól tudhattam.

Ő ugyan messze ment utjain hajóknak, 285
De hogy minden szabad, ne véld ezt olyaknak,
Távul is vigyázni rám szemei szoknak,
Tudod, hosszú kezek van az királyoknak.

Az hír is, mely nagyra viszi szépségemet,
Akadályoztatja igyekezetemet, 290
Mert mennél inkább ti dicsértek engemet,
Annál inkább férjem félti személyemet.

Mely dicsőségemet haszonnal illeti,
Ugyanaz sorsomat károkkal bünteti,
Bár megcsalatnának a hír ígéreti, 295
És ne volnék oly szép, azt mint az hirdeti.

Ne csudáld pedig, hogy elmenvén azontán
Véled magányosan itt hagyott házamban,
Tudni illik bizott én jámborságomban,
Felőled akarmit tartott alattomban. 300

Félti az orczámot, bizik életemben,
Két féle sors leli őtet egyetemben,
Mely bátran megnyugszik erkölcsös szivemben,
De szépségem miatt vagy on félelemben.

Ösztönöz arra is serény hamarsággal, 305
Ne töltsék az időt haszontalansággal,
Hanem éljünk az jó alkalmatossággal,
Melyet hagyott férjem merő tompasággal.

Tetszik is, félek is, függ még akaratom,
Nagy kétség közt fárad sebes gondolatom, 310
Majd gerjed, majd hunyik mozgó indulatom,
És mi tévő legyek, épen nem tudhatom.

Férjem itthon nincsen, messze mulatozik,
Páris is az ágyban csak maga nyújtózik,
Te is szeretsz, szivem tőled sem irtózik, 315
Képem neked s tied énnekem adózik.

Éjszakák is hosszúak, vagynak meguntsággal,
S beszéd szerint immár élünk társasággal,
Te is (jaj énnekem !) birsz nagy nyájassággal,
És egy házban lakunk éjjel s napvilággal. 320

Megvallom, mindezek engem integetnek,
A kívánt vétetekre bátran édesgetnek,
De midőn lábaim már majd-majd égetnek,
Nem tom mely félelmek csak visszakergetnek.

Ha már nem tudod ezt velem elhíttetni,
Hatalommal tudnád bár végben vitetni,
Hizelkedést félre kellett volna vetni.
S én keménységemet erővel sürgetni.

325

Némelykor valakin erőszakot tenni
Annyit tesz, mint mézet ajakára kenni,
A mit tagad szóval, másképp kész felvenni,
Én is kívánnék ily módon boldog lenni.

330

Tudod, az asszony mely sok practicával él,
A mit nem kér tőled, ha adod, csak elkél,
A mit kér pedig, hogy ne bántsál, az nála czél,
És talán hogy ne bántsál, ő ugyanattul fél.

335

De még szerelmünk új, vagyon zsengejében,
Talán jobb lesz botot vetni ménésében,
Sokszor még a láng is volt gerjedésében,
Csak kevés víz gátlást érzett égésében.

340

Nincs vendégben igaz szerelem, lásd meg bár,
Hanem mint ő, az is kóborl, fel- s alá jár,
Midőn reménlenéd, hogy oly erős, mint vár,
Akkor tapasztalod, hogy csak volt és nincs már.

Ennek Hypsipyle czégyeres példája,
A kit igen megcsalt Jason hazug szája,
Ugy Ariadne is, Theseus mátkája,
Tudja, hamis hitnek mi légyen tréfája.

345

Te is Oenonét sokáig szeretted,
De azt utóljára tőled elkergetted,
Nem tagadod, én is tudván, hogy e tetted,
Sokat értekeztem, hidd el, már éretted.

350

De hadd, hogy állandó a szerencsében lész,
Nem lehet, mert hajód már a menésre kész,
Csak még szólj s a kívánt éjre rendelést tész,
Addig jó szél támad s tőlem hamar elmész.

355

Közepin utjának örömed elfordul,
Ujságának teljes virágjában megfúl.
Az feledékenység azután ebben dül,
A mi szerelmünk is a szelekkel elmul.

360

De lám, kérsz hogy veled én is utat tegyek,
Mert hogy Tróját lássam javalják a jegyek,

S vén Laomedonnak vigasztalást tegyek,
 És unokájának felesége legyek.

Még annyira le nem tettem szemérmemet,
 S az hírre sem vetek oly megvető szemet,
 Hogy nem sértné mintegy már elszánt kedvemet,
 Ha Trója hordozná bectelen nevemet.

365

Mit mondana Spárta, mit egész Achája,
 Mit Trója és téres Ázsiának tája,
 Mit Priamus, annak hitesének szája,
 Mit bátyáid s az ő feleségek nyája.

370

Magad is hogy' vehetsz oly nagy reménységet,
 Hogy te hozzád holtig mutatok hivséget,
 Tulajdon példából nem vészsz-é intséget,
 Hogy más is majd üzi ezt a mesterséget?

375

Akármely jövevény Trójába fog szállni,
 Föképen ha talál éjszakán ott hálni,
 Az néked fog mindjárt félelmedre válni,
 Tartván, hogy netalán engem jött vizsgálni.

380

Te is, ha haragra gerjed benned az nyál,
 Asztalnál fejemhez hányszor repül a tál,
 Az ocsmány k . . . név hányszor nyakamba száll,
 Noha az én bünöm az te vétkedből áll.

Te magad lész az én vétkemnek feddője,
 A ki magad voltál annak megszerzője,
 A mely bűnnek vagy most puha megkérője,
 Ugyanannak lész majd kemény üldözője.

385

Inkább előbb az föld fémet elborítsa,
 S megholt tetememet sírjába szólítsa,
 Mint sem hogy éltemet a sors így csufítsa,
 S én állapotomat ily kinra fordítsa.

390

Ez volna-é amaz megigért vigasság,
 Ez-é a gazdagság s királyi házasság,
 Ez-é a musika, táncz, öröm, nyájasság,
 Nemde halálnál is mordabb kés s gyilkosság.

395

De biztass, hogy ettől nem kell megdöbbenni,
 Mert fogok ott merő boldogságban lenni,
 S ígért javaidnál sokkal többet venni,
 A mit akarok, az arannyal azt tenni,

400

Királyi ruhában mindjárt öltöztetem,
 Mint angyal, szinténugy tőled kedveltetem,
 Soha nem sértetik bánattal életem,
 Sőt, mint nagy királyné, szentül tiszteltetem.

Megbocsáss, de annyit ígéreted nem ér,
Mint az mit én tőlem te kívánságod kér,
Mely földön most lakom, nekem ez elég bér,
Kívánságom szerint rám minden jókat mér.

405

Ha már ki Trójába fenvén irigységét
Rajtam elkövetné törvénytelenységét,
Ki segít s hol lelem bátyáim készségét,
Hol keresném édes anyám segítségét.

410

Medeának Jason tett sok ígéretet,
S országából tőle messze elvitetett,
De végre az házból is kiverettetett,
Az idegen földön bolygóvá tétetett.

415

Nem volt ott Acetes atyja, kihez menne,
Nem Idyia anyja, kinek panaszt tenne,
Nem volt Chalciope nénje, hogy ő benne
A szegény Medea vigasztalást venne.

420

Ettől én ne féljek, mert Páris biztatott ?
De Medea sem félt, mégis megcsalatott,
Sok jó reménységre már koczka hányatott,
Többször vakot — ritkán vetett arra hatot.

Mely hajókkal most a tengert ellenkezni
Látnád s habok miatt majd sorsát végezni,
Csendességben kezdtek a parttól evezni,
Ugy a sors is szokott elsőben kedvezni.

425

Az tüzes fáklján is szükség megrémülni,
Melyet édes anyád látszott vala szülni,
A jövődölésnek sem lehet örülni,
Mondván: görög tűzben Trója fog merülni.

430

S a mit Vénus kedvez, gondolatid vették,
Birói végzésit hogy nyertessé tették,
Más ketten fejemet úgy gondban ejtették,
Pörököt általa a kik elvesztették.

435

Nem is kétlem, nem lesz ha méltó félelmünk,
Hanem hogy elszökjünk, elvégzett értelmünk,
Fene harcz lesz azért a mi jövedelmünk,
Jaj nékem, fegyveren által megy szerelmünk.

440

Lapitháknak honnan lett vérek ontása,
S Centaurusok ellen való harczolása,
Nem-é Hippodame szüz elragadása
Okozta ezt, melyért sok kard éle vása?

Mit vélsz férjem felől, ha te hágsz jussában,
Gondolod-é, rest lesz igaz haragiában ?

445

Nemde nem kardot kap Tindarus markában,
S bátyáimmal siet a tolvaj Trójában.

Egész Görögország fegyverben öltözik,
S ellenkező szívvél Trójára költözik, 450
Mezein népeddel sokszor megütközik,
Kettőnkért mely sokan véreket öntözik.

Ölelgetés helyett fegyvert várhat nyakad,
Mert lány nyájasságunk kemény harcra fakad,
Szerelmünk kötele éles kardban akad, 455
Jaj, félek, ez által talán el is szakad.

Kérkedel ugyan sok vitézi munkáddal,
De ez ellenkezik a te szép orczáddal,
Mi irigy követést tart szélvész a náddal,
Vagy a csikorgó Márs csókolkodó száddal. 460

Inkább illik tested Vénusnak nyájában,
Mintsem a na véres Mársnak táborában,
Az harc izmosoknak légyen hatalmában,
Te csak melegedjél szeretőd ágyában.

Hector, ki nek nálam dicséretét tetted, 465
Vitéz seregével keljen fel helyetted,
Ő vijja a munkás harcokat éretted,
Te más vitézségnek ajándékát vetted.

Ezt látván és értvén, hamar jót gondolnék,
És bár csak merészebb egy kevéssel volnék, 470
Sok fittatásodra épen meghódulnék,
Kezet fognék s többé ellened nem szólnék.

Meg is cselekszi azt s ráhajtja a jó szesz,
A mely asszony nálam bátrabb s okosabb lesz,
Az ajánlott sorsból jobb nyereséget vesz, 475
És utjában, mint én, annyi gáncsot nem tesz,

Avagy talán én is még kapok vérszemet,
S megcselekszem, félretéven szemérmemet,
Hódolás jelére kinyujtom kezemet,
És raboddá hagyom meggyőző szívemet. 480

A mit pedig értek általa sürgetni,
Hogy akarnál vélem titkon beszélgetni,
Tudom, szándékodat könnyen megérthetni,
Az beszéd név alatt mit akarsz kergetni.

Csakhogy sietsz s mohón bánsz mindjárt kezdetben, 485
Sorsod pedig még csak most van készületben,
Egy kis mulatást tégy az igyekezetben,
Szándékodat viszi talán jobb keletben.

Rugd ki már tintádot s adj nyugtot ujjamnak,
 Én pennám, tudója egyedül titkomnak,
 S eszköze szokatlan tolvaj írásomnak,
 Rugd ki már tintádot s adj nyugtot ujjamnak.

490

Az többiről pedig még mit kék itélni,
 Climen, Aetra által fogunk majd beszélni,
 Én társaim ezek, nem kell tőlök félni,
 A mit a jó sors ad, azzal fogunk élni.

495

III. Penelope Ulyssesnek.

Páris Helenával, Menelaus feleségével, Trójába elszökvén, az egész Görögország fejedelmi ellen támadnak, kik között vala Ulysses is, Thraciának királya, és Penelope asszonynak férje, a kik Tróját tiz esztendőig viván, megveszik, földig lerontják és Helenával visszamennek Görögországba; de Ulysses hajója a szélvésztlől messze földre elragadtatván, még más tiz esztendőig bujdosott a tengereken, kinek késedelmét Penelope asszony nem tudván mire vélni, ezen levéllel inti, hogy mennél hamarabb visszajöjjön.

Penelope küldi néked e levelet,
 Ulysses, én férjem, kívánván jó szelet,
 A mely téged hozzám hozzon válasz helyett,
 Mert már nálad nélkül töltök én husz telet.

Görög asszonyoknak hosszas özvegysege,
 Hamuvá vált immár Trója erőssége,
 Koromszinre jutott hajdani szépsége,
 Csak voltnak mondatik régi dicsősége.

5

Priamus királlyal Trója annyit nem ért,
 Mint mennyi bánatot ő mi szivünkre mért,
 Hogy miatta messze férjek öntöttek vért,
 A melynek panasza engem még most is sért.

10

Óh de a tenger is ebben vétkezhetett,
 A tolvaj Párisban mert hagyott életet,
 Spárta mellett, midőn hajóra csalt vetett,
 Kedves lopására még szert nem tehetett.

15

Im most nem látszatnám én fél elevennek,
 S nem tudnák tagjaim lenni kegyetlennek,
 Hogy magányos ágyban hidegtől rettennek,
 Unalmas napjaim sem hogy későn mennek.

20

De özvegy kezeim sem bágyadoznának,
 Összeszedésétől a vászon ránczának,

Tartóztatásával csakhogy ily munkának
Unalmát kell győznöm hosszas éjtszakának.

Nyughatatlan gonddal teljes a szerelem,
Szüntelen gyötri ezt a gyanus félelem,
Azért a szerelem csak merő sérelem,
Mérges méz, édes kin és nyájas gyötirelem.

25

Féli a kit kedvel s miatta aggódik,
Majd szomorú, majd vig, nevet, fohászkodik,
Majd piros színt mutat, majd halaványodik,
Minden veszedelmén csak egyért kinlódik.

30

E miatt elméje bágyad sok képzéstől,
A vizet is félti a tüzégetéstől,
A porban is félti az elmerüléstől,
A mezőn is félti a hajótöréstől.

35

Én is te miattad kínzattattam ettől,
Féltettem étedet majd minden esettől,
Mindenkor tartottam nagyobb történetről,
Mintsem valóban már volt veszedelemtől.

40

Habos gondolatim sok veszélyt költöttek,
Most a trójaiak — mondám — rád ütöttek,
Innen amazonok, innen phryxek jöttek,
Ily képzések engem naponkint gyötröttek.

A vitéz Hectortól étedet féltettem,
Kinek nevére is halavánnyá lettem,
Antilochust Hector levágta — értettem,
Netalán te légy ez szörnyen megijedtem.

45

De hasonlóképen Patroclus halála
És hogy Tlepolemus elesni találja,
A kibén Licusnak dárdája megállja,
Kétséges gondomra nékem mindez vála.

50

Egy szóval — köztetek ha ki megöletett,
Hallván azt, szivemre hideg ereszkedett,
Melyet máskép hevít a forró szeretet,
Mert vélém, rajtad is ez megtörténhetett.

55

Benned is a halál találhat oly ízet,
Mint mely vitézekből megölt már sok tízet,
Kikért hitesei szemek öntvén vizet,
Gondolám, majd a sors nékem is így fizet.

60

Ugy midőn férjeket özvegyi jajgatták,
Mit várhatok én is, azzal megmutatták,
Mert bárkik élteket egyszer megtarthatták,
De más harcban ugyan azt csak oda hagyták.

De hiv szeretetnek mégis volt jutalma,
Mert hamuvá válván Trójának hatalma,
Férjemet megtartá Istennek oltalma,
Ámbár még szívemnek nincs vég nyugodalma.

65

A görög vitézek megjöttek Trójából,
Háláló füst támad azok oltárjából,
Házi Isteneknek csupán csak magából,
Sok áldozat esik idegen prédából.

70

A házas Nymphák is vigadnak ekképen.
Férjekért áldoznak, hogy megjöttek épen,
Azok pedig viszont elbeszélék szépen,
Mint akadt meg Trója a halálos lépen.

75

Nagy álmélkodásnak a vének indulnak,
Mert még mit nem tudtak, ezekből tanulnak,
A félénk asszonyok rettegnek s fásulnak,
Férjek beszédjére szinte elbámulnak.

80

Nem hajt ételére, sem az italára,
Hanem az ujjait tevén villájára,
Huzza vonja eztet rendes leniára,
Mig le nem karczolja Tróját tányérjára.

Mondván: Simoisnak erre ment folyása,
Sigaeumnak partja tengertől elvása,
Az volt Priamusnak királyi lakása,
Szép palotájának így vala állása.

85

Amott az Achilles, Ulysses ez táján
Üt az ellenségre, lovát tartván száján,
Hector is sok vágás levén a ruháján,
Erre rohant vala vitéz paripáján.

90

Fiadnak ezt Nestor mind elbeszélette,
Ő pedig énnekem értésemre tette,
Ugy, hogy Rhesust s Dolont kardod eltemette,
Ezt álom, csalárdság amazt megejtette.

95

Bizantinusoknak Rhesus fővezére
Mely nap Trója mellé segítségül ére,
Az éjjel népével más világra tére,
A te fegyveredtől öntettétvén vére.

100

Dolon pedig miként Trójából kihatót,
De még Trója felé akkor elfogatott,
Ki eltéért minden titkot kimutatott,
De a felül feje tőled elvágatott.

Óh mennyit próbáltál, minket elfelejtván,
Éjtszaki fortéllal a Rhesust megejtván,

105

Annyi sok férfiat életből kifejtván,
Hogy csak egy társad volt, előtök elrejtván.

De Diomedessel ámbár magad voltál,
A szép okkal-móddal még itt is gondoltál, 110
Ily bátran s vitézül azért is harczoltál,
Emlékezetedhez hogy engem kapcsoltál.

Mert az ellenségnek szaporodásával
Gondolád, léssz tőlem több ideig tával, 115
Mert tovább kellene küszködni Trójával,
Ha erősíttetnék ellenség számával.

Holt-eleven lettem, a vérem nem jára,
Figyelmezvén öreg Nestornak szavára,
Mint ütöttél vala Rhesus táborára,
Másként hazádbéli pártos címborára. 120

De mit használ nékem Trójának romlása,
S általatok történt hamarán válása,
És lator földjének méltó feldulása,
Melyen erős fáknak volt hajdan állása.

Én mindeddig vagyok azon özvegységben, 125
Melyben voltam, midőn Trója volt épségben,
A mely okért késtél, az immár ment végben,
Még sem vagy mindeddig nálam jelenségben.

Ugy vagyon, másoknak Trója elrontatott,
De az én részemre épen meghagyatott, 130
Mert valamint midőn férjem ott mulatott,
Ugy most is személyed tőlem elzáratott.

Nem vív ugyan Trója bajt a görögökkel,
Fényes vára helye mert felnőtt bürökkel,
Diadalmas zselyér nem hajtván pörökkel, 135
És szántja utczáit az fogoly ökrökkel.

Tarlóvá lett épen s rakva van kével,
Kasza bír piarcza zöldült térségével,
Görög szántó töri préda ekéjével
Megtrágyázott földét lakosa vérével. 140

Még most is szenvednek ellenkezéseket,
Kik tolvaj Trójában letették élteket,
Szántó vas szaggatja mert holt tetemeket,
S majd eltemeti, majd kiássa ezeket.

Hol volt, kinek háza senkinél sincs tudva, 145
Mert már romladékit fellepte a dudva,
Azért bizonyitván szólana hazudva,
Avagy a kétséggel legalább alkudva.

Te mégis oda vagy, szemem könnyet hullat,
S miattad bús szívem nagy bánatra gyuladt, 150
Meghült de te benned a régi indulat,
Hogy azt sem tudhatom, vas szived hol mulat.

Valahány idegen hajóra akadok,
Felőled sokféle kérdésre fakadok,
És mindaddig tőlök el nem is szakadok, 155
Mig hozzád vivendő levelet nem adok.

Nestornak is irtam Pylon városában,
De semmi bizonyos nem volt válaszában,
Levelet nem máskép küldöttem Spártában,
Ott sem tudják, hogy légy mely ország tájában. 160

Bár még most is Trója állna régi nyomban,
Jaj, de mit kívánok szörnyű bánatomban,
Vagy szégyen, vagy vétek, ki mondom azonban,
Bár még most is Trója állna régi nyomban.

Legalább hogy ott vagy, arról volna jelem, 165
Lenne az is búmban enyhítő kegyelem,
Hogy mások is, kiket sértvén (?) ily gyötrelem,
Volnának hasonló panaszbán én velem.

Most semmi bizonyos nincs, mitől féltselek,
Azért is mindenben én félelmet lelek, 170
Mennyi veszélyt hoznak tenger, föld és szelek,
Mindezekről téged egyaránt féltelek.

Jaj, de más okot is lehet itt nevezni,
Hát hogyha találtál más hitvest szerezni,
S én parasztságomról nála emlékezni, 175
A ki tanultam volt csak vásznat himezni.

Könnyen meglehet ez, mert nagy feslettségtek
Óh görögök s tudva van hitetlenségtek,
Sokszor obsitot nyér jámbor feleségtek,
S hűségtelen másnak szerelmétől égtek. 180

Bár megcsalatkozzam ezen gyanuságban,
És te se légy részes ily rut gonoszságban,
Hanem hozzám kötött első szabadságban
Siess hazajönni, mert vagyok aggságban.

Utálja az atyám én özvegységemet 185
S kívánja más férjhez kötni életemet,
Szidja késésedet, majd vár, majd eltemet,
Bizik eloltani (s) ezzel szerelmemet.

Szidja bár, nem bánom, de mássá nem téssen,
Sem untatásából jutalmat nem vészen, 190

Tied vagyok s voltam, most is várlak készen,
Penelope végig Ullyssesé lészen.

Tekintetes erkölcs mindenkor szenvedett,
Az irigység sulya reá ereszkedett.
De a terhe alatt feljebb emelkedett,
És az üldözés közt inkább nevelkedett.

195

Gyökeres hűségnél drágább erkölcs nincsen,
Meg nem akad annak folyta a bilinesen,
Romlására bárki merő kincset hintsen,
De mint a pozdorján, úgy nem kap a kincsen.

200

Lábamnak járását a láncz gátolhatja,
A fogság testemet tömlőczben tarthatja,
De szívemnek lángját fogva nem tarthatja,
Még a kősziklát is mert ez általhatja,

Valahol akarja a szerelem ott jár,
Meg nem tarthatja ezt sem tenger, sem kővár,
Oly előtte a nagy lakat és erős zár,
Mint az oszlandó viz, vagy a puha pép-sár.

205

Atyám is, tekintvén immár hűvségemet,
Nem untat annyira azóta engemet,
Letette haragját s vet reám jobb szemet,
Reménnyel enyhíti keserűségemet.

210

Dulichium, Szamos, Zaczint szigetének
Feslett vőlegényi már sokat kérének,
Nálunk isznak, esznek ifiak mind vének,
Kik miatt van fogyta házad értékének.

215

Pisan, Medon, Polib(us) lator mind a három,
Eurimacht, Antinoust ezek mellé zárom,
Vérrel vett javadban kik miatt van károm,
Mert már bordélyházok lett királyi várom.

220

Itasemis Irust kapja minden óra,
De Melanthius is, kecskéid pásztora
Pazarlja marhádát, nem hajtván a szóra,
Kit szükség volt húzni már régen karóra.

Hárman vagyunk, levén elégtelenségben,
Mert tett asszonyi sors engem gyöngeségben,
Laertes is jutott már álmos vénségben,
Telemach pedig még most van gyermekségben.

225

Ez is majd elveszett tőlem alattomban,
Akaratom ellen midőn ment Pylonban,
De add Isten, hogy ő halálos ágyomban
Fogja bé szememet — tédet is azonban.

230

Egy szóval, mindenek ellenséggé válnak,
Még a cselédink is nekünk pörben szállnak,
Gulyás, kondás, dajka módot practicálnak, 235
Mint dulják fel házát Ullysses királynak.

Laertes fegyverét immár nem birhatja,
Azért ellenségtől házát nem tilthatja,
Telemachnak gyermek még az állapotja,
Kinek segitségül kellene az attyja. 240

En nekem sincs pedig oly nagy merészségem,
Mely által lehetne üldözéstől végem,
Mert asszony létemre sok az ellenségem,
Azért jöjj meg hamar, én hiv reménységem.

Jöjj meg hamar férjem, ne hagyj hitvesedet, 245
Ily sok idő után foghassa kezedet,
Ki gyakor bánatot miattad szenvedett,
De megvidámul, ha látja személyedet.

Óh de talán immár kő termett melledben,
Meghült a melegség elpártolt szívedben, 250
Vagy ércz keveredett megfagyott véredben,
Penelope nem jut hogy egyszer eszedben.

Vagy Diomedesnek élsz rut példájából,
Vagy immár áldoztál Lethe patakjából,
Vagy maszlogot ittál Cyrce poharából, 255
S épen kivetkeztél emberi formából.

Csakhogy ezt elhinni nehéz te felőled,
Mert a kegyetlenség messze van te tőled,
De meg a hűség sem szakadt el mellőled,
Azért ismét kérlek, ne vess el mellőled. 260

Tekintsed vén atyád, Laertest végtére,
Jöjj haza legalább ő temetésére,
Mert immár utolsó napjaira ére,
A halál koczkája vakot hány éltére.

De én is részt vettem a bántzai vámban, 265
Elmenetedkor voltam ki menyecske számban,
Lásd meg bár, mennyi ráncz vagy az orczámban,
Fogaimnak sorja részes már a számban.

Vedd azért mostanság végső leveletem,
Válasz helyett magad — s vidámits engemet, 270
Mert hogyha megvted az én kérésemet,
Tulajdon kezemmel végzem életemet.

Közi Dr. NAGY SÁNDOR. †

A MAGYAR PHILOLOGIAI IRODALOM 1889-ben.

Az összegyűjtött anyag ez összeállításánál a következő rovatokba van osztva.

I. *Általános nyelvészet és ethnographia.*

II. *Aesthetika és műtörténet:* 1. Aesthetika. — 2. Képzőművészetek. — 3. Zene. — 4. Színészet.

III. *Philologiai paedagogia:* 1. Általános irányú czikkek (nyelvtanításról, olvasásról, taneszközökről stb.). — 2. Magyar nyelv s irodalom. — 3. Klasszikus nyelvek. — 4. Német nyelv.

IV. *Ugor nyelvek.*

V. *Árja nyelvek* (a cigány nyelvvel).

VI. *Keleti nyelvek.* (Arab, héber, török stb.)

VII. *Magyar nyelv s irodalom:* 1. Bibliographia. — 2. Magyar-irodalomtörténet. (Ebbe fölvetettek a szépirodalmi művek és a színművek bírálatai is. Ez utóbbiaknál azonban csak az első előadás napja van megjegyezve. Ez lehetővé teszi a különböző napilapokban megjelent ismertetések fölkeresését.) — 3. Egyes írókról. — 4. Magyar nyelvészet, (a végén: egyes szókról és szólásokról). — 5. Iskola könyvek.

VIII. *Klasszikus nyelvek s irodalmak:* 1. Általános irányú dolgozatok. (Egy pár az újabb irodalomra vonatkozó is.) — 2. Görög történet s régészet. — 3. Görög irodalomtörténet s egyes görög írók. — 4. Görög nyelvtan s olvasókönyv. — 5. Latin történet s régészet. — 6. Latin irodalomtörténet s egyes latin írók. — 7. Latin nyelvtan s olvasókönyv. — 8. Magyarország ókori régészete.

IX. *German nyelvek.*

X. *Román nyelvek.*

XI. *Szláv nyelvek.*

XII. *Vegyes.*

I. Általános nyelvészet.

a) Nyelvészet.

1. A beszéd fiziologiája. Kalauz a siketnémák oktatása terén. 7. sz.
2. *Binder Laura.* A világbetű. Nemz. Nőnevelés. 418—424. l.
3. *Bonitz Á.* (Nekr.) Phil. Közl. 180—183. l.
4. *Borovszky Samu.* 'Ατελικοῦζον, 'Ετελ καὶ Κοῦζον.' Phil. Közl. 193—202. l.
5. *Hoernes Mór dr.* A praehistória Ausztriában. Arch. Ért. 45—50. l. — Elejét lásd a mult évi könyvészetben.
6. *Lichtenegger József.* Még valami a philologiai muzeumokról. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 565—571. l.

7. *Pulszky Fer.* Az ősrégészek bécsi és párisi kongresszusai. Arch. Ért. 347—349. l.

8. *Seraphin F. W.* Wie entstehen Sagen? Korrespond. Bl. d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde. 10. sz.

9. *S. Szabó József.* Ó-classicismus és Biblia. Sárosp. Lap. 4. sz.

10. *Szabó Mihály.* A nyelv eredete. Szeged 1889. Röviden ism. Cz. G. Magy. Állam. 141. sz.

11. *Szaldnczi dr.* A második osztr. kath. nagygyűlés tudományt, irodalmat és művészetet érdeklő határozatainak ismertetése és méltatása. Egyh. Közl. 10—14. sz.

12. *P. Theurewk E.* Megnyitó beszéde. Phil. Közl. 162—167. l.

b) Ethnographia.

13. *Baksay Sándor.* Halottaink, gyászunk. Vasár. Ujs. 6. sz.

14. *Hermann Antal.* Magyar néprajzi múzeum. Nemzet. 344. sz.

15. *Jancsó B.* Az új Társaság. Alföld. 250. sz. a «Néprajzi Társaság»-ról.

16. *Jancsó Benedek, dr.* A magyarországi néprajzi társaság. Föv. Lap. 295. sz.

17. *Kardos Lajos.* Folklore. Nyelvör 113—122. l. Az Ethnol. Mittheilungen ismertetése.

18. *Katona Ludw.* Allgemeine Charakteristik des magyarischen Folklore. III. Ethnol. Mittheil. I. Bd. 3. Heft.

19. A kuruzslók népünk babonájában. Muraköz. 43. sz.

20. *Leland Ch. G.* levele a magyarországi néprajzi társasághoz. 1889. nov. Vasár. Ujs. 51. sz.

21. *Néprajzi társaság,* (magyar) felhívása. Vas. Ujs. 2. sz.

22. Magyarországi néprajzi társaság. Erdélyi Híradó. 12. sz.

23. *Nevelős L.* Scheibensonntag. Ethnol. Mittheil. 338—340. l.

24. *Pápay K. dr.* Zur Volkskunde der Csepel-Insel. Ethnol. Mittheil. I. Bd. 3. Heft.

25. *Pulszky Ferencz.* Néprajzi társulat. Nemzet. 296. sz.

26. Egy régi nép maradványai. *B.* Zala. 22. 23. sz. (A baskokról szól.)

27. *Spuller Fr.* Sächsisches Bauernleben in Siebenbürgen. Ausland. 708. l.

28. *Szalay Pál.* Gyakorlati Ethnologia. 1887. Ism. Religio. I. félv. 50. 51. sz.

29. *Thúry József.* Az ősi magyar halászatról. Vasár. Ujs. 51. sz.

30. Viszhang az ethnographiai társulat eszméjéhez. Pécsi Hírl. 23. sz.

II. Aesthetika s műtörténet.

1. Aesthetika.

31. Ábránd és való. Széptani karcolat. Szépirod. Kert. 16. 17. sz.

32. *Acsay Ferencz.* A prózai műfajok elmélete. Budapest, Kókai L. 1889. (8 r. XIV, 790 l.) 5 frt. Ism. Dr. H. Á. Egyh. Közl. 23. sz.

33. *Beöthy Zsolt.* Történet és költészet. P. Napló. 355. sz.

34. *B-y Zs.* Aesthetikai egyoldalúságok. Budap. Szemle. 57. köt. 333—336. l.
35. *Binder Laura.* A növényvilág és a költészet. (Kolozsvári áll. felsőbb leány isk. 1888/9 ért.)
36. *Csurgovich és Máthé.* A dalról. Kelet. (Ungvár.) 40. sz.
37. *Erődy D.* A költői syllogismusról. Ism. Dengi J. Phil. Közl. 81—83. l.
38. *Esztegar László.* Valami a pessimismusról. Erdélyi Híradó. 150. sz.
39. *Hartmann Ed.* Aesthetik. Rövid ism. Philos. Szemle. 149. l.
40. *Hock János.* A humor és az élez. Orsz.-Vil. 1. sz.
41. *Kelemen Bela.* Költészet és tudomány (Egy eszthetikai határkérdés). Pesti Napló. 6. sz.
42. *Kovács Antal* A szerelmi bánkódás kifejezése a magyar népköltészetben Kecskem. Lap. 14. 15. sz.
43. *Lévay Mihály.* Reflexio és reminiscenzencia a költészetben. Magy. Szemle. 42—46. sz.
44. *Máday Mátyás.* A tréfa, a humor és Wippchen. Alföld. 276. sz.
45. Naturalismus und Idealismus. Siebenbürg.-Deutsch. Tageblatt. 4856—7. sz.
46. *Négyessy László.* A magyar verselmélet kritikai története. (Kisf. Társ Évl.) Ism. Jász-Nagykun-Szolnok. 2. sz.
47. *Négyessy László* verstanai munkái. Ism. Torkos László. Nyelvőr. 262—269. 300—308. l.
48. A népdalról. Agathon. Kecskem. Lap. 32. sz.
49. *Netoliczka Oszkár.* Schäferdichtung und Poetik im 18. Jahrhundert. Vierteljahrsschrift f. Literaturgesch. II. Bd. 1—61. l. Rövid ism. Korresp. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde. 10. sz.
50. Az orosz regény NB. Budap. Szemle 57. köt. 232—252. l.
51. *Palágyi Menyhért.* A szép pszichológiája. P. Napló. 158. sz.
52. *Radnai Rezső.* Aesthetikai törekvések Magyarországon 1772—1817. (Olcso Könyvtár. 252.) Budapest, Franklin t. 1889. (16-r. 327 l.) 60 kr.
53. *Reviczky Gyula.* Anyag és forma. Magy. Szemle. 33—34. sz.
54. *Rudnyánszky Gy.* A népszínműről. U. o. 38. 39. sz.
55. *Stinde Gyula.* A szépség nevelése. U. o. 39. sz.
56. *Szana Tamás.* Nemzetiség a művészetben. P. Napló. 76. sz.
57. *Szana Tamás.* A magyar regény, P. Napló 264. sz.
58. *Szigetvári J. dr.* A tropusokról. Ism. Dr. Dengi J. Phil. Közl. 160. l. Szigetvári és Dengi válasza. u. o. 415. 416. l.
59. Színészeti kritikáinkról. Főv. Lap. 169. sz.
60. *Szokolay Kornél.* A kritika. Főv. Lap. 181. sz.
61. *Szombathy István dr.* Szellemjelenés a drámában. Kecskem. Lap. 34. 35. 36. sz.
62. *Tímár Szaniszló.* A női egyéniségről. («Nóra» előadása alkalmából.) Főv. Lap. 279. sz.
63. *Tímár Szaniszló.* Az érzelgős elem népszínműveinkben. Főv. Lap. 306. sz.
64. *Vajda János.* Drámairodalmunk és a nemzeti közszellem. Magyarság. 23. sz.
65. *Vass Bertalan dr.* A szonett és jelesebb művelői. (Székesfehérvári kath. főgym. 1888/9 értes.)

66. *Vécsey B.* A hősköltemény. Ism. Heinrich G. Phil. Közl. 500—502. l.
 67. *Vende Ernő.* Attila mint tragikus hős. Figyelő. 27. köt. 1—11 l.
 68. *Waldberg M.* Die deutsche Renaissancelyrik. Ism. Phil. Közl. 93. l.

2. Képzőművészetek.

69. *Aggházy Károly.* *Justh Zsigmond.* Salon X. köt. 597—600 l.
 70. *Amerling, Nyári Sándor.* Amerling életrajza. (Frankl L. Á. műve) Főv. Lap. 239. sz.
 71. Az aradi vértanúk emlékszobra. Vasár. Ujs. 40. sz.
 72. — l. 138. sz. a. is.
 73. *Balló Ede.* Stilszerű rajzminták gyűjteménye. Ism. Csizik Gy. Műv. Ipar. 119. l.
 74. *Baskirtzew Marie.* (Orosz képirónő). (NP.) Főv. Lap. 122. sz.
 75. *Bóhm. P. Széchy Károly.* Bóhm Pál. Nemzet. 358. sz.
 76. *Czobor Béla dr.* Erdődi Bakócz Tamás kárpitja. Arch. Ért. 120—131. 209—218. l.
 77. *Diner Józ.* Művészeti tárgyak gyűjtése és hamisítása. Műv. Ipar. 177—181., 197—210. l.
 78. *Dömötör László.* Az aradmegyei hímzés. Művészi Ipar. 64—72. l.
 79. *Eisenhut Ferencz.* A kigyóbüvölő festménye. Vas. Ujs. 4. sz.
 80. Szent Erzsébet a képzőművészetben. U. o. 46. sz.
 81. *Fellner Frigyes.* A festészet fejlődése Magyarországon. Egyetértés. 225. sz.
 82. *Feszty Árpád.* A kesergő asszonyok Krisztus sírjánál. Festmény. Vasár. Ujs. 49. sz.
 83. *Fittler Kamill.* Az 1889-ik évi párisi világtárlat építésze. Műv. Ipar. 129—133. l.
 84. *Fraknói V.* Erdődi Bakócz Tamás primás műtárgyai. Arch. Ért. 112—120. l.
 85. *Gebé Péter.* A görög egyház építkezési styljéről. (Archaeologiai tanulmány). Kelet. (Ungvár) 27—29. 31. 33. sz.
 86. *Gurlitt Corn.* Gesch. d. Barock-Stiles, des Rococo. und des Classicismus. II. 1888. Ism. O. F. Művészi Ipar. 115—119. l.
 87. *György Aladár.* Ős-magyar mythologiai nyomok középkori művészetünkben. Vasár. Ujs. 2. sz.
 88. *Hauptwerke der Kunstgeschichte . . .* Ism. O. F. Műv. Ipar. 150. l.
 89. *Häuselmann J.* Studien . . . über den Ursprung . . . des Ornaments. 1889. Ism. Jakabffy Fer. U. o. 186—189. l.
 90. A herendi porcellángyár. Főv. Lap. 325. 337. sz.
 91. *Herz Miksa.* Arab diszítványok. Művészi Ipar. 17—23. l. — Elejét lásd az 1887. és 1888-dik évfolyamban.
 92. *Huszár A. Baróti Lajos.* Adatok Huszár Adolf életéből. Vasár. Ujs. 27. sz.
 93. *Szana Tamás.* Huszár Adolf síremléke. P. Napló. 64. sz.
 94. *Jaczek. L.* 142. sz. a.
 95. *Kacziány Ödön.* A téli kiállítás a múcsarnokban. Főv. Lap. 314. 320. 331. sz.

96. Kaulbach. *Széchy Károly*. Kaulbach és világtörténeti képei. Nemzet. 130. 134. 140. 141. sz.
97. Képek és szobrok. (A műcsarnokban). Föv. Lap. 59. sz.
98. Képes lapjaink s a magyar művészet. G. H. Magy. Szemle. 54. sz.
99. A képzőművészeti kiállítás. U. o. 50. sz.
- 100 Keszler. *József*. Képzőművészeti kiállítás. Nemzet. 326. 330. 343. sz.
101. Klimkovics Ferenc. Föv. Lap. 112. sz.
102. *Prém József*. Klimkovics Ferencz. Vasár. Ujs. 17. sz. és Orsz.-Vil. 18. sz. — Nemzet. 113. sz.
103. *Szana Tamás*. Klimkovics F. Napló 113. sz.
104. *Kovács Dénes*. A technológiai iparmúzeum új palotája. Vasár. Ujs. 28. sz.
105. *Könyöki József*. A holicsei edények jegyei. Művészi Ipar. 61—63. l.
106. *Rj*. Két középkori miseruha. Arch. Ért. 169—173. l.
107. *Kupetzky. Nyári Alex.* Johann Kupetzky. Ung. Revue. 97—110. l.
108. *Kürsz Antal*. A kereszténység, főképen a katolicizmus befolyása a művészetre. (Budapesti V. ker. főgym. 1888/9. ért.)
109. *Lázár Béla*. Magyar ifjak a müncheni művészakadémián. Magy. Salon. XII. köt. 189—193. l.
110. *Luthmer Ferd.* Gold u. Silber. Handbuch der Edelschmiedekunst. Ism. Jakabffy Fer. Műv. Ipar. 149—150. l.
111. *Malcewsky. Esztegár László*. Malcewsky két festménye. Föv. Lap. 109. sz.
112. — L. 142. sz. a. is.
113. *Mányoki Ádám* két képe. Vasár. Ujs. 3. sz.
114. *Margitay Tihamér*. A kosár cz. festménye. U. o. 45. sz.
115. *Matejko*. «Kosciuszko» festménye (m) Föv. Lap. 50. sz.
116. *Silberstein A.* Matejko's «Kosciuszko» Pest. Lloyd. 48. sz.
117. *Mészöly G. Szana Tamás*. Mészöly Géza vázlatai. P. Napló. 51. sz.
118. Mészöly hátrahagyott képei. Föv. Lap. 56. sz.
119. *Mikó János* bécsújhelyi festőművészről *Boheim W.* Arch. Ért. 107—112. l.
120. *Moser Ferd.* Ornamentale Pflanzenstudien. Ism. Csizik Gyula. Műv. Ipar. 151—152. l.
121. *Munkácsy M.* Munkácsy Mihály műtermében. (Párisi levél). Orsz. Vil. 30. sz.
122. Munkácsy a párisi világkiállításon. Sz. M. Nemzet. 201. sz.
123. A műipar a régi egyiptomiaknál. Vasár. Ujs. 38. sz.
124. *Nyáry Sándor*. Egy orosz festő művei. (Jean Koeler-Wiliandi). Nemzet. 286. sz.
125. *Nyári Sándor*. Savoyai Jenő mint műbarát. Föv. Lap. 58. sz.
126. *Nyári Sándor*. Vautiers. U. o. 114. sz.
127. Egy francia ötvös véleménye a francia ötvösségről. Műv. Ipar. 134—141. l.
128. *Pasteiner Gyula*. A képzőművészeti társulat őszi tárlata. Budap. Szemle. 57. köt. 126—137. l.

129. *Petrik Lajos*. Adatok a magyar agyagipar történetéhez. Művészi Ipar 1—16. 95—196.
130. A protestantizmus és a művészetek. Szab. Egyház. 14. s. köv. sz.
131. *Pulszky Károly* és *Radisics Jenő*. Az ötvösség remekei. Ism. ab. Arch. Ért. 67—76. l.
132. *Radisics Jenő*. A nagy ötvösműkiállítás Bécsben. Művészi Ipar. 85—94. l.
133. *Schultz A.* Einführung in das Studium der neueren Kunstgeschichte. 1887. Ism. Pasteiner Gy. Arch. Ért. 183—185. l.
134. *Simkó József*. A művészi iparról. Orsz.-Vil. 30. sz.
135. *Sonnenfeld Sigm.* Die reorganisirte ungarische Landes-Bildergallerie. Ung. Revue. 24—29. l.
136. *Spitzer Mór*. Néhány adat Felső-Magyarország agyagiparának történetéhez. Művészi Ipar. 107—110. l.
137. *Szádeczky Lajos*. Magyar ötvösök Krakkóban. Arch. Ért. 242—244. l.
138. *Szana Tamás*. Az aradi vértanúk szobra. P. Napló. 6. sz.
139. — 1. 71. sz. a. is.
140. *Szana Tamás*. A műcsarnok kiállítása. Napló. 47. sz.
141. *Szana Tamás*. A téli műtárlat. 1. Magyar képek. U. o. 315. sz. — 2. Szobor művek. U. o. 321. sz. — 3. Idegen képek. U. o. 324. sz.
142. *Szana Tamás*. Két lengyel kép Budapesten. P. Napló. 106. sz. (Malczewski, Jaczek művei).
143. *Széchy-Lorenz Josephine*. A Medicik s a művészet Florenczben. Magyarság 25. sz.
144. *Gr. Szécsen Antal*. Rafael. Budap. Szemle. 57. köt. 337—357. l. — Németül. Ung. Rev. 545—565. l.
145. *Szendrei János*. A habánok története Magyarországon és a habán majolika. Műv. Ipar. 161—176. l.
146. *Szilágyi S.* Az ötvösség történetéhez Erdélyben. Arch. Ért. 173. l.
147. *Szmrecsányi Miklós*. A művészet pártolása. Magyar. Salon. XI. köt. 309—311. l.
148. *Szumrák Pál*. Az «olajfák hegye» Besztercebányán. Arch. Ért. 218—223. l.
149. *Vignola. Palóczi Antal*. Vignola oszloprendszerei. 1890. Ism. O. T. Műv. Ipar. 148. l.
150. *Weber Antal*. 1823—1889. Vas. Ujs. 32. sz.

3. Zene.

151. *Ábrányi K. id.* Magyar zenészeti nevelés. P. Napló, 115. 116. sz.
152. *Ábrányi Kornél id.* Az operaidény végén. U. o. 144. sz.
153. *Ábrányi Kornél dr.* A szegedi dalünnep. U. o. 219. sz.
154. *Ábrányi K.* A magyar zene hajdan és most. U. o. 341. 342. sz. — Erd. Hiradó. 292. sz.
155. *Adorján Sándor*. Dalcarnokok. Nemzet. 342. sz.
156. *Aggházy Károly* újabb szerzeményei. Ism. Orsz.-Vil. 12. sz.
157. *Angszter József*. Az orgona története. Zenelap 1—3., 5. sz.

158. *Auber*. Az ördög része. Vig dalmű 3 felv. Szövegét írta Scribe, zenéjét —. Először adatott a m. k. operaházban decz. 7-én.
159. *Bach*. — *Varrinecz Mór*. Bach «ünnepi nagymisé»-je. Főv. Lap. 98. sz.
160. *Bartalus István*. Vázlatok a zene történetéből. 1. köt. 2. kiadás. Budapest. Vallás- és közokt. miniszt. 1889. (8-r. 387 l.)
161. *Beethoven*. *Paullon, C. H.* Aus Beethovens Greisenzeit. Temesv. Zeit. 66. sz.
162. *Berlioz*. *Varrinecz Mór*. Berlioz «Lear király» nyitánya. Főv. Lap. 84. sz.
163. A «budai dalárda» története. Nemzet. 281. sz.
164. Chopin emlékezete. Alföld. 52. sz.
165. Chován Kálmán. Zenelap. 12. sz.
166. *Csizmadia Aladár*. Ismét néhány szó a népiskolai énektanítás érdekében. Paedag. Szemle. 6. füz.
167. *Czirbusz Géza dr.* Az egyházi ének a kath. kongressuson. Veszpr. Közl. 33. sz.
168. Daláregyesület (Az orsz. magyar) s jövője. Zenelap. 20. 21. sz.
169. *Dedk Gerő*. A gymn. énekkutatás érdekében. Protest. Közl. 286. 294. 302. 311. l.
170. *Dedk Gerő*. A chorál-éneklésről. U. o. 483. l.
171. *Az egyházi zene*. Egyh. Közl. 11. sz.
172. A jobb úton haladó egyházi zene. u. o. 10. sz.
173. Ellinger J. — L. 220. sz. a.
174. Az új énekes-könyv kérdéséhez. Benevolus. Sárosp. Lap. 29. sz.
175. *Erkel F. Erkel Ferenc*. Brankovics György. Nagy opera 5 felv. Első előadása az operaházban febr. 23.
176. *Id. Abrányi K.* Erkel F. «Brankovics» dalműve. P. Napló 54. sz.
177. Erkel Gy. — L. 220. sz. a.
178. *Ertl Vendel*. Zene a népiskolában. Paedag. Szemle. 6. füz.
179. *Feith Ottokár*. A genuai hegedűs. Operette 3 felv. Először adatott a budai színpadon. aug. 9-én.
180. *Fejes István*. Az énekügy barátaihoz. Sárosp. Lap. 24. sz. — Protest. Közl. 253. l.
181. Gungl József, magyar zenész. Nekr. Vasár. Ujs. 9. sz.
182. *Harrach József*. A magyar kir. zeneakadémia (Reformok.) Főv. lap. 170. sz.
183. *Harrach József*. A világkiállítás zenei élete. (Párisi tárca.) U. o. 201. sz.
184. *Harrach József*. Közlemények a zeneművészet köréből. (Egyetemes könyvtár 24. füz.) Győr. Gross G. 1889. (16-r. 71 l.) 10 kr.
185. *Haydn*. *Virágh Elek*. Haydn életéből. Pozsonmegy. Közl. 57. 58. sz.
186. *Hintz Gy.* A kolozsvári zene-conservatorium története. 1819—89. Erdélyi Hiradó. 56. sz.
187. *Hofecker Imre*. Általános zenetörténelem. Budapest, é. n. (1889). (12 r. 95. l.)
188. Huber Károly. Zenelap. 16. sz.
189. Jankó Pál zongora-billentyűzete. D. J. Vasár Ujs. 48. sz.
190. *Káldy Gyula*. A francia nagy forradalom zeneművei. Főv. lap. 178. sz.

191. *Kertay Ede*. Zene és énekművészet. Kölcsey egyl. évkönyve VI. köt. 102—116. l.
192. *Kőszeghy Géza*. A házi zenéről. Főv. Lap. 286. sz.
193. (*Kőszeghy Géza*.) Zeneszerzők sorsa. U. o. 306. sz.
194. *Kőszeghy-ről*. U. o. 316. sz.
195. — L. 220. sz. a. is.
196. *Lénárd István*. Az új énekes-könyv érdekében. Sárosp. Lap.
17. sz.
197. *Lénárd I.* Énekügyünk s egy kis énekbírálat. U. o. 41. sz.
198. *Liszt F. Ábrányi K. id.* Emlékezés Liszt Ferenczre. P. Napló.
208. sz.
199. *Szana Tamás*. Emlékezés Liszt Ferenczre U. o. 353. sz.
200. Franz Liszt und Barbu Lăutar. Romän Revue. 581—583. l.
201. *Lockroy és Cormon*. «Villars dragonyosai.» Víg opera. Zenéjét szerzé Maillart. Első előadása az operaházban márcz. 31-én.
202. *Mahler Gusztáv* szimfóniája X. Y. Z. P. Napló. 319. sz.
203. *Varrinecz Mór*. Mahler «Szimfóniai költemény»-e. Főv. Lap.
319. sz.
204. Murska Ilona operaénekesnő. Nekr. Vas. Ujs. 4. sz.
205. *Németh Béla*. Az orgonajáték gyakorlati tankönyve. Együttal vezérkönyv orgonatanítók részére. Pécs, Engel L. 1889. (8-r. 181 l.) 1 frt 80 kr. — Ism. Néptanítók lapja. 699. l. — Schultzs Imre. Magyar Állam. 248. sz.
206. *Nicolai, Kőszeghy Géza*. Nicolai A «windsori víg nők» zene-költője. Főv. Lap. 293. sz.
207. Nők mint a hegedű mesterei. Vasár. Ujs. 11. sz.
208. Az operaház első öt éve. (Statisztikai visszatekintés.) Főv. Lap. 265. 266. sz.
209. Paganini. Zenelap. 24. 26. sz.
210. Rákosi Jenő és az operette. Erdélyi Hiradó. 11. sz.
211. *Rubinstein, Kőszeghy Géza*. Rubinstein. Főv. Lap. 329. sz.
212. Rubinstein Antal ifjúságából. (Oroszbúl.) Erd. Hiradó. 281. sz.
213. Salamon János jubileuma. U. o. 68. sz.
214. *Schnitzer J.* Die Königsbraut. Oper in 3 Akt. — Ism. Helm Th. Pest. Lloyd. márcz. 29. esti l.
215. *Schubert-ről*. Apróságok. Zenelap. 19. sz.
216. *Steiger Laj.* és *Stojanovits Jenő*. Új Romeo. Eredeti ballet 1 felvonásban.
217. *Szana Tamás*. Simonfy Kálmán. P. Napló. 12. sz.
218. *Theurewk Emil* (P.) The origin of hungarian music. Journal of the gypsy Lore Society Vol. I. Nr. 6.
219. *Theurewk Emil* (P.) Musique tsigane ou musique hongroise. La Revue de l'Orient. 1889. 29. sz.
220. Az úpesti veteránokról. (Kőszeghy Károly, Erkel Gyula és Ellinger József.) Főv. Lap. 278. sz.
221. *Wagner R.* — *Wagner R.* A Walkür. Első előadása a m. kir. operaházban jan. 27.-én.
222. *Wagner R.* A Rajna kincse; a Walkür X. Budap. Szemle. 57. köt. 462—469. l.
223. *Wagner R.* Briefe an Uhlig, Fischer u. Heine. Ism. Kővy Béla. Főv. Lap. 33. sz.

224. *Ábrányi Kornél. id.* A Wagner-zene hajdan és ma. Magyar Salon XII. köt. 161—169. l.
 225. *Kereszty István.* Bayreuth. A Wagner-színház minta előadásai. U. o. XI. köt. 473—480. l.
 226. *Kereszty Pista.* Wagner «A Nibelung gyűrűje.» U. o. X. köt. 646—649. l.
 227. «A Nibelung gyűrűje.» Zenelap. 2—4. sz.
 228. *V-i S-r.* Trisztán és Izolde. (Zenei levél Wagner Richardról). Szépirod. Kert. 27. sz.
 229. *Varrinecz Mór.* Wagner R. «A Rajnakincse». Főv. Lap. 26. sz.
 230. Wagner Richard és a Budapesti Szemle. Zenelap. 22. 23. sz.
 231. *Weiss Wilh.* Die Concerte des Hermannstädter Musikvereines 1839—1889, Hermannstadt. W. Krafft. 1889. (8-r.) 75 l. Rövid ism. Korrespond. Bl. d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde. 9. sz.
 232. Zenekritika. (Nálunk és más tt.) Zenelap. 10. 11. sz.
 233. Zeneoktatásunk. U. o. 23. sz.
 234. Magyar zene U. o. 9. sz.
 235. *Gr. Zichy Géza.* Dolores, zeneköltemény, (K.) Főv-Lap. 117. sz.

4. Színészet.

236. *Blaháné. Hunyadi Margit.* A Blaháné új szerepei. Nagyvárád. 157. sz. — Főv. Lap. 188. sz. 1395 l.
 237. Blaháné. Nagyvárád. 151. sz.
 238. *Esterházy Sándor dr.* A munka felosztás tulságáról. (A színpadon). Főv. Lap. 207. sz.
 239. Halmi Ferencz. — Magyarság. 39. sz.
 240. *Jászai M.* — *Otvös Adólf. dr.* Jászai Mari. Magyar Salon. XII. köt. 55—64. l.
 241. *Tábori R.* Jászai Mari. Délmagyar. Közl. 29. sz.
 242. Jászai Mari. Nagyvárád. 167. sz. — L. 1504. sz. a.
 243. A kolozsvári nemzeti színház működése 1889-ben. Erdélyi Hiradó. 306. sz.
 244. *Koltai Virgil dr.* Győr színésze. I. rész 1849-ig. Győr. Gross G. 1889. (8-r. IV, 176 l.) 1 frt 20 kr. — Rövid ism. Főv. Lap. 329. sz.
 245. *E. Kovács Gy.* Mikor, hol és mikép játszottam Bánkot először. Nagyvárád. 192. 193. sz.
 246. Ligeti Irma. Nekl. Vasár. Ujs. 4. sz.
 247. *L. K.* A máramaros-szigeti műkedvelő jótékony egyesület kezdete s elsőbb éveire való vissza emlékezés. Máramaros. 40—43. sz.
 248. Verőné-Margó Cécília. Alföld. 291. sz.
 249. *Mihály József.* A nemzeti színház és opera. Magyar Salon. XI. köt. 417—422. l.
 250. Néhány igénytelen szó a pozsonyi magyar színészet érdekében. Pozsonmegy. Közl. 81—83. sz.
 251. *Nyári Sándor.* A bécsi népszínház. Főv. Lap. 187. sz.
 252. Paulay Ede. Magyarság. 26. sz.
 253. *Pelikán Lipot.* A vidéki színészet rendezése. Bácska. 40—41. sz.

254. Rossi Budapest. (Hamlet; Lear király; Othello; XI. Lajos.) (L. B.) Főv. Lap. 25. 26. 29. 30. sz.
 255. Rossi Ernesto. Vasár. Ujs. 4. sz. — Egy művész emlékeiből. — U. o. 18. sz.
 256. *Samarjay Károly*. Színpártoló egyesület. Pozsonymegy. Közl. 97. 98. sz.
 257. *Sebesztha Károly*. A párisi színházak a nagy forradalom idejében. Orsz. Vil. 37—39. sz.
 258. *Szép Aladár*. Bács Károly. (25-éves jubileuma alkalmából.) Alföld. 13. sz.
 259. *Szigetvári János dr.* Politika a szinpadon. Főv. Lap. 79. sz.
 260. Az orsz. magy. kir. *sziniképezde* és zeneakademiáról. Zenelap. 12—13. sz.
 261. *Szuper Károly*. A vidéki szinpad félszázaddal ezelőtt. (Színészeti naplójából.) Főv. Lap. 312. sz.
 262. *Tábori Rób.* Prielle Kornélia. Délmagyar. Közl. 299. sz.
 263. *Teuber O.* Gesch. d. Prager Theaters. Ism. Phil. Közl. 92. l.
 264. Vom Theater in der guten alten Zeit. F. Siebenb.-deutsches Tageblatt. 4722. 4723. sz.
 265. *Ürmössy Lajos*. A kolozsvári színház. (Régen és most.) Főv. Lap. 57. sz.
 266. *Váli Béla*. Az aradi színészet története. 1774—1889. Budapest. 1889. (8-r. VIII, 173 l.) 1 frt 20 kr.
 267. *Váli Béla*. Die serbische Schauspielkunst in Ungarn. Ung. Revue. 30—33. l.

III. Philologiai pædagogia.

1. Általános irányú czikkek.

268. *Balassa József, dr.* Ütem és pausa. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 164—165. l.
 269. *Dudás Gyula*. Ifjúsági olvasmányok. (Új olvasókönyvek.) Főv. Lap. 322. sz.
 270. Gyermekirodalmunk. D. Gy. U. o. 230. sz.
 271. *Hoffmann Mór*. Az olvasásról és az olvasókönyvekről. Egyetértés, 240. sz.
 272. Kath. tankönyveink. Egyh. Közl. 17. sz. — Schultzs Imre válasza. u. o. 18. sz.
 273. *Kisfaludy Á.* Levelek az olvasásról. Ism. Békesi, Kalauz a nevelő-oktatás terén. 185. l.
 274. *Máthé György*. Mikor kezdhetjük meg az idegen nyelvek oktatását? (Nyiregyházi ág. ev. főgymn. 1888. 9. ért.)
 275. A nyelvtanítás kérdéséhez. Z—i. Egyetértés. 62. sz.
 276. A nyelvtanítás pædagogiai szempontból. Nemzet. 78. sz.
 277. *Öreg János, dr.* Nyomorúságos nyelvtanítás. Közokt. Szemle. 606—613. 649—656.
 278. *Salamon Ferencz*. A középiskolai nyelvtanításról. Nemzet. 11. szám.
 279. *Schubert Pál*. Az írásfüzetek helyzetéről és az írásvonalak irányáról. Közli Binder Laura. Nemz. Nénev. 237—247. l.

280. *Schultz A.* A nyelvtanítás észképző tényezőiről a kezdőknél. (Munkácsi áll. gymn. 1888/9. értes.)

281. *Szántó Kálmán, dr.* Hogyan olvassunk. Nemzeti Nénevelés. 163—177. l.

282. *Szirmai József.* A népiskolai olvasókönyvekről. Pæd. Szemle. 6. füzet.

283. *Szöllősi István.* Az olvasókönyv. Máramar. Tanügy. IV. évf. 5—7. szám.

2. Magyar nyelv.

284. *Deme Károly.* Magyar nyelvtanítás. Pozsony, Stampfel K., 1889. (8-r. 81 l.) 60 kr. Ism. Riedl Fr. Nyelvőr. 351—355. l. — Isk. Szemle. (Csurgó.) 7. sz. — Jancsó Benedek. Egyet. Közokt. Szemle. 349—351. l. — dr. Kerékgyártó Elek. Felső nép- és polg. isk. Közl. 199. l.

285. *Grósz Jakab.* A magyar nyelvtan oktatása iskolánk első osztályában. (Temesvári áll. főreálisk. 1888/9. ért.)

286. *K—r. J—f.* Észrevételek a magyar nyelv és irodalom tanításáról. Isk. Szemle. 5. sz.

287. *Láng Mihály.* Mikép tanítandó a népiskolákban a magyar nyelv, mint a gyakorlati élet társalgási nyelve. A «Délmagyarországi tanítóegylet» által jutalmazott pályamű. Pancsova, Wittigschlager Károly. (8-r. 28 l.) 30 kr.

288. *Mayer Béla.* A magyar nyelv tanításáról. Kalauz a nevelő-oktatás terén. 54—59. l.

289. *Négyessy László, dr.* A verstan-tanítás módszeréről. Tanár-egyl. Közl. XXII. évf. 222—231. l.

3. Klasszikus nyelvek.

290. *Borsos István.* A klasszikus nyelvek tanításának haszna. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 38. szám.

291. *Lockroy Ede.* A klasszikai oktatás jövőjéről. Közokt. Szemle. 239—245. l.

292. *Markusovszky Sámuel.* A classicus nyelvek és irodalmuk tanítása a gymnasiumban. Evang. Egyh. és Isk. 51. 52. sz.

293. *Schambach Gyula.* Classica philologiai szemléltető eszközök. (Kaposvári főgymn. 1888/9. értes.)

294. *Borsos István.* A görög nyelv kérdése. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 33. sz.

295. *Böhm Károly.* Prot. gymnasiumaink és a görög nyelv. U. o. 50. 51. sz.

296. A görög nyelv tanítása. (Levél.) P. Napló. 247. sz.

297. r. A görög nyelv. U. o. 331. sz.

298. A görög nyelv a gymnasiumban. Isk. Szemle. (Csurgó.) 20. sz.

299. A «görög»-kódex. (L. N.) Főv. Lap. 340. sz.

300. *Jeszenszky Pál.* A görög nyelv tanításáról. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 46. sz.

301. *Jurányi Gusztáv.* A görög nyelv tanítása érdekében. U. o. 40. sz.

302. *Kármán Mór.* A görög nyelv. Főv. Lap. 335. sz.

303. *Lázár István*. Mivel lehet pótolni a görög nyelv tanítását. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 37. sz.

304. *Nosz Gusztáv*. A görög nyelv kérdéséhez. U. o. 49. sz.

305. *Schvarcz Gyula*. A görög nyelv mint facultativ tantárgy. Nemzet 319. sz.

306. *Schvarcz Gyula*. A görög nyelv. P. Hírl. 194. Mások hozzá-
szólásai. U. o. 195. s köv. sz.

307. *Gr. Szécsényi Dénes*. A görög nyelv tanításának kérdése. Nemzet 309. 314. 315. sz.

308. *Türgyei Jusztn*. A kultuszminiszter reformjavaslata a görög nyelv ügyében. Magy. Állam. 218. sz.

309. *Brassai Sámuel*. Horatius öt ódájának iskolai magyarázata. Unitárius vallásközönség iskol. 1888/9 ért.

310. *Németh Antal dr.* Hogy állunk a latin nyelvi tankönyv dolgá-
ban. Közoktat. Szemle. 540—544. l.

311. *Pruzsinszky János*. A reálskolai latin tanítás első éve. Tanár-
egyl. Közl. XXII évf. 157—164. l.

312. *Telmányi Emil*. A latin nyelvtanítás methodikájához. Köz-
okt. Szemle. 79—85. 369—379. 422—427. l.

313. *Theiss János*. Der Lateinunterricht an unseren Gymnasien
mit besonderer Berücksichtigung der Anfangsklasse. (Medgyesi ág. ev.
gymn. 1888/9 értes.)

314. *Vozári Gy.* Hogyan tanítom én a latin nyelvet. stb. Ism. S.
Szabó Józ. Phil. Közl. 399—401. l.

4. Német nyelv.

315. *Endrei Árpád*. A német nyelv gyakorlati oktatása a közép-
iskolákban. Isk. Szemle. 3. 4. sz.

316. *Gretcs Józ. Egy* német nyelvi házi dolgozatnak megbeszélése
az V. oszt. Ism. Heinrich Gusztáv, Phil. Közl. 620. l.

317. *Gyomlay Gyula dr.* Néhány adat a német nyelvtanításhoz.
Nemzet. 13. sz.

318. *Hatvan Ferencz*. A német nyelv tanítása a közép- és polgári
iskolákban különös tekintettel a kereskedelmi középiskolákra. (Soproni
áll. keresk. akad. 1888/9. ért.) — Külön lenyomatban is megjelent.

319. *Hegedüs Pál*. A német nyelv tanításáról. Nagy-Kikinda. Ra-
dák J. 1889. (8-r. 16. l.) 15 kr.

320. *Heinrich Gusztáv*. A német nyelv tanításához. Közokt. Szemle.
225—228. l.

321. *Klinghardt H.* Ein Jahr Erfahrungen mit der neuen Methode.
Bericht ü. d. Unterricht m. einer englischen Anfängerklasse. etc. Ism.
dr. Balassa Józ. Tanár-egyl. Közl. XXII. évf. 589—590. l.

322. *Schnabl dr.* A német nyelv tanításának reformjához. Közokt.
Szemle. 118—124. l.

323. *Szekely György*. Néhány észrevétel tősgyökeres magyar gymná-
ziumaink alsóbb fokú németnyelvi tanításához. Sárosp. Lap. 16. sz.

IV. Ugor nyelvek.

324. *Ehst*. Mährchen u. Sagen d. Ehstnischen Volkes. Uebers v. H.
Janssen Ism. V. B. Budap. Szemle. 58. köt. 153—158. l.

325. Finn. *Ahlqvist Ag.* Suomen Kielen lukusanoista. (A finn nyelv számneveiről.) Ism. Budenz J. Nyelvt. Közl. XXI. köt. 200—206 l.
326. *Krohn Jul.* Les variantes du kalevala. Helsingfors, 1888. Ism. Simonyi Zsigm. Budap. Szemle. 59. köt. 140—147. l.
327. Kuluu ikä laula mattaki. Finnből Gringoire. Veszprém. 1. sz.
328. *Schreck E.* Finnische Märchen. Ism. Katona L. Ethnol. Mittheil. I. Bd. 3. Heft.
329. *Szinnyei József.* Leszáradt a fa levele (finn népdal). Magyarság. 11. sz.
330. Lapp. *Qvigstad J. u. Sandberg G.* Lappische Sprachproben. 1888. Ism. Halász Ign. Nyelvt. Közl. XXI. köt. 207—219. l.
331. Liv. *Setälä Emil.* A lív nép és nyelve. Nyelvt. Közl. XXI. köt. 241—264. l. — Budap. Szemle. 58. köt. 438—454. l.
332. *Setälä E.* Liv nyelvtudomány. U. o. 265—273. l.
333. Mongol. *Budenz József.* Rövid mongol nyelvtan. — Mongol nyelvmutatványok. Nyelvt. Közl. XXI. köt. 275—320. l.
334. Ugor. *Budenz József.* A harmadik személynévadás az ugor nyelvekben. U. o. XXI. köt. 190—199. l.
335. *Duka Th.* The ugor branch of the Ural-Altaic family of Language. Journal of the r. asiat. Soc. of Great Britain. XXI. 3. füz.
336. Vogul. *Munkácsi Bernát.* Nyelvészeti tanulmányútam a vogulok földén. Bud. Szemle. 60. köt. 206—237; 383—408. l.
337. *Votják. Percvichin Miklós.* Vázlatok a glazovi votjákok hagyományai és életmódja köréből. (Oroszul.) Ism. Munkácsi B. Nyelvt. Közl. XXI. köt. 220—239. l.

V. Árja nyelvek (s cigány nyelv).

338. Czigány. *Andréj Loló.* Hogy fakadtak a herkulesfürdői «hét forrás» vizei? Czigány népmonda. Brassó. 146. 148. sz.
339. Beiträge zu den Stammesverhältnissen der Siebenbürgischen Zigeuner. Ethnol. Mitteil. 336—338. l.
340. Brahms. Czigány dalok. (L. M.) Főv. Lap. 83. sz.
341. *Čop-Marlet Mara.* Die Zigeuner unter den Südslaven. Ethnol. Mittheil. 308—311. l.
342. *Gótsch József.* Tíz év az úri cigányok életéből. Kecskem. Lap. 19. 20. sz.
343. *Herrmann Antal.* Czigány dalok. I—VII. Szöveg és ford. Kolozsvár. 197. sz.
344. *Herrmann Antal.* Az erdélyi cigányság. Anyaszeretet az erdélyi sátoros cigányoknál. Kolozsvár. 298. sz.
345. *Herrmann Ant.* Erdélyi cigány népdalok. Ford. Brassó 75. sz.
346. *Herrmann A.* Transylvanian gypsy songs. Journ. of the gypsy lore. soc. 1889. I. köt.
347. Journal of the Gypsy Lore society. 1888. I. II. füzet. Ism. H. A. Budap. Szemle. 57. köt. 322—325. l.
348. *József főherceg* a cigányokról. Nemzet 317. sz.
349. *Kapus Sámuel.* A cigányok. Szilágy. 1889. 2. 3. sz.
350. *Koós F.* Romániai cigány népdalok. 1) Megyek az úton Brassó. 80. sz. — 2) Te már nem is gondolsz reám, u. o. 81. sz. — 3)

"Táncz van ott... u. o. 82. sz. — 4) Szép virágszál az ablakon. 5) Add el apám a paripád... u. o. 85. 6) Öld meg Isten azt az asszonyt... u. o. 87. sz. — 7) Nagy fának csokros virága... u. o. 96. sz. — 8) Száll a nap... u. o. 127. sz. — 9) Nagy fának csokros virága... u. o. 134. sz. — 10) Ne ölj engem Istenem... u. o. 135. sz.

350a. *K(óós) F.* Romániai cigány népdalok. Közli —. 1. Miért csókolsz meg az úton. Brassó, 108. sz. — 2. Nyisd ki anyám az ajtót. u. o. 109. sz. — 3. Kis fának zöld virága. u. o. 111. sz. — 4. Meg ne csókolkj az úton, u. o. 113. sz. — 5. Fejér káposzta levele, u. o. 115. sz. — Törpe fának zöld levele, u. o. 116. — Fejér száját megcsókoltam, u. o. 119. — Bojtár lettem, bojtár vagyok u. o. 120. — Nem ettem ma egyebet, u. o. 121. — Apám, apám mit vétettem, u. o. 122. sz.

351. *Koós F.* Szentpéteri (Brassó m.) cigánydal. 1) Én uram, én teremtem... Brassó 87. sz. — 2) Egyszer egy cigányné... u. o. 89. sz.

352. *Koós F.* Szentpéteri cigány dalok tánczközben. u. o. 88. sz.

353. *Leland. Ch. G.* Levele Magyarországból. Vasár. Ujs. 2. sz. (Czigánytanulmányokról.)

354. *Pozder Károly.* A cigányok a Sáhnámehban. Phil. Közl. 50—52. l.

355. — L. 218. 219. sz. a. is.

356. *Wlislöck Henrik, dr.* Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és újévi szokásai. Vasár. Ujs. 1. sz.

357. *Wlislöck II.* Lieder, Reime und Spiele der siebenbürg. und südungarischen Zigeuner. Zeitschr. f. Volkskunde 1889. 11—12. füz.

358. *Wlislöck Heinr.* Todtenklagen in der Volksdichtung der siebenbürg. und südungarischen Zeltzigeuner. Magazin f. d. Litter. d. In- u. Ausland. 11. sz.

359. *Wlislöck Heinr.* Ueber den Zauber mit menschlichen Körpertheilen bei den transsilvan. Zigeunern. Ethnol. Mittheil. I. Bd. 3. Heft.

360. *Wlislöck II.* A transilvanian-gypsy ballad. Journ. of the Gypsy lore Soc. 1889. I köt. 6. sz.

361. *Örmény. Cselingárián Jakab.* Örményekről. Magyarság. 14. sz.

362. *Esztegar László.* A mai örmény lira (Pátkanian, Besigthaslean, Alisan). Főv. Lap. 210. sz.

363. *Esztegar László.* Az örmény irodalom hanyatlási kora. Armenia. 4. sz.

364. *Esztegar László.* Az örmény irodalom fénykora. U. o. 3. füz.

365. *Esztegar László.* Örmény népénekesei. Orsz.-Vil. 25. sz.

366. *Esztegar L.* Az újabb örmény líráról. Magy. Szemle. 20. sz.

367. *Harmath Lujza.* Örmény népköltészet. Armenia. 4.

368. *Molnár Antal.* Az örmény nyelv alakulásáról. U. o. 7. 8. 10. sz.

369. *Pátkánián Ráfaél,* «Krisztosz hárváj!» Ford. Simay János. U. o. 5. füz.

370. *Szongott Kristóf.* Örmény és latin feliratok Szamosujvártt. U. o. 10. füz.

371. *Perzsa. Firduszi.* Zál, Rusztem atyja. — Sáhnáméjából. Ford. dr. Erődi Béla. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 369—381. l.

372. *Firduszi.* Zohák és atyja története. (Sáhnáméból). Persából ford. Erődi Béla. Magyarság. 69. sz.

373. *Firduszi*. Földosztó Feridun. Sáhnámé-ból. Persából ford. dr. Erődi Béla. Kolozsvár, Közművelődési nyomda. 1889. (8-r. 29. l.)

374. *Firduszi*. Feridun halála. (Sáhnámé-ból). Ford. Erődi Béla. Kolozsvár. 260. sz.

375. *Firduszi*. Jussuf és Suleicha. Ford. O. Schlechta. Ism. Abai Lajos. Főv. Lap. 151. sz.

376. *Pozder Károly dr.* A sakk a Sáhnámehban. Phil. Közl. I. pót-köt. 317—324. l.

377. *Szádi*. Gulisztán vagy rózsáskert. Persából fordította dr. Erődi Béla. Budapest, Singer és Wolfner. (8-r. XVI, 168. l.) 1 frt 50 kr. Ism. Pozder K. Phil. Közl. 247—252. l. — Vas. Ujs. 2. sz. — Főv. Lap. 5. sz. 31. l. — Tanáregyl. Közl. XXII. köt. 516—519. l.

378. *Szádi Sirázi*. Szegény ember nyomora, Persából ford. Erődi Béla. Vasár. Ujs. 36. sz.

379. *Szanszkrit. Fiók Károly*. Szávitri vagy a hűség diadala. Hindu rege a Mahabharátából. Szanszkritből ford. — Bud. Szemle. 59. köt. 401—439. l.

380. *Hirzel A.* Gleichnisse u. Metaphern im Rgveda. Ism. Phil. Közl. 765. l.

VI. Keleti nyelvek s irodalmak.

381. *Arabs. Alvinczy Sándor*. A «Szaharában». 1) A költészet. 2) Arabs troubadour. Főv. Lap. 311. sz.

382. *Goldziher Ignaz*. Muhammedanische Studien. I. Theil. Halle a. S. 1889. Niemeyer. (8-r. XII, 280 l.) Ism. T-n. Liter. Centralbl. 22. sz.

383. *Kégl Sándor*. Kamál al-dín davûri haját al-hajwám. (Az állatok élete.) Budapest Révai L. 1889. (8-r. 35. l.) 40 kr.

384. *Héber. Alcharizi* költeményeiből. (Jeruzsálem városára.) Ford. Lederer Ign. Magy.-Zsidó Szemle 165. l.

385. *Bacher V.* Abulvalid Merván Ibn Ganáh szentírásmagyarázatából. (Rabbiképző int. ért. 1888/9). Ugyanaz megjelent németül is:

386. *Bacher W.* Aus der Schrifterklärung des Abulwalid Merván Ibn Gánáh (R. Jona). Leipzig. O. Schulze, 1889. (8-r. VI, 104. l.)

387. *Bacher Vilms*. A szentírás és a zsidó tudomány irodalma 1888-ban. Magy.-Zsidó Szemle. 12—21. l.

388. *Bacher W.* Elija Levitas wissenschaftliche Leistungen. Zeitsch. d. d. morg. Ges. 43. Bd. 206—272. l.

389. *Bárdány József*. Maimuni és Nachmáni. Magy.-Zsidó Szemle. 449—460.

390. *Blumenthal Ad.* Rabbi Meir. 1888. Ism. Blau L. U. o. 162—164. l.

391. *Deutsch Henrik*. Numeri vagy Mózes negyedik könyve magyarra fordítva és nyelvtani s tárgyi magyarázatokkal ellátva. Budapest, 1889.

392. Mózes II. és III. könyve. Ford. Deutsch H. 1887—88. Ism. Klein M. Magy.-Zsidó Szemle. 90—93. l.

393. *Eisler Máté*. A gyökbeli hangok interdialektikus változásai az aram nyelveken. Adalék a sémi nyelvek összehasonlító hangtanához. Budapest.

394. *Friedmann M.* Ezechiel. 20. Kapitel. 1888. Ism. Ziegler Ign. Magy.-Zsidó Szemle. 159—162. l.
395. *Gabiról* költeményeiből. (Merengés). Ford. Makai E. U. o. 212. l.
396. *Ibn Gabiról*. Izraél imája. Ford. Makai Emil. U. o. 528. l.
397. *Gabiról*. Fohász. Ford. Makai E. U. o. 18. l.
398. *Ibn Gajját* költeményeiből. Ford. Mosonyi Alb. U. o. 164—165. l.
399. *Hochmuth Ábr.* Adalékok a szentírásmagyarázathoz régi forrásokból. U. o. 276—279. l.
400. *Júda Halévi*. 1. Oh Sinaj! . . . 2. Ösvényedet Isten . . . Ford. Makai E. U. o. 613—615. l.
401. *Kecskeméti Lipót*. Humor az édenben. U. o. 385—397. l.
402. *Kohlbach Bernát*. Egy középkori rabbi és erkölcs tanító (Alámi Salamon). U. o. 65—78. 147—153. l.
403. *Kohlbach Bernát*. A zsidó vallásas vitairódlalom történetéhez. U. o. 460—473. (Ismerteti Löb. Is. La controverse religieuse entre les chrétiens et les juifs. Neubauer A. Jewish Controversy etc., Schreiner M. Zur Gesch. der Polemik zw. Juden u. Muhammedanern cz. munkákat.)
404. *Lewy J. dr.* Ein Wort ü. d. Mechilta des R. Simon, 1889. Ism. Blau L. U. o. 474. l.
405. *Mózes ibn Ezra*. Ima. Ford. Makai E. U. o. 616. l.
406. *Nachum*. Tavaszi dalok. Ford. Makai E. U. o. 618. l.
407. *Perls Arm.* Jeremiás síralmai, U. o. 97—100; 285—288; 340—343.
408. *Schön D. és Stern A.* Olvasmányok a bibliából. II. rész. 1889. Ism. Rosenberg E. U. o. 202—209. l.
409. *Sebök Mark.* (Schönberger). Die syrische Uebersetzung der zwölf kleinen Propheten. 1887. Breslau. Ism. H. Str. Liter. Centralbl. 5. sz.
410. *Stern Ábr.* Héber nyelvtan. Rövid vezérfonal középiskolák és szemináriumok számára. Budapest.
411. *Török. Csapkay István.* Az oszmán irodalomból. Magy. Szemle. 54. sz.
412. *Kúnos Ignác dr.* Oszmán-török népköltési gyűjtemény. II. kötet: Oszmán-török népmesék és népdalok. Fordította. — Budapest Akademia 1889, (8-r. XXXIV. 420 l.) 2 frt 80 kr.
413. *Kúnos Ignác dr.* A padisák könyvtára. Magy. Salon. XII. köt. 184—188. l.
414. *Kúnos Ign.* Rosenschön. Ein türkisches Märchen. Ung. Revue. 208—214. l.
415. *Kúnos Ignác dr.* Orta-Ojunu. Török színjáték Bűjüdü ojunu (a varázsló). Fordítással és jegyzetekkel ellátta —. Budapest, Hornyánszky V. 1889. (8-r. 63 l.) 1 frt.
416. *Kúnos Ign.* Orta ojunu, török népszínjáték. (Magyar fordítás). Nyelvt. Közl. XXI. köt. 161—189. l.
417. *Kúnos Ignác dr.* Török népmesék. Eredetijét gyűjtötte és magyarra fordította —. Vámbéry Ármin előszavával. Budapest, Hornyánszky V. 1889. (8-r. VIII, 202 l.) 1 frt 60 kr.
418. *Kúnos Ign.* Osmanische Volksmärchen. Ung. Revue 33—40. l.
419. *K. I. Karagöz.* Alföld 4. sz.

420. *Mohammed Salih*. Die Scheibaniade. Ford. H. Vámbéry. Ism. Liter. Centralbl. 47. sz.

421. *Schreiner Márton*, dr. Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XV. köt. 1. sz.) Budapest, Akademia, 1889. (8-r. 39. l.) 30 kr.

422. Török Költők. W—s O—a grófnő. Magy. Bazár. 9. sz.

VII. Magyar nyelv s irodalom.

1. Bibliographia.

423. *Ábel Jenő*, dr. Két ismeretlen Corvin-codexről. Könyvszemle. 1888. 140—167. l.

424. Adalék a bakabányai plébánia-könyvtárhoz. (XV. száz.) T. R. U. o. 1888. 326. l.

425. Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. Közlik: Schönherr Gy., Cs. J., dr. Csánki D. és Nagy Imre. U. o. 1888. 85—90. l.

426. *Aigner Károly*. Híres könyvkereskedők. — I. Brockhaus F. A. — II. Köhler K. F. — Corvina. 28—32. sz.

427. *Aigner Károly*. A magyar nyomdászat fejlődése a XIX. században. Corvina 10—21. sz.

428. *Aschenbrenner József*. A könyvek különféle formáiról (Kultur-történelmi tanulmány). Magy. Állam. 293. 294. sz.

429. *Ballagi Aladár*. A nagyszombati érseki főgymnasium könyvtára és az iskolai értesítőben megjelent könyvjegyzékek. Könyvszemle, 1888. 195—205. l.

430. A Birk-codex. Nemzet. 4. sz.

431. *Breznyai Béla*. Magyar kath. irodalom-történeti unicum a bpesti t. egyetem hittud. karának kézi könyvtárában. Religio I. félév 8. 9. sz. (Fráter Lajos kincstartócska. 1637. munkáját ismerteti.)

432. *Catalogus librorum mancriptorum Bibliothecae Universitatis r. scientiarum Budapestinensis Pars I.* Budapestini, typ. univer. (8-r. 303. l.) 1889.

433. *Chernel István*. Bibliographia ornithologica Hungarica. (Monographia a magyar madártani irodalomról.) Könyvszemle 1888. 9—51. l.

434. *Csontos János*. Egy hamisított Corvin-codex müncheni könyvpiacon. U. o. 1888. 286—313. l.

435. *Dankó József*. Magyar egyházi bibliographiai érdekességek. Az Ordinariusok. U. o. 1888. 105—139. l.

436. *Fraknói Vilmos*. Váradi Péter kalocsai érsek missaléja 1498-ból. U. o. 1888. 1—8. l.

437. Guttgesell bártfai nyomdász a kassai tanácsnak naptárakat küld. Közli Kemény Lajos. Tört. Tár. 606. l.

438. *György Aladár*. Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885 ben. Könyvszemle. 1888. 217—228. l.

439. *Hellebrant Á.* A m. t. Akadémia könyvtárának ősnymtatványai. Ism. Könyvszemle 1888. 269—278. l.

440. *Hellebrant Árpád*. A magyar philologiai irodalom 1888-ban. Phil. Közl. 255—336. l.

441. Ifj. Hochmeister Márton örökösei (1837—1843). Corvina 8—12. sz.

442. Katalog der Bibliothek der evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1889. (8 r. VI, 488 l.)
443. *I. Kemény Lajos*. Ritka XVI. századbeli nyomtatványok a kassai városi levéltárban. Könyvszemle. 1888. 206—210. l.
444. *Kemény Lajos*, ifj. Kassa XVII. századbeli könyvnyomtatói. Kassai Szemle 1889, 15. sz. és Corvina. 17. sz.
445. *I. Kemény Lajos*. A kassai nyomdászat XVII. századi történetéhez. Könyvszemle. 1888. 248—251. l.
446. *Kemény Lajos*. Egy kassai harangozó könyvtára 1580-ból. U. o. 1888. 328—330. l.
447. *Kemény L. A* kassai nyomda történetéhez. Tört. Tár. 200 l.
448. *Könyvtárusi jegyzék* 1710-ből. (A legrégebb magyarországi —.) Könyvszemle. 1888. 59—84. l.
449. *H. Kiss Kálmán*. Anti-hodeographos. Varadini. 1640. Sárosp. Lap. 4. sz. Egy ily című ritka könyv ismertetése.
450. *Könyvészet*, Magyar —. 1888. Bibliographia Hungarica 1888. Jegyzéke az 1888. évben megjelent új vagy újlag kiadott magyar könyveknek és térképeknek az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemlítésével és tudományos szakmutatóval. . . . Összeállította Bereghi József. XIII. évfolyam. Függelékül a magyar hírlapok és folyóiratok 1889-ben. Budapest, 1889. (8-r. XXI. 114 l.) 1 frt.
451. *Könyvészet* (Magyar) II. kötet. 1876—1885. Jegyzéke az 1876—1885. években megjelent, vagy újlag kiadott magyar könyveknek és térképnek. Összeállította Kiszlingstein Sándor. 5—16. füzet. Budapest, könyvkeresek. egyl. 1889. (8-r. 129—512 l.) Egy füzet 40 kr.
452. A könyvkereskedők V. S. Szépirod. Kert. 5. sz.
453. Nyilvános *könyvtárak* a vidéken. Dr. V. Érmelléki Híradó 3. sz.
454. Könyvtáram előtt. *R. B.* Főv. Lap. 290. sz.
455. *Kropf Lajos*. Calepinus egy 1588-ki kiadása. Könyvszemle. 1888. 330. l.
456. *Nussbächer Károly*. A brassói evangélikus iskola könyvtára. U. o. 1888. 189—194. l.
457. *Petrik Géza*. Magyarország bibliographiája 1712—1860. Ism. y. Nemzet. 167. sz. — di. Bud. Hírl. 196. sz.
458. *Petzholdt Gyula*, dr. A könyvtárnok képzéséről. Könyvszemle. 1888. 91—93. l.
459. *Ráth György*. A legrégebb esztergomi obsequiale 1496-ból. U. o. 1888. 264—268. l.
460. Rónai Jácint könyvtára és emlékiratai. Vasár. Ujs. 487. l.
461. *Schönherr Gy.* Könyvek Váradi Ötvös Pál hagyatékában 1629-ben. Könyvszemle. 1888. 327. l.
462. *Schönherr Gyula*. Egy XVII. száz. magyar könyvnyomtató emlékezete. U. o. 1888. 279—281. l.
463. *Senmovitz Adolf*. Laikus okoskodások a tudományos bibliographia terén. Figyelő. 26. köt. 303—307. l. Greus Györgynek egy 1583-ki szebeni naptár töredékről szól.
464. *Senmovitz Adolf*. A magyarországi antiquar-könyvkereskedelemtől. Corvina. 1. 3—8. sz. Folytatás a múlt évről.
465. *Szabó K.* Régi Magyar könyvtár. Ism. «Ungarische Bibliographie» címmel Ung. Revue, 624—628. l.

466. *Szana T.* A könyv régen és most. Ism. Könyvsz. 1888. 347. l.
 467. *Sz. T.* A karácsonyi könyvpiacz. P. Napló 348. sz. — Ismer-
 teti a kiválóbb díszműveket.
 468. *Szilágyi Sándor.* Két ritka XVII. századbeli nyomtatvány.
 Könyvszemle 1888. 52—58. l. (1. 1617-ki keresztúri naptár. — 2. Egy
 XVII-ik századi vizsgarend.)
 469. *Szinnyei József.* A magyar hirlapirodalom 1889-ben. Vasár.
 Ujs. 5. sz.
 470. *Thaly István.* Ghyczy Kálmán könyvtára. U. o. 1888, 229—
 234. l.
 471. *Thompson E. Maunde.* A kéziratok rendezéséről és fentartá-
 sáról. Ford. Kereszty Istv. U. o. 1888. 94—104. l.
 472. *Vári Rezső, dr.* A magyar nemzeti múzeumnak egy viri-
 darium-codexe. Phil. Közl. I. Pótköt. 361—365. l.

2. Magyar irodalomtörténet.

473. *Abonyi Lajos.* Nehéz sebek. Színmű 4 felv. Először adatott a
 nemzeti színházban decz. 20.
 474. *Aranyossy Józs. C.* Szív és lant. 1889. Ism. yda. Kath. Szemle.
 459—461. l. — Horváth Zoltán. Magy. Sion. 395. l.
 475. *B. D. Van-e* kath. szépirodalom? Magy. Állam. 62. sz.
 476. *Babik József.* Egyházi irodalmunk az 1888-ik évben. Egyh.
 Közl. 1. 2. sz.
 477. *Ballagi Géza.* Trenk Magyarországon. Budap. Hirl. 72. sz.
 478. *Balogh Ferencz.* A magyar protestáns irodalmi társaság
 életbe lépése. Szab. Egyh. 9. sz. — A magyar prot. irodalmi társaság a
 tiszántúli egyházkerületi közgyűlés előtt. U. o. 11—12. sz.
 479. *Balog István.* Ujabb költemények. Ism. K. A. Szarvasi Lap.
 3. sz. — Haksch Laj. Pécsi Hirl. 4. sz. — Rövid ism. Vasár. Ujs. 4. sz. —
 Orsz. Vil. 5. sz. — Egyetért. 33. sz.
 480. *Baráth Ferencz.* A czinkotai kántorról szóló adomának angol
 változata. (King John and the Abbot of Canterbury.) Phil. Közl. 472—
 476. l.
 481. *Bartók Lajos.* Erdőzúgás. Ism. Esztegár László. Föv. Lap.
 173. sz. — P. M. Orsz.-Vil. 33. sz. — Rövid ism. Vasár. Ujs. 20. sz. —
 Magy. Salon. XI. köt. 517. l. — Palágyi Menyhért. P. Napló 171. sz.
 482. *Bartók L.* Téli regék. Ism. P. Hirl. 345. sz. — Rövid ism.
 Vasár. Ujs. 50. sz.
 483. *Bartók Lajos.* Haluska Benedek. Bohózat 3 felv. Első elő-
 adása a népszínházban márcz. 22.
 484. *Bartók Lajos.* A méhek. Vígj. 3 felv. Először adatott a nemz.
 színházban nov. 29-én.
 485. *Bayer József.* Az első magyar iránydráma: «Az érdemes kal-
 már» (1807). Phil. Közl. 369—375. l.
 486. *Bayer József.* Stuárt Mária első előadásai a magyar szin-
 padon. U. o. 709—724. l.
 487. Beiträge zur Vergleichung der Volkspoesie. VIII. Vergiftung.
 (Forts.) A. H. Ethnol. Mittheil. 292—308. IX. Und wenn der Himmel
 wär Papier. Reinh. Köhler. u. o. 312—318. X. Und wenn der Himmel.
 A. H. u. o. 319—323. l.

488. *Békefi Antal*. «Szegény ördögök». Elbeszélések. 1889. Ism. D. Gy. Főv. Lap. 222. sz. — Rövid ism. Orsz.-Vil. 34. sz. — Egyetértés. 261. sz. Lipcsey Ádám. — Alföld. 185. sz.
489. *Beledi Miksa*. Néphumor és szatira a Rábaközéből. Salon. X. köt. 439—443; 542—544. 649—652. l.
490. *Benedek Elek*. Apa meséi 1888. Ism. k. Nemz. Nőnev. 128. l.
491. *Beniczky-Bajza I.* A hegység tündére. Regény. — Szabály ellen. Regény. Ism. X. Y. Z. P. Napló 317. sz.
492. *Berczik Árpád*. A svihákok. Vigjáték. 3 felv. Első előadása a nemzeti színházban jan. 11-én.
493. *Berczik Á.* jelentése a Kóczán-díjról. Nemzet 326. sz.
494. *Bodó Géza*. Irodalmi állapotok. Magy. Szemle. 1. sz.
495. *Boromisza István*. Társadalmunk zsarnoka (A napi sajtó.) Magyar Szemle 9. 10. sz.
496. *Boromisza Istr.* A kath. napisajtó hivatása. U. o. 11—13. 15—16. sz.
497. *Csengery János*. Mulatságra üt az óra. Ism. ij. Bud. Szemle. 60. köt. 479. l.
498. *Csengey Guszt.* A vadonban. Regény. Rövid ism. Orsz.-Vil. 42. sz.
499. *Csengey Gusztáv*. Elbeszélések. Rövid ism. Egyetértés 226. sz.
500. *Csicsáky Imre*. Költeményei és kisebb műfordításai. Ism. R. Bud. Szemle. 60. köt. 461—467. l.
501. *Csiky Gergely*. Az elvált asszony. Regény. 1888. Ism. t. Budap. Szemle. 58. köt. 142—146. l.
502. *Csiky Gergely*. Az Atlasz család, Regény, Ism. N—n. Magy. Szemle. 54. sz.
503. *Csupor Gyula*. Tíz év után. Költemények. 1889. Ism. M. Pál. Zombor és vid. 4. sz. — Szulik Józ. Bácska. 3. sz. és Don Carlos u. o. 5. sz. — Révész E. «Egy a sok közül». Főv. Lap. 5. sz. — Magy. Szemle 5. sz. és Szulik J. u. o. 6. sz.
504. *Czigány Károly*. A magyar szépirodalom. Zalai Hirl. 2. mu-tatv. szám.
505. *Darvai M.* Die politische Literatur Ungarns bis 1825. Ung. Rev. 434—453.
506. *Dengi János, dr.* A Fővárosi Lapokról. Magy. Szemle. 37. sz.
507. *Dengi János*. Drámai túltengés. U. o. 52. sz.
508. *Dereki Antal*. A kondorosi szép csaplárné. Első előadása a budai színikörben jul. 14. én.
509. *Dóczi*. Beszélyek és vázlatok. Ism. Adorján Sándor. Nemzet. 314. sz.
510. *Dóczi Lajos*. Költeményei. Főv. Lap. 341. sz. és 351. sz. és Brassó 146. sz. — Nemzet 341. esti sz.
511. *Dóczi Lajos*. Vegyes párok. Színmű 3 felv. Első előadása a nemzeti színházban márcz. 29. — Birálja Gyulai Pál. Bud. Szemle 58. köt. 301—308. l.
512. —. L. 707. sz. a. is.
513. *Dömény József*. Költemények. Rövid ism. Vasár. Ujs. 3. sz. — Egyetértés. 33. sz.
514. *Dömötör Pál*. Költemények. Győr. 1888. Ism. Szulik József. Magy. Szemle. 52—54. sz. és Bácska. 85. sz.

515. Ujabb dráma-irodalmunkról, *Szemlélő*. Magy. Szemle. 39. sz.
 516. *Dura Máté*, Szőke Dunapartról. Rövid ism. Vasár. Ujs. 3. sz.
 517. *Endrei Akos*. Hazánk a német költészetben. (Csurgói ref. főgym. 1888/9 ért.)
 518. *Farkas Gyula*. Az utolsó ütközet 2453-ban. Regényes éposz 8 énekben. Rövid ism. Vasár. Ujs. 10. sz.
 519. *Faylné-Hentaller Mariska*. A magyar irónókról. Arczképekkel. 2. kiadás. Budapest. Singer és Wolfner. 1889, (8-r. 188 l.) 1 frt 50 kr. — Ism. Dr. P. Kath. Szemle. 628. l. — Komáromy L. Nemz. Nőnevelés. 124—128. l.
 520. *Ferenczi Zoltán*. Adatok a X-ek társulatához. Petőfi-Muz. 177—182. l.
 521. *Ferenczi Zoltán*. Irodalmi irányok és harcok 1847-ben. U. o. 205—216. 257—276. 321—338. l.
 522. *Follinus Aurél*. Náni, 100 arannyal jutalmazott népszínmű. Először adatott a népszínházban nov. 15-én.
 523. *Friedmann Alfred*. Ein ungarischer Essayist. Magazin f. d. Liter. d. In- u. Ausl. 2. sz. — Dr. Kohut Adolfról szól.
 524. *Fülöp Alajos*. Áksziómák gyűjteménye latin és magyar nyelven. Gyulafehérvár, 1889. Rövid ism. Egyh. Közl. 6. sz.
 525. *Gabányi Árpád*. A mumus. Vígj. 4 felv. Első előadása a nemzeti színházban ápr. 12-én.
 526. *Gerandó (de) Ant.* Pali gyermeksege és ifjúsága. Ism. S. Nemz. Nőnev. 248. l.
 527. *Gonda Béláné*. Eszmék és emlékek. 1889. Ism. Kenessey Béla. Nemz. Nőnevelés. 184—190. l. Vasár. Ujs. 9. sz.
 528. *Gömöri Lajos*. A közlekedés befolyása hirlapirodalmunkra. Főv. Lap. 61. 62. sz.
 529. *Gyulai Pál*. Zur Geschichte des ungarischen Theaters. Ung. Revue, 242—251. l.
 530. —. L. 731—733. sz. a. is.
 531. *Habina János* A modern sajtó kinövéseiről. (Töredékek). Kecskem. Lap. 41—43. sz.
 532. *Heinrich Gusztáv*. Árgirus. Budap. Szemle 59. köt. 161—179. l.
 533. *Herrmann A. dr.* A polgáriskolai tanárok irodalmi működéséről. Felső nép és polg. isk. Közl. 3. sz.
 534. *Hindy Árpád*. Hirlapszerkesztés a hatvanas-évek közepén. Salon. X. köt. 291—293. l.
 535. *Hornyik József*. Egy lap irodalmunk történetéből. (Kecskeméti főrealisk. 1888/9. ért.)
 536. *Hortoványi Jenő*. Karczképek. Ism. Dr. Koltai V. Győri Közl. 144. sz.
 537. *Horváth Cyrill, dr.* Katholikus szépirodalom. Veszpr. Közl. 29. sz.
 538. *Méray Horváth Kár*. Diadalmas szerelem. Regény. Ism. Tábori R. Délmagyar közl. 81. sz.
 539. *Ida néni*, Gyermekmesék. Ism. Cs. J. Budap. Szemle 57. köt. 169. l.
 540. *Imre Sándor*. A magyar népdal nemei. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 382—402. 465—486. l.

541. *Ipolyi Arnold.* Kisebb munkái. V. köt. Beszédek 1888. Ism. Agricola. Századok. 247—257. 332—342. l. — A 3—5. köt. ism. dr. Karácsonyi Ján. Egyh. Közl. 3. sz.
542. — L. 743. sz. a. is.
543. «Irodalmi-kör» (A szatmár-egyházmegyei —). Magy. Állam 64. sz. — P. Angelikus, Egyh. Közl. 21. sz.
544. Irodalmi pályázatok. Magy. Szemle. 41.
545. Az irodalom és a sajtó. *Szemlélő.* Magy. Szemle. 32—36. sz.
546. Irodalom pártoló társaság. Corvina. 16. sz.
547. Irónók. Erdélyi Hiradó. 69. sz. (Irod. tört. elmefuttatás.).
548. *Iványi Ödön.* A püspök atyafisága. Regény. Ism. Boros Vida. Alföld. 283. sz. — Columbus. Délmagyar. Közl. 283. sz. — Jancsó Benedek. Főv. Lap. 356. sz.
549. *Jakab Elek.* Egy ismeretlen költő versei. Salon. X. köt. 274—276. l. (A XVI. v. XVII. századból való.)
550. *Jakab Ödön.* Galambosi Sándor. Népszínmű 3. felv. Erdélyi Hiradó. 277. sz.
551. — L. 745. sz. a. is.
552. Jókai. Erdély aranykora Rosner L. fordításában. Ism. Szigeti Jenő. Főv. Lap. 304. sz. 2250. l.
553. *Jókai Mór.* A tengerszemű hölgy. Regény 3 köt. Budapest, Révai 1890. Ism. K. Főv. Lap. 348. sz.
554. *Jókai M.* Gr. Benyovszky Móricz életrajza, 2. köt. Ism. Brassó. 145. sz.
555. — L. 747. 748. sz. a. is.
556. *Justh Zsigm.* Páris elemei. Rövid ism. Magy. Salon. XI. köt. 517. l. — Orsz.-Vil. 17. sz.
557. *Kabos Ede.* Éva. Színmű 3 felv. Először adatott a nemzeti színházban okt. 25.
558. Az «Éva» esete. Főv. Lap. 295. sz.
559. *Kacziány Géza.* A fekete-sárga zászló alatt. Rövid ism. Orsz.-Vil. 17. sz. — Vasár. Ujs. 15. sz.
560. *Kalocsai Alán.* Mária Lant. 1889. Ism. Szulik József. Magy. Szemle. 22. sz. — Egyh. Közl. 8. sz.
561. *Karacs Teréz.* Beszélyek. Ism. Nemz. Nőnevelés. 498. l. — Naményi Lajos. Főv. Lap. 319. sz.
562. Gr. Károlyi Sándor temetésekor mondott búcsúztató, kiadta Éble Gábor. Ism. a. Budap. Szemle. 57. köt. 171—173. l.
563. Katholikus szépirodalom. Magy. Szemle. 11. 13. sz.
564. *Katona Lajos, dr.* A népmeséről. Tört. Rég. és Néprajzi közlem. 9—11. l. Pécs. 13. sz.
565. *Keményfy Dániel.* Az akadémia megalapítása előtt. Magy. Szemle 51—53. sz.
566. Keresztény napilapot a népnek. *Zászlós.* Magyar Szemle. 28. sz.
567. *Keszler József.* Magyar irodalom- és művészet pártoló egyeslet. Nemzet 129. sz.
568. *Kiss József.* Ünnepnapok, zenésítette Major J. Gy. 1 füz. 1889. Ism. Hegyi Béla. Magy. Zsidó Szemle 339. l.
569. *Kiss Józs.* nnepnapok. Ism. Rosenberg S. Magy.-Zsidó Szemle 93—96. l.

570. *Kiss J.* A hét. Ism. a legújabb irodalmi eseményről czímmel. Ung. 50. sz.
571. *Kiss József.* Gebet. Ford. Lichtner I. Ung. Revue. 457. l.
572. *Kiséri (Péter Dénes).* Jó kedvemből. Humoros elbeszélések. Rövid ism. Vasár. Ujs. 16. sz. — Csicseri Bors. Főv. Lap. 346. sz. — Egyetértés. 103. sz.
573. *Kobány bácsi.* Legújabb gyermekversek. Rövid ism. Orsz.-Vil. 37. sz.
574. *Koltai Virgil, dr.* Katholikus papságunk nemzeti irodalmunk ujjaszületése korában. Egyh. Közl. 8. sz.
575. *Koltai Virgil.* Költészetünk vallásos jelleme a középkorban. Győri. Közl. 24. sz.
576. *Koltai Virgilről* és műveiről. Lasz Samu. Győri Közl. 27. sz.
577. *Kozma Andor.* A tegnap és a ma. 1889. Ism. i. Budap. Szemle. 59. köt. 303—309. l. — K+E. Főv. Lap. 40. sz. — Ambrus Zoltán. P. Napló 41. sz.
578. *Kölcsei Ferencz* minden munkái. 3. bőv. kiadás. I—X. köt. Budapest, Franklin t. 1887. Ism. d. Budap. Szemle. 57. köt. 151—159. l.
579. — L. 797. sz. a. is.
580. *Körösi Henrik.* A magyar népmesék anyagáról. (Budapesti II. ker. főgymn. 1888/9. ért.)
581. *Körössy László, dr.* Katholikus költők. Irodalomtörténeti anthologia. Esztergom, Buzárovits G. 1889. (8r. XII, 387 l.) 2 frt. Ism. K. A. B. Kath. Szemle. 623—628. l. — Dr. Kereszty Géza. Magy. Sion. 549. l. — Rudnyánszky Gy. Magy. Szemle. 30. sz. — Egyh. Közl. 17. sz. Körösy válasza u. o. 18. sz. — Zalai Közl. 24. 25. sz. — Szulik József. Magy. Állam. 207. sz.
582. *Körösy László.* A szerelem örvényei. Regény. Ism. Magy. Szemle. 8. sz.
583. *Lánczy Gyula.* Történelmi kor- és jellemrajzok. Ism. Sz. Főv. Lap. 330. sz.
584. Kritikai levelek a szerkesztőhöz. Pater Laurentius 1. A katholikus sajtóról. Magyar Szemle. 9. sz. — 2. A kath. írók érzékenysége. U. o. 11. sz. — 3. Irodalmi reklám. U. o. 12. sz. — 4. Az irodalom a sajtóban. U. o. 15. sz. — 5. Az írói és költői névről. U. o. 17. sz.
585. *Lipcsei Adám.* Gyöngyvirág és kisebb versek. 1889. Ism. Gárdonyi, Szegedi Híradó. 44. sz. — Délmagyar Közl. 49. sz. — Rövid ism. Orsz.-Vil. 10. sz. — Vas. Ujs. 9. sz. — Főv. Lap. 43. sz. 311. l. — Egyetértés 48. sz.
586. *Loósz István.* Salamon és Markalf. Phil. Közl. 783—788. l.
587. Régi magyar dalok egy párisi könyvtárban. (Podhorszky L. lelete). Vasár. Ujs. 504. l.
588. A magyar faj és művelődés eredete. Ism. dr. Czirbusz Géza. Magy. Állam 100. sz.
589. *Malonyai Dezső.* Pipacsok. Rövid ism. Főv. Lap. 273. sz. — Orsz.-Vil. 45. sz.
590. *Méry K.* Kis virágok. Ism. Lasz Samu, Győri Közl. 22. sz. — Kaczány Géza. Pécsi Figyelő 11. sz.
591. *Mihály József.* A népszínműpályázat. Jelentés. P. Napló. 57. sz. Egyetértés. 57. sz.
592. *Mikszáth K.* A beszélő köntös. Regény. 1889. Ism. Z. Bud.

- Szemle. 60. köt. 151. l. — Solymossy Sándor. Főv. Lap. 193. sz. — Rövid ism. Vasárn. Ujs. 29. sz. — Kecskemét. 32. sz. — Egyetértés. 191. sz.
593. Mikszáth K. Tavaszi napfény. — Otthon és a Zöld mezőben. Ism. P. Hirl. 347. sz.
594. *Modrányi Irán* költeményei. Rövid ism. Vasár. Ujs. 4. sz.
595. *Moldován Gerg.* A Rákóczi-induló Jassyban. Orsz.-Vil. 4. sz.
596. *Molnár Ferencz.* A népszínmű jövője. Főv. Lap. 311. sz.
597. *Munkay János.* Nyílt levelek a szerkesztőhöz. Magy. Szemle. 16. 18—22. 23—26. sz. Irodalmi és társadalmi viszonyokról szól.
598. A *napisajtó* karácsonyi számai a kritika rostáján. Religio. I. félév. 3. sz.
599. *Néprománcz* fordítása: Es welkt, es welkt die Rose.... (Volksromanze). Ford. Handmann Ad. Ung. Revue 303. l.
600. *E. L.* A magyar népszínmű és a népszínház. Magy. Szemle. 54. sz.
601. Osztrák-magyar irodalom, *Zászlós.* Magy. Szemle 50. sz.
602. *Palágyi Lajos.* Küzdelmes évek. Költemények. Ism. Lázár Béla. Főv. Lap. 318. sz. és rövid ism. u. o. 253. sz. — Vasár. Ujs. 42. sz. — Délmagyar. Közl. 249. sz. — Orsz. Vil. 40. sz. — Egyetértés. 261. sz.
603. *Palotás Faustín.* Homok Felhők. Rövid ism. Orsz.-Vil. 26. sz. — Egyetértés. 177. sz.
604. *Perényi (Patzner) I.* Műfordítások. Ism. Hódosi Laj. Délmagyar. Közl. 110. sz.
605. *Petrasorszky Leo* költeményei. Ism. Máthé M. Kelet (Ungvár) 26. sz.
606. *Pósa Lajos.* Az aranytollú madár nótái. Ism. P. Hirl. 347. sz.
607. *Pósa Lajos.* Kis arany kert. Budapest. Ism. R. Nemz. Nőnevelés. 63. l.
608. *Pósa Lajos.* Virághullás. Rövid ism. Egyetértés. 123. sz.
609. *Prém József.* Cseress Gábor. Rövid. ism. Orsz.-Vil. 6. sz. — Egyetértés. 20. sz.
610. *Radácsi György.* Magyar prot. irodalmi társaság. Sárosp. Lap. 13. sz. A magy. prot. irodalmi társaság szervezkedő gyűlése u. o.
611. *Rákosi Jenő.* Éjjel az erdőben. Népszínmű 3 felv. Előszőr adatott a városligeti színpadon 1889. jun. 16.
612. *Rákosi J.* Magdolna. Népdráma. Ism. Tábori R. Délmagyar. Közl. 282. sz.
613. — L. 210. sz. a. is.
614. *Reviczky Gyula.* Magány. 1889. Ism. Dr. Jancsó Benedek. Főv. Lap. 86. sz. és Alföld. 75. sz. — Esztegar L. Erdélyi Hiradó. 65. sz. — Rövid ism. Vas. Ujs. 7. sz. Orsz.-Vil. 12. sz. — Kozma Andor. u. o. 14. sz. — Palágyi Menyhért. P. Napló. 71. sz. — Egyetértés. 41. sz.
615. — Lásd 914—921. sz. a. is.
616. *Roffi.* A vidéki sajtó hivatása. Jász-Nagykun-Szolnok 45. sz.
617. *Rónaszéki Gusztáv.* Humoros költői elbeszélés. Ism. Főv. Lap. 8. sz. 51. l.
618. *Rónaszéki Gusztáv.* Sarló Benedek a mennyországban. Ism. Esztegar László. Főv. Lap. 16. sz.

619. *Rónaszéki Gusztáv*. «Asszonyok bűne». Életkép. 3 felv. Első előadása a népszínházban ápr. 4.

620. *Rósty Kálmán*. Mária költeményei. IV. füzet. Ism. Szulik József. Magy. Állam. 90. sz.

621. *Rudnyánszky Gyula*. Nyár. Ism. Pintér Kálmán. Kecsk. Lap. 28. sz. és Veszpr. Közl. 25. sz. — Egyh. Közl. 15. sz. — Magy. Állam. 156. sz.

622. *Rudnyánszky Gyula*. A versfaragók. Irodalomtörténeti adat. Magy. Szemle. 34. 35. sz.

623. A modern *sajtó* kinövéseiről. a—s. Kecskem. Lap. 41. 42.

624. *Salamon Ferencz*. Irodalmi tanulmányok. — Kiadja a Kisfaludy-Társaság Kassai Jenő alapítványából. — I. II. köt. Budapest, Franklin-t. 1889. (8-r. XIV, 394 l. és IV, 394 l.) 3 frt 60 kr. — Tartalom. I. köt.: Arany J. és a «népiesség». — Arany János kisebb költeményei. 1. Katalin. 2. Népmondák és népregek. Daliás idők. Buda halála. Petőfi Sándor újabb költeményei. Petőfi Sándor bemutatása a francziáknál. Csokonai Dorottya. Zrínyi a költő. — II. köt.: Shakespere. Balzac. Világirodalom. Könyvismertetések: Zrínyi J. Béla. Fancsy Album. Csengery és Kemény, A magy. nép könyve. Mocsáry L., A magyar társasélet. Lisznyai K., A madarak pajtása. Jósika M., A rom titkai. Két új zsebkönyv. (Szépirodalmi Album 1858. Remény 1858). Emilia, Beszélyek. Csokonai Album. Gyulai P., A részvét könyve. Eötvös J. Gondolatok. Jósika J. Család élet. — Alkalmi czikkek. Bajza J. emlékezete. Vachott Sándor. A Kisfaludy-Társaságról. Vörösmarty M. Berzsenyi eddig ismeretlen versei. Br. Kemény Zs. emlékezete. Ism. x. Budap. Szemle. 57. köt. 481—486. — Háhn Ad. Phil. Közl. 476—488. l. — Komáromy L. Nemz. Nőnev. 249—252. l.

625. Sárosy-Album. Ism. Főv. Lap. 129. sz.

626. *Schulpe György*. Felhők és csillagok. Ism. Albert József. Pozsonymegy. Közl. 59. sz.

627. *Schwicker H.* Geschichte der ungarischen Litteratur. Leipzig. Friedrich W. 1889. (8-r. VIII, 944. l.) Ism. Váczy János. Századok. 344—349. l. — Háhn Adolf Phil. Közl. 605—616. l. — Hofmann Ludw. Ung. Revue 278—282. l. — iy. Bud. Szemle. 59. köt. 147—152 l. — Horváth Cyrill. Magy. Szemle. 17. 18. sz. — Rövid ism. Vas. Ujs. 10. sz. — Dr. Czirbusz Géza. Magy. Állam. 51. sz. — Egyetértés 55. sz.

628. *Sebesi Jób*. Erdélyi népballadák. Ism. Sebestyén Gy. Phil. Közl. 409—411. és 506—508. l.

629. Sejtelmek és eszmék az irodalmi társaságra vonatkozólag. Ecclesiasticus. Sárosp. Lap. 8. sz.

630. *Silberstein Ad.* Dramenschriftsteller und Schauspieler. Pest.-Lloyd. 22. sz.

631. *Solymossy Sándor*. A karácsonyi mysteriumok eredete. Phil. Közl. 351—368. l.

632. *Somló Sándor*. Gorgo. Tragodia. Ism. Ifj. Vutkovich S. Pozsonymegy. Közl. 26. sz.

633. *M. Szadk Lujza*. A kisednevelési irodalom uttörői. P. Napló. 265. 266. sz.

634. *Szalánczi dr.* Egyházirodalmi iskoláink hivatásáról. Egyh. Közl. 24. sz.

635. *Szana Tamás*. Újabb elbeszélők. (Mikszáth Kálmán. — Baksay

- Sándor. — Bodon József. — Petelei István. — Jakab Ödön. — Tóth Sándor. — Palotás Fausztin. — Tóth József. — Sebők Zsigmond. — Gozdu Elek. — Justh Zsigmond. — Prém József. — Bródy Sándor.) — Budapest, Hornyánszky V. 1889. (8-r. 120. l.) 1 frt 50 kr.
636. *Szana Tamás*. Magyar Költők. Salon. XII. köt. 225—232. l.
637. *Szana Tamás*. Az első magyar politikai éleztlap. Tóth Kálmán kiadatlan leveleivel. P. Napló. 249. 250.
638. *Szana Tamás*. Irodalmunk bajai. U. o. 289. 292. sz. — *Thoroczkay Lajos*. «Közönségünk bajai» című válasza. U. o. 307. sz.
639. Sz. T. Irodalmunk 1889-ben. U. o. 358. sz.
640. *P. Szathmáry Károly*. Az asszony komédiája. Ism. Vas. Ujs. 23. sz.
641. Szeged az irodalomban. 1888. Szegedi Napló. 1. sz.
642. *Szendrei János dr.* Régi népdalok. Föv. Lap. 338. sz. Erre dr. Négyesy László felelete: «Egy felolvasás értéke». U. o. 342. sz. Szendrey J. válasza u. o. 344. sz.
643. *Szentiványi Emil*. Szépirodalmi sajtónk. Magy. Állam. 291. sz.
644. *Szépfi László Ö. Fer.* A régi és az új. Színmű 3 felv. Előszőr adatott M.-Szigeten szept. 23. Föv. Lap. 266. sz.
645. Szépirodalmunk. Erdélyi Hiradó. 281. sz.
646. *Szigetvári János dr.* A nemzeti genius. Föv. Lap. 180. sz.
647. *Sziklay János*. Keresd a férjet. Regény. Ism. Paál Árpád. Pozsonymegy. Közl. 20. sz. Egyetértés 48. sz. — Hódosi Laj. Délmagyar. Közl. 46. sz.
648. *Szőllőssy Károly*. A beszterczebánya-egyházmegyei papság irodalmi működése. Magy. Sion. 71—75. l. Pótlék. u. o. 463. l.
649. *Szőllőssy K.* Csanád-egyházmegyei papság irodalmi működése. U. o. 464—471. 632—637. 700—704. 777—788. l.
650. *Szulik József*. A Magyar Szemle kritikai leveleiről. Magy. Állam 44. sz.
651. *Szulik József*. Még néhány szó a Magyar Szemléről. U. o. 50. sz.
652. *Szulik József*. A Magyar Szemle folytatja a kezdett «irodalmi hangot». U. o. 57. sz.
653. *Szulik József, dr.* A kath. szépirodalom létezése kérdéséről és irányáról. U. o. 69. sz.
654. *Tábori Róbert*. Ildikó, dráma. Hegedüs Istv. jelentése. Erdélyi Hiradó. 35. sz.
655. *Támer János*. Szabados Ilonka. Költői beszély. Rövid. ism. Vasár. Ujs. 45. sz.
656. Gr. Teleki Sámuel levele Kovásznai Sándorhoz. Közl. Koncz József. Figyelő. 26. köt. 316—318. l.
657. *Temérdek*. Költemények. 1888. Ism. Esztegar László. Föv. Lap. 49. sz.
658. *Timár Szaniszló*. Régi népszínműi nyomok. (Az első magyar színdarabokban). Föv. Lap. 131. sz.
659. *Tolnai Lajos*. Mai Magyarország Ism. Erdélyi Hiradó. 15. sz.
660. *Tószögi Andor*. Titánok. Költemények. Rövid ism. Magy. Salon. XI. köt. 517. l. — Vas. Ujs. 35. sz.
661. *Tuboly Viktor*. Költeményei. Ism. Palotay Ákos. Zalai Közl. 21. sz. és y. Zala. 18. sz.

662. *Vachott Sándorné*. Rajzok a multból. 27. Sárosi Gyula elfogatása. 28. Borongós hetek. 29. Vachott Sándor elfogatása. 30. Bajza József árnyéka. 31. Az új épületben. 32. Viszontlátás. 33. A Ludoviceum. 34. Válságos huszár dolmány. 35. Br. Eötvös Józs. első látogatása. 36. Ismét együtt. Figyelő. 26. köt. 45—56.; 102—111.: 193—209.; 277—293.; 366—370. l.

663. *Váli Béla*. Eltűnt reliquiák. (Szól az 1779-ki Pressburger Theater-Zeitung; Kossúth két színdarabjáról.) P. Napló. 358. sz.

664. *Vározy Gyula*. Tik-Tak. Humoreszk. 1889. Ism. Kathol. Szemle. 159. l.

665. *Vidor Pál*. Ingyenélők. Eredeti népszínmű 3 felv. Első előadása a népszínházban febr. 21.

666. *Wallis A. S. C.* Schelten mi de Hongaarsche poesie. «Gido». Hollandi folyóirat jul. aug. okt. számaiban. Ismerteti Petőfi, Tompa és Tóth költészetét, szól Arany és Vajdáról.

667. *Werner Gyula dr.* Az irodalomról. Magyarság. 26. sz.

668. *Zilahy József*. Egy földműves-poeta. (Tövissi György). Figyelő. 26. köt. 383—385. l.

3. Egyes írók.

669. *Alstedt. H.* — *Kvacsula Joh. dr.* Johann Heinrich Alstedt. Ung. Rev. 628—642. l.

670. *Ányos.* — *Ányos Pál* kiadatlan elmélkedései. Közli Csaplár B. Egyh. Közl. 15—21. 23. sz.

671. *Balassa József*. Ányos és nem Fazekas. Főv. Lap. 43. sz.

672. *Ralovich Lajos*. Ányos István Pál kiadatlan leveleiből. Phil. Közl. 62—65. l. Koltai V. helyreigazítása. 110. l.

673. *Apáczai Csere.* — *Szily Kálmán*. Apáczai Enczyklopædiája mathematicai és fizikai szempontból. Term. Tud. Közl. 465.

674. *Arany J.* *Arany János* hátrahagyott iratai és levelezése. I. kötet. Hátrahagyott versei. II. köt. Prózai dolgozatok. III. IV. Levelezés. 1. 2. köt. Budapest Ráth M. 1889. (8-r. 556.; 573 + XLIII; XIX + 496.; 473. l.) 15 frt 60 kr. Ism. Dr. Váczy János. Főv. Lap 194. 196. sz. — Rövid ism. Brassó 145. sz.

675. *Arany Joh.* Bahrgericht. Ford. Glücksmann H. Ung. Revue. 40—42. l.

676. *Arany János*. Rab gólya. Oroszra ford. Mihajlova Olga. Vjesznik Evropy. 1889. szept.

677. *Arany János* rendjele. P. Napló. 18. sz.

678. *Enyi László*. A Toldi-trilógia nőalakjairól. (Trencséni áll. felsőbb leányisk. 1888/9. ért.)

679. *Lázár Béla*. *Arany «Hidavatás»-a és rokonai*. Főv. Lap. 262. sz.

680. *Reviczky Gyula*. *Arany János Rozgonyiné-ja*. Magy. Szemle. 36. sz.

681. *Simonfi Zs.* A védelmeztetett Arany János. Nyelvőr. 25. l.

682. *Sztankó Béla*. *Arany János* dalai. Néptanítók Lapja 19. sz.

683. *Végh Mátyás*. *Arany János*. A nagy-idei cigányok. Irodalmi tanulmány. Brassó. 26—30. sz.

684. — L. 624. 666. 895. sz. a. is.

685. Bacsányi J. — *Széchy Károly*. Magyar költő idegen földön. Erdélyi múz. egyl. kiadv. VI. köt. 206—225. 303—322. l.
686. Bajza. — *Baló József*. Bajza Józsefről. Főv. Lap. 81. sz.
687. L. 624. 662. sz. a. is.
688. Balassa B. — *Torma Károly*. Balassa Bálint ismeretlen költeményei. Századok. 638—643. l.
689. Báróczy S. — *Zimányi József*. Báróczy Sándor «védelmezett magyar nyelv»-e (Ungvári főgymn. 1888/9. ért.)
690. Óda Báróczy halálára. Közli Ferenczi Zoltán. Erdélyi muz. egyl. kiadv. VI. köt. 83—88. l.
691. Beöthy Zs. — *Beöthy Zs.* Das Schloss in Maros-Némethi. Ford. Schrott E. Ung. Rev. 743. l.
692. Berzsenyi. — L. 624. sz. a.
693. Bessenyei. — *Széll Farkas*. A nagybesenyői Bessenyei család. Turul. 1—21. l.
694. *Tocsek Helén*. Bessenyei lelki életéből. (Bessenyei naplójából összeállítva.) Magy. Bazár. 11. 12. sz.
695. *Vietórisz József*. Bessenyei és «Philosophus»-a. Nyirvidék. 48—50. sz.
696. Bodon Á. — *Bodon Ábrahám* két levele. Közli Findura I. Gömör Kishont. 24. sz.
697. Boruth E. — L. 950. sz. a.
698. Buczy E. — *Lázár Béla*. Buczy Emil élete, 1888. Ism. Weszely Ö. Phil. Közl. 380—382. l.
699. Comenius. — *Zsolticzky Samu*. Comenius. Gondolat. XI. évf. 1—5. sz.
700. Csáktornyai M. — *Koncz József*. Csáktornyai Mátyás és Marosvásárhelyi Gergely írók életrajzaihoz. Figyelő. 26. köt. 238—240. l.
701. Csóka J. — *Erdélyi Pál*. Adolf levelei. Phil. Közl. 513—519. l. Ismerteti Tejfalusi Csóka József fordítását.
702. Csokonai. — L. 624. sz. a.
703. Czuczor G. — *Czuczor Gregor*. Traue nicht den Burschen! Ford. Handmann Ad. Ung. Revue. 302. l.
704. Darmay Victor. — L. 950. sz. a.
705. Deák Farkas. (Nekr). M. T. Akad. Almanach 1889. 355. l.
706. Dessewffy M. — *O. Mátray Ernő*. Gróf Dessewffy Marcel. Figyelő 26. köt. 7—14. l.
707. Dóczi L. — *II—i L—s*. Dóczi mint elbeszélő. (Spadaro Carmela). Magyarság. 15. sz.
708. — L. 509—511. sz. a. is.
709. Döbrentei G. — L. 777. sz. a.
710. Édes G. — Édes Gergely önéletrajza. Dunántúli Prot. Közl. 12. sz.
711. Eötvös. — *B. Eötvös J.* költeményei. Ism. Brassó 146. sz.
712. — L. 624. 662. 1631. sz.
713. *Br. Eötvös Lóránd*, a m. t. akad. új elnöke. Vas. Ujs. 19. sz.
714. Erdélyi Ján. — *Erdélyi Pál*. Erdélyi János levelestárából. Figyelő. 26. köt. 1—6, 128—136. 186—193.
715. Fábíán G. — Fábíán Gábor levele Kisfaludy Károlyhoz. Arad. 1827. febr. 4. — F. G. levele Stettner (Zádor) Györgyhez. Világos 1827. május 8. Közli dr. Dengi János. Figyelő 26. köt. 234—238. l.

716. Fáy A. — *Badics Ferencz dr.* Fáy András ifjúkorából. Főv. Lap. 269. 270. sz.
717. *Badics Ferencz dr.* Fáy András tanulókora. (Ujvidéki kath. főgymn. 1888/9. ért.)
718. *Badics Ferencz.* Fáy András politikai működése a megyén és az országgyűlésen. Bud. Szemle. 60. köt. 1—25. 190—205. l.
719. *Findura I.* Fáy András élete. Ism. Molnár Béla. Phil. Közl. 73—76. l.
720. *Koltai V.* Fáy András élete és működése. Ism. Szabó János. Phil. Közl. 79—81. l. Koltai és Szabó válasza. 187—188. l. — Rövid ism. Századok. 180. l.
721. Fazekas. — *Mátray L.* Fazekas élete. 1888. Ism. Kelemen B. Phil. Közl. 148—154. l. és Sebestyén Gyula. U. o. 376—380. l.
722. A megboszuult Döbrögi (Fazekas Mihály szelleméhez). Főv. Lap. 46. sz.
723. — 671. sz. a. is.
724. *Felvinczy Gy.* — *Váli Béla dr.* Felvinczy György comico-tragédiája. Phil. Közl. I. Pótköt. 325—360. l. — Különnyomatban is megjelent.
725. Fischer S. — *Ferenczi Zoltán.* Fischer Sándor. (Nekr.) Petőfi-Múz. 1. l.
726. *Tolnai Lajos.* Fischer Sándor emlékezete. Nemzet 7. reg. és est. sz.
727. Garay. — *Jakab Ferencz.* Garay János élete és költészete. Figyelő. 26. köt. 321—332., 27. köt. 33—50. l.
728. *Grassalkovits Antal.* Beteges . . . gondolatai. Kézirat. Ism. Márki Sándor. Alföld 39. sz.
729. *Greguss Á.* — *Bánóczi József.* Emlékbeszéd Greguss Ágost, a M. T. Akadémia rendes tagja felett. Budapest, Akadémia 1889. (8-r. 23. l.) 20 kr.
730. *Gyöngyössi I.* — *Fülep Imre.* Gyöngyössi István. Phil. Közl. I. Pótköt. 83—127. l.
731. *Gyulai P.* — *Gyulai P.* Bei der Lecture des Horaz. Ford. Handmann Adolf. Ung. Revue. 42—44. l.
732. *Gyulai P.* Tagesordnung. Übers. Pest. Lloyd. 64. sz.
733. *Komáromy András.* Gyulai Balázs címere levele. Turul. 97—99. l.
734. — I. 529. 624. sz. a. is.
735. *Heltai.* — *Zlinszky Aladár.* Heltai egy meséjének eredetéhez. Phil. Közl. 240—243. l.
736. *Henszlmann I.* — *Myskovszky Viktor.* Henszlmann Imre emléke. P. Napló. 141. 142. sz.
737. *Herepesi János* szászvárosi ref. pap versei a kenyérmezei ütközetről, 1799-ből. Közli Sándor János. Hunyad. 10. sz.
738. *Honterus als Lehrer. T.* Korrespond. Bl. d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde 8. sz.
739. *Horváth E.* — I. 774. sz. a.
740. *Huszár Gál.* — *Kemény Lajos.* Huszár Gál levele Kassa városához 1559. márcz. 26. Tört. Tár. 602. l.
741. *Komáromy András.* Hol és mikor halt meg Huszár Gál? Könyvszemle. 1888. 211—216. l.

742. Ináncsi G. — Kántor Gerzson halotti verse. (Ináncsi Gábor-tól.) Közli Váli Béla. Figyelő 26. köt. 385—388. l.
743. Ipolyi A. *Ipolyi Arnold* levele Révész Imréhez. Zohor VII, 9. 55. Prot. egyh. és isk. Lap. 4. sz.
744. — L. 541. 813. sz. a. is.
745. Jakab Ó. — Jakab Ödönnél. Erdélyi Híradó. 277. sz.
746. — L. 550. sz. a. is.
747. Jókai. — B. S. Jókairól. (Márctius hőse.) Erdélyi Híradó. 67. sz.
748. *Karcszag Vilmos*. Jókai a Hortobágyon. Nemzet 142. sz.
749. Özv. Váli Ferenczné, szül. Jókai Eszter. Nemzet. 133. sz.
750. L. 552—554. sz. a. is.
751. Jósika M. — *Szadk Lujza*. Bárá Jósika Miklós élete és munkái. Figyelő. 26. köt. 64—74. 148—158. 218—232. 294—303. 359—365. 27. köt. 26—33. l. Folytatás a mult évről.
752. *Szadk Lujza*. B. Jósika Miklós mint regényíró. P. Napló. 237. sz.
753. *Melháné Szadk Lujza*. Jósika Miklós báró sírjánál. Orsz. Vil. 52. sz.
754. — L. 624. sz. a. is.
755. Károli Gáspár. *Görömbei Péter*. Károli Gáspár és a magyar prot. martyrok élete. Sárosp. Lap. 12. sz.
756. *Károlyi Gáspár* levele Kassa városához 1563. decz. 9. és 1584. márcz. 28. Közli Kemény Lajos. Tört. Tár. 605. l.
757. A Károli-fordítás revisiója. Evang. Egyh. és isk. 37. sz.
758. *Kemény Lajos*, ifj. Adatok Károlyi Gáspár életéhez. Tört. Tár. 793.
759. *Kemény Lajos* ifj. Károlyi Gáspár emlékezete. Kassai Szemle. 38. sz.
760. *Kemény Lajos*. Károlyi Gáspár hagyatéka 1597. márcz. 24. Tört. Tár. 784—792. l.
761. *Papp József*. Adatok Károli Gáspár életéből. Sárosp. Lap. 43. 52. sz.
762. Károli-emlék. *Bartha Béla dr.* A Károli-mozgalom Angliában. Sárosp. Lap. 45. sz.
763. *Berki József*. Károli Gáspár mozog. U. o. 27. sz.
764. *Füzi János*. A Károli-emlék ügyében. U. o. 8. sz. *Radácsi Gy.* A Károli-alap és emlék ügyében. U. o. 9. sz.
765. *Radácsi György*. A sárospataki vallás- és egyháztudományi kar véleményes javaslata a Károli-emlék és alap ügyében. U. o. 20. sz.
766. *Kún Bertalan* és br. *Vay Miklós*. Felhívás a «Károli-emlék és alapítvány» ügyében. Prot. egyh. és isk. Lap. 30. sz.
767. *Kún Bertalan*. Felhívás... a «Károli Gáspár-emlék és alapítvány» ügyében. Sárosp. Lap. 30. sz.
768. *Nagy Elek*. Öszinte szavak a «Károli-emlékhez». Szab. Egyh. 5—8. sz.
769. *Olajos Pál*. Marmoreo tumulo Licinius jacet. etc. Sárosp. Lap. 19. sz. (Károli Gáspár emlékérről szól.)
770. *Szóts Farkas*. A Károli-emlék és alap érdekében. Prot. egyh. és isk. lap. 10. sz.
771. *Szóts F.* Károli Gáspár emlékének megörökítése. U. o. 4. sz.

772. Katona J. — *Zoltvány L. Irén*. Katona József «Bánk bán»-ja, vonatkozással a tragikum elméletére. Kath. Szem. 313—358; 487—520 l.
773. L. 245. sz. a. is.
774. Kazinczy F. Kazinczy Ferencz levele Horváth Endréhez. Széphalom. oct. 6. 1816. Közli dr. Borovszky Soma. Nemzet. 85. 87. sz.
775. Kazinczy Ferencz levele Patay Sámuelhez. Széphalom 1813. jan. 9. Közli Egervári P. Ödön. Figyelő. 27. köt. 78. l.
776. *Bayer József*. Kazinczy Ferencz Hamlet-fordítása. Budap. Szemle. 58. köt. 125—141. l.
777. *Széchy Károly*. Kazinczy és Döbrentei. (Régi pör új megvilágításban.) Erdélyi múz.-egyl. kiadv. VI. köt. 520—530. l.
778. *Széchy Károly*. Kazinczy Ferencz mézeshetei. (Kivonat az erdélyi múz.-egyl. kiadv.-ból.) Főv. Lap. 23. sz.
779. Kazinczy-ünnepély. Sárosp. Lap. 23. sz.
780. *Kazinczy Gábor* gondolataiból. Közli T. E. Figyelő. 26. köt. 232. l.
781. *Kemény Zs.* — *Komáromy Ferencz*. Kemény Zsigmond báróról. Erdélyi Híradó. 224. sz.
782. *Szántó Kálmán*. Báró Kemény Zsigmond. P. Napló. 339. sz.
783. *Tutsek Anna*. B. Kemény Zsigmond nőalakjai. Orsz.-Vil. 52. sz.
784. — L. 624. sz. a. is.
785. *Kerényi*. — L. 875. sz. a.
786. *Kisfaludy K.* — *Kisfaludy K.* Gelbes Blatt. . . . Ford. Handmann Ad. Ung. Revue. 543. l.
787. — L. 715. sz. a.
788. *Kisfaludy S.* — *Dengi János*. A Kisfaludy-család. (Lugosi kath. főgymn. 1888/9. ért.) — Főv. Lap. 215. 216. sz. Magy. Szemle. 31—34. sz.
789. *Kisfaludy Alex.* Aus «Himfy's Liedern. 1—5. Ford. Handmann Adolf. Ung. Revue. 144. l.
790. *Komjáti Benedek*. — L. 1024. sz. a.
791. *Kossuth L.* — 663. sz. a.
792. *Kovács Józs.* — *Illésy János dr.* Kovács József és Szemere Pál. Figyelő. 26. köt. 379—383. l.
793. *Kovács P.* — *Koltai Virgil*. Kovács Pál élete és működése. Győr, Gross G. 1889. (8-r. 155. l.) 1 frt. Rövid ism. Egy. Közl. 8. sz.
794. *Koltai Virgil*. Kovács Pál kiadatlan versei. Figyelő. 26. köt. 372—378. l. 27. köt. 65—70. l.
795. *Paszlavszyk Sándor*. Kovács Pálnak egy tréfás örömeke. U. o. 26. köt. 56—64. l.
796. *Kovácsnai Sándor*. — L. 656. sz. a.
797. *Kölcsey*. — *Váczy János*. Kölcsey halála s az ekkor támadt polemia. Főv. Lap. 160. 161. sz.
798. *Gy. E.* Kölcsey sírjánál. Máramaros. 15. sz.
799. — L. 578. sz. a. is.
800. *Kuthen*. — *Szulik Józs.* Kuthen hátrahagyott költeményei. Magy. Szemle. 2—4. sz.
801. *Lauka G. Scossa Dezső*. Lauka Gusztáv. 1839—1889. Nemzet. 324. sz.
802. *Szabó Endre*. Lauka Gusztáv. Orsz. Vil. 48. sz.

803. Szulik József levele Lauka Gusztávhoz. Föv. Lap. 277. sz.
 804. Lauka (K.) Föv. Lap. 323. sz.
 805. Lauka jubileuma. Föv. Lap. 326. sz.
 806. Léway József levele Szemere Miklóshoz. Miskolcz, 1858. szept. 27. Zemplén. 7. sz.
 807. *Léway Jós.* 1. Weiss Täubchen. 2. An den Wassern zu Babylon. Ford. Handmann Ad. Ung. Revue. 302. és 542. l.
 808. Listhy L. — *Csergheő Géza.* Listhy László a költő s a gyilkos két külön személy. Századok. 148—150. l.
 809. *Dudás Gyula.* A «Magyar Márs» szerzője. Föv. Lap. 106. sz.
 810. *Komáromy András.* Költő-e vagy gonosztevő? Századok. 240—246. l.
 811. *Lisznay K.* — L. 624. sz. a.
 812. *Lorántffy Zs.* — *Illésy János.* Adalék Lorántffy Zsuzsánna fejedelemszony irodalmi működéséhez. Könyvszemle. 1888. 332. l.
 813. *Lugossy J.* — *Abafi Lajos.* Lugossy József levele Ipolyi Arnoldhoz. Figyelő. 26. köt. 74—77. l.
 814. *B. Lukács J.* — *Ravasz János.* Borosnyai Lukács János erd. ref. püspök élete. Prot. Közl. 110. 120. 127. 136. l.
 815. *Madách.* — *Gerece Péter dr.* Madách Imre és az ember tragédiája. Pécs, Engel L. 1889. (8-r. 36 l.) 25 kr.
 816. *Münz Bernhard, dr.* Die Tragödie des Menschen von Emerich v. Madách. Magazin f. d. Liter. d. In. u. Ausland. 37. sz.
 817. *Szász Károly.* Az ember tragédiájáról. (Egyetemes könyvtár 22. füz.) Győr. Gross G. 1889. (16-r. 80 l.) 10 kr.
 818. *Tábori R.* Az ember tragédiája. Délmagyar. Közl. 3. 5. sz.
 819. — L. 835. sz. a. is.
 820. *Magyar L.* — *Grosschmied G.* Magyar László. Bácska. 4. sz.
 821. *Marosvásárhelyi G.* — L. 700. sz. a.
 822. *Medgyes L.* — L. 877. sz. a.
 823. *Melanchton* levele Kassa városához. Közli Kemény Lajos. Tört. Tár. 603. l.
 824. *Melczer Ján.* — *Melczer István.* Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatiója 1595-ből. Könyvszemle. 1888. 252—263. l.
 825. *Melius P.* — *Zorányi Jenő.* Könyvészeti adalékok Melius Péter irodalmi működéséhez. Könyvszemle. 1888. 186—188. l.
 826. *Murai K. Jancsó Bened.* Murai Károly mint író. Alföld. 93. sz.
 827. *P. Nagy. L.* — *Márki Sándor, dr.* Perecsényi Nagy László naplója. Phil. Közl. 570—594. l. — Alföld. 241—252. sz.
 828. *F. Nagy P.* — *Koncz József.* Fogarasi Nagy Pál. Figyelő 27. köt. 79. l.
 829. *Ney Ferencz.* 1814—1889. Vasár. Ujs. 38. sz. — Föv. Lap. 250. sz.
 830. *Obernyik.* — *Korács József.* Obernyik Károlyról. Figyelő. 27. köt. 59—65. l.
 831. *Moravcsik Géza.* Obernyik Károly. Phil. Közl. 425—443.; 551—560.
 832. *Orczy L.* — *Illésy János, dr.* Adalék Br. Orczy Lőrincz életéhez. Figyelő. 26. köt. 318. l.
 833. *Kassai Lajos.* Bárá Orczy Lőrincz emlékezete. (Székelyudvarhely. főgym. 1888/9. ért.)

834. *Zlinszky Aladár*. Idegen elemek Orczy költeményeiben. Phil. Közl. 625—650. l.

835. *Pajor I. Abafi Lajos*. Pajor István viszonya Szemere Miklós-hoz és Madách Imréhez. Figyelő. 26. köt. 351—358. l.

836. *Pákh A.* — L. 896. sz. a.

837. *Páriz Pápai.* — *J. Kemény Laj.* Pápai Páriz ritkább szavai. Nyelvőr. 138. l.

838. *Steuer J.* Páriz Pápai székely szavai. Nyelvőr. 370. l.

839. *Pázmány.* — *Pázmány* válogatott egyházi beszédei. Bevezetéssel és szótárral. Szerkesztette Bellaagh Aladár. Budapest, Franklin-t. 1889. (8-r. XX, 204 l.) 60 kr. — *Ism. Religio.* II. félév. 33. sz. — *Egyh. Közl.* 24. sz.

840. *Péchi Simon.* — *Magyarság.* 20—22. sz.

841. *Péczeli.* — *Péczeli József* meséi kiadta Takáts S. *Ism. Ballagi Aladár.* Prot. egyh. és isk. lap 52. sz. — *Lázár Béla.* Phil. Közl. 801—807. l.

842. *Petőfi S. Petőfi Sándor* válogatott költeményei. Magy. Dr. Badics F. *Ism. Dr. Dengi J. Tanár* egyl. Közl. XXII. évf. 297—301. l. — *Egyet. Közokt. Szemle.* 249—254. l. — *Háhn Adolf.* Phil. Közl. 130—138. l.

843. *Petőfi.* Insanus. Az örült. Ford. Hegedüs István. Phil. Közl. 732—734. l.

844. *Petőfi.* Me cruciat sententia . . . (Egy gondolat bánt engemet). Ford. Hegedüs Istv. U. o. 815. l.

845. *Petőfi* latinul. Fordít. Hegedüs Ist. 4. En autumnus iam reversus . . . (Itt van az ősz), 5. In fine Septembris (Szeptember végén). *Petőfi Muz.* 19—21. 6. Cantus mei (Dalaim). U. o. 77. l. 7. Insanus (Az örült). U. o. 135. l. 8. Me cruciat sententia . . . (Egy gondolat bánt). U. o. 203. l. 9. Votum Petőfianum. (Szabadság szerelem . . .) 10. Cum arboribus Auster colloquitur. (Beszél a fákkal . . .) U. o. 275. l. 11. Dic quam te memorem? (Minek nevezzelek.) U. o. 339. l. — Elejét lásd a mult évi könyvészetben.

846. *Petőfi A.* Die Einsamkeit, übers v. L. Brájjer. Gr. Beeskerek. Wochenbl. 7. sz.

847. *Petőfi* németül. (Ha az Isten . . .) Közli Cs. Gy. *Petőfi Muz.* 343. l.

848. *Petőfi* Távolból. Oroszra ford. Mihajlova Olga. Vjesznik Evropy. 1889. szept.

849. *Badics Ferencz.* Szövegjavítás *Petőfi* költeményeiben. *Petőfi Muz.* 163—176. l.

850. *Barabás Károly.* Hogy halt meg *Petőfi*? Salon. X. köt. 540—542. l.

851. *Csergheő Géza.* *Petőfi Sándor* származása és czimere. Turul. 185. l.

852. *Csernátoni Gyula.* Két kortárs *Petőfi*ről. *Petőfi-Muzeum.* 23—31. l.

853. *Cs. Gy.* Ujabb nézetek *Petőfi* haláláról U. o. 51—60. l.

854. *Csernátoni Gyula.* *Petőfi* a plágium vádjával illetve. U. o. 77—86. l.

855. *Csernátoni Gyula.* Cézálások és vonatkozások *Petőfi*re az egykoruaknál. U. o. 85—92; 154—158; 345—348. l.

856. *Csernátoni Gyula*. Petőfi «A gyöldei ifjakhoz» című költeményének teljes szövege. U. o. 101—104. l.

857. *Csernátoni Gyula*. Az «Uti levelek» és a Honderű. U. o. 137—150. l.

858. *Cs Gy.* Petőfi orosz fordítója. U. o. 177. l.

859. *Csernátoni Gyula*. «A királyokhoz» című költemény egykorú német átdolgozása. U. o. 215—222. l.

860. *Csernátoni Gyula*. A Petőfi-irodalomhoz. U. o. 125; 251—256; 311—316; 377—384. l.

861. *Csernátoni Gy.* Adalék Petőfinek a «Naphoz» cz. költeményéhez. U. o. 339—342. l.

862. *Erdélyi Károly*. Petőfi olaszul. U. o. 283—286. l.

863. *Erdélyi Károly, dr.* Petőfi a svédeknel. U. o. 193—204.

864. *Farnos Dezső, dr.* Kritikai észrevétel Petőfi eltűnésének irodalmához. 1849. július 31-ének XL. évfordulója alkalmából. Kolozsvár Márton K. 1889. (4-r. 1 iv) 60 kr. — Egyetértés. 210. sz.

865. *Ferenczi Zoltán*. Petőfi «Dalaim». Petőfi-Muz. 22—24. l.

866. *Ferenczi Zoltán*. Petőfi-reliquiák. U. o. 33—36. 345. l.

867. *Ferenczi Zoltán*. Petőfi külföldön. U. o. 59—62. l. Loew N. Magyar Songs cz. munkát ismerteti.

868. *F. Z.* Repertorium a Petőfi-literatúrához. U. o. 61—64.

869. *Ferenczi Zoltán*. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez. V. U. o. 37—52. 103—110. 187—190. 225—234. 293—300. l.

870. *Ferenczi Zoltán*. «Az űrült.» U. o. 93—98. l.

871. *Ferenczi Zoltán*. A kortársak bírálati Petőfi műveiről. U. o. 97—102. 181—188; 233—244. 305—312. 355—362. l.

872. *Ferenczi Zoltán*. Egykorú bírálati megjegyzések Petőfinek a lapokban megjelent műveiről. U. o. 115—126. l.

873. *Ferenczi Zoltán*. Apró hírek Petőfiről (41—43.) U. o. 63. l. (44. 45.) U. o. 127. l. (46—50. sz.) U. o. 189—192. l. — (51—66.) U. o. 315—320. l.

874. *Ferenczi Zoltán*. Petőfinek egy abban maradt terve. (Le akarta fordítani Mme Anaïs Ségalas «Enfantines» cz. művét). U. o. 129—136. l. és Főv. Lap. 120. sz.

875. *Ferenczi Zoltán*. Uti levelek Kerényi Frigyeshez. U. o. 149—154. l.

876. *Ferenczi Zoltán*. Petőfi Kolozsvárt 1847-ben. U. o. 159—164. l.

877. *Ferenczi Zoltán*. Medgyes Lajos nyílt levele Petőfihez. U. o. 243—252. l.

878. *Ferenczi Z.* A Petőfi- (Petrovics-) család nemzetség-táblája. U. o. 277. l.

879. *Ferenczi Z.* Petőfi arczképeiről. U. o. 279—284. l.

880. *Ferenczi Zoltán*. Pasquillok Petőfiről. U. o. 299—306. l.

881. *Ferenczi Z.* Petőfi és Emich szerződése. U. o. 351—354. l.

882. *Ferenczi Z.* Petőfi «Egy szó Tarczy Lajos úrhoz» című cikkekének eredete. U. o. 353—356. l.

883. *Ferenczi Zolt.* Petőfi és Szeberényi. U. o. 361—376. l.

884. *F. Z.* Költemény Petőfi Sándorhoz. 8. Lauka Gusztávtól. U. o. 85. l. — 9. Szelestey Lászlótól. U. o. 175. l. — 10. Erdélyi hangok Petőfihez. Mentovich Ferencz. U. o. 221. — 11. Petőfi Sándorhoz. Greguss A. U. o. 224. l. — 12. Petőfi újabb költeményei. Szász Kár. — 13. Petőfi

bölcsője s sírja. Szász Károly. U. o. 287. sz. 14. Petőfi Sándor emlékkönyvébe. Egressy Gábor; 15. Petőfi Sándor. Szemere Bert. U. o. 347. l.

885. *Fischer Alexander*. Petőfi's Leben und Werke. Eigenführt von Maurus Jókai. Leipzig W. Friedrich, 1889. (8-r. XVI, 628 l.) Bír. Váczy J. Phil. Közl. 221—240. l. — Heinrich Kár. Ung. Revue. 500—516. l.

886. *Fischer Sándor*. Petőfi élete és művei. Ford. Tolnai L. 1890. Ism. Szana T. Pesti Hirl. 340. l. — Vasár Ujs. 48. sz.

887. *Haller József, gr.* Válasz Illyés Sándornak Petőfi sírhelyéről írt véleményére. Marosvidék. 2. sz. — H-r. nyilatkozata U. o. Balogh Dánielné nyilatkozata az elesésre nézve. U. o.

888. *Haraszi Gy.* Petőfi Coriolánja. Phil. Közl. 666—683.

889. *Koronczy Imre*. Petőfi életéhez. Figyelő. 27. köt. 51—59. l.

890. *Lakatos Sámuel*. Petőfi a hollandoknál. Petőfi-Muz. 3—20. 65—78. l.

891. *Lázár Ádám*. Petőfi Sándor utolsó napjai. Aradi Ujs. 73. sz.

892. *Lendvai Miklós*. Mikor volt Petőfi Temesvárott. Délmagyar. Közl. 143. sz.

893. *Pákh Károly*. Petőfi Iglón 1845-ben. Vasár Ujs. 23. sz.

894. *Palágyi M.* Petőfi. Budapest 1889. (8-r. 25. l.) Ism. Kovács Péter, Phil. Közl. 68—73. l.

895. Petőfi és Arany egy levélkéje. F. Z. Petőfi-Muz. 383. l.

896. Petőfi reliquiák. (Petőfi levele Pákh Alberthez.) Petőfi-Muz. 287—290. l.

897. Térey Mária levele Petőfihez. Közli Ferenczi Z. Petőfi-Muz. 349—352. l.

898. Petőfi Sándor életéből. Aradi Ujs. 72. sz.

899. Költemények Petőfi ellen. 3. Jobb, hogy születtem ezredév után. Berecz Károly, Petőfi-Muz. 37. l. 4. Óda Okörszemhez, 5. Viszonzóda Sármanykához. U. o. 109—116. l. — 6. F. . . király Petőfi Sándorhoz. 7. Honfi szózat. (Petőfi «Királyokhoz» verse ellen). U. o. 291. l.

900. *Petőfiana* évkönyv. Kizárólag a költő és művei szolgálatában. Szerkeszti Farnos Dezső. I. kötet. 1888/9. Egy színes műmelléklettel. Petőfi illetőleg Julia kiadatlan kézírata. Kolozsvár Márton Kálmán 1889. (2-r. 39 l.) 6 frt. Ism. Csernátni Gy. Petőfi-Múz. 378—380. l.

901. *Schöldström B.* Harposlag och svärdsklang. 1888. Ism. rd-r. Bud. Szemle. 58. köt. 471—475. l.

902. *Szabó Endre*. Mihajlova N. Olga. Petőfi orosz fordítója. Vasár. Ujs. 14. sz.

903. — L. 624. sz. a. is.

904. *Petőfiné. Sz.* Egy költőnk nejről. (A «Petőfiana» egyik közleményére). Főv. Lap. 298. sz.

905. *Petőfiné, Szendrey Julia* költeménye. (Az emlékezet). Petőfi-Muz. 33. l.

906. *Prém J.* — L. 609. és 1051. sz. a. is.

907. *Rádai P.* — *Rádai Ráday Pál* munkái. Összegyűjtötte és életrajzzal bevezette Négyessy László. (Olcsó könyvtár 256. sz.) Budapest, Franklin-t. 1889. (16-r. 216 l.) 40 kr.

908. *Négyessy László*. Ráday Pál munkái. Nyelvtörténeti adatok. Nyelvőr 423—425. 470—473. 569—570. l.

909. Révay Kata. *Komáromy András*. Révay Kata Szidónia levelei férjéhez 1656—1702. Budapest, Pfeifer F. 1889. (8-r. 88 l.) 80 kr. — *Ism. Főv. Lap.* 97. 98. sz.
910. Révai M. *Csaplár Benedek*. Révai Miklós élete. IV. kötet. Budapest, Aigner L. 1889. (8-r. VI, 453 l.) 3 frt. *Ism. Egyh. Közl.* 8. sz. — *Veritas. Magy. Állam.* 83. 85. 86. sz.
911. *Csaplár Benedek*. Kiegészítő adalék Révai didaktikájához. *Figyelő*. 26. köt. 137—148.
912. *Erdélyi Pál*. Révai Miklós tanítványai. Könyvszemle. 1888. 235—247. l.
913. Révész I. — *L.* 743. sz. a.
914. Reviczky Gy. — Irodalmi levelek Reviczky Gyulától. *Magy. Szemle* 35. 39. sz.
915. *Benedek Elek*. Reviczky Gyula. *Orsz.-Vil.* 30. sz.
916. *Koroda Pál*. Reviczky Gyula utolsó szerelmi ciklusáról. *U. o.* 30. sz.
917. *Koroda Pál*. Reviczky Gyula. *Magyar Salon.* XI. kötet. 547—566. l.
918. *Radó Antal*. Reviczky Gyula költészete. *Egyetértés*. 189. sz.
919. *Rudnyánszky Gyula*. Reviczky Gyula. *Magy. Szemle*. 31. sz.
920. *Tolnai János dr.* Reviczky Gyula Aradon. *Alföld*. 160. sz.
921. Reviczky Gyula. *Vasár. Ujs.* 29. sz. — *Főv. lap.* 188. sz. *Nemzet*. 188. esti sz. — *Alföld*. 159. sz.
922. — 614. sz. a. is.
923. Rómer Fl. *Czobor Béla*. Rómer Flóris Ferencz. (1815—1889). *Egyh. Közl.* 8. sz.
924. *Szirós Béla*. Koponya-ásás. Emlékezés Rómer Flórisra. *Vasár. Ujs.* 15. sz.
925. Rómer Flóris. 1815—1889. *Vasár. Ujs.* 12. sz.
926. Sajnovics. — *Hám Sándor*. Sajnovics János élete és demonstrációja. Irodalomtörténeti tanulmány. Esztergom. Buzárovits G. 1889. (8-r. 49 l.) Megjelent a *M. Sionban*.
927. Sárosi Gy. — *Széchy Károly*. Az arany trombitáról. *Orsz.-Vil.* 20. sz.
928. *Vadnai Károly*. A hazakerült «Arany Trombitás»-ról. Emlékezés Sároshy Gyulára. *Főv. Lap.* 175. 176.
929. Sároshy Gyula elfogatása. (Emlékirat nyomán). *Sz. Főv. Lap.* 43. sz.
930. — *L.* 662. sz.
931. Simai Kr. — *Kapás Aurél*. Simai «Zsugori telhetetlen fősvény ember» című drámája. (Pozsony-szent-györgyi kath. algymn. 1888/9. ért.)
932. Stöckel L. — *Kemény Lajos*. Stöckel Lénárd levele Csabai Mátyás kassai tanítóhoz 1559. aug. 29. *Tört. Tár.* 602. l.
933. Sujánszky. — *Sujánszky A.* költeményeiből szemelvények. *Ism. Ney Ferencz*. Esztergom és vidéke. 24. sz.
934. *Ney Ferencz*. Nyílt levél Sujánszky Antalhoz. *Kathol. Szemle*. 144—148. l. *Ismerteti Sujánszky költeményeit*.
935. B. Szabó D. — *Horváth Balázs*. Baróti Szabó Dávid. Rövid ism. *Századok*. 261. l.
936. Szabó I. — Szabó Istvánnak a félszázados akadémikusnak csendes jubileuma. *Magy. Állam*. 270. sz.

937. A mi jubilánsunk. U. o. 274. sz.
 938. A «Magyar Állam» Martiálisa. *Veritas*. Magy. Állam. 101. sz.
 939. *Csaplár Benedek*. Szabó István. Egyh. Közl. 22. sz.
 940. Szabó István. Dr. V. J. Vasár. Ujs. 47. sz.
 941. Szász Gerő. Orsz.-Vil. 40. sz.
 942. Szász K. — *Szász Károly*. Böles Salamon. Bibliai dráma 4 felv. Első előadása a nemz. színházban jan. 25.
 943. *Ribizke*. Arról a drámaíró «püspök»-ről. Magy. Állam 11. sz.
 944. Széchenyi I. Gr. — *Kovács Lajos*. Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. 1846—1848. 2 köt. Ism. K. Főv. Lap. 153. sz.
 945. *Majláth Béla*. Gróf Széchenyi István leveleiből 1814—1830-ig. P. Napló. 43. 44. 46. sz.
 946. Gróf Széchenyi István és a magyar nyelv. P. Napló. 62. sz.
 947. Székely István levele a kassaiakhoz. Közli Kemény Lajos Tört. Tár. 604. l.
 948. R. Székely S. — *Péterfi Lajos*. Aranyos-Rákosi Székely Sándornak «A székelyek Erdélyben» című eposza. Kereszt. Magvető. 213—229. l.
 949. Székér I. — *Czapáry L.* Székér Joakhim. Ism. Sebestyén Gyula. Phil. Közl. 502—505. l.
 950. Szemere M. — *Puszlarszky Sándor*. Három zemplénmegyei költőről. (Szemere Miklós. Boruth Elemér. Darmay Victor.) Budapest Aigner L. 1889. (8-r. 53 l.) Előbb a Figyelőben jelent meg.
 951. — L. 806. és 835. sz. a. is.
 951a. Szemere Pál. — L. 792. sz. a.
 952. Szigligeti. — *Szigligeti F.* Béli Pál, új betanulással adatott márcz. 16.
 953. *Somló Sándor*. Szigligeti Ede. Pozsonymegy. Közl. 55. sz.
 954. *Szigligeti*. Béli Bál. Ism. Silberstein A. Pest. Lloyd. 76. sz.
 955. *Váli Béla*. A «Szökött Katona». P. Napló. 340. sz.
 956. D. Takács Jud. — *Récsey Viktor*. Dukai Takács Judith. Bud. Hirl. 71. sz.
 957. Takácsy I. — *Koltai Virgil dr.* Egy ismeretlen katolikus költő. Takácsi Józsa (1804—1889). Egyh. Közl. 24. sz. — Győri Közl. 152. sz.
 958. Taurinus I. — *Márki Sándor*. Dósa első költője. Kath. Szemle. 210—243. l.
 959. Telegdy I. — *Csergheő Géza*. Telegdy István sírköve. Turul. 34—36. l.
 960. Temesvári Pelbárt. — *Horvát Cyrill*. Temesvári Pelbárt és beszédei. Phil. Közl. I. pótköt. 145—233. l. — Különnyomatban is megjelent. Ism. Ung. Revue. 334—338. l. — Egyh. Közl. 11. sz. — Kath. Szemle. 453. l.
 961. Tinódy. — *Kemény Lajos*. Tinódy Sebestyén és családja történetéhez. Tört. Tár. 199. l.
 962. Tompa M. — *Kerekgyártó Elek dr.* Tompa Mihály mint pädagógus. Prot. egyh. és isk. lap. 30. sz.
 963. *Komáromy Lajos*. Tompa Mihály. Phil. Közl. 697—708. l.
 964. *Komáromy Lajos*. Tompa-ünnep Feketehegyen. Vasár. Ujs. 31. sz.

965. *Mitrovics Gyula* iffj. Tompa Mihály zsengei. Figyelő. 26. köt. 161—173.
966. *S. Szabó József*. Tompa népregéi és népmondái Figyelő. 27. köt. 70—78. l.
967. *Székely György dr.* Tompa Mihályról. Főv. Lap. 199. sz.
968. A gömöri Tompa-szobor terve. (Sz.). Főv. Lap. 41. sz.
969. *Tompa M.* Im Hanfeld klagt die Wachtel. Ford. Handmann Ad. Ung. Revue. 543. l.
970. *Tóth K.* — *Rudnyánszky Gyula*. Tóth Kálmán. Magy. Szemle. 36. sz.
971. — L. 637. sz. a. is.
972. *Trefort Á.* — *Bründlné Ottilia*. Emlékbeszéd Trefort Ágostonról. (Soproni fels. leányisk. 1888/9. értes.)
973. *Groisz Gusztáv*. Trefort Ágost emléke. Erdélyi Hiradó. 128—130. sz.
974. *Keleti Károly*. Emlékbeszéd Trefort Ágoston felett. M. T. Akad. Évkönyv. XVII. köt. 7. darab.
975. *Marikowszky Menyhért*. Trefort Ágoston emlékezete. (M.-Szigeti áll. felsőbb leányisk. 1888/9. ért.)
976. *Révy Ferencz*. Emlékbeszéd Trefort Ágostonról. (Budapesti áll. fels. leányisk. 1888/9. ért.)
977. Trefort Ágoston. (Nekr.) M. T. Akad. Almanach 1888. 356. l.
978. *Trefort*. (Apró vonások). T—r. Főv. Lap. 260. sz.
979. — L. 1631. sz. a.
980. *Vachott S.* — I. 624. 662. sz. a.
981. *Váradi Antal*. — *G. M. Orsz.-Vil.* 9. sz.
982. *Verseggy F.* — *Négyessy László dr.* Verseggy Ferencz mint versújító. (Szolnoki áll. főgymn. 1888/9. ért.)
983. *Virág B.* — *Kubányi Béla*. Virág Benedek halál-híreről. Figyelő. 26. köt. 313—317. l.
984. *Szalay Gyula*. Virág Benedek élete és művei. Figyelő 26. köt. 30—45. 112—122. 209—218. Folytatás a múlt évről.
985. *Vizkelety Imre* életirása. Tört.-régész. Értesítő (Temesvár) 82—87. l.
986. *Vörösmarty M.* — *Berecz Károly*. Vörösmartyról. Világ tükre. 705—707. l.
987. *Pintér Kálmán*. A bölcselő elem Vörösmarty lyrai költeményeiben. (Budapesti keg. r. főgymn. 1888/9. ért.) és Szépirod. Kert. 34—36. sz.
988. *Szabó József*. Vörösmarty Mihály mint epikus. Figyelő 26. köt. 15—30. 123—128. Folytatás a múlt évről.
989. *Szikszay Pál*. Epikai nóták Vörösmartynál. Főv. L. 96. sz.
990. *Vozári Gyula* Vörösmarty költői nyelvezete. Figyelő. 26. köt. 307—313. l.
991. *Vörösmarty Michael*. Eingang von «Zaláns Flucht». Ford. Handmann Ad. Ung. Revue. 342—350. l.
992. — L. 624. sz. a. is.
993. *Weszprémi I.* — *Kont Ignác dr.* Egy magyar főorvos könyve a XVIII. századból. Phil. Közl. 729—732. l.
994. *Schwarz Ignác*. Egy múlt századbeli magyar orvos könyvének egykorú ismertetése. Phil. Közl. I. pótköt. 366—367. l.

995. Wohl St. — *Justh Zsigm.* Wohl Stefánie. Orsz.-Vil. 6. sz.
 996. *Zichy Géza gr.* Emlékezés Wohl Stefániera. Salon. XII. köt.
 271. l.
 997. Wohl Stefánie. Magy. Bazár. 21. sz. — Vasár. Ujs. 44. sz.
 998. *Wohl Stefánie.* Aranyfüst. (A német bírálatok részletei.) Főv. Lap. 8. sz.
 999. Zádor Gy. — L. 715. sz. a.
 1000. Zádori I. — *Gyürki Odön.* Zádori János. Egyh. Közl. 3—6. sz.
 1001. Zrinyi M. — *Cserép Józs., dr.* Zrinyiásunk Tasso és Vergil világitásában. Figyelő. 26. köt. 241—257. 332—351. 27. köt. 11—25. l.
 1002. *Horváth Jenő.* Gróf Zrinyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi elvei. Hadtört. Közlem. 1—19. l.
 1003. *Horváth Jenő.* Montecuccoli és Zrinyi vitája. Hadtört. Közlem. 4. füz.
 1004. Zrinyi Miklós egy kiadatlan költeménye. Hadtrt. Közl. 512. l.
 1005. — L. 624. sz. a. is.
 1006. Zsoldos Ignác. (Nekr.) M. T. Akad. Almanach 1889. 349. l.

4. Magyar nyelvészet.

1007. Albert János. A gömöri tájszólás. Nyelvőr. 417—423. 453—459. 501—508. l.
 1008. Balassa József. Nyelvjárásaink ügye. U. o. 13—16.
 1009. Balassa Józs. Az «isten» szó i-je. U. o. 27. l.
 1010. Balassa Józs. Az «ly» ejtése. U. o. 79. l.
 1011. Barbarics Róbert. A névmások és a személynevek jelentés-tanához. U. o. 160—165. l.
 1012. Bessenyei Fer. Idegen szavak a köznép ajkán. Délmagyar. Közl. 1. sz.
 1013. Binder Jenő. A magyar hasonlítás. Nyelvőr. 193—199. 241—249. 289—299. 337—341. l.
 1014. Brassai Sám. Szerény észrevételek a «Hangsúly» című értekezés irányában. U. o. 341—351. 396—406. l.
 1015. Brassai Sámuel. Védjük nemzeti nyelvünket. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 250—267. 322—343. l.
 1016. Brázay. A Miatyánk magyar szövegének nyelvtani alakulása négy század befolyása alatt. Magy. Állam. 93. sz.
 1017. Danielovics K. A mondat. Válasz Balassa I.-nak. Phil. Közl. 188—191. l. Balassa I. válasza. 191—192. l.
 1018. Deák Ferenc a göcseji nyelvjárásról. Nyelvőr. 126—129. l.
 1019. Duka Tivadar. Néhány szó az idegen neveknek magyar helyesírásához. Vasár Ujs. 17. sz.
 1020. Fialovszki Lajos. Honosodó idegen szók írásáról. Phil. Közl. 537—550. l. — Nemzet. 106. 107. sz.
 1021. Findly H. Hogy is mondják ezt magyarul? Rö. ism. Egyetértés 33. sz. és Főv. Lap. 24. sz.
 1022. Fischer Károly Lajos. A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei Budapest 1889. (8-r. 105 l.) 3 frt.
 1023. Fülöp Adorján, dr. Az ikerszók. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 68—82; 160—179.

1024. *Jacobi Gyula*. Komjáthi Benedek sz. Pál levelei. Nyelvőr. 308—317. 356—365; 406—416. 443—453. 490—500. 534—545. 1. Különnyomatban is megjelent.

1025. *Joannovics György*. A hangsúly. U. o. 61—68. 100—113. 153—160. 200—212. 249—262;

1026. *Joannovics György*. Szórend és hangsúly. U. o. 545—552. 1.

1027. *K. Mártonffy Imre*. Magyar nyelvi hibák. Értekezés. Kecskemét. 3. 7. 9. sz.

1028. *Maurer János és Zsingor Mihály*. Magyar-német tornaszótár. Budapest, Nagel Otto, 1889. (16-r. 63 l.) 30 kr.

1029. *Túri Mészáros Ist.* Tájszótár-mutató. Phil. Közl. 52—62. 1.

1030. *Nagyszigethi Kálmán*. Pótlék a nyelvtörténeti szótárhoz. Nyelvőr. 33—38. 85. 1.

1031. *Nagyszigethi Kálmán*. Magyaroknak Pécs, németnek Bécs. U. o. 97—100 l.

1032. *Pál Antal*. A Döbrentei-codex nyelvi sajátosságai (Gyulafehérvári főgym. 1888/9 ért.)

1033. *P. Rácz Soma*. Állapothatározó és attributum (Zombori főgymn. 1888/9 ért.)

1034. *Reményi E.* A magyar nyelv. stb. Ism. Balassa Józ. Phil. Közl. 498—499. 1.

1035. *Schuchardt Hugó*. A magyar nyelv román elemeihez. Nyelvőr. 385—396. 433—442. 481—490. 529—534. 1.

1036. *Simonyi Zsigmond*. A magyar nyelv. A művelt közönségnek. I. köt. A magyar nyelv élete. II. köt. A magyar nyelv szerkezete. Budapest, Akadémia 1889. (8-r. VIII, 301. + VIII. 362. l.)

1037. *Simonyi Zsigmond*. A magyar nyelv apologiája. Budap. Szemle. 68. köt. 1—12. l.

1038. *Simonyi Zs.* Kombináló szóalkotás. Nyelvőr 1—8. l.

1039. *Simonyi Zsigm.* A tárgyaz ragozásról. U. o. 553—559. 1.

1040. *Steuer János*. A székely nyelv hangjai. Ism. Balassa Józ. U. o. 76—79. 1.

1041. *Steuer János*. Oláhos fordulatok a székely beszédben. Nyelvőr. 11—13. 1. Baló József megjegyzése. U. o. 129—132 l.

1042. *Steuer János*. Még egyszer «az oláh hatás.» U. o. 172—176 l.

1043. *Steuer János*. Az elbeszélő mult idő használatához. U. o. 80. l.

1044. *S. Szabó József*. Gömöri nyelvsajátosságok. Nyelvőr. 139. 1.

1045. *Szarvas G. és Simonyi Zs.* Lexicon linguae hungaricae ævi antiquioris. — Magyar Nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvmemlékektől a nyelvújításig. A magyar tud. Akadémia, megbízásából szerkesztették. — I. kötet. A—J. Budapest, Hornyánszky V. 1889. (4-r. XXXIII, 1654 hasáb). 10 frt. Ism. Balassa Józ. Phil. Közl. 66—68. l. és Ung. Rev. 110—122. l. Békesi. Kalauz a nevelőokt. terén. 197—210 l. Tanáregyl. Közl. XXII. köt. 150. l. — Alexi György. Kölcsény-egyl. évkönyve. VI. 94—101. l.

1046. *Szarvas Gábor*. Egy betű hang nélkül. Nyelvőr. 29—32. l.

1047. *Szarvas Gábor*. A pótolhatatlanok. U. o. 49—61. l.

1048. *Szarvas Gábor*. Nyelvünket ne bántsatok, azt nem hagyjuk! U. o. 69—76. l.

1049. *Szarvas Gábor*. A kik a magyar nép nyelvében beszélnek. U. o. 165—172. l.

1050. *Szarvas Gábor*. A nyelvgyazdagodás. U. o. 269—273. l.
 1051. *Szarvas G.* Egy legjelesebb magyar-író. U. o. 318-327. Prém J. Quisisana-fordítását ismerteti.
 1052. *Szvorényi József*. A magyar nép eszejárása és eszmeköre, közmondásaiban s egyéb elmeműveiben elétüntetve. (Egri főgym. 1888/9 értes.).
 1053. *Takács István*. Egy nagy magyar nyelvtan ügyében. Phil. Közl. 111—125 l.
 1054. *Vietórisz József*. Nyelv és divat. Főv. Lap. 339. sz.
 1055. *Winkler Herm.* Deutsch und Magyarisch. Ung. Rev. 11—24. l.
 1056. *Zolnai Gyula*. Egri nyelvsajátságok. Nyelvőr. 16—25.

Egyes szókról.

1057. *Aggastyán*. Négyesy L. Nyelvőr. 26. l. Steuer J. U. o. 81. l.
 1058. *Agostyán*. Vasverő R. U. o. 82. l.
 1059. *Ajang*. Finta Fer. U. o. 81. l.
 1060. *Ara*. Szarvas Gábor. U. o. 132—135. l.
 1061. *Barna Eszter* csókjából beérni. M. B. Bud. Szemle. 57. köt. 157. l.
 1062. *Bécs*. Kovács Kálm. Nyelvőr. 180. l.
 1063. *Béke (békesség) Nyugalom* (nyugodalom, nyugvás, nyugovás, nyugság). Bélteky Kálmán. U. o. 9—10. l.
 1064. *Bolond koci*. Balassa József. U. o. 565. l.
 1065. *Csámesz*. Szarvas G. U. o. 522. l. — Jaksics L. Gulyás J. U. o. 565—567. l.
 1066. *Dal*. Szarvas G. és Szinnyei J. U. o. 518. l.
 1067. *Dédelget*. Szarvas G. U. o. 145—152. l. — Németh A. U. o. 460. l.
 1068. *Döntő magyarok*. (Dentumoger). Szarvas G. U. o. 464. l.
 1069. *Döröcköl*. Szarvas G. U. o. 366. l.
 1070. *Egni*. Steuer Ján. U. o. 329. l.
 1071. *El kell menjek*. Steuer J. U. o. 517. l.
 1072. *Erősen*. Steuer János. U. o. 328. l.
 1073. *Esernyő*. Steuer János. U. o. 328. 515. l.
 1074. *Ezénten*. Csapodi J. U. o. 513. l.
 1075. *Fajtól*. Porcs Ján. U. o. 514. l.
 1076. *Fecstéj*. = colostr. Porcs Ján. U. o. 514. l.
 1077. *Fogad. Igér.* (igérget). Bélteky K. U. o. 10. l.
 1078. *Fölytán*. — L. 1091. sz. a.
 1079. *Foncsika* Baló Józ. U. o. 511. l. — Albert J. U. o. 560. l.
 1080. *Franc, francu, francur*. Steuer János. U. o. 179. 225—227. l.
 1081. *Gőzü*. Szarvas G. U. o. 136—137. l.
 1082. *Gyakorság*. l. 1086. sz. a.
 1083. *Gyerekvány*. Szarvas G. U. o. 273. l.
 1084. *A gyopár szó a székely nép ajkán*. Imre D. Term. tud. közl. 83. l.
 1085. *Gyűrű*. Hollósi R. Nyelvőr. 461. l. — Józsa J. U. o. 511. l.
 1086. *Hattyja. Dal. Lak. Meny. Gyakorság*. Szinnyei Józ. U. o. 517. l.

1087. *Horog*. Csapodi J. U. o. 514. l.
 1088. *Hüllajtó*. Steuer János. U. o. 179. l.
 1089. *Kell hogy*. Veress Ign. U. o. 561—563. l.
 1090. *Kereskedik*. Porcs J. U. o. 514. l.
 1091. *Kisérel. Kérel. Folytán. Tű füle*. Simonyi Zs. U. o. 509.
510. l.
 1092. *Közvetetlen vagy közvetlen*. Szarvas Gábor. U. o. 229—231. l.
 1093. *Kujon*. Porcs J. U. o. 514.
 1094. *Küszöb*. Vajjon «küszüb» volt-e a «küszöb»? Steuer Ján. U.
- o. 81. l. — Németh Ambr. U. o. 132. l.
 1095. *Lábbító*. Porcs J. U. o. 515. l. — Gulyás J. U. o. 567. l.
 1096. *Lak*. Szarvas G. és Szinnyei J. U. o. 517. 519. l.
 1097. *Langász, láz*. Szarvas G. U. o. 522.
 1098. *Látszik, tetszik, rémlik*. Bélteky Kálmán. U. o. 122—124. l.
 1099. *Lépcel*. Szarvas G. U. o. 463. l.
 1100. *Lét vagy létel*. Szarvas G. U. o. 467. l.
 1101. *Magas, nagy, szálas*. Bélteky Kálmán. U. o. 124—125. l.
 1102. *Marhaszózás*. Szarvas G. U. o. 468; Gulyás Istv. U. o. 512.
513. l.
 1103. *Méltoztatik*. Szarvas Gábor. U. o. 563—565. l.
 1104. *Meny*. — l. 1086. sz. a.
 1105. *Mindnyájunkat érhet v. érheti a baj*. Szarvas G. U. o. 519. l.
 1106. *Mondúr*. Steuer J. U. o. 366. l.
 1107. *Monnó*. Szamosi G. U. o. 38. l.
 1108. *Mustra*, Nagyszigethi K. U. o. 329. l.
 1109. *Nádra*. Szarvas G. U. o. 135. l.
 1110. *Nemtő*. Szarvas G. U. o. 461—463. l.
 1111. *Nyám*. Steuer J. U. o. 283. l.
 1112. *Nyilván*. Steuer János. U. o. 28. l.
 1113. *Pánk*. Szarvas G. U. o. 521. l.
 1114. *Pernye*. Porcs J. U. o. 515.
 1115. *Pirkó*. Szarvas G. U. o. 274—276. l.
 1116. *Póka*. Porcs J. U. o. 515.
 1117. *Régöl*. Csapodi J. U. o. 513. l.
 1118. *Részesítjük vagy részesítünk?* U. o. 466. l.
 1119. *Safarina*. Szarvas G. U. o. 367. l.
 1120. *Sérigál*. Porcs J. U. o. 515.
 1121. *Stömp*. Porcs J. U. o. 515.
 1122. *Sulyt fektet*. Steuer J. U. o. 516.
 1123. *Szállók az úrnak!* Nagyszigethi K. és Szarvas G. Nyelvőr.
177. 178. 276—283. és 464—466. l. — Szvorényi J. U. o. 224. l.
 1124. *Századbeli vagy századnál?* Szarvas G. U. o. 469. l.
 1125. *Szönyeg*. Steuer Ján. U. o. 178. l.
 1126. *Szönyegre hozatott*. Szarvas Gábor. U. o. 132.
 1127. *Tű füle*. l. 1091. sz. a.
 1128. *Tüzet tenni*. Steuer J. Nyelvőr. 365. l. — Józsa J. U. o.
- 511—512. l.
 1129. *Úgy is*. Csapodi J. U. o. 513. l.
 1130. *Úz és üldöz*. Király Károly. U. o. 460. l.
 1131. *Valal*. Szarvas G. U. o. 135. l.
 1132. *Zárójel*. Csomár Istv. és Szarvas G. U. o. 28. l.
 1133. *Zsibvásár*. Porcs J. U. o. 515. l.

5. Iskolakönyvek.

1134. *Balassa József, dr.* Kereskedelmi zsebszótár. I. Német-magyar rész. Kereskedelmi középiskolák és akadémiák használatára. Összeállította —. Székesfehérvár, Singer E. (16-r. 174. l.) 1 frt. —. II. rész. (16-r. 158 l.) 60 kr.

1135. *Boros Gábor, dr.* A magyar nemzeti irodalomtörténet vázlata. 6. javított kiadás. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 144, 433. V. l.) 2 frt.

1136. *Böngérfi János.* Vezérkönyv a magyar fogalmazás tanításához. Budapest, 1889. (8-r. 194 l.) 1 frt. 40. Ism. Isk. Szemle. (Csurgó) 15. sz. Szerző válasza. U. o. 17. sz.

1137. *Dallos J.* Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der ungarischen Sprache. Nach Dr. Fr. Ahn's Lehrmethode. I. Theil. 66. von L. Torkos und Dr. Sigm. Sonnenfeld umgearbeitete Auflage. Budapest, Lampel R. 1889, (8-r. 158 l.) 36 kr.

1138. *Füredi Ignác.* Magyar-német és német-magyar szótár. I. rész. Magyar-német. II. rész. Német-magyar. Budapest, Méhner V. é. n. (1889.) (8-r. 622. és 564. l.) 1—1 frt. —. Magyar-német és német-magyar zsebszótár. I. II. rész. (U. o.) (16-r. 391, 352. l.) 60—60 kr.

1139. *Gergely Lajos.* Magyar helyesírástan. Tanodai és magán használatra. 2. olcsó kiadás. Kolozsvár, Stein J. 1889. (8-r. 134 l.) 40 kr.

1140. *Góbi Imre.* Poétika. A költői műfajok ismertetése. Gymnásiumok és reáliskolák használatára írta és olvasókönyvvvel ellátta. — Budapest, Franklin-t. 1889. (8-r. 304. l.) 1 frt 40 kr. — Ism. Albert J., Ev. Egyh. és Iskola. 42. sz.

1141. *Gööz József és Tóth S.* Magyar olvasókönyv. A polgári fiúiskolák első osztálya számára. Pora Ferencz. polg. isk. igazgató közreműködésével szerkesztették —. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 204. l.) 60 kr.

1142. *Gyulay Béla.* Magyar olvasókönyv nyelv- és irálytani feladványokkal. I. rész. A polgári és felső népiskolák I. és hasonló célú intézetek megfelelő osztályai számára. Budapest, Kókai L. 1889. (8-r. 159 l.) 70 kr. —. II. rész. A polgári és felső népiskolák II. osztályai számára. U. o. (8-r. 170. l.) 70 kr.

1143. *Ihász Gábor* magyar nyelvtana a középiskolák használatára. Átdolgozta Barbarics Róbert. 26. kiad. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r.) 247. l. 1 frt.

1144. *Király Pül.* Magyar nyelvtan. I. II. rész. Budapest 1887—88. Ism. Molnár Sándor. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 111—113. l.

1145. *Korda Imre.* Stylistika és verstan. A gymnásiumok és reáliskolák IV. osztálya számára. Halas, Práger F. 1889. (8-r. VIII. 184 l.) 1 frt. 20 kr. — Ism. Protest. Közl. 266. 274. l.

1146. *Néry László.* Magyar kereskedelmi levelező. Az alsófoku keresk. iskolák számára Budapest, Kókai L. 1889. (8-r. 115 l.) 80 kr.

1147. *Néry László.* Olvasókönyv az alsófokú kereskedelmi iskolák számára. II. rész. Budapest, Kókai L. 1889. (8-r. 239 l.) 1 frt. 20 kr.

1148. *Novák Sándor.* A magyar nemzeti irodalom ismertetése a polgári- és felsőbb leányiskolák IV. osztálya számára. 2-ik javított kiadás. Budapest, Kókai L. 1889. (8 r. VI, 236. l.) 1 frt. 20 kr.

1149. Magyar nemzeti olvasókönyv. I—V. kötet. Ism. Jancsó Ben. Közokt. Szemle. 351—354. l.

1150. *Polláczek Móric*. Theoretisch-practische Unterrichts-Briefe zur Erlernung der ungar. Sprache. (Nach Rosenthal's Meisterschafts-System.) Hauptsächlich für den «Selbstunterricht». 15 Briefe. Budapest, Grimm L. 1889. 4 frt.

1151 *Riedl Frigyes*. Poetika és poetikai olvasókönyv. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 218. l.) 1 frt. 40 kr.

1152. *Samarjay Carl, dr.* Praktische Anleitung zur schnellen und leichten Erlernung der ungarischen Sprache nach Dr. P. Ahn's bekannter Lehrmethode. I. Cursus. Budapest, Lauffer V. 1889. (12-r. 120 l.) 42 kr.

1153. *Simonyi Zsigmond*. Kis magyar nyelvtan. 1. 2. oszt. 5 kiad. 1886. Ism. Szabó Józ. Sárosp. Lap. 50. sz.

1154. *Szántó Kálmán*. Irály- és költészettan polgári fiu- és felsőbb leányiskolák használatára. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Franklin t. 1889. (8-r. 111 l.) 60 kr.

1155. *Szinnyei József*. Rendszeres magyar nyelvtan. A középiskolák 3. osztálya számára és magánhasználatra. 3. lényegében változatlan kiadás. Budapest, Hornyánszky V. 1889. (8-r. 201 l.) 1 frt. 20 kr.

1156. *Tomor Ferencz és dr. Váradi Antal*. Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára. 4. kiadás. Budapest Lampel R. 1889. (8-r. 218 l.) 1 frt.

1157. *Udvarhelyi Gyula*. Magyar nyelvtan. Polgári és felső népiskolák számára. Budapest, Franklin t. 1889. Ism. Isk. Szemle (Csurgó). 12. sz.

1158. *Vajda Pál*. Rondírás. Góth, fraktúr és modern betűminták. Budapest. é. n. (8-r.) 40 kr. Ism. Kolacskovszky Sz. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 114—116. l.

1159. *Versényi György, dr.* Poétika a költői műfajok elmélete, megfelelő olvasmányokkal. Reáliskolák 6. és a gymn. 7. osztálya számára Budapest, 1889, (8-r. 324 l.) 2 frt.

VIII. Klasszikus nyelvek s irodalmak.

1. Általános irányú dolgozatok.

1160. *Abday Asztrik*. Az imádság és átok a görögöknél és rómaiaknál. (Komáromi kath. gymn. 1888/9 értes.)

1161. *Böhm János*. A rabszolgaság az ó-korban. Eger. Érs. lyc.-ny. 1889. (8-r. 85. l.) 50 kr.

1162. *Gerber Sándor*. A varázslat a görögöknél és rómaiaknál. Salon. XII. köt. 317—324. l.

2. Görög történet s régiségek.

1163. *Bournáz Ernő*. Az olympiai játékok. (Brassói kath. főgym. 1888/9. ért.)

1164. *Giesswein Sándor*. Az egyiptomi eschatologia befolyása a görög mythusra és bölcselkedésre. Magy. Állam. 270. sz.

1165. *Klincsek Józ*. A hellének testgyakorlatairól. Ism. Némethy G. Phil. Közl. 159 l.

1166. *Kohlbach Bertalan*. Adalék a görög nyelv kiejtésének történetéhez Phil. Közl. 774—781. l.

1167. La nécropole de Myrina. Ism. Irmei Fer. Arch. Ért. 427—435. l.

1168. *Nosz Gusztáv*. A görög drámáról. (Eperjesi ág. ev. főgymn. 1888/9. ért.)

1169. *Pecz Vilmos*. A görög tragédia. I. köt. A görög tragédia története. Budapest, Akadémia 1889 (8-r. 383 l.) 2 frt 40 kr. — Ism. K. B. P. Napló. 300. sz. — Egyetértés. 275. sz.

1170. *Pecz V.* A legújabb ásatások Görögországban. Phil. Közl. 695.

1171. *Szilágyi István*. I. A görögök nevelési rendszere. II. A spártaiai nevelési rendszere. Máramar. Tanügy. V. évf. 5. sz.

1172. *Takáts Menyhért*. Az eleusisi mysteriumok. (Kassai főgymn. 1888/9 értes.)

3. Görög irodalom.

1173 *Aischylos. Hegedüs István*. Bevezetés Aiskhylos «Orestia»-jához. Phil. Közl. 337—351.; 444—471.; 519—536. 651—665.

1174. *Schmidt Márton*. Adalékok egy Aeschylus-életrajzhoz. Phil. Közl. 1—37.

1175. A «Perzsák» fordítója. Főv. lap. 355. sz.

1176. *Anakreon*. — *Hittrich Ödön*. Az anakreoni dalokhoz. Phil. Közl. 417—424. l.

1177. *Hittrich Ödön*. Középkori görög keresztény anakreontikusok. Phil. Közl. I. Pótköt. 1—82. l.

1178. *Anthologia*. — Görög Anthologia. XIV. 126. Ford. P. T. E. Phil. Közl. I. Pótköt. 82. l.

1179. Görög Anthologia V. 27. Rufinustól. Ford. P. T. E. Phil. Közl. I. pótköt. 127. l.

1180. *P. Theurew E.* Görög anthologia. VII. 429. Phil. Közl. 161. l.

1181. *Aristophanes*. — *Hegedüs István*. A görög szellem és Aristophanes. Főv. Lap. 47. sz.

1182. *Aristoteles*. — L. 1204. sz. a.

1183 *Euhemeros*. — *Euhemeri reliquiae*. Collegit, prolegomenis et adnotationibus instruxit Geyza Némethi. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 11. sz.) Budapest, Akadémia. 1889. (8-r. 103. l.) 60 kr.

1184. *Euripides*. — *Szamosi János*. Medea a világirodalomban. I. Euripides és Medea cz. tragédiája. II. Medea Senecánál, Corneillenél, Klingernél. III. Soden, Grillparzer, Legouvé. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 110—121. 187—205. 283—302.

1185. *Herodotos*. — *Herodot.* Ford. dr. Télyf Iván. III. füzet. II. könyv. 26—151. fejezet. (Hellen remekírók magyar fordításban. 23. köt.) Budapest Lampel R. 1889. (16-r. 193—288 l.) 40 kr.

1186. *Fröhlich Róbert*. Herodotos pontosi útja. (Budapesti ág. ev. főgym. 1888/9. ért.)

1187. *Homeros*. — *Homeros Iliása*. Magyarázta és bevezetéssel ellátta Veress Ignác. I. füzet. I—III. ének. 2. kiadás. (Görög és latin remekírók gyűjteménye. 27.) Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. XXXII. 112 l.) 40 kr.

1188. *Homer Odysseája*. II. füzet. IV. ének 259—VIII. é. 423 v. Fordította Télyf Iván dr. 2. kiadás. (Hellen remekírók magyar fordításban. 14.) Budapest, Lampel R. 1889. (16-r. 73—168. l.) 40 kr.

1189. *Csengeri J.* Jegyzetek Homeros Iliasához. 1888. Ism. Weiss R. Phil. Közl. 385—389. l. Csengeri válasza. U. o. 621—624. l.

1190. *Csengery János, dr.* Jegyzetek Homeros Odysseiájához. A homerosi nyelv fő sajátosságainak összefoglalásával. Budapest, Eggenberger, 1889. (8-r. 198 l.) 1 frt. 20 kr. Ism. Hóman Ottó. Phil. Közl. 797. l.

1191. *Csengeri János.* Párhuzamos idézetek az Odysseiához. Phil. Közl. 125—129.; 217—221. l.

1192. *Gergye Lénárt.* A homerosi kor kosmographiája. (Esztergomi főgym. 1888/9 ért.)

1193. *K. p.* (Szabó István). Mózes nyomai Homernál. Budapest, 1889. (8-r. 18 l.)

1194. *Szarvas Gábor.* Hasonlíthatatlan gyöngyök. Nyelvőr. 217—223. l. Ismerteti Téllynek Homeros-fordítását.

1195. *Várkonyi E.* Homérosz kedélyvilága. Ism. Weiss R. Phil. Közl. 397—399. l.

1196. *Weiss Rezső.* A homerosi háznak néhány alkotórészéről. Phil. Közl. 38—49. l.

1197. *Weiss Rud.* De digammo in hymnis Homericis quaestiones. Phil. Közl. I. pótköt. 369—431. l.

1198. — L. 1262. sz. a. is.

1199. *Longos.* — *Longos.* Daphnis és Khloé. Ism. Magyarság. 49—53. sz.

1200. *Lukianos.* — Kallimachos sirverse. Ford. Szabó J. Sárosp. Ifjus. Közl. 5. sz.

1201. *Mimnermos.* — Panasz (Hideg verejtek fut . . .) Ford. Szabó József. Sárosp. Ifjus. Közl. 5. sz.

1202. *Philo.* — *Arnim, H. v.* Quellenstudien zu Philo v. Alexandrien. 1888. Rövid ism. Phil. Közl. 413.

1203. *Plato.* — *Szamosi János, dr.* Jegyzetek a Platon műveiből való szemelvényhez. Gymnasiumok használatára. Bpest, Eggenberger, 1889. (8-r. 134 l.) 80 kr. — Ism. Hóman O. Phil. Közl. 799. l.

1204. *Szilvek Lajos, dr.* Plátó vagy Aristoteles? Bölcséleti folyóirat 3. 4. füz.

1205. *Simonides.* — 1. Intés (Malandó minden . . .); 2. A 300 spártai sirverse. Ford. Szabó J. Sárosp. Ifjus. Közl. 5. sz.

1206. *Sophokles.* — *Cserei József.* Sophokles Oedipus királyáról. (Lévai kegy. r. főgymn. 1888/9 ért.)

1207. *Czövek Frigyes.* A Labdakidák Sophoklesnél. (Bajai kath. főgymn. 1888/9 ért.)

1208. — L. 1586a. sz. a. is.

1209. *Theokritosz.* — II. pásztorkölteménye. A kuruzslók. Ford. Hegedüs Istv. Magyarság. 26. sz.

1210. *Thukydides.* — *Hunfalvy Pál.* Thukydides. Bud. Szemle. 60. köt. 321—356. l.

1211. *Népköltészet.* — *Erődi Béla.* A fülmile panasza. Új-görög népköltési gyűjteményből. Bud. Szemle. 60. köt. 80. l.

1212. *Erődi Béla.* A szarvasünő. Új-görög népköltemény. Ford. —. Magyarság. 18. sz.

1213. *Nazianzi G.* Himnosz prosz Chrisztosz. Görögből ford. Máthé Miklós. Magy. Állam. 154. sz.

1214. *Nazianzi G.* Eisz Theon. Görögből Máthé Miklós. Szépirod. kert. 39. sz. — Halál előtt. U. o. 41. sz. — Búsongás. U. o. 45. sz.

4. Görög nyelvtanok s olvasókönyvek.

1215. *Magvold József, dr.* Görög gyakorló- és olvasókönyv Xenophonból. 1888. Ism. Köpesdy S. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 378—379. l.

1216. *Roseth Arnold.* Görög alaktan a homerosi nyelv alapján iskolai használatra. Budapest. Eggenberger, 1889. (8-r. 104 l.)

1217. *Schenkl Károly, dr.* Görög elemi olvasókönyv Curtius görög nyelvtanához. A 13. eredeti kiadást fordította dr. Ábel Jenő. 2. kiadás. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 263 l.) 1 frt. 40 kr.

1218. *Szinyei E.* Görög nyelvtan. 1888. Ism. Dr. Gyomlay Gy. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 446—449. l.

5. Római történet s régiségek.

1219. Az acta fratrum arvalium új töredéke. Phil. Közl. 761.

1220. *Bozóky Alajos, dr.* Felolvasások Rómában. Nagyvárad. 284—287. sz.

1221. *Burány Gergely.* A rómaiak házasságkötése. Vasmező. rég. egyll. évk. 15. 16. évf.

1222. *Cagnat M. R.* Cours élémentaire d'épigraphie latine. Ism. F. R. Arch. Ért. 435—437. l.

1223. *Edelmann Otto.* Róma topographiája. (Nagy-becskereki főgym. 1888/9 ért.)

1224. *Farkas Józ.* Titus Flavius Vespasianus. (Kolozsvári kath. főgym. 1888/9. ért.)

1225. *Finály Henrik.* Ujságok a régi Rómában. Erdélyi muz.-egyll. kiadv. VI. köt. 97—109. l.

1226. *Fodor Gy. M.* Minucius Felix Octaviusa. Ism. Némethy G. Phil. Közl. 83—84. l.

1227. *Hübner Emil, dr.* Römische Epigraphik. 1886. Ism. Fröhlich R. Arch. Ért. 76—79. l.

1228. *Keil Alajos, dr.* Császári főhivatalnokok Rómában. P. Napló. 212. 214.

1229. *Kocsner Józ.* A régi római vízvezetékek. (Besztercebányai főgym. 1888/9 ért.)

1230. *Kotunovich Sándor.* A közegészségügyi intézmények a régi Rómában. (Nagyváradai kath. főgym. 1888/9 ért.)

1231. *Lázárné Kasztner Janka.* Családi élet a rómaiaknál. Nemz. Nénevelés. 178—183; 229—236. l.

1232. *Széchy Károly.* Nero és a keresztények. Prot. Közl. 283. 290. 299. l.

1233. *Vajda Károly, dr.* Marcus Aurelius. (Fehértemplomi főgymn. 1888/9 értes.)

6. Latin irodalom.

1234. *Boëthius.* — *Kádár Ambrus, dr.* Boëthius bölcséleti hatása. Bölcséleti folyóirat. 3. 4. füz.

1235. *Cato.* — *Némethy Géza.* Cato párverseinek magyarországi kiadásai és fordításai. Phil. Közl. 97—110; 202—217. l.

1236. *Némethy Géza*. Ad vs 4. L. III. distichorum Catonianorum. U. o. 769. l.
1237. *Némethy G.* Spicilegium criticum in distichis Catonianis. Phil. Közl. I. pótköt. 128—144. l.
1238. *Catullus*. — *Wirth Gyula*. Egy hang a Lesbia-kérdés jelen állásához. Ism. Dr. Csengeri J. Phil. Közl. 244—247. l.
1239. *Cicero*. — *Cicero*. De Imperio Cn. Pompei. Pro P. Sulla, Pro P. Sestio. Ford. és magyarázta dr. Némethy Géza. V. füzet. (Tanulók könyvtára. 50 füzet.) Pozsony, Stampfel é. n. (1889) (16-r. 257—318 l.) 30 kr.
1240. *Cicerónak*. M. T. —, első, második és tizennegyedik Philippicája. Magyarázta Jánosi Boldizsár. (Jeles írók iskolai tára. 33.) Budapest, Franklin t. 1889, (8-r. 171. l.) 50 kr.
1241. *Bódis Jusztin*. Hat év (63—57 Kr. e.) Cicero életéből. (Győri kath. főgym. 1888/9 ért.)
1242. *Festus*. — *Festi* (Sexti Pompei —), de verborum significatu quæ supersunt cum Pauli epitome, edidit Aemilius Thewrewk de Ponor. Pars I. Budapest, Akadémia 1889. (8-r. VIII, 631 l.) 3 fr. 80 kr. — Ism. dr. Pruzsinszky János. Nemzet. 320. sz.
1243. *Firmicus*. — *Némethy Géza*. Quæstiones de Firmico Materno astrologo. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 33 l.) 30 kr.
1244. *Horatius*. — *Lázár István*. Horatius olvasása. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 96—102. l.
1245. *Medgyesi L.* Horatius II. epodusának tárgyalása. Ism. Vietórisz Józsa. Phil. Közl. 157—159. M. és V. válasza. 508—512. l.
1246. *Pruzsinszky János*. Horatius vagy Horác? Phil. Közl. 561—569. l.
1247. — L. 309. sz. a.
1248. *Juvenalis*. — *Irmei Ferencz*. Juvenál. (Egyetemes könyvtár. 23. füz.) Győr Gross G. 1889. (16-r. 49 l.) 10 kr.
1249. *Irmei Ferencz*. Egy ókori szatirikus. P. Napló. 158. 161. 164. 167. sz.
1250. *Urbán J.* Juvenalis. Pædagogiai értekezés. Felolvasatott a hódmezővásárhelyi esperességi kerület tanítói gyűlésén. Szeged, Várnai L. 1889. (8-r. 15 l.) 20 kr.
1251. *Livius Livii* T. ab urbe condita libri. Edidit Stephanus Dávid Vol. I. Libros XXI—XXV. continens. (Bibliotheca scriptorum Græcorum et Romanorum.) Budapestini, Lampel R. 1889. (8-r. 272 l.) 80 kr.
1252. *Ovidius*. — *Ovidius (P. Naso.)* műveiből való szemelvények. II. füzet. Ford. és magyarázta Kaposy Lucián. (Tanulók könyvtára. 49. füz.) Pozsony, Stampfel. é. n. (1889). (16-r. 65—128 l.) 30 kr.
1253. *Propertius*. — *Propertius*. III. 23. Az elveszett könyvecske. Ford. Csengeri János. Budap. Szemle. 57. köt. 124. l.
1254. *Sallustius*. — *Sallustii C. Cr.* Bellum Catilinae et bellum Ingurthinum. Ed. Guil. Pecz. (Bibliotheca scriptorum Græcorum et Romanorum curante Aemilio Thewrewk.) Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 120 l.) 40 kr. — Ism. Dr. Pecz V. Phil. Közl. 740—742. l. és Egyet. Közokt. Szemle. 802—805. l.
1255. *Sallustius Catilina*. II. füzet. Ford. és magyarázta Kaposy Lucián. (Tanulók könyvtára. 51. sz.) Pozsony, Stampfel. é. n. (1889) (16-r. 65—127. l.) 30 kr.

1256. Seneca. — L. 1184. sz. a.

1257. Tacitus. — *Tacitus* műveiből való szemelvények. Iskolai használatra magyarázta *Dávid István* és *Pozder Károly*. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 159. l.) 1 frt. Ism. Bartal A. Phil. Közl. 735—738. l.

1258. *Tacitus* évkönyvei (Annales). II. füzet. Ford. és magyarázta dr. Fodor Gyula. (Tanulók könyvtára. 52. füzet.) Pozsony, Stampfel, 1889. (16-r. 65—128 l.) 30 kr.

1259. Terentius. — *Schmidt Attila*. Terentius Adolphœ . . . viszonya görög archetypusaihoz. Ism. Dr. Ziehen Gy. Phil. Közl. 383—385. l.

1260. Vegetius. — *Némethy G.* Ad Vegetii Epit. rei milit. I. 1. Phil. Közl. 506. l.

1261. Vergilius. — *Vergilii P. M.* Aeneis edidit Geyza Némethy. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 306 l.) 80 kr. Ism. Dr. Némethy G. Phil. Közl. 738—740. l. és Egyet. Közokt. Szemle. 800—802. l.

1261. a. Vergilius IV. eclogája. (Az aranykor) Ford. Vietorisz József. Phil. Közl. 782. l.

1262. *Gyomlai Gyula*. Párhuzamos helyek Vergilius Aeneiséből és Homeros két eposából. Phil. Közl. 725—729. l. 789. 793. l.

1263. — L. 1001. sz. a. is.

1264. Kempis T. Jézus Követése III. k. 20. fej. Ford. Kálmán Kár. Magy. Szemle. 6. sz.

1265. XIII. Leo Pápa. Önirta epigrammok. Ford. Kolmár József. Magy. Állam. 93. sz.

7. Latin nyelvtanok és szótárak.

1266. *Békési Gyula*. Alaktan. Gymnásiumok első osztálya számára. 4. lényegében változatlan kiadás. Debreczen. Csáthy K. 1889. (8-r. 172. l.) 1 frt. 20 kr.

1267. *Dávid István*. Latin synonymika (rokonértelmű szók gyűjteménye) és a latin helyesírásnak rövid vázlata. A gymnasiumok III—VIII. osztálya és a tanárjelöltek számára. A latin szótárak és nyelvtanok kiegészítéseül és az írásbeli dolgozatokhoz szükséges segédeszközül. Budapest, Lauffer V. 1889. (8-r. 76 l.) 40 kr.

1268. *Dávid István*. Latin-magyar zsebszótár. A gymnasiumok és reáliskolák számára. Budapest, Lauffer V., 1889. (8-r. VI, 524. l.) 1 frt. 80 kr.

1269. *Leffler Sámuel*. Római irodalomtörténet. A gymnasiumok felsőbb osztályai számára és magán használatra. Nyiregyháza, Tarczali D. 1889. (8-r. 93 l.) 1 frt. — Ism. Pecz Vilm. Philol. Közl. 139—143. l.

1270. *Pirchala J.* Latin mondattan reálisk. VI. oszt. számára. 1888. Ism. Dr. Pruzsinszky J. Tanárégy. Közl. XXII. évf. 375—378. l. — Kircz Jakab. Phil. Közl. 144—146. l. Grósz Jak. U. o. 750—752. l.

1271. Proverbia metrico-rythmica. Méretes és rimes közmondások. Budapest, Athenaeum 1889. (8-r. 58 l.) 50 kr.

1272. *Schultz Ferdinánd*. Kiseb latin nyelvtana. Átdolgozta Dávid István. 5. javított, de lényegében változatlan kiadás. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. V. 296 l.) 1 frt. 20 kr.

1273. *Pintér Ede*. A latin igeragozás rendszere. (Kaposvári főgym. 1888/9 ért.)

1274. *Uhlárik János, dr.* Nyelvészeti tanulmány Anonymus «*De gestis Hungarorum*» című munkája felett. (Nagyszombati érseki főgymn. 1888/9 értes.) Különnyomatban is megjelent. Ism. Kiáltossy József. Egyh. Közl. 10. sz.

8. Hazai ókori régiségek,

1275. *Ádám Iván.* A peleskei épületmaradvány s a szigligeti csonka toronyról. Arch. Ért. 366—368. l.

1276. *Bella Lajos.* Újabb soproni ősleletekről. U. o. 357—366. l.

1277. *Brosteanu P.* Das Trajanische Dacien auf der Peutinger'schen Weltkarte des Castorius. Román. Revue. 146—155. 226—231. 349—357. 697—701. l.

1278. *Budapest régiségei.* A főváros területén talált műemlékek és történelmi nevezetességű helyek leírása. Szerk. Gömöri Havas Sándor. Budapest. Nagel O. 1889. Tartalom: Bevezetés Irta Gömöri Havas S. A legújabb aquincumi ásátások. 1887—1888. Irta Kuzsinszky Bálint (8-r. 170 l.) 2 frt. 50 kr. — Ism. Fröhlich R. Arch. Ért. 425—427. l.

1279. *Burány Gergely.* Tájékoztató az őskori régészetben. Vas megye. rég. egyll. évk. 15. 16. évf.

1280. *Csergheő Géza.* Czimerek régi hazai ötvös műveken. Arch. Ért. 223—229. l.

1281. *Csergheő u. Csoma.* Mittelalterliche Grabdenkmäler aus Ungarn. Ung. Revue. 642—664. l.

1282. *Czobor Béla, dr.* A műemlékek orsz. bizottságának működése a múlt évben. Arch. Ért. 412—417. l.

1283. *Darnay Kálmán.* Etruszk bronz-edények Zalában. Tört. Rég. és néprajzi Közlem. 11. sz.

1284. *Sz. Darnay Kálmán.* A sümeghi etruszk bronz-edényekről. Arch. Ért. 258—263. l.

1285. *Darnay Kálmán.* Zalamegyei bronzleletek. U. o. 176. l.

1286. *Darnay K.* Rézkori emlékek Zalamegyében. U. o. 418. l.

1287. *Drexler W.* Aegyptische Gottheiten betreffende Inschriften Pannoniens. Ung. Revue. 267—277. l.

1288. *Drexler W.* Die Inschrift von Csiv. Ung. Revue. 350—359. l.

1289. *Dudás Gy. dr.* Onagrinum. (Római erőd a bácskai területen). Bácska. 94. sz.

1290. *Dudás Gyula.* A szegedi Szent-Dóme templomról. Arch. Ért. 238—242. l.

1291. *Ebenhöch Fer.* A győri székesegyház régi flandriai kárpítja. U. o. 8—14. l.

1292. *Farkas Sándor.* Őskori leletekről Szentes vidékén. U. o. 253—258. l.

1293. *Farkas Sándor.* Alpári ősleletek. U. o. 382. l.

1294. *Fekete A.* Akvinkum. Érmelléki híradó. 23. sz.

1295. *Findly Henrik.* Az apahidai sirlelet. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 403—423. l. Arch. Ért. 305—320.

1296. *Französische Colonisten in Südungarn.* A. H. Ethnol. Mitteil. 340—341. l.

1297. *Frenyo Pál, dr.* A dévaványai «Templomdomb»-ról. Arch. Ért. 53—57. l.

1298. *Fröhlich R.* Castellium Onagrinum. U. o. 98—107. l.
1299. *Gaul Károly.* Ókori kősi helyreállítás a somodori sírlelet alapján. U. o. 193—205. l.
1300. Der Goldschatz in der Sibjeler Burg. *H. M. Korresp.* Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde. 3. sz.
1301. *Gyárfás István.* Pannonia őskeresztény emléke. Régészeti tanulmány. Budapest, 1889. (8-r. 104 l.) Ism. Pór Antal. Századok. 720—722. l. — Egyh. Közl. 14. sz. — aa Arch. Ért. 369. l.
1302. *Hampel. A n.* múzeum régiségtárának gyarapodása 1888. Arch. Ért. 83—87. l.
1303. *G. Havas Sándor.* Újabb leletek és helyrajzi adatok Aquincumból. U. o. 163—167. l.
1304. *Honz W.* Ueber die Spuren der einstigen Römer-Kastelle zu Stampfen und Mast. Westungar. Grenzbote. jun. 14. sz.
1305. *Jakabffy Fer.* A jó patina kérdése. Művészi Ipar. 24—26. l.
1306. *Körér Béla.* A büngösi aquamanile. Arch. Ért. 406—410. l.
1307. The gold bars of Kraszna. The classical Review. 1889. 4. füz.
1308. Kunsthistorischer Atlas. Ism. T. G. Arch. Ért. 372. l.
1309. *Kuzsinszky Bálint, dr.* Az ó-buda-aquincumi ásatások. Vasár. Ujs. 10. sz.
1310. *Kuzsinszky B. dr.* Római fürdők Aquincumban. U. o. 38. sz.
1311. *Kuzsinszky Valent.* Eine Medeagruppe aus Aquincum. Ung. Revue. 200—207. l.
1312. *Kuzsinszky Bálint.* Az aquincumi Medea szobor. Arch. Ért. 24—30. l.
1313. *Kuzsinszky Bálint, dr.* Hétfalusi éremlelet. U. o. 249—252. l.
1314. *Kuzsinszky Bál.* Aquincumi múzeum. U. o. 336—338. l.
1315. *Kuzsinszky Bálint, dr.* Római fölírtas kövek Ó-Budán. U. o. 396—406. l.
1316. *Lakner Ambró.* A csornai leletekről. U. o. 263—267. l.
1317. *Lipcsy József.* A zólyomi régiségkiállítás. U. o. 339—342. l.
1318. *Lipp Wilh.* Das Gräberfeld von Fenék. Ung. Revue. 65—85; 166—185. l.
1319. *Liszkay János.* A rimabrézói ág. ev. templom falfestményei. Gömör és Kishont. 21. sz.
1320. *Milesz Béla.* A tiszafüredi régiségmúzeum keletkezése és mai állapota. Tisza-Füred. 47. 48. 49. sz.
1321. *Milleker Bódog.* A rézkor emlékei Dél-Magyarországon. Tört. és rég. Értesítő (Temesvár.) 1—6. l. Patzer J. Észrevétele. U. o. 13—16. l.
1322. *Münnich Sándor.* A mahafalvai Hradiskóról. Arch. Ért. 57—59. l.
1323. *Mykowszky V.* Felső-Magyarországi műemlékek és régiségek. 1888. Ism. L. F. Arch. Ért. 179. l.
1324. *Mykowszky Viktor.* Régi mozsarakról. Arch. Ért. 51—53. l.
1325. *Mykowszky Victor.* Serédy Gáspár emlékkápolnája. U. o. 245—249. l.
1326. *Neudeck Vilmos.* A sajógömöri várhegyről. Arch. Ért. 350—352. l.
1327. *Neudeck Gyula.* Sajógömöri éremlelet a XVI. századból. U. o. 417—418. l.

1328. *Osborne W.* Das Beil etc. 1887. Ism. T. G. U. o. 182. l.
1329. *Pecsétek.* A m. k. orsz. levéltárban . . . Őrzött pecsétek mutatója. Ism. Cs. Arch. Ért. 180—182. l.
1330. *Petrik Lajos.* Az erdélyi kék sgraffitos edények. Művészi Ipar. 56—60. l.
1331. *Pósta Béla.* Újabb leletek a tószegi őstelepekről. Arch. Ért. 144—150. l.
1332. *Puchó vidéki ősleletek.* X. y. U. o. 287. l.
1333. *Pulszky Fr.* Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről 1889. Ism. ab. Arch. Ért. 178. l.
1334. *Pulszky Franz.* Studien über Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Ung. Rev. 465—479. l.
1335. *Pulszky Ferencz.* Egy avarkori fejedelmi sírlelet. Nemzet. 110. sz.
1336. *Pulszky Ferencz.* A szombathelyi fiatal Bacchus. Arch. Ért. 167—169. l.
1337. *Pulszky Ferencz.* A szilágyosmlyói kincs. U. o. 233—238. l.
1338. *Pulszky Kár.* A győri alakos kárpit. U. o. 14—20. l.
1339. *Rakovszky Ferencz.* Nyitramegyei ásatásaim eredménye. U. o. 385—390.
1340. *Sándorfy Nándor.* A szomolányi (Pozson m.) őstelepről. U. o. 420—423. l.
1341. *Schönherr Gyula.* Történelmi kiállítás Nagybányán. U. o. 342—346. l.
1342. *Semper, dr.* Bronz-mozsarak a n. muzeumban. U. o. 132—138. l.
1343. *Sz—ő.* Az uralkodóház magyarérendű fegyverei. U. o. 410—412. l.
1344. *Számek György.* Néhány szó az Árpádkori pénzekről. Tört. rég. Értesítő. (Temesvár) 7—12. l.
1345. *Szelle Zsigm.* A bölskei ásatásról. Arch. Ért. 353—356. l.
1346. *Szendrei János, dr.* Csoma József régiséggyűjteménye. II. Közl. Arch. Ért. 150—154. l. Elejét lásd a múlt évi könyvészetben.
1347. *Szendrey Ján, dr..* A lajta-ajfalusi lelet. U. o. 230—232. l.
1348. *Sz., J.* Felső ausztriai hagymás talak az iparművészeti muzeumban. Műv. ipar. 142—144. l.
1349. *Szendrey János, dr.* A gyűrű. Történelmi és műtörténelmi szempontból. Vasár. Ujs. 47—49. sz.
1350. *Téglás Gábor.* Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról. Székfoglaló értekezés, egy térképpel. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIV. 6. sz.) Budapest, Akadémia, 1889. (8-r. 61 l.) 40 kr.
1351. *Téglás Gábor.* Blandiana. A Peutinger-tábla egyik dácziai állomásának meghatározása. Nemzet. 304. esti sz.
1352. *Téglás Gábor.* Az apahidai kincslelet. Főv. Lap. 208. sz.
1353. *Téglás Gáb.* Hátszegvidéki aranyleletekről. Arch. Ért. 59—62. l.
1354. *Téglás G.* Őskori buvárlatok a Lajtán túl. U. o. 276—278. l.
1355. *Téglás G.* Római bányászat a tordai hasadék keleti torkolata felett. U. o. 289—295. l.
1356. *Téglás István.* Őskori telep Kőhalom határán. U. o. 356. l.

1357. *Téglás Gábor*. Római kőbánya a dévai Bezsán nevű hegyen. U. o. 390—395. l.
1358. *Téglás Gábor*. Zwei neue Knochenhöhlen aus Siebenbürgen. Ausland. 19. sz.
1359. *Téglás G.* Beiträge zum Goldbergbau des vorrömischen Dacien. Ung. Rev. 260—266. 323—334. l.
1360. *Téglás Gábor és Király Pál*. Ujabb feliratok az erdélyi aranyvidékről. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 180—184. 357—367. l.
1361. *Teutsch G. D., dr.* Egy erdélyi kehely. Arch. Ért. 175. l.
1362. *Thallóczy Lajos, dr.* Az Ujlakyak síremlékei. U. o. 1—8. l.
1363. *Vásárhelyi Imre, dr.* A gyermeli bronzleletről. U. o. 62—66. l.
1364. *Wosinszky Mór*. A kölesdi (Tolna m.) őstelep. U. o. 34—44. l.
1365. *Wosinszky Mór*. Lengyeli ásatások. 1888-ban. U. o. 331—335. l.
1366. *Wosinszky Mór*. Az őskorszak zsugorított helyzetű temetkezése. Magy. Állam. 181. sz.
1367. *Wosinszky Mór*. A lengyeli őstelep viszonya Görögország és Kis-Ázsia őstelepeihez. U. o. 190. sz.
1368. *Ziehen Gyula*. Medea szobor a m. n. muzeumban. Arch. Ért. 31—34. l.
1369. *Ziehen Gyula*. Antik mythologiai domborművek a nemzeti muzeumban. U. o. 154—162. l.
1370. *Ziehen Gy.* Antik mythologiai művek a n. muzeumban. U. o. 296—304. l.

IX. Germán nyelvek s irodalmak.

1. Német.

1371. *Balassa József*. A német nyelv kiejtése. Phil. Közl. 770—774. l.
1372. *Basch V.* Wilhelm Scherer et la philologie allemande. 1889. Ism. Kont Ign. Phil. Közl. 752—756. l.
1373. *Bäuerle Fer.* A germán mythologia-és mondavilágból. Ism. Petheő Lajos. Phil. Közl. 756—760. l.
1374. *Bertleff A.* Beitr. zur Kenntniss d. Klein-Bistritzter Mundart. Ism. Balassa J. Phil. Közl. 499. l.
1375. *Costenoble K. L.* Aus den Burgtheater. 1818—37. Rövid ism. Phil. Közl. 184. l.
1376. *Dahn's u. Marlin's Attila*. Siebenb.-deutsch. Tageblatt. 4649. sz.
1377. *Dahn*. Odhin vígasza. Ism. Barang. Győri Közl. 36. sz.
1378. *Ebers Gy.* Josua. Ism. Magyarság. 53. sz.
1379. *Feist L.* Grundriss d. gotischen Etymologie. 1888. Ism. Petz G. Phil. Közl. 154—157. l.
1380. *II. Ferdinánd*. Speculum vitæ humanæ. 1589. Ein Drama. Ism. Heinrich G. Phil. Közl. 819—820. l.
1381. *Freytag Ant.* Michael Weisz, der Richter v. Kronstadt. Vaterl. Gemälde in 3 Aufzügen. Ism. F. Siebenbürg.-Deutsch. Tageblatt. 4867. sz.

1382. *Golther V.* A Wieland-mondáról. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 408. l.
1383. *Grupp Rudolf.* A német tanító költők viszonya az iskolákhoz a XII. és XIII. században. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 812. l.
1384. *Heine Carl.* Das Schauspiel der deutschen Wanderbühne vor Gottsched. 1889. *Ism. Heinrich G. Phil. Közl.* 818. l.
1385. *Heinrich Gusztáv.* A német irodalom története. II. kötet. Budapest, Akadémia 1889. (8-r. XV, 567. l.)
1386. Her és Meister-ről *Grimme Fr.* *Ism. H. G. Phil. Közl.* 408. l.
1387. *Hevesi Lúdv.* Buch der Laune. 1889. *Ism. Abai Laj. Főv. Lap.* 90. sz. — *Silberstein A.* Pest. Lloyd. 65. sz.
1388. *Kohut Adolf.* Bühnenkünstler und Kritiker. (Aus ungedruckten Briefen von Charlotte v. Hagn, Karl Blum, Fanny Janauschek, Mathilde Marlow, Emil u. Eduard Devrient u. A.) Pest. Lloyd. 11. sz.
1389. *Krawall* szó eredete. *Phil. Közl.* 767. l.
1390. *Lichtenstein U. von.* Frauentienst. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 93. l.
1391. *Nagel W.* A XVIII. századi német idyllről. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 813.
1392. *Neumann Fr.* A Kudrun-eposz fejlődése. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 762. l.
1393. *Pausinger László.* A német helyesírásról. (Kolozsvári polg. isk. 1888/9. ért.)
1394. *Petz G.* A német *ein* használata. *Phil. Közl.* 694.
1395. *Pilz O.* Die Dramen der Roswitha. Rövid ism. *Phil. Közl.* 186. l.
1396. Rother Király. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 762. l.
1397. *Scherr Johann.* Letzte Gänge. *Ism. Szulik Józ. Magy. Szemle.* 29. sz.
1398. *Schuller Gust.* Meister Lukas. etc. 1888. *Ism. Korrespond. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde.* 3. sz.
1399. *Schwieger J.* Geharnischte Venus. 1888. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 92. l.
1400. *Strnadt J.* Der Kirnberg bei Linz. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 763.
1401. *Vingolf* szóról. *P. G. Phil. Közl.* 761. l.
1402. *Weltner Oszkár.* A tiroli passziójáték. *Magy. Állam.* 189. sz.
1403. *Werner Gyula.* «Farsang Weimarban». Vigj. *Ism. Főv. Lap.* 88. sz.
1404. *Wirth L.* Die Oster- u. Passionspiele. 1889. *Ism. Heinrich G. Phil. Közl.* 492—498. l.
1405. *Wolff Hans.* Der Purismus in der deutschen Litteratur des XVII. Jahrhunderts. 1888. — Rövid ism. *Korresp. Bl. d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde.* 2. sz. — *Phil. Közl.* 93. l.
1406. *Zangemeister K. Th.* Mommsen als Schriftsteller. Rövid ism. *Phil. Közl.* 184. l.
1407. *Zimmerstädt F.* Der Wanderer vagy Etzel udvartartása. *Ism. H. G. Phil. Közl.* 764. l.
1408. *Ackermann Lásd* 1602. sz. a.
1409. *Ammar.* A költő óhaja. Ford. Méry Károly. Vas. Ujs. 8. sz.

1410. *Anzengruber Lajos*. Folt a becsületen. Népszínmű 3 felv. Ism. Nyári Sándor. Főv. Lap. 256. sz.
1411. *Anzengruber*. Milyen vergődés ez. Ford. Révész Ernő. Főv. Lap. 347. sz.
1412. *Attems Hartig* Zsófia grófnő. Hervad ősszel. Ford. Csillay Károly. Orsz.-Vil. 41. sz.
1413. *Baumbach*. A három vándor. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és Vid. 24. sz. — A három toll. U. o. 48. sz.
1414. *Baumbach*. Cupidó és a halál. Ford. Hódosi Laj. Délmagyar. Közl. 87. sz.
1415. *Bodenstedt*. Vigasz. Ford. Révész Ernő. Főv. Lap. 161. sz.
1416. *Bodenstedt* verseiből. Ford. Révész Ernő. M. Salon. XI. köt.
1417. *Bodenstedt*. Barátság. Ford. W. J. Magyar. Bazár. 8. sz.
1418. *Mirza Schaffy* in Pressburg. (Aus Anlass des 70. Geburtstages Friedr. v. Bodenstedt's.) Pressb. Zeit. 110. sz.
1419. *Dietmar von Eist*. Elvárás. Ford. Horváth Cyrill. Phil. Közl. I. pótköt. 365. l.
1420. *Dietmar von Eist*. Szerelmi dal. Ford. Capriccioso. Kecskem. Lap. 32. sz.
1421. *Ebner-Eschenbach Marie*. 1) Az emberiség hajója. 2) A dal. Ford. Bury Istv. Főv. Lap. 190. sz.
1422. *Jásznigi Sándor*. Ebner Eschenbach Mária bárónő. Magyar. Bazár. 15. sz.
1423. *Elze Károly*. (Nekr.) Phil. Közl. 336.
1424. *Br. Feuchtersleben*. Isten végzése és az elválás. Ford. Pekár Kár. Kölcsey egyll. Évk. VI. 29. l.
1425. *Gelleri Ch. Fürchtegott*. Brief an Baron Cordon. Ung. Revue. 360. l.
1426. *Goethe Hermann u. Dorothea*. Magyar. Harrach Józ. 1889. Ism. Dr. Schnabl R. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 450—452. l. — Heinrich G. Phil. Közl. 252—254. l.
1427. *Goethe*. Iphigenie auf Tauris. Erläutert v. R. Schnabl. Ism. Perényi Adolf. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 166—167.
1428. *Goethe Hermann és Dorotheája* I. énekének magyar fordítása Lehr Alberttől. (Budapesti ág. ev. főgymn. 1888/9. ért.) — Ism. X. Bud. Szemle. 59. köt. 488—491. l.
1429. *Goethe*. Torquato Tasso. Szomorújáték 5 felv. 4. jel. Ford. Ivánfi Jenő. Főv. Lap. 56. sz.
1430. *Goethe*. 1) Memento. 2) Igaz szerelem. Ford. Révész E. Salon. X. köt. 446. l.
1431. *Goethe*. Mindent egészen . . . Ford. Veigelsberg Hugó. Orsz.-Vil. 16. sz.
1432. *Esterházy Sándor dr.* Goethe és a nők. Főv. Lap. 257. sz.
1433. *Faligny E.* Histoire de la légende de Faust. 1888. Rövid ism. Phil. Közl. 87. l.
1434. *Fischer K.* Die Erklärungsarten d. Goetheschen Faust. Ism. Heinrich G. Bud. Szemle. 60. köt. 157—160. l.
1435. *Haraszthi Gy.* Goethe Iphigeniájának olvasásához. Ism. Heinrich G. Phil. Közl. 78—79. l.
1436. *Hegedüs István*. Goethe és Byron Prometheusa. Nemzet. 355. sz.

1437. *Hehn Victor*. Gedanken über Goethe. I. Th. Ism. Heinrich G. Budap. Szemle. 57. köt. 313—320. l.
1438. *Kazaliczky Antal*. Faust. Goethe tragédiája. Alföld. 31. sz.
1439. *Schnabl Robert dr.* Einleitung nebst fortlaufender Erläuterung zu Goethe's Hermann und Dorothea. 2. verbesserte Auflage. Budapest Laufer Vilm. 1889. (8-r. 82 l.) 30 kr.
1440. *Greif*. 1) A költő kívánsága. 2) Tanács. 3) A szerencse; 4) Nyugalom; 5) Aratás előtt. Ford. Feleki Sándor. Orsz.-Vil. 50. sz.
1441. *Greif Martin*. 1) Az első nyári fű. — 2) Aratás előtt. Ford. Fidelis. Székesfehérvár és vid. 91. sz. 3) A költő kívánsága. 4) A szerencse. 5) Emlékvers; 6) Ut a nyugalomra, u. o. 105. sz. 7) Őszi dal. 8) Esti dal. u. o. 127. sz. 9) Késő ősszel. u. o. 135. sz. 10) Otthon mint idegen. 11) Az ő sirja. u. o. 136. sz. 12) Falusi temető este, u. o. 139. sz. 13) Duna dicsérete, u. o. 155. sz.
1442. *Abai Lajos*. Grillparzer. Föv. Lap. 140. sz.
1443. *Volckelt J.* Franz Grillparzer als Dichter d. Tragischen. Röv. ism. Phil. Közl. 186. l.
1444. — L. 1184. sz. a.
1445. *Hartmann v. Aue*. Keresztes dal. 1. 2. Ford. Bartha Döme. Phil. Közl. 569. l.
1446. *Haug*. 1) Tudós nők; 2) Egy leírónak; 3) Egy orvos halálára; 4) Szép arcz., szép vers; 5) Kérelem; 6) Párbeszéd, Barátság. Ford. Révész Ernő. Salon X. köt. 446. l.
1447. *Heine*. Olyan vagy mint a rózsza. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vid. 9. sz.
1448. *Heine*. Egy szó. Ford. K-n A. S-l. Bácska. 54. sz.
1449. *Heine*. Dalok. I—VI. Ford. Macsolai Barna. Nyirvidék. 31. sz.
1450. *Heine*. Lány tavaszdal. Ford. Méry Károly. Vasár. Ujs. 8. sz.
1451. *Heine*. A nyárnak heve . . . Ford. Olivér. Veszprém. 36. sz.
1452. *Heine*. A mór király, ford. Spöner Andor. Budap. Szemle. 59. köt. 125. l.
1453. *Heine*. Asra. Ford. Szombathy B. Muraköz. 7. sz.
1454. *Heine*. Május. Ford. Szulik József. Magy. Szemle. 23. sz.
1455. *Heine*. Babiloni gondok. Ford. Vargha Gy. Vas. Ujs. 50. sz.
1456. *Heine*. 1) Nem mondja . . . 2) Rí a hegedű . . . Ford. Veigelsberg Hugó. Orsz.-Vil. 16. sz.
1457. *Barabás*. Heineről. Irodalmi csevegés. Győri Közl. 31. sz.
1458. *Soós Antal*. Új adatok Heine életéből. Magy. Salon. XI. köt. 728. l.
1459. L. 223. sz. a.
1460. *Hensel Lujza*. Gyermek üdvözlése a túlvilágról. Ford. Szulik Józ. Magy. Szemle. 10. sz.
1461. *Herder*. A gond gyermeke. Ford. Pekár Kár. Kölcsény egy. Évk. VI. évf. 27. l.
1462. *Heyse*. 1) Könnyek. 2) Nyomorgó igazság. Ford. Méry Kár. Vasár. Ujs. 8. sz.
1463. *Hoffman*. A legnehezebb út. Ford. Anilla. Győri Közl. 152. sz.
1464. *Kästner*. 1) Vénülő költők. 2) A bölcsesség. Ford. Révész Ernő. Salon X. köt. 446. l.

1465. *Kletke*. A fenyvesben. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 234. l.
1466. *Klinger*. L. 1184. sz. a.
1467. *Der von Kürenberg*. (1120—1140 körül) Dalok. 1. 2. Ford. Horváth Cyrill. Magy. Szemle. 19.
1468. *Lenau*. Találkozás-bucsuzás. Ford. Feleki Sándor. Orsz.-Vil. 35. sz.
1469. *Lenau*. 1) Elborulás. (Egyszerre mért hallgattál úgy el?) — 2) Intés, vágy. (Ne élj oly lázasan, ...) Ford. Ivánfi Jenő. Erdélyi Híradó. 253. sz.
1470. *Lenau*. Sásdal. Ford. Pekár Kár. Kölcsey-egyl. Évk. VI. köt. 28. l.
1471. *Lenau*. A bolygó zsidó. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 223—230. l.
1472. *Lenau*. A könnyek. Ford. Riesz Gáspár. M. Szemle. 30. sz.
1473. *Lenau* szerelmi viszonyai. Egyetértés. 250. sz.
1474. *Lessing*. Barnhelmi Minna vagy a katona-szerencse. Vigj. 5 felv. Ford. Kazinczy Ferencz, 12 képpel. Budapest, Franklin t. 1889. (8-r. 215 l.) 2 frt 40 kr.
1475. *Lessing*. Barnhelmi Minna, vagy a katona-szerencse. Vigj. 5 felv. Németből ford. Kazinczy Ferencz. (Olcsó könyvtár. 260. sz.) Budapest, Franklin t. 1889. (16-r. 191 l.) 40 kr.
1476. *Weninger László dr.* Lessing «Bölcs Náthán» ja. (Budapesti VIII. ker. főreálisk. 1888/9. ért.)
1477. *Lingg*. A lázbeteg. Ford. Fidelis. Székesfehérvér és vid. 93. sz.
1478. *Logau*. A csók; A butaság; A nők haja; Az igazság; A hős; Krisztus lejövetele; Származásunk; A tükrör; Vaksí úr; A világ; Ember-társaink. Ford. Bleyer Izidor. Békés 5. sz.
1479. *Logau*. 1) Az irigység; 2) Vagyonszerzés. 3) Szerelmesek. Ford. Révész E. Salon. X. köt. 446. l.
1480. *Logau*. Epigrammák. Ford. Vende Ernő. Phil. Közl. 488. l.
1481. *Luthers* Fabeln. Halle. 1888. Rövid ism. H. G. Phil. Közl. 87. l.
1482. *Luther*. Erős várunk nekünk az Úr! Ford. Csengey Guszt. Prot. egyh. és isk. lap 46. sz.
1483. *Méry Károly*. Osztrák népdalok I—XIV. Budap. Szemle. 57. köt. 443—445. l.
1484. Népdal. (XIII. száz.) Ford. Vende Ernő. Phil. Közl. 683. l.
1485. A malom. (XVI. száz. német népdal.) Ford. Vende Ernő. Phil. Közl. I. pótköt. 316. l.
1486. *Pfeffel*. A rang fokozat. Ford. Dombi Lajos. Békés 46. sz.
1487. *Platen*. A buzentoi sir. Torontál. 11. sz.
1488. *Platen*. Hát eltűnél ... Ford. Veigelsberg Hugó. Orsz.-Vil. 16. sz.
1489. Hasztalan törekvés. (Priamel.) Ford. Bartha F. Phil. Közl. 688. l.
1490. Raimund és a Tékozló. Pécsi Hirl. 44. sz.
1491. *Reinick*. A beteg leányka. Ford. Bleyer Izidor. Békés. 2. sz.
1492. *Reinmar der Alte*. Panasz. Ford. Horváth C. Phil. Közl. 650. l.

1493. *Reuchlin Johann*. Komödien. Ein Beitrag zur Geschichte d. latein. Schuldramas v. H. Holstein. 1888. Ism. Heinrich G. Budap. Szemle. 59. köt. 309—316. l.

1494. *Robert*. A publicum. Ford. Bleyer Izidor. Békés. 5. sz.

1495. *Rückert*. Salamon és a magvető. Ford. Dombi Lajos. Békés. 27. sz.

1496. *Rückert*. Takács. Ford. Szulik József. Magy. Szemle. 2. sz.

1497. *Saphir*. A «vadrózsák»-ból. 1) Szenved, beteg a kis gyerek, . . . 2) Háromfélét bajos titkolni. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vid. 76. 81. sz. Egy csillag. u. o. 108. sz.

1498. *Saphir*, M. G. und Joseph Lewinsky. Arad. Zeitg. 14. sz.

1499. *Scherer*. Még mielőtt . . . Ford. Méry Kár. Orsz.-Vil. 8. sz.

1500. *Schiller Frigyes*. Die Braut von Messina. Ein Trauerspiel mit Chören. Magyarázta Dr. Bauer Samu. (Jeles írók iskolai tára 24.) Budapest Franklin t. 1889. (8-r. 163 l.) 50 kr. — Ism. Dr. Petz G. Phil. Közl. 742—750. l.

1501. *Schiller*. A vashámor. Ford. Fludorovics Zsigm. Szépirod. Kert, 31. sz.

1502. *Schiller*. 1. Indokok. 2. Méltóság. 3. Majestas populi. 3. Sajat eszmény. 5. A játszó gyermek. 6. Gyászdal. 7. Az ókor dalnokai. Ford. Vargha Gyula. Budap. Szemle, 59. köt. 271—273. l.

1503. *Schiller*. A nők méltósága. Ford. Váró Ferencz. Erd. Hiradó. 302. sz.

1504. *Ödönffi Miksa*. Stuárt Mária a történelemben, St. M. Schillernél és Jászai M. St. M.-ja. Nagyvárad. 171. sz.

1505. Eine Kegelpartie bei Friedrich Schiller. Siebenb.-Deutsch. Tageblatt. 4884. sz.

1506. Schiller Ludwigsburgban. H. G. Phil. Közl. 815.

1507. — L. 486. sz. a.

1508. *Schmausz Sándor*. Roswitha. Ford. Holosnyay Irén. Bácska. 54. sz.

1509. *Seidl*. A férfi fegyverei. Ford. Endrődi Sándor. Pozsonym. Közl. 102. sz.

1510. *Soden*. — L. 1184. sz. a.

1511. *Sperroget*. Spruch. Ford. Vende E. Phil. Közl. 518. és 550. l.

1512. *Sturm*. Isten áldjon! Ford. Méry Károly. M. Szemle. 11. sz.

1513. *Sturm*. Kis kezére. Ford. Méry Kár. Orsz.-Vil. 8. sz.

1514. *Uhland*. 1. Szegény ember dala. Ford. Perényi István. Műfordítások, 231. l. — 2. Elhatározás. u. o. 232. l. — 3. Az elsülyedt korona. u. o. 233. l.

1515. *Vende Ernő*. Részlet a «Waltárius»ból. Phil. Közl. 594—596. l.

1516. *Wackernagel*. Isten segítsége. Ford. Méry Károly. Vas. Ujs. 8. sz.

1517. *Weilen József*. — Főv. Lap. 180. sz. — Vas. Ujs. 27. 28. sz. — Alföld. 152. sz.

1518. *Wickenburg, Gr.* A névtelenek ligete Budapesten. Ford. Pekár Kár. Kölcsény egyl. Évk. VI. köt. 30. l.

1519. *Wisbacher*. Két virág. — Vége van. — Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vid. 93. 94. sz.

2. Svéd-norvég.

1520. *Andersen* meséi. Budapest, Lampel R. é. n.
 1521. *Andersen* újabb meséi. Ford. Szép Józ. Budapest, Lampel R. é. n. — Ism. Komáromy L. Nemz. Nénevelés. 61—63. l.
 1522. Hludanára vonatkozó felirat Frieslandból. Phil. Közl. 760. l.
 1523. *Hoffory J. & Schlenther P.* Dänische Schaubühne. 1888. Rövid ism. H. G. Phil. Közl. 185. l.
 1524. *Ibsen Henrik.* Nóra. Színmű 3 felv. Ford. Reviczky Gy. Először adatott a nemzeti színházban okt. 4-én. — Róla Erdélyi Híradó 291. sz.
 1525. *Kielland L. S.* Worse kapitány. Regény. Norvégből ford. Szinyei Otmár. 1889. Ism. Baráth Ferencz. P. Napló. 19. 20. sz.
 1526. *Lázár Béla.* «Nora» harmadik felvonása. Főv. Lap. 276. sz.
 1527. *A. Z. Ibsen.* Nora. Dráma 3 felv. P. Napló. 275. 277. 278.
 1528. *Ibsen.* A kísértetek. Színmű. Főv. Lap. 45. sz.
 1529. *Harden Max.* Ibsen auf der Berliner Hofbühne. Pester Lloyd. 68. sz.
 1530. *Ibsen.* «A tengerről való asszony» dráma. Ism. Salon. X. köt. 547—549. l.
 1531. *Ibsen Henrik.* Költői levél. Ford. Ivánfi Jenő. Erd. Híradó. 294. sz.
 1532. *Ibsen Henrik.* 1. Az «utókor»-nak. 2. Fölégetett hajók. Ford. Ivánfi Jenő. Főv. Lap. 349. sz.
 1533. *Ibsen Henrik.* Az «utókornak». Ford. Ivánfi Jenő. Magyar Szemle. 53. sz.
 1534. *Ambrozovics Dezső.* Ibsen Henrik. Egyetértés 273. sz.
 1535. *Szekely Gy.* Ibsen. A társadalom támaszai. Főv. Lap. 296. sz.
 1536. Ibsen Henrik (arczképpel). Salon. XII. köt. 331. l.
 1537. *Ossián* költeménye a kelő naphoz. (Epilog.) Máthé Miklóstól. Szépirod. Kert. 24. sz.
 1538. *Smith Frithjof.* A kórház kertjében festménye. Vasárnapi Ujs. 18. sz.
 1539. *Svéd népdalok.* 1. Dalekarlia. Ford. Fludorovics Zsigmond. Phil. Közl. I. pótkötet. 360. l. 2. A magas észak. 3. Dal Gottlandból. U. o. 432. l.
 1540. *Vigfusson Gndbrand.* (Nekr.) Phil. Közl. 254.

3. Angol.

1541. *Adams Flower.* Sára. Angyal a sírnál. Ford. Hegedüs Istv. Erdélyi Híradó. 95. sz.
 1542. Angol komédiások a XVII. században. H. G. Phil. Közl. 690—693. l.
 1543. *Kingsland, W. G.* Robert Browning, chief poet of the age. Ism. Darvai Mór. Főv. Lap. 32. sz.
 1544. *Burns.* Oh nyisd ki az ajtót! . . . Ford. Ács Zsigm. Orsz.-Vil. 24. sz.
 1545. *Burns.* Senki. (A nőcském csak enyém . . .) Ford. Kozma Andor. Főv. Lap. 4. sz.

1546. *Burns*. Fensíkon a szívem. Ford. Kőrösi Albin. Veszpr. Közl. 7. sz.
1547. *Burns*. Egy falusi szombatestéje. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közlöny. 38. sz.
1548. *Burns*. Mig Jakab el nem jön. Ford. Léway József. Budapest. Szemle. 58. köt. 289. l.
1549. *Burns*. Téli örömek. Ford. Léway József. Budapest. Szemle. 60. köt. 450. l.
1550. *Burns*. Malombeli Margit. Ford. Léway József. Főv. Lap. 176. sz.
1551. *Ribiczey Aladár*. Burns Róbert. Tanulmány. Magyar Szemle. 18—24. sz.
- 1551a. — Lásd 1607. sz. a.
1552. *Byron*. A sötétség. Ford. Sáfrány Kár. Veszpr. Közl. 29. sz.
1553. *Byron*. Inezhez (Childe Haroldjából). Ford. Sponer Andor. P. Napló. 355. sz.
1554. *Megyeri István, dr.* Lord Byron. Életrajz-tanulmány. Budapest, Pallas-ny. 1889. (8-r. 118. l.) 1 frt 20 kr.
1555. *Popini Alb.* Byron életéből és költészetéből. («The dream» cz, költeménye alapján.) Főv. Lap. 284. 285. sz.
1556. — L. 1436. és 1607. sz.
1557. Collins Wilkie. Vasárnap. Ujs. 40. sz.
1558. *Creizenach W.* Die Schauspiele der engl. Komödianten. 1889. Rövid ism. Phil. Közl. 413. l.
1559. *Csicsáky Imre*. Az erdő virágai. Ir dal. Magyar Szemle. 8. sz.
1560. *Cullen Bryant*. Az élet csermelye. Ford. Jancsó Benedek. Alföld. 297. sz.
1561. *Duka T., dr.* Grote Arthur. Nemzet. 157. sz.
1562. Elátkozott hely. Angolból dr. Hegedüs Istv. Erd. Hiradó. 302. sz.
1563. *Hemans Fel.* Egy család sírjai. Ford. Kőrösi A. Veszpr. Közl. 12. sz. — Vándormadarak. u. o. 21. sz.
1564. *Hillsdale*. Üres ház. Ford. Jászfalusi. Főv. Lap. 100. sz.
1565. *Hood, Thom.* Szép Inesz. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közl. 8. szám.
1566. Indián leánykérő dala. (The creeks bridegroom.) Angolból ford. Lánicz (Hornyák) Viktor. Alföld. 156. sz.
1567. *Koltai*. Újabb angol költők. Ism. r. Budapest. Szemle. 58. köt. 309. l.
- 1567a. *Leigh H.* — L. 1607. sz. a.
1568. *Longfellow*. 1. Excelsior. 2. Hajnali szellő. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vidék. 31. és 40. sz.
1569. *Longfellow*. Az indián vadász. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közl. 32. sz.
1570. *Longfellow*. A rabszolga a rémes mocsárban. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közl. 33. sz.
1571. *Longfellow*. Hesperus hajótörése. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közl. 48. sz. — Ford. Dux Armin. Brassó. 91. sz.
1572. *Longfellow*. A híd. Ford. Sáfrány Kár. Veszpr. Közl. 3. sz.
1573. *Longfellow*. Mad river, a fehér hegyek közt. Ford. Szász Béla. Budapest. Szemle. 58. köt. 122—124. l.

1574. *Longfellow*. Nyíl és dal. Ford. Szekula Gyula. Orsz.-Világ. 13. sz.
1575. *Longfellow*. 1. A dal és nyíl. Ford. Szulik J. Magy. Szemle. 4. sz. — 2. Legjobb otthon. u. o. 5. sz.
1576. *Lowe John*. Mari álma. Ford. Kőrösi Albin. Veszpr. Közl. 14. sz.
1577. *Moore Tamás*. Letűnt Erinnek fénye. Ford. Dux Ármin. Brassó 86. sz.
1578. *Moore*. Hol temessük el . . . Ford. Lányi Guszt. Szarvasi Ujs. 11. sz.
1579. *Poe H. E.* Valakinek a paradicsomban. Ford. Ferenczi Zolt. Erdélyi Híradó. 63. sz.
1580. *Poe A. E.* A kísértetek palotája. Ford. Ferenczi Z. u. o. 95. sz.
1581. *Poe A. E.* To Helen. Ford. Ferenczi Zoltán. u. o. 302. sz.
1582. *Ferenczi Zoltán*. *Poe A.* Edgar elbeszélései. Erdélyi muz.-egyl. kiadv. VI. köt. 344—356. 440—461. l.
1583. *Scott Walter*. A tűzkirály. Ford. dr. Boros Gábor. Magyarság. 67. sz.
1584. *Scott Walter*. Költő, dalolj szerelmet. Ford. Hegedüs Istv. Magyarság 39. sz.
1585. *Shakspere*. A velencei kalmár. Ford. Ács Zs. Uj betanulással először adták a nemz. színházban septe. 6-án.
1586. Coleridge Shakespearéről. (Sz. D.) Föv. Lap. 29. sz.
- 1586a. *Csiky Gergely*. Lear és Oedipus. Alföld. 93. sz.
1587. *Esterházy Sándor, dr.* Romeo és Julia. Föv. Lap. 291. sz.
1588. *Horváth Döme*. Shakspere a magyar irodalomban és színművészetben. Kecsk. Lap. 19. 20—23. sz. Különnyomatban is megjelent. Rövid ism. Föv. Lap. 186. sz.
1589. *Jancsó Benedek, dr.* Hamlet és Don Quichotte. (Párhuzam.) Föv. Lap. 125. 126. sz. Alföld. 238—240. sz.
1590. *Szigetvári János, dr.* Coriolanus. Föv. Lap. 345. sz.
1591. *Vitzthum, Gr. v.* Shakespeare u. Shakespeare. Rövid ism. Phil. Közl. 186. l.
1592. *Shakespeare* drámáinak előadása a XVII. században Németországban. Phil. Közl. 693.
1593. Shakspere művei illusztrált kiadás. Ism. Brassó. 146. sz.
1594. Shakespeare színpada. (Müncheni terv.) Föv. Lap. 96. sz.
1595. II. Rikárd. Erdélyi Híradó. 14. 17. sz.
1596. — L. 624. 776. 888. sz. a. is.
1597. *Washington Irving*. Shakespeare. Ford. Ács Zsigm. Magyarság. 68. sz.
1598. *Shelley*. 1. Harriethez. 2. A halál. 3. A világ vándorai. Ford. Jancsó Benedek. Alföld. 297. sz.
1599. *Shelley*. Holnap. Ford. Méry Károly. Salon X. köt. 551. l.
1600. *Popini Alb*. Shelley életéből és költészetéből. Föv. Lap. 272. 274. sz.
1601. *Popini Albert*. Részletek Shelley életéből és költészetéből. Zala. 15—17. sz.
1602. Shelley és Ackermann Prometheusa. Erdélyi Híradó. 67. sz.
1603. *Shenstone*. A pacsirtához. Ford. Dr. Boros Gábor. Magyarság. 48. sz.

1604. *Smith Eduárd*. «Im én vagyok, ne félj te már!» Ford. Hegedüs Istv. Főv. Lap. 36. sz.

1605. *Smith Horác*. Egy múmiához. Ford. Molnár János. Kath. Szemle. 265—267. l.

1606. *Southey*. A blenheimi csata. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 235. l.

1607. *Szüts Ferenczné*. Mult századi szerelmes levelek (Arvéde Barine után). Főv. Lap. 185. sz. (Burns, Byron, Leigh Hunt-ről.)

1608. *Tennyson Alfréd*. Király idylljei. Angolból fordította és bevezette Szász Károly. Budapest, Franklin-társ. 1889. (8-r. 556 l.) 2 frt 50 kr.

1609. *Tennyson*. Airy, fairy, Lilian... Ford. Koroda Pál. Magyar Szemle. 1. sz.

1610. *Haraszi Gyula*. Tennyson. Budap. Szemle. 59. köt. 1—30. l.

1611. Tennyson Alfréd. Egyetértés. 216. sz.

1612. *Viktoria* angol királynő. Bölcsődal. Ford. K. Komárom. 15. sz.

4. Nyelvtanok.

1613. *Ahn-Erényi*, gyakorlati tanfolyama a német nyelv megtanulására. 6. kiad. Sajtó alá rendezte Dr. Bokor J. Budapest, 1889. Rövid ism. Phil. Közl. 411. l.

1614. *Albrecht János*. Német nyelvtan. Közép- és polgári iskolák számára. Pozsony és Budapest, Stampfel K. 1889. (8-r. 100 l.) 60 kr.

1615. *Albrecht János*. Német olvasókönyv. Gyakorlatokkal és nyelvtannal. I. kötet. A gymnasiumok 3. osztálya számára. Pozsony, Budapest, Stampfel K. 1889. (8-r. 177 l.) 1 frt.

1616. *Felsmann József*. Deutsches Lesebuch für Mittelschulen mit deutschen und ungarischen Anmerkungen. I. Theil. 12. durchgesehene Auflage. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 187 l.) 80 kr.

1617. *Fleischhacker M. Fr. és dr. Kárpáti Kár.* Német nyelvtan. Gymnasiumok, reáliskolák, kereskedelmi középiskolák, polgári és felső leányiskolák használatára. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. VI, 270 l.) 1 frt. 20 kr. — Ism. Dr. Petz G. Phil. Közl. 684—688. l.

1618. *Heinrich Gusztáv*. A német irodalom rövid története. Középiskolák számára. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 165 l.) 1 frt. 20 kr.

1619. *Heinrich Gusztáv, dr.* Deutsches Lehr- und Lesebuch für höhere Lehranstalten, insbesondere für Obergymnasien und Oberrealschulen. III. Band. Mit einem Grundriss der Literaturgeschichte und erklärenden Anmerkungen. 4. sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. VI, 448 l.) 1 frt. 80 kr.

1620. *Heinrich Károly, dr.* Gyakorlati kézikönyv a német nyelv tanításához. Középiskolai használatra. Budapest, Kókai L. 1889. (8-r. VII, 316 l.) 1 frt. 80 kr. — Ism. dr. Petz G. Phil. Közl. 489—492.

1621. *Hermann Antal, dr.* Német olvasókönyv és nyelvtan mindkét nembeli polgári iskolák számára. I. rész. Budapest, Méhner V. 80 kr. Ism. Márai Mátvás. Nemz. Névelés. 189—192. l. — Dr. Petz G. Phil. Közl. 146—148. l.

1622. *Hoffmann Mór*. Német nyelvtan és olvasókönyv. Budapest, Franklin t. Ism. H. P. Nemz. Névelés 499. l.

1623. *Langraf Mórítz*. Deutsche Sprachlehre mit 150 Uebungsaufgaben. Ein Handbuch für Schüler der Volks-, Bürger-, und höhern Töchterschule. I. Theil. 39., vermehrte und sehr verbesserte Auflage. Budapest, Lampel R. 1889. (8-r. 144, VI. l.) 36 kr. — Rövid ism. Phil. Közl. 412. l.

1624. *Oldal János*. Német nyelvtan. (Gyakorló-, nyelv- és szókönyv). Polgári leányiskolák, úgyszintén a felsőbb leányiskolák számára. 4. kiadás. I. rész. Az I. és II. osztály számára. Budapest, Eggenberger, 1889. (8-r. 108 l.) 60 kr.

1625. *Oldal János*. Német olvasó könyv polgári leányiskolák, úgyszintén felsőbb leányiskolák számára. — I. rész. az I. és II. osztály számára. Budapest, Eggenberger, 1889. (8-r. 80 l.) 60 kr. — Ugyanaz. II. rész a III. és IV. osztály számára. U. o. (8-r. 150, III. l.) 80 kr.

1626. *Schwicker J. H.* Deutsches Sprach- und Stylbuch für Volksschulen. 9. verbesserte Auflage. Budapest, Dobrowsky & Franke, 1889. (8-r. 101 l.) 44 kr.

1627. *Szemák J.* Német nyelvtan. 1888. Ism. Dr. Petz G. Phil. Közl. 389—397. l. — Szemák Válasza. Egyet. Közokt. Szemle. 391—397. l. Petz G. «viszonzválasza.» U. o. 477—479. l.

1628. *Walter Max*, Der Anfangsunterricht im Englischen auf lautlicher Grundlage. Ism. dr. Balassa Józ. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 585—589. l.

X. Román irodalmak.

1. Franciaia.

1629. *Chyle Ferenc*. Páris, a francia nyelv- és sajtó culturalis jelentősége. B. Csaba, 1889. (Kilián Fr. bizom. Budapest). (8 r. 66 l.) 40 kr.

1630. *Csiky Gergely*. Műkedvelők színpadja. I—X. Ism. Br. Budap. Szemle. 58. köt. 313—316. l.

1631. *Dudek János, dr.* Guizot, b. Eötvös, Trefort és a kereszténység. Magy. Sion. 81—112; 171—199. l.

1632. *Erdélyi Károly*. A francia eposz eredetéről. Ism. Heinrich G. Phil. Közl. 401—404. l.

1633. A francia hírlapirodalom történetéből. Egyetértés. 243. 244. sz.

1634. A francia köztársaság naptára. Vasár. Ujs. 10. sz.

1635. *Kohlbauer Ferencz*. Néhány szó a XIX. évszázabeli francia regényirodalomról. Kölcséy-egyl. évkönyve. VI. 37—43. l.

1636. *Walter Max*. Der französische Klassenunterricht. Ism. dr. Balassa Józ. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 591. l.

1637. *Willér Józ. S.* Az ó-francia hősköltészet eredetéről stb. Ism. Heinrich G. Phil. Közl. 404—406. l.

1638. *Artois Armand*. Clémenceau. Szinmű 5 felv. Először adatott a nemzeti színházban febr. 22.

1639. *Augier és Faussier*. A szegény arszlannők. Erdélyi Híradó. 256. sz.

1640. *Augier Emil*. 1820—1889. Vasár. Ujs. 44. sz. — P. Hírl. 295. sz. — Főv. Lap. 294. sz. — Egyetértés. 296. sz.

1641. *Darvai Mórítz, dr.* Augierről. Főv. Lap. 299. sz.

1642. *Delpit Albert*. Augier és Dumas nőalakjai. Nemzet. 336. sz.

1643. *Gurnesevits Lajos*. Augier színművei. 1820—1889. Alföld. 289—292. sz.
1644. — L. 1671. sz. a.
1645. *Ferry Gabr.* Balzacifjúságából. Nemzet. 167. esti 169. esti sz.
1646. — L. 624. sz. a. is.
1647. *Baudelaire Ch.* Az albatrosz. Ford. Endrődi Sándor. Nagyvárad. 93. sz.
1648. *Béranger*. A hazatérő. Ford. Endrődi Sándor. Nemzet. 158. sz.
1649. *Béranger*. 1. A nép emlékei. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 216—219. l. — 2. Május 5-ike. U. o. 219—221. l.
1650. *Béranger*. A dicsőség. Ford. Révész Ernő. Salon. X. köt. 446. l.
1651. *Béranger*. Ötven év. Alföld. 87. sz.
1652. *Béranger*. Stuart Mária búcsúja. Ford. K. f. Kecskem. Lap. 37. sz.
1653. *Blachnemaine Prosper*. Az apáca és a virág. Szabadon ford. Kassai Lajos. Szépirod. Kert. 32. sz.
1654. *Blum E.* és *Toché R.* Ideges nők. Vigj. 3 felv. ford. Paulay E. Először adatott a nemz. színházban szept. 20. án.
1655. *Chamfort*. Leopold Samu. Egy kevésbé ismert lángész. Salon. X. köt. 654—656. l.
1656. *Gärtner II.* Chateaubriand. Ism. Dr. Jancsó B. Phil. Közl. 617—620. l.
1657. *Coppée* Evangéliom. Ford. Jánosi Gusztáv. Magy. Szemle. 46. sz. Veszprém. 45. sz.
1658. *Coppée*. A két sír. Francziából ford. Jánosi Gusztáv. Vasár. Ujs. 12. sz.
1659. *Coppée*. A virrasztás. Ford. Jánosi Guszt. Veszpr. Közl. 16. sz.
1660. *Coppée*. Szitok és imádság. Ford. Jánosi Gusztáv. Magy. Szemle. 3. sz.
1661. *Coppée*. A folyondár. Ford. Radó Antal. Jász-Nagykun-Szolnok. 51. sz.
1662. *Coppée Franc.* Régi tánczene. («Contes rapides»-ból.) Főv. Lap. 267. sz.
1663. *Corneille Cid*. Tragédia 5 felv. Ford. Radó Antal. (Olcso könyvtár. 259. sz.) Budapest, Franklin-t. 1889. (16-r. 100 l.) 20 kr.
1664. — L. 1184. sz. a.
- 1664a. *Daudet*. La lutte pour la vie. Drama. Ism. Nemzet. 302. esti sz.
1665. *Deschamps Emile*. Egy gondolat. Ford. Sas Ede. Alföld. 297. sz.
1666. *Ducis*. A fűz románcza. Ford. Dr. Boros Gábor. Magyarság. 46. sz.
1667. *Duma S.* és *d'Artois* Armand, Clémenceau. Színmű 5 felv. Ford. Fáti J. Béla. Ism. (L. B.) Főv. Lap. 53. sz.
1668. *Dumas*. III. Henrik és udvara. Dráma 5 felv. Ism. Sz. B. Főv. Lap. 14. sz.
1669. *Dumas Sándor ifj.* Albumlevél. Ford. Sas Ede. Alföld. 297. sz.

1670. *De Gerando Antonina*. Századunknak egyik legtermékenyebb dráma- és regényírója. Magyar Bazár. 5. 6. sz.
1671. Modern színpad. Dumas és Augier. Kolozsvár. 256. sz.
1672. — L. 1642. sz. a.
1673. Mme Gréville Henry. Magy. Bazár. 9. sz.
1674. *Houssaye Arsène*. Éva. Ford. Sas Ede. Alföld. 297. sz.
1675. *Hugó Viktor*. Egy holt gyermekhez. Ford. Hasszófér. Szab. Egyház. 19. sz.
1676. *Hugo Viktor*. A «Szellem négy szelé»-ből. I—III. Ford. Hegedűs Istv. Magyarság. 69. sz.
1677. *Hugo Victor*. Dal. Ford. Hegedűs Istv. Magyarság. 53. sz. Kolozsvár. 298. sz.
1678. *Hugo Victor*. Dal. Ford. Sas Ede. Orsz.-Vil. 34. sz. — Alföld. 297. sz.
1679. *Hugo Victor*. A gyermek. Ford. Pázmány Z. Győri Közl. 152. sz.
1680. *Hugo Victor*. A szegényekért. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 208—211. l.
1681. *Hugo Victor*. Jó versek. Ford. Révész Ernő. Salon. X. köt. 447. l.
1682. *Hugo Viktor*. Köröttünk az erdő . . . Ford. Szalay Fruzsina. Orsz.-Vil. 6. sz.
1683. *Lamartine*. A pillangó. Ford. Árvay Sánd. Magy. Szemle. 11. sz.
1684. *Lamartine*. A hold. Ford. dr. Boros Gábor. Magyarság. 24. sz.
1685. *Lamartine*. Halotti gondolat. Ford. Pázmány Zoltán. Győri Közl. 129. sz.
1686. *Lamartine*. Az ősz. Ford. Pázmány Z. Komárom. 39. sz.
1687. *Legouvé Ernő*. Nagyatyám. Ford. Feleki Józ. Főv. Lap. 80. sz.
1688. — L. 1184. sz. a.
1689. (*Malherbe*.) Boros Gábor dr. Egy híres versfaragó. Magyarság. 29. sz.
1690. *Meilhac és Halévy*. Szitakötő. Vigj. 3 felv. Ford. Kürthy Emil. Első előadása a népszínházban jan. 18-án.
1691. *Meilhac és Ganderax*. Pépa. Vigj. 3 felv. Ford. Paulay E. Első előadása a nemzeti színházban máj. 17.
1692. *Mendes, Catulle*. Az anya. Szepesi Lap. 40. sz.
1693. *Katona Lajos, dr.* Molière otthon és a társaságban. (Pécsi áll. főreál. 1888/9. ért.)
1694. *Sorel A.* Montesquieu. Ism. Rácz Lajos. Philos. Szemle. 309—314. l.
1695. *Montgolfier Adél*. A kis madár. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 211. l.
1696. (*Moreau*.) Királygyilkossági dráma. (Moreau Emil Ravailac.) Nemzet. 180. sz.
1697. *Musset Alfr.* Egy decemberi éjen. Ford. Bölöny Józ. Magyarság. 69. sz.
1698. *Musset Alfréd*. Isten veled! Ford. Endrődi S. Alföld. 227. sz.

1699. *Musset Alfred*. Te gyarló föld fia . . . Ford. Radó Antal. Magy. Szemle. 50. sz.
1700. *Musset*. Tristesse. Ford. Veigelsberg Hugó. Orsz.-Vil. 16. sz.
1701. *Racine*. Nagy Sándor. Tragédia 5 felv. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 71—139. l.
- 1701a. *Racine*. Az ellenséges fivérek. (La Thébaïde.) Tragédia 5 felv. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 1—69. l.
1702. *Racine*. A perlekedők. Vígj. 3 felv. Ford. Perényi István. Műfordítások. 141—194. l.
1703. *Theisz Gy.* Racine ifjúsága. Phil. Közl. I. Pótköt. 234—317. l. Külön is megjelent.
1704. *Reboul, J.* Az angyal és a gyermek. Ford. Perényi István. Műfordítások. 214. l.
1705. *Regmeczy János*. La Rochefoucauld. Ism. Salon. XII. köt. 326—331. l.
1706. *Rogéard*. Képek a francia irodalomból. Ism. r. Budap. Szemle. 58. köt. 310.
1707. *Sardou V.* «Marquise!» Vígjáték 3 felv. Ism. Székely Béla. Föv. Lap. 47. sz.
1708. *Sardou*. A jó barátok. Vígj. 4 felv. Új betanulással adatott a nemz. színházban jun. 1.
1709. *Sardou*. Az utolsó levél. Vígj. 3 felv. Új betanulással adatott a nemz. színházban aug. 24-én.
1710. *Sardou V.* és *Deslandes R.* Napam-asszony. Vígj. 3 felv. Ford. Fáti Béla. Először adatott a nemzeti színházban nov. 8-án.
1711. *Sardou's «La Marquise»* — ein Fiasko. *P—ki*. Pest. Lloyd. 48. sz.
1712. *Schuller M.* Ein Lied von Napoleon Bonaparte. Korresp. Bl. d. Ver. f. siebenb. Landeskunde. 4. sz.
1713. *Soumet*. A szegény leány. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 212. l.
1714. (*Staël*.) *Kövy Béla*. Blennerhasset asszony könyve. (Mme Staël életéről.) Föv. Lap. 251. sz.
1715. *Sully Prudhomme*. Oly bús, üres lett . . . Ford. Br. Bálint Józ. Kolozsvár. 296. sz.
1716. *Sully-Prudhomme*. Sóhaj. Ford. Radó Antal. Orsz.-Vil. 46. sz.
1717. *Theuriet André*. Az utolsó csók. Ford. Radó Antal. Nemzet. 355. sz.
1718. *Turquety*. Az Istentagadó. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 221—223. l.
1719. *Vigny, Alfr. de.* — Mózes. Ford. Perényi Istv. Műfordítások. 197—201. l.
1720. *Vigny, Alfr. de.* — A házasságtörő. Ford. Perényi István. Műfordítások. 202—208. l.
1721. *Zola*. *Csernátoni Gyula*. Zola Emilről. Erd. Hiradó 95. sz.

2. Tankönyvek.

1722. *Mendlik Alaj*. Francia nyelvkönyv. Olvasókönyv, gyakorlókönyv, nyelvtan. Kezdők számára. Budapest. Eggenberger. 1889, (8-r. 259, és 44 l.) Ism. Bartos Fülöp. Phil. Közl. 793—796. l.

1723. *Noël Károly*. Francia nyelvtan. 5. kiad. 1888. Ism. Bartos F. Tanáregyl. Közl. XXII. évf. 301—305. l.

1724. *Ploetz Károly*. Elemi francia nyelvtan. Reál-, kereskedelmi, valamint felső leányiskolák számára. A szerző engedélyével magyarította Salamin Leo. 2. bőv. és jav. kiadás. Budapest, Lauffer, 1889. (8-r. 251. l.) 1 frt 50 kr. — Ism. Bartos Fülöp, Phil. Közl. 597—604. l.

3. Olasz-spanyol-portugal.

1725. *Canini Alarco Ant.* Il libro dell'amore. Ism. Sz. T. P. Napló. 58. sz.

1726. *Darvai Móric*. Pavolini műfordításai. Főv. Lap. 155. sz. — Magyar költők művei is le vannak fordítva.

1727. *Nolhac P.* Les correspondents d'Alde Manuce. 1888. Ism. F. V. Századok. 257—258. l.

1728. *Wotitz Carl*. Erster Unterricht in der italienischen Sprache, Zum Schul u. Privatunterricht. 2. neu verbesserte Auflage. Nagy-Kanizsa. Fischel F. 1889. (8-r. 403. l.) 1 frt. 60 kr.

1729. *Zambra P.* Sull' origine d. lingua italiana. Ism. Negovetich A. Phil. Közl. 689—690. l.

1730. *Ariosto*. A megzavart légyott. Ford. Dr. Radó Ant. Maros-vidék. 1. sz.

1731. *Schwarz J.* Ariosto's Satire über Ungarn. Ung. Revue. 282—291. l.

1732. Cellini önéletírása. Röv. ism. Brassó. 146. sz.

1733. *Dante*. Ugolino. (Pokol. I. rész. 32. ének.) Ford. Ifj. Ábrányi Korn. Magyarság. 69. sz.

1734. *Dante Divina Commedia-jából*. A Purgatorium XII. éneke. Ford. Szász Károly. P. Napló. 355. sz.

1735. *Delle Grazie*. Dalok a temetőből. I. II. Ford. Fidelis. Székes-fehérvár. és vid. 96. sz.

1736. *Leopardi*. Enyelgés. Ford. Dengi János. Magy. Szemle. 5. sz.

1737. *Leopardi*. Ünnepeste. Ford. Radó Antal. Bud. Szemle. 58. köt. 436. l.

1738. *Leopardi*. Csend a vihar után. Ford. Radó Antal. Főv. Lap. 337. sz.

1739. *Leopardi*. Szombat a faluban. Ford. Radó Antal. Főv. Lap. 109. sz.

1740. *Leopardi Giacomo*. Az uralkodó gondolat. Ford. Sáfrány Károly. Veszpr. Közl. 47. sz.

1741. *Boros Gábor*, dr. Leopardi. Magyarság. 25. sz.

1742. *Lissa Alberto*. Szerelem hirnöke. Ford. Méry Kár. Vasár. Ujs. 8. sz.

1743. *Domanovszki Endre*. Machiavelli Miklós politikája. Philos. Szemle. 344—384. l.

1744. *Domanovszki E.* Machiavelli «Fejedelme». U. o. 423—450. l.

1745. *Maffei Andrea*. Betegen. Ford. Kőrösi Albin. Veszpr. Közl. 43. sz.

1746. *Ramazzini Vinc.* A telegraf. Ford. Kőrösi Alb. Veszpr. Közl. 43. sz.

1747. *Tasso Torquato*. Olind és Szofrónia. Megszabadított Jeruzsálem II. ének. 1—53. v. Ford. Jánosi Gusztáv. Egyetértés. 355. sz.
 1748. — L. 1001. sz. a.
 1749. *Calderon*. Saját becsületének orvosa. Ford. Beksics G. Ism. r. Budap. Szemle. 58. köt. 311—313. l.
 1750. *Cervantes*. — L. 1589. sz. a.
 1751. *Kayserling M.* Refranes ó proverbios españoles, Ordenados y anotados. Budapest.
 1752. *Lope de Vega*. Király és pór. Vígj. Ford. Sziklai János. Első előadása a nemz. színházban márcz. 8.
 1753. *Montanus*. Szerethetek? Ford. Révész Ernő. Főv. Lap. 64. sz.
 1754. *Gonsalvez Diaz*. A vízi tündér. Ford. B. Donászy Ferencz. Zalai Közl. 45. sz.
 1755. *Guioimar Torrezao*. Portugáli író. (W. H.) Főv. Lap. 87. sz.

4. Oláh.

1756. *Alexi György*. Román népdalok. (1. Ha az ég papiros volna 2. Szegény szívem, 3. Idegenbe került leány.). Jász-Nagykun-Szolnok. 10. sz.
 1757. *Argir und Helene*, das Märchen aus Siebenbürgen. Romän. Revue. 413—417. l.
 1758. *Boblica Ivan*. Karakterek. Ford. Jakab Ö. Alföld. 92. sz.
 1759. *Densusianu A.* Istoria limbei si literaturai romane. Jasi. 1885. Ism. Darvai Móric. Főv. Lap. 145. sz.
 1760. *Dora d'Istria*. Romän. Revue. 40—43. l.
 1761. *Kun Géza gr.* Dora d'Istria. Erdélyi Muz.-egyl. kiadv. 1—8. l.
 1762. *Hârsa Melchior M.* Zur altromänischen Kirchenliteratur. Romän. Revue. 634—647. l.
 1763. *Hermann A.* Alternativen zur rumänischen Ethnologie. Ethnol. Mittheil. 328—333. l.
 1764. *Jarnik, J. U.* Neuer vollständiger Index zu Diez' etymolog. Wörterbuche d. roman. Sprachen. Ism. Némethy Géza. Phil. Közl. 807. l.
 1765. *Moldován Gergely*. A román nyelvtan kézikönyve. Gyakorlati olvasmányokkal, szótári és irodalomtörténeti részszel. Iskolai- és magánhasználatra. Kolozsvár Horatsik J. 1889. (8-r. 224 l.) Ism. Hindy Árpád. Nemzet. 63. sz. — *Alexi Gy.* Egyet. Közokt. Szemle. 247—249. l.
 1766. *Moldován Gergely*. A románság. Kolozsvár. 1889. 298. sz.
 1767. *Viciu A.* Din vocalismulu limbei române. (Balázsfalvi fögym. 1888/9 ért.)

XI. Szláv nyelvek s irodalmak.

1768. *Asbóth, Oskár*. Kurze russische Grammatik. Leipzig, F. A. Brockhaus. 1889. (8-r. X, 145. l.) 1 Mk. 60 Pf.
 1769. *Csjumina Olga*. Bánat. Ford. Szabó Endre. Orsz.-Vil. 31. sz.
 1770. *Dostojevski* «Játékos»-a, Orosz regény. Főv. Lap. 271. sz.
 1771. *Zabel Jenő*. Dosztojevsky Mihály. A Deutsche Rundschau-ból mutattv. Erdélyi Híradó. 151. sz.

1772. *Duchnovics L.* Hattyudal. Oroszból Máthé M. Kelet. (Ungvár.) 17. sz.
1773. Az euchologionból. Ó-szlávból ford. Máthé Miklós. Szépirod. Kert. 23. és 29. sz.
1774. *Feleki Sándor.* A dal. (Szláv népdal.) Orsz.-Vil. 18. sz.
1775. *Halász Ignác.* Magyar elemek az északi szláv nyelvekben. Nyelvőr. 212—216. l.
1776. *Jovánovics János.* A bokréta. Ford. Ábrányi Emil. Főv. Lap. 157 sz.
1777. *Jovánovics János.* 1. Rózsák. I—VI. Ford. Pavlovics Jenő. 2. Az elhamvasztott költemény. — 3. A dal. Ford. Ábrányi Emil. Vasár. Ujs. 22. sz.
1778. Jovánovics J. Ung. Rev. 458—462.
1779. *Hadzsics Antal.* Zmaj-Jovánovics János. Főv. Lap. 148—150. sz. — Vasár. Ujs. 22. sz. — Magy. Salon. XI. köt. 409—443. l.
1780. *Kolczov Alezej.* A nagy titok. Ford. Révész E. Főv. Lap. 105. sz.
1781. *Krauss, Dr. Fr. S.* Das Lied von Gusinje. II. Ethnol. Mitthl. 323—328. l.
- 1781a. *Krauss, Dr. Fr. S.* Das Burgfräulein von Pressburg. Ein Guslarenlied der bosnischen Katholiken. Ethnol. Mittheil. I. 3. füz.
1782. *Krek G.* Einleit. in d. slav. Literaturgeschichte. Rövid. ism. Reissenberger K. Korresp. Blatt d. Ver. f. Siebenb. Landeskunde. 1. sz.
1783. *Lermontov.* A próféta. Ford. Sáfrány Kár. Veszpr. Közl. 6. sz.
1784. *Lermontoff.* A szirt. Ford. Sáfrány Kár. Veszpr. Közl. 18. sz.
1785. *Lomonosov Mihály.* Az Isten nagyságáról. Oroszból ford. Petrásovszky Leo. Magy. Szemle. 6. 14. sz.
1786. *Margitai József.* Rövid magyar-horvát és horvát-magyar zsebszótár iskolai és magán használatra. Nagy-Kanizsa, Fischel F. 1889. (8-r. III. és 143 l.) 1 frt. 60 kr.
1787. *Margitai József.* Muraközi horvát népdalok. Muraköz. 10. 15. 18. sz.
1788. Muraközi népdalok. (Ének a nyulról.) Muraköz. 51. sz.
1789. 1. Murad szultán levelet írt Lázár czárnak. 2. A rigómezei ütközet. Szerb eredetiből ford. H. A. Vasár. Ujs. 25. sz.
1790. Nekraszov Miklós. P. Napló. 340. sz.
1791. *Popovics István.* Csop-Marlet Mara. Vasár. Ujs. 14. sz.
1792. *Pulszky Fr. v. Caroli* Fejérváry de Keresztes *Commentatio de moribus et ritibus Ruthenorum.* Ethnol. Mittheil. 333—335. l.
1793. Puskin és Tolstoj mint ifjúsági elbeszélők. Néptanítók Lapja. 652. 657. l.
1794. *Sebesztha Károly.* Puskin életéből. Orsz.-Vil. 6. 7. sz.
1795. *Romanecz Mihály.* Szerb nyelvtan, tekintettel a horvát nyelvre. Magyar állami közép- és polgári iskolák, valamint a hazai közönség számára. Pancsova. (8-r.) 1 frt. 20 kr.
1796. *Schulenburg Willibald.* Die Frau bei den Südslaven. Ethnol. Mittheil. I. Bd. 3 Heft.
1797. *Stawenow.* Az egyetlenhez. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vid. 93. sz.
1798. *F. L.* Tolstoj Leo gróf ifjúsági iratai. Néptanítók Lapja. 129. sz.

1799. *Felméri Lajos*. Tolstoj Leo gróf és a gyermekek. Erdélyi Hiradó. 222. sz.

1800. — 1793. sz. a. is.

1801. Turgenyev megiratlan novellái. Egyetértés. 9. sz.

XII. Vegyesek.

1802. *Dallos József*. Ninive hajdan és most. Vas megy. rég. egyll. évk. 15. 16. évf.

1803. *Gebaur Izor*. Volapük. Ism. Pozder K. Phil. Közl. 77—78. l.

1804. *Pesty Fr.* Magyarország helynevei. Ism. Schwicker J. Ung. Revue. 186—200. l.

1805. *Rónai Károly*. Gabelsberger Xav. Ferencz. Orsz.-Vil. 11. sz.

1806. *Szentpétery Sám.* Pesty Frigyes contra Lenkey Zsigmond. Sáros. Lap. 35. 36. sz. Ismerteti Lenkey Zs.-nak a helynevekről írt munkáját.

1807. *Vikár Béla*. Gáti István steganographiája. Kapcsolatban a moder stenographiával. Gáti István arczképével. «Tachygraphia vagy szapora írás módja» című munkája 2-ik kiadásával és 5 stenographiai táblával. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XIV. köt. 12. sz.) Budapest, Akadémia. 1889. (8-r. 44. V. l.) 40 kr.

1808. *Jamek*. Jóslat. Ford. Fidelis. Székesfehérv. és vid. 52. sz.

HELLEBRANT ÁRPÁD.

Légy üdvöz, mennyei este!

Német népdal Ludwig Frigyesről.

Légy üdvöz, mennyei este,
Kiért szívem várva eped!
Üdítő vagy, kegyes, enyhe,
Azért legyen üdv teneked!

Kedves, hús árnyad ölében,
Felejtve a gond, a mi bánt,
Felejtve a dél heve régen;
Mind sarkal hála iránt.

Ha szellő kél a berekből,
S nem leskel senki közel,
Barátok serlege csendül,
Az este örömbé' fogy el.

Selyempuha gyöpre heverten
Ül sok jó, régi barát,
Áldást nyer a bősziű ellen
És senki se' űzi nyomát.

S ha bájos lányka szorítja
Sötétbe', susogva kezéd,
— Nincs költő, a ki leírja
E mennyei jelenetet.

Ég lángjai fényiben, ébren
Ül hű szerelem diadalt;
Dobognak a szívek a kéjben,
Visszhang suttog: diadalt!

Légy üdvöz, ó kegyes este,
Nyugalmat nyújtsz minekünk,
Atbüvölsz édeni kertbe,
S üdvöt mosolyodba lelünk.

Id. PEKÁR KÁROLY.

«VAN» ALAK- ÉS MONDATTANA.

BEVEZETÉS.

«Van» alaktana.

Minden nyelvben legtöbb dolgot ad a nyelvtanosnak a «van» ige alaktani úgy mint mondattani szereplése. Azonos gyökűnek ez sehol sem mondható, s ezért az a sok rendhagyóság alakilag. *Van, vagy, val, vol, lesz, nincs, sincs*; ezek közt van-e s melyik gyök minő rokonságban van egymással, az a nyelvhasznító dolga legyen. A kik mondattani sajátásaival foglalkozunk, csak megállapítjuk ez alakok lételet. Szerény kis értekezésem ezeket sem foglalhatja mind az ő szűk keretébe: csak a jelentő jelen 3. személyt tűzi ki mondattani vizsgálódása tárgyául, mint a mely egymá-gára úgy mint más nyelvekkel összehasonlítva elég megfigyelni valót nyújt.

Előre bocsátom, hogy a felmerülő szabályokhoz a példák többnyire Petőfi ¹⁾ és Aranyból választvák. De hozzá vettem alkal-milag találtakat más régibb írókból is. Talán beérhettem volna saját érzésem szerint alakított példákkal. De látva, hogy ezt a köz-kézen forgó szócskát szabályozták nyelvitanilag leginkább az idegen nyelvek mintájára, óhajtottam annak természetét nagyobbára a ne-vezett mintairóink nyelvezetén feltüntetni, mint a kik a jelen nyelv legnépiesebb, leghelyesebb kifejezői.

E jelentő jelen 3. személyű ige alakjai tudvalevőleg: *van, vagyon, vannak (vagynak)*; tagadólag: *nincs, nincsen, nincse-nek*; ismételve tagadólag: *sincs, sincsen, sincsenek*. — Igekö-tősen ezeket találjuk: *kivan*: Arany I. 118, 7. Hajra, fiuk! ez a pohár Az elfolyt nyolczszáz ötvenért! *Kivan*; nincs egy nap híja se. — II. 208, 23. Császárnak azonban azt is bejelenték, Miben leli kedvét a fiatal vendég, Hogy *kivan* és mulat prágai urakkal. — *megvan*: Petőfi 32, 8. *Megvan*! S a kíváncsi világ azt kérdi, mi *van meg*. — Ar. I. 273, 20. *Megvan-e*²⁾ a szép szokás? —

¹⁾ Idézetek az 1877-diki kiadás szerint, valamint Aranyból a Ráth-féle VIII kötetes kiadás szerint.

²⁾ L. még P. 5, 1. 31, 20. 32, 12. 95. 33. 364, 24. 613, 17. 647, 9. — A. I. 168, 4. 352, 7. II. 89, 6. 111, 4.

megvagyom: P. 32, 1. *megvagyom* a szabadulás terve. — *nincs meg*:*) P. 429, 4. Álmodd meg azt a nagy szót, A mely *nincsen* még *meg*. — 568, 8. *Nincs-e* még *meg* minden régi baj? — 647, 3. Hol ez *nincs meg*, . . . Azon nemzetnek még sincs semmije. — 688, 8. Az a hon többé *nincs meg*. — *össze van*: A II. 449, 6. Talált egyedül most lovagolni messze, Hol a Szele viznek folyása *van össze*.

Elvan igének csak jelen első (P. 125, 11.) és múlt 3. személye (P. 137, 21) volt található.

Minthogy az igekötők az egyszerű ige értelmét különféleképp módosítják, «van» igekötős alakjai sem jöhetnek tovább itt számba.

«VAN» MONDATTANA.

I. A név állítmányképessége.

«Van» mondattani kérdésének megfejtésével szorosan összefügg az állítmányé s az állítmányéval az alanyé. A nélkül azonban, hogy e két címet kimeríteném, csak annyiban fogom érinteni, a mennyiben ezek «van» ige szereplésével összefüggnek. Csak így mondom: szereplésével, hogy ne mondjam: hiányzásával. Mert legfőbb szabálya jövődő magyar nyelvtanunknak állítmány címén az lesz, hogy jelentő jelen idejű (egyes és többes) 3. személyű mondatokban *állítmányképes minden* (ragozatlan) *név* (főnév, melléknév, névmás, számnév). E szabály mellett *van* kihagyásának nincsen helye. Csak ha a kérdést az európai nyelvekből indulva fejtegetjük, szólhatunk *van* kihagyásáról.

E szabályt követte a magyar ember a HB ideje óta a mai napig, és tudták ezt nyelvtanosaink Sz. Molnár A. óta a legújabbig, csak nem fejezték ki így.

Sz. Molnár (Toldy Corp. gr. 268): Ratio casuum rectorum: II. Essendi verbum *vagyon est, vadnak sunt*, praesentis temporis in *tertia persona nunquam exprimitur* nisi sermo fuerit de loco et habendo. III. Idem fit in negationibus, simpliciter enim ponitur particula negans *nem, non, nec additur* tertia praesens *Est, vagyon, vadnak, sunt*.

Pereszlényi csak mellékesen, az -u -ü képzőjü melléknevek alkalmával, említi (T. C. gr. 528), hogy: Nota circa hæc adiec-

*) Csak utántétes igekötővel.

tiva . . . , quod apud Ungaros illud (*sum*) non exprimatur, quamdiu est constructio in tempore præsenti modi indicativi, v. g. *édes ízü (ízü) az isteni félelem, dulcis saporis est timor Dei*. — Alább: Idem est de verbo *sum*, quando apud Latinos in præsenti tempore habeat utrumque nominativum ad eandem rem pertinentem, ut *A harag és a kívánság rossz tanácslok, Ira et cupiditas sunt mali consilarii*.

Bár mindegyik nyelvtanos érzi a *van* nélkül alakított mondatok lehetőségét, de ennek csak kihagyásáról szól s a név állítmányképességét egy sem sejtí.

A Debr. Gr. (196) is a latin nyelv szempontjára helyezkedik, midőn *van* igénket *foglalónak* (copula) nevezi. S bár elődjénél több esetét ismeri az állítmányképes névnek, ő is csak *van* tételéről meg kihagyásáról szól.

Legkegyetlenebbül sütik a magyar név állítmányképességére az idegenszerűség bélyegét, a kik — *Brassai* óta — azt vallják, hogy «az ige a mondat lelke és uralkodója» és hogy ige nélkül nincs mondat vagy, ha *van*, az hiányos.

Az idegen nyelvek nyomása alól nem menekülhetett *Lehr* sem, a ki (Arany Toldi 281) a *van*-t szintén copulának nevezi s ez esetben elmaradásáról beszél. Jó rendin, azt mondja továbbá, csak úgy maradhat el a *van*, ha mellette határozó áll s ha e határozón nyomaték *van* és állítmánynak *érzik* (!). Bizonyos, hogy Arany-Toldi jeles magyarázója csak szellemi *érzékünkre* alapította e szabályát, de az is bizonyos, hogy a hányan vagyunk, annyiféle (nyelv) érzékkel rendelkezvén, erre a *van* szabályozását nem alapíthatjuk.

A bőbeszédű *Finály* magyar érzékétől vezetve, a helyes körül tapogatódzik, midőn (Hogy is mondják ezt magyarul 1888, 36. 1. 6. §.) azt írja, hogy «egy névszó magára szerepelhet mint mondat», s hogy «*van* lehetőség rá, hogy a magyar mondat egyetlen névszóból álljon». De csakhamar elrontja ezt (a 43. lpn) így szólva: «Abban a kevés (!) esetben, a melyben magyar mondat alakulhat ige nélkül, a *létezés* fogalmát kifejező ige jelentése ott *lappang*, mivel a magyar nyelv annak a közlésére, hogy valami *van*, elégnek tartja a létező valaminek a megnevezését, és az ily *ige nélkül alakított mondatok csak is valaminek a lételet akarják közölni*». — *Finály kevésnek* nevezi a szóban forgó mondatok előfordultát. Nincs az a magyar könyv, melynek minden lapján állítmányképes névvel képzett mondatot legalább egyet ne találjunk. Hisz csak az említett

36. lapján hivatolt munkájának 12 oly mondat van a 38 sorban; tehát esik minden 3 sorra egy példa. Ha elismerjük továbbá a névszó állítmányképességét, nincs mért gyanítani, minden ily névszó mögött vagy alatt hogy «van» lappang. Egy-egy állítmányképes névszó felér a nevezett időben bármely igével, a mely állapotot jelent. *)

A mi pedig a *van* előfordulását illeti, erre nyelvтанosaink a mondat nyomatékát meg az ige lét-értelmét emlegetik. *Nyomaték!* hisz nyomaték a mondat ama szójának *van*, melyet az értelem követel. Már pedig az értelem azé (alanyi), a ki a mondatot olvassa vagy hallja. «Sok a német», e mondatot mindig úgy ejtik, hogy «sok» nyomatékos és nem «van», a mi nincs is benne. S ha ezt hallom mondani, hogy «Van sok német», nyomatékkal akkor is «sok»-at hallok és nem «van»-t. «Az ember olyan mint az állat» és «Van olyan ember mint az állat», a melléknévi «olyan» itt is ott is megköveteli a nyomatékot, jóllehet a «van» is eltűri azt ebben. Sépen azért szabályt a nyomatékra nem alapíthatok. — *Lét-értelmet* az igenek csak akkor tulajdonítok, a mikor a *van*-t már oda tettem. Igen, de én szeretném az előtt is szabályból tudni, vajjon lét-értelmet követel-e a gondolat s csak azután illeszteném a mondatba belé a *van*-t. «Itt az ember» lét-értelemmel bír-e, és ne mondjam-e inkább így: «itt *van* az ember»? Szándékosan választottam oly példát, melyben a «van» tétele közömbös, de annál fényesebben bizonyítja a lét értelméhez kötött szabály tarthatatlanságát.

Aztán feltéve, hogy «nyomaték» és «lét» szabály számba jöhet, ki nem merítik a szabályok különfeleségét a «van» tételére meg elmaradására. Ha pl. Petőfi azt mondja a Bolond Istókban (69, 22), hogy «Ételed jó, de egy híja van; Az az egy a híja, hogy Nagyön sótalan», azt tapasztaljuk, hogy e három verssorban a költő 4 mondatot alkotott, melyek mindegyikéről nyelvтанainkban külön szabály kellene hogy rendelkezzen. E négy mondat közt csak az egyik igeállítmányos. De ha *van* szabálya *van* kitételének, lesz a többi háromban az igétlenségnek is; s ezt a név említett állítmányképességében leljük, azzal a különbséggel, hogy az egyik

*) Nem rosszul sejtette Schoemann (Miklosich, Die Verba impersonalia im Slawischen, Denkschr. d. k. A. d. Wiss. Wien 1865, XIV, 208. l.), hogy «es giebt Verba, die zugleich Nomina sind».

melléknévi, a másik számnévi állítmányt tüntet fel a kitett alany mellett, a harmadikban pedig a puszta állítmánynévhez az alany hozzá értett, a nélkül, hogy ez modatszerűségéből legkevesebbet is veszítene, mint ezt alább (139 és 158) fogjuk példákkal bizonyítva találni.

Mielőtt a «van» természetét vizsgáljuk, tanulságos megfigyelni ugyanez ige természetét más európai nyelvekben s kérdeni: nincs-e ezekben is állítmányképes név, s ha van, azonos-e a magyaréval.

A görög nyelv képes mondatszerkesztésre ἐστίν ige nélkül. «*Subjekt und Praedikat, auch wenn sie noch eine Bestimmung bei sich haben, bilden oft bloss zusammengestellt, ohne Vermittlung eines Verbums, einen Satz*; meist jedoch nur wenn die dritte Person bezeichnet wird.» Krüger Griech. Schprachl. I. 62, 1. V. ö. Curtius-Ábel Gör. nyelvt. 361, 6. — Melléknévi állítmánynyal, Homerosnál: Λιψὲ ὀκτιστον θανέειν. Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ. — Pindarosnál: Τὸ διδάσασθαι εἰδότει ράττερον. — Sophoklesnél: Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κυδὼν ὀνύσιμα. — Euripidesnél: Θεῶν δόναμις μερίστη. — Xenophonnál: Δήλον ὅτι οὕτως ἔχει. Ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. — Menandernél: Μακάριος ὅστις οὐσίαν καὶ νοῦν ἔχει. — Főnévi állítmánynyal, Homerosnál: Λιδῶς αὖ νέον ἄνδρα γεραίτερον ἐξερέεσθαι. Ὡρῃ μὲν πολέων μύθων, ὥρῃ δὲ καὶ ἕκων. Ἡ μάλα δὲ σ' ἐφόβησε Κρόνου παῖς, ὅς τοι ἀκοίτης. Ἐτι μοι αἶσα βιῶναι. — Aeschylosnál: Τὸ μὴ κακῶς φρονεῖν θεοῦ μέγιστον δῶρον. — Platonnál: Τῷ μὲν πατρὶ Πυριλάμπης ὄνομα. Οὐ σχολὴ κάμνειν. Τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις. — Euripidesnél: Μεγάλῃ τυραννίδι ἀνδρὶ τέκνα καὶ γυνή. Φέρειν ἀνάγκη τὰς παρεστῶσας τύχας. — Xenophonnál: Οὐ φόβος, μὴ σε ἀγάγω ἐπὶ τὰ ταῦτα πορίζεσθαι. — Isokratesnél: Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἤρχον τῶν Ἑλλήνων οὐ πολὺς χρόνος ἐξ οὗ. Σοὶ ἀκμὴ φιλοσοφεῖν. — Gnomici: Γυναικὶ κόσμος ὁ τρόπος. Ἐξένον προτιμᾶν μᾶλλον ἀνθρώποις ἔθος. — E példákban az állítmányi fő- és melléknevek tagadhatatlanul állítmányképessegre vallanak. És ha nem szorítkoznának egyes közmondásokra, versenyeznének a magyar sajátsággal.

A latinban már ritkábbak az *est* és *sunt* kihagyásai. «*Quot homines tot sententiæ, Summum ius summa iniuria, Varium et mutabile semper femina, Suus cuique mos*» hasonlóan példabeszédek. De melléknevek és részesülők mellett is gyakori e hiány, mint: «*Omnia præclara rara*», vagy Cicero (Phil. II. 11): «*Sed hæc vetera,*

illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum». Mintha csak magyarból fordította volna Cicero: «Azok (a hírek) régiek, de ez új, hogy Cæsart az én tanácsomra ölték volna meg». S így lehetne, kivált Livius- és Tacitusból, az állítmányi részesülők és melléknevek hosszú sorát idézni.

A német az ő «ist» igéjét nem nélkülözheti úgy sem mint a latin. Érzi ugyan, hogy ennek az *ist*-nek pusztá alaki szerepe van, hogy értelmi szükség rá nincs. De hogy nélküle ki nem fejezheti gondolatját, csinálta ezt a szabályt: «Da jeder Satz eine Aussage enthielt, das Verbum aber der *einzig* Redetheil ist, welcher die *aussagende Kraft* besitzt: so kann es (t. i. *ist*) in keinem Satze fehlen». Heyse Ausf. Lehrb. d. deut. Spr. Hannover 1836. 5 Ausg. I. 2. 652. l. — Csak kivételesen, rövidsége való törekvéssel, találni német mellékmondatokban *ist* nélkül kifejezéseket, mint: «Der Zug, welcher heute Früh *abgegangen*, wird erst morgen wiederkehren», vagy «Nachdem die Feierlichkeit vollführt (t. i. *ist* vagy *war*)», vagy «Daher die vielen Qualen».

Lehet tehát szólni a *van* és *vannak* ki nem tételéről vagy elmaradásáról a görög, latin és német nyelv említett eseteiben, de nem a magyaréiban.¹⁾ A különbség könnyen ki fog derülni ezek közt pl. e mondatok egybevetéséből: «Ἰσχυρὸν μὲν τὸ ὄδωρ», «Triste lupus stabulis». E mondatok mindegyikébe bátran bele tehetjük az egyikbe az ἰσχυρ-*t* a másikba az *est*-et, s görögségén vagy latin-ságán azzal mit sem változtatunk, de igen is a magyarságán eme mondatnak, ha azt mondjuk, hogy «legjobb *van* a víz» vagy «az akolnak veszedelme *van*²⁾ a farkas». — A különbség szembe szökő. Az idegen nyelvekben a *van* hiánya esetleges, nem lényeges, a magyarban szükségszerű; a latin, görög és német nyelvben a «van» kihagyására velős mondatok szerkesztése s a rövidsége való törek-

¹⁾ Megrótta már 1865-ben Miklosich (Die Verba impersonalia im Slaw. Denkschr. d. k. Ak. d. Wiss. XIV. 210) nyelvтанosainkat, a kik a magyar név állítmányképeségét nem ismerve, a *van* pusztá kihagyásáról beszéltek: «im Magyarischen wird nämlich nach einer allerdings nicht vollkommen correct formulirten Regel der Grammatiker das Verbum «van» ausgelassen, wenn es nicht ein Befinden oder ein Anwesendsein an einem Orte ausdrückt».

²⁾ «Van» befurakodását névállítmányos mondatokba, l. Nyr. VI, 45 Sárközi sajtóságek alatt).

vés ösztönzi az író, a magyarban a név állítmányképessége kényszeríti annak elfojtására.

Előre látható, hogy a név állítmányképességének helyesléssel és elfogadásával nyelvtani rendszerünk is, bár nem teljesen, de lényeges részeiben fog változást szenvedni. És ehhez mérten leszünk kénytelenek a mi magyarjaink számára írt idegen nyelvtanokat is megfelelő változás alá vetni. Így pl. német, latin s görög nyelvtanainkban legalább következő szabályoknak kell helyet foglalniok:

1. Mondat csak igeállítmány segítségével lehet, és csupán közmondásokban meg velős mondatokban (Livius, Tacitus) szolgálhat a név állítmányul.

2. Ha név az állítmány, a jelentő jelen 3. személyben *est* (ἐστίν, *ist*) vagy *sunt* (εἰσίν, *sind*) illesztendő a mondatba.

A magyar név állítmányképessége a magyar egyik eredeti sajátága, és legalább oly régi mint a HB. «Kik ozuk, miv vagyunk», jelen szavainkkal: «A kik azok, mi (is azok) vagyunk», és mai magyarsággal: «A mik ök, azok vagyunk mi is».

Ugyan e sajátágot követték a XV. és következő századok írói a jelenkorig. Megengedem ugyan, hogy egy-egy régibb író olykor a latinságtól csábítva egy-egy mondatba a névállítmány mellé bele szúrta a *van*-t. De a többség, mint alább következő idézeteinkből látható lesz, az idegenszerűségtől el nem tántorítottta magát. Megengedem azt is, hogy ma találni egyes vidéket (pl. Sárköz, a 127. l.), a hol a nép eme sajátágunk elhanyagolásával a *van*-t kedveli inkább. De a többséggel szemben a *van*-nak e befurakodását csak idegen befolyásnak s legjobb esetben tájszerűségnek nevezzük.

A magyar névszó állítmányképességének a forrása, titka a szó *helyzetében* s az ezzel járó mondatsúlyban rejlik. E súlyt, ha nem foglalta le az ellentét valamely megelőző mondatfogalomban, a név értelmezője veszi igénybe. Legszokottabb értelmezője a névnek a melléknév. Rendes jelzői helye a főnév előtt van. De akár a név mögé, akár eléje teszem, mindig nagyobb súlylyal ejtem főnévénél. Ha e két kifejezést «a fekete köszén» megváltoztatom így: «a köszén fekete», azt veszem észre, hogy «fekete» melléknévvel minősített «köszén» fogalmából mondat lett, de hangsúlyát az a mondatban is megtartotta. A szók ugyanazok maradtak, de nyelvtanilag «fekete» szerepet váltott: «a köszén» *értelmezője* amott *jelzői* volt, imitt *állítmányi* lett. — Ép így jár az állítmányi főnév,

mint egy másik főnév értelmezője, pl. «az ember állat»; ez is, mint a melléknév, a nagyobb hangsúlyt igényli az értelmezett főnévnél.

Míg tehát az elől említett idegen nyelvek csak ige segítségével képezhetnek mondatokat, a magyar pusztán az értelmező *helyzete* változtatásával és a hangsúly segítségével alakítja azokat. Sejtette ezt Riedl (M. nyelv r. 55. l. 29. §), midőn a névbeli állítmányt következőleg határozta meg: «A magyar nyelvben az alany és állítmány összeköttetése a *szók helyzete* által jellemeztenek; pl. *a halandó ember* még nem mondat, de a következő *az ember halandó* már mondatot képez».*)

A magyar tehát képes mondat alakítására igével ép úgy mint névszókkal, a nélkül, hogy értelmét kockáztatná. S nincs szükségünk a *van* kihagyásához folyamodnunk, ha pusztán állítmányi névszók segítségével képzett mondatokat találunk. De össze sem szabad tévesztetni a név állítmányképeességéből eredő ígétlenséget az igeállítmány olyatén hiányával, a melyekben e hiány könnyen kiegészíthető más szomszéd mondatból vagy az összefüggésből. Ilyenek a foglaló módú igék kihagyásai, mint: «jó napot (adjon isten)!» «rajta!» «fel!» «el!», «vigan!» vagy a hol a kiegészítést a szomszéd mondatok állítmányai nyújtják, pl. Arany I. 201 Mi emléket hagytál? Annyit sem (t. i. *hagytál*) nekem, mint a tavaლი naptár, vagy Petőfi 160, 12 A világ az isten kertje; Gyom s virág vagytok ti benne, Emberek, Én a kertnek egy kis magja (t. i. *vagyok*). 339, 24 Boldog én, ha a csatát nyerem! — Az igeállítmány pótlására utal a magyar mondat, valahányszor *alanya első* vagy *második* személyű, és e név (*magja, boldog*) az ő állítmányképeességét e személyek mellett *elveszti*.

II. Az alany és állítmány meghatározása.

Ha be akarok hatni a mondat értelmébe, az észtan kényszerít, hogy kérdezzem magamtól: miről is beszélnek? s ha ezt megtudtam, ötlök a második kérdés: mit is beszélnek róla? Az alany is állítmány is el lehet rejtve, mint láttuk, szomszéd mondatokban,

*) Csak nem határozza meg Riedl a lényegét e helyzetnek. Mert «az ember halandó» ép úgy lehet mondat, mint «halandó az ember». Hogy az állítmány meg is előzheti alanyát, ez statisztikai számítás eredménye. Hogy pedig «a halandó ember» mondat is lehet, arról alább szólunk.

vagy könnyen hozzá érthető. De a gondolkodó ész a mondat értelmét e kettőnek a megtalálásához köti. A mondatnak e két részét ha elfogadtuk szükségesnek, következik a harmadik kérdés, hogy hát névállítmányos mondatokban *két név közt melyik alany s melyik az állítmány*. E kettőnek a vizsgálása kényszerít először is magyar térre helyezkednünk. Igaz ugyan, hogy alany és állítmány oly bölcsészeti fogalmak, melyek — látszólag — mint a kétszer kettő, a gondolkodó ész előtt minden nyelvben azonosak. És még is megköveteli a nyelv alakja, hogy a mi a magyarban *nyelvtani* alany (ragtalan név), az idegen nyelvben csak *észteni* alany legyen, és megfordítva, pl. «sajnálom (*én*)», németül: «es thut *mir* leid», latinul: «pœnitet *me*»; megfordítva: «*ich* muss gehen», «*nekem* mennem kell». — «Was ist schön» és «τί *καλόν*, τί *αισχρον*» volt Sokrates (Xenoph. Sokr. nev. I.) beszélgetésének tárgya, melyekben «schön, *καλόν*, *αισχρον*» az állítmány és «was» meg «τί» az alany. Mi ezt «mi a szép» alakban mondjuk s ebben «a szép» szót névelővel toldva *alanynak* tüntetjük fel.¹⁾

Ha a mondatban íge van, kétséget nem szenved az alany és állítmány meghatározása. De ha a mondatrészek nevek, ezeknek meghatározása szabályt követel, már csak azért is, hogy e két név mondatszerűségét megállapíthassam.

Tulajdonképen nem is kell mind a kettőt keresnünk. Elég, ha csak az állítmányt leltük meg; másik része az alanyt rejti.

1. Az állítmány tehát, mint fentebb (128. l.) jeleztük, az *alany* mögött foglal helyet. Hogy a nevek a megfordított helyzetben is alkothatnak mondatot, hasonlóan (129. l.) érintettem. V. ö. a példákat 140—141. ll. S jöllehet statisztikailag az alany helyzete az állítmány előtt csak kevéssel múlja felül a fordított helyzetet, de még is felülmúlja.²⁾

2. Állítmány a melléknév, melléknévi névmás (enyim, tied,

¹⁾ Mondhattam volna úgy is mint a görög: «mi szép? mi rút?» de magyarosabbnak hiszem így: «mi a szép? mi a rút?» V. ö. «hány az óra? egy meg egy a kettő, négyszer öt a húsz.» Más példákat alább. Szabályt a magyar alany és állítmány meghatározására nyelvtanainkban még nem találtam.

²⁾ Talán felesleges mondanom, hogy vannak nyelvek, a melyekben kizárólag csak e szabály szerint lehet meghatározni, melyik fogalom mikor alany, mikor állítmány.

miénk, tiétek), számnév (egy, kettő, három sat. első, második sat.) *szembe a főnévvel.*

3. *Az állítmányi főnév névelőtlen, de lehet jelzős meg személyragos.*

Csak a tökéletesség kedvéért iktatjuk ide, hogy

4. *alany a főnév vagy főnévi melleknév, szembe a melléknévvvel.*
Alany jelzésére szolgál helyzetén kívül a névelő, melléknévi jelző vagy személyrag. Ezekhez a külső jelzésekhez járul értelme (főnév) és ismeretes voltának feltétele, azaz, hogy ismeretesebb az állítmánynál.

5. *Két főnév közt a névelős alany, a névelőtlen állítmány.*

A névelő idegen nyelvek találománya, de már elsajátítottuk, és most szeretjük mi is alany jelölésére, mint a görög (l. Curtius-Ábel 378) és a német. A mutató (*az, a*) használata névelőként még ismeretlen a HBben, de már Pereszlényinél szabály tárgyát képezi (T. C. gr. 544). «Quando apud Latinos verbum *est* inter duos nominativos ad eandem rem pertinentes in tempore praesenti est positum, tum apud Ungaros verbum non exprimitur, sed articulus *a* vel *az* expresse ponitur et subit vices occultati verbi, ut *Isten a bíró, Deus est iudex.*»

6. Ha mind a két főnév névelős vagy névelőtlen, *az ismeretlenebb állítmány.* Ha ismeretlen mind a kettő, első helyen áll az alany. Két névelőtlen főnév közt a tulajdonnév az alany.

7. Ha kerestük és megkaptuk *az állítmánynevet*, azt *nyomatékosabban ejtjük mint az alanyt.*

Előre kijelentettük (125. l.), hogy az állítmány csak akkor veszi igénybe a nyomatékosabb súlyozást, ha állítmánynak bizonyult be; *) valamint azt is (128. l.), hogy az alany e súlyt csak az ellentét kedvéért veszi át.

A magyar mondat alakításának mily fontos tényezője a *mondat hangsúlya*, látni abból, hogy elől álló jelzői értelmezővel lehet a főnév mondat, ha arra vetem a hangsúlyt. Megvilágításul szolgáljon Riedlnek fenn idézett példája «a halandó ember», a melytől ő a mondatszerűséget eltagadta. Pedig ez azonnal mondattá válik, mihelyt «ember» szót súlyozom hangosabban «halandó» jelzőjénél, s akkor eléáll pl. ez az ellentétes mondat, hogy «a halhatatlan

*) S nem megfordítva, hogy előbb súlyozunk egy mondatrészt s aztán ráfoglaljuk, hogy ez az állítmány.

isten». S egy másik szintén idézett példában «a fekete köszén (fűtésre szolgál)» a jelzett «köszén» hasonlóan állítmányivá válik. «köszén» hangsúlyozásával, pl. ebben: «E két ásvány közt a fekete köszén, a fehér kősó». Még csak néhány példát szabadjon részleteznem az előbb említett szabályok kedvéért. «Kép sárga» még nem mondat, noha a «kép» értelmezője (sárga) állítmányi helyzetet foglalt; névelő vagy személyrag vagy jelző hozzájárulását követeljük*) így: «a kép, ez a kép, egy kép, minden kép, képem sárga». Így ellátva megelőzheti azt az értelmező, s akkor is mondatnak fog hangzani ez: «sárga képem», németül: «blass ist mein Bild», még mielőtt megtoldotta volna Petőfi (181, 15) így: «Mért hogy olyan sárga képem?» — Ebben: «Bem vezér» kétségen kívül «vezér» állítmány; kétséges, ha személyragozom, így: «Bem vezérünk»; de kétséget kizárólag «vezérünk» alanynyá válik a névelő hozzájárulásával, midőn Petőfi (738, 5) így énekl: «Mi ne győznénk? Hisz Bem a vezérünk». — Mindazonáltal nincs kizárva lehetősége oly egyes eseteknek, hogy az állítmányi főnév személyragos, pl. P. 171, 9. A sírás nem *kényerem*; vagy hogy az állítmány névelős, pl. P. 173, 1. Fa vagyok én, lelkem a *gyökér*; vagy hogy alany is, állítmány is névelős, pl. P. 141, 17. A nagy világ az *életiskola*; vagy hogy mind a kettő névelőtlen (l. alább a 158. l.), pl. P. 255, 16. Igazmondás elhajított *kő*; vagy hogy az alany névelőtlen s az állítmány névelős, pl. P. 316, 30. *Vénség* az életnek *visszhangja* csak. 464, 27. Jön rátok is még boldogabb idő, Ha *mult* s *jelen* nem a *tiétek* is. Egyéb részleteket a mondat súlyáról alább.

Mind ezekben a kétségekben útba igazít a helyzet, melynél fogva első helyen találok az alanyt, másodikon az állítmányt.

E külső ismertetőjelnél nehezebben igazít el a belső (l. 131. l. 4.). A *haladás ismeretesről ismeretlenre* mondtuk (u. o. 6), hogy sugallja nekünk az *alany* és *állítmány* voltát. És ebben is megeshetik az az eltérés, hogy mind a kettő az alany külső jeleivel ellátva (névelő, személyrag) megelőzi az állítmány az alanyt. Ilyenkor a *mondat értelme* annak ismertetője, hogy a kettő közt melyik ismeretlenebb, s ez sugallja, hogy melyik legyen a mondat súlyosabb része (állítmánya). «P. 655, 15. Habár fölül a gálya S alul a víznek árja, Azért a víz az úr.» Ebben mind a kettő névelős, de értelemre ismer-

*) Kivételesek a tulajdonnevek és «isten», ha névelőtlen.

retesebb lévén «az ur», ez válik alanynyá, s ugyanez az értelem súlyosbítottja velünk «a víz»-et mint a mondat állítmányát. P. 582, 20 «Mert *a mi fegyverünk* az élesebb, Mert *az igazság a mi fegyverünk*». Mind a két mondatban ismétlődik «a mi fegyverünk». De míg az elsőben még ismeretlen volt, hogy melyik «az élesebb», a másodikban ugyanezt már ismerjük s csak azt nem tudtuk, hogy mi «a mi fegyverünk».

Különös bajt okoznak a *névmásos* mondatok. A névmások hivatvák, hogy képviseljék az alanyt egyedül vagy támogassák azt nevet jelzőleg. És akár névvel, akár egy másik névmással szemben csak figyelmes értelembehatolással meg kellő hangsúlyozással állapítható meg a mondatban szereplése. Maradjunk az elébbi mondataink mellett: «az ember halandó» és «a köszén fekete», a melyekben a mondatrészek kétségen kívüliek, és pótoljuk hol az egyiket hol a másikat a mutatókkal, kérdőkkel vagy személyesekkel, és kapni fogunk következő alakokat: «az ember halandó = ő halandó» és «ő az»; ezekben «ő» alany, «az» állítmány. «A köszén fekete = az fekete», ebben «az» alany, míg elébb állítmány volt. «Az ember halandó» helyett tegyük ezt: «Ez az ember atyám», s névmásokkal helyettesítve lesz: «ez ő», s ebben «ő» állítmány, míg elébb alany volt.

A kérdő névmások: *ki? mi?* főnévvel szemben mindig állítmányiak, melléknevekkel alanyiak; s ez kitűnik ily mondatokból: «Ferencz József király» és «F. József a király». E két névállítmányos mondat t. i. egymástól abban különbözik, hogy az egyikben «király» állítmány, a másikban «a király» alany, s ehez képest kérdezhetem egyszer, hogy «F. József mi?» másodszor, hogy «ki a király?» és mindannyiszor feleletül az állítmánynév áll elé. Ellenben melléknevekkel szemben (ki bűnös? mi szép?) ugyanazok a kérdők alanyiak.*) V. ö. még 149. l. b.

Állandóan állítmányiak a kérdők egy másik névmással szemben, míg a mutató (*az, ez*) egy másikkal szemben közömbös.

*) «Melyik?» melléknév számba jő, s csak egyedül, főnevet helyettesítve (149. l.) tekinthető főnévnek. Más melléknév hasonló minőségétől abban tér el, hogy a névelőt megveti, mint *ki?*

III. Alanytalan mondatok.

Ily czímmel illette *Heyse*¹⁾ után *Miklosich*²⁾ azokat a mondatokat, a melyekben személytelen ige fordul elő. És ez természetes. Mert az indogermán nyelvekben minden alany, minden főnév, személyhez vagy nemhez van kötve. Ha tehát egy ilyen (latin) ige, mint: *pluit, tonat*, vagy benhatókszenvedője, mint: *itur, fletur*, alany nélkül lép fel, nincs más mód, mint *alanytalanságot* állítani róluk.

Ha nincs is személytelen igénk, a minője a latinnak, hasonló alanytalanságot észlelhetni mondatainkban, mikor pl. ezt mondjuk: *esik, dörög*. Nekünk is «eső» vagy «menny» alany hozzáértése csak magyarázatképen jut eszünkbe s nem mintha a hozzáértést állandóan követelné a mondat.

Van tehát az említett tudósok értelmében a magyarnak is. alanytalan mondata, de ezt csak *igeállítmányos* mondatokban engedjük meg nekik. Mert jóllehet a magyar ige jelentő jelen egyes 3. személyének — az icesige kivételével és ilyenekével mint: *tesz-en, vesz-en* stb. — nincs személyraga, s így épen személyrag hiányával válik ez a csupasz igető 3. személyűvé: a harmadik személyű alanyra célzását mégis érezzük. A névállítmány (melléknév) megint nem rendelkezik nemmel, s így ez sem utalhat külsőleg alanyára. Hanem a névállítmány még kevésbbé lehet el alanya nélkül, sőt épen csak a vele való viszonynyal válik állítmányynyá. Vannak t. i. — elég sűrűen — mondataink, melyek pusztá névállítmányból állanak s melyekhez az alany hozzá értett, sokszor — mint alább (151—155. l.) látni fogjuk — jó távolból hozzá értett, de alanytalanoknak épen ezért nem fogjuk mondhatni. És Miklosichnak okoskodása bármily helyes volt, ez egyben neki igazat nem adhatunk. Ő t. i. így gondolkozott (u. o. 203): Ha van személytelen ige, van alanytalan mondat is; annál inkább létezik ez, úgymond, oly nyelvekben, melyek *mondatot pusztá névvel alakíthatnak*, mint a magyar (u. o. 210). Téved Miklosich. Cselekvés,

¹⁾ Ausf. deutsche Sprachl. II. 4. és 16.

²⁾ Die Verba Impersonalia im Slawischen. Denkschr. d. k. Ak. d. Wiss. Wien. 1865. XIV. E műre, úgy mint a címzett mondatokra *Simonyi* A határozókról írt műve és szíves felvilágosítása figyelemztetett. Később (1883) 2. kiadásban jelent meg Miklosich id. műve ily czím alatt: Die subjektlosen Sätze.

akár személytelen, akár személyes *igével* kifejezve, személytől elvontan is képzelhető, lehetséges, mint: *esik, dörög, villámlik*, vagy *iárnak, jönnek, mondják*; és ezek alanytalanság számba is jöhetnek. De *névállítmánynál* alanytalanságot feltételeznünk nem lehet, nem szabad, ha az alany még oly távol esik e névtől. A magyar állítmányt az ő alanyához — mindig a jelentő jelen 3. személyét értve — nem külső jelek viszonyítják: *belső* (értelmi) viszony köti a két mondatrészt egymáshoz, s ezt a magyar nyelvérzék személyrag nélkül is meglegeli, ha alanya még oly rejtett. A személytelen igeállítmány és a látszólag alanytalan névállítmány közt a különbség az, hogy az igehez alanyt lehet hozzá érteni, de nem kell: (eső) *esik*, (menny) *dörög*, (emberek) *mondják*; a névállítmányhoz alanyt mindig kell hozzá érteni, ha azt mondatrésznek képzeljem és nem pusztá szónak. Az ige lehet alanytalan mondat állítmánya, a név nem. Miklosich (i. h.) példáiban e névszók: *mese*, es ist das eine Fabel, *kötelességem*, es ist das meine Pflicht, e gondolatokat csak a megfelelő alany hozzá értésével adják.*) E nélkül *mese*: (eine) Fabel, *kötelességem*: meine Pflicht.

Hadd tekintsük már most közelebbről, a mi alanytalanságainkat. Ezek t. i. mondatok, a melyekben állítmány

1. a fennemlített személytelen igeik: *esik, dörög, villámlik*, vagy általános alanyú személyesek: *jönnek, mennek, mondják, tudják*;

2. *van* ige ily melléknevekkel: hideg, meleg, sötét *van* (l. alább), ha csak nem akarom ezeket főnévileg használt mellékneveknek tekinteni;

3. *van* ige határozóval, és pedig *a*) helyivel, mint P. 196, 4 Boldogtalan leszek Koporsóm zártáig, Csak az vigasztal, hogy *Nincs messze* odáig (l. még alább); — *b*) módhatározóval *így, úgy, hogy*, pl. P. 365, 1 Nem *úgy van*, a mint volt (l. még alább); A. II, 185, 20. *Úgy van*, kiki tüzzel mondja.

Az alanyt pótló igenév (l. alább 155. l.) és függő mondat (156. l.) is Miklosich szerint ide tartoznék. De mivel nyelvtanosaink más álláspontot foglalnak, az ide való esetekre nem leszünk tekintettel. S miután feladatunk, csak «van» természetét puhatólni, nem törődünk ennek multjával se (így *úgy volt*) s a többi ehez fűződő alanytalanságokkal, a minők: *úgy kell, lehet, lett, tet-*

*) Több példát l. a 151. l.

szik, történt. De azt meg kívánjuk jegyezni, hogy a hírlapirodalom túlhajt a nyelvtanilag megengedett szabadságon, mikor így ír: «Velenczében *volt* egy esős tavaszon», l. Budapesti Hírlap 1889. ápril. 7-diki 96. sz. tárczája elejét. A német csak segít magán így: «*Es war in Venedig an einem regnerischen Frühlingstage*» azzal a semmit jelentő *es* névmással, milyene nincs meg a magyarnak az alany pótlására.

A név mint mondatrész, úgy mondtuk, képtelen a szigorúan vett alanytalanságra (134. l.). Csak a határozókkal található a névbeli állítmány «*úgy van, a hogy tetszik*» mintájára, mint: «*úgy szép, így is jó* ily bús legénynek (P. 284, 25)», «*Mikép jutott e hegyre e szobor? A földről vitték őt oda, vagy az Égből esett le? Így szentebb; de úgy Magasztosabb, ha emberkéz emelte* (P. 664, 23)», «*Csak úgy virág, ha tarka; Csak úgy asszony, ha barna* (P. 595, 21)». — Az *így, úgy, hogy* módhatározók ugyanis e névmásoknak *ez, az, a ki* felelnek meg. Ugyanezeket a névmásokat képviselik is az utóbb említett alanytalan névállítmányos mondatokban, s mint ilyenek követelik a magyar nyelvérzéktől az alany és állítmány közti viszony értelmét. Tehát: *úgy* szép, *így* jó a. m. *az* szép, *ez* jó. — Csak így magyarázható, hogy *úgy, így* egyedül is mondat-helyettesítő pl. ebben: P. 77, 31 *Így*, Rákóczi bátya! most szent a frigy velem. 57, 2. Nem *úgy* jó bátya! így nem alkuszunk. A. III. 201, 7 Igen uram! Prágát mi beveszszük haddal. Nem *úgy*, a király mond; hiszen ez nem virtus.

Sajátságos a *-ből* ragú főnév mellett a határozatlan számnevekkel képzett alanytalanság, mint P. 96, 10 Itt a mogorva úr Szóhoz jutott s szólt: *Elég* már a komédiából. *) V. ö. 675, 13 *Elég* volt már a furulyából.

IV. Állítmány hiánya.

Az állítmány, akár ige akár név alakjában szerepel, az alany cselekvését vagy állapotát az idő pillanatához vagy hosszához köti. E két időbeli mozzanattól csak igenév alakja vonja el azokat. Legelvontabban fejezi ki a cselekvést vagy állapotot a főnév. S akár ige származéka akár tárgynak a neve, az képviselheti az állítmányt egyedül (l. alább 164. l.) is, ha állapotát vagy minőségét kell meg-

*) De így is: *elég* ebből *ennyi*. (P. 740, 11).

jelölni oly alannak, mely más mondatból hozzá értendő vagy csak gondolható.

E hozzá értés, hozzá gondolás teljesen megszűnik, mikor a gondolat még nem öltött mondat-alakot, csak czim vagy tétel (thema) gyanánt szolgál a rákövetkező mondatnak, mint P. 653, 9 *Szeretet!* hah, ezt a szép virágot Tövestül kiteptétek ti rég. 762, 25 *Küzdő gerjedelmek, fény, homály*, csapongó *Vágyak és remények tarka serege*, Melyek majd borongva majd derengve kelnek, Indulat csatáit a zajló kebelnek, Ah! ki festi le? 726, 9 Piros bársony *köpenyege*, Ide vele! hamar ide!

Ide nem való az egyedüli alany függő mondatban, mint A. II. 33, 22 «S tán a szó belőle, míg *a világ*, folyna», melynek állítványi kiegészítése egy ismeretes közbeszédtől van feltételezve, v. ö. 159. l.

Ellenben gyakori az állítmánytalan főnév akár egyedül, akár többed magával, mikor mellékkörülmények jelölésére szolgál. E mellékkörülmények mint egy képben úgy csoportosulnak a főtárgy körül. Ezek:

1. Az idő fogalmai: P. 446, 1 Kellemetlen őszi *reggel*. Kedvetlen borus *idő*. Hulldogál az elvirított Őszi tájra az eső. 511, 17 Tavaszi *délután*, verőfényes *idő*; Az égen kis fehér felhők uszdogálnak. 430, 1 Borus, ködös őszi *idő*, A nap nem is pillant elő. 721, 1 Hideg *idő*, hűs őszi *éj*, Ott kandallómon ég a tűz. 372, 1 Vad téli *éj*; Sűrű hópelyhek esnek;

2. a *hely*: A. II. 480, 18 Pusztá *gyep*, egy nyul sem bujna el ott lesben. P. 755, 1 Erdő szélén pusztá *csárda*; Héj, mért sietsz oda, sárga? 504, 1 Négy ágú *épület*, a mely be sincs fedve, Mei akasztófának vagyon keresztelve, Akasztófa mellett hollók *károga*sza. 607, 9 *Rózsabokor* a domb oldalon, Borulj a vállamra angyalom! 607, 13 Lenn a Dunában a nap *képe*, Reszket a folyó örömébe. 517, 11 Idétlen *rom*, mogorva pusztá *vár*, Falai között senki sem tanyáz. P. 725, 1 Elpusztuló *kert* ott a vár alatt, Elpusztuló *vár* ott a kert felett; Rajtok borong homályos szomorun Az őszi köd és az emlékezet;

3. *égi* tünetmények: P. 713, 13 Köröskörül sötét *felhő* az égen, Egy magányos csillag ragyog közepén. 603, 13 Holdvilágos sárga *éjfé*l, Sirjából az ifju fölkél;

4. *hangbeli* tünetmények: P. 731, 5 *Ordítás*, dob *pergése*, De hallik Kont mennydörgése. 731, 1 Isszonyú *csend*. Kont lehajlott,

A kiomlott vérbe markolt. 475, 13 *Semmi zaj*. Az ünnepélyes csendbe Egy madár csak néha fütttyentett be ;

5. *személy* leírása : P. 779, 5 *Piros orca*, piros *ajkak*, Barna *fürtök*, barna *szem*, És ez arczon és e szemben Mennyi lélek, istenem ! 472, 3 Fölugrott a lóra, kengyelben két *lába*, Sebes vágatva ment erdők vadonába. 654, 9 Az egyik kezemben *fegyverem*, A másikat sem hevertetem. A. II, 127, 3 Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szűrt, Rossz *süveg* fejében, vállain kötő *fék*, Akkor egy otromba lóra fészkelődék.

A mellékkörülményekből alkotott leírás rendesen megelőzi a főtárgyat, de követi is : P. 369, 31 Láttam mellettök fényes arczokat, Miken a jólét napja ragyoga, Bokáikon arany *sarkantyú*, sárga. 476, 2 Pórményecske jött, *korsó* kezében. A. II. 166, 20 Király lova is már ott áll vezetéken, Rojtos takarója csülkét veri épen, Ezüst liliummal tele írva *selyme*, Üstöke gyémántján struczlobogó *pelyhe*. P. 637, 30 csak félig mutatják A betyár alakját, Kit éji szállásra prüsszögve visz a ló, Háta mögött *farkas*, feje fölött *holló*.

Míg az eddigiekben a mellékkörülmények *névelőtlen* és *kötetlen* követték vagy előzték meg a főeseményt, a következőkben ezt a leíráshoz «és» köti. Ezekben a körülmény, a melynek *hatása* alatt következik be a főesemény, váratlan, meglepő. Ilyenkor

1. az *idő* rövid : P. 586, 4 Még egy *perc*, s örökre zárva léssz. 710, 15 Még csak néhány *perc*, És kockánk eldobva léssen. 522, 6 Egy futó *pillanat* A tóra mellettem, s benne kit látok meg ? 246, 14 Csak még egy *pillanat*, S most pókháló fődözné Versirő tollamat. 440, 1 Egy pár rövid *nap*, és én megint éltem. A. II. 477, 6 Honuk alatt támad rút kelevény képe, Egy *óra*, egy-két *nap* s az erősnek vége. P. 652, 5 Egy ilyen nap *vezérsége*, S díjazva van az élet. A. II. 51, 11 Egy *marokszorítás*,*) s ha száz lelke volna, Még is elhallgatna ;

2. a *mellékesemény gyors* : P. 58, 43 Nem is nyögött, egy *rángás*, s vége volt. 58, 18 Egy *újsuhintás*, és Jób homlokát elborította vére. 260, 3 Idő, szárnyadnak még egy *csattanása*, S a jelen év is sírban szendereg ;

A kötő «és» csak egyszer — aligha nem sajtóhiba folytán — hiányzik ebben : A. II. 496, 2 Egy fuvallat, [s] összedől e kártyahalmaz.

*) Azaz, annyi idő, a mennyibe «egy marokszorítás» kerül.

Jellemző végre ez utóbbiaknál, hogy a mellékkörülményeket «egy» és «nehány» jelzi, csak egyszer nem: P. 513, 9 (az ürge) mint szalad! *Pillanat*, S oda benn van.

Különben mily mondatidomoknak a képviselői emez állítmánytalan alanyok, mutatják példák, melyekben a rövidítések teljes mondatokká fejlődtek, mint P. 689, 9 Egy *percz* jöhet, s az épület ledől. 492, 31 Oh ha bírnám e hangszert! *Pillanatra* érintém csak És dalától reszketett Örömében a teremtés.

A) «VAN» ÁLLÍTMÁNYI MELLŐZÉSE.

Felosztás.

Közöltem a név állítmányképeségéről szóló szabályunkat, mely *van* kihagyásáról a szót teljesen kizárja. Ennek bizonyítására a példák száma régibb és újabb irodalmunkban egyaránt nagy, és ezt ki kell emelnünk még egyszer azok ellenében, a kik azt kevesellik. A példák sokasága meggyőzött az eset *gyakoriságáról* úgy, mint *sokféleségéről*. Sokfélék azok az alany és állítmány minősége szerint. A következő *felosztásra* alkalmat adott az állítmányi név minősége a nevek *különfélesége* szerint. Kezdem t. i. az állítmányi melléknéven, folytatom főnévvel, névmással és végezem a számnéven (I—IV). Az állítmánynév osztályait követni fogja egy néhány oly osztály (V—VII), melyekben *van* a név e képességét kizárja. Végre következnek osztályok (VIII—XIII), melyekben a név megosztja az állítmányképeséget *van* igével.

1. A melléknév állítmányképesége.

A melléknév *van* hivatva első sorban értelmezni a főnevet akár állítmányilag akár jelzőileg. E melléknév lehet egyszerű úgy mint képzett és összetett. Állítmányképeségre nézve vele egyenlően jogosult a névmásféle (*enyim, tied, annyi ennyi, olyan ilyen, akkora ekkora, más*) és számnévi (*hányadik, első* stb.) melléknév, valamint a jelen (pl. *kész, forró*) és mult (pl. *átkozott, elhagyott*) névjelző. Ide valók végre a középfok, a *-nyi, -uú* és *-é* ragúak meg képzőjűek is. — Elebbi állításom a melléknév állítmányi ú. m. jelzői szerepéről csak egy kis megszorítást szenved: a *melléknév többese* (pl. *jók, szépek*) és *e birtokos névmások*: *enyim, tied* csak állítmányi szerepre hivatvák.

Az állítmányi melléknév alanya főnév (I 1) vagy névmás

(I 2). E névmás (mutató és személyes) természeténél fogva hiányozhatik is; ilyenkor az alany hozzá értett (I 3). Végre alanyt pótló az igenév (I 4) meg függő mondat (I 5). Ezek az alanyi minőségek nyújtják a melléknévi állítmányos mondatok további osztályozásának az alapját, melyekhez még hozzájárul emez alanyi főnév egyéb minősítése, ú. m. névelő, jelzés és személyrag.

1. Az állítmányi melléknev alanya főnév.

A főnév címével itt kivételesen nem csak a közönséges, hanem a főnévnek, de különösen alanynak használt egyéb neveket is illetttem.

Emez alosztályon belül az említett minőségeken kívül még kisebb osztályok alakítására ösztönzött a két mondatrész helyzete egymás közt. Alább, a személyragosak alatt egy harmadik mondatelem még apróbb osztályozásra kényszerít.

a) Az alanyi főnév pusztja.

Az alany pusztaságát kiemelni kívánom a névelőssel (*b*), jelzettel (*c*) és személyragossal (*d*) szemben. Az alany névelőtlen-sége kiemelésének nincs értelme tulajdonneveknél s «isten» szónál, bár ez névelősen is áll; s csak a tökéletesség kedvéért soroltam ily alanyokat is ide.

Ám következzenek a példák, a mennyi annyi; s csak ott választékkal, a hol kevesebb is meggyőző.

α) Előző alanynyal: P. 444, 18 Búsulnak a virágok, Szegénykék *betegek*. 533, 28 Erdő, kert, ég, legény *boldog*. 734, 1 Európa *csendes*. Pann. megvét. Szil. 3. (a kapitánok) Mind *egyesek* úi dolgokban, *Hatalmassok* viadalokban. P. 5, 14 Busulás, keresés, minden *haszontalan*. Molnár (T. C. gr. 273) Isten *jobb* királynál. P. 50, 16 De mostan ég és föld egészen *más*. A. II 204, 18 Csát, peczek és fűző, kapocs, ajaj! *mennyi!* 467, 7 Szerencse *serényé*.

β) Követő alanynyal: P. 662, 10 *Beteg* most szegény. Münch. C. Volf 335 *Bódogok* meddők és hasak, kik nem szültenek. P. 70, 5 *Ismerős* előtttem Éjszak, dél, kelet, nyugat. 28, 19 Nem *szükséges* nekik sem étel sem ital.

b) Az alany névelős.

α) Előző alanynyal: P. 764, 11 A huszárok *csinosak*. Molnár (T. C. gr. 273) Az oroszán *erősb* a medvénél. P. 635, 2 a természet

olyan *gyönyörű*. 402, 31 Az idő *igaz*. 300, 25 Az isten *jó*. 71, 9 a boldogság soh'sem *késő*. 786, 30 Az isten *könyörület*es. 286, 10 A felhővel a lélek *rokon*. 223, 14 A tudósok mind *szegények*. 521, 25 a pusztá nem *szép*. 102, 9 az élet *rövid*.

β) Követő alany: P. 621, 19 Csak *annyi* az élet mint futó felhőnek Árnya. 288, 18 Ily *boldogító* már a szerelem. 637, 2 *Csendesek* a tanyák. 617, 21 *Csüggedetlené* a díj. 543, 23 *Dicső* a munka. 516, 7 Mily *édes* az élet, Mily *szép* a világ! 317, 13 *első* a haza. 449, 17 *Halhatatlan* a lélek. 193, 1 *Hányadik* már a pohár? 711, 25 *hitvány* az ember. 358, 22 *Ilyen* a szerelem. 456, 10 *Jó* az isten. A. II 111, 23 *Jó* az isten, jót ad. P. 296, 23 Mi *kék* az ég! 185, 12 *Késő* eső után a köpenyeg. 727, 2 *Kész* a csatára a sereg. 158, 3 *Mogorva* a tél, *puszta* a határ. 323, 7 A *paraszté* a dolog. 40, 4 *rémseges* a bűn. 749, 9 *Sok* az orosz. 570, 20 *Savanyu* a szőlő. 169, 10 *Szép* a hív. A. II. 464, 2. (látta) *Hogy teli** a földvár. 250, 26 Mire *való* is már a fényűzés? 288, 15 *legvirágabb* a jelen.

c) Az alanyi főnév jelzett.

a) *Egyszerűen.*

αα) Előző alany: A. II egyegy tűzfény is a sötétben *bátor*. P. 343, 2 e pusztá oly *határtalan*. A. II. 387, 2 Egyenes út *legjobb*. 98, 24. Egy szó *annyi* mint száz. Bécsi C. Volf 3 *Kié* ez lány? A. II. 394, 42 Mely föld neki *szülő*? P. 105, 17 milyen isten *tagadó* ez ember!

ββ) Követő alany: P. 631, 8 *drága* minden perez. P. 320, 17 *szabad* a holtnak egy óra naponként. 526, 26 *Szép* a lány. 426, 12 *Tied* minden dal, minden hang. 59, 5 *Tiétek* minden kincs. 335, 14 Oly *tündöklők* e szellemek.

β) *Többszörösen.*

αα) Előző alany: A. II 492, 12 A merész élet nem *egyéb* vértónál. P. 339, 14 A magas menny *holdas*, *csillagos*. 242, 2 Ez a kétség *irtóztató*. 136, 34 A tiltott gyümölcs a *legjobb*. 210, 16 Ez a világ *nagy*. Tih. C. 102 Az igen fehér testű emberek igen *fázékonyak*. P. 194, 10. a katonai pálya fene *sík*. 243, 12 e boldogtalan hon Oly *szegény* és oly *beteg*;

*) *Teli* melléknév, másképen *tele*, l. alább.

ββ) Követő alannyal: P. 182, 32 Nem *árva* már az egykor Árvá hon. 304, 6 Bármilyen *barna* is az a kenyér, Itthon sokkal jobb ízü. 525, 10 *Hányt vetett* a vad hullámos élet. A. II 206, 16 Mind *olasz* a csehnek még a magyar szó is. P. 686, 1 *Szabad* a magyar nép. 71, 10 *Szent* előttem minden fájdalom.

d) Az alanyi főnév személyragos.

α) A személyragos alanyi főnév puszta.

1. személyű: P. 509, 22 szívem nem *eladó*. 728, 17 testem nagyon *beteg*. 79, 26 karjaink *erősek*. 258, 4 Lelkem reája *kész*. A. II 214, 15 seregünk *maroknyi*. P. 473, 9 Magyar vagyok, természetem *komoly*. 556, 3 zsebem *üres*;

P. 367, 17 unalmas *hosszu* életem. 369, 25 *Irtóztatók* koronként álmaim. 302, 16 *Lágyabb* szívem a rózsám szemétől. 408, 17 oly *mogorva* képem. 284, 15 *Nyugodt* már kebelem. 268, 26 *Her*vadt vagy: *puszta* életem. 72, 4. annál szebb lesz jövődöm, Minél *rutabb* jelenem. 181, 15 Mért hogy olyan *sárga* képem, Én azt meg se mondom. 282, 4 S *kész* ajkam, hogy csókját ajkadra hintse. 437, 20 Tiéd éltem. 544, 27 *Tied* jövődöm. 544, 21 *Tied* szerelmem. 690, 9 *Szilárd* reményem mint a sziklakő. 764, 12 A huszárok csinosak, de kissé *hosszuk* ujjai. Fest. C. Volf 6 Seregeknek úr istene, *telyesek* mennyek és föld te dicsőségednek felségével.

A személyragos főnevek névelőtlen csoportját azzal a megjegyzéssel zárjuk be, hogy emez utolsó bekezdésben soroltuk fel azokat a példákat, melyekben a közvetlenül megelőző állítmányi melléknév állítmányi voltát kétségbe teheti a követő személyragos alanyi főnév. Csupán többes ragu és «enyém, tiéd» névmásos mellékevek állanak e kétségen kívül. Vö. a 139. l. S ha az alany és állítmány közti viszony tudatát meghamisítja pl. a német nyelv-érzék, hajlandó a magyar az állítmányi melléknév és alanya közé egy *van*-t szurni, pl. a fenti példában (P. 282, 4) így: «kész *van* ajkam, hogy» —. Sőt ha e kétséget kizárólag meg is előzi állítmányát az alany, készen tartja *van*-ját egy ilyen melléknév megtámasztására az idegen nyelvérzék befolyása alatt álló írástudó.*) —

*) Mint pl. H(ojtsy) a Budapesti Hirlap 1880. nov. 30-án 330. sz. tárcacikkében: «A kitűzött időig minden *kész van*».

Hasonló kétséget támasztó jelenséggel találkozunk a következő 2. és 3. személyragos főnévi példákban (β alatt);

2. személyű, α) előző alanyval: P. 702, 8 Csókod most még *édesebb*. A. II. 406, 3 barmod olyan *félénk*. P. 766, 17 kegyed, Látom, *határtalan*. 69, 22 Ételed *jó*. 56, 32 dalold el mind, mivel szived *teli*. 114, 17 Kezed *vörös* mint biborod, Arczod *sápadt* mint koronád, Szived *fekete* mint a gyász. 304, 2 kenyeretek *barna*. 206, 4 Beszélgetések *meghitt és vidám*;

β) követő alanyval: P. 46, 3 *fényesebb* szemed fényes pán-czelodnál. 55, 9 *ismerős* Elöttem arczod. A. II. 182, 22 mire *kész* haragotok, értem. P. 581, 2 *korcsok* fiaid. 616, 28 Százszor *nagyob-bak* lángitok. 495, 15 ha *poros* nadrágod, Kiporozza a káplárod;

3. személyű, α) előző alanyval: A. II. elámultak, udvara mily *fényes*. 289, 19 Keze *gyorsabb* még mint szava. P. 771, 17 Gyászos hallani, Hogy verse *hitvány*, verse *rosz*. A. II. 504, 15 A vezér büntet, de foganatja *kétes*. P. 224, 14 Beszédjek, nem tudni, *magyar-e* vagy *német*. 128, 7 búsul a kürt, hangja *méla, tompa*. A. II. 287, 11 Szeme bortul *nedves*, tekintete *redves*. 177, 6 Szeme *nyájás*, szava *édes*, Maga *tetszős*, bár negédes;

β) követő alanyval: P. 459, 22 *Bágyadtabb* sugára, Mintha —. A. II. 344, 1 már nem *biztos* vára. 17, 2 Kincse volt temérdek, s arra *büszke* mája. 288, 8 Így látnia sem kell, hisz *elég* hallása. P. 754, 8 mézednél még is *édesebb* csókja. 470, 23 A szegény nép! olyan *felhős* láthatára. 153, 8 *Gömbölyü-e* termete? A. II. 262, 23 láttam, mire *képes* jobbja. 473, 11 (ha) *kevés* is népe. P. 564, 9 Alszik az egész föld, *mély és csendes* álma. Pannon. megv. Szil. 3 Nagy erejek mint Samsonnak, Bátor szivek mint oroszláznak. P. 186, 2 de *nagyobb* Boldogtalansága. 62, 7 nem olyan *nagyok* szépségei. 537, 20 *Nehezebb* már láncza mint maga. 286, 17 Királyi széknél *pompásabb* árnyéka. 372, 15 *sötétpiroslok* fényeik. A. II. 295, 12 Túri, ha *súlyosb* gyötrelme. P. 471, 17 Haza jött a ló, de bezzeg *üres* nyerge. 597, 16 *zavaratlan* föld alatti álma.

Mint előre jeleztem az 1. személyűek alatt (a 142. l.), itt is kétséget hagy a követő alany a megelőző melléknév állítmányos-sága iránt. E kétség eloszlatására szolgál egyesekben egyegy név-utó és határozó (*már, is*) az állítmány és alany közé szurva. A mondatvezető kötőszó (*ha, hogy*) ugyan ezt a szolgáltatást teljesíti: előre jelzi a bevezetett szók mondatszerűségét (l. a 151. s 167. l. a) és b) alatt).

β) *A személyragos alanyi főnév névelős.*

1. személyű, α) előző alanyval: A. II. 440, 1 a kezem oly *gyenge*. P. 265, 11 Mind a kettőnk oly *halovány*. 284, 26 A sarkantyum *rozsdás, görbe*. 234, 7 a szobám *világos*;

β) követő alanyval: A. II. 92, 10 *Álmos* a csaplárunk. P. 782, 29 *annyi* a barátom Mint —. 246, 6 *bús* az életem. 126, 18 *Fejér* a fejem. 168, 22 *forró* a szívem. 701, 23 Hideg a vérem és *forrók* a könnyeim. 713, 25 *közös* az ellenségünk. 559, 18 *mennyi* a kínom. 661, 17 *nagy* a mulatságunk. A. II. 508, 13 *Sietős* az útam. P. 72, 2 *Annál több* az örömem.

2. személyű: P. 728, 15 Az orczád *bús*. — P. 60, 5 *Fekete* a pillád, *kék* a szemed. A. II. 46, 9 *gyilkos* a szándékod. P. 652, 17 *halvány* az orczád. 702, 19 *Magyar* a hited. 78, 11 *üres* a konyhád. 158, 1 *véres* a fogad. A. II. 511, 1 *véres* az ujjad.

3. személyű: A. II. 334, 21 rubinttal a czifrája *ékes*. 177, 4 De a szíve szín *mutató*. P. 133, 5 az orra *kurta*. — P. 286, 13 Mi hát az a hír, hogy *annyi* a bolondja? 244, 4 *kedves* nekem a munkája. A. II. 463, 22 *kicsi* a dandárok. P. 265, 4 *Külömböző* csak a nevők. A. II. 168, 11 *Magyaros* a neve. 323, 11 *Meztelen* a karja. 92, 3 Busuljon a lovad; elég *nagy* a feje. Molnár (T. C. gr. 281) Négy *singnyi* az hossza. P. 71, 34 Neki *sok* a gyermeke. 248, 19 Sugaramnál *szébb* a szeme. 253, 6 *szép, ifju* a neje. 445, 4 *véres* az oldala.

γ) *A személyragos alanyi főnév jelzett.*

α) Egyszerűen:

1. személyű, αα) előző alanyval: P. 753, 10 Hő szívem *tied*; — ββ) követő alanyval: P. 370, 9 *ilyek* éji látományaim. 650, 18 *Kárhozottak* és apáink. 197, 3 Dunavíznél *mélyebb* mély szerelmem, Szent Gellértnél *nagyobb* nagy keservem.

2. személyű: P. 709, 21 Szép zenétek hasznót nem *hozó*. 552, 11 egy szótok sem *igaz*. — Fest. Co. Volf 2 Mily *csodálatos* te neved. P. 733, 22 *utósó* e dalod.

3. személyű: A. II. 226, 10 zord hágón gyors lába *szokatlan*. 130, 21 Makkos erdejök *nagy*. P. 538, 20 Kék színe csak kevéssel *Sötétebb*. 305, 15 Piros könnye *tüzes*. — P. 364, 21 *sikeretlen* esdeklő beszédje. 253, 25 *Széles, hosszú* szántó földje.

b) Többszörösen.

1. személyű: 'A. II. 177, 1 A mi lányunk nem *eladó*, *Büszke*, *daczos*, *válogató*. 130, 23 nagy jó uram épen *azok-féle*. 146, 8 az én kezem *balog*. 395, 23 Az én mesterségem ugyis *olyanféle*. P. 447, 6 Az én angyalom Mindennél *szebb*. — P. 81, 5 *Bástyás* az én szívem. 666, 5 *Hosszu* a mi türelmünk. 17, 9 *Kemény* az én szívem. 381, 20 *Legkeserűbb* az én könyüm. 582, 20 *kicsiny* még a mi segünk. 661, 17 *Nagy* a mi örömünk. 36, 30 *Olyan* az én lelkem. 772, 5 mi *szép* A mi földadatunk! 556, 4 *Üres* az én hasam.

2. személyű: A. II. 155, 3 A két szemed *drága*. P. 13, 6 A te karjaid már *gyöngék*.

3. személyű: A. II. 252, 14 *nagyobb* neki annál a legkisebb gondja. P. 745, 21 *Olyan* a két ága mint —.

c) A személyragos alanyi főnév birtokossal.

Ez az a része nyelvtanunknak, mely az idegenek tanításánál legtöbb nehézséget okoz. Ezt tisztába csak a kellő részletezéssel hozhatjuk. Nyelvtanunk meglehetősen mostohául bánik e szakasszal, midőn a birtokos és birtok számára alapított felosztásnál megáll és mondattani sajátosságaira, a mondatelemek helyzetére és szereplésére gondot nem fordít. Más szóval: kíváncsian nem csak alakatlanilag felsorolni a birtokviszonyító ragok értelmét, hanem mondatbeli szereplésöknek is helyt adni a mondattanban.

A helyzet milyen fontosságú a névállítmányos mondatokban, kitűnt, mikor a jelzős fogalomból (*a fekete köszén*) pusztán helyzet változtatásával mondatot alakítottunk és azt mondtuk, hogy az a mondatrészek eredeti helyzete, melyben az alany megelőzi az állítmányt. És nem egy esetet találtunk, melyben a fordított helyzet kétséget idézett. E kétség ellen biztos támasza volt az alanynak a személyrag, s ennél még biztosabb a névelő. Ez utóbbival ellátva költők és szónokok is könnyen alkalmazzák páros mondatokban az ellentétes helyzetet egymás után, mint A. II. 260, 16 *Gyöpös* az út, az éj *siket*. 274, 7 *Gyötrelmes* az élet, a halál *rettentő*. P. 303, 3 *Homályos* a nap, a mező *deres*. 697, 11 *Szomoruk* az idők, a napok *feketék*.

Eddig a két mondatrész csak *kétféle* helyzetben tűnt fel: állítmányt előző vagy követő alanyval, pl. «a ház *szép*» és «*szép* a

háza». A mint e két elem közé egy *harmadik* vegyül (pl. *apám háza* szép), a helyzet többféle lesz, s a volt kétség lehetősége névelő nélkül is megszűnik, de támadnak más nemű nehézségek.

Az alany t. i. e csoportban ketté oszlik (birtokos és birtok: *apám háza*) s az állítmánnyal együtt most hárman képezik a mondatot. Ez a harmadik elem, a birtokos, mindig csak az alanyt jelzi, ha a melléknévi állítmány közbeszuratos helyet is foglal. Az egyik nehézséget képezi épen e három elemnek a mondatban elhelyezése, a másodikat a rag (-*nek*) és névelő (*az, a*) alkalmazása, melyek (rag és névelő) az említett elhelyezés szerint hol maradandók hol enyészők. E szerint kapjuk a következő mondataalakokat:

I. Apám (v. szülék) háza *szép*!

II. *Szép* apám háza.

III. Háza apámnak *szép*.

IV. *Szép* háza apámnak.

V. Háza *szép* apámnak.

VI. Apámnak *szép* (*a*) háza.

Első (I és III) helyre tettem azt az alakot, melyben az alany megelőzi az állítmányt; második helyre (II és IV) ennek fordítottját. Az V és VI alakban az állítmány birtok és birtokos közt foglal helyet. Egy második jellemző vonása a III, IV és V alaknak, hogy a birtokos *nak* ragja helyzeténél fogva maradandó; a VI. alaké, hogy a ragon kívül az *a(z)* is maradandónak látszik.

Ez nem zárja ki a névelő és említett rag alkalmazását a többi (I—IV) alakokban, csak hogy ezekben a névelő úgy mint a rag mozgó, enyésző. A szerint tehát, a mint e kettő e mondatokban további alkalmazást nyer, kapunk következő másod alakokat:

I. Apám háza *szép*.

1. *Az* apám háza *szép*.

2. Apámnak háza *szép*.

3. *Az* apámnak háza *szép*.

4. Apámnak *a* háza *szép*.

5. *Az* apámnak *a* háza *szép*.

II. *Szép* apám háza.

1. *Szép* az apám háza.

2. *Szép* apámnak háza.

3. *Szép* az apámnak háza.

4. *Szép* apámnak *a* háza.

5. *Szép* az apámnak *a* háza.

III. Háza apámnak szép.

1. *A háza apámnak szép.*
2. *Háza az apámnak szép.*
3. *A háza az apámnak szép.*

IV. Szép háza apámnak.

1. *Szép a háza apámnak.*
2. *Szép háza az apámnak.*
3. *Szép a háza az apámnak.*

V. Háza szép apámnak.

1. *A háza szép apámnak.*
2. *Háza szép az apámnak.*
3. *A háza szép az apámnak.*

VI. Apámnak szép háza.

1. *Apámnak szép a háza.*
2. *Az apámnak szép háza.*
3. *Az apámnak szép a háza.*

E 28 fő és másod alakok majd mind egyike talál hol a melléknévi hol a főnévi (158. l.) állítmányos mondatainkban képviselőket, csak ezek az alakok nem: III₁, III₃, IV₁, IV₃, V₁, V₃. De további kutatás nyelvtani szabályaink szabadelvű alkalmazása mellett hiszem hogy ezekre is találhat példákat.

Statistikailag bebizonyult továbbá, hogy emez alakok közül leggyakoribb az I. és legritkább az V. Az egyes másod alakokat külön tekintve leggyakoribb a II₂.

I. fő alak: P. 160, 17 Lelkem útja tetteimben *Egyenes*. 189, 24 füstöd fellege, Miként galambom szeme, *kék*. 549, 24 gazdájok lelke *kicsiny*. A. II. 328, 9 Maga lova *fényes*, paripája *kényes*. 285, 14 a zuztól erdők haja *kondor*. P. 154, 11 Csókod lángja mint a napfény *mennyei*. 727, 25 Szivők nem minden porczikája *rosz*. A. II. 422, 20 Lajos hadi népe még *serényebb*. 144, 1 Rozgonyi lakása nem valami *fényes*.

1. másod alak: A. II. 455, 18 a szája s szeme vége *fodros*. P. 333, 7 a szőlővessző és a Költő sorsa oly *hasonló*. 195, 8 a szemem héja Oly *nehéz*. 767, 23 A színpad célja *nagy*. 485, 13 Az alkotmány rőzsája a *tetek*.

2. másod alak: P. 81, 9 (Fejedelem) Kinek koronája *dúsabb* az övénél. Weszpr. C. Volf 8 (az ur isten) kinek birodalma *közön-séges*. P. 46, 11 Ildikónak arcza *szép*. 698, 10 Szárnyának röpte *merész és magas*.

3. másod alak: P. 638, 17. (galamb) a melynek érintése oly jó. 676, 21 A költészetnek istene Olyan *kegyes* hozzám. 549, 24 a gazdának lelke *nagy és szép*.

4. másod alak: P. 302, 9 Paripámnak az ő színe *fakó*.

5. másod alak: P. 125, 7 Az uraknak pedig az ideje *drága*.

II. fő alak: A. II. 11, 13. *drága* S nem *megunt* előtte Isten szép világa. 9, 17 *Ilyenforma* Toldi Miklós gondolatja. P. 422, 1 Szép Olaszország ege.

1. másod alak: P. 300, 20 *Édes* a szabadság tiszta levegője. 189, 22 Nem *kék-e* a menny födele? 654, 13 *Koszorus* a haza homloka. A. II. 502, 8 *Közös* a kettőjük minden java, titka. P. 226, 17 Egészen *más* a színész végzete. 462, 23 *Mienk* a konyha szöglete. A. II. 390, 16 Megmutatom, *milyen* az ítélet napja. P. 600, 19 *siket* a magyarok hazája. 285, 1 *Szent* a költő lantja. 491, 5 *Sötét* az ember kebele.

2. másod alak: P. 184, 2. Sűrű a fűvön az éj harmatozása, De *sűrűbb* két szeme könnyének hullása.

3. másod alak: P. 61, 5 *Csendes* a révkocsmárosnak háza. 160, 15 *Tiszta* e kebelnek mélye. 556, 1 *üres* az embernek Zsebje.

4. másod alak: P. 302, 14 De *tüzesebb* rózsámnak a szeme.

5. másod alak: P. 302, 13 Héj, *tüzes* a kovácsnak a szene. 470, 4 *nagy* az én szívemnek ő gyönyörűsége.

III. fő alak: A. II. 149, 20 kínja szerelmednek annál *gonoszabb*.

IV. fő alak: P. 36, 6 *igaz* egy betűig Tartalma beszédidnek.

VI. fő alak: P. 650, 27 (ember,) Kinek *drágább* rongy élete.

1. másod alak: P. 5, 19 uramnak úgy is *rosz* a csillagzatja. 94, 4 (mindenki) Kinek *jobb* a ruhája mint tiéd. 317, 16 (a haza) melynek *annyi* a baja.

2. másod alak: A. II. 471, 9 a királynak *sietős* parancsa.

3. másod alak: P. 310, 22 (ennek) a mai napnak *Nagy* az ára.

2. Az alany névmás.

A névmás úgy, mint a megelőzőkben a főnévi alany, helyzetre hasonlóan változó: hol megelőzi hol követi alanyát. Csak a visszahozó nem: állandóan állítmánya előtt áll.

a) Az alanyi névmás személyes.

1. alanyt előzve: P. 462, 17 ő *boldog*. 114, 15 ők *ártatlanok*. A. II. 148, 8 ő nem *gazdátlan*. P. 162, 2 A deákné vásznánál ő *se jobb*. 57, 20 ő *kettőnké*. 206, 13 ő becsületes *lelkű, igaz*.

2. állítmányt követve: P. 724, 24 csak *álmos* ő, de nem beteg. 659, 14 Nem *egyebek* ők mint árnyak. 221, 3 *Egyetlen* ő, ki nem hagyott el. 230, 19 És *ilyen* ő tetőtől talpig. Toldy C. gr. 106 Dícsérjétek az úristent, mert *jó* ő. P. 719, 8 *Nagyobbak* ők mint a hadvezérek. 293, 17 Mi *szépek* ők!

P. 789, 13. oly parányok, a *minő* ön, Levett kalappal szóljanak velem. A. II. 233, 14 *Maga* még sem *kényes*. 339, 13 *Maga*, tudom, *jámbor*.

b) Az alanyi névmás kérdő.

A kérdő névmások közt csak az eredetit (*ki? mi?*) hiszszük ide valónak, a melyről említettük (133. l.), hogy csak melléknévi állítmánynyal szemben képviseli az alanyt. P. 197, 1 Mi *nagyobb* a nagy Szent Gellért hegynél? Mi *mélyebb* a mély Duna vizénél? 576, 15 Egy szempillantásnál mi *rövidebb*? 781, 23 Mi *sötétebb* mint e köd? 698, 25 s én valóban nem tudom, mi *több*.

Hasonló figyelmet érdemel e névmás mint osztó: A. II. 364, 11 ki *paraszt* ki *műves*, kinek odva szerzet.

Utánzatai közt legközelebb áll *melyik*: P. 788, 11 S *melyik* nem *büszke* most? 423, 24 E két baj közt *Melyik jobb*?

c) Az alanyi névmás határozatlan.

α) (*a*) *ki*: A. II. 360, 5 ki *bűnös*, haljon. P. 701, 20 A ki csak *francia*, mind testvér. 649, 21 A ki *gyáva, siket* is, nem Hallgatott rá. 446, 9 Vannak, a kik Én előttem *kedvesek*. 43, 8 bíró uram az, ki követ gördíteni *képes*. 732, 16 a ki *kész* a halálra, Az diadalmaskodni fog. 727, 1 A ki *magyar*, a ki *vitész*, Az ellenséggel szembe néz. A. II. 202, 11 a ki *üdösebb*, egyre fejét rázza.

β) (*a*) *mi*: A. II. 19, 13 a mi az *enyém*, azt elviszem. 211, 4 Szedi a nép össze, a mi *félő*, drága. P. 15, 27 Készítsen, a mi *jó*, mindent. P. 105, 4 elmondta a szenvedéseket, mik a nyomornál még *irtóztatóbbak*. A. II. 256, 23 Ne hallja korán meg, a mi úgy is *késő*. P. 191, 25 sok, a mi *sok*. 447, 6 angyalom mindennél szebb, a mi csak *szép*. A. II. 496, 7 asztalához ült, hol (mi nála *szokat-*

lan) Nagy halom levél gyűlt össze. P. 786, 19 És a mi több, a mi fő, Az isten könyörületes.

γ) (a) *mely*: A. II. 188, 2 (paripa) *mely bokros* avagy *csiklós*. P. 647, 20 (lég) *Mely dögrészes*. 657, 11 (érzemeny) *Mely édesebb* a kárhozatnál. A. II. 396, 12 (csoport) *mely, látja, olyan maga forma*. 500, 10 (kunyhó) a *mely egy kúp nádhoz*, Benne meg egy ember, *hasonló* baráthoz. 252, 22 De megint jó egy percz, . . . a *mely keserűbb* mind ennél. P. 615, 4 (élet) *mely érted halni kész*. 350, 6 (világ) *Mely úgy sem más mint egy csatatér*. 736, 10 S dicső lesz élted, boldog és szabad, A milyen *senkié* a nap alatt.

d) Az alanyi névmás mutató.

α) *ez*, 1. állítmányt előzve: P. 19, 15 És *ez elég* neked. 727, 23 Ez mind igen *jó*, mind valóban *szép*. 736, 7 Egy ember a haza, s *ez* halni *kész*. A. II. 435, 17 hisz *ez pompás*. P. 615, 23 Éld le ifjúságodat! Ez *rövid*. 432, 32 és szerelmem? oh *ez* véghetetlen.

2. állítmányt követve: P. 161, 21 nem *elég* *ez*. 234, 5 Annál *megfoghatatlanabb* *ez*. A. II. 507, 10 Hát csak *olasz* *ez* is. P. 318, 28 Csak *chyan* *ez* mint a virág. 631, 15 *Szent* és *nagy* *ez* valóban. 587, 5 nem is oly *szép* *ez* mint szeretőnk. 73, 21 Nem szentségtelen lábnak *való* *ez*.

β) *az*, 1. állítmányt előzve: P. 424, 18 A ki legszebben *hizeleg*, *az boldog*. 229, 13 *Az igaz*, most jobb az állapotom. 462, 23 *Az* oros, *az igaz*, Hogy pattog. 690, 25 *Az igaz*, hogy torkára forrt az a Kún barátság. 767, 25 *Az illő*, hogy legyen Főben kebelben ép. A. II. 480, 17 *az lehetetlen*. P. 692, 2 a mi sok, az csak *sok*.

2. állítmányt követve: P. 131, 23 *Elég* a hozzá, hogy sátraikba bújtak. 632, 22 *jó* az nekem. 136, 24 *iszonyuságos* *az*, a mit hallotok. A. II. 68, 1 *keserű* az nekem, A mit jelentenem gyász kötelességem. P. 163, 3 Mert *kellemes* *az*, noha sok sebet ejt. 125, 7 épenséggel *mások* Azok, a kiket én mulattatni vágyok. 132, 7 *Nagyobb* *az*, hogy recseg az asztal. A. II. 218, 15 Jön a magyar, dül, ful; *özön* *az*, temérdek.

γ) összetettek: A. II. Emez *fiatal* még, az terepely immár. P. 415, 5 Legény, leány: amaz *szőke*, Ez barna. 183, 14 úgy hiszem, ennyi untig *elég*. 599, 20 Nekem ennyi Nem *elég*. 696, 25 Annyi *szent*, hogy minket Vissza nem visz.

c) Az alanyi névmás határozatlan.

P. 59, 31 Egyik *fehér* és a másik *piros*. 549, 22 (paloták) a hol Minden, minden *más*. 68, 9 Minden oly *bús*, Oly *kedvetlen*. A. II. 209, 22 De azért mind *részeg* a cseh barát mellett. P. 779, 2 S nem mindenik *haszontalan*.

3. A melléknév alanya rejtett.

Az elébb talált alany-pótló (mutató és személyes) névmásokat a magyar érzék alanyokul nem követeli. S hiányukkal ha végkép elesik az alany, azt valamely megelőző mondatban megkeresi, meg-
leli és ahoz való viszonyát az egyedül maradt állítmánynévnek fenntartja, a nélkül, hogy ez személyragos voltára vagy nemi különböztetésre szorulna, mint más európai nyelvek. Csak a többes ragú melléknév meg a birtokos névmások minősítik magukat külsőleg is állítmányiaknak (l. 139. l.). Ilyenek: P. 85, 24 De hisz mind egy; elég, hogy *boldogok*. 370, 10 *ilyek* éji látományaim; De nem csodálkozom, hogy *ilyenek*. 560, 9 Koldus vala az, Királyfi emez; Mi különbség! De egybe *hasonlatosak*. A. II. 406, 20 *Képesek* a zsoldért nemzetöket verni. 311, 24 Urokért Lajosért élni halni készek. P. 546, 17 Hadd menjenek! nem *méltók* Egy sorban állni vélünk. 430, 8 Mint füstölnek (a tűzbe dobott lombok)! De nem csoda, mert *nedvesek*. A. II. 488, 24 ülnek vala többen, A mint *öregebbek* rangban vagy időben. 86, 33 én őket, bár *vétkesek*, Vétőkben is fölötte szeretem.

De az állítmányosság e külső jele nélkül is megtaláltatja velünk a rejtett alanyt a nyílt állítmányhoz ugyan az a nyelvérzék, mely képes volt két egymás mellett álló névből mondatot alakítani. Segítségére jön e nyelvérzéknek egyegy kötőszó, a minőket mindenha mondatvezetőknek ismertünk, rá mutatván a következő név állítmányszerűségére és egyszersmind a gondolat feltételes (*ha*), tartalmi (*hogy*) vagy magyarázó (*mert*) és egyéb viszonyára a megelőzőhöz. Éreztük ezt a könnyítést már elébb (113. l.), azzal a különbséggel, hogy ott két név töltötte be a két mondatrész szerepét, itt egyetlen nevet kell állítmánynya és mondattá bélyegeznie. Ilyen kötőszók:

a) *hogy*: A. II. 236, 16 Megnézte a csöp vért, s izlelte, hogy *édcs*. P. 436, 22 várok, míg nem mondod, hogy *elég*. 627, 30 Nem

is foghatják rá, hogy *fösvény* vagy *lusta*. 711, 3 Te reád merik azt mondani, hogy *gyáva*. A. II. 498, 5 Meggyőződött róla, hogy *igaz*. P. 636, 15 Alant röpül a nap mint a fáradt madár, Vagy hogy rövid *látó*. Már öreg korától. 251, 5 Volt bennem annyi emberismeret, Rá foghatnom, hogy nem *más* mint színész. 129, 20 Könnyebb volt lelkének, Ha csak a nevét hallotta, hogy *német*. A. II. 150, 8 Még az irigység is megvallja, hogy *rendes*. 18, 19 Nem válik belőle semmi, csak nagy léha, Hogy parasztnak is *rosz*. P. 68, 24 Ételed jó, . . . egy a híja, hogy Nagyon *sótalan*. 121, 10 szentül hitte, hogy *szabad*. A. II. 299, 19 látták, hogy *több* az elégnél. 462, 13 belátták, hogy *több* a kettőnél.

E «hogy» érzéki igéknél el is marad, mint A. II. 149, 20 Toldi nem oly hetykén mozdul neki ellent; Látszik, elég *bátor*, De vigyáz a mellett. P. 133, 21 S ezzel kész az arczkép; Érzem, *tökéletlen*.

b) *ha* : A. II. 290, 24 De *ha becstelen* már, az előtt is legyen. P. 420, 4 a legzajosabbikat Kérdezzétek meg csak, *ha* vajon *boldog-e*. A. II. 336, 13 Jó úton, *ha göröngyös*, lépve. P. 98, 4 *Ha igazságos*, úgy azt nem tehetette. A. II. 222, 24 Fájdalom azt mondja: de *ha késő*. P. 71, 15 (büntetés) Mely, *ha nagy*, azért az, Mert —. A. II. 291, 7 A hír, *ha kivált rossz*, mint levegő terjed. P. 346, 19 (szerelemem) nem gyöngül, *ha néha szelidebb* is. A. II. 422, 5 a zsoldot, *ha való*, fizessék. 341, 5 *Ha neki veszélyes*, hát a nagyanyjának! P. 642, 14 Mi is az a jövő s múlt? *Ha zordon* vagy *ha szép*, Az mind egy.

c) *mert*, *hisz* : A. II. 18, 20 bírna dolgot, mert *erős*. P. 715, 27 E néphez állanék, Mert *elhagyott*, mert a *legelhagyottabb* Minden népek közt. 638, 18 (galamb) a melynek érintése oly jó, Mert *lágyabb* a selyemnél. 756, 20 Azért hagyjátok-e a tájat, mert nem *meleg*? 294, 14 Ládámat tolvajtól nem félttem én, Mert oly *üres* mint sok tudós feje. 212, 16 Megverem, bírok vele, *hisz Vén*.

d) *bár* : P. 215, 21 Megterem sok prédikáció; Nem igen hallgatják, bármi *jó*. 176, 15 S kihajtom egy cseppig borát A teli üvegnek, Bár *keserű*; mert —. 550, 12 Megelégszik ő a pusztai gyeppelel, Bár mi *sovány*. 556, 13 az álom, bár mi *szép*, csak álom. 349, 2 Lejősz-e hajlékomba? *Szűk* s *kicsinke* bár: Oh azért megférünk.

e) *kérdők* (-e, vajon, mért) : P. 536, 28 Fölötte hófehér szobor. Miért *fehér*? miért nem *fekete*? 153, 7 *Felnyúló-e* mint a czédrus?

A. II. 477, 15 Van kifelé innen föld alatti járat. *Igaz-e?* P. 128, 9 Ő sokszor nézte, nem *fehér-e* más? 381, 1 Vagy nem *méltó-e* rá, hogy —? 26, 7 vigyük el? mért olyan *vakmerő?* A. II. 164, 4 *Szerelmes-e* még jó Csuta Györgybe? P. 288, 16 Haszontalan historia az élet; Miért is van? vagy mért nem *végtelen?*

f) *mutatók* (oly, olyan, úgy, így): P. 783, 14 *olyan* gyáva, hogy föl nem kiált. 565, 2 van-e ott is élet? S ha van, ily *gyötrelmes*, ily *bús* mint a földi? 447, 12 A fogyó hold talán az én bánatom; Oly *halvány*, hogy már csak alig láthatom. 60, 12 Át nem érné (a fűzér) az én szerelmemet, Olyan *nagy*. 80, 25 És ez is azért van, hogy szemem őt lássa, Oly *szép* s olyan *bátor*. A. II. 378, 23 Nézték az urak rá, mi ez? oly *szokatlan*. 78, 32 Ott áll haloványan a vezérhölgy előtt, És mint nyelvtelen harang oly *szótalan*. 741, 4. Hófehér volt a föld; Mostan, miként az ifjúnak Reménye, olyan *zöld*. A. II. 177, 19 Majd megeszi, oly *éhes*. 507, 3 De biz azért *boszus*, Haddal neki mért nem foga el egy nyulat.

g) *Mutató nélkül a visszahozó «mint»* tözsomszédsága egyedül is elegendő állítmányi támasznak. P. 515, 2 Haja tél; *fejér* mint a fehérített vászon. A. II. 264, 19 Reszket, *halovány* mint a lilium szirma. P. 151, 10 *Savanyú* mint az éretlen vad alma. 714, 10 Itt van az ősz, itt van újra, S *szép* mint mindig én nekem.

Az egyedül álló visszahozó *mi*, *mily(en)* felkiáltóképen szolgál, mint *oh! beh!* ebben: P. 396, 14 Egy helyre mentek mind a ketten? Oh, *lehetetlen!* 286, 21 egy kis bort is küldtek. Beh *savanyu!* 513, 7 Ott az ürge; Hü, mi *fürge!* 66, 3 Mindjárt itt lesz a hátam megett, S mily *haragos!* 66, 27 Az már aztán a szabó, A ki ezt a ruhát varrja. S milyen *olcsó!* A. II. 300, 4 Mily *szende!* milyen *szép!*

Idevalók még a ragos visszahozó névmás (*mely*) és *mi* származékai: P. 605, 3 Még az órában is, melyben *legvidámabb*, Emlékezni fog rád. A. II. 209, 4 Helyt állani jött a birodalm széken, Adaját is hozva, melylyel *adós* régen. P. 97, 43 Sarat kent rá, aztán nyakon veré, a mért olyan *tisztátalan*. 664, 4 Többet ér egy tekinteted, Mint a tavasz, mikor *legszebb*. A. II. 213, 10 Nem ember az ember, mikor *öltözetlen*. 199, 14 Szól Károly: a mily *dús*, keveset nem hozhat. P. 259, 21 S mióta *boldog*, hangja ritkán jó. 727, 4 Előre! Mindjárt vitéz, mihelyt *magyar*.

h) Egyedül vall a melléknév állítmányszerűségére a *határozó* és a vele egyenértékű ragos név. Ezeknek egyik tiszte úgylis melléknevet határozni meg, közvetlen szomszédságában foglal helyet, míglen e név másik felét hosszabb szünetet követelő pontozás tölti be. Ilyen mindenek előtt

1. a tagadó *nem*: P. 642, 15 Az mindegy; így is úgy is Tolvajnál *nem egyéb*. 651, 21 *Nem elég*; most föl Budára! A. II. 408, 7 *nem elég* tíznek. 502, 6 Rá ismert Anikó, el is pirult mélyen; *Nem idegen*; Miklós biztatja, ne féljen. 320, 11 *Nem ifju*, *nem vén*. 338, 1 *Nem igaz*. P. 574, 20 (morgás) Mely a zajnak csak viszhangja, *nem más*. 395, 18 igaz-e, hogy nálunk valál? Talán *nem is igaz*. A. II. 71, 5 Ezt én *nem akarom*, és *nem is tanácsos*. P. 667, 10 Gyöngye kéz az asszony keze, *nem való* kormányra.

2. más határozók és ragos nevek: P. 56, 9 *Elég* már; most én rajtam a sor. A. II. 248, 22 *Nem lehet*; addig már *lehetetlen*, mondja. P. 86, 11 Ki a családé volt, Most a *világé*. 116, 41 az *nem volt* pusztá álmom; Valónak képtelenség, S mégis *való*. 62, 27 a gyanu furcsa gyermek; Mihelyest a világra születik, Mindjárt *éhes*. P. 727, 4 Előre! Mindjárt *vitéz*, mihelyt magyar. A. II. 158, 17 Egy szóba kerülne: *világos* azonnal. 172, 6 gyere hé közelébb! *Szegyellős* e kicsit. P. 726, 12 Úgy is épen arra *való*. 59, 24 ma Fölkelni nincsen kedve senkinek. Annál *jobb*. 755, 12 mennyi dolga van! Hogy minket békében tarthasson, Éj s nappal *nyugtalan*. A. II. 237, 13 Gondolta, de *nem* szólt. *Visszás* neki, bátor Szeresse.

i) A mondatvezetésre képtelen *kötők* és határozók vagy ketten vegyest úgy elszigetelik a melléknevet, hogy ennek állítmányszerű voltán kétséget *nem* hagynak. Ilyenek a *kötők* vagy határozók *két* felől, úgy mint: P. 519, 7 a dalmesterséghez *Nem ért* az a madár, S *egyszerű* mint magam. 67, 2 Ez komor tanya, A hová az ifjú mégyen. Félig *ép* Félig rom. 55, 16 Mi zaj hasítja a csendet keresztül? Még *halk*, de perczről perczre hangosabb. 132, 2 Ujítás a jelszó e sátán zászlaján, S még a dögvésznel is *haraposabb* talán. A. II. 271, 9 Még *jobb* így. 399, 23. a kobzos maradna, de *kész* is. P. 553, 23 És mégis *kinosabb* talán Mint —. 91, 29 Alig négy *esztendő*s és már lopott. 90, 39 szívá a keserű életet. Csak egy *napos* még. 475, 4 az alkony üszköt vet fejére S *olyan* mintha égne. 627, 3 Jéggel van foltozva (a föld), itt ott *rongyos* is még. A. II. 90, 7 Kívül *nedves* ugyan, a harmat megeste.

k) De a többi egyedül álló melléknevek állítmányképességét is biztosítja az említett viszony tudata (134. l.). Sőt épen azzal jelentkezik a *puszt*a név állítmánynak, hogy egyedül áll, hogy nem előzi, se nem követi más név (alany). Segítségére csak a hangbeli megszakítás vagy pontozás járul. P. 675, 12 Hazugság, szennyes gaz hazugság, S mint a nyelvetek, *akkora* ; Nem pezseg, nem habzik a magyar nép, *Csendes*, de *tüzes* mint bora. A. II. 349, 9 *Átkozott*, a hol jár! *átkozott*, a hol kel! P. 173, 20 Temetőbe kit kísérnek? *Ákárki* ; már nem földi rab. 547, 8 Más ennyit sem tűrne ; régen Mondta voln' : *elég!* A. II. 490, 13 Leszakad a gyümölcs, ma szakad le, *érett*. A. II. 478, 9 *Igaz!* így szólítja Lajost a Tarántit, Volt hűhó valami bajvívás eránt itt. 195, 21 *Igaz* is, megvallom. P. 32, 2 Jeles terv! *illő* Ily okos emberhez. 66, 9 *Jó* ; ha nem hallgatsz rám, Üssön a menykő beléd. 91, 9 mi volt tennap? Szilveszter napja. *Jó* ; legyen Szilveszter. 57, 24 S ilyen mi haszna pörben engemet Mertek bíróul híni, engemet! *Jó*. A. II. 250, 13 *Jó, jó*, nevet Örzse. 198, 17 *Jó, jó!* adok írást, Károly emígy szóla. P. 109, 10 *Irtóztató!* kiálta föl. 492, 16 S ez így tart mindörökké. Föl és alá, föl és alá. *Irtóztató, irtóztató!* A. II. 417, 18 *Kénytelen* hadától leküldeni Kontot. 418, 23 *Kénytelen* a belső övbe magát vetni. 432, 4 *Kész* a hadikoczkát így dönteni vele. 384, 5 *kész* gyónni. 222, 23 Mindegy; *lehetetlen*. P. 77, 13 csak mosolyog Murány . . . *Magas és meredek*, fölnyúl a fellegig. 215, 2 Irják, hogy majd feljönek Pestre. *Szép*. S meglátogatnak. Még *szebb*. A. II. 152, 15 Oda kap rúdjához, neki megösmerszik; *Bizonyos! bizonyos!* 185, 20 *Helyes!* helyes! Úgy van! kiki tüzzel mondja. P. 395, 7 titeket a törpe világ Mindig kicsinyeknek kiált. *Természetes*; hiszen a tölgy —.

4. A melléknév alanya igenév.

Az alany igenévbeli pótlékát ismerte már Sz. Molnár (T. C. gr. 368), IV: Infinitum verbum vel Infinitivi præsens aliquando pro nominativo ponitur, ut: *Jó* dicsérni az Istent, bonum est laudare Deum. P. 631, 19 *dicső* Kín és gyönyör között elvéreni. Érdy C. Volf 49: Minekünk, igaz, *elég* hinnünk. P. 215, 13 mily *érdekes* hallgatni, hogy ha szól. A. II. 136, 22 *Illendő* megnéznünk a kis Piroskát. P. 503, 15 *illő* meglátogatni a társasági termeket. A. II. 248, 7 *Jobb* az idők fátylát rá vissza terítnem. P. 481, 20 Nem

legjobb-e sosem élünk? 641, 14 *isteni* A csillagok szomszédságából A nagy világra letekinteni. A. II. 452, 12 hogy elég had nincs, *képtelen* elhinne. 380, 6. *könnyű* hadakoznunk. P. 673, 5 *Kora* még te néked Sírba fekünnöd le. A. II. 487, 20 Szökni *lehetetlen*. P. 126, 28 *lehetséges* a kívánt földre mennünk. A. II. 479, 4 *Méltó* ezen utat venni fontolóra. 291, 7 *Nehéz* kikerülni, hogy be ne lehelljed. P. 261 3 *Szabad*, mit jövendől, remélnem. *)

Az alanyi igenév hozzáértésére kényszerít az állítmányi melléknév következő példákban: P. 772. 34 *Jobb* annak oda lenni. 292, 3 Soh se búsulj! úgy is *késő*. 788, 28 S *könnyű* már annak, a ki —. 610, 1 Mindent tevél, a mit *szabad* És a mit nem *szabad*. 789, 21 Gorombáskodjék azzal, ott *szabad*. A. II. 207, 24 maga Károly fent lakik a várban; *Szellősb* neki ott fenn, *kellemesebb* nyárban.

A felsorolt példák többségében a melléknév megelőzi az alanyi igenevet.

5. *A melléknév alanya függő mondat.*

A főnévi alanyt itt függő mondatok pótolják, a minőket kötők (*ha, hogy*), kérdők meg visszahozók vezetnek be. A kötös mondatokat az állítmányi melléknév megelőzi.

a) A feltételes függők.

A. II. 376, 9 *Hosszabb*, ha mi balra egy kerülőt tevén Ugy hatolunk át e nemes ország szívéen. P. 226, 13 Még *jó*, ha költőt ér e balszerencse. A. 220, 4 *Jobb*, ha kötést mindent gyorsan aláírunk. 128, 5 *Jobb* bizony, ha nálunk megpihen. P. 185, 15 És *legjobb*, a mit tehetek, ha Előveszem türelmemet. A. II. 401, 2 *könnyű*, ha gazdag az ember. P. 318, 5 *Mulattató, nevettető*, Ha összejön két szerető.

Tulajdonképen ezek feltételes mondatok, és más feltételesektől csak az utómondatbeli állítmányban tűntetnek fel különbséget, a mennyiben ezeké melléknév, a többieké ige. Helyzetileg is az ítélet (utómondat) megelőzi a feltételes részt, míg, ha követi, alanyi viszonyát a melléknévhez felelteti, pl. A. II. 448, 3 Ha sikerül, hát *jó*.

*) A szöveg: hinnen.

b) A hogyanos függő.

P. 85, 24 mind egy; *elég*, hogy boldogok. 589, 17 *Igaz*, hogy ily leány nem Minden bokorba nő. 137, 18 *Illő*, hogy ezen túl szolgálj a nemzetet. 225, 17 *Jó*, hogy az embernek csontfoga van. A. II. 177, 10 De azért, hogy törbe foghasd, Nagyon *kétes*. Münch. C. Volf 321. *Lehetetlen*, hogy ne jöjjenek gonosz bolatok. A. II. 499, 18 *Szent*, hogy ez a Pejko. P. 523, 9 *szép*, Hogy engem ennyire szeretsz. 777, 1 *szükséges*, hogy A költőnek lelke legyen. 691, 13 *Természetes*, hogy mikor a macska Nincs otthon, az egerek tánczolnak. 125, 2 *tudni való*, hogy én itt mostanság Nem írástudóknak . . . beszélek. A. II. 44, 21 *világos*, hogy megint fölkelne.

Alakilag ide való még P. 740, 28 *jobb*, hogy ha ott maradtok, értelmileg a feltételesekhez (a) való.

A feltételesek, úgy mint a hogyanosak egyaránt bevallják függőségüket. A különbség az, hogy a feltételes függők, a feltétel fogalmával megegyezőleg, jövő értelmű gondolatot rejtenek, a hogyanosak tapasztalatiakat és eseményeket, kivéve *illő*-t és *szükséges*-t, melyek értelmüknél fogva a függő mondatra a foglalóval a követelés bélyegét sűtik.

c) A hogyanatlan függő.

Ez a néhány eset csak függeléke a hogyanosoknak: ezek az állítmányi melléknévtől a függőséget *hoggy* nélkül is éreztetik. De e nélkül bizonyos önállóságot is tüntetnek fel, kivált hogy a melléknév elől is hátul is meg közbeszúrva is mint egy határozó helyezkedhetik a mondatban hol megengedő hol kérdő színezettel. P. 23, 30 De annyi *bizonyos*, mennél tovább jutott, Annál sötétebb lett előtte a világ. A. II. 184, 17 *Igaz* ugyan, pártos napjain a honnak kiveték a hálót. 326, 1 Van, *igaz*, egy tudományom. 316, 26 Szilaj vagyok, *igaz*. 158, 20 Hisz nekünk ez úgy sem árthat; *Igaz-e?* 532, 22 Még *jó*, nem vesz éhen műzsád szárnyas lova. 545, 16 *jobb*, maradj el a csaták teréről. 293, 1 Pest csak Pest, *tagadhatatlan*.

d) A visszahozós függők.

Ismétlődik ugyan azoknak egy része, melyekben a mutatót (az) a visszahozó mondat követte (150. l. d β); csakhogy itt e

mutató elesik. Az állítmányi melléknév — kettőnek kivételével — megelőzi a visszahozó mondatot. P. 578, 5 *Balgatag*, ki ily dicső napokban Kenyeret és ruhát emleget. 228, 13 *Boldog*, kinek fejére Az ég oly sorsot mért. 685, 12 nem *magyar*, a ki szolgál. 231, 14 *Szép*, a ki gazdálkodni tud. 442, 32 a ki jármot hágy nyakába tenni, *Méltó* reá, hogy azt hurezolja. P. 41, 35 Mind *igaz*, a mit kántor uram szólt. 205, 15 nem *mindennapi*, a mit most hallotok. 15, 8 nagy *fontosságú*, a mit majd beszélek. 676, 7 Tudom, *kevés*, mit a honért tevék. 191, 25 *Sok*, a mi sok. 175, 6 *Sok* már, a mit életemben szenvedtem. 443, 16 A mit mondtam, nem *új*, de szent igaz. 122, 14 mért gyűjtöd fejedre Az isten átkát? Nem *elég*, A mely már rajta fekszik?

e) A kérdés függő.

P. 23, 29. Nem *bizonyos*, mennyi ideig haladott. 277. 13 *gondolható*, a könnyek és a szók Mi keserűk lehetnek. 269, 18 *Képzeltető*, mint fáj a seb. A. II. 466, 6 Lajos át fog kelni száz főnyi csapattal, Holnap-e, még *kétes*, vagy utóbb pár nappal.

II. A főnév állítmányképessége.

1. Az állítmányi főnév alanya főnév.

A főnév kevésbé alkalmas állítmányi szerepre mint a melléknév. Mindazonáltal a hol a tárgyak tulajdonát elvont alakban, a személyek minőségét hivatal, rang, osztály szerint kell feltüntetni, vagy azokkal egy hasonlatot párhuzamosítani, jobb szolgálatot tesz a főnév a melléknévnél.

A főnévi állítmány felsorolásánál is ugyanazokat a rovatokat tartottam meg, a melyeket a melléknévnél.

a) Az alanyi főnév pusztá.

α) Előző alany: A. II. 347, 6 *alázatosság* Most beteg lelkének keserű orvosság. P. 60, 26 *Csók* az éznek könnyen zavarója. 255, 12 *Feleségűség* járatlan út. 255, 16 *Igazmondás* elhajított kő. 761, 8 *költő* nem a föld fia. A. II. 291, 3 *Pejkó* eszes állat. P. 9, 13 *Rablás*, *fosztogatás*, *ölés* nekünk tréfa. 322, 17 *Keblem* egy édeni kert S *rózsa* e kertben szívem. 502, 21 *Türelem* kicsélt szalma.

β) Követő alanyval: T. C. gr. 281 Három *mélföld Herborna* Marpurgtól. A. II. 196, 3 Közel a határszél, egy iramat *Prága*. 287, 6 Se apja, nagyapja, se senkije *Toldi*.

b) Az alanyi főnév névelős.

α) Előző alanyval: P. 157, 3 Az *álom* ablak, melyen által Lelkünk szeme jövőbe néz. 389, 20 A *bánat* egy nagy oceán S az *öröm* az oceán kis gyöngye. 157, 15 a *dal* malasztos enyh a szívnek. 482, 15 Az *élet* rövid béke s hosszú harcz És a *halál* rövid harcz s hosszú béke. 629, 21 Az *életczél* boldogság. 399, 18 a természetnek az *ember* a legmostohább fia. 426, 29 A *föld* egy nagy betegház. 336, 7 A *képzelet* sebes szárnya sas. 71. 21 A *kétségbeesés* pokoli hang. 616, 4 A *költő* az istenség szent *levelc*. 398, 23 a *lélek* a testnek csak barátja. 160, 9 A *világ* az isten kertje. 487, 16 A *virág* s az erény két atyafi-gyermek.

Egy példabeszédünk így hangozhatik: «Duna vize folyni fog, *míg a világ világ lesz*», vagy jelenben: «Duna vize foly, *míg a világ világ*»; rövidebben, *elfojtott állítmányval*, a költő ezt így alkalmazta: A. II. 33, 23 S tán a szó belőle, *míg a világ*, folyna.

β) Követő alanyval: P. 82, 13 csak szerep s nem más az *asszony-vitézség*. 643, 6 Régi sorsa magyaroknak a *bánat*. 609. 13 Munka, tett az *élet*. 643, 16 Egyszer ember csak a *magyar*. A. II. 213, 10 Nem ember az *ember*, mikor öltözetlen. P. 69, 33 Fél halál a *hallgatás*. 335, 5 Szép csillag a *honszeretet*. Fest. C. V. 1: nagy úr az isten. P. 722, 15 egy kis vigasztalás A bús sziveknek a könnyhullatás. 172, 3 Kikelet a *lyány*, virág a *szerelem*. 219, 13 Virány a *mult*, szorgalmatos méh A hú *emlékezet*. 344, 4 mi szép zöld erdő a *remény*. 631, 24 Drága árú a *szabadság*. 351, 14 rabság a *szerelem*. 98, 22 ember ám a *szolga* is. A. II. 341, 12 Csak baj is a *vénség*.

c) Az alanyi főnév jelzett.

α) Egyszerűen, 1. előző alanyval: P. 273, 21 Minden *dal* kő egy épülethez. 595, 27 Házas *élet* kutya baj. A. II. 178, 1 Özvegy *ember* csak hitvány bor. 52, 19 Egy *fillér* kis darab. 280, 1 Kilencz *helység* már ma pusztá Szalontai zsiros határ. P. 365, 16 minden *lyány* A mennyországnak angyala. 569, 23 Bús *komolyság* és vidám *könny* Csodálatos keverék.

2. követő alanygyal: P. 298, 1 Megannyi páholy mindenik bokor. A II. 19, 1 Átok és hazudság minden ige szádban. 174, 23 Nem a világ egy lyány. 208, 17 Kapuzárás elmúlt; börtön erős Prága. P. 435, 7 Vad ár e szenvedély. 516, 19 Kert ufolag e szív. 441, 22 Törhetetlen láncz körülem e titok. 666, 2 ellenségünk egész világ.

β) Többszörösen, 1. előző alanygyal: A. II. 456, 12 a szegődött bér, mondhatni, ajándék. P. 134, 2 a legszilajabb betyár a mi Tiszánk. 713, 15 Az a csillag ott a magyar nép képe. 132, 4 ama régi jó Elöljáróbeszéd mostan csak Előszó. 362, 4. Az a görbe felföld . . . Könyv, melynek számtalan lapját forgatni kell. 700, 23 A negyvennyolezadik év a legdicsőbb lap. A. II. 173, 19 a jó kedv csak aranyfűst. P. 442, 13 E két országos nemzet a magyar. 483, 25 ez a szentség a szabadság. 392, 7 A lyányi szív csalárd folyó. A. II. 413, 12 ez a kis vár, ugy-e, nekünk bakkfitty.

2. követő alanygyal: P. 377, 11 Szép állat az asszonyi állat. 214, 9 Szép élet a színészi élet. 587, 20 furcsa portéka az a feleség. 565. 21 Nem a világ ez az egy hét. 229, 17 Haszontalan világ ez a mai. 346, 5 Isten előtt érdem a megtérő szándék. 627, 11 Milyen boldogság most a jó meleg szoba. 720, 11 Csatafér a nagy világ.

d) Az alanyi főnév személyragos.

α) A személyragos alanyi főnév puszta.

1. személyű, a) előző alanygyal: P. 781, 1 Alkotmányunk egy vásártér. 339, 24. Címerem most rózsa s nem borág. 137, 3 dajkám a szerelem. 456, 6 Dalaim . . . Holdsugári ábrándos lelkemnek. 322, 8 Keblem egy oroszlanbarlang S szívem benne bárány. 306, 4 mellem folyton égő katlan. 92, 40 nevem Szilveszter. 177, 1 szívem tenger, 193, 9 Torkom a thermopylaei szorulat.

b) követő alanygyal: P. 293, 7 Egy óriás kígyó bémészködésom. A. II. 296, 22 Halál ma egyöknnek e szigeten díjunk. P. 290, 10 Egy hangszer életem. 430, 2 Hervadt lombok emlékeim. 473, 1 Legszebb ország hazám. 602, 10 Szép napkeletnek Viránya lelkem. 474, 25 Meghasadt lant keblem. 348, 5 Szerelemnek lobogója szívem.

2. személyű, a) előző alanygyal: P. 61, 30 Arczod rózsa, de

beszéded csalány. 77, 32 *Barátod* barátom s *ellened* ellenem. 669, 25 *Bírodalmatok* A szabadság kalvariája. 603, 14 *hivatalod* Nem játék, nem tréfa dolog. 698, 18 *Kedélyed* gyermek, *szíved* asszony. 493, 9 *szíved* rémek tanyája. 479, 1 *Szívetek* mindig nyílt ajtaju palota.

b) követő alanyval: P. 182, 16 Tivornya *éjjeled* és *napod*. 206, 9 Örök törődés *naptok* s *éjtek*.

3. személyű, a) előző alanyval: P. 133, 5 *Arcza* kellemdús arcz. A. II. 322, 8 *Czímere* a tündér. P. 713, 20 *Ellensége* minden ember. A. II. 344, 8 *Érdeme* a tört szív, nem az idők hossza. P. 515, 1 *Haja* tél. 358, 6. jobbágysai a csillagok. A. II. 174, 5 *Könnye* is egy kérdés az elolvadt szemben. 391, 6 kezdenek gajdolni Egy magyar vitézről, *neve* Cola Toldi. P. 659, 3 *Orczája* hó, *ruhája* vér, *Keze* halál, *neve* hóhér. 397, 3 Csatára iramlik a fergeteg, Paripája a szél. 136, 9 *Szeme* fényes ablak. 364, 37 *Szeretője*, a ki epedve néz rája, délibáb. A. II. 490, 23 Bízom a Jézusban, *vére* nekem zálog.

b) követő alanyval: P. 79, 30 Elég súly most *szíve*.

β) A személyragos alanyi főnév névelős.

1. személyű, a) előző alanyval: P. 318, 1 A *szeretőm* nyalka gyerek.

b) követő alanyval: P. 171, 5 *Viszontagság* az *életem*. 660, 3 Láng a *fejem*, jég a *szívem*. 208, 5 Gyönyörű kis szőke leány a *kedvesem*. 231, 2 versírás a *Mesterségem*. A. II. 131, 10 mikor otthon vagyok, Csuta György a *nevem*. P. 301, 1 Varró leány a *szeretőm*.

2. személyű, a) előző alanyval: P. 698, 22 A *lelked* férfi. 249, 19 A *szemed*, galambom, Villámló sugár. A. II. 156, 5 Magad is gyermek vagy, az *urad* is gyermek.

b) követő alanyval: P. 229, 13 Ember a *lelked* is, atyámfia. 74, 23 Ember vagy, ember a *lelked* is.

3. személyű, a) előző alanyval: A. II. 471, 13 Pedig ebben csel volt, a *mestere* Károly. 395, 11 a *neve* Könyökvár. 247, 1 a *neve* Toldi. P. 132, 20 A *neve* pediglen jakobinus sipka. 296, 9 Az *orra* érett paprika.

b) követő alanyval: P. 459, 1 abroncs a *czégére*. 683, 21 Szép fővény az *alja*. 210, 3 Árva szívem a *molnárja*. A. II. 100, 21 Széles utca a víz, ember a *sövénye*. P. 562, 29 Éles, hegyes tör a

szava, S édes balzsam az *ajaka*. 730, 11 Láng a *szivők*, láng a *szemők*.

Egy ilyen példa is ide való volna mint «napi járó föld a *ke-rülete*». V. ö. A. II. 19, 11 Száz mérföld a *világ* ere is arra is. Tagadva még azt is mondja A. I. 10, 20 napi járó föld *nincs* a *ke-rülete*.

γ) A személyragos alanyi főnév jelzett.

αα) Egyszerűen: 1. személyű, a) előző alanyval: P. 770, 22 Langy *esőm* a bor. 174, 1 Kis *furulyám* szomorú fűz ága. 46, 21 Végső kívánságom a gönczöl szekere. 519, 9 legkedvesebb *mada-ram* a gólya. 650, 4 Vég *szavam* szabad halál. 431, 24 Bágyadt *szemem* az ősznek Lankadt napsugara. 236, 26 Minden *versem* egy levelke rajt'.

b) követő alanyval: P. 344, 4 villám benne égő *agyvelőm*. 503, 16 Harczos legény minden *dalom*. 505, 18 Egyegy virág minden *gondolatom*. 15, 15 Kukoricza Jancesi becsületes *nevem*. 435, 14 félre vert harang lázas *szivem*.

2. személyű: P. 431, 22 Piros *arczod* a tavasz Viritó rózsája.

3. személyű, a) előző alanyval: A. II. 273, 23 Szeplőtlen *alakja* neki égő szégyen. P. 263, 24 komor goromba *bátyja* a való. 241, 16 Minden *dőfése* százszoros halál. 698, 22 Kis *fészke* neki az egész világ. 176, 10 Végső *imája* Áldás a honra. 81, 36 rideg *magánya* Most a szerelemnek hangzatos tanyája. A. II. 322, 21 már új *neve* Zrinyi. 174, 3 Minden *szava* színméz. P. 612, 3 Második *szomszédja* China.

b) követő alanyval: P. 727, 27 Vét, gyalázat teljes *élete*. A. II. 81, 15 Könnyű dibdáb játék maga *esküvése*.

ββ) Többszörösen, 1. személyű, a) előző alanyval: P. 480, 4 Édes meleg *csókom* hű szerelmi zálog. A. II. 362, 7 Az én *nevem* is György. P. 307, 5 Az én *pályám* nem mindennapi pálya. 432, 22 ez az egy *reményem* is Elmulandó álom. 241, 1 Az én *szerelmem* nem a esalogány. 396, 1 Az én *szivem* egy föld alatti lak. 134, 22 Az én táblabíró és Latóczy Endre Régi ellenségek. 533, 13 az én *templomom* a nyílt, nagy természet.

b) követő alanyval: P. 582, 24 az igazság a *fegyverünk*. 70, 13 Hosszú fájdalom rövid tartalma Sirban két jó *gyermekem*. A. II. 214, 12 Pünkösdi királyság e mi *győzödelmünk*. P. 348, 13

Alacsony kis ház az én *lakásom*. 209, 9 Ómás pej a nyergös *lovam*. 552, 20 Nem angol ló az én *Pegazusom*. 552, 24 Magyar csikó az én *Pegazusom*. 512, 7 Kicsiny leány az én *rózsám*. 565, 21 Tüzes patak a mi *vérünk*. 481, 14 Bolygó tűz az én *vezérem*.

2. személyű, a) előző alanyval: A. II. 338, 24 Másénál bizony a te *fiad* se kárabb. Bécsi C. Volf, 2 a te *néped* én *népem* és te *istened* én *istenem*. P. 707, 29 Az a te *szíved* egyetlen világom. 330, 14 A te *véged* hatalmas mulatság.

b) követő alanyval: P. 667, 14 Gonosz asszony a te *feleséged*.

3. személyű, előző alanyval: P. 94, 35 *Ez egy barátja a kutya*.

δ) *A személyragos alanyi főnév birtokossal.*

I. főalak : P. 336, 12 Nagyságod *híre* csak mese talán. 512, 11 Rózsám *lelke* egész ország. 629, 14 Nőtelen ember *szerelme* Csak virág a kalap mellett. 615, 1 arcod *tükre* lelkem. 307, 14 Keblem *varázsfüve* A büszke öntudat. 13, 25 Törökök *vezére* hét lófarkú basa.

1. másod alak : P. 12, 9 A francziák *földje* gyönyörű tartomány. A. II. 158, 24 a leány *sorsa* csupa kénytelenség. P. 134, 17 A tornász *teteje* torony s óra rajta. P. 210, 1 Az én feleségem *torka* valóságos pergő rokka.

2. másod alak : P. 486, 12 hitemnek *Gyümölcse* kárhozat. A. II. 141, 3 (játék) melynek *neve* torna. P. 138, 4 apádnak minden *hangja* parancs neked. 240, 11 tüzének Örök *sugára* égető pokol. Döbr. C. Volf, 144 Ezért törvénynek *teljesítése* szeretet. P. 659, 12 békójának *töredéke* Fegyver mostan a kezébe. 86, 36 ott volt előtte, Kinek *valója* fény. 157, 8 Szívének mindenik *virága* Életéből egyegy drága nap.

3. m. alak : P. 9, 14 E derék tréfának *díja* gazdag préda. 253, 1 Az öreg úrnak *élete* szánandó gyötrellem. 770, 6 a boros pohárnak *Öble* tengerem. 710, 4 ezen oltárnak *papja* a kis csalógány. A. II. 144, 8 A nagy hasú háznak minden *része* csak tár. P. 537, 3 A szabadság hősinek *tanyája*, Ime, ime, most rabok hona. 60, 16 A szigetnek legszebb *virágszála* Egy vén halász fiatal leánya.

4. m. a. P. 302, 11 Paripámnak az ő *neve* Csillag.

5. m. a. P. 625, 14 Az esztendőnek a *halála* Oly ünnepélyes

egy halál. 135, 2 A vén butoroknak talán a *legvéne* Borbála kis-asszony.

II. főalak: P. 176, 5 Szentegyház keblem *belseje*. 339, 9 sötét föld keblem *birodalma*. 576, 5 Egy kis mennydörgés szívem *dobogása*. A. II. 162, 16 Maga egy háború Toldi *veszett kedve*. P. 91, 11 Olyan fiu ő *kelme* mint a pinty. 348, 23 kert szívem *szerelme*. A. II. 225, 4 Nap az ő *szerelme*.

1. m. a. P. 339, 6 mily rém a Nem viszonzott szerelem *baja*. 208, 1 Árvalányhaj a süvegem *bokrétája*, Árva leány a szerelmem *violája*. 481, 19 Sötét felhő a szív búja. 60, 25 Legtüzesebb bor a szép lyány *csókja*. A. II. 492, 18 Kont a had *fővezére*. P. 667, 9 Gyöngé kéz az asszony *keze*. 400, 16 Mulandóság a királyok *királya*. 328, 5 Pillangó a költő *lelke*. 482, 22 Piros betűk az ünnep *napjai*. 328, 5 Virágos kert a költő *szíve*. A. II. 101, 15 Vérszín a cseh *tolla*. P. 100, 4 mennydörgés a folyam *zúgása*.

2. m. a. P. 329, 1 Méhek s virágok kertednek *lakói*.

III. főalak: A. II. 432, 22 Örököse annak kicsi Martel Károly.

2. m. a. A. II. 489, 1 Nem *tiszte* e lantnak olyatén szolgálat, Hogy megénekeljen. 322, 16 *Törzs apja* ez ágnak Hédervári Lőrincz.

IV. főalak: A. II. 372, 8 Istennyila-zápor méltó *neve* ennek. P. 300, 8 Vízbehullás *vége* részeg örömeinek.

2. m. a. P. 402, 7 Kereszt *jutalma* a fáradságnak.

V. fő alak: A. II. 387, 17 *tanuja* egész Buda ennek.

2. m. a. A. II. *Neve* Hincz és Kuncz a két gyalázatosnak.

VI. fő alak: A. II. 128, 12 Úrnak úr, szegénynek szegény illő *társa*.

3. m. a. P. 433, 2 E szobának szívem az *asztala*. 399, 18 a természetnek az ember a legmostohább *fia*. 647, 8 Azon nemzetnek koldus a *neve*. 397, 5 Csatára iramlik a fergeteg, Kezében a felleg a lobogó, A melynek villám a *nyele*. 667, 9 a gyöngességnek Gonoszság a *párja*.

2. Az állítmányi főnév alanya névmás.

a) Az alanyi névmás személyes.

α) Egyszerű állítmánynyal, 1. előző alannyal: P. 133, 16 ő valóságos *czethal*. 99, 4 ő is *ember* mint akárki más. 190, 27 ő makacs *fej*, föl nem Világosíthatám. 692, 18 ő milyen *férfi*.

777, 5 Nagyságos úr! ön nem *isten*, Még nem is nagy *ember*. A. II. 234, 4 ő igazán *királyné*. 478, 6 ők lelkennek *rokon*i. 294, 18 ő német *színésznő*. 157, 10 ő a lángban *martalék*. 96, 9 ő ily rossz *unoka*. 294, 8 ők is *emberek*. A. II. 322, 8 ők ama híres *Hédeváriak*.

2. követő alany: A. II. 337, 9 micsoda *ember* ő? P. 263, 14 Igen komor, goromba *fér*fő ő. 695, 1 Dicső *fiak* ők. 645, 7 A te dicső szent *katonáid* ők. 358, 5 Egy zsarnok *király* ő. A. II. 249, 16 *Rokon*om pedig ő az anyai ágon. P. 560, 14 Nagy *szellemek* ők. A. II. 221, 22 Nagy *teher* is ő most. 473, 3 Egy kis *világ* maga.

β) Állítmányi birtokossal, 1. előző alany: P. 338, 20 Ők a föld *csillagjai*. 569, 5 ők a hon *eladói*. 491, 22 ő csak egy *gyűrűje* Az óriási láncnak. 329, 17 Ő a tallérnak csengő, tiszta *hangja*. 773, 24 ők a honnak hű *leányai*. A. II. 132, 22 Ő lelkennek *lelke*.

2. követő alany: P. 259, 20 A fájdalomnak *csalogánya* ő. 42, 30 A gondviselésnek Választott *embere* ő. 308, 22 a felhőknek sem *társa* ő sokáig. 212, 22 Furcsa isten *teremtése* ő. 251, 13 Talán ön is (t. i. Thalia *papja*)?

b) Az alanyi névmás határozatlan.

1. Előző alany: A. II. 174, 8 *Mind* csupa szív, részvét. P. 404, 6 *minden* a világon Csak álom. 298, 6 *minden* a legforróbb érzelem. 551, 4 *Mindenik* egy csalogány.

2. követő alany: P. 684, 11 Kittözött zászló *mindenik*.

c) Az alanyi névmás visszahozó.

α) (a) *ki*: A. II. 355, 6 Lakol mind, ki az udvarnál gonosz *ellenségem*. 375, 5 Ki Johanna *híve*, azt felbátorítja. 453, 18 Vajda kiszemelte, ki az ifjú hősök *java*, *lángja*, *lelke*. P. 465, 17 Előre hát mind, a ki *költő*. A. 474, 2 Utánam, ki *legény*, emberi hágsóval. P. 146, 14 csak a bor istene, A kit én imádok, a ki e kebelnek *mindene*. 252, 30 befogad Minden bitangot, gaz sehonnait, Kik a világnak *söpredékei*. A. II. 68, 4 Csak testvér marad az, a ki egyszer *testvér*.

β) (a) *mi*: A. II. 328, 9 Ott van, a mi *ékszer*. P. 721, 18 Minden, a mi *gond*, oda van hagyva. A. II. 212, 23 Oly tréfa ez,

a mi, ha sikerül, *játék*; De ha nem, vér ontó eleven *mészárszék*. P. 615, 4 tördőfés az, a mi Kis *redő* csak homloka fölött. 91, 16 Szó, a mi szó. 557, 13 Tréfa, a mi *tréfa*.

γ) (a) *mely*: A. II. 440, 7 (hártya) Mely nem is *állatbőr*. P. 16, 2 (jó akarat) A mely reám nézve nem érdemlett jóság. 482, 2 (baj) A mely a más világnak *követe*. 233, 10 (bor) mely minden bajnak *orvoslója*. 590, 8 (szabadság) Mely legimádottabb *sajátunk*.

d) Az alanyi névmás mutató.

α) *ez*: αα) egyszerű állítmánynyal, 1. állítmányt előzve: A. II. 302, 5 ez csak *álom*. T. C. gr. 100. ez nem deák *betű*. A. II. 478, 14 Rokon! ez *czudarság*. P. 61, 25 Már ez derék *dolog*. P. 668, 18 ez az utósó *falattok*. 56, 19 ez nem *férjem*. 343, 8 Ez a *gyűlölet*. 337, 19 ez *hazugság*. 762, 3 a pusztá föld, ez nem az én *házam*. Katal. leg. Szil. 105 ez kediglen nagy *hazugság*. A. II. 499, 18 ez a *Pejko*. 369, 20 Mind ez *tanuság* rád. P. 690, 27 De ez már a *vége*.

2. állítmányt követve: A. II. 202, 16 *Árulás* ez, uram. 434, 16 A *Cola* ez. Marg. I. Volf, 1. O ki nagy *csuda* ez! A. II. 217, 15 Mi *dolog* ez? P. 369, 13 Arcza *pirul*; *harag* ez vagy *szégyen*? 337, 7 Legdrágább *kincsem* ez. A. II. 134, 21 be áldott szó ez! 162, 5 *títok* ez még. 212, 23 Oly *tréfa* ez, a mi, ha sikerül, *játék*.

ββ) állítmányi birtokossal, 1. állítmányt előzve: A. II. 55, 23 Ez a Miklós *dolga*. 483, 11 ez Károly *embere* és *dolga*. P. 48, 26 Ez az élet legszebb *éve*. A. II. 284, 7 Ez az asszony *háza*. P. 605, 29 ez nem az ő *hibája*. 71, 17 ez a bűnök *koronája*. 311, 6 e szív-közép, ez Szentek *szenie*. 86, 26 ez a bűnök *szülője*. A. III. 289, 1 ez a fiam *vára*. P. 56, 40 ez férjed *vére*. A. II. 475, 4 ez az ő *vére*.

Ezeztől különválasztottuk a-*nek* ragos birtokosakat, mint: P. 404, 7 Ez *álma* mind a természetnek. 298, 17 ez a rózsának *bokra*. Döbr. c. Volf, 1. ki magát királyvá teszi, ez császárnak ellensége. P. 37, 33 Ez vésznek előjele. A. II. 285, 11 Ez fekete színű *fala* a szövetnek. 180, 2 ez szívemnek éj- és nappali *gondja*. 336, 16 Ez a magyar lónak igazi *hajtása*. Bécsi c. Volf, 61 Ez isten parancsolatinak *könyve*.

Folytathattam volna ugyanezt az elkülönítést alább az mutatóval is, ha az aprólékosság vádjától nem félnék. De megtettem ez elkülönítést, nem mintha *-nek* és *-nek* közt anyagi különbséget

látnék: csak mondattani fontosságára figyelmeztetni akartam, melyre már a 146. l. ráutaltam. Ugyane fontosságát még látni fogjuk (a 178. l.), a hol a «van» ige első felléptét szükségszerűnek fogjuk találni.

2. állítmányt követve: P. 336, 16 alkonyodnak *harmatcseppje* ez. 331, 4 Az én fáradt életemnek *képe* ez. A. II. 348, 8 az ő *lova* ez. P. 77, 2 A tanyának *mécsvilága* ez. 567, 12 Szüleim egyetlen Lágy *párnája* az. 567, 9 barátság Hű *tanyája* ez. 372, 19 Abel-szívek fölfecscsent *vére* ez. 339, 2 Szerelemnek *világa* ez.

β) az: αα) egyszerű állítmánynyal, 1. állítmányt előzve: A. II. 188, 15 Nem a halált kérdelem, az utolsó *bérünk*. P. 661, 14 az csak félig *beszéd*. Érdy C. Volf, I. 8 Az tudó *dolog*, hogy —. P. 641, 24 az oda fön csatázó *fergeteg*. 181, 14 az az én *gondom*. T. C. gr. 97 Az semmi egyéb hanem *igazság*. P. 289, 23 Még az is nagy *kérdés*. 101, 14 azok élő valódi *lények*. A. II. 376, 13 Az rövidebb *munka*. 68, 14 Nekem az kiváltkép *szégyenem* és *gyászom*. P. 27, 16 az csak egy *sziget*. A. II. 455, 1 Az *titok*.

2. állítmányt követve: P. 15, 3 Nem is *csoda* biz az. 231, 3 Mi *dolog* az? A. II. 178, 2 *Eczet* az, mi azután forr. Érdy c. Volf, I. 272 Boldog ember az, ki —. P. 508, 14 kopár *föld* az, nem süt a nap rája. 3, 24 *Iluska* az, Jancsi szívének gyöngyháza. 763, 32 Bájoló lány, *képed* az. A. II. 257, 21 nem akármi *lány* a. 354, 15 Gyanus *szeretet* az. 314, 1 nem járatlan *út* az.

ββ) állítmányi birtokossal, 1. állítmányt előzve: P. 572, 24 az a szép leány *babája*. A. II. 388, 10 az neki bizonyos *halála*.

2. állítmányt követve: A. II. 470, 1 Mert a hol most jártak, csata *helye* már az. P. 83, 12 Padlásszobának halvány *mécse* az. 503, 27 hősök temetője az.

3. Az állítmányi főnév alanya rejtett.

a) *hogy*: P. 63, 1 Hogy nem *álom*, azt onnan tudta meg —. A. II. 498, 5 Meggyőződött róla, hogy igaz, nem *álom*. P. 88, 5 látszik, hogy *asszony*. 78, 23 Mondja követem, hogy szép és ifjú *asszony*. 612, 6 És ez, hogy Ausztráliának *Tőszomszédja*, vajmi jó. A. II. 321, 9 Czimere jelenti, az oroszlán rajta Keresztet emelven, hogy Széchenyi *fajta*. 166, 16 Lajos ezt nem bánta, hogy jó *fiú*. 196, 11 Hogy valami *fortély*, azt érzi, gyanítja. P. 713, 24 (Attila) Kit úgy hittak, hogy az isten *ostora*. 351, 10 Erre aztán

elmondhatni ám, hogy Valóságos szerelem *sebe*. A. II. 415, 8 Most veszik észre, hogy nem *tréfa*, *nevetség*. P. 13, 28 Azt hinné az ember, hogy érett *uborka*. 12, 26 Ugy-e, barátom, hogy keserves *állapot*. — *hoggy* nélkül: A. II. 502, 7 Miklós biztatja, ne féljen, Neki hű *bajtársa*. 465, 8 hagyta, hogy elvigyék, mondva, vitéz *ember*. 32, 3 Azt gondolta, *farkas*. 134, 11 Torna-bajvivásnak, hallom, *kedvelője*. P. 631, 6 A merre tetted utadat, jól látszik, hosszú *síratag*. 441, 12 Mi volt e találkozás? Csak azon tündöklék elmém, véletlen vagy *számítás*. A. II. 143, 18 gondolá, nem *szégyen*. 8, 15 Azt hinné az ember, élő *tilalomfa*.

b) *ha*: A. II. 341, 6 Ha nemének is *baj*, hát öreg korának. 219, 7 Fiam! egy tréféért a tréfa elég lesz; Vagy ha *harag*, szüntesd lángját haragodnak. P. 363, 11 hová az idő lép, omlik, ha *kő* ha *vas*. A. II. 338, 3 Nem igaz, ha még oly kikiáltott *vád* is. 401, 4 Akármí legyenek, ha nem igazi *tátos*.

c) *mert*, *hisz(en)*: P. 88, 30 Viseld gondját, mert isten *adomány*a. A. 34, 14 De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja, Mert azért az árvák gondviselő *atyja*. P. 592, 12 sohajt a rab S már az isten tudná, hányadikszor; Hiszen olyan régi, régi *rab*. 134, 18 azért jövünk rája, Mert Fegyveres Tamás *residentiája*. 59, 21 mosd meg arcodat, Hiszen merő *vér*.

d) *bár*: A. II. 507, 15 Ide írom, ámbár régi, kopott *nóta*.

e) *kérdőben*: P. 91, 9 De úgy, igaz, *Fiú*-e vagy leány? 93, 19 Itt van; ugye, szép *kutya*? 251, 12 Thalia *papja*? kérdém. 192, 16 S a kit látok, *Tündér*-e vagy *leány*? 5, 12 *tolvaj*-e vagy *farkas*, a mi elment vele?

f) *mutatóval*: P. 93, 22 Ott a pokrócz. Olyan jó *ágy*, hogy —. 552, 15 Több a költészet; olyan *épület*, Mely nyitva van —. 440, 15 Egy század óta hordom őket már; Olyan nehéz és oly hideg *halottak*. 453, 9 Hazánk a bokréta rajta; Oly szép *ország*, oly virító.

g) *visszahozók*, s ide soroljuk (mint 153 l.) nem csak a valódi visszahozót (*mely*), hanem az ezzel rokon kérdő és felkiáltó származékokat meg felkiáltókat egyéb kérdőkkel és felkiáltókkal: A. II. 11, 23 be nagy *kár*, Hogy apád paraszt volt. P. 555, 24 Szent atyám be tarka *élet*! A. II. 204, 19 Ki elől ki hátul hányféle *hasíték*! 275, 12 Hallgatom a három nyárfa ezüst lombját, S tanulom, a melynek *tanui*, a mondát. P. 283, 19 Mi bűvös bájos *hang*! 569, 1 Oh mi *vakság*! fölemelte még a Népszerűség őket.

762, 90 mi *változás!* 27, 17 Biz az csak egy sziget, felelt, a ki vitte; János azt kérdezte: És micsoda *sziget?* A. II. 251, 5 Nézzük, micsoda *ló*, miféle *sikoltás*. P. 101, 22 Világtörténet, mily csudálatos *könyv!* 788, 32 Te vagy, hazám, most a világ vezére. Mily nagy *szerep*, milyen lelkesítő! 100, 30 Oh milyen *érzés*, milyen *gondolat*, Midőn az ember —. 294, 19 ha végig gondolom Egy gözhajói kalandomat, Minő *boldogság!* A. II. 217, 23 hódolj, mint *kötelességed*. 458, 13 Köröskörül, mint a jó csikós *szokása*, Tereli tömegbe Toldi karikása.

h) Az egyedül álló állítmányi főnév.

Már a melléknévi állítmány (151 l.) alatt volt alkalom az egyedül álló állítmányra utalni. S midőn a hasonló minőségű főnevet mutatjuk be, emlékeztetünk egyuttal az állítmány-hiányos nevekre (136—139 l.), melyekkel annak sok hasonlósága van.

A különbség a kettő közt az, hogy ott semmi alanyhoz viszonyítás nem volt, ott maga volt egyedül alany és állítmány, ott mondatok nem voltak, csak gondolatok. Itt a főnév valóságos állítmány, mely épen a rejtett alanyhoz viszonyítva nyeri mondatyszerűségét; itt az egyedüli főnév egy mondat része, melynek másik részét a magyar értelem hamar feltaláltatja velünk (vö. 134—135 l.).

Részeiben, osztályaiban is megegyező az állítmányi főnév a melléknéviével. Elterést legfeljebb oly osztályokban találunk, a hol a melléknevet határozó támogatta (154. l.), míg itt e tisztelet a melléknévi jelző teljesíti.

Kezdjük felsorolásunkat azokon, a melyekben egy megelőző «mi?» mintegy rá utal (l. 133. l.) a feleletül következő állítmányi névre: P. 102, 11 Mi *célja* a világnak? *Boldogság*. S erre eszköz? A *szabadság?* 474, 2 Mi mostan a magyar? Holt dicsőség *halvány kísértete*. 91, 10 Fiú-e vagy leány? *Fiú*, szomszéd uram, *fiú*. 487, 21 Tudod, mi a virág? A földnek *jósága*. Tudod mi a *jóság?* a lélek *virága*. 720, 10 Mik ezek itt lábad alatt? eltépett *lánccs* s eltört *korona*. 490, 9 Mi most nekem a szerelem? Rózsafán kis *madárfészek*. 27, 17 Biz az csak egy sziget, felelt, a ki vitte. János ezt kérdezte: És micsoda sziget? *Tündérország*; róla hallhattál eleget. 500, 2 mi az emberiség története? *Vérfolyam*.

Ez a legkönnyebb módja az értelmi viszonyításnak oly állítmánynévhez, melynek alanyát maga a *kérdő mondat* rejtí.

Rejtettebb az *állításokba* burkolt alanyhoz való viszonyítás, míg az állítmánynév támogatására járuló jelzők vagy ragos nevek a magyar olvasó előtt azt elég feltűnővé teszik.

1. Jelzős állítmánynevek: P. 253, 4 éjszakázni fél; Keserves *állapot*. 80, 9 Többször olvasá már a kapott levelet S újra elolvassa, reszket keze s lelke. «Gyönyörű, szép asszony!» 354, 23 (pohár) a mely csordultig áll. Drága *bor!* 33, 33 Nem maradt el Bagarja uram sem. Méltóságos természetű *férfi*. P. 75, 16 Szinte resteltem leírni, Olyan furcsa valami. Nagyon egyszerű *dolog* különben. 262, 2 Van én nekem egy kedves czimborám, Talpig derék becsületes *ember*. A. II. 218, 12 Mi csatát sem álltunk: nagy *erő*, híjába. 70, 3 Ha győz, úgy derék *fi*, méltó kegyelemre. 172, 5 Bencze legyen, mondok. Nagy *fiú*; ehol van. P. 67, 29 Ez komor tanya... Olyan szomorún áll. És pedig nagy *épület*, Nem paraszt kőmives rakta. Drága *mű*. 432, 19 Álldogálok a tó partján Szomorú fűz mellett. Nekem való *hely*. 720, 21 Nagy *idők*. Beteljesült az Irás. 301, 6 kiáltja ezt Vadul ugrándozó szívem. Bolondos egy *historia* talán. De —. P. 93, 24 nem bánt, jó kis *kutya*. 162, 23 Szerelem! lerázom Fölvett lánczodat. Kedves *láncz*, igaz, de Mégis láncz marad. 709, 24 Romba dőlt a fél világ: kietlen *Látomány*, mely szemet s szívet bánt. A. II. 175, 14 Kard veri a czombját, vállát veri mente, Kinyalva pogányul, csupa kész *levente*. 142, 5 No, fiam Miklós, hát hogy lesz Rozgonyinál? Gazdag *leány*, szép is. P. 601, 17 Hősi *pálya*, hősi *pálya*, Gyöngy *élet*. 612, 21 Boldog *ország*, mert bár érzi A szükség sok nemeit —. 173, 19 Temetőbe kit kísérnek? Akárki; már nem földi *rab*. 711, 21 Czudar, gaz *rágalom*; bebizonyítom ezt. A. II. 177, 17 Jár utána gazdag fősvény. Nagy *szerencse*. P. 539, 21 Ruháidtól megrezzen a haraszt. Nem alvilági *szellemek*, Boldog halottak, kik —. 67, 13 Szép *szívárvány*, szólt a vándor. 83, 18 elfér e kicsiny szobában. Kicsiny *szobácska* mint a fecskefészek. 523, 1 Pompás kis *utazás* valóban. 537, 13 Lépte gyors még; új *vendég* bizonynyal. 446, 10 Ketten ülünk Együtt, én s az unalom; Terhes *vendég*. 32, 2 Megvagyom a szabadulás terve. Jeles *terv*. A. II. 320, 13 Bölcs *vezér*, tanács, de bátor erős hazafi.

A főnév határozója, mint láttuk, a melleknév. De a valódi határozót is eltűri olykor a főnév, ezek közt legkönnyebben

2. a tagadót: P. 235, 5 Nem álmodom-e? félve kérdezem. Oh nem, nem *álom*, hallok hangjaid. A. II. 44, 5 Ezer lelked

volna, mégis megölnének. Semmi *baj*. Az néki a tulajdonsága. P. 90, 32 Tej kell, biz a, tej. Hó! se *baj*. 776, 35 De se *baj*; Megszoktam már a hideget. 640, 3 Azzal vigasztalt, hogy se *baj*. Megtanulom máskor. 622, 7 kiszáradott a torka; Nem is *csoda* ily melegben. 363, 6 Nem *csoda* különben, mert —. 630, 21 a virág piros volt. Nem *csoda*; Egy összetépett szívből támada. 393, 4 Nézzétek a napot, ha jön a deczember. Nem valóságos öreg *ember*? 784, 5 Nem jó *idők*! A féreg eddig a vén fákat rágtá csak. A. II. 249, 18 Nem *rokonod*, látom. 220, 10 Csak rám ne kiáltsa: nem igaz *történet*. 195, 10 Maga Lajos király indul ebéd tájon; Nem oly pusztá *vitéz*, hogy —.

2. más határozók: A. II. 24, 11 Gunnyaszt vagy *dög* is már. 174, 16 Könnyez is, úgy tetszik, zokog is mint gyermek, Már *szégyen* avagy nem embernyi embernek. 276, 9 ott van a Szigettő, ma *ugar* vagy *pázsit*.

4. birtokossal és más ragos nevekkal: A. II. 202, 6 Ezeket ha réven ha eresztik vámon, Császár *ajándéka*. 283, 15 Nyugotra *mező* s *láp*, be sem is látható. P. 90, 13 Polyája vén, kopott ruha, Szegény asszonynak *gyermek*e.

Nagy részét ezeknek, úgy mint a következő főnévi állítmányoknak felkiáltás jelével tünteti ki a közírás, jogtalanul; mert sem hívás, sem fájdalom, sem öröm közvetlen nyilváníthatásai. Csupa ítéletek szem előtt fekvő tárgyokról, állapotokról, melyeknek mondatokká kiegészítésére elegendő egy alanyi *az ez*.

5. *Pusztá* névállítmány: A. II. 11, 3 Ember ez magáért, Laczi mond, *akárki*. P. 565, 28 *Baj, baj*, de nem olyan nagy *baj*. 760, 17 Szívszakgató, miket Az ifjú látni fog. *Csók* és édes szavak. A. II. 323, 13 Meztelen a karja, vállai és melle, Mintha övig épen a habokból kelne. *Festés*; de ki látja, nézi elevennek. P. 489, 5 Ott jár galambomnál. *Galamb?* Majd mit mondok; *kígyó*, mérges kígyó. 570, 18 Mosolyognak ifjú czimboráim, *Gúnymosoly*, mely —. 675, 11 Hogy... a magyar... Harcolni nem bír, nem akar? *Hazugság*, gaz hazugság. 465, 5 Azt hirdetik nagy gonoszán, hogy már megállhatunk, mert itten Az ígéretnek földje van. *Hazugság*, szemtelen hazugság. A. II. 257, 21 nem akármi lány a, *Kisasszony*; az is fő, bosnya király lánya. P. 784, 5 *Szégyen*, *gyalázat*. Hát az oroszán Rókák fészkébe tér? A. II. 11, 7 *Szégyen* és *gyalázat*, zúg, morog mindenki. 149, 9 *Baj* ugyan nem történt. *Szerencse*, *szerencse*.

4. Az állítmányi főnév alanya igenév.

P. 71, 1 *Áldás* ott lenn porladozni. 604, 12 őt *Árulás* szeretni s halál védnie. A. II. 265, 3 Mire csak gondolni *borzalom*, *utálság*. 253, 10 *bűn* itt érezni a lánynak. 158, 10 Nem csoda, suttogták, ilyen állapotban Megkötni az éltét egy idegen társsal. P. 90, 9 Így elhajítani a gyermeket, *czudarság*. 282, 10 a sírban Fekünni olyan szomorú *dolog*. 160, 4 Csapjatok kezét! Jó barát markába csapni kedves élvezet. 502, 4 életemnek egy fő célja lesz, S ez a zsarnokság ellen küzdeni. A. II. 419, 8 Azt lebecsátani... Sok napi *fáradtság*. P. 350, 4 véled élni Oh mily szép, mily édes *gondolat*. 783, 5 Kétségbe esni, milyen *gyávaság*! 533, 3 *Gyermekdolog* inkább szomjazni mintsem más Pohárból inni. 318, 4 *Gyönyörűség* nézni rá. Marg. leg. Volf, 5. l. *Ideje* vecseryét harangoznia. 416, 14 Meghalni az emberiség javáért, milyen szép *halál*. 43, 38 Az egész falú népe Egymást kaszabolja, Hogy nézni *iszony*. 609, 8 Isten drága napját Egyre lopni *kár*. 663, 14 *káromlás* róla illet tenni fel. 598, 5 Mi *kéj* így kóborolni. 136, 20 *Kereszténytelenség* nézni mint veszédik. 72, 3 maradok, *Kötelességem* maradni. 249, 11 Ugy sem sok gyümölcsű *munka* Falra borsót hánynatok. A. II. 334, 1 *Szándéka* elebb is az özvegy királynét megkérni. 437, 20 futni se *szégyen* most. P. 635, 14 *Szentségtelenség* háborítani. Marg. leg. Volf, 25. Mikoron *szokás* az kart be tennie. P. 367, 18 Csak *szomorúság* széttékennem. T. C. gr. 270 *Szükség* keresztyénnek mindenkor vigyázni. P. 551, 27 a boldogságnak *testvére* Boldoggá tenni másokat. 498, 14 (szivárvány) Melynek ellentállni Hasztalan *törekvés*. A. II. 351, 5 egy *ugrás* elérni Velenczét. 361, 16 Tisztelni magánál régi erős *vágya*. P. 226, 5 *vakmerőség* Így fölhangelni kis nádsípomat. 353, 6 Menni és meghalni szörnyű *vég*. A. II. 306, 15 Megölni se *vétek*, sőt *érdem* eloltni.

Elfojtott igenévvel (vö. 156. l.) P. 508, 5 Talppal az ég felé (ti. lenni) isszonyú *állapot*.

5. Az állítmányi főnév alanya függő mondat.

a) A feltételes függő.

A. II. 218, 16 Csuda, ha már eddig Prágába nem értek. P. 307, 9 fájdalmas *dolog*, Ha sziszegő kigyók fulánkja bánt. 616, 15 *Szégyen*, ha elfelejtettétek. A. II. 210, 5 Bámulta özön nép; *szerencse*, ha látták.

b) A hogyanos függő.

P. 202, 15 *Absurdum* pedig, de nagy, hogy Ennek kelljen állnia. A. II. 338, 22 *Anyasors*, hogy szüljön fiat és gyászoljon. Pann. megv. Szil. 6 *Deus! Deus!* ott kiáltonk, *Bizonságonk*, hogy megárltonk. P. 370, 18 *büszkeségem* mindenek felett, Hogy mint barátod úgy állok szivednél. A. II. 347, 24 *csuda*, hogy már ki nem teríték. P. 374, 6 *Isten csodája*, hogy még áll hazánk. 191, 7 *Csodák csodája*, hogy meg nem pukkan bele. A. II. 516, 7 *Mi dolog*, tábornál, hogy nem látja senki. P. 602, 5 a földnek *érdeme*, Hogy terem gyümölcsöt és virágot. 420, 17 *Fájdalom*, hogy Csak álmaimban látom őt. 597, 1 ő rá nézve a *fő*, Hogy elérte végre nyugodalmát. 98, 40 S hogy eldobott magától, Az ő *hibája*. 234, 11 *Kár*, hogy addig lesz csak az. A. II. 91, 11 Ha örül az ember, csak *nyűg*, hogy van esze. P. 601, 19 *Szégyen* rám, hogy számot veték Te veled. 133, 11 *Szerencse*, hogy írom és hogy nem rajzolom. A. II. 379, 23 *Szükség*, hogy erőnket többfelé mutassuk. 342, 12 *Vita tárgya*, hogy mit hova alkalmazzon. P. 133, 23 *Első tempója*, hogy hasát ügygyel-bajjal föltálatja. A. II. 397, 1 *tisztesség* (Gondolta), hogy e vad a királynak essék. P. 88, 6 a sötétség *titka*, hogy Koldusnő-e vagy úri hölgy.

c) A hogyanatlan függő.

P. 311, 24 Mit szóltok rá, mit nem szóltok, Mit nem szóltok, semmi *gondom*. 133, 1 *Régi példabeszéd*, nehéz minden kezdet. 605, 31 S hazájában ősi *jelszó*: Ejh! rá érünk arra még. 282, 25 *Végső reményed*, Ha majd haláloed meg fog hűteni, Fölmelegitnek Még egyszer gyermeked hő könnyei.

d) A visszahozós függő.

P. 23, 9 A mit bátyánk mondott, közös *akaratumk*. 509, 2 *angyal*, a ki ott őrt áll. 772, 9 Csak *árny*, a mit teremt a költő képzelet. 574, 14 leghívebb *barátom*, Kit soha sem kaptam hazugságon. 246, 23 Csak a *bor*, a mitől ez Ismét lecsillapul. 177, 18 *Csunnyaság*, a mit mivel. 188, 9 S a mi több, a ki rája nehezül, Nem csak a jó *dádé* egyedül. 650, 25 *Sehonnai bitang ember*, Ki most, ha kell, halni nem mer. 292, 6 *Galamb-e* igazán, A mi ott száll? 508, 15 sötét *gondolat*, a mi benne terem. 273, 9 *Hazuugság*,

a mit annyiszor hallottam. A II. 432, 12 Mind veszedelmes *hely*, hová amaz csalja. P. 16, 6 *Hijáavalóság*, a mi téged aggaszt. 146, 14 És mit ámultok, ha mondom, Hogy csak a bor *istene*, A kit én imádok. 420, 6 Csak *kétségbesés*, a mi bennünket vidít. 510, 9 Drága *nap*, mit nála tölték Kedvesemnél, drága nap; Üdvőségben egy öröklét S futtában egy pillanat. A. II. 205, 16 Csupa *rendetlenség*, a mi rendet hoznak. P. 711, 26 Csak miljomod *része*, a mi közte jó van. A. II. 132, 10 *szó*, a mi szó. P. 557, 13 *Tréfa*, a mi tréfa.

III. A névmás állítmányi képessége.

A névmás egyik másik faja, mint láttuk, eddig is szerepelt: mint *alany* szegődött a kérdő névmás az állítmányi melléknévhez (149. l. *b*), a személyes az állítmányi melléknévhez (u. o. *a*) és főnévhez (158. l. *a*), a mutató s a határozatlan hasonlóan mind a kettőhöz (150—151 és 157. l. *b, d*). A kérdőről már említettük (133. l.), hogy alanyképen csak (állítmányi) melléknévvel szemben található. A személyes és mutató az, mely alany és állítmányként egyaránt található (149. *c*, 159. *c*, 157. *d*). Miután alanyi szereplésével, szemben a melléknévi (149. *a* és *d*) és főnévi (164. *a*, és 166. *d*) állítmánynyal, már találkoztunk, vizsgálni fogjuk e csoportban (III.) állítmányi szereplését egymással és a főnévvel szemben. S következni fognak erre az állítmányi kérdő és határozatlan esetei.

1. Az állítmányi névmás személyes.

a) A személyes névmás alanya főnév.

A. II. 464, 5 Veri, mint vas éket, . . . a melynek ő maga az *éle*. P. 97, 28 Érezteté, hogy ő az *úr*.

b) A személyes névmás alanya mutató.

A. II. 320, 9 Ő az, István vajda. P. 80, 21. Egy a gondolatom, s ez *ő*. A. II. 217, 8 Nem *ő* az.

2. Az állítmányi névmás mutató.

a) A mutató névmás alanya főnév.

P. 233. 5 Fején ez a nagy *átok*, Mert a papucskormány terhét nyögi. A. II. 458, 3 Csak az a *baj* (szétnéz), hogy kevesen

vagytok. 400, 15 Csak az a *baj*, engem ott ismernek. P. 201, 1 a pénz, ez ám a *bökkenő*. A. II. 388, 5 *Bűnöm* ez; van-e rá irgalom? 385, 23 Ennyi az én *bűnöm*. P. 454, 5 Ez hát nemes *büszkeségünk*? 240, 23 *dühe* az, hogy álljon boszut. 223, 17 Csak ez az *élmény*. A. II. 222, 13 Ott ez az *élet*. P. 206, 14 ő becsületes lelkű, igaz; Azt gondolá, hogy minden *ember* az. 613, 21 Kutyabőr, ez itt a *főfő*. A. II. 339, 22 este is az *gondja*, Hogy —. 240, 7 Ez a *holtomiglan*, ez a holtodiglan. P. 615, 21 Ifjuság, ez a minden *jó*. 730, 26 Zsivány voltál, vagy és maradsz, És minden *ivadékok* az. A. II. 250, 13 nem az itt a *kérdés*. 133, 5 Kinek fia nincsen, lyányára nem hagyhat. Ez az én *keservem*, ez az én bánatom. P. 71, 15 (büntetés) *Mely*, ha nagy, azért az, mert —. 402, 22 Az idő igaz, S eldönti, a *mi* nem az. A. II. 142, 17 Ezt dörögte Miklós, ez az ő *nótája*. 26, 12 El kell fogni nyomban, ez kemény *parancsa*. P. 66, 25 Az már aztán *szabó*, A ki ezt a ruhát varrja. 558, 1 Az az egyetlen *szerencsém*, Hogy —. A. II. 44, 5 az néki a *tulajdonsága*, Hogy —. P. 703, 11 Az a *vége*, hogy katonák legyetek. 462, 18 ő boldog; Hiszi tehát, hogy a *világ* is az. 730, 1 Hát ezek a vad *vitézek*?

P. 461, 7 Ez hát a költő *sorsa*. 83, 6 Ez a szobának minden *bútora*. A. II. 257, 14 az a *sora* ennek. 293, 2 Nem ez a *sora* ketős hadnak. 250, 9 Annak ez a *sorja*. 238, 16 kiáltás füleit szagatja, Melynek szitok, átok s ez a *foglalatja*.

Külön szedtem e hat példát, hogy feltüntessem, miszerint *ez* (*az*) különböző helyet foglalhat a mondatban a ketté oszlott alanyval szemben, de azért a mondat súlyát mindenütt megóvjá, jelleül annak, hogy állítmányi szerepet vállalt.

b) A mutató névmás alanya személyes.

P. 508, 19. *Az* ő nekem, a mi a csillag az éjnek.

c) A mutató névmás alanya mutató.

P. 135, 19 S *ez* az, a mi őt oly jókor oda vonja. A. II. 151, 16 *Ez* az, *ez* az, mondják. I. 346, 7 *Ez* az, uram. A. II. 189, 12 De király parancsa, *az* az, így kell lenni. P. 83, 21 Kietlen pusztá mind a négy fal, *Az* az, hogy pusztá volna, ha —. 301, 2 Varró leány a szeretőm, *Az* az, hogy én őt szeretem. 721, 15 Mi légyen *ez*? talán lakodalom? Nem *a* biz a. A. II. 89, 24 De minek beszélek? a szám majd hibázik. Nem *biz* *az*, kerek szám lett.

d) A mutató névmás alanya visszahozó mondat.

P. 204, 11 *Ez*, a mi búban engemet vigasztal. 371, 20. *ez*, a mit kívánok. 229, 16 hagyjuk a világot papolnia, Hogy, ki a bort szereti, *ez* és *ez*.

Találjuk ennek párját a melléknévi (157. l.) és főnévi (173. l.) állítmányok közt is.

A rejtett alanyú (151. és 167. l.) mondatoknak is találjuk itt párját. P. 420, 5 vajon boldog-e? Én nem hiszem, hogy *az*.

Érdekes összehasonlítás esik a névmás súlyos és súlytalan volta közt e két mondatban: P. 730, 1 Hát *ezek* a vad vitézek, és P. 730, 5 Hisz *ezek* jámbor *koldusok*, melyekben ugyanaz a névmás (*ezek*) egyszer állítmány, máskor alany gyanánt egyedül súlyos vagy súlytalan kiejtésével jelentkezik. Több ilyen hasonlítást nyújtanak az előbb (174. l. 1. és 2.) felsorolt állítmányi példák az alanyiakkal (149. l. *a* és 164. l. *a*).¹ S ha mégis azokközt valamelyik alany súlyosabb lesz az állítmánynál, ezzé, úgy szólva, mesterkélten, erre alkalmas határozókkal támogatva lett, a minők *csak* (*csupán*), *épen*, *is*, pl. *ők emberek*. Ebben «emberek» lesz a súlyosabb ejtésű szó, de *is*-sel támogatva lesz: *ők* is emberek (P. 294, 8.). Az említett határozók mint egy átkölcsönzik az állítmányi *emberek*-től a mondat súlyát, és ez, *ők*-re átruházva, csak kölcsönzött, az alanyi névmást nem illető.

Másnemű a névmás súlya ezekben (174. l. 1. és 2.). Itt állítmányiaknak és súlyosoknak jelentkeznek a névmások szemben a névelős alanygyal (pl. *ő* az úr, *az* a baj). Csak a számneves alanyok veszik a mondat súlyát az állítmányi névmástól kölcsön. Pl. barátom *becsületos*, barátom *az*, ezekben «becsületos» úgy mint helyettese «*az*» volt a súlyosabb, s még ebben is: «jó barátom *becsületos*» épen maradt az állítmányi név súlya. De ha így jelzem az alanyt: «*minden* barátom» vagy «*kevés* ember», evvel a jelzéssel a mondat súlya is átköltözik az állítmányról és ennek névmásbeli helyetteséről az alanyra: «*kevés* barátom *becsületos*», «*minden* ember *az*» (P. 206, 14).

A tagadó (*nem*) is olyan része a mondatnak, mely az állítmányra nehezede mondatsúlyt átveszi. Minthogy azomban e tagadó szoros összeköttetésben áll magával az állítmánygyal, azt a súlyt át nem adja az alanygyak.

A személyes névmás súlybeli viszonyáról a mutatóval már előbb (133 l.) szoltunk.

3. Az állítmányi névmás kérdő.

a) A kérdő névmás alanya főnév.

A kérdő névmás mint állítmány csak az alanyi főnévvel szemben jöhet figyelembe. Mert melléknévvel szemben a mondatban szerepléséről már szoltunk (148), de nem a főnévvel szemben. A kérdő névmásnak mint állítmánynak szemben az alanyi főnévvel csak itt van helye. Még jöhet figyelembe a kérdőnek szereplése szembe a személyessel, de ezt e két eset hamar kimeríti: *ki ő? mi ő?* A mutatóval is szembe nem sokkal számosabbak az esetek: *ki az? mi az? ki ez? mi ez?* Ezeknél sokkal számosabbak és jelentékenyebbek a kérdők esetei az alanyi főnévvel szemben. A kérdők közül is csak az ön álló *ki? mi?* két alakot vesszünk itt számba, kizárásával az ezektől származó *kicsoda, micsoda, milyen, melyik, minő, mennyi* szóknak, melyek, az egy *kicsoda* kivételével, mint *jelzők* használatosak.

Már említettem (133. l.), hogy az önálló kérdőknek a mondatban, szemben a főnévvel, csak állítmányi hivatása van. V. ö. 169. l. h) alatt. S ezt követeli is a velők együtt szereplő főnév felszerelése. Mert készletben álló 60 példánk (l. alább) közt az együttes főnév, a mondat alanyi része, 34-szer névelős, 54-szer személyragos, 5-ször névelős és személyragos, s csak egyszer nem bír az alany e kellékeivel.

Ezekből következtetve mondhatjuk pl. 1. *mi a fiú?* 2. *mi fiad?* és 3. *mi a fiad?* de nem 4. *mi fiú?* Mondhatjuk: 1. *ki a férj?* 2. *ki férjed?* 3. *ki a férjed?* de nem 4. *ki férj?* Mondhatjuk továbbá: 1. *mi az ok?* 2. *mi oka?* 3. *mi az oka?* de nem 4. *mi ok?* De ugyan e példák szerint mondhatjuk: 1. *mi a baj?* 2. *mi bajod?* 3. *mi a bajod?* és — 4. *mi baj?* Ez az egyetlen és szélitiben hallható példa a 60 közt, melyben a főnév (*baj*) alanyyszerű szereplése iránt kétséget támaszthat.

Ezzel még nem akarunk pálcát törni a puszta alany (*mi baj?*) helyessége fölött. Mert hiszem, hogy mondhatjuk: 1. *ki az úr?* 2. *ki ura (a háznak)?* és 3. *ki az ura (a háznak)?* de talán azt is 4. *hogy: ki úr (a háznál)?* Hiszem azt is, hogy további kutatás e puszta főnév használatát is igazolni fogja alany gyanánt ilyen kérdő mondatokban.

Idő előttinek tartom már itt kitérni a «(mi) baj van» szerkezetére és «mi baja»-éra (191. l. 3. alatt). Elvégre lehet, hogy

a nyelvtanilag különböző két szerkezet¹⁾ az alakok hasonlósága miatt a nyelv tudatában összefoly.

A fenn elsorolt osztály szerint a példák ezek:

α) névelős (és jelzett) alanyok: P. 68, 17 Itt az úr; mi a *baj*? A. II. 108, 1 De ki az a *bajnok*? P. 75, 24 mi a *boldogság*? A. II. 414, 23 nem látja, mi a szél? P. 719, 9 Mit tudják ők, mi az a *dicsőség*? A. II. 458, 2 Most az első *dolog* mi? P. 659, 1 Tudjátok-e, ki ez az *egy*? 376, 14 Mi az *ember*? 343, 7 mi e roppant *fa* keblem pusztájában? 391, 21 mi a *gyötrellem*, Mik a *keservek*? 358, 3 Mi a *hajnal* és az *alkony*? 492, 19 mi a *hideg*? 286, 12 Mi hát az a *hír*? 358, 5 mi a *hold*? 487, 22 mi a *jóság*? 616, 1 mi a *költő*? 329, 13 Ha a világ pénz, a *költő* mi rajta? 642, 13 Mi is az a *jövő* s *mult*? 474, 1 Mi mostan a magyar? 296, 19 mi az a *nap*? 361, 28 Mi a *remény*? 526, 23 Mi a *szép*? (= 492, 33). 629, 10 Mi az igazi *szerelem*? 68, 13 Ki itt az *úr*? A. II. 261, 2 Ki a más *vendég*? P. 487, 20 Mi a virág? 714, 5 Ki az a vén *zászlótartó*?

Csonka mondat, 1. alany hiányos: P. 365, 7 A hazaszere-
tet napom volt, Mely melegíté lelkemet; S mi mostan? —2. állít-
mány hiányos: A. II. 130, 16 hanem még egy hija: Becsü-
letes neved; édes atyámfia?

β) személyragos alanyok: P. 379, 22 Nem mondom én
el másnak, mi *bajom*. A. II. 146, 3 Mi *bajod*, levente? 174, 2 Mi
baja? mi lelte? (= 439, 7). 216, 12 nem tudják császári vitézek, Mi
baja. P. 150, 1 Mi²⁾ *haszna*, hogy a csoroszlya Az ugart felhasogatja?
l. még 13, 8; 236, 15; 457, 16 Mi *haszna*, Ha hidegen vállat rántok
A roszra? 707, 21 Karom feszül, szívem tombol; mi *haszna*?
A. II. 42, 5 Vissza vissza nézett; hej, pedig mi *haszna*? 68, 24
De mi *haszna*? lebzsel és a bajt kerüli. 132, 17 mondjam? ne
mondjam? mi *haszna*? Ehrf. c. 9: Mongyad meg nekem, ki
neved. A. II. 220, 15 Vigan koczog a had Prága kapuin túl, Kiki
önnön tettét elmondva mi *része*.

Még egyszer visszatérve e «mi haszna» kifejezésre, megjegyez-
zük, hogy melléknévi (állítmányi) használatot öltött ebben (A.
II. 271, 1): *Mi haszna* az a vidor élet? P. 256, 21 *Mi haszna* minden
búm és bánatom? — jelzőit ebben: P. 57, 25 S ilyen *mi haszna*

¹⁾ Egy harmadikat «mi baja van» l. alább.

²⁾ Emez állítmányi *mi*-vel vö. 185. l. a jegyzetet.

pörben engemet Mertek bíról hini! — ige határozóit ebben: P. 283, 7 eljö az éjféli; *Mi haszna jö?*

γ) névelős és személyragos alanyok: P. 92, 36 Ki az *apád?* ki az *anyád?* 728, 14 Mi a *bajod?* (= 778, 16.) 90, 5 Kik a *szülői?* A. II. 351, 3 akarom tudni, mi a *részem.* 261, 2 Ki a mi *vendégünk?*

δ) személyragos alany birtokossal: A. II. 335, 22 Mi a lóhajtásnak *bibéje, fogása?* 353, 2 Ki itt az igazság fő *embere?* P. 347, 18 akarod-e tudni, Álmaimnak *foglalata* mi? A. II. 198, 20 Mi *helye, mi sorja* efféle beszédnek? 320, 21 Mit jelent e két szín? mi *jóslata* ennek? P. 350, 7 Harczolunk, s mi harczaink *jutalma?* A. II. 457, 21 mi az *oka* ennek? — Végre következik

ε) a pusztá alany: P. 43, 27 kérdezte: *Mi baj?*

A kettős jelzői kérdővel ellátott főnév P. 363, 9 *Melyik milyen* épület? az állítmányi főnév alá való (159. l. c α). — Ehez sorakozhatik a kettőre oszlott állítmányú: P. 12, 2 nem tudom, *melyik kinek* a csillaga. — A kettős kérdés mintájára, főnév nélkül: A. II. 245, 22 Fényes nap az éjjel dali tánczát lejt; Toldi, *melyik másik*, soha nem is sejtí.

b) A kérdő névmás alanya személyes.

P. 207, 1. Mi *ő* nekünk, azt el nem mondhatom.

c) A kérdő névmás alanya mutató.

A. II. 431, 13 Ki *az?* P. 61, 23 Ki *az?* ki jön? A. II. 86, 7 Hé! ki *az?* hová mész? P. 415, 3 Ki *az*, a ki mostan is barangol? 201, 1 Tudod, ki *az*, ki Pestre elkísért? — A. II. 302, 1 Ki *ez?* P. 59, 14 Hát *ez* ki itten? — P. 276, 10 Mi *az*, midőn a lélek —? 316, 1 Mi *az* fölöttem, ég vagy sírbolt? A. II. 423, 21 Kérdi Lajos, mi *az.* 502, 11 Toldi «mi *az?* mi *az?*» kérdi. 197, 5 De mi *az?* a főrend lány melegen buzdul. — A. II. 246, 7 De mi *ez?* P. 363, 5 De mi *ez?* Sir, halál. A. II. 378, 23 Nézték az urak rá: mi *ez?* P. 720, 13 Mik *ezen* itt lábaid alatt?

d) A kérdő névmás alanya visszahozó mondat.

A. II. 381, 7 kicsoda, a kit ezek hoznak.

4. Az állítmányi névmás határozatlan.

a) A határozatlan névmás alanya főnév.

P. 208, 19 *bármí* a halál, Az élet nála többet ér. 713, 17 Mutassuk meg: a magyar nem *olyasmi*. A. II. 175, 1 Hát *baja* csak *semmi*. 492, 3 ez *ítélet* a törvényben *semmi*. 480, 11 Károly *szava semmi*. 293, 3 Lovagi törvényben a te *szavad semmi*.

b) A határozatlan alanya egyéb névmás.

A. II. 236, 13 hiszen *ez* már *semmi*. P. 304, 5 De *semmi* az, csak add elém. 532, 21 Szépecskén benőtt az udvar; *semmi a*. 369, 7 Elvágta-e a négy hámistrángot? Vagy a kerék mély kátyuba vágott? Sem az *egyik* sem a *másik* biz *a*.

c) A határozatlan névmás alanya rejtett.

A. II. 146, 4 Mi bajod? *semmi*, felelt Miklós. P. 191, 18 Disznó forró idő. No, *semmi*; legalább Ki ott kinn dolgozik —. 556, 7 No de *semmi*. Van elég, ki —. 666, 13 No de *semmi*, jó az isten.

IV. A számnév állítmányképessége.

Hogy itt csak az alapszámokat értem, azt már fentebb érintettem, a hol a sorszámokat a mellékevekkel egy csoportban szerepeltettem.

a) Az állítmányi számnév alanya főnév.

P. 12, 1 *Ezer* a szerencséd, te gonosz mostoha, Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga. 161, 11 *Három* a táncz! mondá, s egyre Hegedült. A. II. 433, 2 *Kettő* az övé most. P. 253, 23 Csak *egy* a *bibéje*, Hogy soha sincs pénze. 80, 21 Egy a *gondolatom*, s ez ő. 69, 23 Ételed jó, de egy híja van. Az az egy a *híja*, hogy Nagyon sótalan. A. II. 130, 15 hanem még egy *híja*: Becsületes neved? P. 317, 17 Ezért csak egy, csak egy a *kérelem*. 434, 20 Egy, csak egy a *kívánságom*. 285, 2 benned Egy a *költő* s ember. 591, 21 Egy-e a *lélek* és a *test*? 768, 27 Egy a *fészkem*, egy a *párom*.

Ide való még a közönséges: *hány* az óra?

b) Az állítmányi számnév alanya: az.

A. II. 310, 16 Az előttök mind *egy*, közönösnek tetszik. P. 50, 26 Földön vagy égen, *az* mind egy nekem. — S így ugyanez

a «mind egy» még többször; az alanyi «az» nélkül is: P. 39, 14 mind *egy*, akár van akár nincs engedelem. Még 81, 24. 85, 24. 242, 1. 383, 21. 492, 1. 617, 3. A. II. 161, 7. 222, 23.

B) «VAN» ÁLLÍTMÁNYI SZÜKSÉGE.

A mit eddig mintáírók segítségével bebizonyítottam a név állítmányképességéről, azt a nyelv sajátságaképen tüntettem fel. A következő szakaszok feladata lesz «van» helyét feltüntetni. S erre rászorultunk, ha eredménnyel akarjuk megoldani a harmadik (C) kérdést «van» közömbös használatáról (201). De egy-magára is jó ez eseteket megállapítani, hogy az ellentétes sajátságok a megelőző (A) részszel jobban kidomborodjanak.

Van használata, mint látni fogjuk, korlátoltabb más európai nyelvek hason ígébenél, de számos sajátságaiban velök megegyező.

V. A tulajdonítós *van*.

Végig tekintve a névállítmányos mondatalakulásokon, észlel-hettük (128. l.), hogy a jelzős fogalomból (a *jó* ember) lett változó helyzet folytán a mondat (az ember *jó*). Tovább követtük e mondat alakulását ketté vájt alanyával, s mind annyiszor tapasztaltuk, hogy az állítmánynak bélyegelt név (melléknév, főnév) alanyánál súlyosabb hangot követelt (134. l.) akkor is, a mikor az állítmányt névmás pótolta (175. l.). Említettük azt is (125. l.), hogy a név mint állítmány felér a jelentő jelen 3. személyben az állapotjelentő ígék bármelyikével, s ezzel elértünk a mondat-alakulásnak ahoz a neméhez, melyben a névállítmányt az ige-állítmányok legáltalánosabb, legszintelenebb alakja pótolhatja: *van*. Ezen átalakulás feltüntetése végett álljon itt pl. «a *nagy* baj» fogalmából alakított mondatok sora és változata az *igeállít-mány* szerepléseig:

1. a baj *nagy*,
2. az ember baja *nagy*,
3. az embernek *nagy* a baja,
4. az embernek *van* baja.

1. A mondat legelső és legegyszerűbb alakulása ez (140. l. b): a jelzői névtől csupán helyzetével különbözik. A mondat súlyát megóvta az állítmányi jelző, melylyel elébb bírt mint értel-

mezői jelző. És megóvjá e súlyát akkor is, ha névelős alanyát megelőzi.

2. A mondat e második alakulása a *birtokos adta szaporodásból* áll (a 147. l. I. 1). A névelő azomban átszállt azelőbbi (1.) alanyról az új birtokosra, ezt különböztetvén meg egyedileg. E harmadik mondatelem sem változtatott semmit az állítmány súlyán.

3. Ebben az alakjában csak helyzete változott az állítmánynak (l. a 148. lapon VI. 3.), nem a súlya. De hozzá járult az egyik névhez a tulajdonító rag, a másikhoz a névelő. Az egyik úgy mint a másik szükséges: a rag megkülönbözteti a nevet mint birtokost a birtoktól. Jóllehet az előbbiben (2) ragtalan is megállhatott az, de birtokától elválasztva csak e raggal óvjá meg birtokos tulajdonát. A névelő is lényeges lett az alany előtt, miután a névállítmány megelőzi azt. Másképen magyarázza Pereszlenyi a névelőt, l. 131. lapon.

4. A mondatelemek megmaradnak és meg a mondat súlya ugyanazon a helyen. Csak a névállítmány változik: felváltja ezt az igeállítmány. A névelő hiánya az alany előtt lényeges; megtörténik ez más szintelen igével is, mint *lesz, lehet, támad*, míg *van*-nak más módosulásai, mint *él, nő, árt, használ* vagy idő-meghelyhatározók hozzájárulása a névelőt megtűrik s meg is követelik.

Az állítmány helyzete birtokos és birtok közt nem lényeges, de legtermészetesebb, mikor külbefolyástól menten maga veszi igénybe a mondat súlyát.

Egy lépéssel tovább haladott a nyelv tündére, midőn látta, hogy, ha a tulajdonítót (*az embernek*) névmás pótolja, pl. ebben: «*neki van baja*», egyenértékét szerezte a latin *habeo* igének (*habet mala*). És azonnal kész volt *habeo* három személyére a változat: nekem *van* bajom, neked *van* bajod, neki *van* baja.*) Végre látva e mondatban a súlytalan «nekem, -ed, -i» személyragos tulajdonítóval a személyragot kétszerezve (neke-*m* van bajo-*m*), értelemzavar nélkül elejthette azt, így: «*van* bajom, -od, -a.» Csak, ha tárgy a birtokos (nem személy: *neki*), lett a tulajdonító ragú szó szükséges.

A tulajdonító -*nek* nevét nem azért ragadtuk meg, mintha e

*) Sz. Molnár A. (T. C. gr. 270.) VII. Verbo *habeo* Ungari destituti, pro eo utuntur verbo *vagyon, vadnak est, sunt*, pro non *habeo* ponunt *nincs, nincsen, nincsenek, non est, non sunt*, quæ plerumque dativum regunt (?) cum affixis possessivis.

ragot azonosnak akarnók nyilvánítani a latin vagy más európai dativus-sal. Ellenkezőleg ép úgy pótolja ezen kívül a genetivust és szolgáltatja még sok más mondatviszonyok kapesát. Vö. Krichenbauer értekezését az ungvári kir. kath. főgymn. értesítvényében 1859-ben. Első látásra azt hinnők, legalább *nekem* (-ed, -i) önálló (személyragos) alakjáról, hogy ez kizárólag dativust képvisel. De épen az a körülmény, hogy fentebbi példánkban (*nekem van bajom*) *nekem* az első személyt mint birtokost képviselte, biztosítja *-nek* ragnak a genetivusi értelmet. Vö. a fent felállított négy minta-példánkat, melyekben «ember» ragosan úgy mint ragtalan ugyanazt a viszonyt jelöli.

Tulajdonítós példáink a három személy szerint három csoportra, a kitett vagy elfojtott tulajdonítók szerint pedig két csoportra oszlanak. Sorakozik végre ezekhez egy *kis* (harmadik) csoportja olyanoknak, melyekben a tulajdonítóval együtt a «van» is eltűnt, melyekről alább többet (191. l.).

Ha mintául vesszük ezt a mondatot: *neki van baja*, három mondatrészt különböztetünk meg: a tulajdonítót, az igeállítmányt és a nyelvtani alanyt. Legtökéletesebb a mondat, ha mind e három részszel bír. Hiányosabb, de értelmileg ép oly tökéletes, a melyben a tulajdonító hiányzik: *baja van, vége van*. Csonka, de értelmileg még mindig teljes, az a néhány mondat, a melyben a tulajdonító és a van is hiányzik: *vége*, jöllehet a tulajdonító és *van* hozzájárulása is megjárja.

1. Az alany igeállítmánynyal és tulajdonítóval.

Az ide tartozó esetekben a tulajdonítós nevet lényegesnek nyilvánítottuk (182. l. 3), de nem mintha elmaradása esetében (187. l. 2) «van» szükségszerűsége is megszűnnék. Ellenkezőleg ha el is esik a *nekes* név, ennek hozzá értése akkor is fen van tartva a mondatnak. Vö. 192. l. 3) időbeli forgalmaknál «annak» abban-hagyását.

E szükségszerű «van» ragaszkodása a *nekes* nevekhez kiderül, ha visszapillantunk oly birtokos példáinkra, melyekben a *-nek* rag közömbös volt (pl. a 165. és 166. lapokon.). Ott észlelhetjük, hogy az alanyi és állítmányi névmások csak azokban az (épen e célra elkülönített) *nekes* esetekben lesz helyettesíthető változás nélkül «van» állítmánynyal, csak ne legyen névelős a birtoka (182. l. 4). Ellenben a nektelenek e helyettesítést el nem fogadják.

Pl. «ez a rózsának bokra» igeállítmánynyal pótolva minden egyéb változás nélkül így alakítható: «*van* a rózsának bokra», s így a külön választott példák a 166. lapon, míg a többi példák u. o. ezt a helyettesítést el nem tűrik, a minő: «*ez* a Miklós dolga» sat. Ép úgy állunk e példákkal a 179. l. δ, mint: «*mi* a lóhajtásnak bibéje?» = «*van* a lóhajtásnak bibéje», vagy a 165. l. β: «*ő* csak egy gyűrűje Az óriási láncznak» változhatik egyszerű helyettesítéssel így: «*van* csak egy gyűrűje Az óriási láncznak», míg a megelőző többi hason példák nektelenségük miatt e helyettesítésre alkalmatlanok.

A tulajdonítós példák személyenként osztályozva ezek:

Egyes 1. személy.

A. II. 62, 23 *anyám* van nekem is otthon. P. 190, 27 a földön nekem van legszeretőbb *anyám*. 747, 25 Van bizony én nekem *becsületem*. A. II. 236, 1 nekem is van nagy bűm. P. 262, 1 Van én nekem egy kedves *czimborám*. 106, 24 *Emlékim* nincsenek nekem. 212, 15 *Feleségem* van nekem csak egy. A. I. 34, 11 Van nekem még öt hat *garajczárom*. A. II. 148, 11 Én nekem ezúttal Toldira van *gondom*. I. 354, 7 Nekem nincs se *hazám* se *párom*. P. 209, 19 Ölégségös *hitelöm* van ott neköm. A. II. 134, 5 Van nekem egy *lyányom*. P. 209, 5 Nincs én neköm *mesterségöm*. 236, 4 nekem nincs *örömem*. 773, 1 Nekem nincs *semmim*. 114, 7 Nekem nincs *senkim*. A. I. 238, 20 Nincs-e nekem elég nagy *szárnyam*. 530, 3 Nekem nincs régi *szeretöm*. 352, 16 Mért nincs nekem is *szőlőhegyem*. 95, 1 Nekem *szülőim* nincsenek, Vagy nem tudom, hogy *vannak-e*. 723, 9 Nekem nincsen *vágyam*. Nincsen *akaratom*. Erd. népd. I. 54 Nincsen nekem sehol *maradásom*.

Az első személy ragjának, a mint láttuk, mindenütt megfelelt az első személy tulajdonítója, csak ebben: A. II. 363, 6 «Nem vagyok én méltó kardra, hogy viseljem, Nincs *lyány-megölőnek* lovagok közt *helyem*,» áll a személy tulajdonítója helyett ennek értelmezője.

Egyes 2. személy.

P. 335, 8 Neked kevés*) van ilyen *csillagod*. A. I. 229, 6

*) «Számjelzők állhatnak elválva is főnevektől.» E szabályt hasztalan kerestem nyelvtanainkban.

Neked is van két *fiad* Terbágyon. 241, 6 Se neked se neked nincs *igazad*.

Egyes 3. személy.

A. II. 333, 8 neki is van *anyja*. P. 509, 24 e szivnek nincsen *ára*. 47, 3 A mi *átka* van a széles világnak. 71, 29 van a világnak *atyja*, Van egy hű *gondviselője*. 132, 18 Minden embernek van *baja* meg panasza. 57, 10 karomnak sincsen legkisebb *baja*. A. I. 281, 1 *Bajusza* van Szűcs Györgynek. T. 263, 13 E jó fiúnak egy rossz *bátyja* van. 604, 13 Csak az árulónak van *becse*. 112, 13 (Valami) A melynek egy kis *becse* van. 342, 5 Nagy *bizalma* van szivemnek önben. 445, 25 Kinek van mint neked Ilyen *boldogsága*? Kinek van a földön Ilyen *mennyországa*? A. II. 194, 19 Liliomnak, struczna van ottan *bőve*. P. 234, 18 igyék bort az, a kinek *Bája* van. A. II. 372, 11 *dolga* van a kéznek. P. 158, 16 egyéb *dolga* Nincs neki. A. II. 46, 8 Nincs Györgynek végső *éjszakája*. P. 700, 2 Szabadságának nincs többé ellenség. A. I. 183, 14 Van neki ott *embersége*. P. 484, 24 e kéznek nincsen semmi *érdeme*. A. I. 51, 18 Napjainknak a jelenben csak *erénye* van. P. 474, 27 (táj) Melynek nincs már éltető *erője*. A. I. 184, 13 *Esze* is van neki annyi mint akárkinek. P. 367, 30 annyi *fája* Nincs a világnak, hogy —. 194, 12 (magam) Kinek kissé akaratos *feje* van. A. II. 133, 4 Kinek *fia* nincsen, lányára nem hagyhat. P. 230, 10 Pinty urfinak *fillére* sincsen. 225, 17 az embernek csont *foga* van. 528, 29 tiszta nevemnek ilyen *foltja* van. 715, 14 neki nincsen *gazdasága*. 288, 13 Az embernek mért is van *gondolatja*? A. II. 61, 6 Arra Miklósnak most van is nincs is *gondja*. I. 93, 18 Ki az, kinek oly méltó *gyásza* van? P. 616, 24 a nagy tüzeknek Már csak hideg, holt *hamva* van. 212, 9 mi *haszna**) van az átkozódásoknak? A. I. 420, 8 Széttörnie varázss gyűrűt Nincsen *hatalma* földi karnak. 57, 18 (puszta) melynek nincs *határa*. P. 551, 17 annak nincs *határa*. 60, 13 Szerelmeknek nincs *határa*, *vége*. 60, 24 Szerelmeknek nincs *vége*, *határa*. A. I. 137, 8 a költőnek egy, csak egy *hazája* van. P. 476, 20 lányoknál Nincs ő neki *helye*. P. 623, 12 Nagy *híja* van a ménesnek. 15, 25 örömemnek nincsen semmi *híja*. 522, 30 Nincs a csillagoknak *híre* se. 301, 20 Erényednek köz *híre* van. A. I. 271, 22 *Híre* sincs *Nyoma* sincs a

*) Itt «mi» jelző, más a 178. l.

levélvivőnek. P. 659, 12. Királyoknak nincsen *híve*. 434, 17 Egy *napja* van csak az égnek, Egy *holdja* van csak az éjnek. A. II. 290, 10 Nincs *hossza* se *vége* a takarításnak. I. 10, 22 (vetés) melynek *széle*, *hossza* nincsen. 326, 2 *vége*, *hossza* Nincs vetélgő hegyke dicsnek. P. 421, 10 Pythagorasnak *igazsága* van. A. I. 429, 10 Nincs *ideje* lomhán búsulni vezérnek. 370, 8 Van-e még a magyarnak *istene*? I. 127, 17 egy *Isten-atyja* van Az égben e családnak. P. 422, 26 a népnek nincs *joga*. 731, 27 Meghalt, de nincs *kára* a hazának. 61, 32 Van cigányné s van annak *kártyája*. 263, 11 Lelkemnek oly széles jó *kedve* van. 391, 13 másnak ismét vannak *kedvesi*. 210, 14 Van szivednek kö *keménysege*. 380, 23 Ugy sincs e honnak, nincs hálás *keze*. 243, 9 Annyi *kincse* van hát e hazának? A. I. 211, 24 A fásult kebelnek nincsen *költészete*. P. 478, 11 Vannak neki miként szememnek *Könnyűi* és *vilámai*. A. II. 440, 20 Nincsen ahoz többé *köze* a világnak. P. 699, 20 Senkinek sincs semmi *köze* hozzánk. 167, 14 a költőnek *lantja* van. 417, 15 Van szép *leánya* minden falunak. A. II. 431, 22 *Lilioma*, *struczcza* ennek is van bőven. A. I. 88, 19 új tisztnek *lova* nincsen. P. 517, 4 Nincs a toronynak többé *lobogója*. A. I. 174, 4 az éjfélnak van-e *magánya*? P. 533, 25 Az erdőnek *madara* van, És a kertnek *virága* van, És az égnek *csillaga* van S a legénynek *kedrese* van. 47, 11 van már kis *magzata*, van már *férje* neki. 3, 4 A juhásznak úgy is nagy *melege* vagyon. 21, 8 Van nekem, van biz az ördögnek jó *napja*. A. II. 197, 4 a mi cseh *népe* van a cseh királynak. A. B. H. V. É. Nincs földön, egen nincs vadnak *maradása*. 55, 14 Kínját elbeszélni *nyelve* nincs embernek. P. 80, 20 Nincs ezen fátyolnak csak egy kis *nyílása*. 188, 5 Csak ember és állatnak nincs *nyoma*. A. II. 413, 6 *nyoma* sincs veszélynek. P. 28, 21 Van a tündéreknek *virágnyszolyája*. A. II. 406, 7 Nincs *nyugta* madárnak. P. 371, 19 Szíve nek csak egy óhajása van. 696, 4 Van annak nagy *oka*. 229, 28 Minden dolognak van *oka foka*. 442, 12 Egy nemzetnek két *országa* van. A. II. 158, 14 *Panasza* most sincsen halovány ajkának. P. 302, 4 Ennek széles földön *párja* nincs. 234, 22 igyék bort az, a kinek *Pénze* nincs. 500, 5 nincs *pihenése* a megeredt ártnak. A. II. 344, 12 a szívnek nincs semmi *reménye*. 59, 1 Kinek az ég alatt már *senkie* sincsen. 647, 7 Azon nemzetnek még sincs *semmije*. 182, 13 a sopáukodásnak úgy sincs *sikere*. 227, 11 kis *száma* van A sikerülés remek órájának. A. I. 140, 25 *szárnya* van neki. 234, 17 A kinek nincs

szeretője, bort igyék. 72, 35 van-e annak *szíve*? 700, 12 Van egynek a másra leginkább *szüksége*. 789, 19 annak egy ily *tábornokja* van. 303, 9 Betyár embernek jó *tanyája* nincs. A. II. 16, 15 Toldi Lőrincznének most*) van-e a *torja*? 16, 19 Nincs halotti *tora* Toldi Lőrincznének. P. 214, 2 a rózsának Sokkal nagyobb *törzse* van. 482, 23 életemnek nincs még *ünnepe*. 686, 17 Nincs itt *urasága* csak az egy magyarnak. 260, 21 Elhamvadt *űszke* van csak a bánatomnak. A. I. 185, 1 Katonának háboruba semmi *vágya* nincs. 368, 3 az ősznek van *varázsa*. P. 502, 17 *Vége* van a boldogságnak. 116, 34 Mindennek *vége* van. 116, 37 Minek van *vége*? 288, 10 Az én mulatságomnak *vége* van. A. II. 317, 21 *Vége* hossza nincsen a gyászos menetnek. P. 569, 20 ennek sincs *vége*. 478, 13 (fa) Melynek nincs *virága*. 784, 1 A honnak egy igaz *zászlója* van. A. II. 448, 17 a vár-vivásnak nincs *rége* se *hossza*.

Többes 1. személy.

P. 164, 18 Van nekünk *feleségünk*. 164, 21 Van mi nekünk egy kis *pénzünk*, Van mi nekünk *pinczénk*, házunk. 732, 23 Van nekünk is *istenünk*.

Többes 3. személy.

P. 616, 14 a magyar költőknek vajmi Nagy honfi *érdemök* vagyon. 114, 9 ő nekik sincs a világon Kivülem *senkiök*.

2. Az alany igeállítmánnyal tulajdonító nélkül.

Egyes 1. személy.

A. I. 69, 14 Hogy velők megoszszam a kevést, a *mim* van. P. 92, 40 nincs *apám* s *anyám*. 744, 10 Sem atyám sem anyám Nincs többé. 242, 16 Van érted titkos *bánatom*. 747, 23 több *becsületem* van. 361, 20 Nincs senkiben *bizalmam*. 197, 15 Van *cserényem*, van jó *paripám*. 394, 5 jó *dolgom* van. A. I. 439, 14 egyéb *dolgom* sincs. P. 326, 6 Van *életem*, mert henyelek, *Gazdaságom* van, de nem sok, S van *adósságom*, de sok. A. I. 58, 18 nincs *erőm* alunni. P. 70, 19 ez óta nincs egyéb *érzelmem*. A. II. 337, 11 Egy fiam van, Miklós. P. 204, 1 Van egy két *forintom*. 456, 2 mi *gondolatom* van? A. II. 385, 23 van egyéb *gondom*. P. 115, 34 *hitvesem* van és van *gyermekem*. 16, 20 úgy sincs *gyermekem*. 150, 18 Naplementén van *gyönyörűségem*. 197, 14 Nincs födeles kéményes

*) A névelőt lehetővé teszi «torja» előtt, l. 182. l. 4.

*hajlok*om. A. II. 378, 8 Üzni *hajóm* nincs. P. 220, 21 más *hibám* nincs. A. II. 55, 5 Nincs *időm*. I. 108, 10 *igazam* van. P. 57, 20 Nincs-e *igazam*? 411, 15 a bölc s névre már *jogom* van. 345, 16 Nincs *jogom*, hogy féltselek. A. I. 146, 1 Télen nyáron nincs több csak egy *kabátom*. II. 90, 4 most magas *kedvem* vagyon. P. 554, 6 tánczolni való *kedvem* van. 365, 12 Daczolni van *kedvem* vele. 677, 2 van *ifjúságom* s *kedvesem*. 309, 6 Van azért jó *keresetöm*. A. I. 91, 5 *kertem* is van. 106, 4 Annyi *kezem* nincsen, hogy magamat védjem. 91, 14 *lakóm* is van. P. 243, 5 Nem vagyok tűz, nincs emésztő *lángom*. A. Dal. I. 3 é. tovább sehogy sincs *maradásom* itten. Erd. Népd. II. 154 Zöld erdő szállásom, Itt sincs *maradásom*. Balassy: Mert itten *lakásom*, Nincsen *maradásom*. A. II. 385, 5 *nevem* nincs. P. 143, 7 Megsiratni van *okom*. 164, 13 Nincs semmi *örömem*, Nincs semmi *bánatom*. 231, 1 *Panaszom* van kel-med ellen. A. II. 160, 7 Nincs *panaszom*. P. 721, 19 nincs *pénzem*. A. II. 378, 7 nincs semmi *reményem*. 256, 22 Úgy sincs *sokam*. 315, 1 Van *szállásom* itten. A. II. 305, 19 Nincs *szám* kibeszélni. P. 65, 8 Egy kis *számadásom* van. 600, 32 kihez van *szerencsém*? 61, 29 Van-e *szeretöm*? 270, 19 *szívem* van. 365, 12 Nincsen *szívem*, eredjetelek. 243, 6 Van éles hangú *szóm*. 735, 5 Nincsen *szóm* elbeszélni. 95, 38 koldulásra Nincsen *szükségem*. 456, 13 szép lyánynyal van *találkozásom*. A. II. 388, 2 Senki *tanum* nincsen. I. 121, 21 van *Tárgyam* unos-untig elég. *) P. 243, 26 megdálolni méltó *Tárgyam* nincsen. 326, 1. Van, igaz, egy *tudományom*. 40, 39 Arról nincs *tudomásom*. 788, 2 Nincs semmi *vagyonom*. 532, 18 Sok mondani *valóm* van (= 268, 8). A. II. 383, 20 Inni *valóm* úgy sincs. P. 548, 18 rossz *verseim* is vannak. 105, 23 *vétkem* van. A. II. 133, 23 De van egy *vígaszom* ebb' a tekintetben.

Egyes 2. személy.

P. 54, 43 add elő, a *mid* van. A. I. 348, 3 *bajod* nincs. P. 551, 21 *bánatod* van. 87, 31 Az égbe van szabad *bejáratod*. A. II. 384, 22 akármi *bűnöd* van. P. 403, 12 jó *dolgod* van. 228, 21 van *erőd*. 499, 23 szembe szállni Nincs *erőd* a részszel. 228, 23 Ha nincs (*erőd*), ragadj ekét. 8, 3 Van-e *feleséged*? *Akár-mid* van, nem fog többé látni. A. II. 255, 1 Nó, Lőrincz, van szép *feleséged*. O. 717, 16 egy *Gondolatod* van és az én vagyok. A. II.

*) L. a 184. l. a jegyzetet.

253, 10 *Igazad* van. P. 675, 6 *ha istened* van. 730, 17 Állj meg, a ki ¹⁾ *istened* van. 711, 15 *kedved* van lázas indulatra. P. 633, 18 mikép oszlassam el, ha vannak (t. i. *kétségeid*), kétségeidet? 132, 20 kikhez, te rossz szellem, nincsen semmi *közöd*. 693, 6 átkozott *neved* van. A. I. 350, 3 mi *okod* van új panaszra? P. 661, 9 Nincs is *okod* Engemet féltened. 282, 27 Nincs hát *reményed*. 771, 3 Nincs *sympathiád* irántam. A. II. 102, 11 Ha haragunnál is, egy *órád* sincs hátra. P. 61, 27 van-e már *szeretőd*? 523, 14 érzékeny *szived* vagyon. 783, 28 Minden *szükséged* van, de lelki nincsen. 95, 34. Vannak *szülőid*. 211, 25 van most *urad*. 87, 24 *vasárnapod* van.

Egyes 3. személy.

P. 459, 21 *Ablaka* csak egy²⁾ van. 95, 37 van *anyja*. 273, 1 a földön *ápolója* nincs. A. I. 21, 20 *aranyja* sok ²⁾ van. II. 413, 3 Nincs *árka*. P. 78, 34 mi *baja*³⁾ van? A. I. 190, 14 Alig van a *csoncja*, *bőre*.⁴⁾ A. II. 91, 11 van *esze*. I. 154, 2 nincsen *éte*, *álma*. 136, 5 van egy édes *fia*. A. II. 428, 12 de nincs *foganatja*. A. I. 213, 7 *gazdája* nincs. P. 513, 27 arra sincsen *gondja*. 576, 2 és mi⁵⁾ *haszna* van? 576, 3 De lesz, ha nincs (*haszna*). 493, 13 Van *hatalma*. 701, 4 nincs se *híre* se *hamva*. 5, 26 nagy *hija* van. 69, 22 Ételed jó, de egy *hija* van. A. I. 118, 7 nincs egy nap *hija* se. P. 137, 29 nincs egy betű *hija*. A. II. 343, 13 *ideje* sincs búcsut venni. P. 317, 15 Ebben *igazsága* van. 493, 15 van *joga*. 57, 19 ehez nincs *joga*. A. II. 260, 19 azt sincs *joga* venni. 383, 13 Nincs *kedve* maradni. A. I. 14, 2 Arra sincsen semmi *kedve*. 151, 18 *Keresztje* elég van. II. 343, 20 nincs már *köze* földdel. 186, 16 semmi *köze* nincs a birodalommal. P. 226, 20 a jövőhöz semmi *köze* nincsen. 159, 26 De azért nem csüggedünk ám, a ki⁶⁾ *lelke* van. A. I. 428, 9 Most ebédre, hollók, varjak, Seregestül, a ki (t. i. *lelke*) van. A. II. 344, 14 nincs *lelke* bevárni. P. 420, 10 *lelke* nincs. A. II. 132, 10 gyönyörű *lyánya* van. P. 635, 20 mily *mél-*

¹⁾ A névmás az alany jelzője, vö. «mi gondolatom van» a 185. l.

²⁾ A számjelző helyét l. 184. l. a jegyzetben.

³⁾ «Mi» az alany jelzője, mint 185. l.

⁴⁾ A névelőt a módosított értelmű van mellett l. 182. l. 4 alatt. Itt van a. m. *megvan*.

⁵⁾ A kérdő mint 185. l.; máskép a 178. l. β alatt.

⁶⁾ Vö. az 1. jegyzet alatt.

tósága van. A. II. 399, 21 Nem tudja miért, de nincs ott *mara-dása*. I. 401, 5 Nincs feltűnő bársony *meze*. II. 134, 14 módja van. P. 134, 3 Rakonczátlan legény, nincsen semmi *módja*. A. I. 430, 16 Vagyon immár a második *napja*. P. 315, 21 *vasárnapja* sincsen. A. I. 5, 2 sok szép népe vagyon. A. 166, 4 úgy is elég *lora* van. A. II. 212, 3 *Nyoma* sincs, *zaja* sincs. 505, 23 nincs több *nyugovása*. 108, 16 Gyilkos *öcsce* van. 377, 19 Hanem ellen-kező *okai* is vannak. P. 253, 22 János gazda derék gazda, Nincsen *párja*. 104, 27 *pártfogója* van. A. II. 76, 6 egy *pénze* is nincs üres tarsolyában. 449, 11 Nézte Lajos, nincs-e *porondja*, *fűzesse*. I. 50, 8 *reménye* van. 124, 13 van *rokonja*. P. 296, 3 meleg *ruhája* nincs. 605, 28 Soha sincsen *semmije*. A. II. 339, 11 nincs *szíve*. P. 536, 23 nyugalomra nagy *szüksége* van. 314, 17 a leánynyal nincs *találkozása*. A. II. 480, 3 nyert *ügye* van. P. 117, 11 *vége*, *vége* van. A. II. 78, 15 oda van, *vége* van. 78, 17 Dehogyan van (*vége*). I. 163, 10 Néha tenger *vize* vagyon. 163, 11 Néha csepp (*vize*) sincs.

Többes 1. személy.

P. 781, 13 Nincsen *emberméltóságunk*. 719, 12 van tán *gazdaságunk*. 462, 19 *gondunk* ételre sincs. A. II. 459, 3 nincsen *Laczi körül helyünk*. P. 632, 17 van *kenyerünk*. 755, 14 van még *kenyerünk*. 252, 22 haladni nincsen semmi *ösztönünk*. 257, 15 *pénzünk* van. 624, 15 nincsen *pénzünk*. 129, 29 van is rá *szükségünk*. 383, 19 egy *vitórlánk* van.

Többes 2. személy.

P. 771, 15 *Fogalmatok* sincs róla. A. I. 11, 21 Nincs is más *hagyaték*. II. 314, 2 Hova nektek, úgymond *indulástok* vagyon. P. 179, 19 Nemes vagyok, nincs nemes embert Botozni *jogotok*. 782, 15 kis *számotok* van. 417, 16 nincsen *szívetek*. 417, 2 csak *zsebetek* és *gyomrotok* van.

Többes 3. személy.

P. 719, 10 mi *hasznuk* van benne? 98, 8 Dolgoztathatnak, erre van *jogok*. 695, 15 egy nagy *szándékjok* van. A. I. 181, 15 *Szavuk* sem igen van. 113. 17 *Törvényök* nincs.

Talán helyén lesz itt érinteni a nyelvtani különbséget «nem rokonom» és «nincs rokonom» közt. S ez azonnal kiviláglik, ha ráutalok az állítmányi főnév alatt tárgyalt rejtett alanyú példákra

(170. l. 2) és az imént tárgyaltakra (187. l. 2). Az az, «nem rokonom» rejtett alanyú mondat, állítmánya egy hozzá értett alanynak, «nincs rokonom» tagadása (*nincs*) az alanynak (*rokonom*). Ehez hasonló a különbség «nem baj» és «nincs baj» közt, melyről alább (194. l. 3).

3. Az alany igeállítmány nélkül.

E cím alá sorolandó minden oly példa, mely a megelőzők szerint a szükségszerű *van*-nal is állhat. A *van* hiányának ellenére azonban e mondatoknak csak itt *van* helyök, mivel a megelőzőkből (2) fejlődtek s a hiányzó *van* is csak egy igen korlátolt feltételhez *van* szabva. T. i. a mondatnak pusztán alanyi része képviseli a mondatot. De azért különbözik a névállítmányos mondatok természetétől (168—171. l.) már a lényeges személyragozással, s még inkább a személyragos főnév alanyi természetével.

Az ide való mondatok olyanok, a) a melyekben «nincs (sincs)» a hía. Ez az igeállítmány elmaradhat minden oly mondatban, melyben a főnévi alanyt az egyszerű *semmi* (*mi*) jelzi vagy a többszörös alanyt az ismételt *sem* (*se*) tagadja.

α) *semmi* (*mi*) jelzéssel: P. 136, 29 Oh, felelt a lányka, nekem *semmi bajom*. 490, 15 Honnan jöttél, fülemile? Akárhonnan, *semmi gondom* rája. 333, 1 *Semmi vágyam semmi kedvem* A borostyán koszorúhoz. A. II. 68, 21 De korhely, buta lön; jóra *semmi kedve*. P. 632, 16 Erre *semmi gondunk*. 591, 22 s *mi gondod* rá, Mi volt és mi következik? 565, 5 De *mi közöm* ehez? 462, 23 *Mi gondunk* rá? A. II. 87, 16 Gondoskodjam róla, mikor *mi szükséged*. 388, 16 *Mi köze* avval az anyaszentegyháznak?

Ezekhez hasonló alakítás «*semmi baja*» és ennek rövidítése «*mi baja*». Bár e rövidített alak egészen megegyező a 718. l. β alatt érintett alakkal, a különbséget a jelzői «*mi*» és állítmányi «*mi*» közt fenntartjuk. Ugyanezt a különbséget fenntartjuk e «(sem)*mi baja*» és «*semmi baj*» meg «*se baj*» közt, mely utóbbit rejtett alanyú állítmánynak neveztünk (171. l. 2 alatt).

«*Semmi baja*» helyett népszerű így is: «*kutya baja*», mint: P. 495, 1 Katonának *kutya baja*, Van mit ennie s innia. 476, 22 Subában jár a juhász, *Kutya baja* néki. 37, 32 És ime leért, és *kutya baja*. 695, 15 Egy huszárezred van, Szép magyar huszárok. Fialat legények, *Kutya bajuk*.

β) *sem* (*se*) tagadóval: P. 234, 22 *Sem* szeretöm *sem* pénzem,

csak bánatom. 357, 20 Az enyém volt a pihentető éj; Most *sem* éjem többé *sem* napom. 71, 30 Ki vagyok? Sehonnai, *Se* országom *se* hazám. 134, 29 *Se* szere *se* száma Kálnón az uraknak. A. II. 194, 9 Aranyos hintónak *se* szeri *se* száma. 205, 3 *Se* neszi *se* hangja léptiben a nyomnak. 333, 5 Az óta *sem* éje *sem* napja szegénynek. 283, 5 e szónak *se* vége *se* hossza. P. 26, 32 *Se* vége *se* hossza ennek a tengernek. 459, 12 A homokbuczkáknak *Se* hossza *se* vége.

γ) *soha* tagadóval: A. II. 462, 15 (had) melynek *soha* vége. — *Soha* mellett ragtalan alanyok is, l. időjelentésű határozók alatt 213. l. a alatt.

Sorakozik hozzá *sehol*, l. példát a 204. l. a alatt.

b) «Van» a kihagyott igeállitmány, és pedig:

α) «vége» alany mellett: A. J. Ö. oda vagyok, *végem*. A. II. 213, 8 Oda vagyunk, *végünk*, vége ma mindennek. 478, 23 mindennek *vége* (= P. 316, 11.). P. 316, 3 Hanem már mindennek *vége*. 493, 1 *Vége, vége* már a dalnak. 587, 9 És *vége* a komédiának. A. II. 482, 18 De *vége* Lajosnak. 465, 1 *Vége* is, úgy látszik, a bátor olasznak. 477, 6 egy két nap, s az erősnek *vége*. P. 547, 5 *vége* a tréfának. 356, 17 *Vége* a varázséneknek. 244, 4 S frigyünknek *vége, vége*. 423, 13 *vége* a piros alkonyatnak. A. II. 70, 17 Neki már világ és törvény szerint *vége*. 289, 7 Hanem annak *vége*. P. 707, 7 De már annak *vége*. A. II. 650, 13 Dejszen 'annak *vége*.

A tulajdonító rag el nem eshetett, akár megelőzte akár követte az alany a tulajdonítót, annak jeléül, hogy birtokos és birtok közt kell a hiányzó *van*-t képzelnünk.

Ellenben hiányozhatik ez állandósága miatt könnyen hozzáérhető *annak*

β) *időbeli* fogalmaknál: P. 703, 3 Ma egy *éve*, hogy először Csokoltál meg. 232, 6 két *éve*, Hogy a mellényem meg van véve. 454, 11 Ezer *éve*, hogy e nemzet Itt magának hazát szerzett. A. II. 504, 17 ma negyedik *este*,*) Hogy kidobva fekszik a Durazzó teste. P. 200, 7 Másfél *hete*, hogy őket elhagyám. 609, 13 Pár *hónapja* csak, hogy Feleségem lett. 60, 1 Jó *ideje*, hogy a nap lenézett.

*) A főnévileg használt személyragos múlt idő helyesebben: «nap este», s itt: «ma negyedik este (van annak a *napnak*), hogy —.

A. II. 214, 11 Nagy *ideje* mennünk.¹⁾ A. II. 32, 10 Harmad *napja* már, hogy mindenütt kereslek. P. 546, 1 Jó *ideje*, lement a nap.²⁾ 592, 13 egy pár kurta *napja*, hogy a sírnak testvérébe bujt.

Annak kitételével is: P. 713, 1 akkor még nem csókolhattam, Mint mostan, édes ajkadat. Két *éve annak*. Sokat elvitt az idő tőlem az alatt. 24, 7 Boszorkányoknak a sötétség országa Rég *ideje a*, hogy birtoka tanyája.³⁾

Utántétben a számjelzős idő nem lehet el *van* nélkül: A. II. 92, 4 Nem volt ilyen kedvem, *van* száz esztendeje. Vö. 196. l. 7.

Az időbeli fogalmakról megjegyezzük, hogy, míg a megelőző esetekben (183. l. 1 és 187. l. 2 alatt) az alanyok mind a három személyraggal voltak elláthatók, ezek a fogalmak csak egyes 3. személyűek.

VI. A pusztá főnév és *van*.

«Neki van baja» mintául említett előbbi (182. l.) példa, megfosztva a tulajdonítós névtől és személyragtól, adja a p u s z t a (a l a n y u) mondatot: «van baj». Személyragos alanyt tulajdonító nélkül a megelőző osztályban (187, 2) találtunk. Találni ragtalan alanyt tulajdonítóval, u. m. A. II. 338, 18 *Arany* is *gyémánt* is van nekem itt bőven. I. 65, 9 Nincs-e néki egy *nyugalmágy* otthon? 282, 7 Folyó víznek nincs semmi *gát*.

Az alany névelőtlen, ragtalan szükségképen megköveteli a «van» igeállítmányt és, ha csak nem tulajdonnév az alany (140. l. a), be nem éri a névállítmánynyal. A pusztá alany e minősége eltűr jelzőt, egyet, többet, el a határozatlan *egy*-et, de nem *az*-t; mondhatom: «*egy* isten van», de nem: «*az* isten van egy», hanem csak: «*egy* az isten.»

A pusztá alanyok a főnevek nemei szerint:

1. személyek: P. 61, 32 van *czigányne* s van annak kártyája, 653, 8 Nincsen többé szeretett *király*. 59, 3 Szabad vásár *van*, minthogy nincs *király*. A. II. 205, 18 király jövetelét, ha *van ő*,

¹⁾ Az időbeli főnevek mind jelzősök, és csak e tulajdonánál fogva sorolható e példa inkább ide mint 172. l. 4.

²⁾ Elfojtott *hogy*-gyal.

³⁾ Vegyüléke e kettőnek: 1. a sötétség országa boszorkányoknak a birtoka, tanyája, és 2. Rég ideje annak), hogy a s. or. boszork. a birt. t. Vö. Magyar köztöszók, Simonyi II. 118, 2. jegyzet.

jelentse. P. 466, 1 Vannak hamis *proféták*, a kik —. A. II. 91, 20 fölkelt hallva, hogy *vendég* van. 557, 9 Nincs *zsivány*, de a helyett a Szél kutatja zsebemet. A. II. 452, 8 Szem nincs, *vezető* nincs. 487, 6 a hercegek esdve Bizonyíták, hogy nincs (*Werner*).

Csak az európai bölcészet és theologia tette közkeletűvé az effélét: «*az isten van*». Ennek a mintájára készült A. I. 122, 28 Az ember ujságot se lát, Mióta nincs a régi pap¹⁾. «Nincs (van)» értelmé kibővül ezzel: «(nem) él»²⁾; így A. II. 496, 19 lányát el-szerette sírja, És mivelhogy már *nincs, nincs* az ő Margitja, A kö-tött szerződést a sors szétszakítja.

2. tárgyak: A. I. 91, 3 nálam lehet nyugodnotok, Fölösleg *ágy* van. II. 467, 10 Mindenfelé *árok*, sűrű *palánk*, *gát* van. 370, 5 Van *más* is: akasztó lába nehéz baknak. 370, 13 van egyéb *szer-szám* is. 215, 2 nincs *kulcs*. P. 755, 15 Van tiszta, szép friss *tej* és *vaj*.

3. cselekvés, szenvedés, állapot: A. I. 202, 7 Adjon isten, a *mi* nincs. II. 34, 9 A *mi* volt, *az* nincs már. 344, 23 Nincs *aka-dály*, csak még Piroska —. P. 198, 6 *Aratás* van. A. II. 420, 10 Nincs *arc* se *merészség* helyt állani ennek. I. 30, 13 Még valami, ha nincs *babér*. P. 43, 28 *Baj* van, bíró uram, és nagy *baj*. 62, 1 Rettenetes *baj* van. A. II. 176, 13 *Baj* nincs,³⁾ de van ebből sok tréfa. I. 274, 22 mit ér, ha nincs *bajusz*. II. 360, 12 Nincs *barát-ság*, nincs ott *szerelem*. 143, 14 Toldi szabadkoznék, de nincsen *bocsánat*. P. 30. 7 Nagyobb *csend* nincs a mocsárok partjánál. A. I. 58, 19 *Csend* van, és a csendben —. 47, 7 *Csend* van a tető-kön, *csend* a völgy lapályin. A. 304, 19 A faluban *csend*, néma *csend* van. A. I. 264, 23 *Csendesség* van. P. 248, 3 *Csendesség* van, csak az ebek csaholnak. 223, 2 Oda suhan a pásztor, és Van *ölelés*, van *csókolás*. 420, 6 Nincs *ellenállás* a viharnek. A. II. 39, 14 akár van Akár nincs *engedelem* számomra. P. 169, 15 Van a hírnél, van a kincs-nél Egy igézőbb *hatalom*. 115, 18 egy közös *jó* van, mi-ből —. A. II. 255, 15 Van ott *írgalom*. 388, 5 Bűnöm ez; van-e rá *írgalom* és *mentség*? P. 345, 15 Vég *ítélet* van, az alkotó az An-gyalokkal —. A. II. 149, 11 Van *kaczagás* van *taps*. 69, 21 Még

¹⁾ Egy másik magyarázatát l. 213. l. b.

²⁾ Vö. 182, 4.

³⁾ A különbséget az alanyi «van (nincs) *baj*» és állítmányi «nem *baj*» közt vö. 191. l. A hasonló «mi *baja*» szerkezetet u. o.

is van egy módon *kegyelem* számára. 143, 15 Nincs *kegyelem*. I. 240, 7 Ellenben van *kilátás*, hogy —. A. II. 360, 12 Megijedtek, hogy már nincs *menedék* többé. 254, 10 Nincs *menedék* földhöz. 471, 5 *menedék* nincs se földön se vizen. P. 466, 9 Addig nincs *megnyugvás*. 213, 15 Nincs *mentség* (= 487, 3). 386, 14 Lovagi törvényben nincs ellene *mentség* I. 110, 13 Most fázok, mert van benne *mód*. 311, 3 nincs is benne *mód*, hogy gyalog oda érjen. P. 549, 35 az eléléshez nincsen *mód*. 109, 11 Nincs *mód* tehát, hogy meghallják szavam. A. II. 300, 24 Nincs *mód* beférni a sírba. 374, 2 Nincs *mód* lépni reája. I. 343, 20 van arra nagy *ok*. 343, 20 De van *öröm*, *hejjehuja*, *táncz*, *muzsika*. II. 216, 7 Van *zavar* és *patvar*. 230, 1 könnyű halálhoz nincs ¹⁾ semmi *reménység*. 396, 5 Társa felől nincs *szó*. 378, 17 Értitek, úgy sejtem, kirül vagyon a *szó*.²⁾ P. 223, 7 Mire nincs *szó*, nincsen *képzet*, Az —. 220, 3 Arról *szó* sincs, hogy —. 526, 25 *Szó* sincs róla, hogy szép e lány. 673, 27 halálról ottan *Szó* sincs. 748, 25 Ki is megyünk, *szó* sincs róla. A. II. 442, 12 Nincs azután szép *szó*, a mi vegyen rajta. 476, 10 Igazán nagy *szükség*, *élelem* is rossz van. 457, 11 Nincs-e hamar *szükség* innenti segélyre? P. 168, 3 nincsen is *szükség* reá. 654, 1 Nem lázítok, mert nincs erre *szükség*. 53, 23 S most a fölött van ³⁾ a *tanácskozás*. A. I. 290, 2 Nincsen *törvény*, nem lehet per. II. 200, 7 Nincs is egyéb *válasz* az ilyen kérdésre. P. 59, 3 Szabad *vásár* van. A. I. 414, 5 Nincs erőnkhez méltó *verseny*.

4. hely: A. I. 435, 3 örül, ha van *hely* felakadni. II. 477, 14 Van kifelé innen föld alatti *járat*. 477, 17 Van (t. i. *járat*), felel a várnagy, s vezet egy fülkébe. P. 612, 1 Van egy *ország*, úgy híják hogy Okátóotáia. A. II. 376, 5 Van rövidebb *út* a Volturno folyamnak.

5. idő: P. 538, 9 *dél* van. 538, 11 meleg *dél* van. 354, 5 Szép őszi *délután* van. 23, 29 *éj* van (= 115, 10. 339, 13. 345, 4). 606, 2 késő *éj* van. A. II. 222, 10 Mindenfelé *éj* van. I. 39, 13 *éjjel* van. 41, 1 *éjjel* van a sírban, *éjjel* van felette. A. I. 71, 1 *este* van (= 178, 1 182, 9; P. 219, 28 351, 2 621, 13 98, 9). P. 371,

¹⁾ »nincs» hiányozhatik »semmi» mellől (191. l. α alatt), mint A. II. 477 16. Jól tudja pedig, hogy *semmi* remény ahhoz.

²⁾ A névelős alany előtt »vagyon» tömött értelemben: »hangzik, foly», vö. a 182. l. 4 alatt.

³⁾ bővített értelemmel: »foly», vö. az előbbi jegyzetet.

4 késő *este* van. 64, 4 itt van már az *este* 594, 26 Nincs ezekre soha, nincs sovány *esztendő*. 378, 7 *Hideg világ* van. A. I. 169, 2 Gyönyörű *idő*¹⁾ van. 342, 9 Rosz *idő* van. II. 467, 5 Van *idő*, bátorság —. P. 220, 1 Esős *idő* van. 105, 25 Javuljanak, míg van *idő*. 587, 8 ha van itt *tél*, van *kikelet* is. A. I. 169, 11 *Nyár és kikelet* van. P. 432, 5 Azt sem tudtam, *mi* van, *Ősz-e* vagy *kikelet*. 59, 2 Már fényes *nap* van. 308, 27 ekkor épen *Napfogyatkozás* van. 683, 1 Forró *nyárközép* van. 236, 6 *Szüret* van úton útfélen. 296, 27, kék az ég, *tavas* van. 182, 6 *Tél* vagy. 11, 15 Taljánországban örökös *tél* vagy. 270, 23 nincsen *tél*. A. I. 70, 10 *Ünnep*, igen, az van.

Ide való még: *Hét óra* van, de: *Hét az óra* (180, IV).

6. é r z e k i t ü n e m é n y: A. I. 114, 1 Nincs *déli báb*. 113, 23 Nincs többé nagyszerű *csoda*. P. 177, 23 Már ha *futty* van, legalább hát —. 80, 17 Azt sem tudta eddig, van-e *madárének*. 535, 16 Van *muzsika*, varju károg. A. I. 292, 9 Nincs semmi *nesz*. 214, 23 *Szellő* sincsen, de zúg; *Felhő* sincsen, de bűg. II. 76, 10 *Tűz* van-e vagy *árvíz*, vagy víják a várat? Nincsen *tűz* sem *árvíz*, nem is jó ellenség, Hanem van egy másik rémitő *jelenség*. I. 293, 15 Nincs semmi *zúgás*.

7. S z á m j e l z ő s alanyok. Említettük elől (125. l.) e két példát: «*sok a német*» és «*van sok német*», melyekben értelmi különbséget nem találtunk, csak alakít. «*Sok a német*» példáját igazolva találtuk a 140. l. *a* és *b*, β szakaszban, mely szerint *sok* névállítmányként szerepel. «*Sok*» ebben: «*van sok német*» már mint a névelőtlen «*német*» jelzője szerepel s követeli az általános «*van*» igeállítmányt mint puszta alany, vö. «*van baj*» a 194. l. — A számjelzős alanyokat e jelző felmenti a névelő használatától, s ez épen alkalmatosakká teszi a számjelzős alanyú példákat a «*van*» használatára. Ezeket egy csoportba gyűjteni szükségessé tette nem csak e közös tulajdon, hanem a számjelző helyzete is, melyre már előbb (184. l.) jegyeztük meg, hogy főnevétől elváltan is lehet. .

A számjelzős példák ezek: P. 75, 15. *vagy*on még *annyi*, *hogy* elég lesz. 201, 24. Jelenleg is, A *mennyi*, *annyi* van. 473, 3 Nincsen *annyi* szám, A *hány* —. A. II. 52, 19 *annyi* hely sincsen, Hová az arczáján csókvetést ne hintsen.²⁾ 378. 13 *Egy* ember

¹⁾ Lehr A. I. 282. jól sejti, hogy «*ebben van* nem hagyható el.»

²⁾ *Van* elfojtásával: P. 720, 11 A *hány* kéz, *Annyi* fegyver, *annyi*

van, agya furt és álnok. 178, 11 *Egy* (levente) van ilyen. 200, 33 Szécsi van *egy*, Miklós. P. 70, 34 *Egy* van csak, mi áldást érdemel. 182, 34 S van még *egy*, a hon. A. I. 198, 27 van *elég* víz a Duuában. 184, 19 van *elég* apai *jus*, hogy megéljen. II. 452, 12 hogy *elég* had nincs, képtelen elhinnem. I. 235, 17 Szakáll bajusz is van *elég*. 279, 15 Főzelék van *elég*. 426, 16 Házi patvar Attól kezdve van *elég*. P. 556, 7 Van *elég*, ki Én helyettem is evett. 789, 20 van ellenség *elég*. 660, 3 ezer és ezer van, a ki a zablán tépelődve rág. 55, 7 *hány* csillag van ott? 698, 1 *Három* madár van, a kit szeretek. A. II. 195, 5 *Hét* ló van előre. P. 486, 13 Csak egy lénynyel van *kevesebb* Mint tennap volt. A. II. 144, 6 *Néhány* szoba van csak. I. 143, 10 Van felőle *sok* mese. II. 380, 3. magyar hadunkhoz van *sok* német ember. P. 224, 9 *Sok* számos poeta vagyon. P. 370, 17. *Sok* van, miben büszkélkednem lehet. 786, 2 ott *száz* és *száz* van veled. A. I. 21, 4 Csöndes fiókban tartalak, Hol nincsenek *több* aranyok. II. 182, 13 Mikor aztán nincs *több*, hihetetlen. P. 285, 21 fájt Látnom, hogy van olyan, és hogy nem *kevés* van.

Ide való a főnévi állítmányú (A. I. 10, 20) «napi járó föld nincs a kerülete», melynek állító párját l. a mellőzött *van* alatt 162. l. β végén.

8. Mutató és fokozott alanyok. A mutatónak (*az ez*) csak származékaival van itt dolgunk, a minők *annyi* (*ennyi*), *akkora* és *olyan* s ez utóbbinak mellékevekkel társulása mint *oly jó, ilyen szép*.

S mivel ezek közt is egy (*annyi ennyi*) a számjelzők egyike, e szakasz is csak toldaléka az előbbinek, annál inkább, mivel mind e három mutató a számjelzők helyzetére vonatkozó szabályunkat (184. l. jegyzet.) követi, és pedig a következő változattal:

1. *annyi* ember van, a mennyi (mint, hogy) —.
2. ember *annyi* van,
3. ember van *annyi*,
4. van *annyi* ember,

katona, mint a latin: *Quot capita tot sensus*. Hasonlóan mondja Arany II. 326, 14 Sárkányfogakat hoz Bátori, Szokoli s — nem úgy folytatja: a *hány* e törzs ágrokona, hanem — a *hányan* e törzs ágrokonai. P. 662, 11. Nagybodtak a halálnak tartományai, S bennök *sokan* a szabadság Szent halottai.

5. van ember *annyi*,

6. van *annyi*,

7. *annyi* van.

S mind e változatokban a mutató a kitett (1—5) vagy hiányzó (6—7) főnév jelzője. Abban a pillanatban, hogy e jelzőből állítmányt csinálok — és ez előáll, mielőtt névelőt adok az alany-nak —, az igeállítmány szükségképen elenyésczik, így: «*annyi* az ember». Vö. még 196, 7.

A mutatók e jelzői minőségét a középfokú melléknevek is követik.

A némettel összehasonlítva, akár jelzőnek teszem a számnevet akár állítmánynak: «*annyi ember van*» vagy «*annyi az ember*», mindig: «es giebt so viele Menschen».

Készletben levő példáinkból ötfélre jutott. Ezek:

1. P. 322, 17 *Olyan* öröm sincs, Milyen az én örömem. 2. P. 548, 28 *semmi bolondabb* nincsen mint az okos levelek.

3. A. II. 177, 14 Tulipán szív nincs *oly büszke* Mint a lányé.

4. A. II. 200, 7 Nincs is *egyéb* válasz az ilyenre. 278, 8 Nincs *egyéb* út mint a cselé. P. 204, 13 nincs *szánandóbb* pára Mint kit fukarság bánt. 191, 11 Nincs *rutabb* valami Mint ez a lomhaság. 169, 15 Van a hirnél, van a kincsnél Egy *igézőbb* hatalom. A. II. 313, 5 Nincsen *olyan* időpercz, kibe dolgot nem lél. P. 322, 5 Nincsen *olyan* bú Mint az én búm.

6. P. 227, 21 mert van *ilyen* és pedig nem egy van. 285, 20 fájt Látnom, hogy van *olyan*. 100, 32 Vannak nála *szánandóbbak* is. 576, 9 Nincs *nevetségesebb* az embernél. A. I. 118, 19 mivelhogy nincs *különb*, Hordjuk biz azt. II. 182, 13. Mikor aztán nincs *több*, egyszerre riadnak.

A fent idézett hét mintában az alanynak személyragos volta mellett is elfér a számbeli vagy fokos jelző s mondhatjuk 1. *akkora gyermekem* van, 2. *gyermekem* akkora van, 3. *gyermekem* van akkora stb. Szeretjük azonban a személyragos alanyokat, a mint láttuk (144 és 161, β), névelővel is ellátni; de mielőtt névelő foglalja el a jelző helyét, a volt jelző (*akkora*), a mint fent mondtuk állítmánynya válik és az igeállítmányt (*van*) felessé teszi: az én *gyermekem* akkora. Mind azon által hallani eseteket, a melyekben a névállítmány (*akkora*) az igeállítmányt is etlűri, így: az én *gyermekem van* akkora. De ez csak idegen befolyásnak lesz tulajdonítható.

VII. A függő mondat és *van*.

Az itt következő mondatok tovább fejlődése a VI. alatt felsorolt pusztánévbeli alanynak: «van baj, van pénz»; tovább fejlődése a visszahozó névmás segítségével: «van pénz, *mivel* kenyeret veszek (vegyek); nincs (pénz), *mivel* kenyeret venni; nincs *mit* venni.» A visszahozók: *ki, mi, mely, mért, hol, hová, hogy*. A viszonyzó hol kitett, hol mellőzött. A függő mondatot megelőző főnév vagy helyettese néhutt előlegezett tárgya vagy alanya a függő mondatnak.

Mintája e mondatoknak eléggé ismeretes*) a latinból: *Sunt quos curriculo pulverem Olympicum collegisse iuvat* (Horatius), s a görögből: ἔστιν ὅστις βούλεται ἄθλιος καὶ κακοδαίμων εἶναι; (Plato), v. ö. Krüger Gr. Spr. 61, 5, 3.

Az osztályozás alapját czélszerűen a függő mondat igéje (módja, ideje) nyújtja. E szerint ez:

1. jelentő jelen: P. 606, 13 *Vannak*, kik most kinn *bo-lyongnak*. A. I. 383, 1 *Van*, fájdalom, kinek *czégér* hona. P. 655, 16 *Van-e* mostan olyan legény, a ki *fél*? A. II. 16, 5 *Van*, ki a kis bárányt izzadástul *fél*ti. 32, 28 *Vannak* ugyan, kik Állítani *merészek*. Vörösmarty (Az elv. orsz.): *Nincs* kő, hová fejét Csak egy is *teheti*. A. II. 224, 13 Az oroszlának *van* hová *megtérhet*.

2. foglалó jelen: A. I. 165, 7 Nincsen rajtok miért *bán-kódjам, örüljek*. II. 340, 10 nincs ki *lebeszélje*. P. 763, 33 Nincs tehát a nagy világon, Nincs hely, ... Hol *sebemre ír csepegjen*, Hol feledni *tudjalak*. A. I. 291, II. Nincsen osztály, nincs egység, Hogy szép szóval meg ne *essék*. 115, 7 Nincs többé Caledonián Nép, kit te *felgyujts* énekeddel. P. 194, 23 Nincs nedv, a mi *hajtsa*. A. II. 30, 6 Nincs, hova *lehajtsa* fejét. P. 142, 20 Nincs balzsam, mely *hegeszsze* a sebet. A. II. 52, 19 annyi hely sincsen, Hová az orczáján csókvetést ne *hintsen*. 134, 6 fiam nincs, kire a birtokom *szálljon*. A. I. 394, 7 Hol van, ki *zengje* tetteim?

3. foglалó félmúlt (rég múlt): P. 641, 3 Nincsen ember, nincsen isten, a ki Minket újra megköttözni *birna*. 155, 17 van szív, mely föllobogva *érzene*. A. I. 175, 19 nincs vidám tor, Mit ének *fűszerezne*. Tompa (Galamboskő): Nincs egy tenyérynnyi hely, hová fejét bizton *lehajtaná*. P. 463, 7 Nincs egy bokor se, hol *Meghúzatnók* magunk. 666, 12 A ki hozzánk jönne mostan, Bajainkat

*) L. A magy. igenév 25 (1, b).

osztani, A ki velünk kezét *fogna*, Nincs barát, nincs atyafi. A I. 187, 9 Nincsen olyan pusztá ínség, Hogy magának benne A halandó egy tenyérnyi zöld virányt ne *lelne*, P. 104, 34 Nincsen ember és nem volt soha, Ki őt testvérnek vagy barátnak Vagy gyermekének *hírta volna*.

4. Jelen névjelző: P. 143, 19 nincs idő, Szent frigyünk szép kötelét *eltéphető*.

5. igenév: A. II. 453, 8 benne *bíznia* nincsen mit. P. 8, 9 életét van miért *félteni*. Tompa (Andr. h. solyma): Fejed nincs hol *lehajtanod*. P. 78, 11 Nincs mit *kotyvasztanod*. 627, 14 Van honnan *rakni* a kandallóra fát. A. I. 218, 7 nincs mér' *sietni*. P. 595, 2 markába nincs mit *szorítani*. Erd népd. I. 288. El kell menni, nincs mit *tenni*, Nincs lelkemnek hová *lenni*. P. 729, 13 Nincs mit *tennünk*. A. II. 458, 22 *várnia* nincsen mit. I. 330, 6 E kopja tövén nincs mér' *zengeni* többet.

6. igenév hiánya: P. 177, 8 nem mondom, mert nincs kinek. A. I. 281, 20 Nem tehette, mert nincsen mit.

7. igenév visszahozó nélkül. «Nincs mit tenni», állítva: «van mit tenni», kérdeve: «van-e mit tenni?» vagy: «mit van tenni?» és A. I. 112, 5 Mit van *tennem*? De egyszer így is: 202, 5 Mit van *mit* kívánni még? Vö. Lehr. (A. T. 98.), népd. *Mit* volt fejemnek hová *lenni*? — A többi példák: P. 315, 1 Van szállásom itten s *ennem*, *innom* ingyen. A. I. 68, 27 Nincs hely a nagy világban fejét *lehajtania*. P. 360, 11. Nincs már semmi szépet *látnom*. A. I. 174, 21 Lelkedben eszmék gyulva forrnak S nincs tárgy *kiöntened*. II. 434, 4 Nincs tőle kegyelmet se *várni* se *nyerni*.

Idegen a mi íróinktól, de a napilapok útján mind ismeretesebb e szólás: «nem *tudtunk* hová *lenni* (a nevetéstől)» és «az állomás rendőrsége sem *tudta* mire *vélni* a hordárok sztrájkját (l. Budapesti Hirlap 1888. szept. 7. 248. sz. 7. l.). Még tovább megy a hirlapi szabadság, ha az egyes számú *van* és *nincs* alanya többes, mint: «Ott van Castle Garden, hol a partra szállott s magyar vagy a tót nyelven kívül más nyelvet nem értő *honfitársaink* *nincs* a kihez szóljanak (Amer. Nemzetőr 1888. aug. 22.)» Ezzel az említett igék mondatszerkezeten kívül maradtak, mint a latin *nescio quid*, a görögben: Ἔστιν οὐς τις ἀνθρώπων τεθαύμαζας ἐπὶ σοφίᾳ; (Xenophon).

C) «VAN» ÁLLÍTMÁNYI KÖZÖMBÖSSÉGE.

Láttuk a névállítmány kizárólagos uralkodását s azután az igeállítmányét a mondatban. Emitt bemutatjuk azokat az eseteket, a melyekben *van* kizárólagossága megszűnik és uralmát határozókkal, névutókkal meg egyenértékű ragos főnevekkel osztja meg.

VIII. Térjelentések.

Felsoroljuk válogatva a határozók, névutók és ragos nevek mellett szereplő vagy hiányzó «van» példáit a hely (hol?), irány (hová?) és eredet (honnan?) kérdései szerint. Nehézséget a nyelvtani műszók határozatlanságából nem csináltam, sem az illető szók bizonytalan hovátartozásából. Nyelvtanosaink elnézésére számítok, ha egy határozót névutónak vagy ragos nevet határozónak találtam keresztelni. Szükségesebb a *van* tételét vagy hiányát megfigyelni oly esetekben, melyekben annak tétele vagy elmaradása közömbös, és olyanokban, a melyekben ugyan annak a tétele lényeges, de azért egyéb jellegei miatt ugyan e (VIII.) csoporthoz volt számítandó.

1. Helyi határozóknál.

Már a Debr. Gr. (196) ismerte, hogy hol kimondjuk hol elejtjük a *van*-t, ha az állítmányban helyhatározó vagy helyragos főnév van. Határozatlanabbúl szolt előtte Sz. Molnár A. (T. C. gr. 268), a ki így tanít: «Essendi verbum *vagyon est, vadnak sunt* praesentis temporis in tertia persona numquam exprimitur, nisi sermo fuerit de loco et habendo, ut: Törökök *vadnak* Budában, Turcae *sunt* Budæ». Szerinte lehetséges volna: «A törökök *Budában* az ország urai *vannak*», és a Debr. Gr. szerzői szerint: «*itt* sok baj» meg «*ott* az atyának két fia». Nem lévén tiszta nyelvtani fogalmuk sem a név állítmányképességéről, sem a pusztá alany igeállítmány-követeléséről, a *van* használatát sem szabhatták meg pontosan.

Igaz, hogy a helyi határozóknál állhat is az igeállítmány (*van*), el is maradhat, pl. P. 84, 32 *hol* a tör? *hol van* a kard? 255, 11 *Itt van* a pohár, *hol* a bor? 380, 17 *Hol van* legelső dalnokom? *hol* ő? 550, 24 *Itt* a gyűrű, *itt* a gyűrű, *Itt van* végre ujjamon. A. I. 39, 9 *Hol van* a szellem, ki életre lehellje A szívet? —

és előbb 39, 6. *Hol* a kéz, a ki fölemelje? — De ha meg nem tesszük a szükséges megkülömböztetést tekintettel az eddig nyert eredményre, ugyan abba a hibába esünk, a melybe elődeink.

A néválítmányos mondatokra t. i. semmi befolyása nincs sem a helyi határozónak sem névutónak. P. 384, 2 Egy tengerész-köpeny *Fölöttük* a fedél. 389, 11 Melyk a legvígabb temető? A bú temetője. S ez *hol* lelhető? 713, 15 Az a csillag *ott* a magyar nép képe. A. II. 257, 15 *A hol* az úr kedves, *ott* ebe is kellő. 425, 4 a fal erősebb, magasabb is *ottan*. 437, 14 a falon áll, *hol* az épen tiszta. P. 761, 6 És az *ott* mely rózsaszál! A. II. 412, 24 *Fönt* napos a csúcs már.

És valamint a névnek állítmányképességét meg nem szünteti, úgy nem tehet róla a határozó, ha az igeállítmány az V. és VI. osztálybelioknél szükségképen bekövetkezett, mint: A. II. 62, 23 anyám *van* nekem is *otthon*. P. 209, 19 Ölégségös hitelöm *van ott* neköm. A. I. 183, 14 *Van* neki *ott* embersége. Vörösm. Salamon: Salamonnak *nincs hol* maradása. P. 686, 17 *Nincs itt* urasága csak az egy magyarnak. A. II. 360, 12 *Nincs* barátság, *nincs ott* szerelem. 437, 15 Oda ment, *hol* baj *van*. 255, 15 *Van ott* irgalom. P. 587, 8 ha *van itt* tél, van kikelet is. 786, 2. *ott* száz és száz *van* veled. A. II. 452, 7 *Van* ember elég *ott*.

E mondatok állapotán, *van* maradásán vagy mellőzésén, a határozó vagy névutó mit sem változtat.

Az alább felsorolandó példáinkban következő határozók találhatók: *hol*, *a hol*, *ahol*, *ehol*, *máshol*, *sehol*; *itt*, *ott*, *itten*, *ottan*, *imitt*, *amott*, *itthon*, *otthon*; *mindenütt*, *középütt*, *fenn* (*fönn*), *lenn* (*lent*), *benn*, *kinn* (*kint*); *alant*, *magasan*, *hátsul*.

Az előzmények után tehát a határozói állítmány mellett *van* közömbös, állhat is (*a*) nem is (*b*) vagy szükségszerű (*c*).

Mielőtt emez osztályozásom szerint példáim felsorolásához fogok, még egyes észrevételt koczkáztatok.

Tudva levő, hogy a határozó a mondat állítmányi részében foglalt helyet, de nem csatlakozik ám bárminő alanyhoz. «*Itt*» és «*víz*» pusztán egymás mellett (*itt víz*) még nem mondat, ép oly kevéssé, mint a pusztá főnév és melléknév: *jó víz* vagy *víz jó*. Vö. *kép sárga* a 132. l. Határozó és főnév csak úgy képezhet mondatot, ha a névelő (*az*) vagy «*van*» közvetíti: «*itt a víz*» vagy «*itt van víz*».

Ide érthető Pereszlén yi szabálya (131. l.), hogy «*apud*

Ungaros verbum (*est*) non exprimitur, sed articulus *a* vel *az* expresse ponitur et *subit vices occultati verbi*.

Míg tehát «itt van» egyaránt járulhat a névelős és névelőtlen főnévhez: a puszta határozó «itt» csak a névelőshöz járulhat: «itt *a* víz.»

Névelő nélkül még ellehet az alany, ha ezemélyragos, pl. itt *hitvesed* (P. 600, 5), vagy ha jelzős: mindenütt csak *bús* enyészet (P. 728, 14). Itt görcsös botjával egy *vándorló* legény, Ott zsiros subában egy pár *szegény* legény, Itt hosszú szakállal egy *üveges zsidó*, Amott egy *drótos* tót s több *ilyen* borozó (P. 364, 2). Vö. még P. 598, 1.

Ha visszahozó névmás az alany, az is ellehet névelő nélkül, pl. P. 557, 3 S így a csárdát, *mely* még messze, Szaporábban érem el; meg ha az alany mutató: P. 585, 22. mindenhol *ez*.

Természetes, hogy a tulajdonnév meg a névmás (*ő* vagy *az*) felér egy névelős főnévvel. Hiányzását azomban a névmás csak a második (*b*) csoportnál érvényesítheti, pl. így: «itt van (t. i. *ő*)», és nem: itt (t. i. *ő*). Szereti követni e példát a névelőtlen tulajdonnév is, így: «itt *van* György», de nem: «itt György», míg a Dunán túl, a hol névelős a tulajdonnév: «itt *a* Gyuri» (Simonyi).

a) Egy k ö z ö m b ö s v a n h i á n y z i k ilyenekben: P. 415, 1 *Amott* egy ház, a tetején két gólya, *Alant* egy pár ember a kis Ajtoba'. 67, 3 Mit tündööm? *Amott* egy tanya. Bemegyek. 68, 17 De ha *benn* még mostan is Timurlán, Dzsingiszkhán s az egész Tatárország, Még úgy is belépek. A. I. 198, 9 *elől* Rozgonyival Kedves élet-párja. II. 160, 18 Ott Rozgonyi a nép elejét kínálja, *Felyül*, az asztalfőn, magyarok királya. P. 655, 13 *Habár fölül* a gálya S *alul* a víznek árja, Azért a víz az úr. A. II. 46, 15 Ne félj! *fenn* az isten, ő majd igazat lát. 348, 4 *Hátul* csupa csipő, csupa fej *előre*. 420, 22 *hol* a barát? P. 295, 5 *Hol* a boldogság mostanában? A. II. 316, 5 Visegrád! *hol* hajdani fényed? 302, 10 héj, jó lovam fakó! *Hol* az egyik lábadról a patkó? II. 281, 21 *Itt* az ellen. P. 638, 7 *Itt* már a tavasz! A. II. 463, 13 *kinn* a farkas, *benn* a bárány. P. 67, 23 A nap vége pedig mér *közel*. A. II. 134, 30 Jobbra a cselédház, az istállók balra, *Középütt* egy almafa a nagy udvarba. 297, 3 *közelebb* jó kardja mint a Duna partja. P. 598, 2 Előre, csak előre! Nagy *messze* még a cél. 67, 22 *messze* vagy te tőlem, Jaj de *messzebb* még a város. 585, 30 De *mindenütt* a régi látomány: Dult arcok és öngyilkolás. 88, 2 *Ott*

egy élő alak. A. II. 213, 16 *Schol* egy védő kar, özön az ellenség. P. 531, 23 Mostan röpjölj idő, Míg *távol* kedvesem.

A sajátlan helyhatározókhoz csatlakozik még P. 715, 22 A Kárpátoktól *le* az al Dunáig Egy bős üvöltés, egy vad zivatar.

b) A helyhatározó mellett egy közömbös *van* áll.

Meg kellett volna az előbbi csoport végén még jegyezni, hogy abban az egész csoportban (*schol* kivételével) tagadós mondatot nem soroltam fel. És ez igen természetes. Mert azzal a közömbös *van* hiányával alakult (*itt a víz*) mondatokban soha sem lehet tagadás esetében *nincs*-nek helye, csak *nem*-nek, pl. így: «*nem* itt (a víz).» Ebben pedig *nem* «itt» határozót (s nem az alanyt) tagadja pl. ilyen állító értelemben hogy «másutt». Ha az alanyt akarom tagadni, kénytelen vagyok az igéhez (*nincs*) folyamodni s egy ilyen eset nem volt az előbbi (a) csoportba való. Ilyen tagadós mondatok közt találunk *sem* (*mi*) és *se* tagadókkal jelzett alanyokat, a minőkről szoltunk a 191. lapon. Ide tartozóságukat csak a személyrag hiánya árulja el, mint A. I. 285, 9. *Mi*-nek is ott hid, *hol* se víz se medre.

A közömbös *van*-nal példáink ilyenek: P. 277, 20 Elmennek oda, *Ahol* Etelka van. A. I. 386, 4 Mennyed *alant* is van. II. 288, 18 Csak az árnyéka van *belül* a házban. P. 513, 10 (az ürge) oda *benn* van, *Benn* a lyukban. 415, 9 *fön* van a hold, *fön* vannak a Csillagok. A. I. 338, 12 Bothi Bajnok *hol* van szegény? P. 546, 27 az igazság *itt* van. 77, 27 *Itt* van ime jobbom. 221, 1 *Nem itt*, *nem itt* van az én világom. 466, 4 *ittén* Az ígéretnek földje van. A. I. 106, 2 *nincsen itthon* senki. P. 49, 33 *közel* van hát a föld az éghez. A. II. 237, 8 ha nem volna, *sincs közelebb* a messze. P. 546, 3 Már a hold is *magasan* van. A. I. 194, 10 *Nincs az messze*. P. 684, 9 *Ott* van a déli báb A láthatár szélén. 691, 14. a macska *Nincs otthon*. A. I. 213, 2 A többi rab *Nincsen*, uram, *schol*. P. 74, 19 *Nincs schol* a régi rozsdá. 20, 14 A temető helye *nincsen innen távol*.

A határozott «az» helyett áll a határozatlan «egy» is: P. 91, 18 *Ahol* van *egy* zsák.

Előadtuk a rendelkezésünkre álló eseteket, a melyekben egy közömbös *van* áll (b) és a melyekben az hiányzik (a). Figyelmes hasonlítása e két csoportnak valamint a hamisítatlan nyelvérzek tudatta velünk ez utóbbiakban (b) a *van* kihagyhatóságát, de egy kis különbséggel: Előzze meg a határozó szó az ő

névelős alanyát; vagy ha nem. a *van*-t közömbössége ellenére is inkább tegye belé a mondatba. Pl. «*ott* a sátán háza» és «a sátán háza *ott* van (P. 509, 21)», de nem «a sátán háza *ott*». «*Ott* a tenger» vagy «a tenger *ott* van (A. II. 378, 8)», de nem «a tenger *ott*». Egyszer még is: P. 67, 23 A nap vége pedig már *közel*.

Második megjegyzésünk a számot illeti: a többes számú alany nem szeret ellenni igeállítmány nélkül, tehát «*itt vannak* kardjaink (P. 79, 21)» s nem «*itt kardjaink*»; «*hol vannak* ők (A. I. 30, 7), s nem «*hol ők*».

c) Szükségszerűen áll s nem hiányozhatik a *van* azokban, a melyekben az a tulajdonítós (V) és pusztá alanyú mondataink (VI) szerint úgy is állana.

Mielőtt ezek felsorolásához fogunk, meg kell jegyeznünk, mint ezt már a 201. l. tettük, hogy a hiányzó, vagy a hogy a 151. és 167. ll. neveztük, rejtett alanyú példák tulajdonkép a (204. l. felsorolt) *b* csoportba valók. Hogy őket itt *c*) alatt soroljuk fel, annak az az oka, hogy emez alany-hiányzás a *van*-t elmaradhatatlanná, szükségszerűvé tette. Minthogy e példák épen ennél fogva átmenetet képeznek a *c* csoportra, rajtok kezdjük felsorolásunkat: A. II. 172, 5 Nagy fiú, *hol* van. 88, 7 *itt* van (= 90, 2. 172, 15. 21. P. 137, 29). 91, 12 *itt* van, ígyál. P. 785, 9 Imé a sas, ha *itt* alatt van, A földön, milyen nagy madár! 748, 20 jön az orosz, *Itt* is van már valóban. A. I. 346, 7 Ez az, uram; *itt* van, uram. P. 581, 22 *Itt* van a meleg szobában. 341, 10 Most is *itt* van a szívem felett. 318, 2 *itt* van az enyim mellett. 513, 25 S mostan *itt* van karjaimban. A. II. 501, 4 hidd ide, ha *itt* van. P. 34, 3 Hanem *itten* nincs. 93, 19 Kutys ne! *Itt* van. 115, 6 most *itt* van a börtönfalak között. 698, 15 *máshol* van untalan. 505, 23 Még *messzebb* van tőlem, kit szeretek.*) 699, 14 *Mindenütt* van, a hová tekintesz. A. II. 351, 24 *Ott* van, ott. 169, 4 *ott* van hátul. P. 593, 4 utószor *van* ma *ott* alatt. A. I. 140, 17 Messze sincs az, lám csak *ott* van. P. 34, 2 *Ott* van, a *hol* van. 120, 34 most is *ott* van. A. II. 451, 20 nincsenek *otthon*. 410, 11 Nincs *sehol*. I. 144, 24 de nincs *sehol*. P. 230, 13 *Távol* van tőle mint a hold.

*) E példát: «Nincs *messze* odáig (P. 196, 4.)» az alanytalanok (135. 3) közt soroltuk fel.

A tulajdonnév mint névelőtlen szó hasonlóan nem lehet el *van* nélkül (l. 203. l.). Jóllehet mondhatjuk «*ott a város*» úgy mint «*ott van a város*», de csak «*ott van Mohács* (P. 375, 1).»

Szükségszerű a kérdők *van*-ja is, úgy mint P. 529, 19 *ki van ott*? A. I. 195, 4 *Ki van itthon*? 564, 21 *mi van ott a csillagon*? 449, 1 *Mi van innen távol*? 778, 6 *ott alatt mi van*?

A többi szükségszerű *van*-nal álló példáink ezek: P. 615, 19 *A hol árnyék nincsen, ott a Fényt sem igen látom.* 40, 34 (élet) *a hol* tán Nincsen is élet. A. II. 361, 3 *a hol* csak vár *van*, Mind sereget gyűjtsön. P. 522, 4 *ott jártam, a hol* fizetésért Sines emberi lábnyom. 319, 2 *belül* a sírban féreg és halott *van*. 170, 8 oda *benn* szép leány *van*. 624, 19 Mennyi volt *benn* s mennyi *van* még! P. 134, 14 *Van elől középütt* holmi tornáczféle. A. II. 356, 14 Lajos felhívta, mint oda *fenn van* szó. I. 384, 15 *Van hiány már fönn és lenn*. P. 64, 28 *Fönn* a bakon kocsis és hajdu *van*. A. II. 218, 2 *Hátul* az őrség közt moraj, izgalom *van*. 354, 2 (nápolyi határ) *hol* Akvila vára *van*. I. 21, 4 *Hol* nincsenek több aranyok. II. 437, 15 oda ment, *hol* baj *van*. I. 378, 20 *ily sebre hol van balzsamír*? II. 377, 10 (ország) *hol* nincs nagy erősség. P. 155, 12 (föld) *Hol* nincs többé gondolat. A. I. 62, 3 *Hol* nincsen jelen. P. 422, 2 Haza csak *ott van*, *hol* jog is *van*. 486, 16 (falu) *Hol* egy fekete szemű leányka *van*. 126, 16 *Hol* vagyon jobb ország? 397, 27 (oda) *Hol* egy kis vidámság *van*. 5, 8 *imitt amott van egy-kettő belőle*. 587, 7 Nincs *itt* angyal, ám de nincs is ördög. 382, 6 Láttam mindent, mi látható *van itt*. 628, 24 *Itt van egy szobában mult, jövő és jelen*. A. I. 437, 13 *Van nádas itt, van buczka, posvány*. II. 350, 8 *Van patak itt, árnyék s jó legelő helyünk*. P. 612, 24 Lelki szükség nincsen *itt*. A. I. 436, 13 *itt* nincs tábla, tilalomfa. P. 351, 17 Nincsen *itt* tér, nincsen *itt* időköz. 208, 22 *Van itten bú, de vigadás*. 267, 23 Koporsód *van itten*, 300, 21 Nincsen *itten* rabság, nincsen *itten* úrkény. 315, 1 *Van szállásom itten*. 318, 9 *mi zaj van oda kint*? P. 72, 9 *Kinn azonban zaj van*. 335, 3 *Közel s távolban semmi fény nincs*. A. II. 224, 2 Oda már nincs *messze* új vára, Szalonta. 287, 1 Nincs *messze* Szalonta. P. 553, 7 még *messze* Vagyon útam. P. 300, 21 Turi vásár nincsen *Messze* már. 500, 14 attól, a mi *ott van*, Borzadok. A. I. 344, 18 annyi *van ott*, vigye el az ördög. P. 360, 12 Nincs barátság, nincs *ott* szerelem. A. I. 55, 8 Béke, nyugalom *van ott*. II. 515, 20 kilencz deák *ott van*. P. 565, 1 *Van-e ott is élet*.

154, 20 Van-e *ott* is élet és bor és leány. 610, 1 Van embervásár, szinte van *Ott* túl a tengeren. A. I. 54, 8 Kedves félhomály van *ott*. 392, 5 Van-e *ott* folyó s földje jó? 55, 8 Csöndesebb halál van *ott*. 54, 24 Csendes, jó idő van *ott*. II. 352, 22 Van igazság *ott* is. 255, 15 Van *ott* irgalom, kegyelem számomra. P. 28, 15 nincsen *ott* napkelte. A. I. 54, 16 Állandó magány van *ott*. P. 695, 19 De van *ott* egy század, A melyik nem —. 639, 1 Van biz' *ott* a sok rossz között Van jó tanító is. A. II. 42, 6 Egy teremtes sincs *ott*. P. 772, 12 Most víz van *ott*, hol egykor tűz vala. 208, 21 Van *ottan* béke, semmi más. A. II. 147, 6 Nincs tör vagy hurok *ottan*? 147, 7 Hirdeti, hogy nincsen (hurok *ottan*). 15, 2 De van drága dolog *otthon*. 343, 2 Bencze nincs *sehol*. 392, 4 Nincs ma *sehol* szükség több kenyérvőre. 231, 2 Nincs *távol*, akárhol, maradása tőle.

Felsoroltuk azokat, a melyekben az V. és VI. osztály szerint helyhatározó nélkül is a *van*-nak állania kellene. A VII. osztály szerint csak ezeket találtuk: A. I. 394, 17 *Itt* van, király, ki tette-det Elzengi. II. 328, 9 *Ott* van, a mi csillog, *ott* van, a mi ékszer. 231, 1 *Ott* van, ki szeresse.

2. Névutóknál.

Ezek közel állanak a mellékkörülményt rajzoló állítmánytalanságokhoz (137. l.), és csak a megelőző vagy követő (fő-) mondatnál való mellérendelt viszonyuk óvja meg e névutós mondatok önállóságát.

a) *Van* hiányával: P. 409, 4 Kevély tölgyfák *alatt* Szerény virágok. 512. 17 Ha *előttem* e két fáklya, Belátok a mennyországba. 353, 9 *Előttem* *) most egyetlen kívánság, Megnyerhetni, lyánka, szivedet. 488, 9 *Előttök* étel, bor; De nem kell nekiek. 729, 3 Közöttök van — hogy ne volna? — Kont István is a vadonba'. Feje *fölött* sötét ágak, Szive *fölött* sötét bánat. A. II. 216, 21 Feje *fölött* nap, hold, sok csecsemő angyal, Kirakva, kivarrra gyémánttal, arannyal; Két oldalon a tíz koronás fők rendbe. P. 536, 27 *Itt* nyugszik ő Vad fák és vad füvek körében, *Fölötte* hófehér szobor. 134, 17 Tisza *mellett* Kálnó; azért jövőnk rája, Mert —. 684, 3 nagy ágas Áll szomorún, egykor kút ágas

*) Az én kiadásomban (1877): *életem*.

lehetett; *Mellette* a gödör, hanem már beomlott. 728, 5 Halál, rablás, mind a király *miatt*. 381, 22 *Mögöttem* a mult szép kék erdősége, *Elöttem* a jövő szép zöld vetése. Az mindig messze, és még sem hagy el; Ezt el nem érem, bár mindig közel. 56, 9 most én *rajtam* a sor. A. II. 269, 3 Hogy tipra keresztül egy boldogtalan év S közel a másiknak fele is már *rajtam*. 394, 18 Ha te vagy, hol jársz itt? s *rajtad* ez a szentség? P. 642, 14 Fejeden házi sipka, *Rajtad* háló ruha. A. II. 126, 3 Egyszerű az ének, *rajta* semmi dísz tán. 496, 14 Lajosnak az elsőn a czímer, a zsinag (Rajta vörös, arany és fekete színek), mely keresztül fogja, megmondá előre, Hogy —. P. 67, 32 Csak hogy az enyészet lába *rajta*. 436, 19 Van szived, lángoló, Csak hogy az észnek jég páncélja *rajta*.

E (2.) szakasz élén fel nem soroltuk a névutókat, mint ezt a határozókkal tettük (202. l.). Elég, ha ezeket soroltuk fel; mert a ragoktól a névutókat megkülömbözteti önálló voltak. Csak a névutók és határozók közt nem elég éles a megkülömböztetés. E megjegyzésre «körül» kényszerít, melynek kétségtelen névutó volta ellenére egyidejűleg határozó használata is található, mint A. II. 146, 21 *Körül* a sok színben szüzek asszonyságok. Vö. *belül*, *elől*.

b) *Van* tételével: P. 414, 4 Kis lyány van *alatta*. 403, 7 ott *alattatok* van (a boldogság). A. II. 397, 10 (róna) mely délre *alattuk* van. P. 67, 8 méltóságán *alul* van zúgolódni. A. II. 293, 21 (part) Mely házok *előtt* van. P. 564, 22 mi vagyon a csillagok *felett*? A. I. 99, 11 Hiba van a kréta *körül*. P. 268, 28 éj van *körülem*. A. I. 262, 17 Remek tánca van *körüle*. P. 108, 28 Van-e világ *körülök*? 511, 21 Csend van *körülöttem*. A. I. 78, 22 *körültem* Nincs a néhány kedves barát. 343, 19 Nincsenek is ma *körötte* nagy szakállu vének. P. 361, 25 Romjai *között* egy ép oszlop van. 575, 5 Dél s est *között* van az idő. 729, 3 *Közöttök* van — hogy ne volna? — Kont István is. 82, 16 nem igen van több szó *közted* s *közöttem*. 711, 26 Csak miljomod része (az embernek), a mi *közte* jó van. A. II. 152, 11 *köztük* van-e Toldi? P. 699, 17 *Köztünk* van a legnagyobb ellenség. A. II. 341, 24 Kettő *közül* egy sincs. P. 182, 27 A jelen hátam *megett* van. A. II. 138, 9 a legszebb rózsa *mellett* is van tüske. I. 172, 7 *Mellette* és *körüle* vannak Romjai sok törött sohajnak. P. 704, 23 most én *rajtam* van a sor. A. I. 187, 18 Van pihenő *rajtad*. P. 426, 2 Panasz van *rajta*. 118, 21 Az ítélet napján rég *túl* vagyon.

Mind egyik névutót szoros kötelékben találtuk az igeállít-mánynyal (vö. a 202. l.); menten emettől csak a következők függ-nek az alanyi főnévtől. Más különben a pusztá alanyu (VI.) osztályba valók: A. I. 253, 3 kétség nincs *felőle*. P. 723, 30 *Kivüled* rám nézve Nincs élet. 207, 2 Mért nincs *rá* szó, nincsen *rá* fogalom?

3. Ragos neveknél.

a) A marasztalónál.

a) Van hiányával: A. II. 315, 24 Egy hang lesz a gyűlés, *abban* semmi kétség. P. 458, 1 *Átellenben* az ágy. Régesrégen Lehetett megvetve. 67, 8 De nincs annak félelem szívében, A kinek még *bányában* a pénze. P. 70, 10 És mi hasznom *benne*? P. 618, 18 És *kezemben* a lant; rajta Ábrándos dalt pengetek. A. II. 274, 5 Már földi reménye ide alant *romban*. 352, 21 legközelebb *utunkba'* Velenceze. P. 715, 2 *Vészben* a hon! elhatott a nagy szó.

b) Van tételével: A. II. 49, 7 Rozmaring bokr van gyászos *ablakában*. I. 378, 24 Van élni *abban* hit. P. 224, 5 Nincs *abban* sok cifra poetai szépség. 242, 7 Hadd lássa meg, mi kín van *bennem*. 203, 2 Csak egy van *benned*, a mit restelek. A. I. 110, 13 Most fázok, mert van *benne* mód. P. 744, 3 Nincs köszönet *benne*. A. I. 51, 5 nincs-e *bennünk* Rejtve már a mag. P. 417, 1 Nincs *bennetek* szív. 400, 14 Mi van *ebben* és mi van *abban*? 453, 15 *ezekben* annyi kincs van. A. II. 201, 12 (ő) vagy on oly *híszemben*. P. 234, 2 Jó *kedvemben* nincs határ. A. II. 171, 13 Nincs *semmibe'* hiány. 695, 31 *veszélyben* van Édes magyar hazánk.

β) Az állapítónál.

a) Van hiányával: P. 779, 8 És ez *arczon* és e szemben Mennyi lélek, istenem! A. II. 272, 1 Még *ajakán* a csók, a bűnös. P. 270, 5 Semmi jég a síma *Dunavízen*, Semmi hó a szent *Gellérthegyen*. 75, 36 Nagy pelyhekben sűrűn omlik a hó, Hó a *foldon*, éj a hó felett. 450, 17 *Keblemen* a szerelem Virágbokrétája, *Fejemen* honszeretet Tőviskoronája. 420, 9 Rab a világ, igen, *kezén lábán* bilincs. 726, 18 ugyan minek *Szamáron* a bársony nyereg? 787, 9 Buda *várán* újra német zászló. A. II. 483, 13 a vár is úgy is *ma vesztén*.

b) Van tételével: P. 215, 21 Könyvtára van szobája *ablakán*.

A. II. 344, 15 *azon* van mindig, fátyolt veszen ő is. P. 457, 2 Nemzeteknek keze van *bilincsen*. 447, 9 *Fogytán* van a hold. 720, 23 Egy vallás van a *földön*, a szabadság. 161, 27 *hányadán* van a dolog? 749, 10 Minden, a mi szent előttünk, *Koczkán* van. A. I. 417, 22 a *millioson* van a sor. 159, 9 Nincs enyelgő tréfa *nyelvén*. 327, 9 Jánk azomban mind *nyomon* van. II. 379, 2 az ő *pártján* van. P. 338, 14 *rendén* is van ez. A. II. 354, 17 nincs e dolog *rendén*. I. 241, 3 melyik *részen* van itt az író? II. 480, 5 Sok van a *rováson*. 329, 6 (Lajos) Legelőbb *talpon* van. 193, 2 Virága, vitéze útra kel, *úton* van. 30, 12 Széles e *világon* nincsen árvább nála. I. 343, 27 *Visegrádon* a király van.

Kivételt nem csináltam az átvitt kifejezésekkel, a minők: *azon* van, *fogytán* van, *hányadán* van, *koczkán* van, *millioson* van a sor, *rendén* van. Mert meggyőződésem, hogy térbeli értelmén alapszanak, akár nyelvünk eredeti kifejezéseit képezik, akár idegen nyelvi fordítások.

γ) A veszteglőnél.

a) *Van* hiányával: P. 484, 18 S miért vagytok ti kivált-ságosok? Miért a jog csupán ti *nálatok*?

Nem idevaló ez: A. II. 383, 22 Mondák neki: *nálok* törvény. Az állítmányképes «törvény» 171. l. 4-be való.

b) *Van* tételével: P. 154, 3 A *kinél* van (bú), igazítsa el. 245, 22 lelkem már a *galambomnál* van. A. I. 277, 4 Melyik *ház-nál* van eladó? P. 281, 15 (Életem) nincs *nálad*. A. II. 388, 20 nincs *nála* bocsánat. 426, 11 nincs *nála* a koboza. P. 243, 10 Koldusbot van *nálatok*. A. I. 104, 5 A közös barát nincs *örömmünnepednél*. P. 30, 7 Nagyobb csend nincs a mocsárok *partjainál*. A. II. 459, 10 Ki van e *tábornál* közel ismerőse? P. 267, 22 A *templomnál* van koporsód. A. II. 231, 11 ki van az *udvarnál*? I. 326, 6 *udvaromnál* van egy apród.

δ) A segítőnél.

A segítő értelme legközelebb áll a veszteglőéhez; alatta lap-pang a helyi jelentés.

a) *Van* hiányával: P. 580, 2 Elértem, a mit ember érhet el: *Boldogsággal* csordultig e kebel. A. II. 460, 24 Magyarok! ki *velem*? 426, 11 *Vele* a kobzos, de nincs nála koboza.

b) *Van* tételével: P. 232, 20 *Holddal* esti csillag, *vélem* Égő szerelem van. 599, 18 az ember így másod *magával* van. A. II. 166, 16 még jobb *szívvel* van iránta. 226, 17 Kopja *vele* nincsen. P. 713, 16 *velünk* van az igazság s az isten. 787. 23 *velünk* van az isten, vagy *velők* sincs, ha mi *velünk* nincsen.

IX. Irányjelentéseknél.

1. Határozóknál.

a) *Van* hiányával: A. II. 131, 22 Hol *fel* a talpával a kerék hol *alá*. I. 201, 1 *Kifelé* az évnék a szekere rúdja, Pályáját a nap is csak robotban futja. A. II. 433, 16 Ijedve fut össze: *oda* az erősség. 218, 9 *Oda* egész tábor! *oda* egész ország! Hadaink elfogták, leölék, szétszórták.

b) *Van* tételével: P. 715, 23 Minden *ellened* van. A. II. 222, 10 *Mindenfelé* éj van. 168, 5 *Ide* át van a komp. P. 304, 3 Nincs *ide* haza. P. 5, 13 *oda* van (t. i. ő). A. II. 78, 15 *Oda* van, vége van. 421, 15 Az *oda* van. 316, 15 *Oda* van a lépcsők márvány büszkesége. P. 626, 5 *oda* van mind. 256, 29. minden *oda* van. A. I. 113, 21 *oda* van a szép nyár, *oda*.

2. Irányragos neveknél.

a) *Van* hiányával: P. 134, 25 Latóczy Endrének *nyugatra* a háza. 134, 29 *Jobbra* a cselédház, az istállók *balra*. A. II. 355, 2 Ime az *ujjodra* köves arany gyűrű.

b) *Van* tételével: A. I. 68, 12 útját arra *vészi*, a *merre* nincsen út. P. 523, 2 Alig van egy *arasznyira* (az utazás). A. II. 230, 23 *arra* van a lejtő. P. 134, 4 *arra* van az útja (=429, 20.) 133, 14 Az mely *arra* van, hogy az ételt emészsze. A. I. 240, 6 nincsen *arra* jó idő. II. 497, 23 nincs már *ellenemre*, Ha jelenti magát. P. 330, 10 a fejtörő Gerenda *ellenedre* *) van. A. II. 334, 8 A mi *hátra* van még, a cselédre hagyja. I. 14, 19 Meg a darvak *hátra* vannak. P. 136, 17 Nincsen egyéb *hátra*. A. II. 368, 16 Nincs *jobbra* se *balra* hadi járó tőle. 219, 19 nincs szája *izére* az ilyen békesség. P. 79, 1 Melyik asszonynak nincs *kedvére*? 86, 24 miljom *mértföldnyire* Van egyik égi test a másikatól. A. II. 127, 7

*) Előbb (I alatt) elég volt *ellened*.

Merre mi panasz van? 196, 12 *Merre* van a nyitja? I. 223, 7 *mi*re nincs szó, nincsen képzet, Az vagy —. P. 613, 2 rangjával kissé *Nagyra* van az úri rend. 446, 8 *Napnyugatra* Vannak, a kik —. 367, 14 Nincs számomra nemesebb halál? 134, 14 ez alig van fiad számára. 669, 20 Nincs számotokra többé kegyelem. 283, 9 *terhedre* van bűm. 108, 6 *terhedre* van (hogy jöttem.)

X. Eredetjelentéseknél.

1. Határozóknél.

a) *Van* hiányával: Bécsi c. Volf 3. *Honnat* az ennékem, hogy malasztot lelnék te szemeid előtt? P. 39, 32 *Honnan* ez elnevezés? 762, 20 *Honnan* e feszítő érzet keblemen? 32, 27 *innen* ez elnevezés. A. II. 276, 1 *Onnan* a végházak ostora és réme.

a) *Van* tételével: P. 498, 16 *Honnan* nincs menekvés. A. II. 263, 15 *Honnan* egyéb út, mód sincsen menekedni. P. 454, 4 ez *innen* van honunkból. 133, 3 *innen* van, Hogy —. 347, 19 *Onnan* van, mert rajzolásit elmém Minden este véled végzi be. A. I. 411, 6 nincs *onnan* út, kivezető.

2. Ragos neveknél.

A. I. 133, 17 S mi van *abból*, a miért fáradt? II. 89, 10 Hogy ne örült volt, *abból* semmi sincsen. P. 169, 12 És hogy őket ne kívánnám, *Abból* ugyan semmi sincsen. A. II. 176, 13 Baj nincs, de van *ebből* sok tréfa, nevetség. P. 251, 30 A *káposztából* is van maradék. 9. 23 Papok *pinczéből* van jó borunk elég. A. II. 255, 14 Ha van egy balzsamcsepp földi *reménység*ből. — A. II. 152, 4 soha sincs e dolog *istentül*. P. 87, 21 Ki vagy? *kitől* van származásod? 553, 4 Ha szakad a tajték róla, ez a sok *tüztől* van, nem a fáradtságtól.

E fajta ragos főnevekből csak «van» tételével sikerült példákat lelnöm. De nem tartom lehetetlennek «van» hiányával is a hason példákat.

XI. Időjelentéseknél.

a) *Van* hiányával: P. 476, 24 lányokhoz *Korán* még menie. 778, 1 *Megint* panasz, hát már *megint* panasz. 585, 22 Méregpohár, akasztott emberek, Mindenhol ez, *mindig* csak ez. 782, 7

Soha, soha ilyen örült szerelem. A. II. 175, 3 *Soha* nekem, mondá, ha aranyból lesz is. 456, 4 Jöttök, felel, épen a készre, kapóra; *Soha* ily szerencsés hely, alkalom, óra.

b) *Van* tételével: 593, 4 utószor *van* *ma* ott alant. 785, 6 *Ma* jókor *van*, holnap késő lesz. A. I. 70, 9 Örömmünnep *van* *ma*. 242, 5 Tegnap is volt, már *ma* is *van*. 330, 16 Ali győzelemünnepe *van* *ma*. 429, 2 *ma* *van* első napja. P. 624, 14 Vannak *ma* számadások. A. II. 234, 10 Ül vala királyné . . . Nappali termében, mivel udvar *van* *ma*. P. 777, 27 *Mióta* *van*, hogy meri ingerelni. A. I. 122, 28 Az ember újságot se kap, *Mióta* nincs a régi pap*) P. 615, 10 feleségem Nevenapja *vagy* *most*. A. II. 158, 14 Panasza *most* sincsen.

Idő- és térbeli méretek fogalmai érintkeznek oly példákban, a melyekben a munka bizonyos határidőre terjed: P. 191, 12 Ott kinn (az építkezés) *meddig* *vagy*? — s e szerint: P. 479, 10 csak *addig* *van*, míg jön az önérdék. A. II. 128, 15 Nem *addig* *van* ám az.

Szerte használjuk továbbá *van* tételét még a *kor* ragosoknál is, mint *ilyenkor*, *ekkor*, *mikor*, (két) *órákor*; vajjon *van* hiányával is, sem az egyikre sem a másokra példákkal nem rendelkezem.

Csak ide csatolhatjuk az időjárási mellékneveket, a minők: *hideg*, *meleg*, *sötét* *van*. A. I. 304, 3 *hideg* *van* itt. P. 225, 14 be *hideg* *van* oda ki. 495, 9 Ha *hideg* *van* is, meg nem fagysz. 557, 1 Jó hogy ily *hideg* *van*. 642, 1 *hideg* *van* ott kinn. 259, 1 *Hideg* *van* a sírjében. 91, 5 De itten egy kissé *hűvös* *van*. 93, 31 *késő* *van*. 707, 29 rekkenő *meleg* *van*. 158, 21 Meg nem fázunk, jó *meleg* *van* Ide be. 231, 9. Oly *sötét* *van* benne mint a —. 733, 3 *Sötét* *van* a más világba. 282, 11 Ott oly *sötét* és oly *hideg* *van*. 722, 11 Hiszen *sötét* *van*, ha a nap lemén.

Mert hogy melléknevek, kétséget nem szenved, akár nyílt alanynyal tekintjük (pl. P. 768, 10 *Hideg* neki ez a határ) akár rejtett alanynyal, a minőre a felelet mutat pl. e kérdésre: künn milyen az idő? — *hideg*. Fenn idézett példáink e kettőjök egyikéhez sem számíthatók. S kénytelenek vagyunk a melléknevet főnévileg használtaknak tekinteni vagy — az alanytalanságokhoz számítani, l. 135, 2.

Az idői értelmű melléknevekhez való még e szó: *jelen*, ha

*) Vö. 194. l. 1 végén.

ellentétei *mult, jövő*, míg helyi értelemmel (= nem *távol*) határozó jelleget ölt és inkább VIII-ba (a 201. l.) való. Példáink csak ezek: P. 551, 20 (az *ég*) mely *jelen* van. A. I. 70, 10 Ünnepe, igen, az van, de öröm nincs *jelen*.

XII. Okjelentéseknél.

a) *Van* hiányával: P. 297, 19 Pajtásaim! *értetek* a bú. 110, 26 *Miért* e halk járás, e suttogás? A. I. 214, 8 *Miért* e félelem? Hallgat minden elem. P. 155, 19 ha van szív, mely a kőben Föllobogva érzene, *Mért* reám e jégtekintet? 159, 5 De mi a kő? *mért* e hosszú Méla bámulat? 762, 30 *Mért* e láng, e hullám dagadó eremben? 765, 9 *Mért*, leányom, e busongás? 782, 18 *Mért* e kis számat megfogyasztani? 776, 17 Oh de *mért* elősorolnom E szégyen hon vétkeit? A. II. 492, 5 Lakomára jöttünk; *minek* e feszület? P. 709, 17 Ily időkben *minek* az a dal? 711, 13 Csendesedjél, szívem! *minek* ez indulat? *Miért* pazarolnod nemes haragodat?

«Miért» mintájára áll «mit», mint a görög τί vagy latin *quid* pl. ezekben: *quid* venisti? *quid* fles? *quid* hoc? A. II. 142, 11 Eh *mit* nekem asszony és kölöncz egy farka? P. 763, 21 *Mit* nekem hab? *mit* nekem vész? Én nem félem haragát. 550, 10 *Mit* néki az étel? A. II. 137, 1 Virágai mellett — *mit* neki virágok? — Elsuhan. 225, 16 *Mit* neki Tar Lőrincz? szégyelje a gyáva. P. 786, 17 De mit az ítélet nekünk? 132, 5 De *mit* nekünk a nyelv, *mit* az irodalom.

b) *Van* tételével: P. 80, 24 És ez is *azért* van, hogy szemem őt lássa. 288, 16 Haszontalan historia az élet. *Miért* is van? vagy mért nem végtelen.

XIII. Módjelentésnél.

1. Határozóknál és egyenértékű ragos neveknél.

Ezeknek egy nagy része joggal találhatott volna helyet már VIII. 3. α) (209. l.) és β) (u. o.) alatt. Csupán a szokásnak hódoltunk, midőn a marasztalós meg állapító főneveket és mellékeveket *így úgy hogy mint* módhatározókkal egy osztályba vetettük.

a) *Van* hiányával: A. II. 248, 13 Nyerge *azon módon*, s minden egyéb szerszám, kardja, ott lóg vala nagy pajzsán.

P. 757, 19 *Hijába!* a csigázott ész Egy kukkot sem szüle. 777, 19 *Hijába!* olyan a világ. 692, 2 A mi sok, az csak sok, *hijába*. A. II. 218, 12 Mi csatát sem álltunk; nagy erő, *hijába*. P. 470, 15 Az iskolákban nem tanulni, *hijába*, Ilyet. 67, 30 De *hijába*, nem tehetek róla. 639, 21 Már *hijába*, ha ez olyan Különös plánta volt. A. II. 81, 13 Láttá, hogy *hijában* minden akarátja. P. 403, 5 *Hijába* igyekeznetek. A. II. 253, 17 Szabadulás módja nekem immár *készen*. I. 208, 15 Nyitva már az ajtó, *készen* a sír szája. P. 776, 33 *Ugy* ám! De hát ha nem nyerünk? 124, 1 *Ugy* bizony, híres kürt a jászberényi. 57, 2 Nem *úgy*, jó bátya; így nem alkuszunk. 12, 26 *Ugy-e*, barátim, hogy keserves állapot. 512, 21 *Ugy-e*, fáj. 570, 20 Savanyú a szőlő, *ugy-e* bár.

Hogy a «hagyján» hason szerkezetű mondatokat (a minők P. 96, 2. 351, 7. A. II. 144, 22) ide ne igtassuk, tiltja eredeti jelentése: *hagyd járjon* (Simonyi).

b) *Van* tételével: A. I. 289, 10 *A hogy* van, véres orral Megy panaszra, 437, 2 *Igy* is, *a hogy* van, szeretem. P. 185, 13 *A mint* van, úgy van. 771, 21 *A mint* van, legyen. 50, 23 *bármiként* van. A. I. 278, 15 *Egyedül* van Szűcs György. II. 284, 5 Oh mily *egyedül* van. 296, 24 Viadalmunk *ekkép* van egyenlő szerben. I. 218, 20 Nincs *épen* semmi rész. P. 713, 25 *Hijába* van gazságod. 486, 15 *Hijába* van szóm, te anyám. A. I. 111, 3 *Hijába* van toll kezemben. P. 206, 7 *hogy* van dolgotok? 549 8. hát a kert *hogy* van? A. II. 424, 14 Mi *hogy* van? P. 72, 4 *így* van. 348, 1. nincs *így*. 69, 13 *Jól* van. A. II. 71, 19 Öcséd örökségét, *jól* van, elfogadom. I. 299, 9 *Jól* van így. P. 551, 17 *jól* van dolgod. 50, 15 honnan s *miként* van ez? 317, 18 *így*, *mint* van, nem sok évet lát. 32, 26 Már *mint* az idő járása vagyon. A. II. 481, 5 nincs e sor *őszintén*. P. 342, 3 *roszul* van. 30, 26 *úgy* van. 36, 39. *úgy* van-e vagy sem? 365, 1 Nem *úgy* van, a mint volt. 520, 3. az ember nincs *úgy* mint a madár. A. II. 208, 16 *vígan* van. P. 699, 17 *vígan* vannak.

2. Jelen igejelzőnél.

Ismeretes ennek egyes (-vave) és többes (-vákvrék) alakja. Mondattani különbség a kettő közt, hogy az előbbi egyes és többes alanyval, *van* tételével és hiányával áll, utóbbi csak többes alanyval és csak *van* hiányával.

a) *Van hiányával*: P. 316, 12 Minden alszik. *Becsukva* a szem, *hülve* a szív. Csak én magam vagyok még élő. Tompa (A bojtár): Mind az egész falka *megdögölve, fagyva*. P. 597, 13 Csakhogy elhalt. Most *feledve* minden, Nyomorúság és a harci láрма. 344, 22 Voltak sokkal jelesebbek mint én, Hírók még is *elfelejtve* már. A. II. 30, 14 Nádtörs lön az ágya, zsombok a párnája, Isten kék egével *födve* a tanyája. P. 84, 4 (nyoszolya) Mely *födve* durva lepedővel. A. II. 270, 20 Hol van a toll, a szó, Életre idézni, a mi neked *halva*. P. 316, 15 *Behunyvák* a szemek mind. 134, 35 Fegyveres Tamás úr háza a más végén, . . . Homlokára *írva*: 1603. A. II. 481, 1 *Kötve* tehát fegyver-nyugovás az napra, S a kettős viadalt kitézik holnapra. P. 647, 15 Lábunk szabad, de a szemünk *bekötve*. 54, 40 legényid egyig megkötözték. 463, 10 Fázunk és éhezünk S *átlöve* oldalunk. 355, 5 Lelkem egy könyv, a mely mindig *nyitva*. 530, 17 Jer, *nyitva* ajtóm és karom. A. I. 208, 15 *Nyitva* már az ajtó, készen a sír szája. II. 147, 9 Vitézek! Daliák! a sorompó *nyitva*. 200, 1 Nem felel az érsek; szeme alig *nyitva*. 335, 11 (gyöngy) melylyel az *kirakva*. P. 98, 6 ezért szolgálom őket, S ezzel *leróva* a jótétemény. A. II. 291, 21 Virági *taposva*, díszei *feldulva*. P. 447, 1 Világos kék a csillagos éjszaka, *Tárva nyitva* szobámnak az ablaka. 406, 24 (sziget) a mely *Telve* a föld gyönyöreivel. A. II. 286, 19 Füle a rosz hírrel hetek óta *telve*. P. 624, 19 Amazoknak a ládáik, Minekünk szíveink *telvék*. 701, 10 *Betelvék* vágyaink. 312, 30 S ha rá hull a halál fehér virága, *Beteljesülve* minden kívánsága. 155, 15 És ha pusztá nékem üdvben E világ, mért e kebel *Megteremtve?* 756, 15 Mert lépteim *tetézvék* Butornak terhivel. 269, 8 Mert a mi fölsegítene, *Eltörve* lajtorjám, a hit. A. II. 407, 20 *Uszva* hogy átkeltek . . . jelezék lángfénnyel, Csak mint mezei tűz gömbölyü csilláma, De *tudva* előre azok szeri száma. P. 642, 11 Te foglald egyedül el Egészen lelkemet! *Számüzve* a jövő s mult. A. II. 484, 18 Urok így elhelyezék tiszta, földött helyen, Hol *védve* nyilaktól s hulló kövek ellen. Mert —. 466, 3 mondják, hogy a Csata *veszve*. P. 763, 16 Vagy ha *zárva* tőled e világ határa, Oh ha karjaimba jönöd nem szabad: — 430, 7 Ajtóm, ablakom *bezárva*, Üldögelek a szobába. 104, 17 Dicső hely a hölgyek szíve; Önzés előtt *bezárva* ajtaja.

b) *Van tételével*: A. II. 480, 21 Ki *van* adva még is (t. i. a rendelet). 383, 22 nálok törvény, ki *van adva*. 316, 20 (földje)

Nincs *beárnyékolva* illatozó hárssal. 502, 10 a titok nincsen *elárulva*. 101, 9 Sisakellenzője le vagyon *bocsájtva*. P. 302, 7 Födele is félre van *csapva*. 284, 27 Nincs a kucsmám félre *csapva*, Nincs a bajsom *kipödörve*. 689, 6 szent emlék van *csatolva* hozzá. 652, 6. *díjazva* van az élet. 730, 24 a koczka el van *dobva*. 738, 5 Két nemzet van *egyesülve* bennünk. 45, 33 azonban az nincs *megénekelve*. A. II. 370, 10 Hosszú gerenda van oly módon *eresztve*. 262, 4 Nem bánja, ha Lőrincz oda van is *értve*. 459, 23 Nincs a fiú harczy hajzára *megérve*. P. 654, 4 gyümölcse Már túl *érve*, rothadásba' van. 504, 1 Négy ágú épület, a mely be sincs *fedve*. 788, 17 *befejezve* nincsen még a munka. 627, 6 az inség Vastagon van bágyadt alakjára *festve*. 369, 18 Talán nem is él, csak úgy van *festve*. 84, 5 (kép) melyre miljom élet Insége és fájdalma van *lefestve*. 459, 32 (fala) figurákkal Van tele *firkálva*. 651, 22 Ott egy író *fogva* van. A. I. 311, 5 Harminczhat ökör van *fogva* a járomba. P. 369, 1 Van beléje *fogva* négy paripa. 627, 3 (a föld) Jéggel van *foltozva*. 334, 16 az csatáitól a fergetegnek Mind fenekiglen *fölforgatva* van. 121, 14 a világ... mélyebben van *meggörbedve*. 721, 18 Minden, a mi gond, oda van *hagyva*. 3, 17 szoknyája térdig föl van *hajtva*. 110, 30 A kised *halva* van. A. I. 62, 4 (remény) a mi másutt ki van *halva*. 25, 12 (az állat) Még is meg van *halva* 32, 11. S van *hintve* mag ott valahol. P. 102, 26 (könyv) melybe *Jegyezve* vannak a martirok. A. II. 237, 7 Lajossal már ki van *eljegyezve*. P. 260, 8 (oda) Hol boldog évim *följegyezve* vannak. A. I. 281, 16 Csak annyi van *följegyezve*, Hogy —. P. 93, 23 *írva* van: A ki nem dolgozik, ne is egyék. 82, 4. Sorsom és sorsod egy csillagra van *írva*. A. II. 25, 3 (Samson) kiről *írva* vagyon, Hogy —. 315, 11 (zászló) Melyen *írva* őseink halálképe vagyon. 149, 1 Nincs *írva* se *festve* párja lovagkönyvben. P. 362, 8 vannak beléd *írva* szép, nagy gondolatok. A. II. 271, 15 (bú) mely ide van *írva*. P. 84, 3 (könyv) a mibe A földnek minden gondja van *beírva*. A. I. 352, 3 Be van *írva* vásárhelyi tanácsnál. P. 379, 24 Ott föl van *írva*, ... Hogy —. 600, 3 Föl van *írva* szintén sorsod csillagába, Ragyogó betűkkel: boldog házas élet. 438, 16 sziveden *Fölírva* nincs az én nevem. A. I. 102, 13 le van *írva* Szenvedő orczádon egy hosszú év kínja. II. 180, 12 Hol az ország minden dolga le van *írva*. P. 503, 3 Az van *megírva* róla, hogy —. A. I. 281, 15 Nincs *megírva* krónikában. P. 51, 19 Szivemből is ki vannak *írtva* már (a sebek). 48, 10 még Nincsen *kikelve* a rejtett önérdék.

504, 2. akasztófának vagyon *keresztelve*. 437, 13 Fut mint szilaj ló, s lelkem rája van *kötözve*. A. II. 269, 4 e dalra *kulcsolva* van ajkam. 53, 23 Szakmánymódra van rám *mérve* minden óra. I. 13, 6 el van *metszve* szárnya. P. 648, 26 Akaratja ki van *mondva*. 148, 4 ez csak úgy van *mondva*. 452, 23 Ki van rám *mondva* a kemény ítélet. 83, 10 az alakok Mint álmokképek el vannak *mosódva*. 437, 26 Hozzád van *nőve* szellemem. 118, 4 Hozzá van nőve a keserves élet. 659, 22 (lő) Mely föl vagyon *nyergelve*. 514, 3 Van *nyergelve* pápaszemmel orra. 552, 16 (épület) Mely *nyitva* van. A. II. 319, 16 A nemesség is már csapatait hozza Száz vagy ezer számmal, kire hogy van *osztva*. P. 81, 10 csillaggal kinek van *megrakva* melle? A. I. 51, 5 Nincs-e bennünk *Rejtve* már a mag? P. 743, 5 El van *rejtve* a világ elől E szent magány. 755, 25 egy ember van mellé *rendelve*. 458, 8 homloka Meg van *repedezve*. 9, 18 Nincs *elromolva* a lelkiismeretem. 546, 19 (a zászló) meg van *rontva*. 740, 7 mind a három be vagyon *sorozva*. 308, 20 az én képzetem... a föld alá is Van gyakran *sülyedve*. 355, 8 Össze is van az *szaggatva* már. A. I. 180, 12. Mélyre van az *szántva* az életekével. 99, 15. Elszeretik a menyecskét; El van az már réges régen (t. i. *szeretve*). II. 356, 5 *Szorítva* nyakára egy drága zsinór van. P. 129, 23 Nincsen rá *szorulva* senki istápjára. 660, 7 meg van *tágítva* rajtad (a láncz). 15, 32 Föl is van *tálatva* a szomszéd szobában. 20, 12 Szegény Jancsi bácsi! Hát el van *temetve*. 48, 31 Az öröm van Legrégebben *eltemetve*. A. I. 11, 22 (hegy) Melyben egy egész had *eltemetve* vagyon. P. 572, 19 Ha már ki van *tépve* (a virág), mit csináljon vele? 591, 10 *Teremtve* van-e a világ? 552, 25 Egy kis csótár van csak rá *terítve*. 660, 8 nincs *eltörve* még a láncz. 507, 20 dalától nincsen a szív *feltüzelve*. A. II. 243, 16 Kőszál gyökerébe van börtöne *vágva*. P. 788, 19 Csak félig van még a csomó *elvágva*. 786, 21 Meg van *vagdálva*, vérzik a kezünk. A. I. 39, 11 a hű szív porrá vagyon *válva*. P. 132, 21 e sipka ördögkezektől van *varrva*. A. II. 463, 22 Csak alig van *védve*. 69, 11 öcsém el van *veszve*. P. 105, 19 El vannak *veszve* mind a két világon. A. I. 158, 21 ő nincs *elveszve*. 444, 11 A mit adál, abból semmi sincs *elveszve*. P. 164, 18 borbá van a kedvmag *vetve*. 766, 25 A sors koczkája *vetve* van. 654, 19 Most már meg van *vetve* a lába. 82, 16 ez nincs *megvetve* lágyan. 48, 28 Az éj kárpítja félig van *levéve*. 104, 22 mindenhonnan *számkivetve* van. 605, 22 a Posztó meg van *véve* rég. 232, 16 mellényem meg van *véve*. A. II. 496, 11 Fekete pe-

cséttel van mindegyik zárva. P. 599, 24 minden gyönyör ide van bezárva. A. I. 14, 11. (ég) Hol a pálya nincs elzárva. II. 153, 12. Mind az urak zavarodva vannak.

3. Jelen névjelzőnél.

Módjelentésével legjobban sorakozik a jelen igejelzőhöz a marasztaló ragú jelen névjelző, váltakozva-félben összetétellel.

a) *Van* hiányával: Erd. Népd. I. 20 Lovam lába *indulóban*, magam szája *bucsuzóban*. Simonyi.

b) *Van* tételével. P. 315, 17 *Alkonyulófélben* van már élte napja. 631, 17 (föld) *Haldoklófélben* van. 134, 10 (fal) *ingófélben* van. A. I. 205, 14 Ezek közöttünk Vannak *kelendőben*. 131, 12 Uj bűnök milliárdjai vannak *keletkezőben*. P. 344, 11 Fergeteg (ha) van *keletkezőben* 677, 13 A vész csak *készülőben* van még. 410, 24 *Lemenőben* van a nap. 150, 10 Vagyon a nap épen *lemenőben*. 605, 17 *Roskadófélben* van a ház. A II. 81, 23 Mint a mely madár van *elröppenőfélben*.

4. Tele és van.

Tulajdonképen a jelen igejelzőjü (2.) példáinkhoz (215. l.) kellett volna e melléknévet sorolnunk. Mert ez teljesebben annyira mint *telve*, a mit ott a 216. l. fel is soroltunk. És ez teszi, hogy a melléknév *tele* (vagy *teli*) ép úgy található *van* tételével mint *van* hiányával. *Tele* tehát mint igejelző (*telve*) *van* hiányát eltűri, mint melléknév és állítmányképes szó azt megköveteli.

a) *Van* hiányával: A. II. 418, 20 *tele* már lovassal elseje a körnek. P. 179, 1 nem panaszklok, bár keblem *teli*. 70, 16 (világ) A mely széppel, jóval úgy *tele*. 354, 17 Szivem olyan *tele* szerelemmel. A. II. 290, 19 Szive a benzápult sok ronda gyönyörrel *Teli*. 348, 3 *Tele* bojtortjással nagy gubanczos szőre. 394, 15 *tele* az egész táj sűrű fehér gözzel.

b) *Van* tételével: P. 451, 1 *Teli* van a Duna. 130, 14 az ég... hajnallal *van tele*. 405, 18 ez éj kísértetekkel *van tele*. 191, 6 Az ember élete Méreggel *van tele*. 417, 2 ez nincs *tele*. 168, 14 a fejem *tele* van. 778, 22 a pokol fele... pappal *van tele*. 125, 31 tűzzel *van tele* a szőlő gerezdje. 536, 4 (kamra) lommal *van tele*. A. I. 61, 10 kebele remények édes mézivel *van tele*. P. 503, 12

(a korsó) ismét *tele* van. 556, 6 *Teli* vannak szemeim. 294, 16 szivem Sok szép emlék kincsével *van tele*. 396, 8 (szörnyek) Mikkel *tele* van (szivem). 60, 24 *tele* van a világ irigyekkel. 420, 2 énekszóval s zenével *van tele* (a világ). 136, 7 zsebem most is könyvekkel *van tele*.

VERESS IGNÁCZ.

Párhuzamos idézetek.

Sophokl. Oid. Kol. 1650—5.:

Ἄνακτα δ' αὐτὸν ὁμμάτων ἐπίσκιον
χεῖρ' ἀντέχοντα κρατὸς, ὥς δεινοῦ τινος
φόβου φανέντος οὐδ' ἀνασχετοῦ βλέπειν.
ἔπειτα μέντοι βαιὸν οὐδὲ σὺν χρόνῳ
ὀρώμεν αὐτὸν γῆν τε προσκυνοῦνθ' ἅμα
καὶ τὸν θεῶν Ὀλυμπον ἐν ταύτῳ λόγῳ.»

A plastikai stílusnak oly kitűnő helye ez, melyhez foghatót keveset találunk az egész világirodalomban. Mint egy domborművön látjuk itt a királyt, a mint Oidipus eltűnt helyén áll, majd térdre ereszkedve imádkozik. Irodalmunkban is van a plastikai stílusnak egy remeke Arany Jánosnál, csak hogy ez Toldit (Toldi estéje) a sír mellett mindjárt térdelve állítja elénk:

«— — — térdel a sír dombja megett.
Övéig lenyulik szép ezüst szakálla,
Szép fehér szakálla, melyet, a míg térdel,
Kebelére kulcsol összefont kezével.
Imádkozik ottan csendesesen és mélán,
Néha egy könny csillog szeme alsó héján.»

Horat. Od. IV. 8.: «Dignum laude virum Musa vetat mori,
Caelo Musa beat.»

Virág Benedek «Nunkovics György emlékezete»:

«Hiába tapsolsz rettenetes halál!
Kik érdemekkel nyertek örök nevet:
Büszke hatalmad alá nem esnek.»

VÁRKONYI ENDRE.

KISFALUDY SÁNDOR LEVÉLREGÉNYE.

1871-ben adta ki Toldy Ferencz Kisfaludy Sándornak számos ismeretlen munkáját ezen a czímen: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*. Köztük van a regeköltőnek *Hattyúdala*, melyet már nem fejezhetett be, mert elnémitotta őt a halál; *Önéletrajza*, levelei hitveséhez, a *Két szerető szív története* s egy csomó fiatalkori zsengéje.

Kétséggkívül legjobban megérdemli figyelmünket a *Két szerető szív története*, mely tulajdonképen levélregény két szerető leveleiből összeállítva. Nem is tekintve, hogy becses adalékokat nyújt e mű *A kesergő szerelem* dalnokának életéhez, különösen ifjúkorához, mint irodalmi mű is figyelemre méltó.

S eddigelé mégis alig foglalkozott vele valaki. Már Toldy panaszodik 1874-ben, hogy «regényirodalmunk e díszét a magyar eszthetikai kritika észre sem vette».*) Azóta 15 év mult el s bizony nagyon kevés az, mit róla tudunk. Itt-ott fölemlítik, írnak róla pár sort, dicséretekkel halmozzák el, s ezzel végeztek vele. Legbővebben írt még róla Rényi Rezső, ki irodalomtörténeti tanulmányában **) egy-két lapon kimutatja, milyen hatással voltak a német költők Kisfaludy Sándor ezen művére.

Mindezt tekintetbe véve, azt hiszem, senki sem tartja jelen értekezésemet jogosulatlannak.

Természetesen, nem mellőzhettem el azon kérdést sem: milyen viszonyban állott Kisfaludy Sándor Szegedy Rózával, későbbi hitvesével, mert ez egyrészt a levélregény megértéséhez szükséges, másrészt meg ennek megfejtése nélkül nem magyarázható meg, hogyan függ össze a *Két szerető szív története* *A kesergő szerelem*-mel.

Pedig, megvallva az igazat, ez nehéz és kényes föladat.

*) *Kisfaludy Sándor egyes leveleiről*. Felolvasatott 1874. decz. 30-dikán. A Kisfaludy-társaság Évl. Új foly. X. kötet.

**) *Petrarca és Kisfaludy Sándor*. Irta Rényi Rezső. Budapest, 1880.

Sokak előtt talán különösnek tűnik fel ez az állítás, mikor félszázada sincs, hogy *A kesergő szerelem* dalnokának ajkán elhalt a dal; mikor szerelmi viszonyát megénekelte; mikor ő maga megírta életrajzát, melyben határozott szavakkal nyilatkozik a Róza iránti szerelméről. S mégis úgy van a dolog; mert Kisfaludy Sándor akkor írta ezeket, mikor Róza már hitvese volt s mikor másképen nem is írhatott, ámde a barátaihoz intézett bizalmas levelek mást látszanak bizonyítani. Innen van, hogy a dolog máig sincs eldöntve s két párt van az irodalomban. Az egyik félen, mely szerint Róza csak hasznos parthienak volt kiszemelve s *A kesergő szerelmet* épen nem a Róza iránti reménytelen szerelem szülte, olyan tekintélyes férfiú áll, mint Toldy Ferencz. A másik fél pedig, melynek buzgó harczoza Kisfaludy A. Béla, a költőnek unokaöccse, minden ilyen állítás ellen tiltakozik s azt bizonyítgatja, hogy Kisfaludy Sándor kezdetől fogva szerette Rózát s e szerencsétlen szerelemből fakadtak *A kesergő szerelem* dalai.

Mind a két félnek megvannak bizonyítékai s ép azért terhes ily körülmények között annak a föladata, ki dűlőre akarja a kérdést juttatni.

Nagy buzgósággal fogtam hozzá a kutatáshoz azon reményben, hogy majd csak ráakadok valami adatra, mely fényt fog deríteni a homályba burkolt kérdésre. Fölkutattam Kisfaludy Sándor minden kéziratát, melyekhez csak hozzáférhettem: a Kisfaludy-társaság birtokában s az Akadémiában levőket s mindazokat, melyek Kisfaludy Á. Béla egyetemi tanár úr birtokában vannak, ki szíves volt azokat nekem átengedni, a miért e helyen mondok neki köszönetet; de sajnálattal kell bevallanom, hogy semmi olyanra nem akadtam, a mi hivatta volna a kérdést végleg eldönteni.

Újat tehát e tekintetben nem igen adhatok s csak a már ismert kéziratokból és adatokból igyekszem megállapítani a Sándor és Róza közötti viszonyt, mely tehát csakis valószínű lehet, míg valamely véletlen biztos adatot nem juttat kezünkbe.

A mi értekezésemnek többi részét illeti, abban már van egy-két új dolog is.

Szólok azon szoros kapcsolatról, mely *A kesergő szerelem* és a *Két szerető szív története* között van, s míg Rényi Rezső megelégedett két rokon gondolat kimutatásával, addig én egész sereget soroltam föl, melyek kétségtelenné teszik, hogy a *Két szerető szív története* szorosan összefügg *A kesergő szerelem*-mel.

Legterjedelmesebb kétségkívül dolgozatomnak az a része, melyben Rousseau hatását mutatom ki, mit eddig még senki sem próbált meg.

A levélregény összeállítására nézve is más nézetet vallok, mint Toldy, ki lelkesedésében gyakran túlzott.

Talán szintén új dolog lesz a Szegedy Róza jellemének vázolása, melyet levelezése alapján kísérlettem meg; s igaz ugyan, hogy Szegedy Rózi ezen leveleit Toldy is ismerte, de nem olvasta el őket, legalább nem találom nyomát Toldy műveiben. Így majd jobban bevilágíthatunk a homályba, mely a Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza közötti viszonyt fűdi, ha ismerjük a Róza és a Kisfaludy Sándor jellemét. *)

I.

Nagyon sok költői mű van, melyeket nem értünk át egészen, hacsak nem tudjuk a körülményeket s nem ismerjük az író lelkét, melyből fakadtak. Ilyen a *Két szerető szív története* is; Kisfaludy Sándornak Szegedy Rózával való viszonyát kell ismernünk, hogy megérthessük s méltányoljuk e levélregényt, mely ama viszony gyümölcse.

A költő maga megénekelte e viszonyt *Hattyúdalában*, leírta *Önéletrajzában*. E szerint Kisfaludy 1795 őszén ismerkedett meg Szegedy Rózával a badacsonyi szüreten s beleszeretett. «Három esztendeje — írja 1798 szeptember 21-én Gmundenből — hogy Magát Hajnalodon (Badacsony) láttam, hogy lettem, mint a miként a villám által világosság leszen.» **) Az 1795. év végén történt Kisfaludyval az a kellemetlen dolog, hogy őt társával együtt «lázasztás és ellenkezés» miatt a testőri karból egy garnizon regementhez tétetett át. A vád ez volt, a tulajdonképeni ok pedig az, hogy Splényi Mihálynak, a testőrsereg másodkapitányának durva és igazságtalan bánásmódját ki nem állhatván, folyamodtak a főudvarmester útján a királyhoz, hogy segítsen ezen a bajon. Az ügyet megvizsgálták, azonban a rövidebbet nem Splényi, hanem

*) Nem mulaszthatom el, hogy e helyen is ki ne fejezzem köszönetemet Gyulai Pál és Beöthy Zsolt uraknak, kedves tanárainknak, kik e kérdésre figyelmemet ráfordítani s engem útbaigazításaikkal támogatni szivesek voltak.

**) *Két szerető szív története*. Első levél. *Kisfaludy S. hátrahagyott munkái*. III. kötet.

Kisfaludyék húzták. A garnizon ezred, melyhez áttétettek, Milánóban és Cremonában állomásozott, oda kellett tehát Kisfaludyéknak menniök. A hadi tanács pár hónapra szabadságot engedett nekik, hogy ügyeiket elintézhessék s ezen idő alatt fordult meg Kisfaludy otthon, Zalában. Itt az a hír terjedt el, hogy Kisfaludy becestelen viselet miatt mozdíttatott el a testőrségtől, a mi mélyen sérté őt; de különösen az fájt szívének, hogy Szegedy Róza is meghidegült iránta.

Öntudatom tisztaságát
Leginkább az sértette,
Hogy egy nő, rég keblem lángja,
A hirt könnyen lüthette.

Hattyúdál, X. 38.

Elkeseredve indult tehát el Kisfaludy Bécsből Milánóba 1796. márczius 6-án azon szándékkal, hogy a harcban elveszsen. De a szeretett nő képe mindenüvé követte őt, nem tudta felejteni s «írá *Himfy szerelmeit* déli ég s nép lángjával, hazája édes emlékeivel elméjében és keblében, kívánnati ostromában, égő sebbel lelkében». (*Hattyúdál* XII. 11.) Két esztendeig Kisfaludy annyira elszakadott hazájától, nemzetétől, rokonaitól, barátaitól, mint a ki más világra költözött. Végre Takács József barátjához intézvén hosszú elszakadása után első szózatját, hírt vett azokról, kik őtet érdeklék, hírt vettek felőle azok, a kiket ő érdeklett és ezek között az is, kit ő nem feledhetett és «1799 elején erőszakkal fakadott kebléből egy szózat a nem felejthetetthez». Ezt sűrű viszontlevelezés követte, melyet azután a katonaságtól bucsúvétel s végre házasság fejezett be.*)

Íme a Kisfaludy Sándor szerelmének története a saját leírása szerint. A költőnek szavaiban nem kételkedett senki, nem is volt rá ok s ép azért mindenki elfogadta azokat. Így volt meggyőződve róla először Toldy is s csak mikor Kisfaludy Sándor vegyes leveleit rendezte, csak akkor változtatta meg addigi véleményét, s állott elő ama meglepő állítással, hogy «*Himfy* tervét Kisfaludyval Petrarca olvasása koncipiáltatta, s hogy ahhoz saját élményei sem mesét, sem hangulatot nem nyújtottak, mert neki eladdig nem volt szerencsétlen szerelme; Róza hasznos parthienak rég ki volt ugyan

*) *Kisfaludy Sándor Önéletrajza. Hátrahagyott munkái.* IV. kötet. 29. és 30. lap.

szemelve, de e tervben még édes kevés része volt szívének». Módosítani akarja Toldy Kisfaludy Sándornak azon nyilatkozatát is, mely szerint 1799 elején erőszakkal fakadt kebléből egy szózat ahhoz, kit szíve feledni nem tudott. «Kisfaludy meg akart válni a katonaságtól — írja Toldy — és saját tűzhelyet alapítani, megkezdte tehát a levelezést s a levelezés folyamában, a mint jobban és jobban megismerte Rózát, ennek esze és szíve meggyújtotta benne a lángot s így lett valódi érzéssé az, a mi első leveleiben csinált volt.»¹⁾

De ezen meglepő állítását Toldy nem bizonyítja be kellőleg, mert felsorol ugyan egy sereg bizonyítékot a költőnek Pepi grófnővel való viszonya mellett, de bármilyen szenvedélyes volt is ez a szerelem, azt épen nem bizonyítja, hogy Szegedy Rózit csak hasznos parthienak szemelte ki Kisfaludy, s hogy Rózi a *Himfy*-dalokhoz sem tárgyat, sem tüzet, sem színeket nem nyújtott. Mert Kisfaludynak ez a szerelme az 1797. évre esik, mikor Klagenfurtban tartózkodott, holott a *Himfy*-dalokat már 1796-ban elkezdte írni Draguignanban, mint maga írja, ha nem fogadjuk is el azt, a mit a Kisfaludy kézirataiból Rényi igen elmésen bizonyít,²⁾ hogy t. i. már Milánóban elkezdte azokat írni; szóval Kisfaludy megkezdte a *Himfy*-dalokat, még mielőtt Pepi grófnőt ismerte volna is. S vajjon abból, hogy egy olyan szenvedélyes s erősen érzéki természetű férfiú, mint Kisfaludy Sándor, később szerelemre gyúl egy nő iránt, következik-e, hogy előbbi ideálját, Rózit, nem szerette s csak hasznos parthienak szemelte ki? Az olyan szenvedélyes férfiú, mint a milyen Kisfaludy volt, könnyen lánggra lobban s így könnyen megeshetett, hogy vére fölhevülése földre vezette őt, de csak egy időre tudta felejtetni Rózáját s újra visszatért hozzá.

Úgyde Toldy azt is bizonyítgatja, hogy a Kisfaludy Sándor szerelme Szegedy Rózi iránt semmivel sem állott feljebb a fagypontnál. S vajjon milyen bizonyítékokkal? Kisfaludy Sándor *Naplójából* sorol föl egy csomó helyet. Ámde épen ezen *Naplóból* még több helyet lehet felsorolni — a mint ezt meg is tette Kisfaludy Á. Béla³⁾ — melyek az ellenkezőt bizonyítják t. i. hogy

¹⁾ *Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről*. A Kisfal.-társ. Évl. Új f. X. kötet 200. és 201. lap.

²⁾ *Rényi Rezső* i. műve 38. lap.

³⁾ *A Himfy Múzsája*. Irta Kisfaludy A. Béla. Figyelő VIII. kötet 150. s k. l.

Kisfaludy Sándor már kezdetben szerette Rózit. S hozzá még, ha szemügyre vesszük a Toldy idézeteit, azt találjuk, hogy ezek nagy része semmit sem bizonyít a Toldy nézete mellett, sőt éppen ellene. Mert azt hiszem, az ilyen helyek:

Rózi nevét sóhajtottam
S irám a bikk kérgére,
Az erdőt megtanítottam
S az egész tájt nevére;

vagy «Eleven képzelő erőm; a mikor szívem kívánja, mindegy Imrém és Rózi, a szép Rózi társaságába gondolhatom magam», vagy «O te és Rózi, mért nem vagytok itt?» vagy «Azt az egyet kérem a sorstól, hogy téged és Szegedy Rózit ismét lássam», vagy «Mennyét, poklát e szív benned (Rózában) fogja lelni» stb., nem azt bizonyítják, hogy Rózi csak hasznos parthienak volt kiszemelve s hogy az érzelem a fagypontra alul maradt, hanem éppen az ellenkezőt.

De számoljunk le a többi helylyel is!

«Ha Rózinak Julia tetszeni fog (a *Nouvelle Heloise*-ből), akkor (kivéven büszkeségét) felséges leány; ha nem, hát nem sokat tartok felőle.»

Ez mindenesetre súlyos bizonyíték volna így magában, kiszakítva a szövegből; de mindjárt utána áll ez is: «Lát'd, milyen könyv ez, ha egy Szegedy Rózinak csálhatatlan próbaköve lehet!»; ez egy kisé, azt hiszem, meggyöngíti a bizonyíték erejét.

De nem bánom, vegyük ezt a helyet eredeti ridegségében s csatoljuk hozzá ama másikat is, mely legerősebb bizonyítéka Toldynak: «Rózival lévén néhány alkalmatosságokban, hidd el, keresztül néztem szívén, lelkén és egész karakterén: szép és jó az, hanem nagyon alá van vetve neme közönséges gyengeségének.»

Nem tagadhatjuk el, hogy ezen a helyen, sőt az egész levélben, hidegen, gúnyosan szól Kisfaludy Sándor Róziról, de nem is akarjuk ezt eltagadni, inkább magyarázzuk ezt meg lélektani okokból.

Mikor Kisfaludy azon, reá nézve oly kellemetlen dolog után haza jött, Rózit meghidegültnek találta s ez nagyon fájt szívének, de sértette hiúságát is.

Ezen sértett hiúságnak lehet betudni, hogy eltávoztása előtt megbántotta Rózit; talán szemére vetette hűtlenségét. Erre vonatkoznak a levélregényben Liza szavai: «S hogy te azután engem

Marconfán (Gógánfa) a mindennapi leányok számába aláztál, mégis nagyon fáj nekem» (*Két szerető szív története* XX. levél) s a Kisfaludy szavai:

«Ne boszankodjál többet marconfai viseletemen, hej eléggé bűnhődtem már viseletemért. De mondd meg, kegyetlen szerettem, ki volt mégis annak oka? Valóban csak magad, ki kegyetlen büszkeséggel megveté szerelmemet.» (XXVI. levél.) Erre vonatkozik az is, a mit Skublics Imrének ír Kisfaludy 1796. április 9-én Trauburgból: «Szegedy Rózinak írad meg, hogy én a külföldön is nagy tisztelője vagyok, ne nehezteljen reám, sőt inkább szánakodjék rajtam.»*) Kisfaludy sértett hiúsága nyilatkozik a fönnebb említett két helyen is; mintegy erőt akar venni magán, hogy ő is hidegséggel viszonzza a Rózi hidegségét, hogy bebizonyítsa barátjának s általa Lizának is, hogy ha ő nem kellett neki, hát jó van, nem sokat veszített vele, mert hisz Rózi is csak olyan közönséges leány, mint a többi. Ime a Kisfaludy hideg, gúnyos hangjának pszichologiai magyarázata.

Ha tehát Petrarca olvasása koncepiáltatta is Kisfaludyval a *Himfy szerelmeit*, de ahhoz saját elményei mesét is, hangulatot is szolgáltathattak; s hogy Rózi csupán hasznos parthienak volt volna kiszemelve, épen nincs bebizonyítva, sőt inkább minden a mellett szól, hogy Kisfaludy Sándor már kezdetben szerette Rózit; ha Pepi grófnő iránti szenvedélye feledtetni is tudta egy időre kedvesét, de újra visszatért hozzá s így nem kell módosítanunk a költőnek azon állítását sem, hogy «1799 elején erőszakkal fakadt ki kebeléből egy szózat ahhoz, kit szíve feledni nem tudott».

Nem vág dolgozatom keretébe bővebben foglalkozni azzal a kérdéssel, vajjon csak Rózihoz írta-e Kisfaludy az egész *Kesergő szerelmet* vagy pedig, mint Gyulai Pál állítja, három elemből áll-e: az első a francia nő iránti ábrándozás, a második a klagénfurti grófnő iránti szenvedélyes szerelem, a harmadik Szegedy Rozália iránt támadt szerelme.***) Hogy a *Himfy-daloknak* nagy része a Pepi grófnő iránti szenvedélyes szerelemből fakadt, az kétségtelen s lehet, hogy más nőhöz is írt dalokat, bár azt bebizonyítani nem

*) *Kisfaludy Sándor Naplója*. Kisfaludy-társ. Évl. Új foly. XVIII. kötet.

**) *A magyar irodalom története 1807—1848*. Dr. Gyulai Pál egyetemi előadásai után.

tudjuk. Később természetesen minden dalt átvitt Szegedy Rózira s így *A kesergő szerelemnek*, mint egésznek, műzsája Szegedy Rózi.

A *Himfy-daloknak* egy részét tehát máshoz írta Kisfaludy, e tekintetben igazat kell adnunk Toldynak; ez azonban még épen nem dönti meg azon állításunkat, hogy Kisfaludy már kezdetben szerette Rózit, még pedig nem mint hasznos parthiet, s hogy hozzá írta a legelső *Himfy-dalokat*.

S ezen nézet mai nap általánosabb is irodalmunkban egyrészt *Kisfaludy Sándornak Naplója* folytán, melyet *Kisfaludy Á. Bela* tett közzé, másrészt meg *Rényi Rezső* derék értekezése következtében, mely azért becses, mert a Kisfaludy Sándor kéziratos füzetei nyomán igyekszik megállapítani a valóságot. Ezen nézetet vallják értekezéseikben *Szécsen gróf*,¹⁾ *Heinrich Gusztáv*,²⁾ *Szana Tamás*³⁾ s még többen mások, így *Vass Bertalan*,⁴⁾ *Heffler Konrád*⁵⁾ stb. Mindezek Toldy régibb nézetén vannak több-kevesebb eltéréssel, de részletesen ismertetni véleményöket, túlhaladná dolgozatom keretét.

Még csak *Dengi Jánossal* akarok röviden foglalkozni, ki nem régiben írt értekezésében⁶⁾ Toldy újabb nézete mellett harszol.

A Darnai-család birtokában levő okiratokkal, reverzálisokkal és nyugtatványokkal mutatja ki, hogy a Kisfaludy-család a Szegedy és Somogyi-familia iránt több rendbeli tartozással volt terhelve s ez volt az oka a feszült viszornak, melyben a költőnek és nejének szülei éltek. Mindezt aláírjuk. De menjünk tovább. Egy helyen azt írja Dengi, «hogy Kisfaludy Sándor Rózáról csak Takácshoz írt leveleiben szól, kiről jól tudta, hogy a leánynak legbensőbb barátja s így neki mindent elmond és megmutat; ez ma már kétségtelen». Épen nem. Először is nemcsak Takácshoz intézett leveleiben szól

¹⁾ *Kisfaludy Sándor*. Irta Szécsen Antal gróf. A Kisz-társ. Evi. Új foly. XVI. köt. 218—232. l.

²⁾ *Kisfaludy Sándor kézirati Naplójának ismertetése*. Kisz-társ. Evi. Új foly. XVIII. köt.

³⁾ *A két Kisfaludy*. Irta Szana Tamás.

⁴⁾ *A szonett és jelesebb művelői*. A székesfehérvári ciszt. r. főgymn. 1888—89-iki Értesítőjében.

⁵⁾ *Kisfaludy S. költészete*. A rozsnyói kath. főgymn. 1880—81-iki Értesítőjében.

⁶⁾ *A Kisfaludy-család*. Irta Dengi János. A lugosi róm. kath. főgymn. 1888—89-iki Értesítőjében. V. ö. a Philologiai Közlöny XIV, 265. és 355. l.

Róziról Kisfaludy, mert hisz ott vannak a Skublies Imréhez írottak is, melyeknek majdnem mindegyikében szól Róziról; másodszer meg, ha csak azért emlegeti Rózát Kisfaludy Takácshoz intézett leveleiben, mert tudta, hogy ez mindent megmond, megmutat Rózinak, miért írta mégis tele ezen leveleket a Pepi grófné iránti szerelmével? Hisz Toldy éppen ezen levelekből bizonyítja azt a nagy lángot, melylyel Kisfaludy a klagenfurti grófné iránt viseltetett. Ugyancsak megszerezte volna ily úton-módon a Rózi kezét Kisfaludy!

Ezután Dengi azt mondja, hogy atyja neki is, mint többi fiának szívére kötötte, hogy szegény leányt ne vegyen el, hanem hasznos házassággal segítsen magán, mert tőle alig várhat valamit. «E viszonyok — úgymond — védelmére kelnek Toldy ama egykori föltűnő állításának, hogy Rózi a költő által hasznos és előnyös parthienak mindenesetre ki volt szemelve.»

Ezzel szemben én azt mondom: ha szomorú anyagi körülmények között volt is a Kisfaludy-család, ha az atya sokszor intette is fiát arra, hogy hasznos parthiet keressen, mondom, ha mindez áll is, csak akkor lesz érv az állítás mellett, ha előbb bebizonyítják, hogy Kisfaludy Sándor ilyen prózai módon gondolkodott a házasság felől; mert ha nem ilyen prózai ember, akkor nem törődik az anyagi viszonyokkal, akkor szívére hallgat, nem apjára. *)

S éppen az a bökkenő, hogy Kisfaludy Sándornak ezen prózai gondolkodása módját nem tudják bebizonyítani; az ellenkezőt meg igen könnyen bebizonyíthatjuk.

Nem is fektetek súlyt arra, a mit Kisfaludy maga ír a *Két szerető szív történetében* (XXVI. levél): «Fel volt téve az, hogy vagy szeretetből, vagy sohasem házasodom», hanem csak arra hivatkozom, a mit Toldy hoz föl a Kisfaludy jellemzésére, nem gondolva arra, mennyire ellentétben fog majd ezzel állani az, a mit később állít. De halljuk magát Toldyt.**) «Kisfaludy a zalaegerszegi gyűlésen volt, midőn a magyar nyelvet kormánynyelvvé tevő rendelet kihirdettetett. Akkor felesége a többek között ezt írja férjének: «A jégzápor a sümegi és rendeki mezőnek egy részét jól megverte; a szőlőt gyengébben csapta meg. Minket mind a két helyen ta-

*) Hisz Kisfaludy Károlyt is intette a hasznos házasságra apja, s vajon hallgatott-e rá?

**) *Kisfaludy Sándor önéletrajza*. Hátrahagyott munkái. IV. köt. 35. l.

lált» . . . Kisfaludy akkor nyomban ezt válaszolta: «Jegedet most fel sem veszem. Kenyerünk, borunk lesz talán, míg élünk. Én tenéked jobb hírt mondok, halljad és örvendj: a magyar nyelv törvény által kormánynyelvvé lett. Ezen szép nagy termésből legalább egy kéve az én munkám. Ezen kévére örömtelven ülök le és hogy én is a bibliával szóljak mint te, azt mondom: most már örömet meghalok, mert látják szemeim a jövő nagy és erős magyar nemzetet.» Azt hiszem, az ilyen jellemű ember és prózai gondolkodásmód kizárják egymást.*)

De Dengi János hivatkozik Kisfaludy Sándornak azon levelére, melyet az 1800. jun. 28., tehát nemsokára házassága után írt Takácsnak, «ebben — úgymond Dengi — igen prózai és praktikus tanácsokat ad Kisfaludy Takácsnak a házasságra vonatkozólag».**)

Dengi először is hibásan idéz, azután meg olyan valamit olvas ki, illetőleg bele a levélbe, a mi ott nem található. Kisfaludy ugyanis ebben a levélben azt tanácsolja Takácsnak, hogy csak maradjon Pesten s prókátoroskodjék, mert így jobban megélhet, de házasságról nincs benne egy szó sem. Hogy olvasta ki Dengi ebből azt, hogy Kisfaludy nagyon praktikusán gondolkodott a házasságról, nem tudom.

De most már foglaljuk össze a mondottakat s igyekezzünk kellő objektivitással megállapítani a Kisfaludy Sándor és Szegedy Rózi között lévő viszonyt.

Kisfaludy Sándor a badaconsyi szüreten ismerkedett meg Szegedy Rózával az 1795. év őszén s a művelt lelkű és kiváló szépségű hölgy nagyon megnyerte tetszését; udvarolni kezdett neki s úgy látszik, Rózi szíves volt irányában, legalább ez látszik a Kisfaludy szavaiból: «Mikor elválásunkkor Lovándon (Sümege) ke-

*) Több adatot is hozhatnék föl, de erre nem lehet ily részletesen kiterjeszkednünk e helyen. Összes műveiből, leveleiből be lehet bizonyítani, hogy nem volt olyan gondolkozású ember, a ki a hasznos parthiet vadászta. Csak azon levelekre hivatkozom, melyeket az insurrectio alatt írt Szegedy Rózához, akkor már feleségéhez. (Hátrahagyott munkák IV. kötet.) Ezen levelek a dolog természeténél fogva igen bizalmas levelek, melyekben sokszor van szó gazdasági dolgokról is, a mennyiben a férj feleségétől tudakozódik a gazdaságról, utasításokat ad stb., tehát olyanok, hogy legkönynyebben elárulhatná magát Kisfaludynak a prózai gondolkodás módja, s mégis ezen levelekben nem találunk semmit, a mi Dengi állítását bizonyítaná.

**) M. T. A. levéltára. Magy. irod. Levelezések 220. l.

zeidet megcsókolván, kezeimet megszorítád». (*Két szerető szív története* XXVI. levél.) Viszony azonban még nem alakult köztük, a mint ez kiviláglik azon levélből, melyet Kisfaludy Skublicsnek írt 1796. márczius 8-án Wiener-Neustadtból:*) «Imre, iparkodjál barátodnak megszerezni ezt a természetemmel megegyező leányt; az én ismeretségem még igen új véle, újabb mintsem hogy valamit kezdhetnék».

Mikor azután Kisfaludy azon szomorú eset után hazajött, hidegnek találta a leányt. Hogy miért, nem nehéz eltalálni. Ide vonatkozik *A boldog szerelem* 4. és 5. dala :

Ti a sorsnak ostorai,
Jó hír s névnek férgei
Becsületnek gyilkosai, . .
Töpörödött boszorkányok,
Néktek most már fittyet hányok . . .

Kikre vonatkoznak e sorok, biztosan nem tudjuk; de valószínű az, a mit Kisfaludy Á. Béla még gyermekkorában hallott, hogy t. i. a Rózi nagynénjeire. Ezek észrevették a két fiatal szív egymáshoz való hajlandóságát s elárulták a Szegedy Rózi atyja előtt. «Atyám éles tekintete a mások nyelvétől segítettén a dologba hatott; ne átkozd rágalmazóidat, ha szeretsz; bocsáss meg nekik, mint én megbocsátottam s felejtse el.» (*Két szerető szív története*. XX. levél.) S rágalmazták Kisfaludyt, hogy kicsapott testőr, hogy ilyen meg olyan ember, stb. a mint ez az életben rendesen történni szokott. Különben is Rózi egész környezete ellenezte e viszonyt s ezen Kisfaludyra nézve oly gyászos dolog után talán el is tiltották Rózit Sándortól. Ide vonatkoznak a *Két szerető szív történetében* a Liza szavai: «Megrettentem, mert jól tudtam azt, hogy a szerelem, a ki más környülállásokban életemnek boldogságát fogná tenni, azon állapotban, melyben akkor valék, csak szerencsétlenné tenne. Mit volt tennem egyebet! kötelességem arra kéntett, hogy felejtsek, — ha lehetett volna.» (XV. levél.) A nemes gondolkozású leány tehát kötelességből tartózkodó volt Kisfaludy iránt; ez nagyon bántotta Kisfaludyt s elkeseredett kedélylyel indult el Olaszországba. De a Rózi képe mindenüvé vele ment. «Szívem teli vagyok véle. Őtet

*) *Kisfaludy S. Naplója*. Kisfaludy-társ. Evl. Új foly. XVIII. kötet 176. lap.

látom, hallom, érzem mindenben, mindenütt, mindenkor.»¹⁾ Néha, mikor büszkesége föltámad, hogy szerelmét visszautasította Rózi, még pedig, mint ő gondolta, azon dolog miatt, melyben teljesen ártatlan volt, hidegen, gúnyosan akar róla írni; de ezt csak magára erőlteti s újra visszatér szerelmi lángja. 1797-ben Klagenfurtban szenvedélyes szerelemre gyúl Pepi grófné iránt s ez egy időre feledésbe borítja Rózi emlékét; szenvedélyes természetének lehet ezt betudni, mint maga Kisfaludy írja: «Tüzes temperamentumom és indulatim némely intselkedő alkalmatosságokban gyengeségekre ragadtak.»²⁾ E szenvedélye azonban, bármilyen erős volt is, úgyszólván csak a Pepi grófné közvetlen közelében tartott; miután elváltak, egyideig még dült ugyan benne a szerelmi láng, de csakhamar elhomályosul a Pepi grófné képe³⁾ s kiábrándulva Kisfaludy szíve mámorából, visszatér Rózihoz, az «el nem felejthetett»-hez s 1799 elején levéllel keresi őt fel, melyben bevallja szerelmét s határozott választát kéri. A válasz megérkezik s ezzel megindul a két szerető között a levelezés, melynek folyamában kiderül, hogy ismeretségük első pillanatától fogva szerették egymást s csak az akkori mostoha körülmények választák el őket egymástól. A levelezést 1800-ban boldog házasság fejezi be.

Ezen levelekből állította össze Kisfaludy Sándor levélregényét: a *Két szerető szív történetét*. Hogy változtatott-e a leveleken s mennyiben, majd későbbben fogjuk látni.

A mű meséje nagyon csekély, úgy hogy pár sorba összefoglalható. Bodorfi Imre a szerelem kínjaitól gyötörve levelet ír Mezödy Lizának, melyben bevallja, hogy már három esztendeje szereti őt, de mivel Liza már egyszer úgyis kiadott rajta, nem kér tőle szerelmet, csak barátságot. Imrének ezen levele elvész s így nem jut a Liza kezébe. Kétségbeesett levélben kérdi most Imre Lizától, vajjon megkapta-e a levelet vagy nem. Liza e kérdésre válaszolva, rövid levélben adja az Imre tudtára, hogy nem. Időközben Imre azon

¹⁾ *Kisfaludy Sándor Naplója*. Kisfaludy-társ. Évl. Új foly. XVIII. k. 176. lap.

²⁾ *Kisfaludy Sándor Naplója*. Kisfaludy-társ. Évl. Új foly. XVIII. kötet. 263. lap.

³⁾ Körülbelül egy esztendeig tartott e szerelem. Az 1797. év nov. 30-án kelt levelében még szenvedélylyel ír Kisfaludy Pepiről. A következő évről csak egy levelünk van 1798. decz. 20-áról. Ebben már nem szerepel Pepi grófné.

hírt hallja hazulról, hogy Liza Domboryval jegyben jár. E hírre minden reményét elvesztve megírja Lizának, hogy most már az ő életének nincs célja s azért a harezban a halált fogja keresni. Erre Liza kijelenti, hogy a hír, mintha ő Domboryval jegyben járna, hamis s levelében női ügyességgel érezteti kegyét barátjával. De a heves és szenvedélyes Bodorfi nem értvén meg a mélyen gondolkozó leánynak kétes nyilatkozatait, arra kéri őt, hogy nyilatkozzék határozottan s «vagy emelje fel őt szerelmének egébe vagy taszítsa a mélység gyomrába». Liza, kinek időközben kezébe kerül a Bodorfi elveszett levele, most már nyilatkozik s bevallja, hogy egyedül csak Imrét szerette s szereti.

Ezzel a tulajdonképeni mese be van fejezve, Imre elérte célját: Liza szerelmét, de azért tovább folyik közöttük a levelezés; mert Imre távol kedvesétől a háború veszélyeinek van kitéve, Lizának meg környezete előtt titkolnia kell szerelmét s csak levélben tárhatja föl szívét kedvese előtt. Leveleikben semmit sem titkolnak egymástól; minden gondolatjukat, minden érzelmüket közlik egymással, visszaemlékeznek az első találkozásra és sóvárogva várják azt a pillanatot, mely őket egymással egyesíti.

A mű meséje tehát — mint láthatjuk — egyszerű, szegény, de nem is ebben áll érdekessége, hanem lélektani festéseiben. Föltárul előttünk a szeretők lelki világa: beelátunk annak a magasztos gondolkozású leánynak szívébe, ki szerelmét képes feláldozni kötelességének; ki női ügyességgel tudja rejtegetni szerelmét hideg környezete előtt, mely őt megérteni nem tudja; mi megértjük őt, nem marad előttünk mese, mint környezői előtt. Méltányoljuk az Imre türelmetlenségét, kinek távol az imádottól háborúban kell résztvennie most, mikor három évi epedés után tudja, hogy a Liza szíve csak érte ver; boldogságát csak a Lizától kapott levelek képezik s így értjük, ha a levelek elmaradása szilaj fájdalmat, bánatot, boszúságot, féltékenységet kelt szívében. Remény és levertség, örült gyönyör és szilaj bánat, féktelen szerelem és féltékenység váltakoznak az Imre leveleiben, s mindez összeolvad egy hatalmas indulattá, mely lelkünket magával ragadja. S vele ellentétben a Liza leveleiben az odaadó női szerelem, mely csak remélni, megbocsátani s kedveséért remegni tud; a női szerelem gyöngédsége szembe van állítva a heves férfi szerelem erejével. Ez mindenesetre oly érdem, mely könnyen feledteti velünk a cselekvény szegénységét.

II.

Kisfaludy Sándor egy helyen ezt írja Naplójában az *Új Heloiz-ról*: «Két fiatal léleknek sympathiája, két szívnek ragadozó indulatja, égő szerelme, búja, bánatja, keserű kínjai, szomorú elszakadása; a szerelemnek ereje, hatalma, állandósága: mindezek és egyéb imádandó virtusok, botsánandó gyarlóságok, gyönyörű tébolyodások, ah Imre, mikép jelennek meg itten!»*)

S vajjon nem mondhatjuk-e el nagyrészt ugyanezt a *Két szerető szív történetéről* is?

Valóban, a ki e két művet tanulmányozza, nem tagadhatja el, hogy Kisfaludy művere befolyást gyakorolt az *Új Heloiz*, sőt azt hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy a *Két szerető szív története* mint irodalmi mű a Rousseau művének köszöni létét. Hogy milyen hatást gyakorolt az *Új Heloiz* Kisfaludy Sándorra, az kitűnik Naplójából, hol ezeket írja: «Nem szégyenlem megvallani, hogy ez az *Új Heloiz* úgy megtuda illetni engem, hogy szemeim keserűvel elegy édes könnyekben lábognak. Isten! nekem egy ilyen Júliát és én legottan meghalok a világnak és már idvezülök.»**) Föl is találta Júliáját s szívök érzelmeit a távolból levelekben közlék egymással. Vajjon, kérdem ezek után, mi adhatott impulzust Kisfaludynak arra, hogy regénynyé szőjje e leveleket, melyekben két szív szerelme meg volt örökítve, ha nem a *Lettres de deux Amants*, az *Új Heloiz*?

Ekkoriban úgysis nagyon divatosak voltak a levélregények az európai irodalomban.

A levélregény eredete Angolországban keresendő Richardson családregényeiben (*Pamela*, *Clarissa*), melyek levelekben voltak írva. Innen terjedt át a levélregény divata Franciaországba, Németországba s a többi nemzetek irodalmába is.

A levélszerkezetnek sok jó oldala mellett sok rossz oldala is van. Nem tagadhatjuk, hogy a lélek szenvedélyeit, indulatait festeni, fejlődéseiket motívumaikkal együtt vázolni sehol jobban nem lehet mint levelekben, melyek épen szubjektivitásuk folytán feltárják előttünk a szív minden érzeményét, legtitkosabb redőit is. De másrészt meg épen ez az alanyiség válhatik veszélyessé az íróra nézve,

*) Kisfaludy-társ. Évl. Új f. XVIII. kötet. 261. l.

**) I. m. 264. lap.

a mennyiben nagy alkalmat nyújt a reflexióra, kitérésekre s így az író a mese szálait könnyen összezavarhatja, eltévesztheti.

Beleesik ezen hibába Rousseau is, kinek semmit sem lehet annyira szemére vetni, mint azt, hogy műve telve van kitérésekkel, értekezésekkel, s mikor a szenvedélynek legjobban kellene lángolnia, mikor St. Preux kedvesétől távol van, negyven lapos leveleket ír a francia színházról, a párisi társaságokról, a francia és angol kertészetről és más ilyen dolgokról, melyekhez a szerelemnek semmi köze.

Kisfaludynál sem hibanélküli a szerkezet: az olvasóra sokszor zavarólag hat, hogy a két szerető levelei, melyek egymásnak megfelelőnének, nagyon messze vannak egymástól, mit különösen akkor lehet észrevenni, mikor az egyik fél a másiknak levelében írottakat sorba veszi s felel rájuk. E különben csekélynek mondható szerkezeti hibától eltekintve mitsem vethetünk a Kisfaludy szemére Kitérések, hosszabb reflexiók nem terelik el figyelmünket a szív dolgaitól s a szeretők nem igen okoskodnak, hanem csak szívők legelrejtettebb szálait bontogatják egymás előtt; hisz — mint Imre (Kisfaludy Sándor) írja — «neki nincs feje, egész valósága csak egy nagy szív, a szív pedig nem tud gondolni, csak érezni». *Két szerető szív története*. XVII. levél.

A levélszerkezetnek két formája van: az egyik, melyet *Richardson* alapított meg s melynek jellemző vonása, hogy több egyénnek leveleiből van összeszöve a levélregény; utánozta őt ebben Rousseau is, kinek *Új Heloiz*-ében nemcsak a két szerető, levelei vannak, hanem több ember: Wolmar, lord Bomston, Clair Júlia atyja stb. leveleiből van összeállítva a regény. A levélszerkezetnek másik formája az, melyet Goethe használt *Werther*-jében. Goethe ugyanis levelekben írta *Werther keserveit*, de a leveleket csak egy személy írja: Werther. Goethe ezzel erős központosítást ér el s innen van, hogy nagyobb közvetlenséggel hatnak ránk a Werther levelei; mintha hozzánk volnának intézve azok a levelek, melyekben Werther előttünk mint jó barátai előtt föltárja szívét; szinte látjuk, mint nő szívében a láng, mely őt el fogja emészteni. A levélregénynek ez a formája tehát egyrészt előnyösebb, de másrészt meg könnyen abba a hibába esik az író, hogy egy személy ömlengései unalmasakká válnak.

Kisfaludy két személy leveleiből állítja össze a *Két szerető szív történetét*, tehát Rousseaut követi, sőt még abban is utánozza őt, hogy át-át szövi a leveleket francia és német költőkből vett vers-

sorokkal vagy versszakokkal; ez kedves szokása volt Rousseunak, melyet nemcsak az *Új Heloizben* találhatunk föl, hanem egyéb más irataiban is.*)

De nemcsak a szerkezetből mutatható ki Rousseau hatása; a jellemeknek egy-egy vonása, a szenvedély rajza, egy-egy gondolat, valamely apróbb körülmény nem egyszer juttatja eszünkbe az *Új Heloizt*; mert igaz ugyan, hogy Kisfaludy Sándor eredeti levelekből állította össze levélregényét, de sokat változtatott rajtuk, mint ezt későbbben fogjuk látni.

Ha úgy fölületesen olvassa el az ember az *Új Heloizt* és a *Két szerető szív történetét*, eszébe sem jut, hogy hasonlóságot keressen St. Preux és Imre, Júlia és Liza között. Hiszen Júlia atyja kényszerítésére lemond kedveséről, kit annyira szeret s hozzá megy az öreg Wolmarhoz; míg Meződy Liza szive «ez a százaktól keresett és imádott szív valamennyit megveté és a sympathiának titkos ereje által vonzódván, egyedül Imréért ver három éven keresztül», s az atyafiak unszolásainak és testvéreinek nem áldozza fel élete boldogságát. St. Preux meg legyőzi azt a forró szerelmi lángot, mely szívét eltölti s képes kedvese házánál végignézni azt a családi boldogságot, melyet az mint Wolmar felesége élvez és képes arra, hogy nevelője legyen kedvese gyermekeinek. Nem úgy Imre, ki jun. 13-án ezt írja Lizájának: «Ha te másnak felesége lettél volna, hát én vagy megbolondultam volna vagy gazember — vagy — a magam megváltója lettem volna.»

Nagyon fölületesen ítélne mégis, a ki ebben megnyugodnék; mert nem lehet ugyan tagadni, hogy Liza nem Júlia s Imre nem St. Preux, azonban ha mélyebben igyekszünk behatolni a jellemekbe, számos apró vonásra fogunk akadni az Imre és Liza jellemében, melyek St. Preuxre és Júliára emlékeztetnek.

Júlia legyőzi szíve indulatját, lemond St. Preuxról s hozzá megy az öreg Wolmarhoz, bár nem szereti; mert a kötelesség követeli: «Ainsi l'ordonne l'inflexible devoir.» *Nouv. Hel.* III. rész. 20. levél.**)

S mi nyújtja a Liza jellemének megértéséhez a kulcsot, hogy bár szereti Imrét, mégsem fogadja el kezdetben szívét, ha nem a kötelességérzet? «Még most is, Imre, bármely igazán szeretlek, bármely mélyen érzem, hogy nálad nélkül nincs boldogság itt alatt

*) Schmidt Erich: Richardson, Rousseau und Goethe. Jena 1875.

**) A kérlelhetetlen kötelesség szakaszt el bennünket egymástól.

számomra, — még most is, ha ugyanazon környülállásokban volnék — bár ez a szív meghasadna is, még most is kötelességemet követném.» *Két szerető szív története*. XVI. levél.

Júliának is, Lizának is kiváló jellemvonásai közé tartozik az erény tisztelete, szeretete, az erényességnek emlegetése.

Júliát már műve első részében is kiválóan erényesnek tünteti föl Rousseau ballépése daczára is; föllángolni kezdő szerelme ellenében a St. Preux erényeihez menekszik; és St. Preux szerelme — mint maga írja — épen Júliának erényein alapszik. «Cet amour est invincible comme le charme, qui l'a fait maître; il est fondé sur la bas inébranlable du mérite et des vertus.» *Nouv. Hel.* II. rész. 1. lev.¹⁾

Liza is azt tartja, hogy «virtus az ember boldogsága s nála nélkül semmi meg nem állhat a világon», ép azért tetszik neki leginkább Wolmárné mint feleség és anya. S Imre szerelme épúgy mint a St. Preuxé kedvesének virtusán alapul. «Forró szerelmem, a te szép virtusaidon épült tiszteletem tűrhetőkké fogják tenni hibáimat.» *Két szerető szív története*. XIV. levél.

Mind a ketten szeretik a magányt, az álmadozást, ámbár mind a ketten érzik, hogy veszélyes reájok nézve s mégis keresik, bár akaratlanul. Júlia így ír barátnéjának: «La solitude m'est dangereuse précisément parce qu'elle m'est douce et que souvent cherche sans y songer.» *Nouv. Hel.* IV. 1. levél.²⁾

Liza is nem egy helyen fejezi ki szeretetét a magány iránt. Örömtelen magánosságát nem cserélné el a legfényesebb társaságokkal sem, de azért érzi, hogy nem tesz az jót neki. «Miért is kellett ábrándozó melancholiámmal ezen magánosságba rejtőznöm.» *Két szerető szív története* XV. levél.

A magány szeretetéből fakad a csendes, nyugalmas falusi élet iránt való szeretetök, mert hisz csak itt gyönyörködhetnek a természet szépségeiben. Júlia gyűlöli a várost. «Tu connais mon aversion pour la ville» *Nouv. Hel.* IV. rész 1. levél.³⁾ Ott a természet elrejtí szépségeit az emberek szemei elől, falun, az erdők homályában magános szigeteken tárja ki elragadó bájait. «La nature fuit les

¹⁾ Ez a szerelem legyőzhetetlen, mint ama báj, a melyből fakadt; a belső értéken és erényeid alapján épült az.

²⁾ A magány azért veszélyes reám nézve, mert édes nekem s gyakran akaratlanul is keresem azt.

³⁾ Ismered ellenszenvemet a város iránt.

lieux fréquentes; c'est au sommet des montagnes, au fond des forêts; dans les îles désertes qu'elle étale ses charmes les plus touchants.» *Nouv. Hel.* IV. rész 11. lev. *)

Liza is jobban szereti a csendességet, a nyugalmat a természet anyakeblében minden gyönyörűségnél, «mert ott a világról, az emberekről és bolondságaikról elfelejtkeznek.» A meződi romantos remeteségben elandalogja napjait; «órákig elbolyong a kertben vagy a közellévő erdőben s gyönyörködik a vidék kellemeiben s dicsóítja a Teremtőt, a ki oly szépnek, oly felségesnek alkotta az ő világát.»

S ezt a vonást: a természetnek, magánynak, a falusi életnek szeretetét én különösen jellemző vonásnak tartom, ez rousseau-ias vonás. Rousseau különös elragadtatással viseltetik a természet iránt: a természet neki anyja, Istene, mindene. «Ha a fölkelő nap — írja emlékirataiban — áttöri a ködfátyolt, mely a földet borítja s a természet a maga ragyogó és csodálatos mivoltában föltárlul előttem: azonnal eloszlik lelkemről is a köd, megtalálom hitemet, Istenemet.» Szereti a természetet a maga vadságában és nagyszerűségében; neki a szép vidékhez patakok, sziklák, sötét erdők, bérczek kellenek, meredek hegyi utak két oldalt tátongó örvénnyel, a mint ez hatalmas szenvedélyeinek legjobban megfelel; de szereti a magányt is s ép azért kedves előtte a csendes, nyugodt falusi élet; szelid tájak, virágos mező, madárdal lelkét álmadozásba ringatják. Ezen vonásokat vitte bele Rousseau levélregényébe is.

S e tekintetben föllépése korszakalkotó, mert az ő koráig természetleírásoknak nem volt helyök a regényekben és Schmidt említi, hogy midőn Hermes egyik regényében pár sorban leírja a nap fölkelését, mindjárt bocsánatot is kér olvasóitól és kritikusaiktól, nehogy azt gondolják, hogy ő csak a szót akarja szaporítani. **) Rousseau *Új Heloiz*-ében már egész özönét találjuk a természet-leírásoknak, melyek ezután általánosakká lettek a regényekben ezen mű és a Goethe *Werther*-jének hatása alatt.

Az *Új Heloizben* valóban művészi a természetfestés. Az első részben, míg a két szerető szenvedélye teljes erejében lángol, vad-regényes, nagyszerű, lelketrázó, szenvedélyes rajzait találjuk a ter-

*) A természet kerüli a népes utcákat; hegyek bércein, erdők homályában, magános szigeteken tárja ki legelragadóbb bájjait.

**) Erich Schmidt: Richardson, Rousseau und Goethe.

mészetnek. *) S mikor már szerelmi lángjok hűlni kezd, elhamvad a második részben, a falusi élet csöndes, szenvedélytelen, szelid képe tárul elénk.

Rousseau nagy természetszeretete, mely sokszor természet-imádássá fajul, nagy hatást gyakorolt Kisfaludyra is.

Láttuk a Liza és Júlia jellemének bonczolgatásánál, mennyire uralkodik Lizán a természet, a magány, a falusi élet szeretete. De nemcsak ebben nyilvánul Rousseau hatása, hanem egyáltalában a természet fölfogásában, mely egészen rousseau-i. A két szerető lel-két a természet alkotta egymásnak, mely előttünk nem élettelen, hanem élő; Imre a »természet karjaira, szívére dűl le, mikor a közelgő tavasz elé nyilni láttatik»; Liza a természet anyaöleiben akarja elfeledni a világot, az emberek bolondságait; a természet mindkettőjüknek anyja! »Ha megcsalsz, megcsalod mindkettőnk anyját, a nagy természetet.» S mikor Imre átkot mond arra, ki kettejük közül a szerelmet megszegi, így ír: »Jaj annak közülünk, átok szálljon azon szívre, mely ezen szót (szerelem) visszaveszi. Ezerszer jaj annak! Azt a természet okáldja ki anyja kebeléből!«

Rousseau természetfestésének csak csekély nyomát találjuk a *Két szerető szív történeté*-ben; ennek oka abban rejlik, hogy a szenvedélyek heve uralkodik végig az egész regényen, mely kizárja a hosszabb leírásokat: a szív érzelmeinek hullámozása, a háború veszélyei, a régi emlékek nagyon elfoglalják őket s ha itt-ott le is írják a vidéket, a tájat, csak rövid vonásokban teszik ezt.

A Júlia és Liza jellemében kimutattunk pár rokonvonást annak a bebizonyítására, hogy a Kisfaludy Sándor levélregényére befolyást gyakorolt Rousseau; próbáljuk meg most ugyanezt St. Preuxre s Imrere vonatkozólag is.

Hogy Imre és St. Preux hasonló jellemek volnának, nem

*) Szép példa rá az I. rész 23. levele: »Tantôt d'immenses rocher pendaient en ruines au-dessus de ma tête. Tantôt de hautes et bruyantes cascades m'inondaient de leur épais brouillard. Tantôt un torrent éternel ouvrait a mes côtés un abîme dont les yeux n'osaient sonder la profondeur. Quelquefois je me perdais dans l'obscurité d'un bois touffu. Quelquefois en sortant d'un gouffre, une agréable prairie réjouissait tout a coup mes regards.» Kisfaludynak annyira tetszett e hely, hogy az egész levelet leírta magának. *Nyolczadret lap Kisfaludy Á. Béla úr birtokában.* Valószínűleg több helyet is kiírt ő magának Rousseauból, melyek tetszettek neki, de ezekre nem birtam ráakadni.

mondhatjuk, de hogy Imrében mégis sok van St. Preuxból, azt szerelmi szenvedélyök rajza bizonyítja.

Mind St. Preuxnél, mind Imrénél szívök érzékenységén alapul a szerelem; ezen érzékenységből fakad minden boldogságuk s minden fájdalmuk; kétszeresen érzik a boldogságot, de kétszeresen a fájdalmat is, nem úgy mint más közönséges szív. «O Julie! que c'est un fatal présent du ciel qu'une âme sensible?» *Nouv. Hel.* I. rész. 26. levél,¹⁾ sóhajt föl St. Preux: s Imre. «De a hyénát keblemben meg nem fojthattam, mert mindegyre új és mindig több élelmet lelt az érzékeny szívemben és termékeny fantáziámban!» *Két szerető szív története.* 1. levél.

Imre és Liza teljesen értik egymást, mint St. Preux és Júlia, s legnagyobb boldogságuk a szíveik közt lévő édes összhang. «Quels charmes dans la douce union de deux âmes pures», írja St. Preux *Nouv. Hel.* I. rész 4. levél.²⁾ S Imre: «A te szíved és az én szívem öszve, együtt mondják ezt, oly megegyező hangokban, mint egy melódiának hangjai, énekelve a harmóniától. Előbb hiszem, hogy a sphærák harmóniájában egy selyp hang eshetne mint szívünkben.» Imre és Liza lelke teljesen egy, épúgy mint a St. Preuxé és Júliáé. «Viens donc, âme de mon cœur, vie de ma vie, viens de te réunir à toi même», írja Júlia St. Preuxnek. *Nouv. Hel.* I. rész 54. levél.³⁾ Imre meg így ír: «Liza, tedd szívedre kezedet, azután csapd azt az enyémbé — s ezen órától fogva mi ketten csak egy vagyunk.» *Két szerető szív története.* XIV. levél.

Midőn St. Preux elválik Júliától s messze tőle él, akkor is szüntelen vele van lelke. Ha szomorú, hozzáfordul, hogy fájdalma enyhüljön; ha örül, siet vele megosztani örömét. Mindig vele van Júliája: «Voilà, ce qui m'est arrivé durant toute cette course.» *Nouv. Hel.* I. rész 23. levél,⁴⁾ hisz ő csak test, melynek Júlia a lelke. «Chaque pas qui m'éloignait de vous, séparait mon corps de mon âme et me donnait un sentiment anticipé de la morte.» *Nouv. Hel.* I. rész 18. levél.⁵⁾ Imre is csak a Liza képét látja min-

¹⁾ Ó Julia, van-e az égnek végtetesebb ajándéka, mint az érzékeny szív?!

²⁾ Mennyi boldogság rejlik két tiszta szív egyesülésében!

³⁾ Ó jöjj, lelkem lelke, életem élete, jöjj, egyesítsd magadat önmagaddal!

⁴⁾ Velem jön ő ezen egész utamon.

⁵⁾ Minden lépés, a mely eltávolított tőled, egyszersmind elszakította testemet lelkemtől s a halál érzetét költötte föl bennem.

denütt; ébren, alva vele van, őt érzi, és gondolja. «Én éjjel-nappal Magánál, Magával vagyok, mintha Maga volna a lélek és szív bennem, én csak a test.» *Két szerető szív története*. XIV. levél.

Mind St. Preux, mind Imre szerelmének forrása kedvesök szívében ered; a szív szerintök minden boldogságnak talpköve; a szív nem fogad el törvényeket, hanem maga szabja meg azokat, s azok előtt mindenkinek meg kell hajolnia, mert az igaz szerelem mindennél többet ér. «Ah! qu'est-ce que la vie d'une mère, la mienne, la vôtre, la sienne même, qu'est-ce que l'existence du monde entier, auprès sentiment délicieux qui nous missait?» *Nouv. Hel.* III. rész 3. levél.¹⁾ S a *Két szerető szív történetében*: «Mi egy világ balgatagainak javallása és dicsérete az igaz szerelem véghetetlen boldogságához képest?» XVI. levél.

A házasság szerintök a szívek szövetsége, ők tehát már házaselek. St. Preux is, Imre is hitvesöknek szólítják kedvesöket. «O mon épouse, ô ma digne et chaste compagne! ô charme et bonheur de ma vie!» *Nouv. Hel.* I. rész 31. levél.²⁾ S a *Két szerető szív történetében*: «Feleségem ő, én férje!» XXVI. levél és «Szerezett, tisztelt, imádott feleségem!» u. o.

Mind a ketten hiszik, hogy kedvesökkel egyesülnek, ha nem itt a földön, akkor az égben, a síron túl. «La vertu qui nous sépara sur la terre, nous unira dans le séjour éternel.» *Nouv. Hel.* VI. rész 42. levél.³⁾ S Kisfaludynál: «Van egy jobb élet, hol a szerető, összhangzó szíveket semmi el nem választja.»

St. Preuxnek is, Imrének is emésztő láng a szerelem; oly tüzes az, hogy maguk is érzik: sok az egy emberi szívnek. «L'amour véritable est un feu dévorant qui port son ardeur dans les autres sentiments et les anime d'une vigueur nouvelle.» *Nouv. Hel.* I. rész 12. levél.⁴⁾ Imre meg így ír: «Ha az epedő, önnön tüzeiben emésztődő, magát fájdalmával tápláló, bús szerelmet valaki emberi for-

¹⁾ Mi az anya élete, mi az én életem, mi magának Júliának élete, igen, mi ez az egész világ ahhoz a drága érzéshez képest, mely bennünket összefűz?!

²⁾ Ó én feleségem, ó drága és tiszta hitvesem, éltem üdve és boldogsága!

³⁾ Az erény, mely elválaszt e földön, egyesíteni fog bennünket a más világon.

⁴⁾ Az igaz szerelem emésztő láng, mely a többi érzelmeknek is meleget kölcsönöz s azokat új erőre éleszti.

mába önteni és lerajzolni akarná, csak engem rajzolna le.» *Két szerető szív története*. XVII. levél.

Mindkettőjük szerelme entuziazmussá, imádássá fokozódik ; s ennek így kell lennie, mert mint Rousseau mondja : «Mikor a szenvedély elérte tetőpontját, tárgyában a megtestesült tökéletességet látja ; bálványyá teszi azt s fölemeli az égbe. Nem lát mást, mint megnyilatkozott eget, angyalokat, szentek erényeit, a menny gyönyöreit.» (Nouv. Hel. második előszó.) S csakugyan St. Preux ily nevekkal szólítja Juliát : «mon ange», «ange du ciel», «âme céleste», «divine» ; a Júlia szobája előtt szentély, a legdrágább hely a világon ; saját szíve szekrény, melyben Júlia honol. Imre meg így szólítja Lizáját : «imádott istennéje életemnek», «imádott Lizám, te egyetlen egy isteni» ; Liza szíve a «mindenható sors, ki életét határozza» (*Két szerető szív története* XVIII. levél), «szívem és lelkem lábaidhoz borulnak, imádlak téged isteni» ; az Imre szíve templom, melyben Liza a bálvány : «Gondolja magát vissza a hajdani vak pogány időkbe — írja Lizának — gondoljon magának egy templomot, abban egy bálványt és milliom térdre omlott imádkozó pogányt : Ezen bálvány te vagy, egyetlen egy isteni ! a templom az én szívem és a millió imádó szívemnek milliom szerelmes érzeményi.» *Két szerető szív története*. VI. levél.

Több vonás mellőztével még csak egyre akarok rámutatni, mint a mely szintén jellemző St. Preux és Imre szerelmére s ez az, hogy mindkettőjük szerelmi rajza telve van erősen érzéki képekkel. Juliát látja álmában St. Preux s mikor kedvese arczképe előtt van, csókokkal borítja azt el s fantáziája olyan élénk, hogy azt hiszi, magát Juliát csókolja. «Ah cher amante, ne sens-tu pas ton charmant visage inondé des pleurs de l'amour et de la tristesse ? ne sens-tu pas tes yeux, tes joues, ta bouche, ton sein pressés, comprimés, accablés de mes ardents baisers ? ne tu sens-tu pas embraser tout entière du feu de mes lèvres brûlantes ?» *Nouv. Hel.* II. rész 22. levél. *) Különösen ilyen Kisfaludy Sándornál a XVI. levél második része, melyben maga elé képzei Lizáját, a mint alszik. «Varázsolj hozzája engem, te a szerencéseknek örömadója,

*) Ó imádandó kedvesem, nem érzed-e arczodon a szerelem és fájdalom könnyeit ? Nem érzed-e, hogy szemeidet, arczodat, ajkadat, kebledet forró csókjaimmal halmozom el ? Nem érzed-e, mint borítanak lángba forró csókjaim ?

képzelő erő; ott, ott fekszik ő, a kegyes, a jó, a gyönyörű, az ő epedő édes tekintetével, a csendes melanchóliának bájoló vonásával... Szívem és lelkem lábaidhoz borulnak, imádlak téged isteni... Menny és föld, s ez, ez a dicső, felséges, ezen kimondhatatlan boldogság enyém?!»

Azt hiszem, eléggé látható ezekből, hogy a szenvedélyek rajzán is meglátszik Rousseau hatása. A bálványozásba, imádásba átmenő, emésztő szenvedély rajza, a szív kultusa, a XVIII. századnak e jellemző vonásai oda vezetnek bennünket a forráshoz, melyből fakadtak: Rousseau *Uj Heloizéhez*, az első regényhez, mely a szerelem szenvedélyének rajzát, a szív kultusát a regényekben divatossá tette.

Nem mellőzhetem el, hogy föl ne soroljak végül a *Két szerető szív történetéből* pár gondolatot, melyeket Rousseaunál is megtalálunk. Mert kétségtelen ugyan, hogy több ember fejében is megfogant ugyanaz a gondolat, a nélkül, hogy egyik a másikat csak látta is vagy művét olvasta volna, s így csupán a gondolatok hasonlóságából nem lehet biztosan következtetni arra, hogy egyik mű hatott a másikra. De én nem is mint egyedüli bizonyítékokat óhajtom felsorolni ezen gondolatokat, melyeket mind a két műből kiböngészttem, hanem csak mint erősítő adatokat most, mikor már a jellemből, a szenvedélyek rajzából, a természet felfogásából kimutatam Rousseau hatását. Felsorolok e gondolatok kíséretében egy-két apróbb vonást is, melyeket én különösen jellemzőknek tartok, mert ezek adják meg a gondolatoknak azt a színt, azt az árnyalatot, mely legbiztosabb jele annak, hogy az egyik gondolat hatott a másikra.

Júliának is, Lizának is a legnagyobb vigyázattal kell írnia, hogy eltitkolják szívök szerelmét környezetök előtt, mely őket megérteni nem tudja.

«Tu sais bien, mon ami, que je ne puis t'écrire qu'à la dérobée et toujours en danger d'être surprise.» *Nouv. Hel.* I. rész 49. levél.*)

«Én mindennap örömetst írnék, csak tudnám biztosan, hogy leveleink bátran járnak. De mindég attól tartok, hogy eltévelyednek.» *Két szerető szív története.* XV. levél.

*) Jól tudod, kedvesem, hogy csak titokban irhatok neked s mindig attól kell tartanom, hogy meglepnek.

Júlia is, Liza is jól bánnak cselédeikkel, jobbágyaikkal, innen van, hogy ezek annyira szeretik úrnőiket. Mikor Júlia meghal, a cselédek fájdalma leírhatatlan, térdre borulva sírnak, zokognak holtteste mellett. S mikor Liza elrándul jószágaira, «az atyja idejébéli cselédek és jobbágyok csak úgy tolyonganak hozzá», hogy kezét csókolják.

Mind Imre, mind St. Preux extasisba esnek, ha egy-egy levelet kapnak kedvesöktől. St. Preuxnek keze remeg, mikor a legdrágább kincs: Júlia levele után nyúl; mintegy örületen rohan lakására, hogy ott bontsa fel a levelet, hogy ott élvezze azt a kéjes gyönyört, mely majdnem megfosztja őt esztől. Imre is tüzesen szalad a postára leveléért s mikor megkapja, «szinte kiugrik emberi hüvelyéből», Lizának minden levele «egy-egy Messiás» szívének s majdnem «megőrül gyönyörűségében», mikor azokat olvassa.

Leveleiket nem egyszer írják künn a szabad természetben mohos szikladarabon.

«J'ai pris tant de goût pour ce lieu sauvage; que j'y porte même de l'encre et du papier; et j'y écris maintenant cette lettre sur un quartier que les glaces ont détaché du rocher voisin.» *Nouv. Hel.* I. rész 26. levél.*)

«Itt irok én Magának zöld mohán fekvé egy itt talált szikladarab asztalkán.» *Két szerető szív története.* XIII. levél.

Ugyanolyan szilaj fájdalommal dühöng Imreis, mint St. Preux, ha nem kap levelet kedvesétől; ha arra gondol, mily távol van tőle. St. Preux szilaj fájdalma szikláról-sziklára üzi s úgy «ordít, mint egy bősüült oroszlán». Imre meg, ha elgondolja szerencsétlenségét, «szeretné megragadni a világot, megrázni és hajdani zürzavarába ontani s kínzó fájdalmát úgy kívánná odaordítani, hogy az örökkévalóságon keresztülhasson», s «szívének fájdalmában úgy ordít, mint egy sebesített oroszlán».

Rousseaunak a könyv-olvasásról való nézete is, mintha visszhangot talált volna a *Két szerető szív történeté*-ben. Mint minden más munkájában, épúgy az *Új Heloizben* is kikel Rousseau a sok és haszontalan olvasás ellen; szerinte csak azon könyveket szabad olvasni, melyek megjavítanak bennünket s ép azért meg kell vál-

*) Annyira megtetszett nekem ez a vad vidék, hogy tintát és papirost hozok ide magammal s most is itt írom neked ezt a levelet egy szikladarabon.

toztatni olvasmányainkat. S Liza azt írja egy helyen, hogy ő nem engedné meg lányának a románok olvasását, «mert valamint a válogatott könyvek szükségesek a szív és lélek formálására, úgy a sok és számosabb könyv épen veszedelmes, megorvosolhatatlan méreg a fiatal szíveknek».

St. Preux összegyűjti kedvese leveleit, mert az ő szívök története regényt képez; ugyanezt teszi Imre is. S mint már e fejezet elején rámutattam, valószínűleg innen merítette Kisfaludy az eszmét: regényt állítani össze a maga és kedvese leveleiből.

Mikor St. Preux Párisban barátjai elcsábítják, St. Preux őszinte vallomást tesz Júliának, s Júlia megbocsát, nem haragszik meg érte, bár fáj szerető szívének. S Imre ugyancsak őszintén bevallja, hogy Nordenthal grófnéval és Linois kisasszonynyal volt viszonya; azoknál kereste élete boldogságát, de csakamar belátta, hogy keserűen csalódott. S mit tesz Liza? megbocsát neki, sőt megdicséri őszinteségeért.

St. Preux Júliával olyan tökéletesen van egyesülve a saját véleménye szerint, hogy ők ketten csak egy valóságot képeznek, épúgy, mint Imre Lizával.

«Jamais il ne forma d'union si parfaite; jamais il n'en forma de plus durable. Nos âmes trop bien confondues ne sauraient plus se séparer; et nous ne pouvons plus vivre éloignés l'un de l'autre que comme deux parties d'un même tout.» *Nouv. Hel.* II. rész 7. levél.*)

«Tehát valóságunk olyan egy, hogy egyik a másik nélkül csak félvalóság lehet, hogy a másik nélkül nem élhet, ha csak az életet úgy nem akarja hurczolni, mint egy fájdalmas terhet.» *Két szerető szív története.* XIX. levél.

Épen azért Júlia St. Preux így szólítja: «âme de mon cœur», «vie de ma vie»; Liza meg Imréjét így: «Úgy vagyon ó szíve szívemnek, lelke lelkemnek, lelke életemnek» stb.

St. Preux is, Imre is azt óhajtja, hogy bárcsak lelkük elegyülhetne kedvesök lelkével, hogy tökéletesen egyek lennének.

«Que, ne puis-je ici rassembler, toute mon âme, en toi seule

*) Még soha sem volt a világon ilyen tökéletes egyesülés. A mi lelkeink olyan tökéletesen átomöltek egymásba, hogy nem választhatók el többé egymástól s elválasztva csak mint egy egésznek két fele élhetünk.

et devenir à mon tour l'univers pour toi!» *Nouv. Hel.* I. rész, 23. levél.¹⁾

«Ó, ha az én lelkem a Maga lábaihoz ömölhetne s elegyülhetne, egyesülhetne, egy lehetne a Magáéval.» *Két szerető szív története.* VI. levél.

St. Preux szerint a világ két részre van osztva: az egyik rész, a hol Júliája van, a másik meg, a hol nincs. Ugyanígy van Imre is.

«Le monde n'est jamais divisé pour moi qu'en deux régions; celle où elle est, et celle où elle n'est pas.» *Nouv. Hel.* IV. rész, 6. levél.²⁾

«Nékem egyik hely olyan (kínos), mint a másik, azt kivéve, a hol te vagy.» *Két szerető szív története.* XIV. levél.

A St. Preux és Júlia sorsa úgy össze van kötve, hogy ők csak egymással lehetnek boldogok vagy boldogtalanok; szintén így van Imre és Liza.

«Nos destinées sont à jamais unies et nous ne pouvons plus être heureux ou malheureux qu'ensemble.» *Nouv. Hel.* I. rész, 11. levél.³⁾

«Úgy van édes barátném! csak szerelmed az, a mi engem egészen szerencsésé vagy szerencsétlenné tehet.» *Két szerető szív története.* XIX. levél.

A szerelem fájdalmaiban St. Preux is, Imre is édességet talál.

«C'est un des miracles de l'amour de nous faire trouver du plaisir à souffrir.» *Nouv. Hel.* II. rész, 16. levél.⁴⁾

«A szerető szívnek fájdalmaiban mégis kimondhatatlan édes-ség vagyon.» *Két szerető szív története.* XIX. levél.

Ilyen hasonló gondolatok még ezek is:

«Vos feux, je l'avoue, ont soutenu l'épreuve de la possession, celle du temps, celle de l'absence et des peines de toute espèce.» *Nouv. Hel.* III. rész, 7. levél.⁵⁾

¹⁾ O ha az én lelkem a tieddel elegyülhetne, egygyé lehetne

²⁾ A világ számomra két részre van osztva: az egyik, a hol ő van a másik, a hol ő nincs.

³⁾ Mi össze vagyunk egymással kötve s nem lehetünk boldogok vagy boldogtalanok csak egymással.

⁴⁾ Valóságos csodája az a szerelemnek, hogy a fájdalomban is édességet talál.

⁵⁾ A te szerelmed, szívesen beismerem, kiállotta a birtoknak, az időnek és a távollétnek próbáját és minden fájdalmat.

«A maga szerelme az időt és távollétet (a két legnehezebb próbát) szerencsésen kiállotta.» *Két szerető szív története*. XI. levél.

«Oui, mon ami, nous serons unis malgré notre éloignement, nous serons heureux dépit du sort.» *Nouv. Hel.* II. rész, 15. levél.*)

«Külön nyögven kínja és fájdalmai alatt talán örökös különletünknek, most se vagyunk szerencsétlenek. Még jól fog mehetni dolgunk.» *Két szerető szív története*. XXII. levél.

E felsorolt gondolatok legtöbbször nem egyeznek meg szóról-szóra, de ez nem is szükséges, mert azért mindeniknek megvan az a színezete, mely Rousseaura vall s ha olvassuk őket, akaratlanul is meg-megesendül a fülünkben az *Új Heloiz* egy-egy hangja.

Még több gondolatot s apró körülményt felsorolhattam volna, de fölöslegesnek tartottam, az eddigiekből is eléggé látható, hogy Kisfaludy Sándorra hatást gyakorolt Rousseau.

Ezen hatás daczára is lényegesen különbözik a két mű egymástól: az *Új Heloiz* s a *Két szerető szív története*.

Két szív története mind a kettő, de egészen más a meseszöveg, a megoldás, a felfogás, a háttér.

St. Preux és Júlia szeretik egymást, de soha sem lesznek egymáséi: a társadalmi állás elválasztja őket egymástól. Júlia Wolmar felesége lesz s boldog családi életet él; St. Preux pedig ott él velök mint Wolmarné gyermekeinek nevelője. Júlia egy alkalommal meghüti magát s meghal. A mese magában véve csekély, de telve van kitérésekkel, melyekben Rousseau a vallásra, társadalomra, erkölcsiségre vonatkozó nézetei, elvei vannak leírva, azok a nagy társadalmi és vallási problémák, melyek a XVIII. századot annyira foglalkoztatták. S ezen morális fejtegetések közé van mintegy beleszöve a két szív története. Az első részben a szív rajza oly élénk, olyan szenvedélyes, olyan életteljes, hogy magával ragad, de a többiben a fejtegetések már elnyomják a szívet. St. Preux értekezik az erényességről; Júlia, mikor kedvese párbaj előtt áll, a párbaj helytelen voltát fejtegeti; a nevelésről, a könyvolvasásról, a francia színészetéről, a vallásról, földművelésről több lapra terjedő értekezést találunk Rousseau ezen művében s az elhamvadó szerelmi láng csak itt-ott tud előtörni. S ezt Rousseau célja hozta magával; három czélt tűzött ugyanis Rousseau maga elé e regényé-

*) Igen, barátom, mi egyesülünk, bár el vagyunk egymástól választva, mi szerencsések leszünk sorsunk ellenére.

nél: először morális czélt, küzdeni a házasságra vonatkozó nagyon is szabados felfogás ellen s a házasság szentségét bizonyítani, másodsor nemzetgazdasági czélt és harmadszor vallási czélt. *)

Az *Új Heloiznek* tulajdonképen csak első része szerelmi regény, a többi értekezés; ép azért mondta Mendelssohn, hogy az *Új Heloizben* csak a kitérések jók s Rousseaunak el kellett volna hagynia a szerelmi részt és egy kötet értekezést kellett volna kiadnia.

Mindebből a *Két szerető szív történetében* semmi sincs.

A két szerető három esztendei félreértés után feltalálja egymást s boldogok lesznek; legalább azt engedi a regény sejtenuünk, bár nincs befejezve. Kitérések nem igen fordulnak elő benne; nagy társadalmi kérdések, erkölcsi és vallási elvek fejtegetését sem találjuk sehol, csak a szív, a szenvedély rajza tölti be az egészet. Szerelmi regény az egész, mely a francia háborúk idejében játszik ugyan, de azért minden időre szól, s nem egy kor képét állítja eléünk, mint az *Új Heloiz*, melyben szinte elvész a szívek rajza, hanem csak két szív világát tárja föl előttünk: a női és férfi szív világát művészi ellentétben. S míg az *Új Heloizben* a szenvedély, mely az első részben olyan nagy lánggal ég, lassan-lassan elhamvad: addig Kisfaludynál folyton fokozódik a láng, mely mindent magába olvaszt s uralkodik az egész regényen végig.

De nem is szükséges több dolgot felsorolni, eléggé látható úgyis, hogy a *Két szerető szív története* merőben különbözik az *Új Heloiztól*, bár ez utóbbinak hatását eltagadni nem lehet. A főbb különbségekre is csak azért akartam az előbbieken rámutatni, hogy kitűnjék, milyen önállólag járt el Kisfaludy azon hatás daczára is, melyet rá Rousseau gyakorolt.

III.

Az előbbi fejezetben Rousseau hatását igyekeztem kimutatni, ebben meg arról akarok szólni, milyen befolyást gyakorolt a német költészet a Kisfaludy Sándor levélregényére.

Hogy Kisfaludyra a német költészet is hatott, minden kétségen fölül áll; a *Himfy szerelmeire* is, bár ezt Imre Sándor nem

*) Erich Schmidt: Richardson, Rousseau und Goethe.

igen akarja elismerni,*) de különösen a *Két szerető szív történetére*, a mint ezt Rényi Rezső a Kisfaludy jegyzeteiből mutatja ki.

S csakugyan, csak végig kell futnunk azokon a gonddal és csinnal leírt füzeteken, melyekben Kisfaludy Sándor azon gondolatokat írta le, melyek olvasmányában legjobban megragadták lelkét, hogy meggyőződünk felőle, mennyire szerette Kisfaludy a német költészetet.**)

Lépten-nyomon német költővel találkozunk ezen füzetekben.

Rousseau hatása inkább a szerkezeten, a szenvedélyek rajzán és a természet fölfogásában nyilatkozik; míg ellenkezőleg a német költőktől csak gondolatokat vesz át Kisfaludy, melyek meglepően megegyeznek az eredetiekkel, legtöbbször szóról-szóra ugyanazok.

Rényi már kimutatott egy csomó gondolatot a *Két szerető szív történetéből*, én csak hárommal vagy négygyel találtam többet, de leirom őket mind, mert ebből vonhatjuk le következtetéseinket arra vonatkozólag, hogy mennyit változtatott Kisfaludy az eredeti leveleken s mennyiben folytak be e gondolatok a Kisfaludy stílusára.

De lássuk e gondolatokat!

«Épen most három esztendeje, hogy magát Hajnalodon láttam, hogy lettem, mint a miként a villám által világosság leszen, hogy legottan ugyanazon szempillanatban előbbi életemnek vége lett; hogy a maga tekintetei életem minden erejét, minden tehet-

*) Imre Sándor: Az olasz költészet hatása a magyarra. Budapesti Szemle XVI. kötet 1878.

**) Ezen kéziratos füzetek számát nem tudjuk. Rényi Rezső értekezésében fölhasználta az *elsőt*, mely Zlathényi Béla esztergomi papnöveldei tanár birtokában volt; az *ötödiket*, mely Véghely Dezső veszprémmegyei alispán, a 6., 7. és 8. füzetet, mely a költő unokaöccse, Kisfaludy Á. Béla birtokában van. A *II.* füzet a Kisfaludy-társaság kéziratárában van; ezt még Rényi nem ismerte. Hogy a többi füzet hol lehet, nem tudjuk. Ezeket föl kutatni annak föladata lesz, ki Kisfaludy Sándor életét fogja megírni, mert ezek kapcsán könnyen megállapíthatni a Kisfaludy költői fejlődését. A 11. füzetben idézetek vannak, többnyire német költőktől; csak négy sor van *Himfy dalaiból*:

Ha egy kis kedv oda cseppen
Szívem égő sebjébe,
Tsak lobot vet s füstbe reppen
S ezer kín szűr helyébe.

Himfy.

Nem emlékszem rá, hogy e versszak valahol előfordulna *Himfy szerelmében*.

ségét és akaratját lelkennek, minden gerjedelmét szívemnek magokhoz szívták; hogy maga engem mindenemtől megfosztott, midőn újra teremtett.» *Két szerető szív története* 5. lap.

«Ich wurde nun erst, wie durch ein Licht Erhellung wird; umgab sie so, folgte ihr so, und im Augenblicke meines Werdens endete auch meine Selbstheit; ihre Blicke zogen meine Lebenskraft in sich, mein Können, mein Wollen. Sie nahm mir alles, indem sie mir alles gab.» *Weber* (6. füzet 5. lap).

«Három esztendeje, hogy maga éjt-nap szívemben uralkodik, hogy szívemnek minden ütése magáé.» *Két szerető szív története*. 5. lap.

«Hier in meinem Herzen wohnt er Tag und Nacht. Jeder Schlag meines Herzens trifft ihn.» *Cramer*. (7. füzet.)

«Igy élek egy valóság önnön erő és akarat nélkül, egy báb ide s tova vonatva, taszítatva a balgatag fantáziáktól, magamnak kinjára, a világnak haszontalan! Valóban néha csodálnom kell ily felséges végre lett rendeltetésemet.» *Két szerető szív története*. 5. lap.

«Ein Ding ohne Selbstkraft automatisch gezogen und gestossen von albernem Fantasien, bin ich mit Seel' und Leib und muss zuweilen ernstlich verwundern über meine erhabene Bestimmung.» *Donamar*. (8. füzet 2. lap.)

«Kétségbeesés dühödik keblemben, melylyel semminemű vigasztalás ki nem tehet, mely ezen nyomorult földi életnek minden örömét merevén elemészti, mint a tavaszi fagy a fiatal virágzatot.» *Két szerető szív története*. 5. lap.

«Eine Verzweiflung, gegen welche keine andere Verzweiflung der Erde zu Gefühl und Sprache kommen und kein Trost bestehen kann; Verzweiflung, die jedes Glück und jede Freude des armseligen Erdenlebens so rein weg sengt, wie der May-Frost die jungen Blüthen.» *Cramer*. (7. füzet 8. lap.)

«Ó Liza, szeretem én Magát nemcsak a szerelem és barátságának egész buzgóságával; szeretem én Magát minden gerjedelmével, minden lehelletével, minden erejével a bennem mozgó életnek.» *Két szerető szív története*. 6. lap.

«Ich liebe Sie nicht nur mit der vollen Wallung der Herzlichkeit und der schwärmenden Vergötterung. Ich liebe Sie mit allen Wallungen, allen Trieben, allen Sinnen, allen Pulsen des Lebens in mir.» *Donamar*. (8. füzet 3. lap.)

«Irva vagyon, hogy én itt meddőn, ridegen, magánosan a

szerellem gyógyíthatatlan mérgével megétetve, elveszve, tárgy nélkül, eredeti rendeltetését szívemnek, hogy midőn mást boldogítanék, magam is boldogulnék, örökké elhibázva.» *Két szerető szív története.* 6. lap.

«Unempfindlich, kalt, leblos schwamm ich in dem unermässlichen Raume meines Elements, deine Liebe gab mir Leben und Daseyn: Gefühl für dessen Wonne. Und nun willst du das arme betrogene Wesen hinausstossen in dieses Element zwecklos, vergiftet, ewig verloren für die ursprüngliche und einzige Bestimmung seines Seyns, glücklich zu seyn, indem es beglückt.» *Julius Soden.* (7. füzet 6. lap.)

«Irva vagyon, hogy érzeményeim rivására semmi ne feleljen ebben a roppant természetben; hogy magamon kívül, enmagamnak idegen éljek e szomorú, vad, sivatag, végtelen pusztában.» *Két szerető szív története.* 6. lap.

«Für den Schrey meines Gefühls ist kein Wiederhall in der Schöpfung und fremd und verlassen steh' ich mitten in der todten, freudlosen Wüste.» *Julius Soden.*

«Mint az árnyék, úgy állok itt most e mozgó világban: haszon-talan nyujtom ki karjaimat, semmit meg nem foghatok. Csakhogy semmiségemet annál inkább érzem, ragaszkodom néha egy álmodott valamihez, s ha egyszer egy érdemes gondolatot megragadhatok is és az hamar ismét elreppen, úgy nézek utána mint a gyermek; a kinek markában egy madár volt és elrepült.» *Két szerető szív története.* 12. lap.

«In dieser lebendigen Welt steh' ich nun wie ein Schatten, wie ein Luftbild. Strecke ich die matten Arme aus und kann nichts mehr greifen, noch halten. Nur um mein Nichts zu fühlen, schmiege ich mich minutenlang an ein geträumtes Etwas; und wenn ich einmal einen denkwürthen Gedanken erhasche, und er mir dann so geschwind entschlüpft, seh' ich ihm nach wie ein Kind, dem ein Vogel aus der Hand fliegt.» *Donamar.* (8. füzet 2. lap.)

«Két lélek között, kiket a természet egymásnak alkotott, gyakran sok fekszik; annyi ember! a fél világ! fél emberélet, gyakran a koporsó s mindég legalább két test.» *Két szerető szív története.* 12. lap.

«Zwischen zwey Seelen, die sich einander die Arme öffnen, liegt oft sehr viel, viele Jahre, so viele Menschen, zuweilen ein Sarg, und allezeit zwey Körper.» *Graf Lismore.* (8. füzet 4. lap.)

«Vajha agyonsujtva volnának dühös, bolond szívemnek felzendült kívánnati is! De megzabolázhatatlan szilajsággal ostromolnak ezek engemet.» *Két szerető szív története.* 12. lap.

«Schwiegen nur, wie mein Geist schweigt, auch die rebellischen Wünsche meines verrathenen Herzens! Aber mit unbezwinglicher Wildheit umstürmen sie mich.» *Donamar.* (8. füzet 2. lap.)

«Szakaszd ki magadból magadat és légy sorsodnak ellenére szerencsés szíved szerencsétlenségében.» *Két szerető szív története.* 13. lap.

«Reiss dich aus dir selbst heraus! und sey, deinem Schicksal zum Trotze, glücklich im Unglück.» *Cramer.* (8. füzet 14. lap.)

«De félre az észszel! az ész maga soha sem boldogíthat oly valóságot, a ki nem csupa lélek. Éreznünk és élnünk kell, és csak így lehetünk boldogok.» *Két szerető szív története.* 13. lap.

«Die Vernunft allein kann kein Wesen beglücken, das nicht lauter Vernunft ist. Wir wollen fühlen, geniessen und glücklich sein.» *Mendelssohn.*

«Menny és pokol! idvesség és kárhozat! itt érinti egymást határtok.» *Két szerető szív története.* 17. lap.

«Himmel und Hölle, Seeligkeit und Verdammniss, so berühren sich eure Enden.» *Julius Soden.* (7. füzet 6. lap.)

«Mert mi az emberélet szerelem nélkül? Festett tűz, mely se meleget, se világot nem ad.» *Két szerető szív története.* 29. lap.

«Menschenleben ohne Liebe ist wie ein gemaltes Feuer, umsonst forderst du Licht, forderst du Wärme von ihm.» *Weber.* (6. füzet 5. lap.)

«Egy velem mindenben megosztozó, okos, kellemes, valósággal élni, benne is élni, élni ezen valóság által; az ő élete az én boldogságom; az ő boldogsága az én életem; egygyé lehetni véle! hasonló módok által együtt azon egy célra törekedni; akarni — nem akarni, tenni — nem tenni, minden hasonló, azon egy okból eredvén.» *Két szerető szív története.* 64. lap.

«Mit einem theilnehmenden, vernunftbegabten Wesen leben, auch in ihm leben, leben durch dies Wesen; sein Leben mein Glück, seines Glückes Fortdauer mein Leben. Eins werden können mit ihm! Ein Zweck, gleiche Mittel; Thun und Lassen, Wollen und Nichtwollen aus ähnlichen, gleichen, denselben Ursachen entstehend.» *Weber* (6. füzet 3. lap.)

«A tökéletes boldogság már kezdete a halálnak.» *Két szerető szív története*. 77. lap.

«Von dir geliebt zu werden ist vollendete Glückseligkeit und diese Anfang des Todes.» *Fessler*. (8. füzet.)

Íme, mennyi gondolatot vett át Kisfaludy Sándor a német költőktől! Még pedig, mint látható, legtöbbször csak lefordítja s nem olvasztja át azokat lelke tüzeiben, hogy így mintegy sajátjai gyanánt tűnnének fel.

Mintegy magától kínálkozik itt az alkalom, hogy ezek kapcsán a levélregény stilusáról szóljunk és arról, mennyit változtatott Kisfaludy az eredeti leveleken, melyekből levélregényét összeállította.

Toldy a *Két szerető szív történetét* valóban váltott levelek szerkesztményének tartotta, ezt kivált a Lizáéira értve. *) S ebben nincs okunk kételkedni, mert maga Kisfaludy Sándor is említi ezt *Önéletírásában*, meg *Hattyúdalában*. De legjobban bizonyítja ezt a Kisfaludy-társaság birtokában levő, négy, negyedrét levélből álló jegyzet, melynek címe: «Változtatni való nevek a levelekben.» **) Sorban megtaláljuk itt a *Két szerető szív történetében* előforduló költött neveket s mellettök a nekik megfelelő tulajdonképeni neveket. De hogy mennyiben hagyta meg Kisfaludy Sándor ez eredeti leveleket s mennyiben változtatott rajtuk, erről Toldy nem szól. Próbáljuk meg, talán sikerül valamit a már mondottakból megállapítanunk.

Hogy a saját levelein, melyek a levélregényben Imrének vannak tulajdonítva, változtatott Kisfaludy, az kétségtelen; hisz ha az első leveleket nézzük, alig van bennök pár sor, melyet a németből vett gondolatok között fel nem találnánk s ezekből összeállíthatjuk majdnem az egész első levelet. Már pedig azt csak nem tehetjük fel, hogy ilyen, német költők gondolataiból mozaikszerűleg összeállított levelet intézett Kisfaludy Szegedy Rózához, hogy bevallja neki szíve érzelmeit, hogy nála keresse földi boldogságát. Az psychologice lehetetlen, hogy a szív érzelmei ilyen mesterkélt módon nyerjenek kifejezést. Ezt a mesterkéltséget Toldy is észrevette, azért mondja a Kisfaludy Sándor vegyes leveleiről tartott értekezésében: «A mi a Himfy-dalokban valódi érzés — ma ugyan azt hívő va-

*) Hátrahagyott Munkák. Előszó.

**) Lásd a Függelékben 52. l.

gyok — a Kisfaludy első leveleiben csinált volt.» De Toldy ezt azon állításának bizonyítására hozza föl, hogy Rózi csak hasznos parthienak volt kiszemelve s hogy Kisfaludyban csak a levelezés folyamában gyűjtotta meg a lángot a Róza esze és szive.

Én másképen vélekedem, mert egyrészt azt tartom, hogy Kisfaludy Sándor már kezdetben szerette Rózát s ezt igyekeztem is bebizonyítani; másrészt mert ismerjük azon kis füzeteket, melyeket Toldy még nem ismert s melyekből Kisfaludy különösen az első levelekben levő gondolatokat átvette. E mesterkéeltséget tehát én annak tudom be, hogy Kisfaludy a szerkesztés alkalmával változtatott a leveleken, még pedig ilyen, német költőkből vett gondolatokkal, sőt valószínű, hogy a legelső, mely Gmundenben kelt 1798. szeptember 21., s mely majdnem egészen német költők gondolataiból van összeszöve, nem is volt soha Rózához intézve, hanem csak később írta meg azt Kisfaludy, mikor levélregényét szerkesztette, a kompozíció kedvéért. Hogy valami meseje is legyen a regénynek, e levél állítólag elvész, mint alul csillag alatt megjegyzi Kisfaludy: «Imrének ezen levele soha sem jött kézhez, a mását ezen levélnek mindazonáltal vette Liza utóbb mégis, a mint ez tovább jobban meg fog világosodni.» Erre Imre elkeseredett levelet ír Lizának, melyben kérdőre vonja őt, megkapta-e az első levelet vagy nem. Ezt a másik levelet is csak később írta meg Kisfaludy s szötte bele a levélregénybe. A két szerető levelezése valószínűleg csak azzal a negyedik levéllel indult meg, mely Ardingban kelt 1799. jan. 20., de a mely a kidolgozásnál már természetesen szintén átalakuláson ment keresztül, a mint ezt a német költőkből átvett gondolatok bizonyítják. Ez állításomat tények bizonyítják. Kisfaludy azt írja *Önéletrajzában*, hogy «kebeléből erőszakkal fakadott egy szózat a nem felelhetetthez 1799 elején». Már pedig ez a negyedik levél az, mely 1799 elején kelt, míg az előbbi három 1798 végéről való, a legelső meg éppen 1798. szept. 21-én kelt. Támogatja ez állításomat a *Hattyúdal* 13. éneke is, melynek címe: «*Hadi életem 1799.*» Ebben elmondja Kisfaludy, «hogy vágyakozván hazája anyakeblébe, elhatározta: lemondani a katonaságról s hazatérni, nehogy idegenek között veszszen élete mint egy hang a pusztában. De mielőtt ezt megtenné, fölkeresi levelével Lizát, hogy megtudja, remélheti-e tőle boldogságát.

S megrohanám ostromolva
 Igen vagy nem válaszért.
 Ott is csak úgy, ha nem késő
 S keze, szive szabad még.

Hattyúdalt, 13. é. 22. és 23.

A harcز kitör, még mielőtt a válasz megérkeznék s csak az első ütközet előestéjén kapja meg Kisfaludy Sándor a Róza levelét. E szerint is 1799 elején kezdődött meg a levelezés. Érdekes az is, hogy Kisfaludy sehol sem tesz említést az elveszett levélről; már pedig meg kellett volna említenie, ha valóban úgy történt volna a dolog, mert ezen első levél elveszése provokálta a Kisfaludy második elkeseredett levelét; ennek pedig, mint mondom, semmi nyoma a *Hattyúdalban*, jóllehet még több levelet is fől sorol Kisfaludy ezen énekben.

A saját levelein tehát változtatott Kisfaludy a csinosítás, dísz tekintetéből, sőt új, költött leveleket is vett föl a kompozíció kedvéért.

De mit tartunk a Liza leveleiről?

Hogy ezek valóban a Szegedy Róza levelei, azon nem kétkedhetünk, mert Toldyval együtt én sem bátorkodom «Kisfaludynak azt a művészetet tulajdonítani, mely e női alakot, ennek saját nyilatkozatai alapvetése nélkül meg tudta volna teremteni». Az eredeti levelekre ugyan a legszorgosabb kutatás után sem tudtam ráakadni, de Szegedy Rózának 42 darab levele volt kezemben a Kisfaludy Á. Béla úr szívésségéből, melyeket az «insurrectio» alatt írt férjének, mikor ez távol volt tőle, mint a nemesi fölkelő seregben «főstrázmester», s ezen levelek nagy rokonságot tüntetnek fel a *Két szerető szív történetében* lévőekkel.

Ezen említettem levelek németül vannak írva s csak itt-ott van egy-egy magyar sor, hol gazdasági dologról van szó.*)

Nagy fáradságomba került átolvasnom az idő viszontagságaitól megviselt, megfakult, elmosódó, amúgy is nehezen olvasható

*) Kétféle papirosra vannak e levelek írva: egyik részök, a régebbiek, vékonyabb papirosra, a későbbiek már vastagabbra s ép azért ezen utóbbiak meglehetősen állapotban vannak, míg az előbbiek el vannak rongyolva s az írás már nagyrészt megkopott, elmosódott. A megszólítás rendszerén így van: *Geliebter Freund* vagy *Ewig und einzig Geliebter!* A levelek kelte legtöbbször nem vehető ki s csak a Sándor megfelelő leveleiből lehet kisütni, hogy körülbelül mikor irattak.

női kézvonásokat, melyek annak a szép kedélyű, mély gondolkodású nőnek, Szegedy Róznak lelkét tárják elénk. Beleönti ezekbe szívének minden érzelmét: vágyát, bánatát, örömét, szóval egész lelkét, hisz annyira szeretett férjének írja e sorokat, ki előtt nincs mit titkolnia. Most tíz esztendei házasság után is forró, odaadó szeretettel csügg férjén; minden leveléből kisugárzik szelíd, őszinte lelke, melynek egyedüli boldogsága, ha férje szereti őt; a vagyon hadd veszszen el, csak férje maradjon meg. «Csak te maradj meg nekem, akkor elég gazdag vagyok.» Mikor néha-néha panasz fakad ajkán, mindjárt bocsánatot kér férjétől. «Ne zavarjanak meg ezek a panaszok, hisz ezek csak az én szerető szívem aggodalmai, mely nélkülöd nem élhet és csak benned talál örömet és meglegeledést.» Távol férjétől rokonai között kell tartózkodnia, a kik részéről sokat szenved, de némán tűri, hisz férjeért szenved. «A távollét kinjait csak az a gondolat édesítheti meg, hogy te érted szenvedek.» Olykor meg-megesendül egy hang a *Két szerető szív történetéből* is: «Úgy élünk itt, mint egy kolostorban.» «Mostani helyzetemben könnyebben nélkülözhetem a társaságot, mint bármikor; ha nem beszélhetek arról, a mi az én lelkemet foglalja el, inkább hallgatok; legjobb, ha az ember önmagába zárja a fájdalmat; de nevetni, ha a szív vérzik, az nehéz művészet.» És másutt: «Mi csak szeressük egymást s boldogok leszünk a sors és szerencsétlenség ellenére.» És több ilyen.

De ne szaporítsuk a szót! A mondottakból már levonhatjuk következtetéseinket. Először is, hogy Szegedy Rózi írta a *Két szerető szív történetében* a Liza leveleit s másodszer, hogy Kisfaludy a regény összeállításánál ezeken is változtatott. Toldy is fölemlíti, hogy «egy helyet a Kisfaludy kevésbé gyengéd átdolgozó keze eredeti, nem keresett, hanem természetes leányiságából kivett», de nem mondja meg ezt a helyet s nem is bizonyítja állítását. Én azt állítom, hogy nem csak egy helyet változtatott meg Kisfaludy, hanem többet is: így a harmadik levelet, mely a *Két szerető szív történetében* Lizának van tulajdonítva, maga Kisfaludy írta a kompozíció kedvéért, a mint ezt már följebb kimutattam, mert még ekkor el se kezdődött a két szerelmes levelezése. A többi leveleken is változtatott, még pedig azokon a helyeken, a hol a Szegedy Rózi vázoltam jelleméhez újabb vonásokat csatol a Rousseau hatása alatt, így a természet felfogását, az erényességnek magasztaló em-

legetését és több más apróbb vonást, melyeknek Szegedy Róza előbb ismertetett leveleiben semmi nyomuk.

Sőt még tovább megyek.

A *Két szerető szív történetében* a stilus egyöntetű s ez a körülmény azt a gondolatot érlelte meg bennem, hogy Szegedy Rózi németül írta a levélregényben lévő leveleket is s Kisfaludy, mikor levélregényét szerkesztette, lefordította azokat, mert javítgatásokkal, közbetoldásokkal nem lehet ily egyöntetű stilstat teremteni. Más bizonyítékot nem hozhatok föl; de támogatja ezen talán mérésnek tetsző állításomat az is, hogy Szegedy Rózának mind a 42 levele, melyeket ismerünk, németül van írva, jöllehet a Kisfaludy Sándor megfelelő leveleinek egy része magyar. Különben is gondoljunk csak arra, hogy abban a korban különösen túl a Dunán a nők el voltak németesedve, mivel nevelésök, olvasmányaik folytán megszokták a német szót, s így történt, hogy a míveltebb társalgás hangja is német volt s levelezéseiket is német nyelven folytatták. Sőt még Kisfaludy Sándor, a magyar író is németül levelezett nemcsak hitvesével, hanem testvérével, Kisfaludy Károlylyal is.

A levélregény stilusáról is kell még valamit mondanunk, mert ez a legnagyobb mértékben megérdemli figyelmünket. Toldy a legnagyobb dicséretekkel halmozza el e regény stilusát, «mely Kisfaludyt úgy tünteti föl, mint a költői próza mesterét, Kazinczy és Kármán méltó és szerencsés vetélytársát».

Természetes dolog, hogy nem szabad szem elől tévesztetni a kort, melyben a mű készült, ha kellőleg méltányolni akarjuk a mű stilusát.

A XVIII. század végén vagy a XIX. elején készült e mű, mikor nyelvünk mostoha bánásmódban részesült, a közigazgatásból, törvénykezésből, iskolából, a felsőbb és a középrangúak köréből is száműzve volt s a latin, német, franczia nyelv foglalta el helyét. Nem csuda hát, ha parlagon maradt nyelvünk. Mikor azután a jelen század elején megindult az a messzeható mozgalom: a magyar renaissance, első sorban a nyelvet kellett átalakítani, mely a költői előadásra alkalmatlan volt, s kitör a nyelvújítási harc az orthologusok és neologusok között.

Kisfaludy nem csatlakozott az újítókhoz s egy ismeretlen, ki Kisfaludy *Hunyady Jánosát* bírálta, örvendő je gyzi meg: «Ezer meg ezer hálát adok a magyarok Istenének, nyelvünk angyalának és *Hunyady János* érdemes szerzőjének, hogy e felséges munkában

nem találtam szavakat, melyek a Mondolatba illenének.**) S csakugyan a *Két szerető szív történetében* sem találunk ilyeneket, de idegen szó sok van benne, különösen latin, mely jellemzi azon kort. Így praktika, originál, romántos, spekulálni, karakter, elementom, epocha, sympathia, theatrom, talentom, sphæra, principium, regula, virtus, óbester, strázsa stb.

A levélregény nyelve kiválóan magyaros, csak kevés helyen fordul elő benne germanizmus és latinizmus. Germanizmust különösen azokon a helyeken találunk, hol német költőkből vesz át Kisfaludy gondolatokat, így: «Három esztendeje, hogy így élek, egy valóság, önnön erő és akarat nélkül, egy báb, magamnak kinjára, a világnak haszontalan», vagy «Szívemnek minden ütése (Schlag) magáé»; kiloptam magamat; regementünk stábjá most Freisingenben fekszik; nincs ez egy kissé gúnyolva; magam interessálni magáért» stb. Itt-ott előfordul egy-egy latinos szószerkezet is, mi az akkori latin világban általános volt, pl. «azt véltem, hogy egy kis kosár gyümölcs fogna lenni», «azt írák nékem Ordányból, hogy maga Domboryval jegyben járna», «érzém akkor, hogy a szerelem fogna életem legfontosabb története lenni», «könyörögtem néki, hogy nékem mindent megirna» stb.

A mi nyelvtani különösséget találunk nála, az koráé vagy a vidéké, mivel akkor még nem állapotodott meg az irodalmi nyelv; ilyen az -ód, -öd-féle szenvedőnek használata, mely abban a korban általános volt s melyet a *Debreczeni Grammatika* szentesített, ilyenek: balszárnynunk visszanyomódott; teremtdőnék; íródott volna; fosztódom stb. Ilyen az is, hogy a számnevek után többes számot használ, mint: néhány esztendőig; nyolcz napokig; minden esetekben és alkalmatosságokban stb. Ilyen a határozatlan igealak használata a határozott helyett, így: megtámadánk az ellenséget; sohasem látnánk egymást; vagy megfordítva: neheztelem, nem tudom, hogyan kezdjem ezen levelekre felelni.***) Ide vonhatjuk azt is, hogy a birtokszót a birtokossal megegyeztetni számban,

*) Kézirat a Kisfaludy-társaság birtokában. Talán Kulcsár irta (?)

**) Érdekes, hogy *Himfynek* egy ismeretlen rostálója ezen kifejezéseket megrója és germanizmusoknak bélyegzi. Kisfaludy ez ellen védelmezi magát s hivatkozik arra, hogy az ő vidékén ezt széltségben használják. Mind a kettő kézirat a Kisfaludy-társaság birtokában, címük: «Nyelvészeti észrevételek Kisfaludy regéire s felelet ugyanerre». De ez utóbbi csak töredék.

így: a szerető szíveknek örök csúfjokra, ijedelmekre; férfiaknak mondások.*)

Előfordul nála a képzőhalmozás és a hosszú kötőszók közül is egy-egy, melyek néhol nehézkessé teszik előadását, így: türedelem; percenet; önnöngyilkosság; tétemény; következendőképpen; minekutánna. Mind a mellett előadása meglehetősen folyamatos, csak itt-ott nehézkes egy kicsit, főleg a hol németből vesz át gondolatokat, így: «Valóban csudálnom kell ily felséges végre lett teremtetésemet, felséges rendeltetésemet»; «egy velem mindenben osztó okos, kellemes valósággal élni, benne is élni, élni ezen valóság által; az ő élete az én boldogságom; az ő boldogsága az én életem; egygyé lehetni véle, hasonló módok által együtt azonegy czélra törekedni, akarni, nem akarni, tenni, nem tenni, minden hasonló, azonegy okból eredvén»; vagy mikor sok jelzöt halmoz egymásra, mi nála sokszor kakophoniával van összekötve, pl. «a leghívebb, legfenjebb, legerősebb, legszentebb szerelemnek határán éreztem magamat» stb.

Az indulatok hevét, a fájdalom nagyságát oly erővel festi, hogy szinte magával ragad; néha azonban túloz a finomság rovására, pl. imígy kámpulom magamat; mintha pofon csapna; az ember a remény pórázzán rángódik; a gondolatok agyamat szinte kitúrják és a temérdek érzemények mellemet szinte kilövik; szívem csikorog fájdalomában stb. A szendedélyek lüktetését igen jól kifejezi azzal a rövid mondatokból álló szaggatott stílussal, melyet Rousseautól tanult.

A nyelv teljes mértékben rendelkezésére áll, ismeri azt egész szókincsében, sőt fejleszti magyaros szólásmódokkal, fordulatokkal, melyeket a néptől les el, pl. kedvem duzzant; hozzám vont; esző-

*) Főképen ez ellen tiltakozott Veszprém vármegye 1807-ben, midőn a Haza elébe terjesztette *Észrevételeit a Magyar Nyelvnek a polgári Igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról*, a melyben így szól: Igen tetelesen sérti nyelvünket az is, hogy némely mai felesleg okoskodó Nyelvtudósaink szavainknak ezen természeti összeigazítását: a dolgok folytatása, Magyarok törvényei, ma már így kezdik tenni: a dolgok folytatások, Magyarok törvényeik, melyeket minden igaz magyar első hallásra is igen erőltetett szólásoknak talál. Az ilyen Magyarjaink tehát ezeket is: a Magyarok lova, a Németek tehene, a Tótok ökre, így teszik ki az ő regulájok szerint: a Magyarok lovak, a Németek tehenek, a tótok ökrök. Ime így tiltakozik az élő nyelvérzék azon szabályok ellen, melyeket Révai a régiség alapján fejtett ki. *Bánóczi*. Révai élete és munkái.

ket veszttem; egy két látogatót vigyek véghez; beleszakadok a panaszokba stb.

Szóval Kisfaludy Sándor ezen levélregényében kiváló prózairónak mutatkozik, ki nem idegen szépségekkel gazdagítja a nyelvet, mint Kazinczy, hanem magából a magyar nyelvből fejt ki minden szépséget.

Kár, hogy e mű nem jelent meg nyomtatásban s így a szép-próza fejlődésére semmi befolyást sem gyakorolt.

IV.

A két szerető szív történetében szerelmének történetét írta meg Kisfaludy Sándor s ugyanez van megírva a *Himfy szerelmeiben* is, ép azért azt hiszem, nem lesz érdektelen megvizsgálni, hogy milyen kapcsolat van e két mű között.

Hogy szoros kapcsolat van közöttük, bizonyítja a sok eszme, kép, hasonlat, kifejezés, melyek mind a két műben megvannak.

Toldy a levélregénynek és *A kesergő szerelemnek* egymáshoz való viszonyát úgy fogja fel, hogy «Kisfaludy egy nagyobb és összefüggő műben akarta megörökíteni szíve történetét, mikor az oly boldogító kifejlést nyert, mert a dalok csak egyes képecskéi voltak fájdalmas életének. Mit csinált tehát? Szívének története mint kész regény feküdt előtte a saját és kedvese leveleiben. Ezeket állította tehát össze egy levélregényben. Később azután ezzel a tervvel felhagyott s egy másik váltotta fel: dalaiból és énekeiből alakítani egy egészet s így a levélregényt dalregénnyel helyettesíteni».*) S ebből azt következteti Toldy, hogy a levélregény 1799-ben vagy 1800-ban készült, mivel előbb megvolt *A kesergő szerelemnél*, mely 1801-ben jelent meg először.

Ez a Toldy föltevése, mely igen tetszetős és szívesen elfogadnók, ha nem volna adatunk, mely az ellenkezőt bizonyítja. Ez az adat pedig Kisfaludy Sándornak egy levele, mely 1798. decz. 20 án kelt Breitenben Baváriában s melyben Kisfaludy azt írja Takácsnak, hogy «a *Himfy*» első része *A kesergő szerelem*, mely 200 dalokból és 20 énekből áll, már egészen készen vagyon.**)

*) *Kisfaludy S. hátrahagyott munkái* III. k. XI. l.

**) Magyar irodalmi levelezések. M. T. A. levéltára 220. sz. Ez még eddig ismeretlen adat.

A kesergő szerelem tehát egészen készen volt, mielőtt Kisfaludy szíve története oly boldogító kifejlést nyert volna, sőt még mielőtt Kisfaludy megírta volna Szegedy Rózinak azt a levelet, melylyel a két szerető levelezése és így a Kisfaludy Sándor szavai szerint «szerelmük epochája» (*Két szerető szív története*) megkezdődött. És így elesik a Toldy egész véleménye s kétségtelenné válik, hogy a levélregény későbbben készült *A kesergő szerelemnél*, de hogy mikor, még megközelítőleg se tudjuk meghatározni, csak annyi bizonyos, hogy 1799 után.

Rényi Rezső is ezt bizonyítgatja irodalomtörténeti tanulmányában, de ő egészen helytelenül Toldynak tulajdonítja e véleményét, hogy t. i. a levélregény későbbi keltű. *) Honnan vette ezt Rényi, nem értem. Hivatkozik ugyan a *Hátrahagyott munkák* 3. kötet Előszó XI. lapra, de ott épen az ellenkező van, hogy t. i. *A kesergő szerelem* későbbben készült. S hozzájárul még, hogy Rényi bizonyítása sántikál is, mert ő azzal bizonyít, hogy a dalok egy része már megvolt, mikor a levelezés kezdődött; ebből pedig — azt hiszem — még nem következik, hogy *A kesergő szerelem*, mint egész, előbb készült a levélregénynél.

Különben elég az hozzá, hogy *A kesergő szerelem* előbb készült, mint a *Két szerető szív története*; de azért, hogy a kettő között szoros kapcsolat van, nem tagadható s ezt semmivel sem bizonyíthatjuk jobban, mint ha felsoroljuk azon eszméket, képeket, melyek mind a két műben előfordulnak s legtöbbször valamely német költőből vett gondolat visszhangjai.

Vegyük például *A kesergő szerelem* 28. dalát:

... Attól távol estem,
A ki lelke testemnek,
Te vagy lelke tetememnek,
Csak általad élhetek...

Vajjon nem ugyanaz a gondolat van-e a *Két szerető szív történetében* is: «Én éjjel-nappal Magánál, Magával vagyok: mintha Maga volna a lélek és szív bennem, — én csak a test». S mind a kettő Rousseau ezen gondolatának visszhangja: «Chaque pas qui m'éloignait de vous séparait mon corps de mon âme». *Nouv. Hel.* I. rész 18. levél. Vagy *A kesergő szerelem* 55. dala:

*) Petrarca és Kisfaludy Sándor. 65. lap.

Ha mindennek felosztását
 A különbség szerezi,
 Az egész nagy teremtest hát
 Szivem ekként felezi:
 Egyik része, melyben ő van
 S ebben vagyon minden kincs,
 Mi csak lehet száz világban,
 Másik része, hol ő nincs;
 Ez unalmas és szomorú,
 Minden nyomban halavány bú,
 Csömör, méreg s átok van:
 S én itt élek pokolban.

nem annak az eszmének kiszínezése, kibővítése-e, melyet a *Két szerető szív történetében* olvasunk a 14. levében: «Nékem egyik hely olyan (t. i. kínos), mint a másik a világban, azt kivéve, a hol te vagy» s melyet Kisfaludy szintén Rousseautól vett: «Le monde n'est jamais divisé pour moi qu'en deux régions, celle où elle est et celle où elle n'est pas. La première s'étend quand je m'éloigne, elle est à présent bornée murs de sa chambre. Hélas! ce lieu seul est habité; tout le reste de l'univers est vide». *Nouv. Hel.* IV. rész 6. levél.*)

A keseregő szerelem XI. énekének 2. strophája:

Lehetnék bár egy oly virág,
 Melyre ott szép lába hág;
 Virág, melyet szép lába nyom,
 S úgy lehetne meghalnom.

rokon a *Két szerető szív történetében* levő gondolattal (62. lap): «Boldog a fűszál, melyet szép lábaidd tapodnak! jobb szeretnék imily fűszál lenni, mint ura egy világnak», mely hely Petrarcát juttatja eszünkbe:

Boldog virágok, vidám kis füvek,
 Miken Madonnám oly gyakorta bolygott.

*) A világ számomra két részre van osztva: az egyik, a hol ő van; a másik, a hol ő nincs. Az első rész azonnal kiterjed, a mint én eltávoztam s minél közelebb megyek hozzá, annál kisebb lesz, mint az olyan hely, melyet sohasem lehet elérni. A Júlia szobáinak falai határolják azt most. Egyedül csak az népes; a többi rész, az egész mindenség üres, elhagyott.

O part, mely hallod, mint szól, mint cseveg,
Mely lábai nyomát is egyre hordod.

Petr. CXI.)*

A kesergő szerelem 134. dala :

Szivem kinja kedves nékem,
Szeretem én kinomat;
Ez teszi csak üdvességem,
S minden boldogságomat.
Nevetsz, látom hidegebb vér
Es gúnyolod eszemet?
Mert jegedhez a tűz nem fér,
Mely égeti keblemet.
S mégis igaz: őt szeretvén,
Kinomat is kedvelem én:
Mert a kinom hiszen ő,
Az imádott öldöklő...

megegyezik ezzel a helylyel: «Az igazán szerető szívnek fájdalomai-
ban mégis kimondhatatlan édesség vagy, melyet a csendes, ke-
mény, délczeg szív nem ismer». *Két szerető szív története*. Ugyan-
ezen gondolatot megtaláljuk Rousseaunál is: «C'est un des miracles
de l'amour de nous faire trouver du plaisir à souffrir.» *Nouv. Hel.*
II. rész 16. levél s Petrarcanál:

Szivem e két kín közt csak egyet érez:
Hogy folyton lángolok — e kin mily édes!
Petr. CXXX.

A kesergő szerelem 136. dala :

... A természet (hajdanában
Oly szép nekem) mostanában
Semmi kellővel nem bír:
Egy éktelen puszta sir.

A Két szerető szív történetében : «Máskor a tavasznak érkezé-
sével újult életerőt, örömet és gyönyörűséget éreztem magamban,
de most harmadszor van, hogy a feléledő, megifjádó természet csak
kínaimat szaporítja».

A kesergő szerelem XV. énekének 4. és 5. strophája :

*) *Petrarca összes szerelmi sonettjei*. Fordította: Radó Antal. Olesó
könyvtár.

... Rózsa, melyet öntözének
 S letépének kezei,
 Melyet most szép kebelének
 Hervasztanak hevei;
 Mint irigylem szerencsések,
 Hogy őt érinthetitek.

S a *Két szerető szív történetében* a 162. lapon: «Boldog a rózsza vagy viola, mely mennyei kebled tiszta tüzétől hervad!»

A *kesergő szerelem* XVI. énekének 13. és 14. dalában a *Két szerető szív történetében* is fölhasznált, különben német költőből átvett gondolat viszhangjaira találunk:

Innen, a hol hű szerelmem
 Sehol meg nem szállhatott,
 Hol sohajtás volt élelmem,
 Hol csak a köny itatott,
 Innen, a hol érzeményim
 Eledelt nem lelhettek:
 Hol sem másnak szerencsáját,
 Sem magamét nem tettem;
 Hol semmi nem viszontagolt,
 Meg nem fogott engemet,
 Hol csak méreg táplálta volt
 Esengő bús szívemet...

S a *Két szerető szív történetében*: «Haj, irva vagyom a sors nagy könyvében, hogy engem senki meg ne fogjon, meg ne értsen, — hogy feszegető sovárgásaimat semmi meg ne oldozza; égető szomjuságomat semmi el ne oltsa; érzeményim rivására semmi ne feleljen ebben a roppant természetben; hogy szerelmem semmi asszonyi kebelben nyugalmat, szállást ne leljen; hogy én itt a szerelem gyógyíthatlan mérgével megégetve; eredeti rendeltetését létemnek, hogy midőn mást boldogítanék, magam is boldogulnék, örökké elhibázva éljek.»

Ezen gondolatesoport Julius Sodennek ezen három helyéből van összeállítva: «Für den Schrey meines Gefühls ist kein Wiederhall in der Schöpfung», «Diese Welt hat nichts, dass mich fasse und erwiedere» és «Und nun willst du das arme, betrogene Wesen hinausstoßen in dieses Element, vergiftet, ewig verloren, für die ursprüngliche und einzige Bestimmung seines Seyns: glücklich zu seyn, indem es beglückt.»

A *kesergő szerelemnek* 158. dala:

Öt tárgyazza s őt találja,
 Öt tiszteli s őt szolgálja
 Lelkem minden érzése,
 Szívem minden ütése.

A *Két szerető szív történetében*: «Három esztendeje, hogy Maga éjt-nap szivemben uralkodik, hogy szívemnek minden ütése a Magáé.» (5. lap.)

Ezt a gondolatot ismét a németből vette Kisfaludy Cramerből:

Hier in meinem Herzen wohnt er Tag und Nacht,
 Jeder Schlag meines Herzens trifft ihn.

A *kesergő szerelem* 168. dala:

Mint a füge áttétetvén
 Egy sivatag országba,
 Haszon nélkül úgy állok én
 Ez eleven világba;
 Csak árnyékkép vagyok én itt,
 Semmit meg nem foghatok;
 S ha megkapok is valamit,
 Semmit meg nem tarthatok.
 A mi van mind nem értem van.

A *Két szerető szív történetében*: «Mint az árnyék, úgy állok most itt e mozgó világban; haszontalan nyujtom ki karjaimat, semmit meg nem foghatok; s ha egyszer egy érdemes gondolatot megragadhatok is, az ismét elreppen.»

Ez a hely Donamarból van átvéve: «In dieser lebendigen Welt steh' ich nun da, wie ein Schatten, strecke die matten Arme aus und kann nicht mehr greifen, noch halten. Alles, was ist, für mich ist nichts». Ezután egy hasonlat következik, hogy olyan ő, mint a gyermek, a kinek a markában egy madár volt és elrepült; e képet átvette a *Két szerető szív történetébe* Kisfaludy Sándor, de a *kesergő szerelemben* hiányzik.

A XXVIII. ének négy első strophája szintén nem más, mint Weber egy gondolatának kiszélesítése, mely a *Két szerető szív történetében* is megvan:

Egy hasonló valósággal,
 Kiben szív és lélek van,
 Egymás egész birásában
 A természet szép karjában,

Elni vele és benne,
 Be gyönyörű jó lenne!
 Az egyiknek szerencséje,
 A másiknak nyugalma;
 Egyik szívnek a bibéje
 Másiknak is fájdalma;
 Hogy a kettő csak egy lenne,
 S mindent csak egy okból tenne.
 A kettőnek érzeményi
 Mind rokonok volnának;
 Kívánnati és reményi
 Egy tárgy körül járnának.

A *Két szerető szív történetében*: «Egy velem mindenben megosztozó, okos, kellemes valósággal élni, benne is élni, — élni ezen valóság által; az ő élete az én boldogságom; az ő boldogsága az én életem; egygyé lehetni véle, hasonló módok által együtt azon egy célra törekedni, akarni, nem akarni; tenni, nem tenni, minden hasonló azon egy okból eredvén». S Webernél: «Mit einem theilnehmenden, vernunftbegabten Wesen leben, auch in ihm leben, leben durch dies Wesen; sein Leben mein Glück, seines Glückes Fortdauer mein Leben, Eins werden können mit ihm! Ein Zweck, gleiche Mittel! Thun und Lassen, Wollen und Nichtwollen aus ähnlichen, gleichen, denselben Ursachen entstehend.»

A *kesergő szerelem* 179. dala:

S fellengő szép reményimet
 Tekintete leverte;
 Hogy elvette mindenemet,
 És rabjává tett engemet
 Harmadik ősz most léssen...

A *Két szerető szív történeté*-ben: «Épen most három eszten-deje, hogy a Maga tekintetei életem minden erejét magukba szivták, hogy Maga engem mindenemtől megfosztott, midőn újra teremtetett.»

Itt Webernek ezen gondolatát használta fel Kisfaludy Sándor: «Ihre Blicke zogen meine Lebenskraft in sich. Sie nahm mir alles, indem Sie mir alles gab». Természetesen átalakult a gondolat, különösen *A kesergő szerelemben*, de azért nagyon valószínű, hogy a Weber gondolata szolgált alapul.

Még több helyet is föl tudnék sorolni, de ezeken már nem oly szembetűnő a gondolatok hasonlósága.

Itt-ott egyes kifejezések is ugyanazok a két műben, így: minden ideg vonagol bennem; lélek, a milyen nem vala még; szívem csikorog fájdalomában s több ilyen.

A *Két szerető szív története*, mint láttuk, egy férfi és egy nő lelki világát tárja föl előttünk s már csak ebből a szempontból is érdekes összehasonlítani Kármánnak művével, *Fanni hagyományaival*. Még indokoltabbá teszi ezt az összehasonlítást azon körülmény, hogy mind a két mű a XVIII. század végén készült, mikor az a nagy mozgalom, mely Rousseau és Goethe hatása alatt Európaszerte elterjedt, hozzánk is eljutott. Értem az u. n. *wertherismust*.

Korbetegség volt ez, a XVIII. századnak általános jellemvonása.¹⁾ Mindenfelé beteges érzelgősséget találunk levelekben, iratokban; a barátságot, szerelmet, természetet istenítik; bizonyos nyughatatlanság uralkodik a kedélyeken, sovárognak valami után, magok sem tudják, mi után. Nem is lehet rövidebben és találójban jellemezni e kort, mint a hogy Guizot jellemezte: «Aujourd'hui l'homme désire immensément, mais il veut faiblement». (Mai nap-ság az emberekben határtalan a vágy, de gyöngé az akarat.)

Ezt a vágyat, ezt a hangulatot fejezi ki már Rousseau műve, de még inkább a *Werther* s innen magyarázható meg az a rendkívüli hatás, melyet korukra gyakoroltak. De különösen *Werther*! Kifejezi azt a sovárgó, bús elégtelenséget, melyet mindenki érzett, de kifejezni nem tudott; hangot ad a panasznak s ekkép szószólója lett egész korának. Werther nem egy egyednek véletlen szenvedélyét, esetleges szerencsétlenségét mondja ki, hanem úgy van tárgyalva, hogy egy egész korszak szenvedélye, sovárgása, kinja van benne kifejezve.²⁾

Nem csudálatos tehát, ha olyan nagy hatást gyakorolt³⁾ s míg a közönség Német-, Francia-, Angol- s Olaszországban, szóval egész Európában könyvek között olvasta, addig egész sereg író támadt nemcsak Németországban, hanem másutt is, kik utánozni akarták.

Hozzánk is elhatottak e mozgalmak: a sentimentalismusnak nálunk is akadunk nyomaira, de mégsem volt az olyan, mint

¹⁾ *Lewes György: Goethe élete*. Fordította Szász Károly. Budapest, 1887.

²⁾ *Appell: Werther und seine Zeit*. Leipzig, 1865.

³⁾ *Die Hauptströmungen der Literatur des neunzehnten Jahrhunderts. Vorlesungen gehalten an der Kopenhager Universität von Georg Brandes, übersetzt von Adolf Strodtmann*. Berlin, 1872. I. k., 47—48. lap.

másutt, hisz a magyarnak egészséges természete ellenkezett ezzel a beteges érzélgéssel; Werther-féle művek nálunk is vannak, de a legtöbb csak fordítás, mint Kazinczy Ferencz *Bácsmegyei levelei*.*) Valódi Werther-korszakról tehát mi nem is beszélhetünk, nekünk *Wertherünk* nincs, Eötvös *Karthauzija* sem az, mert nem egy kor vágyainak, eszméinek, forrongásának ad hangot.

Ebbe a szellemi mozgalomba esik két eredeti mű keletkezése: a *Fanni hagyományai* és a *Két szerető szív története*.

Nem szeretném, ha valaki félreértene. Nem akarom én ezzel azt mondani, hogy a Kisfaludy Sándor levélregénye Werther-féle regény. Épen nem. Csakhogy a *Két szerető szív története* a Rousseau hatása alatt készült s így ez is beleesik abba a szellemi mozgalomba, mely a Rousseau és Goethe hatása alatt terjedt ugyan el, de a *Werther* nevéhez fűződik.

Látható tehát, mennyire jogos ez a két mű összehasonlítása s így érthetetlen s indokolatlan a Haraszi Gyula nyilatkozata, ki Halász Ignácznak *Kármán* című irodalomtörténeti tanulmányát bírálván ezeket mondja: «Nagyobb méltatlanságot, hogy itt szőljunk erről, nem követhetünk el, mintha a *Fanni*hoz merjük hasonlítani a *Két szerető szív történetét*, ez izetlen, szintelen, s ügyetlen csinált valamit».***) Alighanem a nagy hév ragadta Harasztit ilyen nyilatkozatra, melyet bizonyítani szükségesnek sem lát! Mert hogy a *Fanni hagyományai* fölötte áll a Kisfaludy Sándor levélregényének, az kétségtelen, hisz emez csak töredék; de hogy izetlen, szintelen s ügyetlen csinált valami volna, épen nem áll.

A mennyiben ugyanazon szellemi mozgalom terméke mind a kettő, ezen mozgalom jellemző vonásai mind a kettőn megjelennek, de e mellett nagyban különböznek egymástól; ennek oka egyrésztől abban rejlik, hogy az egyik mű *Rousseau*, a másik *Goethe* hatásának nyomait viseli magán, másrészt meg a költők egyéniségében.

Mind a két mű a szív érzelmeit festi; de míg *Fanni hagyományai* egy ártatlan leány szívvilágát tárja föl előttünk, «ki elhervad a szeretet édes melege alatt», addig a *Két szerető szív története* egy

*) Ez a mű *Adolf's Briefe* című műnek átalakítása. Egy másik fordítása is van: *Tejfalusi Csóka József* kálvinista prédikátortól, mely csak kéziratban van a nemzeti Múzeumban. L. a *Philolog. Közönyt* XIII, 513.

**) Figyelő IV. kötet 3. füzet, 231. lap.

heves, szenvedélyes férfi lelki világát állítja elénk, egy mély gondolkozású, gazdag érzelmű nő szívvilágával kapcsolatban.

A mese mind a két műben csekély, pár sorba összefoglalható, inkább belső pszichológiai mozzanatokban gazdag. Ez közös vonásuk a levélregényeknek, melyekben nem a cselekmény a fődolog, hanem a lélek rajza, a szenvedélyek, indulatok festése. Ámbár a cselekmény, a mese rövid, mégis sokszor megtörténik az ilyen levélregényekben, hogy nem kerekedik ki jól kompozíciójuk, mert a reflexiók nagyon is kiszélesednek bennük.

Hosszabb kitéréseket, reflexiókat sem Kármánnál, sem Kisfaludynál nem találunk, de míg a *Fanni hagyományainak* szerkezete kerekded s a szegény özvegy asszony epizódja mesterileg van beillesztve a regénybe; addig Kisfaludy levélregényéről ezt már nem mondhatjuk. Sokat levon a szerkezet kerekdedségéből az, hogy az egymásnak megfelelő levelek sokszor messze vannak egymástól s ez zavarólag hat az olvasóra.

Különben e mű szerkezetének megbírálásánál tekintetbe kell venni azt is, hogy nincs befejezve: az 1799. jun. 14-én kelt XXVII. levéllel félbeszakad, végét nem találták.

Vajjon megvolt-e az egész mű s csak a tisztázásban nem haladt tovább Kisfaludy? vagy egyáltalában nem készített el többet s itt abba hagyta a szerkesztést? mind olyan kérdések, melyekre nem tudunk teljes biztonsággal felelni. Hogy az anyag a költő előtt állott s hogy levélregényének terve készen volt, azt kétségtelenné teszi az a nyolczadrétű négy lapból álló kézirat, melynek címe ez: *Változtatni való nevek a Levelekben.**)

Legfelül ez van: Bodorfy Imre, Mezödy Rózi, ezután következnek a *Két szerető szív történetében* előforduló költött személy- és helynevek, s mellettök a valódi nevek. Ámde ezen nevek között sok olyan van, melyek nem fordulnak elő a levélregényben s ez igazolja fentebbi állításomat.

Valószínű, hogy abbahagyta Kisfaludy a szerkesztést, a mint Toldy tartja; vagy mert ki volt merítve minden, a mit a szeretők önmaguknak, érzelmeiknek jellemzésére mondhattak, vagy talán más valami ok szakította félbe a szerkesztést.

A mi a külső alakot illeti, mind a két mű az akkoriban divatos alakban van írva, de a mint más a levélalak *Rousseau*-nál és

*) Lásd a Függelékben 52. lap.

más *Goethe*-nél, épen úgy különbözik itt is. A *Két szerető szív története* a *Rousseau* hatása alatt készült s ép azért nem egy, hanem két személynek lelki világát akarja elénk tárni. A *Fanni hagyományai* ellenben a *Goethe* hatása alatt erős központosítást mutat; csak egy személy, *Fanni*, naplóz és levelez s ez jobban is illik a regény céljához. *Kármán* ugyanis csak a *Fanni* lelki világát akarja festeni s épen azért T...ai Józsi csak úgy van oda vetve, mint a kibe *Fanni* szeret, de a ki igen keveset cselekszik.

A mi a jellemeket illeti, *Kármán Fanni*-ján meglátszik a *Werther* hatása; a természethez való vonzódás, a magány szeretete, az emberek kerülése, a szív érzékenysége; de mindez természetessé van téve azáltal, hogy a körülményekből folyik. Egy fiatal leány, ki gyermek korától fogva édes anyja nélkül növekszik föl s atyja, mostoha anyja és testvérei részéről csak lenézésben, megvetésben részesül, a dolgok természetes rendje szerint olyanná fejlődik, mint *Fanni*. S *Liza* megegyez némi tekintetben *Fannival*. Mind a ketten kerülnek az emberek társaságát, a kik őket csak bántják, boszantják, üldözik; legboldogabbak, ha a magányban lehetnek, ha a természet ölen feledhetik az emberek csalárdságait, irigységeit s átadhatják magukat szívök álmainak. E tekintetben *Liza* rokon *Fannival*, de máskülönben a női természetnek két ellentétét tüntetik fel.

Fanni kiváló érzékenységénél fogva áldozata lesz szerelmének s «kit a szeretetlenség hidege meg nem emésztett, elhervad a szeretet édes melege alatt», *Liza* ellenben a mily mély érzéssel, épen olyan kiváló akaraterővel bír s ezért végre is boldog lesz, bár három esztendeig kell várnia, szenvednie.

Fanni ideális alak s meglátszik rajta a sentimentalismus hatása; *Liza* ellenben nagyon is valószínű, telve étellel, elevenességgel. Igazi magyar nő, kinek jelleme főntebb ismertetett leveleiből is visszatükröződik s *Rousseau* hatása csak egyes mellékes vonásokon látszik meg.

A női szív érzelmeinek festése mind a két műben művészi, de *Kármán*-nál nagyobb a művészet, mint *Kisfaludy Sándor*-nál; mert míg *Kármán* lelke magából meríté a szépségeket, melyekkel *Fanni* rajza dicsekszik, mint bimbóból fakad a virág, mely színpompájával gyönyörködtet bennünket: addig *Kisfaludy* a Róza levelei alapján festi ennek lelki világát.

A levélregények nyelvéről és stílusáról is kell még szólanunk. Megegyezik e két mű abban, hogy egyiknek a szerzője sem

tartozik a nyelvújítók közé, hogy egyik sem törekszik az idegen nyelv virágait átültetni, mint Kazinczy, hanem magából a magyar nyelvből igyekszik minden szépséget kifejezni. Tagadnunk nem lehet, hogy mind a két műben találkozunk germanismusokkal, nem magyaros szólásmódokkal, de ezt könnyen megbocsáthatjuk nekik, ha tekintetbe vesszük az akkori viszonyokat és körülményeket.

Kisfaludy Sándor is kitűnő stílusának mutatkozik e művében, de azért *Kármán* fölülmúlja őt. A *Fanni hagyományai*-nak stílusa valóban remek; a szív indulatait, szenvedélyeit legfinomabb árnyalataiban festi, változatos, plasztikus s kiválólag zengzetes; *Kisfaludy* is kitűnően festi a szenvedélyeknek, indulatoknak erősebb, hevesebb lüktetéseit, de nem tudja finoman árnyalni a gyöngédebb érzelmeket; előadása eléggé folyamatos ugyan, de néhol bőbeszédű s nem elég plasztikus, nincs valami kitűnő zenéje, rhythmusa.

Főbb vonásokban kimutattam, miben hasonlít s miben tér el egymástól e két mű, melyek — Toldy szerint — regényirodalmunk azon kezdetkori évtizedének gyönyörű ikerszüleményét teszik. Mind a kettő némi tekintetben idegen hatás alatt készült, de ez inkább csak a külsőségekben nyilvánul, míg a cselekvényben, kompozíció- és jellemrajzban eredetiek maradtak.

FÜGGELÉK.

A levelekben előforduló személy- és helynevek.

Bodorf Imre — Kisfaludy S.

Meződy Liza — Szegedy Rózi.

Roppány — Veszprém.

Ordány — Kőszeg.

Alkonyi Károlyné — Horváth Imréné. Kisfaludynál a kéziratban Adonyi van, de később — úgy látszik — megváltoztatta.

Alkonyi Czenczi — Horváth Rózi.

Érdekes, hogy mikor Kisfaludy Sándor a Rózi részéről azon szerencsétlen dolog után hideg bánásmódban részesült, vidámnak tetette magát, hogy eltitkolja szíve állapotát. Leírja ezt maga a *Két szerető szív történetében* a XXVII. levélben: «Hogy ki ne tanulják

szívem keserves állapotját, jó kedvet kelle színlenem; és dühösségben szilaj vidámságra fakadtam. Alkonyi Czenczivel játszottam és dobáltam mint a lapdát. Én, ki a tánczot soha sem kedvellém, muzsika nélkül is szinte az eldülésig tánczoltam véle. Szemébe mondtam néki: «Legyen feleségem!» A gyermek valóságnak vévén szilaj játékomat, anyjához utasított.» Innen értjük a Szegedy Rózi enyelgő kötődését a IX. levélben: «Juliska szép, ravasz leányka, csókot érdemelne tőlem azon derék gondolatjáért, hogy Czenczi rajzolatját elküldötte magának. Jól eltegye Maga ezen kincset; mert ha a szikra ismét lángba találna lobbanni, az jó szolgálatot tehetne.» Azon fönnebbi esetre czéloz Rózi, mintha Kisfaludy Sándor valóban szerette volna Alkonyi Czenczit, azaz Horváth Rózit.

Órhegy — Felső-Eörs.

Harmaty — Takács.

Marczonfa — Gógánfa.

Hajnalod — Badacsony.

Meződ — Eötvös.

Zalánfa — Zala-Egerszeg.

Biali — Zalabér.

Csombory Fanni — Rosty Terka.

Kékedy Ninia — Nanette Nedeczky (Mayerne).

Bárdy Manczi — Marie Révay.

Erked — Hosszúfalu s nem Badacsony, mint Rényi mondja. (*Petrarca és Kisfaludy Sándor* 33. lap.) Itt látta először Kisfaludy Szegedy Rózit, de csak Badacsonyban ismerkedtek meg a szüreten.

Bányai Lili — Therese Wenstein.

Bánlaky Vincze — Berray Vincze.

Cserenye — Gyömörő.

Ferdenyő — Besenyő.

Dunavár — Pozsony.

Nagyvár — Győr.

E két név a Kisfaludy kéziratában megfordítva van: Dunavár — Győr és Pozsony — Sasvár, később azonban a levélregényben fölcserélte őket.

Tarna — Somogy.

Nordia — Brünn.

Bakonyi — Oszterhueber.

Csombori Lajos — Rosty Antal.

Csabányiné — Ruminé.

Lamarine kapitány — Lamarine.

Nordenthal grófnő — Gräfin Christalliny.

Soprony — Rábony.

Bálintfa — Páldorf.

Morva — Balaton.

Sziklai János — Skublits János.

Váradyné — Kun viczispánné.

Ezekon kívül még sok más név van a kéziratban, melyek nem fordulnak elő a levélregényben s viszont több költött név van a *Két szerető szív történetében*, melyek nincsenek meg a kéziratban s így a tulajdonképeni neveiket nem tudjuk, így pl. Ludány, Táplánd, Jegenyey Juliska, Bodon és *Linois comtesse*, mivel Kisfaludy Sándornak saját vallomása szerint viszonya volt s a ki Szegedy Rózzal Győrött együtt járt iskolába; de hogy ki volt, nem tudjuk.

Mutatványul közlöm itt Szegedy Rózi egy levelét, melyet férjének írt akkor, mikor ez arra kérte, hogy látogassa meg a táborban. Én németből fordítottam e levelet s így talán letörültem már róla a nőiesség himporát, de így is érdekes, mert igen szép színben tünteti föl előttünk a Szegedy Rózi belső lelki világát.

«Ha tudnám biztosan, hogy még ott találalak, akkor semmi sem tartana vissza; de mily végtelen lenne fájdalmam, ha hiában keresnélek téged ott, vagy ha foglalatossággal elhalmozva alig ölelhetnél engem, sőt talán zavarba hoználak jelenlétem által. Nem! Bármennyire fáj is szívemnek kérésedre nem-et mondanom, mégis le tudok mondani és maradok. Majd ha alkalmas lesz rá az idő, akkor majd biztosan megírod, kedves Sándorom, hogy mehetek-e s akkor majd a vágy szárnyain röpködök kebledre és hosszú ideig az lesz vigaszom, hogy láttalak téged. Addig, bármily rosszúl esik is, tűrni fogok.

Hogyan tudsz te olyant gondolni, kedves Sándorom, hogy az én szívemben a szerelmen kívül más érzelem is helyet foglalhatott volna, mely nem téged tárgyazna? Beteges érzékenységem az oka, ha néha sértve éreztem magamat és nem találtam örömet a családi életben, . . . Bocsáss meg, örökké Szerettem, ha beteges és érzékeny létemre, néha terhedre válek önfejtésésem által . . . Bocsáss meg, ha nem tettelek oly boldoggá, mint azt tőlem joggal várhattad; én csak javadat akartam s az én szívem mindig téged szeretett s téged fog szeretni, míg csak dobog.

Nem kívánom én, hogy hosszú leveleket írj, nagy elfoglaltsá-

god nem engedi ezt meg, csak arra kérlek, értesíts mindig arról, vajon megkaptad-e levelemet és egészséges vagy-e; ha ezt tudom, boldog vagyok.

Nem akarlak én foglalatosságaidban zavarni, csak arra kérlek, hogy üres perczeidet szenteld nekem és én meg leszek elégedve. De ha be lesz fejezve ez a háború s hőseink ismét itthon lesznek; ha te, örökké Szerettem, szerencsésen visszatérsz, akkor minden óráddal rendelkezni akarok s minden perczet, melyet te nem az én körömben töltesz el, elveszettnek tartok.

Jó atyád szerencsétlenségét nem akartam körülményesen leírni, hogy meg ne szomorítsalak téged.

Itt akarok maradni, a meddig te jónak látod s magam is belátom, hogy ez a legjobb; s innen gyakrabban is írhatok neked és biztosabban, a mi földolog.

Az ellenség pusztításával nem sokat törődöm. A legrosszabb esetben is marad annyi, a mennyi két megelégedett embernek szükséges; a többit büszkén fogjuk nélkülözni, hisz a hazának áldozzuk. Mi szeressük egymást és boldogok leszünk a sors és szerencsétlenség ellenére is; csak viszontláthassalak téged, a többivel nem törődöm; csak te légy itthon és légy egészen az enyim, akkor gazdag leszek és boldog, de nélküled mindig szegény és boldogtalan. Milliószor csókol

Rózád.»

Ad Vegetii Epit. rei milit. l. I. c. 20.

Vegetius in Epitoma rei militaris, ubi, quomodo milites Romani labante antiqua disciplina gravem armaturam repudiaverint, fusius describit, hæc quoque dicit: «Itaque ab imperatore postulant, primo catafractas, deinde cassides *sedere* * refundere». Ubi Oudendorpius locum procul dubio corruptum sanaturus coniecit *sede reponere*, quod tamen et minus aptum efficit sensum et a litterarum ductu nimium recedit. Nos scribendum censemus: *sinere refundere*, ut sensus sit huiusmodi: milites rogant imperatorem, ut gravem armaturam exuere concedat.

GEYZA NÉMETHY.

DE MARCI CHRONICAE DE REBUS GESTIS HUNGARORUM LATINITATE.

Præfatio.

Marcianæ chronicæ latinitatem investigare nobis cum esset in animo, nonnulla de ratione, quam in hac dissertatione scribenda secuti sumus, dicere operæ pretium existimavimus.

Ac primum de chronica hac ipsa pauca sunt nobis dicenda. Franciscus Toldy in editionis suæ *) præfatione (p. 2—6) fusius de hac re disputavit: eius quidem iudicio noster Marcus ex veteribus chronicis compilavit, multa explevit, de suo quoque plura addidit usque ad tempora Caroli Regis, i. e. ad sæculum decimum quartum. Hæc sunt, quæ de nostro vitæque eius comperimus. Ex quibus autem chronicis hauserit, quo modo opus suum collegerit, nostrum non est officium exquirere. Operis nostri ratio ita fert, ut linguam tantum eius tractemus.

Ad linguam syntaximque nostri auctoris quod attinet, lingua est usus illa, quæ per omnem mediam, quam vocant, ætatem, chronicarum scriptoribus communis erat.

Nam postquam Romanum imperium quinto post Christum natum sæculo exeunte, corruit, barbari, aquilis Romanis devictis, Romam expugnaverunt, Italiam omnem incenderunt, Romanum quoque imperium in potestatem suam redegerunt. Romæ, quæ olim reipublicæ liberæ et Augusti temporibus celeberrima habebatur liberalibus disciplinis, ubi et artium studia vigeabant, tunc litteræ iacebant neglectæ. Barbari, omnis cultus et humanitatis expertes,

*) Marci chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis ad annum M.CCC.XXX producta. Rec. præfatus est Fr. Toldy. Pestini in ædibus Gustavi Emichii M.D.CCC.LXXVII.

urbes solo æquaverunt, opera arte facta monumentaque scriptorum Latinorum omnia diripuerunt.

Latina lingua tunc ad monachos in monasteria confugit, ubi diligenter colebatur.

At non erat iam lingua illa, purus ille sermo, quo Cicero, Livius, Vergilius, Horatius scriptoresque alii maximi Latini in scribendo usi sunt: multa iam erant barbara verba admixta: vitia permulta orationis irrepserunt; corrupta Latini sermonis integritas: leges quoque dicendi vitiosæ; tempore autem progrediente ex hac lingua ortæ sunt Italarum, Gallorum, Hispanorum et Vlachorum linguæ, quæ nunc «linguæ Romanæ» nuncupantur.

Per mediam, quæ vocatur, ætatem, notum est fere omnes in scribendo Latina lingua usos esse: in Hungaria ad nostram usque ætatem Latine omnia, quæ ad rerum memoriam pertinebant, scribebantur: sed qui in hac re versabantur, parum Latinam linguam callebant: sermonis patrii multa verba in Latinum vertebant; nova verba inducebant novaque etiam fingeant.

Aemilio Thewrewkio de Ponor et Antonio Bartalio,¹⁾ viris doctissimis, deque philologicis disciplinis bene meritis, auctoribus operam in monumentorum historicorum latinitatem pervestigandam contulimus, ut, si res eventum habitura esset, in unum redigeremus corpus hungaricorum monumentorum historicorum latinitatem atque glossarium mediæ latinitatis verborum copia augeremus. Hæc sunt, quæ de hac re digna, quæ memorarentur, nobis videbantur esse.

Restat, ut de ratione, qua opus nostrum confecimus, pauca quidem verba dicamus. Ac primum vocabula omnia collegimus, quæ nullo in lexico, tum quæ tantum apud sequioris ævi scriptores inveniuntur: postremum quæ alium habent sensum ac apud scriptores mediæ, quæ vocatur, ætatis.²⁾

¹⁾ Vide, quæ viri docti de hac re in actis philologicis Hungaricis (VII. p. 112—113, XII. p. 380—391) subtiliter disputaverunt.

²⁾ Syntaxim silentio prætereundam putavimus: ceterum occurrunt usus verbi facere pro iubere, post verba sentiendi et dicendi usus particulæ quod, consecutionis temporum vitia et alia similia, quæ communia esse omnibus mediæ ætatis chronicis quis est, qui nesciat (vivere facio, I, pr. dicunt, quod, I, 1, audito quod, I, 3: vocari se faciens, I, 4. postquam redissent, I, 5: suggessit, ubi . . . possit adipiscere, I, 5: destrui fecit, I, 5.).

Nominum priorum locorum et gentium indicem in extremo libro addidimus.

Operibus his usi sumus :

Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis; auctore Carolo Dufresne, Domino Du. Cange. Parisiis MDCCXXXIII.

Totius Latinitatis Lexicon, opera et studio Aegidii Forcellini: ed. tert. cur. Vinc. De Vit. Prati MDCCCLVIII—LX.

K. E. Georges: Ausführliches Lat.-Deutsches Handwörterbuch. 7. Aufl. Leipzig. 1879.

Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen v. Friedrich Diez. 4-te Ausgabe. Bonn. 1878.

I.

Quæ ad lexicographiam spectant.

1. Vocabula, quæ apud nostrum tantum occurrunt.

Adminus] Quod omnes ecclesias in quolibet anno adminus tribus vicibus visitabat, II, 39.

adminus, idem ac saltem; cfr. voc. ital. almeno.

amonitus] angelico amonitu proposuit constituere monasterium, II, 64.

amonitus; admonitio, monitum.

circumadiacentes] et dominio eius principatus atque potestates subiiciendo omnium ceterarum nationum circumadiacentium, II, 41, II, 52.

circumadiacere (circum + ad + iacere); iuxta iacere, proximum esse.

clandestinatus] rogaverunt Bissenos per clandestinatos nuncios, II, 56.

clandestinatus, a clam: occulte, secrete: secretus.

congratulanter] plebs autem tota congratulanter affirmabat, II, 52.

congratulanter i. e. gratulando.

delinitiva] omne genus musicorum delinitiva siluerunt, II. 42.

delinitiva, a verbo delenio, seu delinio i. e. mitigare, placare :
est itaque genus blandum musicorum.

dentositas] dicimus etiam Dentos a dentositate, quia sicut
dentes omnia corrodunt et triturant, ita ipsi . . . , I, 2.

dentositas est dentium singularis illa vis ac natura, qua omnia
triturant. Vox ideo a nostro ficta, ut Scythas cum dentibus com-
pararet.

gyrovallare] Regio quidem Meotyda Persidæ patriæ est vicina,
quam undique Pontus gyrovallat, I, 2.

gyrovallare est gyro circumdare.

incomputabilis] et cecidit militum et principum ac nobilium
incomputabilis multitudo, II, 103.

incomputabilis, qui computari, numerari nequit.

monarchialis] De electione Atylæ regis Hungarorum et de
victoria eiusdem monarchiali, I, 4.

monarchialis victoria, qua monarchiam sibi adeptus est.

periae] herbam periarum in utrem ponens, II, 13.

peria est genus herbæ, quam Hungari perje vocant: mani-
festum est nostrum e voce hungarica latinam finxisse.*)

pratosus] et vidit . . . fluvium bonum et pratosum, II, 13.

pratosus, ad pabulum idoneus.

pseudo-sacerdotes, II, 92. Falsi sacerdotes.

recomedere] et tandem in carcere fuit reclusa, donec reco-
mederet pedes suos, II, 47.

recomedere, totum edere, vel rursus edere.

reinvenire] regnum autem suum reinvenit in prospero statu,
II, 78.

reinvenire, rursus invenire, cfr. voc. ital. rinvenire.

scalidi] Iuvenes et virgines præ tristitia et moerore scalidis
induti, II, 42.

scalidus, saccus: vestis crassiore filo contexta, qua præcipue
utebantur in poenitentiae signum, sine manicis et ad corpus ad-
hærens.

Scalidus a squalido: Diez. Etym. Wört. p. 447.

secundario] cum Hungari in Pannoniam secundario sunt
reversi, I, 10.

secundario, i. e. rursus, iterum.

*) Proprie est perje vox e slavico in hung. inducta.

subcastrum] ut ipsum regem de subcastro procul pelleret præpotenter, II, 96.

Subcastrum; castrum, oppidum, castellum.

submirteus] super equum submirteum, II, 58.

submirteus (sub et myrteus): Apud. Pallad. de equis 4, 13: Colores hi præcipue, badius, aureus, albineus, russeus, mirteus... Isid. Orig. 12, 1: Murteum colorem dicit esse, qui est pressus in purpura, h. e. subniger, aut fuscus sine splendore.

tornatoria] fecit illam includi per artem tornatoriam in flascionem, II, 94.

ars tornatoria; ars tornitoris, a tornare, polire, torno rotundare.

traditamentum] postmodum vero Detricus de Verona per traditamentum Chabam fecit superari, II, 10.

traditamentum: proditio.

traditrix] decreverunt Albam traditricem, II, 56.

traditrix a verbo tradere: forma gen. fem. vocis traditoris: cf. voc. ital. traditrice.

tragefactus] rex ergo venenosis verbis Comitum Vid tragefactus, II, 57.

tragefacere, ira permoveri, irasci.

2. Vocabula, quae alium habent sensum ac apud scriptores mediae præcipue, quae vocatur, aetatis.

allocare] Galeas quoque Venetorum . . . allocans pecunia maxima II, 67.

allocare pro locare usurpatur, sicut apud Thurocizium in Colomanno rege Hungarorum c. 2. Allocans pecunia maxima exercitum copiosum.

banerium quoque regis Atylæ, quod in suo scuto gestare consueverat, similitudinem austuris in capite habebat cum corona, I, 4.

Apud Duc. banerium est vexillum, signum bellicum ex gall. banniere. Alb. Argent. an. 1349. Bannerium suum . . . super turrem Ecclesiæ Spirensis constituit.

Apud nostrum id est quod hungaricum «czimer», quæ banerii significatio apud Ducangium non occurrit.

carnis via] dominum suum demonstrans universæ carnis viam introisse, I, 10.

carnis viam introire: e vita decedere.

condicto] ibique ex condicto utrique eorum tantum cum octo hominibus . . . navigaverunt in insulam, II, 58.

Apud Duc. condictum in Concilio Cloveshonensi decretum, mandatum et edictum appellatur.

Szabó hanc dat versionem: és ott mindketten kíséretökből csak nyolcz-nyolcz emberrel et q. s.

Nisi fallor, falsa est hæc versio: nam condictum e verbo, quod est «condicere» derivatur: condicere autem id est, quod una dicere, aliquid in commune agere: ex condicto itaque «ex communi consilio», quod hungarice «közös megbeszélés folytán» reddi potest.

conductores] Ducem quoque Bohemorum . . . mercede conductit, et confidebat in multitudine conductorum, II, 51.

Hic «conductores» idem est, quod hungaricum «zsoldosok».

dignoscuntur] usque hodie ipsum regnum invitis vicinis possidere, I, 2.

«Dignoscuntur» pro «noscuntur» usurpatur: apud Duc. hoc significatu non occurrit.

embola] una cum felici embola totius Hungariæ cum triumpho victoriæ . . . redierunt, II, 55.

Apud Duc. hæc legimus: Embola, transvectio mercium, quæ in navim iniiciuntur.

Hic embola potius pro gaudio magno exercitu et ducibus redeuntibus usurpatur: nam de navibus aut de transvectione mercium in naves nulla est mentio. In hac sententia est Szabó quoque, qui ita in hungaricum vertit: szerencsés hadseregével. *festum tubæ*, I, 2. Apud Duc. præter multas huius vocis significationes, festum tubæ non occurrit: hoc festum proprium fuisse genti hungariæ, videtur (a kürt ünnepe).

Francigenæ] et postea Gallici, qui sunt Francigenæ, a quodam Francione dicti, filio Paridis, I, 1.

Apud Duc. hæc de hac voce: Francigenæ Anglis dicebantur omnes extranei, sivi cogniti essent, sive incogniti, nisi Anglos se esse probassent.

Francigenatus apud eundem Gallus e Francis oriundus.

Apud nostrum itaque Francigenæ iidem sunt, qui nunc Galli (francziák) nuncupantur.

fundamentum] Cereos magnos ardentis in fundamentum hominis stillare faciebat, II, 68.

Fundamentum hominis idem ac hungaricum : az ember feneke.

impendere] sed homines more pecorum bigis iuncti vices animalium impendebant, II, 87.

impendere vices animalium i. e. pro animalibus vehicula trahere.

ingerere] cum se ingereret ad buccinandum, II, 33.

Ingerere pro se parare, se accomodare ad aliquid usurpatur.

interruptio] iuxta Tatam, cuius oppidi adhuc apparet interruptio, II, 10.

Interruptio hic pro ruina usurpatur : oppidi interruptio i. e. oppidi ruinæ.

latini, II, 67, II, 43.

Apud nostrum latini, qui nunc itali. Apud Ducang. latini sunt Christiani occidentales, qui latinam ecclesiam agnoscunt.

magnificus vir, II, 77.

magnificus idem est quod hung. nagyságos.

pluteum] Vidi enim dominum nostrum in pluteo matris suæ sedentem, II, 47.

pluteus est proprie machina bellica, Veget. 4, 5. Apud nostrum est sinus, gremium.

rusticare nobiles præ inopia paupertatis, II, 87.

Hac in forma «rusticare» non occurrit. Rusticari est rei rusticæ operam dare ; rustice loqui. Hic rusticare, rusticorum more vivere.

velle] Hungari autem præscientes eius velle, II, 47.

Velle i. e. ac voluntas, desiderium : velle infin. ponitur pro nom. substantivo.

3. Vocabula, quae apud sequioris aevi scriptores occurrunt.

absque velle] ipsum avunculum suum cum tota familia sua absque velle compulit baptizari, II, 38, II, 51, II, 58, II, 66. nolente illo.

abusio] superbi (sc. Teutonici) et abusione insultantes inpe-tebant Hungaros, II, 70.

Abusio: deceptio, error. Ap. Duc. Ludewig rel. MSS tom. 3. p. 94: Hæc Corbanam locutus in superbia et abusione. Vulg. Interpr. psal. 30, 19: Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus iustum iniquitatem in superbia et abusione.

adinventionibus (in) antiquorum patrum suorum perirent, II, 47. Apud scriptores ecclesiasticos sæpe occurrit in malam partem sicut apud nostrum, pro impiis et perversis excogitationibus. Cfr. Luc. Car. 163, 25 (W. Hartel: Lucifer von Cagliari und sein Latein, p. 13).

adiutorium (in) sunt ei adducti, II, 24. Passim II, 26, II, 44, II, 69.

Adiutorium est auxilium, præstatio et præcipue ea, quæ a subditis principi fit pro eo adiuvando in eius necessitatibus. Charta Alexandri Comitiss Cupersanensis an. 1102. (Duc. I.) [Cfr. voc. ajuto ab adjuto ap. Macrobius Diez: Et. Wör. p. 10.]

agazo, II, 71: Agazo: curator equarius seu stabularius.

allodium] Piissimus autem Rex Bela... in Demes, regali allodio, cœpit ægrotare, II, 52, II, 58.

Apud Duc. hæc de hac voce: Allodium nude positum sæpe pro prædio immuni et quod nulli præstationi aut oneri obnoxium est, usurpatur. Erat igitur Allodium prædium non modo ab omni præstatione liberum, sed et a quolibet servitio reali et personali immune, licet illius possessor dominum agnosceret, a quo illud tenebat in feudum honoratum. Ital. allodio: v. Diez. Et. W. p. 12.

amodo] numquam amodo Regem Hungarum.... lædere attemptaret, II, 50.

Amodo: postmodum, deinceps, ἀπὸ τοῦ νῦν. Hieronym. Vita Hilar. 51: Amodo videre desiderans, quos horrebat audire. Inde modernus ap. Priscianum et Cassiod.: Diez o. c. p. 216.

appendentia] totam enim ecclesiam illam, ceteraque ædificia et appendentia repentina flamma corripuit. II, 53.

Appendentia sunt ædiculæ sacræ, quæ ab Ecclesia maiori pendent.

appropriata ducatus erant, II, 61.

Ad ducatum pertinebant, ducatus possessiones erant.

attinentiæ] ipsam etiam Zeuryn cum suis attinentiis, II, 103.

Appendices: Thurocz. Tandem antedicti trini dextrarii solemnes cum armis omnibus ipsorum gloriosissimis, seu attinentiis.

austures, I, 4, II, 62.

Sunt aves rapaces: hung. karvaly. Ap. Fridericum de Venatione l. II: Sunt et de avibus rapacibus austures, sperveri. Ital. est «astore»; Diez. o. c. Nachtrag zu I. p. 779.

authenticus] Cumque appropinquasset Guncel quidam authenticus, II, 70.

Authenticus, cui fides præstari potest: hic pro interprete usurpatur.

balistarius regis, II, 56.

Balistarii, qui arcu baleari utuntur in præliis. Thur. Chron. c. 50.

Barones, II, 64: passim eadem notione, qua apud huius ætatis scriptores; i. e. bárók.

Beginae] et sepultus est in ecclesiæ Beatæ Virginis in insula Budensi in loco Beginarum, II, 83.

Beginae ordo monacharum, de quibus fusius disputavit Ducangius to. I. s. v.

beneplacitum, II, 19.

beneplacitum i. e. voluntas, desiderium. Vulg. Interpr. Ephes. 1, 9. Secundum beneplacitum eius.

bicellus] Et cum bicello inter collum et scapulam fortiter feriendo transfixit, II, 102.

Pugio: parva quædam species hastæ. Decreta Sigismundi reg. Hung. an. 1435: Arcus, pharetras et bicellos habentes. Thuroczius in Car. r. Hung. c. 97: Uno bicello valente 200 marcas argenti.

bursa, II, 39.

Ex græco βόρσα: crumena: ital. borsa: hung. erszény.

campanile, II, 47. Idem quod campanarium: turris ecclesiæ, in qua campana pendent. Ital. campanile.

capitalis urbs, I, 5. Id quod nostrum főváros.

capitaneus, I, 3. Præfectus copiis militaribus: hung. kapitány.

carnalis frater, II, 97. Frater genuinus, uterinus, proprius (ἀδελφὸς σαρκικός). Passio SS. Perpetuæ et Felicitatis: Hic Democrates fuerat frater carnalis. (Duc. to. II.)

Castellanus de Bereg, II, 96.

Castellani sunt, quibus feuda Castellaniæ pertinent. Passim occurrit in chartis.

cauteriata] Salamonis autem cauteriatam conscientiam, II, 62.

Cauteriata conscientia, depravata cui quasi cauterii nota inusta est. Occurrit ap. Marten. tom. 2. Murator. to. 3. Scriptor. Ital. p. 430 col. 1. (Duc.)

celsitudinis regiæ coronam est adeptus, II, 37.

Per mediam ætatem celsitudo erat titulus honorarius Regum.

censualem faciam, II, 34. Censualis: censui obnoxius.

celones Græci autem et Bulgari navigantes in celonibus suis, II, 56.

Est genus quoddam navium velocissimum: cfr. Thurocz. in Salamone r. Hung. c. 50.

coenobium in eodem monte fecit, II, 21, II, 29.

Cœnobium apud scriptores ecclesiasticos est locus, in quo simul vivunt monachi cœnobitæ (i. e. κοινὸς βίος).

coepiscopus II, 47. Episcopi socius. V. ap. Duc. to. II,

collecta abolenda sit, II, 47.

Collecta a colligendo: i. e. hungaricum adó. V. ap. Duc. to. II.

complices, I, 9. Scelerum socii: cfr. voc. ital. «complici».

commune I, 3. Incolarum urbis vel oppidi universitas rege concedente: vide fusius ap. Duc. to. II.

communitas, I, 3: Idem est, quod commune. (vid. s. v.)

condescensurum petitioni eorum se promisit, II, 59.

condescendere, sicut passim apud scriptores ecclesiasticos, eadem notione, qua obtemperare, obsecundare: cf. ital. ac-condiscendere.

conditionales villæ omnes de Hungaria, II, 69.

Conditionibus et oneribus servilibus obnoxie.

Conditionales servi, et conditionales absolute, dicti sunt ministrorum quoddam genus, qui ea conditione erant, ut illi muneri essent addicti et mancipati, neque ab eo liberari aut ad maiora aspirare possent (Forc. Thes).

confessiones] et in Ymnis et confessionibus benedicebant Deum, II, 55.

confessio, oratio quæ a voce confiteor vulgo incipit: v. ap. Duc. to. II.

conflictum (ad) non audentibus (sc. Bohemis) venire II, 54.

ad conflictum venire: prælium committere, Vopisc. Car. 10.

confortatum est regnum in manu Geysæ Regis, I, 61.

confortare i. e. fortem reddere. Passim apud sequioris ævi scriptores. Lact. Hieronym. Vulg. Interpr.

coniunxit se mari Adriatico, I, 7.

coniungere, pervenire aliquo. Vita S. Macarii Romani c. 5:

Post hæc vero decem et septem dies ambulantes coniunximus Jerusalem. (Duc.)

conpaternitatis vinculo sociatur, II, 70.

conpaternitas, cognatio quæ inter conpatres intercedit: hungarice est atyafiság. Thurocz. in Geysa rege Hung. c. 66.

conpotista subtilis modo collegit, II, 103.

conpotista, i. e. computator, qui conpotum docet. Ap. Thurocz. in Carolo r. Hung. c. 97. Cfr. voc. ital. computo, conto.

conquestrantes simul regionem, I, 10, II, 19.

Idem quod conquestare ap. Thurocz. in Chron. Hung. 2, 9. Conquestare autem est bello et armis acquirere.

conregnare, II, 57. Simul regnare. Passim occurrit.

consodalibus omnibus meis acquiescentibus, II, 58.

consodalis; amicus, sodalis. Appon. in Cantic. l. VII. p. 28 apud Mai Gloss. nov. Lat. p. 18: Adulescentulis consodalibus suis (Forcellini-De-Vit: Onomasticon).

consummatione virtutum vestitum esse, II, 62.

Vulg. Interpr. Ecl. 30, 11: In accipiendo ipsum stolam gloriæ et vestiri eum in consummatione virtutis.

contemplativam vitam perageret, II, 41.

In contemplando peracta: Fulg. myth. 2, 1: August. de civit. dei 8, 4.

contribulato corde, II, 70. Afflicto, contrito corde, non semel apud scriptores ecclesiasticos.

cruciferos (per) Sancti Johannis, II, 95.

Ordo monasticus sic dictus, quod Monachi cruces in baculis deferrent, ut auctor est Ducangius.

dacium, II, 62. Tributum, vectigal: ital. dazio. hung. vám.*)

deaurata sella, II, 13. Gloss. Græco-Latin. deaurare, χρυσῶ. Tertull. de idolatria c. 8.

decanis consueti modo positivis, II, 11.

decanus (δεκάδαρχος, δέκαρχος), qui decem militibus præest. Veget. de re milit. 2, 8.

decimator, II, 47. Idem forte, qui decimarius, vel, qui ius habet exigendi decimam in agris, auctore Ducangio. Hung. adó-szedő.

*) Hisp. dacio: e voce latina «datio». Diez, Etym. Wort. p. 117.

deiscentes] videntes (sc. Hungari) scrobes Græcorum deiscentes, II, 56.

deiscere: immergere: Gloss. Lat. p. 95. Hild. (De-Vit: Onomasticon).

delicatus] propter delicatum nuncium remisit, II, 13.

delicatus, qui gaudium affert.

Passio S S. Perpetuæ et Felicit.: Sequebatur Perpetua lucido incessu, ut Matrona Christi, ut Dei delicata. (Duc.)

descensus montem Kyseen et insulam Danubi dedit pro decensu æterno, II, 21, II, 30.

Descensus: hospitium, habitatio. Consilium Budense an. 1269 c. 14: Cum suas diöceses vel parochias visitant... descensibus aggravant et molestant. Hung. szállás.

dextrarii (sc. equi), II, 21, II, 28, II, 46, II, 71.)

Equi maiores et cataphracti, quibus utebantur potissimum in bellis et præliis, auctore Ducangio.*)

districtus] misit currere per districtum regni sui, II, 52.

districtus (cfr. ital. distretto, gall. district) est, auctore Ducangio, territorium feudi, in quo Dominus vassalos et tenentes suos distringere potest. Bulla Bonifaci P. P. an. 1033: Maneantque sub iudice et districto vestro.

dolabrum, II, 34. Securis ut ap. Thurocz. in Stephano rege Hung. c. 26.

domicella, I, 88. Filiæ nobilium, magnatum, innuptæ. Rogerius de destructione Hung. c. 34: Dominæ vero et Domicellæ et puellæ nobiles se in Ecclesiam recipere voluerunt.

domina Crumheldina, I, 10, II, 68, II, 98. Sunt dominæ nobilium uxores: domina est etiam mulier quævis. (cfr. voc. ital. «donna» a domina.)

ducatus, I, 10, II, 36, II, 61, II, 65 et passim eadem notione, qua apud huius ætatis scriptores: i. e. hung. «herczegség» vid. quæ fusius de hac voce disputavit Duc. to. II. p. 1662: cfr. Diez. Et. Wört. p. 124.

ducissa Rhutenorum, II, 65. Ducis uxor: ital. «duchessa».

duello configerent duces eorum, II, 46.

duellum: singulare certamen, quo ambiguae disceptationes

*) Inde vox ital. destriero gall. destrier. Diez. o. c. p. 119.

dirimebantur, quæ ordinario iudicio terminari non poterant: Ab antiqua forma «duellum» pro «bellum».

dulcorosum mel, II, 82. Dulce.

Alvanis in vita S. Eulogii: Undique fulgidus rediens limpidus, dulcorosus, nectareus... (Duc. To. II.)

elegantissime rimuneravit, II, 69.

elegantissime, copiose, laute.

emphyteosis] et tu propter emphyteosim, id est inopiam et cupiditatem terram, herbam et aquam concessisti, II, 13. Emphyteosis pro emphyteusi. Greg. M. pap. ep. 1, 70: Terras aliquas multi in emphyteosin sibi postulant dari. Adde 2, 3. (De-Vit: Glossiarum.)

Est emphyteusis contractus iuris civilis, quo prædium quoad dominium utile alicui ad longum tempus, vel in perpetuum conceditur ea conditione ut certam pensionem solvat. Olim agri inculti ac minus fructiferi hoc modo dabantur, ut plantatione et cultu meliores utilioresque redderentur. Postea usus obtinuit, ut etiam agri fecundi in emphyteusin darentur. (Forcell. Thes.)

falcatores et *furcantes* coadunasset, II, 58.

falcatores, milites falcibus instructi: Thurocz. in Salamone rege Hung. c. 52.

furcantes, qui furcis utuntur.

fatatum fuit, quod de lumbis eius gloriosi reges propagarentur, II, 11. Fatare, fato destinare: jósolni.

feraliter, II, 102: ferarum more.

feria tertia, I, pr.

Feria: primus igitur hebdomadis dies Dominicus dicitur: qui post sequitur secunda feria et deinceps.

Feria septima pro Sabbato: feria tertia igitur id quod nostrum kedd.

figmentum] satagebant variis figmentis inducere Imperatorem, ut reverteretur, II, 60.

figmentum: simulatio, prætextum, ficta ratio.

flasco, II, 94. Lagenæ genus, vas figulinum aut vitreum vino conservando idoneum: inde hung. flaskó.*)

*) Verbum, quod ital. est flasco, ductum esse a verbo, quod est vasculum putat Diez: o. c. p. 138 et sqq.

fusor sanguinis, II, 64. Cfr. Luc. Caral. 143, 21. 148, 25. 185, 3. 253, 4. (Hartel o. c. p. 22.)

galea, II, 67. Genus longarum navium : cfr. voc. ital. galea sive galera : gr. γαλέα, γαλαρία : v. ap. Diez. o. c. p. 152 sqq.

galeotae, II, 67. Remiges galearum : ital. galeotto.

gentaculum] Priusquam Rex et dux cum exercitu suo capita de gentaculis levassent, II, 56.

gentaculum, aliter ientaculum, cibus, quo ante prandium solvitur.

gratia (ex) etenim Romanorum imperatoris memorati, I, 3.

Ex gratia, idem quod nostrum kegyelemből.

griffones] In montibus enim deserti memorati griffones nidum parat. I, 2.

Nomen est huius avis ap. Duc. griffus : ital. griffi : quadrupes alatus sed fabulosus.

griscorum monachorum (in monasterio), II, 77.

Ordo griseus : Monachorum scilicet, qui coloris cinericii [griseus : ital. grigio : szürke] vestibus induebantur, quo nomine Cistercienses monachi intelliguntur, qui nigrum habitum primi in griseum commutarunt, ut auctor est Jacobus de Vitriaco in Hist. Occident. c. 14. (Vid. Duc. to. III. s. v.)

guerrarum incentores, II, 45. II, 49.

guerra : bellum : ital. guerra.

haeretici, II, 70, II, 47. August. de utilitat. cred. c. 1 :

Hæreticus est, qui alicuius temporalis commodi... falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Inde vox hung. eretnek.

hermellina albissima, II, 58. Mus ponticus. Thurocz. in Salamone Rege Hung. c. 52.

hospitalarii, II, 23. Ipsi hospites sicut ap. Thurocz. in Chron. Hung. II, 3.

husones] misit Cæsari quinquaginta corpora immensorum husonum, II, 50.

Husones, maiorum piscium species. Vetus Charta apud Broverum in Antiquit. Fuldensib. l. 3. c. 11 :

Unde singulis annis transmittere debent ad Fuldensem Ecclesiam piscem magnum husen nuncupatum.

Epist. 7 ex Tegernensibus : Sed si Deus anno præsentis secundavit capturam husonum. (Duc. to. III.) Germ. «Hausenfisch».

idriae, II, 78. Apud Sambucum ad leges Hungaricas hæc legi-

mus de hac voce; Metreta frumentaria interdum liquidorum et vini: hung. veder.

immeabile desertum, I, 2.

Immeabilis; non meabilis. Not. Tir. p. 151 (De-Vit: Glossarium).

impetebat duos Hungaros cum eo altercari, II, 34.

Impetere: exigere, cupere quadam animi ostentatione.

impraemeditate, II, 60. Imprudenter, extemplo.

Buscius de reform. Monast. a. Leibnitium t. 2: impræmeditate subito feci. (Duc.)

improperasset regi Stephano, II, 65.

Improperare: aliquem ignominia afficere.

incidentia, I, 40.

Otto a S. Blasio c. 12: Traditionesque Hebraicas cum incidentiis Historiarum notas faciens. (Duc. to. III.)

inconsolabiliter] Flevit autem eum Rex Stephanus et tota Hungaria inconsolabiliter, II, 41.

Inconsolabiliter: inconsolabili modo. Occurrit in Thesauro nov. Lat. p. 527 ed. Mai, teste De-Vitio in Glossario.

inductio] transtulit se in terram Bazarad ad inductionem Thomæ Vojvodæ, II, 103.

Inductio, suasio, qua quis inducitur ad aliquid faciendum. Origo belli Hussitici Ludewig to. 6. p. 156: Ad inductionem ergo Sacerdotum... monasteria destruuntur et diruuntur. (vid. a. Duc. to. III.)

ingenia, II, 56. Machina bellica. Thuroczius p. 15. 23. 72. 97. 153.

insultum fecerunt super Atylam, I, 5.

Insultus: aggressio: ital. insulto.

Insultum facere: aggredi: adoriri aliquem.

intendere, Salamon autem intendens laudare Hungaros, II, 60.

Intendere: velle, cupere. Ap. Thurocz. in Geyza r. c. 54.

interdictum, I, 5. De interdicto hæc apud Duc.: Dicitur generalis excommunicatio, quæ fertur in provinciam vel villam aut castrum. In interdictis denudata etiam altaria, prostrates crines ad terram et reliquias Sanctorum et inversa cymbala, sicut Synodi aliquot docent.

investitur optimis et latis possessionibus, II, 28.

Investire, in possessionem alicuius rei venire. Passim eadem notione apud huius ætatis scriptores.

iobagiones, II, 66. Sambuco, Lydio et Alberto Molnario testibus Hungarice dicuntur coloni, ruricolæ, atque adeo ipsa mancipia. Decreta Ludovici Regis Hungariæ an. 1351 c. 5: Praterea ab omnibus iobagionibus nostris aratoribus et vineas habentibus.... Decreta Sigismundi Regis: Si quis iobagionem alterius... potentialiter abduxerit. Decreta Alberti Regis: Nobiles tam iobagiones habentes, quam non habentes, decimas dare non teneantur. Vide autem ap. Thuroczium in Colomanno rege c. 61.

Vocem Latinam ex hungarica, quæ est *jobbágy*, ductam esse quis est, qui nesciat.

iuvamen, II, 19. Auxilium, præstatio: et præsertim auxilium, quod subditi (vassalli) regi ferebant, cum bellum immineret.

lanceare, II, 5: lancea vulnerare: lancea est genus armorum missilium; inde hung. *lándzsa*: ital. *lancia*.

Langravius, II, 28, II, 78.

Langravius (Landgravius) e germanico «Landgraf»: örgróf.

laycalem habitum induens, II, 50.

Laicalis, pertinens ad Laicum. (v. s. v.)

laycus] Cadavera enim omnium tam virorum ecclesiastici, eorum, quam laycorum nobilium, II, 103.

Laycus est popularis; ita dictus, ut a viris ecclesiasticis distingueretur. Joan. Villanus (Giovanni Villanni) de Dante Alighiero, summo Italorum poeta, hæc dixit: Questi fu grande letterato quasi in ogni scienza fosse tutto laico.

legenda] ex legenda eiusdem beatissimi confessoris, II, 35.

Legenda erat liber, qui acta sanctorum continebat: certisque diebus legebatur in Ecclesia a moderatore chori: inde nomen habuit: inde etiam vox ital. *leggenda*.

licentia] deinde ad patrem redeuntes ab ipso licentia impetrata, I, 2. Venia, facultas abeundi.

machinamenta, quod audiens Rex Andreas, timens illius machinamenta, II, 51.

Machinamentum, versutia, conatus. Epistola Capr. ad Vital. et Constantinum to. 2; Conc. Hisp. p. 200:... ad dissolvenda omnium hæreticorum machinamenta et universas calumnias refellendas. (Duc.)

magnates Hungariæ, II, 47.

Magnates, nobiles, qui regis imperio subiecti sunt. Inde hung. mágnás.

malefactor, I, 3. Impius, maleficus. Leges Ethelredi Regis Angliæ §. 6: Si intra Burgum Regis fiat infractio pacis, adeant Burgenses et conquirant illum malefactorem vivum vel mortum. (Vid. Duc. to. III.)

manganum II, 44. Tormentum. Will. Tyrius l. 3. c. 5: Jaculatorias, quas vulgari appellatione manganæ dicunt. Occurrit apud Thurocz in Aba r. Hung.

marchia, II, 32, II, 45. Est provincia, quæ in finibus imperii sita est.

marchio, II, 28. Marchiæ præfectus. Aliter Marchisus (cfr. marquis) Marchiensis.

marchionatum, II, 88. Idem quod Marchia.

maristalla, I, 4. Equile, stabulum equorum. Apud Thurocz in Attila c. 14.

martyrizare, II, 47. Martyrem facere: cruciare.

Ap. Duc. Rogerus Hoveden^{us} in Willelmo I: Dani suum regem martyrizaverunt. [Duc.]

matrimonialiter nupta, II, 102. Matrimonio alicui coniuncta.

Apud Duc. Charta Chasimiri reg. Poloniæ an. 1341 apud Ludewig. to. 5 p. 502: Cum serenissimus Princeps inclitam Margaretam comitissam Palatinatus Rheni tradere promisit matrimonialiter in uxorem.

metallina porta urbis, II, 34. Ex ære, metallo ficta. Occurrit ap. Thurocz. in Stephano r. Hung. c. 26.

ministrare sacramenta, I, 92. Id est sacramenta præbere, porrigere. Charta an. 1250 to. 2. p. 153: Quod Canonici S. Nicolai possunt et debent ministrare universa et singula sacramenta.

natale domini, II, 61: natale, γενέθλιον in Gloss. Gr. Lat. hung. est karácsony: inde gall. «noël».

naturalis, in regem Hungariæ tradidit naturalem, II, 90. Rex naturalis, rex legitimus, qui iure regnum obtinet: legitime rex creatur: törvényes király.

notarius regis, II, 69. Qui vulgo scriba [secretarius] vocatur.

omagio] omnem omagionem et reverentiam Regi Atylæ fecisse perhibetur, I, 5.

Apud Duc. hæc sunt: homagium, omagiare. omago. Homagium apud De-Vit. Gloss. subiectio, subiectionis signum.

optimates, II, 64. Apud veteres erant procures, primores, patres: apud Græcos οἱ δυνατοί, οἱ ἀριστοῖς, οἱ ὀλίγοι. Aetate, quæ media vocatur, sunt Barones, Vassali, qui dicioni regis subiecti erant.

orcistrum, quibus (sc. præpositis) præparaverunt *orcistrum* de lignis, II, 52.

Apud Duc. *orcistra* occurrit, de qua voce hæc: Pulpitum Ecclesiæ, ex gr. ὀρχήστρα, locus, in quo mimi actiones suas exhibebant. Ordericus Vitalis l. 11. p. 817: Ibique aute aram Virginis et Matris in *orcistram* conscendit.

Joh. Thurocz. in Bela Rege c. 46 *orcistram* dixit pro suggestu, sicut noster, tantum quod forma est apud nostrum vocis «*orcistrum*».

paganismis ritibus dediti et intenti, II, 19: pronior enim erat gens hungarica ritui *paganismo*, II, 41.

Apud Duc. forma nominis substantivi occurrit, *paganismus*-i, i. e. *paganorum* religio. Forma adiectivalis, *paganismus*, a, um, quæ est apud nostrum, nusquam invenitur. Quæstio nunc est, utrum hi duo loci corrupti sint an Marcus, chronicæ scriptor, solus forma hac usus sit? Equidem hic errorem latere puto: facile potest corruptela sanari, si scribimus: *paganismi* ritibus ac ritui *paganismi*. (cfr. Anonymus latinsága: Uhlarik János s. v.)

Palatinus Comes, II, 68. Apud Hungaros dignitas præcipua, de qua sic decreta Andreæ Regis Hung. an. 1222 c. 10:

Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter dissentiat ad causam nobilium.

palliatæ insidiæ, II, 47. II, 91.

Palliare pro simulare, fingere.

pampiliones, II, 50. *Pampilio* (*Papilio*) est tabernaculum, tentorium. Pavillon, padiglione.

panceria] habebatque Sampson sub tunica *panceriam*, II, 69.

Panceria, est lorica, thorax: ital. *panciera*: germ. *Panzer*: hung. *pánczél*. Apud Thúrocz. in Geysa Rege c. 65.

paramenta varia, II, 102: ornamenta, opus phrygium auratis, argenteis filis intextum.

paraloyzare, hic enim Hadolch exprimi non potuit, sed *paraloyzando* Hoholt, II, 27.

Paraloyzare (παράλογίζομαι) pro *paralogisare*: decipere: vocabula corrupte exprimere.

parator monasterii, II, 20. Exornator. Thurocz. Chron. II, 10.
paraturam habebat purpuram, I, 4. Ornatus, ornamentum.
parochia, II, 64. Ex græco *παροκία*, i. e. conventus acco-
 larum: regio quæ episcopi dicioni obnoxia est: hung. plébánia.
pascha domini, II, 44.

Pascha e iud. Pesach: hung. husvét. (v. ap. Duc. to. V.): ital. pasqua.

pascuales pecudes, II, 50. Cum diligentia nutritus: (De-Vit-Glossarium).

passagium generale pro Terra Sancta, I, 10, II, 95.

Passagium: transitus, iter. Per mediam ætatem intelligendæ sunt sub passagio expeditiones illæ, quas milites cruce ornati rei christianæ causa suscipiebant, ut sanctum sepulchrum e manibus paganorum liberarent. cfr. voc. ital eadem notione passaggio. Jacobus de Vitriaco Hist. Orient. l. 3: Fecit treguas usque ad magnum passagium. Sanutus de Petro Eremita l. 3. c. 2: Deinde per illas partes transcurrents, et ad Passagium cunctorum corda succendens.

pensare, et quantum pensari potest, II, 62: liberare pensaverunt, II, 64. Pensare, cogitare, in animo aliquid versare. Passim occurrit.

pensiones annuas, II, 46. Præstatio annua.

Duc. Gregor. mon. ap. Murat. to. 2. coll. 395: Concessit unum servum, manualement sub annuali pensione denariorum. Inde ital. pigione e «pesio» pro «pensio».

personati, videntes autem ipsos Cumani optime personatos II, 47.

Personatus est clarus, cuius fama longe personat. Miracula S. Eutropii: Quidam Francia optime personatus. [Duc.]

petitio] et petitionibus loqui traxit originem. II, 74.

Petitio, libellus supplex. Occurrit ap. Thurocz. in Bela rege c. 64. hung. kérvény.

phitonissa, II, 47. Mulieres, quæ artem magicam exercent.

pinnaculum palatii, I, 7. Culmen domus. Matth. 4, 5: Et statuit (diabolus) cum super pinnaculum templi.

plebanus, II, 103. Paræcus, curio plebis. ital. piovano. hung. plébános: e lat. «plebes» (pieve): Diez. o. c. p. 390.

plenaria (ex) auctoritate. II, 95.

Plenarius, summus, plenus. Passim apud scriptores ecclesiasticos.

praeconceptus, pestiferum praeconcepti veneni foetorem in propatulum effudit, II, 43.

Præconceptus, ante conceptus. De-Vitio (Glossarium) auctore occurrit ap. Plinium, 2, 84, 1: Præconceptum spiritum: sed Harduin. ex MSS. conceptum legit.

præiudicium, aliique quamplures in præiudicium Regis Andreae a Papa Bonifacio VIII. regem petierunt, II, 88.

Præiudicium, damnum, detrimentum. Duc. Charta Johan. Ducis Silesiae an. 1330: Per quæ nobis suffragium ac dicto domino regi . . . præiudicium posset quodlibet generari. 1. Balitélet. 2. Sérelem. Cur. Fog. Debr. Georch. (Törvénytudományi szótár: Budán 1843. p. 307.)

praeparatura armorum, I, 3. Fabricatio: Tertull. adv. Marc. l. 4, 13: praeparatura viarum.

praesentare, omnes apparatus in domo Domini existentes sibi praesentari faciebat, II, 39.

Praesentare est offerre, aspectui subiicere. Ordericus Vitalis l. 3: Willelmum Ducem adiit eique pretiosissam pallam praesentavit. — Inde ital. «presente», quod est donum.

praesumere, ut saltem pro reverentia Dei et Sanctorum eius eum inde abstrahere non praesumant, II, 67.

Praesumere est: audere, moliri, qua notione saepius apud sequioris aevi scriptores.

praeventus est propria morte, II, 41.

Subitanea et improvisa morte decessit: subita morte extinctus est. Passim occurrit.

primates Hungariae, II, 51. Idem sunt qui magnati: primates urbium, castellorum non semel occurrunt in Chartis auctore Ducangio.

primitus, quam quidem civitatem Romanorum nullus Caesar potuit primitus expugnare, I, 5.

Primitus, prius, πρώτος. Diploma Caroli Reg. Hung. an. 1325: . . . nisi primitus ad hoc dicti fratris.

primogeniturae iure, II, 64. Est ius primogeniti. Charta Philippi pulchri an. 1291: Salva adhuc primogenitura ipsius Johannis primogeniti. [Duc.]

principissa, I, 10. Principis uxor. Diploma Caroli reg. Hung. an. 1338: Nos et serenissima Principissa Elizabeth regina Hungariae.

privilegio insignivit, II, 38. Ius præcipuum, immunitas, beneficium: hung. kiváltság.

processus illorum reciperet felicia incrementa, II, 60.

Processus est proprie actus procedendi: hic res illorum: passim apud veteres scriptores hac in significatione.

proclamato statim, exercitu, I, 5. Est exercitum convocare, comparare.

prognosticum, nocte autem secuta prognosticum futuræ discordiæ et turbationis provenit, II, 53.

Ap. Duc. hæc occurrunt: prognosticon, pronosticatio. Est autem prognosticum futuræ rei signum: divinatio.

propalare, II, 69. Palam facere, divulgare. Šid ep. 9, 11: Quæ propalare dissimulat, excolere dectrectat.

propheticum, propter ymbrium densitatem iuxta propheticum facti sunt ut sterco terræ, II, 84.

Propheticum i. e. verbum prophetæ: sermo propheticus. Apud scriptores ecclesiasticos passim.

pro posse liberaliter affluebat, I, 4.

Pro posse, pro facultate. Duc. Charta an. 1246:.... sed potius in omnibus locis, pro posse suo, bona fide custodirent.

quantitate bona de terra eundem hæreditarie non omisit II, 46.

Copia, multitudo. Hist. Orient. ap. Marten. coll. 274: Hortus balsama habens in quantitate. Litteræ Renati Comitis pro Piscatoribus Massil. an. 1479: Fecerunt sencias turnorum in magna quantitate (v. ap. Duc. to. V.).

quaternatim connectendo tria agnima, II, 58.

Quaternatim, per quaternos.

rancore deposito, II, 53. Odium, ira, invidia. Hieronym. ep. 13, l.: veteri rancore deposito.

rationalia, II, 38. Apud Duc. de hac voce hæc legimus: Rationale in veteri Testamento erat stola Pontificalis quæ et Logium dicebatur. Vestis Episcoporum novæ legis vel ornamentum: Menardus ad librum Sacramentorum Gregorii M. ait esse ornamentum quoddam pectorale ad similitudinem illius, quo utebantur olim sacerdotes legales. Hung. est. misemondó ruha.

rasta, I, 3.

Rasta est vox germanica: goth. rasta, illyr. werst: mensura miliaris. S. Hieronymus in Ioelē: Unaquæque gens certa viarum

spatia suis appellat nominibus. Nam et latini mille passus vocant, Persæ parasangas et Rastas universa Germania. Ap. Thurocz. in Chron. Hung. I, 11.

recoligatus est a sacerdotibus, II, 47.

Recolligere est rursus colligere. Quod autem ad formam participii «recoligatus» attinet, codd. omn. recoligatus, præter Bud. Dub. Tur. qui «recollectum» scribunt. Recollectus nobis probabilior videtur, contra auctoritatem cod. Vindobon.

recompensabo laborem vestrum VII. milibus marcarum argenti, II, 103.

Recompensare, est remunerari, retribuere. Passim apud scriptores mediæ ætatis.

rectorem errantem capitaneosque deponerent, quando vellent. I, 3, II, 91.

Rector est apud nostrum urbis seu communitalis curio, iudex, arbiter.

Apud Venetos erat titulus honoris, qui tribuebatur «Potestati et capitaneo armorum», sicut in Ducangio legimus.

reformata, pacem inter eos reformatam confirmavit, II, 53.

Reformare, sancire, statuere. Chron. Parnense ad an. 1287. ap. Murat.: Per consilium exstitit reformatum . . . (v. ap. Duc. to. V.)

regalia et reginalia iura nolebant restituere. II, 95.

Jura regia. Radevicus l. 3. c. 41: Regalia veluti monetam, teloneum . . . comune Mediolanensium dimittet. [Duc.]

Jura reginalia, ad reginam pertinentia.

registrati sunt eodem die tam viri, quam mulieres, II, 69.

In registrum et acta referre. Thurocz. in Bela coeco c. 54 et passim.

regnicola, II, 62. Qui in regno habitat (regnum et colo): indigena. Diploma Caroli Regis Hung. an. 1327: De regno nostro Hungariæ ipsis aliqua subsidia per quoscumque nostros regnicolas afferratur.

rehabitate sunt expulsis Venetis, II, 67.

rehabere, iterum habere, quod iam habuimus. Passim occurrit.

remeliorare, II, 39. Renovare, reficere. Thurocz. in Chron. Hung. I, 31.

reparatio vitæ, II, 11. Prud. cath. 10, 120: renovatio vitæ.

repatriare, II, 58, II, 86. Redire in patriam. Passim apud huius ætatis scriptores: ital. ripatriare: gall. repatrier.

repausare, I, 5. Quiescere, pausam facere. Thurocz. Chron. II, 56: cfr. voc. ital. «riposare»: Dietz. o. c. p. 239.

reverentiam regi Atylæ fecisse perbibetur, I, 5.

Reverentia est salutatio, salutationis officia. Odo de Diogilo 3, 35: Sic enim vocantur reverentiæ, quas non solum Regibus sed quibusdam suis maioribus exhibent, caput et corpus submissius inclinantes, vel fixis in terram genibus, vel etiam se toto corpore prosternantes. [Duc.]

salmarius, II, 58.

Salmarius, seu sagmarius (lat. sagma: ital. salma) qui salmarium equum seu iumentum (sarcinale) agit.

scrutinii astutia subtilissima Scythiæ regione explorata, I, 2.

Scrutinium, investigatio, inquisitio. Statuta Eccl. Valent. inter Concil. Hisp. to. 3, p. 510: Mandamus . . . ut possit fieri scrutinium diligenter, (v. ap. Duc. to. VI.)

seducti frandolentis verbis, II, 56.

Seducere, aliquem in errorem in ducere, a vero abducere. Passim: Tertull. adv. Marcion. 2, 8. Aug. Confess. 2, 3. et alibi.

sequacibus (cum) suis fecit captivari, II, 9.

Sequax, secutor, sectator: cfr. voc. ital. seguace.

seratis ianuis illum excluserunt, II, 47.

Serare, claudere, occludere: ital. serrare. Rodericus Toletanus in Hist. Arabum c. 25: . . . civitates et ianuas seraverunt.

serenitatis regiæ omnem benignitatem abiecit, II, 43.

Serenitas est titulus imperatorum et regum apud Facundum Hermianensem l. 5, 2. auctore Ducangio.

servientem illum putabat esse Salamon, II, 61.

Serviens, servus, famulus, armiger. Rogerus Hoved. in Richardo I.: Willelmus cognomenti Cocus, serviens Richardi, regis Angliæ . . . (Duc. s. v.)

sindone, (in) quam in bisso omni anno renovabat, II, 39. Est panni species. Ap. Duc. Vetus Charta: Unam cappam de diaspero aurisamito vel tartarico aureo de sindone foderatam. Inde ital. zendale: Dietz. o. c. p. 346.

sine, dux Saxoniae apud Ysmacum . . . sine septem Hungaris omnes interfecit, II, 19.

Sine, præter, extra. Cumeanus Abbas de Mensura pœnitentiarum c. 1: Sine quadagesimis 40. dies pœniteat.

solidans naves, II, 67.

Solidare milites seu naves i. e. milites, naves colligere, comparare: a voce, quæ est solidus (zsold), soldo, stipendium militum unius soldo: cfr. voc. ital. as-soldare, soldato. Passim occurrit apud medii ævii scriptores.

spolium, cum maximo spolio in Pannoniam cum victoria redierunt, II, 32.

Spolium est proprie pellis a corpore animalis detracta, exuviæ: hic spolium pro spoliis usurpatur: rerum ablatio. Præda seu spolium in Conc. Coloniensi an. 1266 c. 4: furtum aut spolium in Spec. Sax. I. 3. art. 31. §. 2, teste Ducangio.

stabili in re omnia amiserunt, II, 19.

Stabilia, bona immobilia. Duc. Charta Petri Episcopi an. 1297: Dedit... liberam potestatem restituendi castra et stabilia omnia.

strata, I, 3, *strata* publica, II, 94.

Strata est via strata, unde ital. strada: gr. *στράτα*. Cfr. Brutum, Rer. Hung. XII, 337, 22. Chron. Parnense ad an. 1300 ap. Murat.: Omnes domus stratæ Claudie in civitate et extra...

Strictum Sibilie, I, 5. Fretum: cf. ital. stretto, Stricta Marrochi, fretum Gaditanum quod strictum Sibilie seu Sevilie dicitur Thuroezio in Chron. Hung. I, 25.

subintroducunt in Regem Hungarie (sc. Othonem), II, 93.

Subintroducere: i. e. q. clam introducere. Aug. ep. 78, 3. Hier. ep. 112, 6 et alibi.

sublimatus divino munere, II, 41.

Sublimare, exaltare, tollere, in sublime ferre.

tabulis fusoriis ultra modum ditavit, II, 38.

tabulæ fusoriæ inter vasa ecclesiastica, sanctorum reliquiis sæpius ornatae (v. quæ uberius de his disputavit Ducang. to. VI. s. v.)

temporali diademate deposito, II, 41; qui prius pugnabat pro *temporalibus*, nunc solum intendit cælestibus, II, 62.

Temporalis est mundanus, sæcularis: temporalis potestas, temporalis dies, temporalis hostis apud scriptores.

Thavarnicorum magister, II, 90.

De hac voce Duc. sic: Tavernica, tavernicalia, Hungaris iudicia dicuntur de liberarum civitatum controversiis, quæ remitti solebant ad personalem præfectum, qui Magister Thavarnicorum

Regalium dicitur in Charta an. 1308 ap. Odoricum Raynaldum et in Decretis Ludovici regis Hung. an. 1351 et Sigismundi Regis an. 1435. Rogerius de destructione Hung. per Tartaros c. 10: Qui autem potentiores erant, sicut Tavernicus, qui et Camerarius dicitur. Occurrit etiam ap. Nic. Istvanfi Hist. l. VI, 85, 40.

toxicatus ranæ velut porci, basilicus et pluria animalia toxicata, I, 2.

Toxicatus est apud nostrum veneficus. Hygin. fab. 38 (Mai): Fervens ira, emissa sagitta, toxicata vulneravit eum: i. e. sagitta toxica, veneno imbuta. Ambros. de Tob. 7. §. 26. Mythograph. Lat. 1, 58.

tractare consilium I, 3. Est consulere, sententiam in comune proferre.

tractatus, I, 3. Consilium. Senator. l. 8, ep. 8: Defensorem omnium suis tractatibus adiuvant.

traduxit de gente Corosmina uxorem, I, 10.

Uxorem traducere, idem quod uxorem ducere. Chron. Janfiet. ap. Marten. to. 5: Wincellaus dux, qui dominam Johannam traduxerat. [Duc.]

traha, II, 51. Est genus vehiculi sine rotis in usu apud rusticos. Colum. 2, 21.

transfixiones, multosque alios bellatores fortes sagittarum-transfixionibus occiderunt, II, 65.

Verbale a transfigo; actus transfigendi: Leo pap. ep. 165 p. 1398: Clavorum transfixiones aut alia vulnera (De-Vit: Glossarium).

transpassato brachio mari, I, 5.

Transpassare: transire, transmeare. Ap. Thurocz. Chron. I, 24.

treguis ordinatis, II, 31. Tregua: induciæ. Passim occurrit auctore Ducangio.

unanimiter, II, 48. Uno animo: concorditer. Vopisc. Tac. 4. (cfr. Rönisch: Italia p. 230).

veraciter, si vero Salamon conversus fuisset, veraciter regnum sibi restituisset, II, 62, II, 68.

Est idem ac vere. Aug. Civit. Dei 4, 4.

Aug. ap. Hieronym. cp. 56, 3: De sanctis libri sancte et veraciter existimare.

verbum, qui deberent proclamare edictum et verbum domini Endræ et Levente. II, 47.

Verbum: præceptum, mandatum. Capitulare Metense an 756 c. 4: Qui res ecclesiasticas per verbum Domini Regis tenent. *vertibilis* fortuna . . . terga vertit, II, 102.

Mutabilis, quæ verti, mutari potest. Boëth. Aritm. 1, 1.

Guilbertus in vita sua l. 1, c. 2: Quamvis momentanea pulchritudo sit sanguinum instabilitate *vertibilis*. [Duc.]

ventilata diutius causa, II, 82.

Causam agitare, exagitare. Iudicium an. 1027 in Append. ad Marcam Hisp.: Cumque diu hæc causa fuisset *ventilata*.

venustata herbis, I, 2. Ornata. Pseudo Cassiodorus Amicit. 24. Arida vestita est herbis et arboribus decorata, *venustata* floribus et fructibus decorata.

vicecancellarius Regiæ Maiestatis, II, 103.

Vicecancellarius, qui cancellarii officia, munera aliquando peragit.

vicedapifer reginæ, II, 102. Vicedapifer, qui dapiferi vices supplet.

vicinari, circa mare Aquilonis de occidente, quod ei vicinatur. I, 2. Vicinari: vicinum, finitimum esse. Vita S. Eugenii to. 3. p. 506: Fuit iste in quadam civitateproxima eremo, quæ Tripolitanae provinciæ vicinatur (Duc.).

victuales naves, II, 50. Sunt naves, quæ victui res necessarias ferunt (victualia). Occurrit passim apud ævi sequioris scriptores.

villa, II, 45, tres *villas* in Simigio, II, 59.

Villa, est vicus, urbs. Vita S. Gregorii: In quodam vico . . . quem situm iuxta fluvium Bornæ vulgaris lingua villam nuncupavit.

villani. II, 68. Villanus (a villa): propie ad villam pertinens, ructicus, græce ἀγροῦχος. Passim occurrit.

Vojvoda, II, 93, II, 103.

Est alicui provinciæ præfectus: hung. vajda. Ivan Lenoclanius in Pandecta Turcico. n. 71: Vojvoda vero præses dicitur, loco regis administrationem habens, in aliqua provincia puta Transilvania, Valachia maiori et minori.

yconam argenteam portans, II, 56.

Ycona (ap. Duc. yehonia) vox græca εἰκών: imago. Necrol. B. M. de Argentolio fol. 56: Contulit ecclesiæ yehoniam B. M. cum ceteris imaginibus. [Duc.]

II.

Index nominum propriorum locorum et gentium.¹⁾

- Aba, II, 19, II, 44.
 Agria, II, 68. (Eger).
 Akus, II, 19 (Akos).
 Aladarius, I, 10. (Aladár).
 Alba-Bulgaria, II, 55 (Bolgárfejérvár): Saalf. Alba Bulgarica.
 Alba-Transilvania, II, 103 (Gyulafejérvár): Saalf. Alba Carolina.
 Almus, II, 11 (Álmos).
 Altenburg, II, 24. Ovár. Saalf. Ad Flexum: Ovaria. [Flexum veteribus, ut nonnulli arbitrantur.] Brut. VIII, 366.
 Arad, II, 69. (Arad).
 Atyla, I, 4.
 Australes, II, 49, II, 83 (osztrákok).
 Bachiensens, II, 56 (bácsiak).
 Bachia, II, 58 (Bács). Ap. Saalf. non occurrit.
 Balatun, II, 18. (Balaton: Sinus Balatinus ap. Saalfeld. o. c. p. 29).
 Bamburgenses, II, 83.
 Barbantia, II, 33. Ap. Saalf. o. c. p. 57: Brabantia, Brabant.
 Bechey, II, 62, II, 102 (Vecsey).
 Beela, II, 41, (Béla).
 Bereg, II, 96. Saalf. Comitatus Bereghiensis.
 Beprem, I, 2, I, 10 (Veszprém): Saalf. Vespriam. Bél.²⁾ p. 54. Vesprium.
 Bihor, II, 55 (Bihár). Biharia: Bél. Comp. Hung. geogr. p. 282.
 Bihoriensis, II, 58 (bihari). Saalf. Comitatus Bihariensis.
 Bobuth, II, 59 (Babót).
 Bobuch, II, 45, II, 58 (Bobut).
 Bodohot montes, II, 50 (bodóhádi hegyek).
 Bokon, II, 66 (Bocon, II, 51) Bakony.
 Boiota, II, 28 (Babocsa).
 Buda vetus, II, 39 (Ó-Buda.) Ap. Saalf. non occurrit. Bel. o. c. p. 118.
 Bulchu, II, 11 (Bulesu).
 Buzias, II, 56 (Buziás).
 Byzanczium, II, 45 (Konstantinápoly).
 Canadinum, II, 45 (Csanád). Saalf. Comitatus Csanadiensis. Csanád: Morisana ecclesia.
 Caputstria, I, 7 (Capo d'Istria). Ap. Saalf. «Capula Histriae.»
 Caratani, II, 53. (Karántanok).
 Carobertus, II, 89 (Carolus Robertus).
 Cassa, II, 96 (Kassa). Saalf. Cassovia.
 Cassenses, II, 95 (kassaiak). Ap. Saalf. non occurrit.
 Castrum portæ, II, 59 (Kapuvár). Ap. Saalf. non occurrit.
 Catona, I, 9 (Catania sive Catona).
 Cesumaur, I, 3 (Cezumaur).
 Chaak, II, 94, II, 27 (Chak, II, 14) (Csák).
 Chaba, I, 10 (Csaba).
 Chauara, II, 14 (Csákvár).
 Chanadiensis episcopus, II, 45 (csanádi).
 Chiglamezey, I, 10 (Sziklamező).
 Chour, II, 66 (Csór).
 Colocensis, II, 89 (kalocsai). Ap. Saalf. Colocia-Colozza.
 Corniola, II, 31 (Krajna): Saalf. Carnia-Carniola.
 Croatia, II, 62 (Horvátország).
 Crumheld, I, 10 (Krimhild).
 Cuman Albi, I, 3 (Fehér kunok).
 Cuman Nigri, I, 3 (Fekete kunok).
 Cunues Calman, II, 67 (Könyves Kálmán).
 Cupan, II, 16 (Koppány).
 Dalmatia, II, 62 (Dalmátország).
 Demes, II, 66. (Demes).
 Desev, II, 103 (Dezső).
 Devecher, II, 47 (Devecser).
 Dun, I, 1 (Don).
 Eccylburg, I, 5 (Eczilburg).
 Engaddi, I, 4. (Engadi).
 Erdeelw, I, 10, II, 36, II, 87 (Erdély).
 Erdeelwi Zoltan, II, 38 (Erdélyi Zoltán).

¹⁾ Deutsch-lateinisch. Handbüchlein der Eigennamen aus der alten, mittlern und neuen Geographie v. Dr. G. A. Saalfeld. Leipzig, 1885.

²⁾ Compendium Hungariæ geographicum. Matthiæ Bél. Posonii et Cassoviæ. 1777.

- Ethele, I, 3 (Etele).
 Eucius, I, 5 (Etius).
 Ferteu, II, 59 (Fertő tó). Saalf. La-
 cus Peisonis.¹⁾
 Ferraria, I, 9 (Ferrara).
 Forum Julii, I, 9, II, 52 (Fréjus).
 Frangfurt, II, 28, II, 78 (Frankfurt).
 Saalf. Francofurtum.
 Gaurinum, II, 50 (Győr). Saalf.
 Arabo, Jaurinum, Jurinum.²⁾
 Geminum Castellum, II, 58 (Iker-
 vár). Ap. Saalf. non occurrit.
 Geur, II, 53 (Győr) V. s. v. Gauri-
 num.
 Geurinum, II, 50 (Győr). V. s. v.
 Gaurinum.
 Geycha, I, 3, II, 21, II, 19, II, 69,
 II, 70 (Géza).
 Geysa, II, 47.
 Golgate, II, 17 (Galgóc). Bél o. c. p.
 64: Galgóczinum.
 Goron, II, 23, II, 36 (Garan).
 Guilermus, II, 24 (Wilmos).
 Gyula, II, 102.
 Gywla, II, 15 (Gyula).
 Harnad, II, 96 (Hernád).
 Hendree, II, 52 (András).
 Hood, II, 84 (Hód).
 Hungari, II, 11. (Magyarok).
 Jadria, I, 7.
 Janus, II, 47, II, 68 (János).
 Jaurinum, II, 21, II, 45 (Győr).
 V. s. v. Gaurinum.
 Jherosolima, -æ II, 65. (Jeruzsálem):
 Saalf. Hierosolyma, -orum.
 Irchania, I, 2. (Irkania).
 Ismacum, I, 5, II, 19. Saalf. Isena-
 cum, Isnacum. (Eisenach).
 Istria, II, 62. (Isztria).
 Jula, II, 65. (Gyula).
 Karasu, II, 68. (Karassó) Saalf.
 Melas (Mélász).
 Karulus Claudus, II, 89.
 Kean, II, 38.
 Keisla, II, 27. (Gisella).
 Kelenfeld, II, 47 (Kelenföld).
 Keres, II, 64. (Körös). Saalf. Chry-
 sius.
 Kereszeg, II, 87. (Kereszeg).
 Kestelei, II, 58 (Kestelcz).
 Keveoza, I, 3 (Keweháza).
 Kezumaur, I, 10 (Cezumaur).
 Korokou, II, 63 (Krakkó), Saalf.
 Cracovia.
 Kuni, II, 68. (Kúnok).
 Kyo, II, 11 (Kiew) Saalf. Chiovia.
 Kiiovia.
 Kyschen, II, 21. (Kiszen).
 Kyrieleys, II, 55. (Kerlés).
 Ladizlaus Calvus, II, 35. (Szár
 László).
 Lapus, II, 55. (Lápos).
 Laytah, II, 19 (Lajta).
 Lays, II, 99, II, 100 (Lajos).
 Leel, II, 17 (Lél).
 Leopach, II, 31 (Laibach). Saalf.
 Aemona, Labacum.
 Levente, II, 11.
 Lewa, II, 102. (Léva).
 Lodomeria, II, 47. (Lodomeria).
 Luchumburgensis, II, 97. (Luxen-
 burgi). Saalf. Luceburgensis.
 Lugdunum, I, 5. (Lyon).
 Luxonium, I, 5 Saalf. Luxovium.
 Lypna, II, 99 (Lippa). Bél. o. c. p.
 260: Lippa.
 Lypnensis, II, 99 (Lippai).
 Magari, I, 1 (Magyarok).
 Maiorica (insula), II, 29.
 Mangali, II, 80 (mongolok).
 Marhiani, I, 10; (messianok): Saalf.
 Misnicus.
 Marrachia, I, 5. (Marókk). Saalf.
 Regnum Maurocilanum.
 Meisnensis, II, 28. Saalf. Misnensis.
 Menfew II, 45. (Ménfő).
 Merania, II, 31. (Meránia).
 Messiani, I, 10, II, 27. Saalf. Mis-
 nensis.
 Metense (territorium): II, 33.
 Meysie (provincia), II, 28. (Meissen).
 Saalf. Misnia.
 Mikoleh, I, 10 (Mikolt).
 Minorica (insula), II, 29; (Minorca).
 Misca, II, 36, II, 46.
 Misniensis, II, 30. Vid. s. v. meis-
 niensis.
 Monopolis, II, 67 (Monopoli).
 Monoroth, II, 58; (Monyoród): Bél
 o. c. p. 114: abbatia Monyoród.
 Moroth, II, 49; (Maróth).
 Morova II, 90 (Morva). Saalf. Marus,
 Margus. Bél. p. 15. Marcus.
 Moysi, II, 13. (Mózes).
 Musun, II, 48, II, 58 (Mosony).
 Saalf. Mosonia, Mosonium.
 Nandor Feirwar, II, 56. (Nándor-
 fejtér): Saalf. Belgradum.

¹⁾ Bél. o. c. p. 14: Peisonem etiam aliqui scriptores.

²⁾ Bél. o. c. p. 158. Jaurinum, Jaurinum, Jaurium.

- Niger Georgius, II, 88. (Fekete György).
 Nitria, II, 59 (Nyitra). Saalf. Nitraya. Bel. o. c. p. 63. Nitria.
 Noe, II, 13; (Noehagy).
 Nona, I, 7. (Nona): Saalf. Aenōna.
 Nova Civitas, II, 80 (Bécs-Újhely).
 Novum Castrum, II, 47, II, 55 (Új-vár). Ap. Saalf. non occurrit.
 Nurumburg, II, 26 (Nürnberg). Saalf. Norinberga.
 Nyr, II, 16, II, 55 (Nyir).
 Nys, II, 58; (Nissa): Saalf. Naissus, Nissena, Næsus.
 Orsova, II, 68. Saalf. Clodova, Orsova.
 Owbudant, I, 5 (Ó-Buda): Buda Vetus: Bél. p. 118.
 Paganti, II, 62. (Pogándi).
 Papy, I, 8. (Plavia): Saalf. Papia.
 Parentia, I, 7. (Parenzo): Saalf. Parentium.
 Paris, I, 2.
 Patavia, II, 65; (Padova).
 Pergamum, I, 9; (Bergamo): Saalf. Bergamum.
 Pesth, II, 47. (Pest).
 Petergozdia, II, 67. (Petergozdia).
 Petovia, II, 44; (Pettan).
 Polonia, II, 46; (Lengyelország).
 Polonici fines, II, 68.
 Pola, I, 7; (Póla).
 Pomorani, II, 46. Saalf. Pomerani.
 Pons Bani, I, 10; (Banhida). Non occ. ap. Saalf.
 Posoga, II, 103; (Pozsega): Saalf. Basiāna. Possēga.
 Poson, II, 50; (Pozsony): Saalf. Posonium.*)
 Potentiana, I, 10; (Potentia).
 Potokensis comitatus, II, 102. (Patak-vármegye).
 Pragensis, II, 20. (prágai).
 Pruteni I, 2. (Pruthenek).
 Pyrisk, I, 68 (Piroska).
 Quinque-Ecclesiae, II, 47, II, 53 (Pécs).
 Rabcha, II, 45; (Rábcza).
 Rachus, II, 58, II, 98; (Rákos).
 Ratispona, II, 33; (Regensburg), Saalf. Ratisbona.
 Realth (insula), I, 7; (Rialto).
 Regiona, I, 9; (Reggio): Saalf. Rhegium.
 Rhenenses, II, 30.
 Riphæi montes, I, 2. (Rif hegyek).
 Rotundum mare, I, 2 (Fekete tenger): Ap. Saalf. hæc. occ.: Pontus Euxinus, Mare Ponticum, Mare Nigrum.
 Ruscia II, 47; (Oroszország). Saalf. Russia.
 Saar, II, 19; (Sár).
 Sabaria, I, 8, (Szombathely).
 Sakana, I, 1, (Sakana).
 Salona, I, 7; (Salona).
 Saraceni seu Ismahelitæ, II, 30: (Szerecsenek).
 Sardona, I, 7, (Sardona).
 Sarolth, II, 35.
 Sarus, II, 45 (Saros). Saalf. Sárosiensis.
 Scenia, I, 7; (Zengg). Saalf. Senia.
 Scepes, II, 96; (Szepesség), Saalf. Comitatus Cepusiensis s. Scepusiensis.
 Scepnensis, II, 90, II, 96 (Szepesi).
 Selavi, I, 10, II, 38 (Szlávok).
 Scythia, I, 10. (Scythia).
 Segusa, II, 33; (Susa). Saalf. Segusio, Segusium.
 Sempte, II, 59. Bél. o. c. p. 68: Sempthe.
 Sentapoulog, II, 58, II, 64. (Senta-polug).
 Seo, II, 69, II, 80. (Seó):
 Servia, II, 68, Saalf. Moesia Superior-Servia.
 Seyo, II, 19; (Sajó). Saalf. Saunius.
 Sibia, I, 5; (Sevilla). Saalf. Sevilla.
 Sibinicum, I, 7 (Sebenico). Saalf. Seviun.
 Sicambria, I, 10, (Sicambria).
 Simbourg, II, 11 (Siebenbürgen, Erdély). Saalf. Septem Castra.
 Situatus, II, 47; (Žsitvatő). Ap. Saalf. non occurrit.
 Soldanus, II, 29. (Szuлтán).
 Spaletum, I, 7; (Spalato). Saalf. Spalatum. Spalatrum.
 Strigonium, II, 56; (Esztergom).
 Strigoniensis porta, II, 36. (esztergomi kapu):
 Strozburg, I, 5, II, 33; (Strassburg). Saalf. Strateburgum.
 Suevia, II, 24; (Sváborgsárg).
 Supronius, II, 45; (Sopron). Saalf. Sempronium.
 Symigiensis, II, 36; (Somogyi). Bél. p. 174: Simeghiensis.
 Symigium, II, 22, II, 31; (Somogy). Bél. p. 180: Simigium.
 Talna, II, 68; (Tolna). Bél. o. c. p. 173: Tholna.
 Tarnokuolg, I, 3; (Tárnokvölgy).

*) Bél. o. c. p. 48: Posonium, nonnullis Pisonium.

- Tarsia, I, 2; (Tarsia):
 Tata, II, 19. (Tata); Bel: o. c. p. 94:
 Dotis, Data.
 Taurina, II, 33; (Turin) Saalf. Tau-
 rinum.
 Temes, II, 62. Saalf. Temessus. Bél.
 p. 254: Temesvariensis c.
 Terra laboris, I, 9; (Terra di lavoro).
 Terrestrina, I, 7; (Trieszt). Saalf.
 Tergeste Tergestum.
 Tervisum, I, 9; (Treviso). Saalf.
 Tarvisium.
 Themeswar, II, 97. Saalf. Temes-
 varia. Bel. o. c. p. 258. Temes-
 varinum.
 Thogata, I, 2. (Togata).
 Thocoyd, II, 58; (Tokaj). Saalf.
 Tocaium, Bél. p. 204: Tokajnum.
 Toxun, I, 3, II, 11; (Taksony).
 Tragura, I, 7; (Trau). Saalf. Tragu-
 rium.
 Traysama, II, 44; (Trasen). Saalf.
 Trigisaunus.
 Trenchen, II, 64; (Trencsén). Saalf.
 Singőne.
 Treverense territorium, II, 33.
 Trinchnius, II, 96, II, 102; (tren-
 cséni). Saalf. Trentschienensis.
 Tulna, I, 3; (Tolna). Bél. p. 173.
 Tunisium, II, 29; Saalf. Tunesium.
 Turda, I, 3; (Torda).
 Tyhon, II, 49, II, 51; (Tihány).
 Tyscia, I, 3; I, 10; II, 58; II, 62;
 (Tisza). Saalf. Tibiscns. Bél: p.
 12: Tibissus, Pathyssius, Tibisia.
 Umsoer, II, 62; (Omsó-ér).
 Ungaria, II, 43; (Magyarország);
 Ung, II, 62; Saalf. Comitatus Ung-
 hensis.
 Uylac, II, 88; (Ujlak): Saalf. Bo-
 nonia. Milatæ.
 Vacia, II, 58; (Vác). Saalf. Vacia-
 Vazia. Bél: Waczia.
 Vach, II, 58. (Vác).
 Vaciensis, II, 90. (váczi).
 Varad, II, 62. Saalf. Varadinum
 maius.
 Variadiensis II, 90. (váradi).
 Varkun, II, 51, II. 65; (Várkony).
 Vatha, II, 67;
 Veneciæ, II, 88; (Velence).
 Vercellina, II, 32; Saalf. Vercellæ.
 Verteshag, II, 50; (Vertéshegy).
 Vesprimensis porta, II, 36; (vesz-
 prémi);
 Vlaccus, I, 6, I, 10; (oláh). Saalf.
 Valachi.
 Veyzimbürg, II, 45; (Veissenburg).
 Saalf. Alba Regia.
 Vyssegrad, II, 98; (Visegrad).
 Wag, II, 39; (Vág). Saalf. Vagus-
 Waga.
 Waltha, II, 33;
 Wazunburg, II, 22: (Wasserburg);
 Saalf. Aquunburgum.
 Werbulchu, II, 18; (Vérbulcsú).
 Westnempti, II, 45; (Vesztet-német).
 (cfr. Ferlorum peyer, II, 45;).
 Willelmus, II, 64;
 Yadria, I, 5; (Adria).
 Ydropolis, II, 34; (Idropoli).
 Ysmacum I, 5; (Eisnach): vid. s. v.
 Ismacum.
 Ytalia, II, 88; (Italia).
 Zaah, II, 102; (Zách).
 Zaar Ladislaus, II, 14, II, 24; (Szár
 László).
 Zador, II, 66; (Zara); Saalf. Jadera.
 Zadariensis, II, 66; (Zárai).
 Zala, II, 50, II, 58; (Zala).
 Zalonkemen, II, 56; (Szalánkemén).
 Zamur, II, 48, (Zámos).
 Zava, II, 56; (Száva). Saalf. Savus,
 Sawa.
 Zarholm, I, 3; (Szászhalom).
 Zekul, Zekuli, I, 10; (Székely).
 Zelice, II, 50, (Zelice).
 Zelyz, II, 53. (Zeliz).
 Zemlen, II, 73, Zemlyn, II, 65;
 (Zimony). Saalf. Malavilla.
 Zeurin, II, 103; (Szörény). Saalf.
 Severinum: Bél: Severiensis.
 Zabolcs, II, 14; (Szabolcs). Saalf.
 Comitatus Szaboltensis.
 Zolium, II, 103; (Zólyom). Saalf.
 Comitatus Zoliensis.
 Zomus, II, 55. (Szamos): Saalf. Sa-
 mosius.
 Zuatupolug, I, 10, II, 13. (Senta-
 poulog).
 Zugzard, II, 52 (Szegszárd).
 Zultán, II, 59. (Zoltán).
 Zygefen II, 58. (Szigetfő).
 Zyngota, II, 58. (Czinkota).

ARTURUS NEGOVETICH.

DE I. M. BRUTI HISTORIAE HUNGARICAE LATINITATE.

Exhortationibus Aem. *Thewrewkii* de Ponor et Ant. *Bartalii*, quas ii viri doctissimi latinitatis scriptorum Hungarorum investigandæ et elaborandæ causa ad philologos patrios direxerunt¹⁾, diligenter consideratis, ut ego quoque viribus meis exiguis operæ perficiendæ²⁾ adessem, Bruti³⁾ latinitatis demonstrandæ consilium inii. Qui genere Italicus, quamquam alienus ab eo incepto videtur, quod latinitatem scriptorum Hungarorum exquirendam proposuit, attamen cum magnam ætatis suæ partem apud nos egerit et Hungariæ historiam⁴⁾ litteris persecutus sit, scriptoribus infimæ latinitatis Hungaricis iure adnumerari potest.

Pro nostro proposito neque syntaxim, neque orationem Bruti latinitatis tractare in animo est, nam constructione ambituque verborum vel maximos suæ ætatis scriptores valde is superat. Fuit enim magna eius facultas in dicendo, ita ut ubertate verborum et quod integritatem, elegantiam ornatumque orationis attinet, equidem paucos ei pares esse iudicem. Quod tu quoque minime dubium habebis, si orationem eius expedite et facile currentem numero-seque cadentem reputaveris.

¹⁾ Cf. «Egyetemes Philologiai Közlöny» VII. pag. 112. Ibid. XII. pag. 380.

²⁾ Tria adhuc huiusmodi opuscula in lucem prodita sunt: Ant. *Bartal*: «Diplomatarium relationum reipublicæ Ragusanæ cum regno Hungariæ» E. Ph. K. XII. 380—391. — I. *Uhlarik*: «Anonymus latinsága» a. 1889.; — Ant. *Bartal*: «Magyar jogtörténeti emlékek.» E. Ph. K. XIV. 394—402.

³⁾ De vita et operibus I. M. Bruti luculenter egit Fr. *Toldy* in editionis suæ præfatione, pp. I—LXXXIV.

⁴⁾ Brutus János Mihály «Magyar históriája» 1490—1552-ig. A magyar királyi egyetemi könyvtár eredeti kéziratából a szerző életével közli *Toldy Ferencz*. — I. kötet: II. Ulászló király országlata. — II. kötet: II. Lajos király trónralépésétől 1537-ig. — III. kötet: (*Nagy Ivántól*) 1537-től Egervár ostromáig 1552-ig.

Annotationes meæ et emendationes in Appendice sunt enumeratæ.

Leges dicendi præceptaque grammaticorum semper in oculis habens, tantum raro ordinibus verborum novis, a latine dicendo parum declinantibus Brutus est usus, sicuti *inter se* serere sermones (III. 280, 5)¹⁾ sive *cum aliquo* serere sermonem (IX. 68, 8) pro *alicui* serere sermonem, — *auribus* insusurrare (II. 184, 9) pro *in* sive *ad aures* i. (cf. V. 22, 33: ea vero *in pronas aures* ad sua mala insusurrabantur), — mulieres *uterum* gestantes (X. 155, 22) pro *partum in utero* gestantes, — *edere* documentum (III. 303, 5) pro d. *dare*.

Vocabula et dicta e lingua Latina in Hungaricam inducta vel similiter expressa diligenter investigantibus hæc nobis digna commemoratu videntur:

I. 70, 29: de suo *iure decedente* = elállván jogától.

II. 238, 18: *iuxta dies* noctesque, cf. *nap nap mellett*.

II. 243, 3 sqq.: Raro tam opportunam occasionem oblatam tetrum²⁾ monstrum a Christianorum populorum *cervicibus deiiciendi*. Ap. nos: *lerázni nyakáról*.

V. 235, 25: Vngaris *rem esse cum* hoste potentissimo, cf. *véle van dolga*.

VII. 296, 4: *legislator* = törvényhozó.

VII. 319, 17: *subit animum* = észébe jut.

IX. 27, 9: *partes* = pártok, sive *párt* (XI. 199, 31).

IX. 29, 33 et passim: *per se* = persze.

X. 77, 22: pertinacius septentrionibus *tenentibus*, idem ac: makacsúl *tartottak* a szelek. — XI. 196, 7: diutius opinione *tenentibus* imbribus.

X. 144, 4: *syrtes* = szürtek.

XII. 235, 18: arrepta falce, quæ *venerat ad manum*, cf. *keze ügyibe akad*.

Vocabula, quæ tantum apud Brutum occurrunt, i. e. in nullis glossariis inveniuntur, e fontibus his hausta sunt:

a) *verba ducendo vel derivando*, ut dilectitia (I. 134, 33), perinque (IV. 451, 5), subalbicare (VIII. 352, 18), interamnensis (VIII. 422, 21), pireite (IX. 251, 17);

¹⁾ In citatis libros, paginas et lineas signavi.

²⁾ Litteras æ et e, y et i, œ et e etc. a scriptoribus sæculorum sequentium sæpe commutatas esse nil quid mireris.

b) *verba componendo*, ut *peropulentus* (V. 8, 24 et passim), *semitransfuga* (VII. 272, 14), *prorex* (IX. 19, 18), *semicapta* (X. 95, 30), *semidiscere* (XI. 195, 17), *perictus* (XI. 205, 18), *contrasentire* (XI. 209, 15), *bellidux* (XI. 222, 11), *expernoctare* (XI. 229, 5), *rectane* (XIII. 390, 3);

c) *barbara verba in linguam Latinam inducendo*, ut *banus* (VII. 310, 6), *visirii* (VII. 355, 23, — IX. 54, 8), *alla* (VIII. 364, 30), *nasades* (VIII. 387, 15), *martalocii sive martelosii* (X. 80, 6), *huzarones* (XI. 219, 9), *bassa* (XI. 237, 33; *passa* 474, 9), *Ianniceri* (XI. 245, 21), *birous* (XII. 314, 12), *ciausii* (XIII. 359, 13), *haidones* (XIV. 419, 11).¹⁾

Restat nunc, ut *rationem* in Bruti latinitate pervestiganda a nobis secutam breviter commemoremus.²⁾ Ex iis, quæ supra dicebantur, efficitur, ut in opusculo hoc nostro tantum pars Bruti latinitatis *lexicographica* fusius tractetur. Qua in parte seorsim et de vocabulis Latinis, quæ apud scriptores mediæ ævi latius patent et de vocabulis novis ab eiusdem ævi scriptoribus usurpatis et quæ tantum apud ipsum Brutum occurrunt, actum est. Sequitur, ut tota dissertatio sit in tres partes divisa, quibus »*Index nominum propriorum gentium et locorum*» accedit, ut eis quoque, qui magis ipsam historiam a Bruto scriptam spectent, aliqua ex parte satisfaciam. »*Appendicem*» denique, in qua errata et corruptelæ editionis principis afferuntur, opusculo adiunxi.

¹⁾ Quibus de vocabulis plura in parte III. afferentur.

²⁾ Quibus usus sum opera sunt hæc: Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis auctore C. Dufresne, dom. *Du Cange* e. q. s. Parisii. — Totius latinitatis lexicon opera et studio *Aegidii Forcellini* e. q. s. Prati, MDCCCLXV. — Ausführliches lateinisches Handwörterbuch, ausgearb. v. *K. G. Georges*. Leipzig, 1880. — Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen von *F. Diez*. Bonn, 1878. — Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik mit Einschluss des älteren Mittellateins, herausgegeben von *Eduard Wölfflin*. Leipzig, I—VI. Jahrg. — Deutsch-Lateinisches Handbüchlein der Eigennamen aus der alten, mittleren und neuen Geographie von *Dr. G. A. Saalfeld*. Leipzig, 1885. — Compendium Hungariæ geographicum ad exemplar notitiæ Hungariæ novæ historico-geographicæ *Matthiæ Bel*, Posonii et Cassoviæ, 1777., — aliaque lexica, opuscula et dissertationes.

I. VOCABULA, QUÆ LATIUS QUAM APUD SCRIPTORES AUREÆ ÆTATIS PATENT.

agitatio (equorum) II. 222, 2, idem ac *lóverseny*, productum ab agitando, sicut a. fluctuum, a. lecticæ, corporis, mentis, animi etc., nec ullo tamen loco cum vocabulo equorum coniunctum reperitur.

albani XII. 309, 27 ab Alba Regalis (= Sz.-Fehérvár) székes-fehérváriak.

bullæ aureæ VIII. 411, 15 significat imperii formulam a Carolo IV. Cæsare descriptam, est igitur aliud ac in decretis Andreæ regis legitur. Cf. Du Cange s. v. Bulla.

cancellarius IX. 4, 2, ubi St. Verboëtius dicitur regni cancellarius, id est qui notarii munus apud regem obit, igitur minime cum significato a scriptoribus ecclesiasticis usurpato permutandum est.

cauda XI. 247, 5: «locare tormenta loco idoneo ad verberanda mœnia iubet, cratibus humo refertis dissimili corbium forma, quas caudas vulgo *milites* vocant».

corona I. 114, 9, idem ac *diadema* regium (I. 82, 5) sive sacrum diadema (I. 83, 3). *Corona regia* quoque legitur V. 32, 15. De corona aurea v. Du Cange Glossarium s. v. *corona aurea*, ubi illam dicit coronam auream, qua Romæ a summo pontifice donatur, tamquam Imperator. Coronam a Bruto allatam Silvestrem II. papam regi nostro Stephano I. donasse constat.

exul X. 105, 16 «ut res per Vngaros exules ageretur», id est per eos, qui sunt *extra muros*, non in ipsa urbe.

facere XIII. 382, 30 «nobilitate ad reginam faciente» id est reginæ *partes sequente*, quæ significatio producta est a significato *factionis*, quæ passim legitur.

falco VIII. 477, 9 est apud veteres nomen avis ex accipitrum genere, quod ungues more falcis habeat introrsum flexos (cf. Lex. Forcell. s. v. falco); ap. Brutum falcones sunt *minora tormenta*, ut vulgo milites vocant. Quibus de falconibus hæc tantummodo dicuntur; «Nam hostes præter alia genera telorum, minora tormenta, quæ vulgo milites *Falcones* vocant, in subeuntes de loco

superiore directa habebant, ut raro ictu frustrarentur». Neque D. C. his plura de falcone dicit: falco *lanceae species*, ad modum falcis recurvæ; non ad tegendum, sed ad nocendum apta. Cf. *Diez*, s. v. *falcone*.

fistula ferrea VIII. 411, 31 et passim. Est genus tormenti bellici, e quo glandes plumbeæ emittuntur. Apud Brutum plerumque cum aliis tormentis allatum invenitur, ut XI. 251, 28, — XI. 252, 26 etc.

graecus IX. 17, 29 attributum ad vocabulum superstitionis quasi proverbialiter usurpatum, ut apud nos *muszka barátság, török átok* etc.

levidius XI. 202, 12 «nam in colle posita (Alba Julia) sensim levidius se in planiciem demittente, olim ad amnem usque Marusium pertinebat». Ap. Forcell. legimus lividius = *suboscure*.

manare XII. 293, 5 id est parum *declinare* eltérni, különbözni.

mortarium XII. 294, 8 «in his erant — ait Brutus, — quæ vulgo *ob formae similitudinem* mortaria vocant, quibus lapideas pilas trecenta pondo atque eo amplius deiciebant». Latius et fusius de mortario, genere tormenti bellici, tractatur ap. D. C. s. v. *mortarium*. Cf. *Diez* o. c. p. 217. s. v. *mortajo*. Ap. Valach. *mozériu*, unde ap. nos: *mozsár*.

multus XI. 270, 1 dicitur vir, qui vires plurimas aliquid efficiendi sive auctoritatem maximam habet.

piratica III. 283, 32 «multi qui insedissent publica itinera, piraticam fecissent . . .» *Piratica* proprio sensu est piratarum ars et vita, — deinde, ut D. C. ait, non solum est deprædatio marina, sed omnis felonia super mare aut infra magni Amiralii iurisdictionem perpetrata. Ap. Brutum significat raptorem, prædonem sive latronem.

plectere (capite) IX. 38, 4 idem ac capitis *damnare*, quo sensu ap. scriptores ævi sequioris passim occurrit.

pulcherrima (occasio) XI. 196, 1 idem ac *opportunissima*.

pyxis (pixis) IX. 47, 19 «quousque pixidis globo interiit,» — XII. 304, 9 «oppletas pyxides tormentarii pulveris», — XII. 335, 20 «præter tormentarias pixides» sqq., — XIV. 455, 33 «insertis parvis fistulis, quas vulgo, non male, quod pugno (!) gestantur, pyxides vocant». *Pyxis* proprie significat vasculum e *buxo* excavatum a πύξος, *buxus*. Ap. Brutum est species machinæ bellicæ, ut

apud plures scriptores ævi medii, qui in Gloss. D. C. commemorantur.

sacerdotium XIV. 418, 32 idem ac *episcopatus*. «Agriense sacerdotium inter cætera Vngariæ, quæ et multa sunt, et luculenta, secundum Strigoniense princeps dignitate atque opulencia habetur».

siculi III. 299, 27 et passim, idem ac *székelyek*.

suffulcio V. 43, 20 proprie est subtus fulcio, sustento; ap. Brutum legitur: «cum enim grandis iam natus quodam die suffulta veste Ponticorum murium pellibus, quas zibellinas vocant, prodisset e. q. s.» Habet igitur significationem ornandi sive intus muniendi.

venalis (lingua) I. 78, 7 «hi palam regionum turpes assentationes et blanditias exsecrati, non regi eos gratificari, sed suo temporis servire contendebant, venalis linguæ homines et qui haud gratis de re tanta serere sermones in foro ac frequenti adeo regia auderent.» Cf. I, 111, 13 «turbulento hominum genere, qui venali lingua addicta potentibus hominibus populum... ad inferenda patriæ impia arma... adhortantur.» Unde hoc vocabulo linguam blanditiis refertam significari facile apparet.

vis (temporis) IX. 36, 13 idem ac circumstantia, ratio, conditio temporis etc. «Tria — ait Brutus — hæc imprimis spectari consuevisse et quibus esset tributum imperandum et qui imperaret et quæ temporis vis esset, cum ad ad confectionem tributi conferri oportet.»

II. DE VOCABULIS A SCRIPTORIBUS SEQUIORIS ET MEDII AEVI USURPATIS.

alla VIII. 364, 30 «vox est dei immortalis vim maiestatemque afferentium» (ap. Turcos). *Allah* quoque scribitur.

archibusus VIII. 373, 19 «erat Ianizerorum delecta manus, qui fossa et vallo muniti, fistularum crebris ictibus, quæ *manuallia tormenta* (archibusi vulgo *militēs* vocant, in eo militiæ genere maxime exercitati) efficiebant, ne e. q. s.» Quo modo autem hoc tormenti genere utebantur, minime certum nobis videtur.

archiepiscopus I. 9, 12 et passim. Persæpe hoc vocabulum

apud scriptores ecclesiasticos occurrit et *summum Episcoporum* significat; ap. nos : *érsek*. Inde *archiepiscopatus* ap. Bonif. epist. 63.

argentarium VII. 293, 10. Proprie est locus, in quo argentea vasa reponuntur; eodem sensu ap. Brutum : «distractum sacrum argentarium (sc. ab avaro milite)» e. q. s.

asserculum XIV. 455, 29 deminutivum ab *assere* : *parvus asscr*.

banus VII. 310, 6 = *bán* ap. nos; hoc nomine praefecti provinciarum appellantur, dicit Brutus de F. Batthyano Croatorum bano.

cardinalatus passim, est dignitas cardinalis. De cardinalibus copiose actum est ap. D. Cange.

catholici V. 69, 26 = fidem catholicam profitentes.

coenobium XIV. 430, 22. «In interiore arce religiosorum hominum *sacra domus*, quam coenobium vocant et carcer, damnatorum hominum custodia ab (!) varia facinora inclusus atque hic quidem in propugnaculi formam exstructus» e. q. s. Inde : coenobialis, coenobiosa etc. V. ap. Sittl : Archiv VI. 115.

colubrina XIV. 442, 30 est genus tormenti, de quo autem nil nisi nomen a Bruto affertur : «Tria quidem muralia (tormenta) advexisse dicuntur, quarum (!) singula pilas quinquaginta pondo iaciebant, tum quas colubrinas vulgo *milites* vocant, ingentis emissionis omnes» e. q. s.

coronatum VIII. 413, 7 est nummi genus; D. C. ait id esse nummum aureum ducum Burgundiæ et comitum Flandriæ. — *Koronás tallér* vulgo appellatum est.

Christus, christianus crebro occurrunt.

cratitium (opus) XI. 251, 13 : «*corbes* cratitio opere», — XIV. 428, 10 : «*muro* exstructo cratitio opere.» Est hoc vocabulum adiectivum a *crates* et significat ex cratibus factum, ut cratitii parietes, qui cratibus insertis fiunt, scil. asseribus arrectis et transversis (Forcell.).

cucullatus XII. 325, 12 «Iovius ait multos sacros ordines professos, quos ipse *inter seria ludens* cucullatos sacerdotes appellat, impigre aut faciendo opere, aut pugnando operam navasse ait.» Ap. alios scriptores tantummodo de rebus dicitur, ut vestis cucullata, saga cucullata etc. Ap. D. C. hæc legimus : «Cucullati appellati S. Aemilianus confessor et Petrus Abælardus ab aliquot scrip-

toribus» e. q. s. *Cucullarius* in Gloss. Trev. Graff, II. 804 (in Etym. Wörtl. von Diez p. 365.) s. v. *cogolária*.

Cucullatus est *cucullum habens*.

dapifer VI. 177, 7 idem ac *σιτοφόρος* *dapes* ferens. Magister *dapiferorum* = főétekfogó.

decimare VI. 204, 12. In re militari *decimari* legiones dicuntur, quando *decimus quisque supplicio afficitur* ab imperatore, sorte ducta, cui contingat (Forcell.). Nos dicimus: *megtizedelni*.

expergefacti III. 257, 23 idem ac *surgentes*: «cur non vere aliquando *expergefacti* efficerent, ut» e. q. s.

fenestrare XII. 299, 1 idem ac *fenestram facere*.

florenum IX. 73, 10 est nummi genus, de quo hæc ap. D. C. legimus: «Floreni, monetæ aureæ *Florentinorum*, quorum octo unciam conficiebant. In una horum parte insculptus fuit *flos lilii*, unde monetæ nomen inditum. Hinc fere monetis aureis cæteris Floreni indita appellatio.» Cf. Et. Wörterb. s. v. *fiorino*. Ap. nos: *forint*.

formator V. 5, 26 qui format, sive regit, dirigit.

fulcimentum XI. 275, 2 ap. nos *támasz* «cuius (scil. Solimanni) unum maximum *fulcimentum* ad stabiliendum tantum imperium positum est» e. q. s.

intersecare XI. 202, 14 compositum ex *inter* et *secare*: «*Marusius*, qui *planiciem* *intersecat*.»

iubilæus (annus) I. 130, 15 «ac Iulius quidem pontifex, per speciem gerendi sacri belli, callido consilio moliens in Venetos arma, *iubilæi* annum a Bonifacio octavo in annum centesimum, mox in quinquagesimum ab aliis, postremo in XXV. ab aliis redactum in *decimum* revocarat» e. q. s. Est vox Græca (ἰωβηλαῖος sive ἰωβιλαιός) ex Hebraica, qua annus quinquagesimus ap. Hebræos expressus est. Plura sis legas ap. Forcell. s. v. *iubilæus*. *Jubileum*, *jubilálni* etc. ap. nos quoque persæpe usurpantur.

lucta II. 222, 2 a luctando = *bajvivás* ap. nos. Cf. *Luc. Cag.* 250, 7: *luctam* gerere. Ap. ital.: *lutta*, *lotto*.

manuarius VII. 307, 17 idem ac *manualis*; tormenta *manuaria*. Cf. Diez. o. c. p. 383 s. v. *mannaja*: im mlatein *manuaria* synonym mit *dextrale*.

mus ponticus I. 117, 13: «Vngarorum pretiosis vestibus induti, quas suffultas aut pardorum, aut ponticorum murium pellibus» e. q. s. Cf. IX. 64, 6: «vestibus duabus ex holoserico villosio

purpurei coloris auro distinctis, totidem pictis Damasceno opere et Zibellinis pellibus, quas nonnulli certis adducti coniecturis putant ponticorum murium esse.» Est ap. nos — ait Forcell. — *hermellini*, pilo albo et mollissimo. V. etiam v. *zibellina* (III.). Hermellinus, herminiae sive arminiae quoque pelles ap. alios. Cf. Diez. o. c. p. 26.

mutilatio I. 88, 8 idem ac *mutatio*, mutilitas, actus mutilandi.

opificium I. 86, 7: «cum eius maior pars, labore diurno atque urbanis opificiis alerentur.» Est igitur idem ac *labor*, non laboris sive operis confectio, ut a scriptoribus compluribus usurpatur.

paropsis VIII. 377, 18 «p. aqua referta» est *patina*, proprie quadrangula, ap. Brutum cuiuscunque formæ.

pernicio XI. 217, 24 est *inflammatio*, ap. nos : *gyuladás*. Ap. alios scriptores tantum in num. plur. hoc sensu occurrit.

protonotarius I. 47, 17: «protonotarios quos appellant, qui ius regi dicenti præsto esse consueverunt.» Ap. nos : *itélőmester*.

p. D. C. est *primus inter notarios*, sive summus cancellarius; deinde commemorantur protonotarius τοῦ δρόμου, p. thematis, p. in ecclesia Constantinopolitana (πρῶτος τῶν πατριαρχικῶν Νοταρίων), p. Apostolicus etc. sed neuter eodem sensu ac ap. nostrum usurpatur.

purgatoria VIII. 373, 9: «porta, quam vulgo *Burgthor*, hoc est castrensem portam appellant (Iovius *detorto nomine* purgatoriam vocat)» e. q. s.

resanari XII. 315, 12: «quid vero inconsultius, quam earum rerum retinendarum causa, quarum iacturam spes esset posse resanari, facere cum iis ipsis salutis et vitæ iacturam?»

sabulosus XII. 319, 18 «solum sabulosum» id est *sabulo abundans*. De vocabulis, quæ -osus exeunt, subtiliter disputavit Schönwerth-Weyman in Archiv für lat. Lex. V. pp. 192—222.

sphaerula XIV. 452, 20 est deminutivum a sphaera, ap. nos : *golyó*, *löveg*. Apud ital. perula, perla, quod Diez o. c. p. 241—242 cum sphaerula non facile conferri posse iudicat.

stoliditas XIII. 414, 29: «eum infra bestiarum stuporem stoliditatemque habendum, quæ nunquam eo redire, ubi semel offendissent, consuevissent.»

strata XII. 337, 22 est *via strata* ap. sequioris ævi scripto-

res, ait Forcell. Ap. nostrum est ipsa *urbs*, quæ stratis (viis) abundat. Strada, estrada ap. ital. Cf. Diez o. c. p. 309—310.

suborior III. 413, 31 idem ac *orior*, *exsurgo* etc.

sultan III. 328, 2 est Imperator Ottomanorum.

superinduco XIV. 429, 14 idem ac argilla oblinere, insuper adiacere etc.

sutrina XI. 271, 33 «aut in fabrica, aut in sutrina, aut in opere rustico vitam agunt.» Sequitur, ut non solum sutoris, sed cuiusvis etiam opificis officinam significet.

tormentarius (pulvis) V. 83, 23 a tormento (tormenta: S. Brandt in Archiv V. p. 286 sqq.) idem ac *pulvis igneus* (cf. V. 104, 13) sive *p. sulfureus*, ap. nos: *puskapor*. Deinde *tormentarii* ap. nostrum occurrunt (XII. 298, 21): «qui igni tormentis admovento operam subministrant.» Quod vocabulum in nullis glossariis legitur, itaque pertinet ad caput sequens, ubi iterum allatum erit.

ustio VIII. 371, 28 ab urendo = *égetés*: «ut langentia corpora gravioribus morbis non solum lenioribus remediis, sed ustione etiam et sectione alentur.»

usurpator X. 89, 21 «regni usurpatores» id est qui nullo iure regno utuntur.

vaivoda VII. 226, 18: «v. Transilvaniae» (etiam VII. 275, 12), — VIII. 386, 26 sqq. «ut cum Cassono Voivoda atque equitum ala rei militari præesset,» — VIII. 387, 3 «quibus Numin Voivodam iusserat præesse» etc. Cf. D. C. s. v. *Vaivoda*: «Vaivoda, Voyvoda Dalmatis, Croatis et *Hungaris* est exercitus ductor hodie vero promiscue pro quolibet exercitus vel ordinum ductore accipitur, ut ap. Italos *capitaneus*. Voivodæ nomen generaliter significat *Praefectum militum*, quem Capitaneum vulgo vocant. Sed ap. Hungaros, ut olim, sic etiam hodie, duæ sunt appellationes administrationum maximarum, una Bani, altera Vaivodæ. Voivoda vero *praeses* dicitur, loco Regis administrationem habens in aliqua provincia, puta Transilvania, Valachia maiori, Valachia minori» etc. Ap. nos: *vajda*.

veteramentarius (sutor) III. 379, 22 est sutor, qui sarcit.

xenodochium VIII. 413, 33 «qui præessent sacris xenodochiis ad alendos mendicos institutis.» Est igitur locus, quo mendici accipiuntur et aluntur, quo sensu passim ap. scriptores ecclesiasticos legitur.

III. DE VOCABULIS, QUÆ TANTUMMODO APUD BRUTUM OCCURRUNT.

bassa XI. 237, 33 et XIV. 439, 26. Est vox *Turcica*, quæ significat *præfectum* Solimanni aliorumque Turcarum imperatorum. *Passa* quoque legitur XIV. 474, 9.

begus V. 62, 31. *Becrambeius* VIII. 373, 9. *Ianus begus* IX. 54, 8. *Luphtibceus* (=Lufti bég) IX. 53, 17. *Balibegus* (= Bali bég) XI. 189, 3. *Bellerbeius* (= Begler bég) XI. 239, 21, cf. *Belerbegus* XIV. 442, 3. Hæc quoque vox *Turcarum* est et significat *ministerium* Regis sive Imperatoris Ottomanorum; deinde *suffectum* alicuius regionis, sicuti *Balibegus* Budæ *suffectus*, denique *ducem* Imperatoris. — *Bekus* legitur VIII. 393, 16: Mahemet *Bekus*. XIV. 441, 19: *Arczlambekus* (= *Arszlán bég*).

bellidux XI. 222, 11 et XII. 319, 2 idem ac *belli dux*; est compositum ad formas vocabulorum: *bellifer*, *belliger*, *belligerator* etc.

birous XII. 314, 12 est vox *Hungarica* idem ad *bíró*. «Iam nostri — ait Brutus — Albam advenerant et de totius belli gerendi ratione consultabant, Albæ *magistratu* præsentē, quem Vngari *biroum* vocant» e. q. s.

ciausius X. 158, 2 et XIII. 359, 13 est vox *Turcica* (idem ac *csausz*), quæ *internuntium Regis* significat.

contrasentire XI. 209, 15 est compositum ex *contra* et *sentire*, idem ac *secus sentire*, ut XI. 209, 33. *Contrasentiens* tantummodo ap. Forcell. occurrit, quæ forma est participii a *contrasentiendo*, absolute adhibita: qui *contra* sentit.

credator XII. 293, 19 «odium vero in optima etiam causa semper pessimus suasor, sive is *credator* odisse, sive qui *persuadere* vult, sive odio habeatur». Est igitur is *credator*, qui *credit* sive *persuadetur*.

despeculari XIII. 388, 25 idem ac *depeculari*, hoc est *furari pecuniam* sive *intercipere*, *supprimere ærarium*.

dilectitia (pecunia) I. 134, 33 «quæ vero cogatur *pellendis* ex Europæ finibus barbaris hostibus». Forma et notio huius vocabuli parum certæ mihi videntur.

exigerare XI. 209, 23 idem ac exaggerare, coacervare, *cumulare*. Compositum ex *ex* et *agger*, ubi *a* ad rationem formæ *exigere* (ex + agere) mutatum est.

expernoctare XI. 229, 5 est decompositum ex *ex* et *pernoctare* (per + noctare). Notio vocabuli elucescit ex ipsa enuntiatione, quæ sic currit: «Edixerat dux, ut in itinere, ubi esset pernoctandum, seorsum Vngari, Germania, Itali castra ponerent, qua in re Vngarorum erat *expernoctare*, mos est, ut alibi diximus, quietem non molli strato, unde amoliri sopitum corpus operosum sit, sed labore et lassitudine virium captantibus».

haidones XIV. 419, 11 est vox *Hungarica*: *hajdúk*, *hajduság*.

huzarones (Vsarones) VII. 315, 29. VIII. 448, 25. VIII. 483, 8. XII. 219, 9. XII. 309, 32. XII. 322, 8. Est vox *Hungarica* idem ac *huszár* et significat manum delectorum equitum (= *huszárság*). Huzarones ap. nostrum ita sunt descripti: «latrociniis milites assueti genus hominum *barbarum* et infidum, non a causa, sed a spe compendii consuevisse sumere et ponere arma, quos homines latrociniis faciendis, quam in bello operæ navandæ aptiores, satis contumeliose Iovius appellat, certe ne ille ipse quidem negat: esse usaronum *infame nomen*, qua nota cur aspergeret nobilissimam gentem, præter odium, quo in omnes capitali flagravat, non Italia natos nulla causa erat» c. q. s. Husarones sunt *equites Hungarorum* rei militaris peritissimi.

ianizeri V. 49, 16. VII. 355, 22. XI. 245, 21, 29. Vox *Turcica*, ap. nos: *janicsárok*, qui delecti sunt *peditum* Turcarum. «Quidquid inest — ait B. — in exercitu Turcarum nervorum et roboris, *Ianniczerorum* (sic quoque scribitur) militia constat, delecti milites e nostrorum descriptione, qui Turcarum imperio parent».

insegne XI. 200, 33 adverbium ab insecnis sive inseguitia. *Insecnis* «Anecdota Helvetica p. 98, 17 (Wölfl. Archiv 1876, p. 255)».

interamnensis VIII. 422, 21 idem ac interamnans sive interamnus, id est locus, qui inter amnes situs est.

mantelosi X. 80, 6. *mantelosi* (*martalocii*) XI. 238, 22 idem ac *martalóczok* ap. nos; montanos Illyrios Brutus ita appellat, qui *latrociniis assueti sunt*.

mazuli XII. 342, 10 est vox *Turcica*, cuius notio e contextu

evidens est: «Reo tamen, quæ pœnæ loco esset ita infamis relicta, inusta nomini fæda ignominia nota, ut in eorum numero haberetur, quibus lege ad urbanos magistratus et militiae honores est aditus præclusus, quo(s) *Mazulos* patria lingua vocant».

nasades VIII. 387, 15. X. 131, 33. Vox *Hungarica*, idem ac *naszád*, cuius notio luculenter tractatur ap. nostrum: «his adiunxerat navales copias atque expedita navigia nonnulla, quæ Vngari *Nasades* vocant», deinde: «Germanus quidem dux fluviales naves ad centum numero comparaverat *mirae velocitatis*, quas *Nasades* Danubii accolæ appellant».

perictus XI. 205, 18 est compositum ex per et ico, «fatali pericti malo» hoc est: malo tentati, malo prostrati.

perinique IV. 451, 5 est adverbium a vocabulo *periniquus*.

peropulentus I. 5, 9. II. 163, 10; 167, 17. III. 385, 22. IV. 427, 31. V. 8, 24. VI. 131, 15. VII. 270, 4. IX. 45, 18. X. 105, 21; 154, 21. XII. 286, 7. XIII. 371, 13; 400, 20. Est compositum ex per et opulentus, idem ac *praedives*, ditissimus, uberrimus.

pireite XI. 251, 17 idem ac piratarum more, piratice.

prorex IX. 19, 18, qui est *pro rege*. Cf. proconsul, prætor etc. Hic Huniades dicitur prorex: «itaque post Ladislai mortem, quoad puer Rex adoleret, Huniades prorex gentis decreto pro nunciatur». Cf. XII. 306, 1: «qui tum prorege civitati præerat» e. q. s.

rectane XIII. 390, 3 est compositum ex recta et ne, ut *superne* ex super et ne.

semicapta X. 95, 30

semidiscere XI. 195, 17

semitransfuga VII. 272, 14

} sunt composita ad rationem formarum: *semicinctus*, seminudus, semirutus, semisomnis etc.

sena XIII. 390, 18 «iubebat instrumenta varia comparari, *senas*, maleos, dolabras, cuneos, fibulas, cochleas» e. q. s. Est igitur instrumentum quoddam ad caedendum sive perfringendum.

subalbicare VII. 352, 18 «conspicatum enim in summo templi fastigio erectum vexillum, quod iam nimia vetustate subalbicabat» hoc est *subalbida erat*. *Subalbicans* tantummodo legitur ap. Varr. *de Gallis*: «oculis ravis ac nigris, palea rubra subalbicanti».

sulphureum

tortentarium

tortentarii

} pulvis

} vide p. s. v. *pulvis*.

visirii VII. 329, 16. IX. 54, 8. XI. 266, 33. Est vox *Turcarum*, qua interiores amici sive ministri Imperatoris vocantur.

zibellina (vestis) V. 43, 19. IX. 64, 7. XI. 269, 22. Vide p. 11. s. v. *mus ponticus*. Ap. nos: *czobolyprémes ruha*.

INDEX NOMINUM PROPRIORUM GENTIUM ET LOCORUM.

A.

- Abdua II. 147, 1. urbs in Apulia; ap. Saalf. non occurrit.
Acangius VIII. 366, 13.
Acelus VII. 220, 13. (Aczél).
Achmates XIV. 421, 4. Achomates V. 90, 33. (Achmed).
Aenobarbus X. 123, 17.
Agria XIV. 425, 3 (Eger).
Agriensis VI. 183, 25 (egri), ap. Saalf. tant. Agria.
Alba Regalis XII. 314, 10 (Székes-Fehérvár), ap. Bel: Sessilis sive Sessoria arx.
Alba Julia VIII. 399, 3 (Gyula-Fehérvár, Károly-Fehérvár), legitur ap. Saalf. etiam Alba Carolina.
Albani XII. 309, 27 (székes-fehérváriak).
Albensis I. 14, 14.
Alexa IX. 24, 15.
Al-Maghiari XIV. 448, 8 est nomen montis ad Agriam.
Altemburg VIII. 366, 10 (Óvár). «Flexum veteribus, ut nonnulli arbitrantur.» Ap. Saalf. ad Flexum (scil. Danubii), Flexum, Ovaria, Ovarium.
Alvincium VIII. 456, 29 (Alvincz). Ap. Bel: Bints, Alvinczium, Binsium.
Almas IX. 31, 13 (Homoród-Almás) in sede Vdvarhelyiensi.
Amurathes II. 270, 15. Amurathus II. 270, 19.
Annassus VIII. 434, 13 flumen in Italia «quem nostri nunc Plavim credunt».
Anglia I. 35, 23.
Antisiodorensse (proelium) II. 186, 26.
Apontius VIII. 445, 21.
Ardecus VIII. 366, 30.
Ariadenus XII. 283, 5.
Artandius VIII. 394, 14 (Ártándi).
Attinaius (Simon) VII. 347, 4.
Auranea I. 5, 17. sacerdotium Aurana seu Vrana, in qua olim sedes erat prioris equitum S. Joannis Baptistæ Auranae». Bel.
Aufmannus (Joh.) XIII. 414, 9.

Auria X. 123, 21.

Avalus (Alph.) VIII. 411, 27.

B.

Bacchitius (Paul.) VII. 272, 23.

Bakithius VII. 315, 28 (Bakits).

Bætica I. 131, 4.

Bacius X. 113, 12 (Baky).

Baiasetes I. 28, 25.

Balaton VII. 241, 31 (Balaton-tava). Ap. Saalf. Sinus Balatinus, Volcæ palus.

Balassius (Franc.) VII. 240, 21. (Balassa).

Balogus (Andr.) XIV. 457, 31 (Balogh).

Bamfius (Joh.) VII. 219, 22. (Baldass.) VII. 272, 20 (Bánffy).

Banatum II. 230, 22 (Bánát). Ap. Saalf. Dacia.

Banocius X. 79, 26 (Bánóczy).

Barcotius X. 148, 12 (Barkóczy).

Bardani XI. 203, 25. Ap. Saalf. n. o.

Bardenses XIV. 446, 3. Ap. Saalf. n. o.

Batha VI. 189, 22 ap. Bel: Batha, abbatia olim d. Mariæ sacra.

Bathor XIII. 410, 27 (Nyir-Bátor), ap. Bel: Bathorinum.

Bathor (Steph.) I. 18, 1. Bathoreus VI. 174, 20. (Andr.) VII. 226, 33 (Báthory).

Batthianus (Franc.) VI. 146, 1. (Urb.) 171, 11.

Batus III. 363, 20 (?)

Bavarus (Rubert). I. 20, 11.

Baxaius (Bern.) VIII. 399, 18 (Baksay).

Bebekianum XIV. 454, 6 (a Bebek).

Bechie XIII. 356, 13 (Beese in comit. Temesvariensi). Ap.

Bel: Betse, Betsche, Betze, Betscheck.

Bechkereke XIII. 356, 13 (Nagy-Becskerek in com. Temesvariensi).

Bekesessus XI. 203, 32 (Békésmegye), ap. Bel: comit. Beke-siensis.

Belgicus II. 222, 6.

Belgradum III. 300, 30 (Belgrád sive Nándorfehérvár). Ap. Saalf. Bellogradum, Alba Græca, Alba Bulgarica, Singidunum, Taurunum. — Ap. Bel: Belligradum vel Alba maris quoque vocatur.

Benedictus (pontifex) I. 36, 24.

Berka (N. Laipanus) VII. 277, 23.

Bericica XIII. 401, 33 (Bereczk in Transilvania). Ap. Saalf. n. o.

Bihorffus XI. 203, 31 (Bihar, comit Bihariensis). Ap. Bel: Bichor.

Bistricia IX. 23, 17 (Besztercze in Transilvania). Ap. Saalf. n. o.

Blactius V. 102, 16.

Blaschus (Ant. Janischus) XIV. 439, 13.

- Bodo (Franc.) VII. 314, 29 (Bodó).
 Boemia I. 21, 22 (Csehország).
 Boemicus IV. 455, 8 (cseh).
 Boemundus V. 70, 6 (cseh). Ap. Saalf. Boemicus, Bohemicus.
 Bonfinius I. 4, 8.
 Bononia II. 151, 20.
 Borbély (Georg). t. III. 473, 23.
 Bornemisza X. 104, 21.
 Borussi IV. 410, 14 idem ac Prussi (poroszok).
 Borysthenes II. 143, 29.
 Bosna V. 53, 26 (Bosznia).
 Bothius V. 102, 30 (Both).
 Brandenburgensis I. 114, 5.
 Brassovia IX. 45, 19 (Brassó). Ap. Bel: Corona, Stephanopolis.
 Britannicus (oceanus) VI. 152, 15.
 Britannus II. 186, 7 (angol, Anglus).
 Brodericus VI. 188, 20.
 Bruggum IV. 421, 21 (Brügge). Ap. Saalf. Brugæ.
 Bruna II. 166, 4 (Brünn).
 Buda I. 13, 11 et passim.
 Budensis I. 3, 8.
 Budahacius (Steph.) XIV. 441, 28 (Budaháti).
 Bulgaria VIII. 452, 15.
 Burgundus II. 186, 6.
 Buslaius (Mos.) IV. 420, 24.
 Byzantium I. 132, 7.
 Caietanus (Th.) VI. 153, 26.
 Callaius (Joh.) VII. 225, 7 (Kál-lay).
 Calvus (Car.) II. 185, 24.
 Camaracense (foedus) I. 131, 4.
 Camers (Laur.) XI. 242, 27.
 Capolnaius (Fr.) XII. 338, 5 (Kápolnay).
 Caransebesium XI. 203, 24 (Karánsebes). Ap. Saalf. Carencebæ. Notare dignum mihi videtur, quod Bel s. v. Caransebesium commemorat: «sunt, qui existimant hic Romanorum olim colonia olim Ovidium in exilium missum habitasse».
 Capistranus II. 209, 17 (Kapisztrán).
 Cassovia VII. 347, 33 (Kassa).
 Carnkowskj IV. 481, 18.
 Carvaialis (Joh.) II. 209, 17 (Karvaly).
 Celia VII. 238, 12 pagus haud longe a Mohacio (Csele ap. nos). Bel: Czelie.
 Cepellia X. 132, 18 (Csepel-szigete).
 Cetinus (Math.) VII. 240, 20.
 Cetricius VII. 227, 18.
 Chuenricus (Christ.) VIII. 489, 11.
 Cheglevithius (Petr.) V. 151, 29 (Keglevich).
 Chüküllum IX. 21, 30 (Küküllő). Ap. Bel: Küküllivarinum a flumine Kochelio (Küküllő).
 Cianadinum XIII. 356, 32 (Csa-

C.

- Cacianerus VII. 322, 8.
 Cæcius (Leon.) XI. 204, 6. (Csécsy).

nád). Ap. Saalf. Morisana ecclesia.
 Cianadiensis III. 375, 5 (csanádi).
 Cibacus (Em.) VII. 226, 24 (Czibak).
 Cibinium IX. 40, 7 (Nagy-Szeben).
 Clissa IX. 52, 13 in Croatia, ap. Saalf. Andretium, Andecrium, Andetrium.
 Colocensis I. 18, 24. VI. 144, 25 (kalocsai) a Coloca, Colozza, Colocza (Kalocsa).
 Colonia I. 41, 4 (Köln).
 Columna (Pomp.) VII. 291, 13.
 Columnius (Prosp.) XIII. 394, 2.
 Comarum VII. 246, 32. Ap. Bel: Comaronium. Ap. Saalf. Comara, Comarnum, Comoronia, Comorra, Crumenum.
 Constantia I. 37, 15 (Konstantz).
 Copitlanseus (Georg.) I. 87, 27.
 Corlatius (Petr.) VII. 227, 8 (Korláth).
 Coronenses IX. 22, 31 (brasóiak).
 Corporanus VIII. 417, 18.
 Cosmus (Medicis) II. 198, 6.
 Corvinus I. 4, 13 (Korvin=Hollós).
 Coveius (Lud.) VIII. 438, 10.
 Cracovia I. 71, 18 (Krakkó).
 Crasso VI. 195, 22 nec ap. Bel occ. (Est rivus haud longe a Mohacio).
 Cremsirium I. 120, 31. Ap. Saalf. Cremesia, Crema, Cremisium.

Pótkötet II. 1890.

Crisium VII. 302, 31 (Kőrös-Vásárhely in Croatia). Ap. Saalf. n. o.
 Croatia I. 6, 27 (Horvátország).
 Croatus III. 371, 6.
 Crosticius (Petr.) IX. 52, 15.
 Csáki (Mich.) XIII. 384, 10.
 Cubitum I. 87, 14 (?) Ap. Saalf. n. o.
 Cursinus (Andr.) VIII. 467, 14.
 Cuspinianus II. 180, 31.
 Cuthnensis I. 39, 6. Ap. Saalf. tantummodo Cutna occ.
 Cŷabius XIV. 430, 31 (Csabai?)
 Cyprius (Hann.) VII. 241, 1.
 Cziczó IX. 21, 32 (Csík).

D.

Dalmatia VIII. 452, 15.
 Damascenus I. 156, 17.
 Dambo arx X. 113, 20 (Dombovár).
 Dantiscum VI. 159, 15 (Danzig).
 Danubius I. 4, 27 et passim.
 Davalus (Ferd.) XIII. 385, 2.
 Deacus (Georg.) XIV. 435, 25 (Deák).
 Delius (Steph.) XI. 267, 27 (Deli).
 Demetrius (Phil.) XIV. 452, 17.
 Deva XIII. 371, 18 (Déva). Ap. Bel: Deua, Devidava. Ap. Saalf. n. o.
 Diod sive Diodum IX. 31, 13. XIII. 264, 5 nec ap. Bel occ.
 Dionisiopolis XI. 225, 32 (Várna).
 Diozegum XIII. 381, 2 (Diószeg)

in com. Bihariensi). Ap. Bel
false scribitur Vj-Oszeg pro
Dioszeg.

Dobo (Steph.) XIV. 435, 21
(Dobó).

Dobozius (Mich.) VII. 248, 6
(Dobozy).

Dracula IX. 16, 27 (Drákul).

Dragfus (Barth.) I. 7, 16. (Joh.)
VII. 227, 14 (Drágffy).

Drencennius (Em.) I. 18, 8
(Trencsényi?)

Dreviczus (Math.) IV. 405, 3.

Dubravus IV. 455, 8.

E.

Ebraimus VII. 329, 16 (Ibra-
him).

Echinadæ insulæ VIII. 452,
2. (?)

Egervizze XIV. 428, 12 (Eger
vize, Eger patak).

Eniedinum XIII. 382, 15 (Nagy-
Enyed).

Erchius pagus VI. 176, 11 (Ertse
ap. Bel).

Erdeodius (Petr.) VII. 219, 26
(Erdődy).

Erdy pagus VI. 176, 8. Ap. Bel:
Erd, alias Hanza-Bég.

Ered XII. 349, 11 (Érd?)

Ezech, Ezeekum VI. 168, 24.
VIII. 468, 18 (Eszék). Ap. Bel:
Essekinum. Ap. Saalf. Mursa
maior, Myrsa, Essecum.

Ezekius (Joh.) IX. 40, 25
(Eszéky).

F.

Feldvarum VI. 178, 20 (Földvár
in com. Tolnensi).

Felmohatium VI. 195, 7 (Felső
Mohács).

Feketeus (Steph.) XIV. 440, 16
(Fekete).

Feraga dux XIII. 374, 11.

Ferisus VIII. 439, 1 (Feriz bég).

Ferrariensis II. 148, 29.

Figedius (Joh.) XIV. 435, 25
(Figédy).

Firleius (Nic.) II. 142, 3.

Flaccus consul IX. 17, 7.

Fogarasium IX. 31, 5 (Fogaras).
Ap. Saalf. et Bel: Fogara-
sinum.

Forgachius, Forgatius XIII. 374,
28. XIV. 439, 11 (Forgách).

Fotiscus (Otto) X. 79, 25.

Franconia VIII. 485, 7. Ap. Saalf.
Francogallia.

Frangepan (Bern.) V. 33, 3
(Frangepán).

Frangipanes (Christ.) VI. 163,
30 (Frangepán).

Fregosius XI. 197, 2.

Fuggeri VI. 134, 31.

G.

Galeatius (Joh.) V. 11, 2.

Gallicia VIII. 452, 14.

Gandala (Anna) I. 25, 17.

Gandavenses IX. 63, 2.

Gara VIII. 478, 17 (urbs in co-
mit. Posegiensi).

Garus (Fr.) VII. 272, 21.

- Gasparithius (Mich.) XIII. 452, 19.
 Gastaldius XIII. 375, 19.
 Genso (Joh.) I. 35, 3.
 Gerebus (Steph.) I. 18, 8.
 Gerendius (Nic.) VI. 167, 15 (Gerenday).
 Gnarius (Fr.) X. 81, 8.
 Gnesnensis II. 142, 4. Ap. Saalf. n. o.
 Gnoscus (Leon.) VI. 183, 21.
 Gothardus (mons) XI. 240, 27. Ap. Saalf. Fanum set. Gottardi occ.
 Græca Alba I. 4, 33. Cf. p. 19, s. v. Belgradum.
 Granvellanus XII. 284, 2.
 Gratium VIII. 435, 29 (Gratz).
 Grittius (Alois.) VII. 329, 16. (Andr.) VII. 229, 22 (Gritti).
 Groffius (Petr.) V. 18, 13 (Gróf).
 Guintzium VIII. 422, 23 (Köszeg). Ap. Bel: Köszög, Gintzium.
 Gulaius (Georg.) XIV. 445, 30 (Gyulay).
 Gurcensis II. 151, 21 (Görzi). Ap. Saalf. Gurca.
 Gyula 473, 14. Ap. Saalf. Julia.
 Hamburgum IV. 421, 21 (Hamburg).
 Hampo (Franc.) VII. 240, 20.
 Hanelus (Mich.) II. 158, 3.
 Heczeianus XIV. 452, 26.
 Heimelbergus (Georg.) VIII. 489, 4.
 Herbestenius (Max.) VIII. 452, 14.
 Herbstulphus X. 140, 8.
 Hermandum VIII. 471, 6 nec ap. Saalf. nec ap. Bel. occurrit. Est oppid. in Slavonia.
 Hernacus (Christ.) VIII. 489, 3 (Csernák?).
 Hessius (Conr.) XI. 218, 13.
 Himbrecurtius IX. 27, 15.
 Homonaius (Fr.) VII. 226, 22 (Homonnay).
 Horvatus (Gasp.) VI. 177, 6. Mich. XIV. 441, 29 (Horváth).
 Horvathinoviczus (Barth.) XII. 339, 15. (?)
 Hunganotus XI. 218, 33.
 Huniades V. 85, 20 (Hunyadi).
 Hussius I. 21, 23 (Husz János).
 Hussitæ I. 37, 10.
 Husthium IX. 22, 5 (Huszt) in com. Maramarosiensi. Saalf. omm.

H.

I.

- Haczakum XIII. 374, 22 (Hátzeg). Ap. Bel: Haczek in Transilvania.
 Hadrianopolis V. 57, 33.
 Hagideus, Hegedus XIV. 449, 14. 448, 9 (Hegedüs).
 Halys V. 53, 24.
 Iachius Balida V. 53, 25.
 Iagello (Lad.) XI. 225, 31.
 Iaicza I. 68, 23. Ap. Saalf. n. o.
 Ianellus X. 175, 17.
 Iaurinum XII. 339, 15 (Győr).
 Illyrii III. 278, 29.
 Iornandes XI. 203, 7.

Iovanzerius VII. 320, 33.

Isabella regina II. 186, 16.

Istvanfius (Joh.) VII. 240, 22
(Istvánffy).

Iuvanka VIII. 473, 25 in Slavonia. (Ivanetz?)

Ivani (Georg.) XIV. 439, 13.

K.

Kamihatius IX. 46, 13 in Croatia (Kamenitz?)

Kapolnaius (Fr.) VIII. 390, 6
(Kápolnay).

Kaproncza VII. 309, 10. Ap. Saalf. Caproniensis Procenus.

Karlacius (Osv.) I. 70, 30.

Karlovicium VII. 309, 19 (Karlócza).

Kaydacz pagus VIII. 385, 26, situm flumen ad Sarviz, nec ap. Bel occurrit.

Keczkes (Paul.) VII. 305, 23
(Kecskés).

Keglevithius (Petr.) VII. 302, 25.

Kemin (Joh.) XIII. 372, 7 (Kemény János).

Kendefius (Joh.) XIII. 372, 8
(Kendeffy).

Kendius (Fr.) IX. 32, 9 (Kendy).

Kerecsenius 473, 16.

Kereputius (Nic.) XIII. 402, 4.

Keresbania XIII. 383, 3 (Körös-Bánya) alias Chrysii Auraria, ut ap. Bel et Saalf.

Kerrles IX. 47, 14. Kyrie eleison ap. Marc. Chron. hist. Hung.

Kinirmezensis I. 18, 7 (Kenyér-

mezei). Ap. Saalf. Campus Panis.

Kinisius (Paul.) I. 4, 13 (Kinizsy Pál).

Kis (Petr.) XII. 384, 10 (Kis Péter).

Kun (Gotth.) Kyn VIII. 402, 19. VII. 346, 16. (Kún Kocsárd).

Kykro XII. 339, 1. Ap. Bel: Csikvár. Ap. Saalf. non occ.

Kyokhaken XII. 339, 6 (Csókakő). Ap. Saalf. Monedulæ Petra.

Kÿs (Ant.) XIV. 439, 17 (Kis Antal).

L.

Lád IX. 47, 23 (Lád). Ap. Bel: Laddum.

Laibaciensis VII. 275, 5 (laibachi). Ap. Saalf. tantummodo nomina urbis enumerata sunt, ut: Aemona, Ema; Colonia Tauriscorum, Laibacum, Lubiana.

Lascanus (Thom.) VII. 348, 15
(Laskay).

Laskius (Hier.) VII. 325, 15
(Laskay).

Lateranense consilium II. 170, 10. Ap. Saalf. non occurrit.

Laurana IX. 52, 13.

Leuchovia I. 5, 33 (Lőcse).

Liectestesius (Sig.) X. 174, 6.

Lincium VIII. 366, 16 (Linez).

Lippa VII. 346, 23. XI. 201, 6
(Lippa).

Lithvania II. 167, 32.

Lodomeria VIII. 452, 15.
 Lodronium VIII. 463, 23. Ap.
 Saalf. n. o.
 Logod VIII. 391, 28 (Logod).
 Ap. Bel non occ.
 Longus (Ant.) III. 383, 10 (Hos-
 szú Antal).
 Losontius (Lad.) I. 18, 8, Loson-
 cius (Ant.) XIII. 350, 7 (Lo-
 sonczy).
 Lublinensis II. 142, 3 a nomine
 urbis Lublini, quod ap Saalf.
 occ.
 Lubregum VII. 303, 1 non pro-
 cul a Dravo. Ap. Saalf. non
 occ.
 Lugas XI. 202, 24 (Lugos).
 Lundensis IX. 7, 29.
 Lusitani V. 13, 20.
 Lutherus I. 38, 5.

M.

Macedonius (Lad.) VI. 167, 12.
 Maier (Joh.) VIII. 488, 30.
 Mailatus VII. 227, 18 (Majláth).
 Maklar XIV. 439, 27 (Maklár).
 Ap. Bel: Makla in com. He-
 vesiensi.
 Mamuthus XIII. 357, 12.
 Marotius pagus VII. 247, 3 (Ma-
 ros ad Strigonium).
 Martivaniecz VII. 309, 7.
 Martonfius (And. et Val.) XIII.
 401, 3 (Mártonffy).
 Marusius XI. 202, 13 (Maros
 flumen in Transilvania). Ap.
 Bel etiam Meriscus et Marisus
 nominatur.

Matricius (Vinc.) XII. 290, 27.
 Mazza Cortonensis XI. 242, 28.
 Meczkeius (Steph.) XIV. 432,
 24 (Metskey).
 Meggesium VIII. 457, 21 (Med-
 gyés in sede Mediensi). Ap.
 Saalf. nominatur hoc oppi-
 dum: Mediesus, Medveschi-
 num, Medyeschinum, Medies-
 sinum.
 Memphiticus I. 56, 17.
 Meraxius (Joh.) IV. 415, 24.
 Mezericius VI. 181, 3.
 Micalogles VIII. 373, 13.
 Mihallius V. 53, 24 (Mihály).
 Mirstembergensis VI. 129, 5. Ap.
 Saalf. non occurrit.
 Misna XII. 281, 20. (?)
 Misnia VIII. 485, 6.
 Modrusum VII. 309, 33. Ap.
 Saalf. etiam Modrusa, Tedia-
 tum.
 Mohacium, Mohacsium VI. 195,
 7. XI. 212, 1 (Mohács).
 Moræus (Phil.) VII. 220, 21.
 Vlad. ibid. (Móré).
 Moronus (Joh.) XI. 215, 3.
 Moschi II. 218, 3 (moszkók,
 muszkák).
 Moscus III. 278, 29 idem ac Mo-
 schus.

N.

Nadina IX. 52, 13. Ap. Saalf.
 non occ.
 Nadlacum III. 391, 6. Nag-La-
 cum III. 362, 33 (Nagy-Lak).
 Nagius (Em.) VIII. 399, 21
 (Nagy Imre).

Nandoralba IV. 419, 7 (Nándorfehérvár). Cf. p. 19. s. v. Belgradum.

Nauritius (Iv.) XI. 218, 7.

Nemethium VIII. 401, 23. [(Szatmár-) Némethi]. Ap. Bel: Nemethi, Nemethum, Nemethinum.

Nemetuivarum I. 9, 32 (Nemetújvár in comit. Castriferrei). Ap. Germanos: Güssingen.

Nemtium XIV. 440, 22.

Neukirchen VIII. 442, 26 Nov-ecclesia.

Niarius (Laur.) XIV. 422, 16 (Nyáry).

Nordous (Alex.) XII. 290, 27.

Norimberga XI. 217, 33 (Nürnberg).

Novadomus (Ad.) VI. 129, 7 (Újlaky Ádám).

Nova villa VI. 199, 22 est pagus ad Mohacium, itaque non est commutandum cum Neovilla, quæ ap. Saalf. reperitur.

Novecclesia, vide: Neukirchen.

Novizolium XI. 204, 19 (Érsekújvár). Aliud ac Neosolium, quo nomine nos Besztercebánya nominamus.

O.

Obemburgensis VII. 275, 8. Ap. Saalf. non occurit.

Oberdanskus VIII. 366, 21.

Oderus (Wolfg.) VIII. 374, 21.

Olomucensis VI. 131, 18 ab

Olomucio I. 64, 26 (Olmütz).

Opaviensis ditio II. 146, 3 ap. Saalf. non occ.

Opoliensis ditio VI. 131, 15. ap. Saalf. occ.

Orbanesius (Andr.) VII. 243, 18 (Orbán).

Ormosdum VII. 305, 15 (Ormósd). Ap. Bel: Ormosdinum. Saalf. non comm.

Orzagg (Fr.) VII. 240, 19 (Ország).

Ozora XII. 339, 21 in com. Tolnensi.

P.

Pachi VI. 183, 5 (Paks). Ap. Bel: Paxum. Ap. Saalf. n. occ.

Palatinus (Phil.) VIII. 366, 29 (Palotás).

Palina (Georg.) VII. 240, 19.

Palotius (Ant.) VII. 226, 22. (Pálóczy).

Palzanus (Petr.) X. 112, 21.

Pannonia II. 206, 13 et passim (Hungaria, Magyarország).

Parisium II. 153, 1 (Páris).

Parlagi (Fr.) VIII. 403, 24 (Parlaghy).

Patocius (Fr. XIII. 350, 6 (Pátócs?).

Paxius (Blas.) VII. 240, 18. Mich. IV. 422, 4 (Paksy).

Pechius (Nic.) XI. 267, 27 (Péchy).

Pechrius (Gabr.) XVI. 427, 2 (Pekry).

Pekri (Lud.) VII. 309, 14 (Pekry).

Penteleum VI. 176, 25 (Duna-Pentele). Ap. Bel. et Saalf. non occ.

Perinnius V. 30, 28. (Petr.) VII. 226, 19. Gabr. VII. 226, 23 (Perényi).

Perusiczius (Gasp.) XIII. 402, 8.

Pestum III. 377, 9 (Pest).

Pestanus III. 377, 10 (pesti).

Pestens (Georg.) VIII. 389, 17 (Pesty).

Petrovithius (Petr.) III. 371, 5.

Petrovicius IX. 42, 16. Petroviti 470, 23. (Petrovits.)

Plavis VIII. 434, 13 est nomen fluminis in Italia. Ap. Saalf. n. o.

Pocamius (Bald.) X. 148, 12.

Podmanicius (Mich.) VII. 240, 23 (Podmanitzky).

Pogibracius I. 38, 14 (Pogyeb-rád).

Poky (Petr.) I. 15, 5 (Puky?).

Porcolabus (Col.) XIV. 452, 17 (Porkoláb).

Poscaius (Bald.) X. 184, 5 (Bocs-kay? Posgay?)

Posgaius (Joann.) XVI. 4, 46, 23 (Bocs-kay? Posgay?)

Posegiensis VIII. 468, 18 (poszegai) a Possega sive Possegia, quam Basianam quoque ap. Saalf. nominatam invenimus.

Praga I. 37, 33 (Prága).

Pribecus (Em.) XIV. 449, 14 (Pribék).

Prinius XI. 191, 16 (Perényi).

Procekius (Joh.) II. 159, 19.

Prussia. II. 146, 2.

Q.

Quinqueecclesiæ I. 13, 17 (Pécs), ap. Bel. Pente quoque dicitur.

Quinqueecclesiensis VI. 167, 12.

R.

Radulus VI. 145, 31.

Raisciaus X. 133, 32 (Ráskay?)

Rakos V. 21, 18 (Rákos).

Rascaius (Gasp.) VII. 225, 6 (Ráskay).

Ratisbona VIII. 408, 13.

Rauberus (Christ.) VII. 275, 7.

Regalis (Alba) v. Alba p. 18.

Reskius (Andr.) VIII. 489, 3 (Recsky).

Revaius (Steph.) VII. 348, 14 (Révay).

Revalius (Fr.) X. 82, 7.

Rhaciani XIII. 402, 4 (ráczok).

Rinco (Ant.) IX. 63, 2.

Rocandulphus X. 84, 12 (Roggendorf).

Roggendorfius VIII. 366, 30 v. Rocandulphus.

Rosemius (Mart.) XII. 283, 23.

Rostanes IX. 58, 24.

Ruffus (Car.) XII. 325, 22.

Rubra-turris XIII. 372, 9 (Vöröstorony). Ap. Saalf. etiam Arx Rubra legitur.

Rubra porta XIII. 374, 21 (Vöröskapu). Nec ap. Saalf. nec ap. Bel. occurrit.

S.

- Sabatia I. 27, 25. Ap. Saalf. n. o.
- Sabesum XIII. 400, 17 (Szász-Sebes). Ap. Saalf. non occ., Ap. Bel. Zabesum.
- Salamanca XII. 290, 32. Ap. Saalf. Salamantica, Salman-tia, Elmatica, Hermandica et Salmantica quoque scribitur.
- Salerius (Amb.) III. 377, 13.
- Samandria IV. 437, 23. Ap. Saalf. non occ.
- Samonium V. 94, 26 est oppidum, quod Belgradum obiectum e regione habet (Zimony).
- San-Margaretha XI. 237, 14 (Szent-Margit szigete). Ap. Bel: Insula Leporum (Nyulak szigete), ins. Beatæ Virginis et Dominicorum insula (Úr-sziget) quoque nominata est. Ap. Saalf. tantum Fanum S. Margarethæ occ.
- Santandrea XI. 231, 11 (Szent-Endre). Ap. Saalf. Fanum Sancti Andrea; ap. Bel. Ros sive Kos.
- Sarcanus (Amb.) VI. 176, 8 (Sárkány).
- Sarospatak VIII. 385, 25 (Sárospatak.)
- Sarviz VIII. 385, 26 (Sárviz flumen trans Danubium).
- Saureus (Laur.) IV. 415, 27.
- Saxones VI. 167, 27 (szászok).
- Sazsebesium IX. 38, 30 (Szász-Sebes). V. Sabesum.
- Scarparia XII. 281, 22 oppid. non longe a Florentia. Ap. Saalf. non occ.
- Scepusius (Steph.) I. 16, 33 (Szepešy).
- Schaubenbergensis I. 87, 23.
- Schidlovitius (Christ.) IV. 415, 27.
- Schonenberg (Nic.) VI. 156, 16.
- Scipecasius (Marius) X. 80, 26.
- Scrofatus (Oct.) XII. 312, 25.
- Sebesius IX. 38, 33. (Sebes-Körös flumen in Vngaria).
- Seredius (Gasp.) VII. 272, 22. (Georg.) XIV. 448, 11 (Serédy).
- Serotinus (Car.) XII. 338, 6.
- Siculus (Ant.) 472, 1. (Nic.) IV. 420, 7 (Székely). Cf. Siculi III. 299, 5 (székelyek).
- Sighetum XI. 219, 5 (Szigetvár). Ap. Bel: Szigethinum. Saalf. omm.
- Simigiensis VIII. 399, 7 (Somo-gyi).
- Sirmiense I. 9. 15 (szerémi).
- Sixum XIV. 432, 22 (Szikszo in com. Abauj). Ap. Saalf. n. occ.
- Soklonses XII. 289, 21 (siklósiak) a nomine Soklos (Siklós), quod est opp. in com. Tolnensi.
- Somliæus (Bathor) IX. 47, 32 (Somlyói) a monte Somlyó, cui — ait Bel — Várhegy nomen insedit.

Soproncza VIII. 386, 3 forma corrupta pro Kaproncza. V. hoc.

Spira VIII. 174, 10 (Speier).

Staladna XI. 203, 15.

Staphileus (Joh.) II. 156, 1.

Statilius (Joh.) VI. 179, 21.

Storambergum VIII. 439, 9.

Strigoniensis I. 73, 28 a Strigonio (Esztergom), quod alias Istropolis et Istrogranum vocatur.

Suchavia IX. 27, 28 (Szucsava).

Szerecen (Joh.) VIII. 385, 28 (Szerecsen).

Szolnokum XIV. 437, 28 (Szolnok) in documentis antiquis — ait Bel — Zoonok et Zunuk scripta sunt.

T.

Tahius (Joh.) VII. 219, 21 (Tahy).

Tajscus (Bald.) X. 184, 5 (?).

Tamisius (Max.) VIII. 412, 14

Tamovius (Joh.) VII. 324, 19.

Tarczai (Georg.) 472, 4 (Tarcsay).

Tarnalius (Jac.) X. 47, 32.

Tarsaius (Nic.) VII. 240, 21 (Tarcsay).

Tata, Thata VII. 299, 26. VII. 246, 32 (Tata). Ap. Bel: Dotis, Data.

Taurunum III. 360, 30 (Belgrád). V. Belgradum.

Telegdius (H.) I. 71, 17 (Telegdy).

Tensinenses II. 146, 12 (?).

Terechius (Val.) VII. 315, 19 (Thewrewk=Török). VII. 272, 20: Terekus, V. 76, 8 Therechius, VII. 225, 6 Törökus, VIII. 390, 9 Törökus legitur.

Themesvarium I. 7, 9. (Temesvár). Ap. Bel: Temesvarinum. Ap. Saalf. Tibiscum, Temena, Temesva, Temesia, Temesvaria quoque leguntur.

Themessa III. 392, 21 (Temes flumen).

Tholna, Tolna VI. 171, 23. VI. 151, 12 (Tolna). Vide annot. ap. Bel, p. 173.

Thomicius, Tomicius (Petr.) IV. 415, 27. II. 142, 11.

Thuringia VIII. 485, 6 (Thüringen).

Tibiscus III. 361, 16 (Tisza). Veteribus — ut ap. Bel legimus — Tibiscus, Pathyssus, Tiscia, Tibisia erat.

Ticinenses VI. 163, 33 a Ticino, quod ap. Saalf. legitur.

Tokaium VII. 311, 26 (Tokaj). Ap. Saalf. Toceum, Tocæa quoque scribitur.

Tomoreus VI. 144, 24 (Tomory).

Torda IX. 30, 31 (Torda).

Totvaragia XIII. 376, 3 (Tót-Váradja ad Lippam).

Transilvania I. 7. 4 (Erdély).

Trencinium I. 124, 18 (Trencsén). Ap. Bel: Trencsen, Trusum, ap. Saalf. Singone quoque legitur.

Truceses (Jac.) XI. 265, 15
(Thrux).

Turrius (Fr.) VIII. 448, 17.
(Tornyos).

Turso VII. 219, 17 (Thurzó).

U.

Ulamanes X. 125, 6.

Ungari I. 3, 3 et passim (magyarok).

Ungaria (Hungaria) I. 127, 3
(Magyarország).

Ungarosaxones V. 27, 11 (magyarosodott szászok).

Ursinus (Jul.) XII. 337. 31
(Medvey).

Uthyesenich (Georg.) IX. 46, 14
(alias Martinuzzi sive Frater).

V.

Vacia I. 8, 4 (Vác). Watzovia
ap. Bel.

Vaciensis VI. 125, 5 a Vacia.

Vaida (Joh.) XIV. 439, 8 (Vajda).

Valachia V. 62, 32 (Oláhország).

Valponium VIII. 473, 20 a
Valpo, sive Iovallio, Ivollo,
quæ ap. Saalf. leguntur.

Varadinum VI. 174, 6 (Nagy-
Várad). Ap. Bel. Varadinum
Maius.

Vardaius (Petr.) VI. 183, 25
(Várday).

Varkoczius XIII. 374, 32 (Bar-
kóczy).

Varsanius (Em.) XIV. 459, 30
(Varsányi).

Vásárhely XIV. 400, 29 (Maros-
Vásárhely) Ap. Bel. Agropo-
lis, ap. Saalf. Zarmizegethusa,
Colonia Szarmizægethusa, Co-
lonia Augusta, Ulpia Traiana,
Augusta Dacica etc. leguntur
(falso scribitur ap. eum Var-
sely pro Vasarhely).

Verantius (Ant.) VII. 271, 10
(Veráncz).

Verbœcius (Steph.) VIII. 389,
17. Scribitur etiam Verbecius
IX, 10, 11. Vorbocius IX. 40,
25. Verbetius IX. 3, 1. (Ver-
bőczy).

Verbosianæ V. 50, 24 urbs in
Illyria. Ap. Saalf. non occur-
rit.

Veroche VII. 311, 18 (Verőcze).
Ap. Saalf. Serota.

Vesprimiensis I. 14, 14 (Vesz-
prémi).

Viglephus (Joh.) I. 35, 19.

Villach, Villachum I. 9, 30. VI.
180, 13. Ap. Saalf. Carnicum
Iulium, Vaconium, Teurnia,
Villacum.

Visegradum VI. 141, 21. (Vi-
segrád). Ap. Bel: Arx alta,
Castrum altum, Altus Lapis
(Magaskő), Vicegrad leg.

Vitéz (Fr.) XIV. 446, 26 (Vitéz).

Vogtius (Gabr.) IV. 415, 27.

Vormatia V. 74, 32 (Worms).

Vratislavia I. 64, 33 (Boroszló).

Z.

Zadornichius (Ambr.) XIV. 439,
5.

- Zalanicius (Joh.) XIII. 360, 3. (Szalánczy).
 Zalcanius (Lad.) VI. 147, 30 (Szalkay).
 Zamlache VII. 305, 18 (Semlin? Szalankemen?).
 Zamos VIII. 402, 4 (Szamos). Ap. Saalf. Samusius.
 Zampheius (Christ.) IX. 73. 7.
 Zatmar VIII. 401, 23 (Szatmár).
 Zechelus (Georg.) III. 299, 27 (Székely).
 Zecius (Thom.) VII. 226, 23 (Szécsy).
 Zegedinum VII. 241, 14 (Zeged).
 Zent-Ersebet VII. 350, 17 (Szent-Erzsébet).
 Zerechenus, Zerechienus VII. 220, 6. VIII. 390, 6 (Szerecsen). Cf. Szerecsen.
 Zigethum VIII. 380, 19 (Szigetvár). Vide: Szigethum.
 Zina VIII. 322, 7 (Szina) in comit. Zempleniensi.
 Zirmaius (Paul.) XIV. 457, 30 (Szirmay).
 Zoccolius, Zocolus VII. 240, 18. VII. 305, 17 (Zokoly).
 Zolnochius XI. 203, 32 (Szolnok). Vide Szolnokum.
 Zoltaius (Steph.) XIV. 434, 17.
 Zrinius VII. 302, 26 (Zrinyi).
 Zubovicius (Math.) 467, 5.
 Zucanius (Joh.) XIV. 452, 22.

APPENDIX DE ERRATIS ET CORRUPTELIS, QUAE IN EDITIONE PRINCIPI INVENIUNTUR.

Quantopere collatio correcturaque parum accurata operis aliquius pretio obsit, vel ex iis erratis permultis et corruptelis videri potest, quae lectorem editionis Bruti (et praecipue tomi III., quem Ivan Nagy curavit) diligentem perpetuo turbant.

Errata evidentiora (omnia affere non possum), sunt haec:

IV. 445, 12 *lapideus globus* pro lapideo globo, — IV. 458, 22 *qua* p. quæ, — V. 32, 27 *qui cum* p. quocum, — V. 45, 12 *ungeret* p. urgeret, — VI. 207, 28 *praemonire* p. praemonere, — VIII. 364, 31 *effrentium* p. afferentium, — IX. 39, 30 *linga* p. lingua, — X. 119, 16 *suppurentium* p. suppurantium, — X. 136, 3 *postam* p. positam, — X. 143, 4 *internecinum* p. internecivum, — XI. 197, 2 *nunciato* p. nunciata, — XI. 203, 3 *appellatum* p. appellatam, — XI. 217, 10 *veritim* p. viritim, — XI. 229, 8 *summe* p. summa, — XI. 258, 6 *praefectione* p. profectione, — XII. 282, 11 *aliquos* p. aliquot, — XII. 292, 3 *revincandae* p. revindicandæ, — XII. 293,

5 *predita* p. *credita*, — XII. 335, 3 *calidi* p. *callidi*, — XII. 327, 19 *sole* p. *solo*, — XII. 328, 8 *eo* p. *ea*, — XII. 335, 3 *quos* p. *quas*, — XII. 342, 10 *quo* p. *quos*, — XIII. 375, 14 *retio* p. *retro*, — XIII. 389, 26 *sire* p. *sine*, — XIII. 390, 5 *manchinis* p. *machinis*, — XIII. 393, 28 *compontarentur* p. *comportarentur*, — XIV. 419, 14 *flaviatiles* p. *fluviatiles*, — XIV. 423, 14 *sum* p. *cum*, — XIV. 424, 25 *pecuniara* p. *pecuniaria*, — XIV. 426, 31 *pollitationibus* p. *pollicitationibus*, — XIV. 438, 4 *accensita* p. *accersita*, — XIV. 459, 18 *susperat* p. *superat* etc. etc.

Maioris autem momenti sunt *corruptelae* ratione philologica sanandæ, quæ item haud paucae reperiuntur. Quas cum diligenter animadvertissem, locos parallelos quoque ex ipso contextu afferri non mihi silentio prætereundum videbatur. Quo factum est, ut *varias* meas *lectiones* et *coniecturas* non litteris inutiles habeam.

X. 20, 20: *navatione* = *narratione* (ab instituta *navatione* non erit alienum). Cf. VII. 257, 27: «sed ut ad institutam *narrationem* revertamur» e. q. s.

X. 175, 15: *paria* = *fama* sive *gloria* (cuius *paria* et nomen, ob singularem industriam et solertiam, in omnem posteritatem prodatur).

XI. 197, 3: *unicoris* = *Rinconis* (nunciato Solimanno Cæsaris Fregosii et *unicoris* cædes e. q. s.). De Rincone, qui hic commemoratur, plura IX. 63, 2.

XI. 193, 15: *illime* = *illuvie* (cum cura detersis sordibus atque *illime* corporis e. q. s.).

XI. 206, 22: *nidia* = *media* (in acie *nidia*).

XI. 223, 32: *exarcime* = *exanime* (quæ pestilentia pavidos Turcos tanquam capite truncato *exarcime* corpus, de spe salutis deturbasset e. q. s.).

XI. 230, 12: *medicos* = *medios* (ubi facile sit a multis paucos *medicos* circumveniri). Cf. XI. 252, 28: «circumventos *medios*».

XI. 242, 1: *reti* = *freti* (*reti* magnitudine animi).

XI. 259, 1: *emptione* = *eruptione* (subito ex urbe *emptione* facta adoriri constituit). Cf. XIII. 403, 4: *eruptione* facta.

XI. 263, 16: *tenuerunt* = *triverunt* (inter varia sentientes docendo, disputando, negando, refellendo tempus *tenuerunt*). Cf. XIII. 366, 3: «tempus *terere*».

XII. 291, 16: *memorem* = *terrorem* (inde hostis vires nostros estimantes (!) tristis desperatio subibat, que (!) *memorem* augeret,

cum omnia circa infesta nulla ratio ostenderetur effugiendi in vestigio urgentis mali vim). Ibid.: «accessit ad *terrorem* augendum» e. q. s.

XII. 330, 1: *peduum* = *pedum* (quæ liberam manuum et *peduum* explicationem requirit). *Peduum* vi formæ *manuum* esse deformatum facile apparet.

XII. 330, 25: *maero* = *maerore* (occupati *maero* et luctu).

XII. 335, 22 *veneribus*: = *veteribus*, quod facile e contextu elucescit.

XII. 340, 8: *latiorem* = *laetiolem* (neque vero tam diris auspiciis susceptum bellum *latiorem* eventum secutum).

XIII. 375, 28: *dabitus* = *cladibus**) (retro retullerat (!) signa, cum militum ad triginta millia in armis habuisset, quorum grave præda agmen Siculis multis *dabitus* afflictis, in Moldaviam reduxit).

XIII. 382, 24: *recinderet* = *recideret* (cum illud præterea vererentur, ne ubi plus æquo lente et dissimulanter reginæ iniurias ferrent, quibus propulsandis ipsa impar fuisset, ipsi succumberent, ubi ad illos idem *recinderet* casus). Cf. ap. nos: «ugyanazon hibába *csik*, u. a. bajba *csik*» etc.

XIII. 390, 4: *collimare* = *collineare* (ut quisque suo cum usus posceret, qua dirigi ictum oporteret, rectane, obliqua regione tormenta collocato, liceret *collimare*). Cf. Georges «Handwörterb.» s. v. *collineare*.

XIV. 445, 5: *regiarum* = *regia aedes* (iam et tentata tormentis *regiarum*, quam vocant porta e. q. s.) Cf. XIV. 443, 21: «magno inde studio Achmates, qua *regiarium aedium* muri exstabant, tormenta opponit» e. q. s. Deinde XIV. 445, 13: «ad *regias aedes* murus prorutus» e. q. s. *Et regia sedes* vim habet probabilitatis, occurrit enim XIV. 440, 21: «locus castris locandis ad infimi collis radices delectus, quam *sedem regiam* vocari diximus, quæ ad Nem-tium, late circa regionem complexus, produxit».

XIV. 462, 17: *Bolikianum* = *Bebekianum*. (Eodem tempore ad *Bolikianum* propugnaculum res bene gesta e. q. s.) Cf. XIV. 445, 16: «tum ad *Bebechianum* propugnaculum» e. q. s. Item XIV.

*) Coniectura amici mei Dr. Rud. Vári, quam ego mea, qua forma *dammis* hic erat restituenda, omissa maxime probabilem habeo.

454, 6: «militem multis verbis confirmatum ad *Bebekianum* propugnaculum adducunt».

Illum denique locum afferendum puto, qui est X. 130, 19, ubi legimus hæc: «Vigere in terris divinum numen, fortissimum imperatorem, maximum, potentissimum, cuius *ulgetra* perstringerent sceleratorum oculos, fulmina quaterent altissimas tures, disiiicerent arces, urbes everterent et solo æquarent». *Fulgura*-ne an aliud hic sit legendum vocabulum, incertus hæreo.

IOSEPHUS C. VIETÓRISZ.

Ad Firmici Materni Matheseos l. VIII. c. 17.

Apud Firmicum Maternum astrologum in l. VIII. c. 17. hoc vaticinium legimus de hominibus sub terræ motu natis: «Huic oculi micabunt et ardenti *omnium* acie perhorrescent». Ubi pro corruptela *omnium* procul dubio restituendum est *luminum*.

GEYZA NÉMETHY.

Hartmann von Aue.

Keresztesdal.

Sokat követtem a csalárd
Világ nyomát,
S jót tőle szűm hiába várt, —
Hazug, galád.

Csalogatott s bilincsbe tőn
Csábingere,
Én ifju voltam s vakmerőn
Futék vele.

— Jézus, te légy velem,
Igy elkerülhetem
A rossz csalétkei
Jeledel, a mely ékesit.

Mióta győze uramon
A zord halál,
Tőlem, mi a világhoz von,
Mind távol áll.
Ő véle, kedvem, eltűnél
Sir mélyibe;
S most nékem lelki üdv a cél
Legfőbbike.

Áldd őt meg, Istenem! . . .
S most át a tengeren!
Övé dijam fele!
Add trónodat látnom vele!

BARTHA DÖME.

A FORTUNATUS-MESE AZ IRODALOMBAN.

I.

A szép-prózai elbeszélés keletkezése a nyugati irodalomban.

(A verses műfajok háttérbe szorulásának okai: politikai és társadalmi okok; a polgárság izlésének jellemzése; a könyvnyomtatás jelentősége; a szép-prózai elbeszélés jellemzése.)

Motto: «Voltaképen csak innen kezdve beszélhetünk szorosabb értelemben magyar irodalomról...»
Beöthy Zsolt.

Az irodalmi élet élénk színeket játszó, alakot és képeket felöltő történetében egy, aránylag gyorsan történt izlésváltozásnak leszünk tanui, ha a XIII. század végén beálló eseményeket figyeljük meg. Az okokat, melyek ez izlésváltozást szülték, a XII. századtól kezdve tarthatjuk ugyan szemmel, de maga a tény, «a tölgy kidőlése», aránylag gyorsan állott be. E tény: a verses műfajok háttérbe szorulása s a szép-prózai elbeszélés keletkezése.

A fényes, csodás világ, a lovagi élet haldoklóban volt. A troubadourok, trouvères és minnesängerek, kik ideális lelkesedéstől vezettetve egy hölgy szolgálatának, dicsőítésének szentelték életüket, s keblök valódi, hamisítatlan vallásos érzellemmel voltak telve, — e hősök és dalnokok száma egyre kisebbedett. Az a sivár, keserű érzés, mely a keresztes hadjáratok sikertelensége folytán Európaszerte uralkodott, nem felelt meg többé annak a hangulatnak, mely a föltétlen, eszményi, lángoló s odaadó hitet költészetté emelte. A legendák és a lovagregények, az eposok s az ideális szerelmi dalok nem fakadhattak a XIII. század dalnokainak hangulatából. A satirai elem egyre nagyobb tért foglalt el ez időszak költészetében. Ez felelt meg a költők lelkének és jóleső érzéssel hallgatta meg őket a közönség is. A verses műfajok formája, a beltartalom elsekélyedésével, egyre hanyagabb és pongyolább lesz. S időmultával a művészi érzék veszendőbe is ment.

Politikai okok nagyban közreműködtek ez izlésváltozás létrejöttén. A keresztes hadjáratok ez időtt már ímmel-ámmal folytak, nem az Isten hívására, de a pápa parancsára. Kimerítették

a nemesség erejét; díszvirága ott hullott el a szent földön; anyagilag tönkre ment, szellemileg elzüllőfélben volt, a folytonos hadakozás elvadítá az erkölcsöket s kioltá a nemesebb érzelmeket. Beállott a durva ököljog kora, melyre Voltaire gúnyja teljes joggal hullhatott. Németországban II. Frigyes halálával 18 évig tartó küzdelem kezdődik a trónért, a trón és a főnemesség közt. S mikor Konrad herceg 1268-ban Nápolyban fejét veszti, az interregnum szomorú időszaka megkezdődik. Hol lehet most igazságot nyerni s mi más most a jog, mint erőszak? Mindenki visszavonúl a maga körébe, önmagát védve. Freidank «Bescheidenheit»-jében (ed. Grimm 46, 5.) olvassuk:

Sit beide vater unde kint
 ein ander ungetriuwe sint,
 unt bruoder wider bruoder strebet,
 unt mâc mit mâge übele lebet:
 roup unt brant sint ungeriht,
 man fürhtet künc unt keiser niht.

De nemcsak a közéletben s nemcsak Németországban volt ez így! Hol maradt a lovagias eszmény, a nemes idealismus, a tisztelevegőjű nőtisztelet? Nagyot mozdulhatott a föld. Az idealt az anyagiasság váltá fel, a nőtisztelet érzéki vágygyá törpült, az udvarnál élés titkos czállal volt egybekötve. A nemesek nem igen foglalkoztak többé költészettel, — nem volt idejük, kedvük s alkalmuk hozzá! — s nem is ápolták azt. S a papság? A papság nem folytatott nemzeti politikát s nem volt érzéke a nemzeti költészet iránt.*) A troubadourok és minnesängerek száma egyre gyérül s a költészet idegen kézbe megy át. E sivár politikai kép azonban egyoldalú.

Mert míg egyrészt a lovagi élet fénye egyre halaványul, egy új elem, a *polgárság* kezd mindinkább előtérbe emelkedni. A minnesängerek észre kezdik venni, hogy a polgárság megmozdult. Kinevetik őket. *Neidhart* már képeket rajzolt ebből a megmozdult polgári népből, gúnynyal és satirával illeti őket, de ép ez a gúny bizonyítja azt, hogy tudomást kezdenek venni róluk. Hogy a polgárság, viseletére nézve, közeledik a nemességhez — kigúnyolja.

*) Lásd bővebben: *Thurnwald* András: Die d. Poesie in d. 2. Hälfte d. 13. Jahrhunderts. Progr. d. Gymn. zu Eger in Böhmen, 1862.

A tánczba kezdő «paraszt» illegeti-billegeti magát, két tenyérryi széles kard az övé, le nem tenné a viláért sem, hadd lássák! Csipkés a ruhája és tarka az ujjassa,

«Sein Gewand
kann man nur an eiteln Narrn erblicken!»

De ez a kigúnyolt «parasztfaj» mindinkább nagyobb tért kezd nyerni, s egyre nagyobb jelentőségre kezd szert tenni. Erejének tudatára ébredve, vad természetét megbecsüli, egészséges értelmét méltányolja, s a visszahuzódó nemességgel szemben egyesül a nép is, az erőszakosság ellen leleményre törekszik és szövetséget köt, a milyen pl. az 1241-ben megkötött Hansa. A nemesség körében elterjedt erkölcstelenséggel szemben a jó erkölcs és szigorú szokások épségben tartására törekedtek, igyekeznek önkormányzatra szert tenni, megerősítik városaikat és egymás közt czéheket alkotnak. A polgárság imez emelkedése és a nemesség fentebb körvonaloztuk sivár állapota jellemzi e kort. E viszonyok nem maradhattak hatás nélkül a költészetre. Nem a nemesség, hanem a polgárság az olvasóközönség, és természetes, hogy ha a polgárság nem gyönyörködik többé ama költői termékekben, melyek pusztán a lovagi élet dicséretével voltak telve. Pedig a polgárság pártfogolja a költészetet s ápolja a képzőművészeteket is: a középkori építkezések fényre és nagyszerűsége nézve ma is egyedül állanak s a festészet ekkor éri virágzása egyik hatalmas korszakát. Így áll be ama izlésváltozás, melyről fentebb említést tettünk.

A polgárság izlése lényegesen elütött a nemességétől. Így mindenek előtt erkölcsös történeteket szeretnek hallgatni. Nem gyönyörködnek a verses lovagregényekben s akadnak mihamar írókra, kik ezeket számukra prózába öntik. Ösmerünk prózába átírt *Tristan* töredéket, melyet Bartsch adott ki a Germania hasábjain. (XVII. 416.) De nyomtatásban is megjelentek: a németeknél pl. Wirnt von Grafenberg *Wigoloysa*, Eilhart von Oberge *Tristan*-ja, a francziáknál pl. a híres *Merlin*, az angoloknál Malory Tamás *Morte d'Arthur*-ja stb.

De e lovagregények túlságosan hosszadalmasak. Rövidebb, összevontabb, gyorsan leperdülő történeteket szeretnek s így keletkeznek ama prózai gyűjtemények, melyek *Gesta Romanorum*, A hét bölcs mester stb. néven eléggé ismeretesek. A kereszténység is előmozdítja ez érdeklődést, hiszen magában a bibliában, vala-

mint a szent atyák irataiban számos ilyen példázat foglaltatik, melyekben az erkölcsi elem az elbeszélés magja. A Gesta Romanorum elbeszélései is erkölcsösek és mystikus magyarázatokkal vannak ellátva. A prédikáló papok az e fajta kisebb példázatokat egyre felhozták az erkölcsi igazságok bizonyítására, tudván, hogy a nép az «ilyen újságokban gyönyörködik». Pelbárt prédikációiban pl. gyakran találkozunk a «Gesta Romanorum» meséivel, felhozva azokat példázatként, «propter consolationem», vagy mint mondja, hogy az «elszundikáló népet felsekentse». Ez ideig csak a szószékről hallott a nép ilyen «novellá»-kat, most már e prózai kisebb elbeszéléseket otthon is olvashatta. Ez elbeszélések nélkülöznek minden művészi törekvést; a nyelv szépségére, a forma üdeségére alig vetnek ügyet, a jellemfejlésztés háttérbe vonul, a fődolog az olvasó mulattatása, felizgatása, meghatása és érdeklődésének ébren tartása. A harcziaság, a személyes erő, a porszülött királylyá emelkedése tetszett az erejének tudatára ébredt népnek, hisz e tájt a herkulesi erő, a malom udvarából tábornoki ranggal királyi udvarba jöttmentek, személyes kiválóságukért, trónokra kerültek. Apollonius, Salamon és Markalf, Eulenspiegel, Barlám, Olivier és Artus, a két hű barát, Pontus és Sidonia, a szerelmes pár, Melusina a hű özvegy: a kedvelt hősök. Capet Hugóból Schapler Hugó lesz, a ki önerejéből vergődik fel — a trónra. Eulenspiegel s Markalf roppant népszerűségüket is annak köszönhetik, a minek jóval később nálunk Ludas Matyi: a paraszti agyafurtság, elmésség és ügyesség győzelme a hatalmason minden időben tetszett s tetszhetett a magafajtájabelinek. De Ponczianus historiáját és Nagy Sándor történetét is igazi érdeklődés mellett olvassák.

De hogy e történetek ilyen általános tetszésben részesülhessenek, hogy a nép Ezopuson és a szép Magelonán, Ponczianus historiáján és Fortunatus szerencsésén oly nagy, mondhatnók, lázas érdeklődéssel csüngjön, valaminek közbe kellett jönnie s ez a *könyvnyomtatás* feltalálása volt. E nélkül képzelnünk sem lehetne, hogy az olvasóközönség száma oly rövid idő alatt oly nagy mértékben megnövekedett volna. A polgári osztály meggazdagodásával a kéziratok kereslete is emelkedett ugyan, s ezt az ezidétt divó gyors s hanyag másolás élénken bizonyítja; de mikor a kéziratok oly mesés árakon keltek el, ez uton az olvasóközönség tömeges és gyors szaporodása nem volt várható. 1455-ben jelent meg az első

nyomtatott biblia, a találmány lényegére azonban Gutenberg már két évvel azelőtt rájött. S attól kezdve óriás léptekkel terjed el a könyvnyomtatás, a könyvkereskedéssel karöltve az egész művelt világon. A könyvek aránylag roppant olcsók voltak s a kereslet is arányban állott ezzel.

Képzeljük magunkat a középkor egy polgári családjába. Vásárfiát hozott haza a család fő. A ponyván kiterített könyvkötegek közt egy «szép nyájas rövid históriá»-ra is akadt, minőt ezelőtt csak a kolostorban hallott a tudós paptól, kit nagy, sűrűn beírt pergamenre hajolva talált, valahányszor lelki vigaszért fordult hozzája. A mit azelőtt a kolostor tudós könyvmolya pergamenjeiből kiolvashatott, megtalálta a vásárban, a ponyvára kiterített könyvek között az egyszerű polgár is s egy pár fillérért megszerezheté. A család minden tagja elolvassa. A megelégedés általános, s a vágy erősen felébredt a család minden tagjában, hogy még egy ilyen históriát elolvashasson. Olcsó, csekély összeg az ára, s alig várják a legujabb vásárt s véle a nyomdász megérkezését.

Mit törődnek ők a formával, melyben a történet megjelenik? Anyag, történet, az ujság ingerével ható s bizonyos irányú romantikus mese kell nekik. A könyvnyomtató pedig könnyebben szerezhet prózában írt történeteket, legrosszabb esetben idegenből fordíttatja őket, de a közönség kíváncsiának eleget igyekszik tenni. A közönség izlését szem előtt tartva, készülnek is e szép históriák s a felolelt anyag teljes képet nyújt az olvasók műveltsége, műizléséről.

Harder Mihály 1569-ki húshagyókeddi *Messmemorial*-ja szerint (ed. Kelchner és Wülfker, 1873) *Ponczianus*ból 233 példányt, Pauli *Schimpf und Ernst*-jéből 202, *Fortunatus*ból 196-ot (s nem mint Bobertagnál van 166-ot), *Magellon*ából 176-ot, *Melusin*ából 158-at, Pontus lovagból 147-et, *Galmy*ből 144-et, stb. összesen 5918 könyvet adott el.

Az ujság, az ösmeretlen mese, — mely azonban történeti igazságként került jórészt forgalomba, izgatta az olvasóközönséget s keltette fel érdeklődését. Innen a czimben kifejezett reklám: *szép historia, szép és nyájas historia*, Heltai Cancionáljában levő énekek *gyönyörűségesek hallgatásra és olvasásra*, stb. de meg a rendes bekezdés, mint pl.

Czuda szép példákról már bölcséc irtak,

Cronicákat Historiákról hattac,

De ez egy dologról még nem szóltanac,
 Kit ha meghalottoc, Maidan czudáltoc.
 [Szép roevid história két
 nemes iffiaknak igaz barátságokról.]
 Tiszta életről szép dolgot hallhattok,
 Kit netalán soha nem hallottattok.

(Valkai, Bánk bán.)

Nálunk nem a prózában, hanem a verses — de költőinek nem mondható — formában írt termékek voltak inkább divatban. Igaz, hogy jóval később. De a mit prózából vesznek át, többnyire azt is rímbe szedik. De ez csak látszólag áll. Tény az, hogy nagyobb számban maradtak reánk verses formában, mint prózában írt munkák. Célzattal mondom, hogy *«maradtak reánk»*. Mert ki tudja, mennyi kallódott el? Azonban e verses historiákban a külföldi prózatermékekkel közös az anyag, s közös a cél, melyet, szerzőik őket megírván, szemük előtt tartanak.

A fenti példákat még számosíthatnám, de legyen elég. Mert mindez a sok csodás, szép és nyájas történet a mellett, hogy igaz, hogy megtörtént, erkölcsös és tanulságos is egyszersmind — legalább szerzőik nagy hangon hirdetik. Hivatkoznak forrásaikra, s előszavaikban elmondják a tanulságot is, mely rendesen általános, moralis eszme, de sokszor a bibliának egy mondata. E nélkül alig találnának vevőt abban a korszakban, mikor a népek bűnösségük tudatában az elemi csapásokat s a politikai élet sivárságát büntetésnek vették s mindenképen azon voltak, hogy amaz ellentéteket, melyek között e kor mozgott, elsimítsák s a társadalmat e chaotikus állapotból kiszabadítsák. E munkák szerzői nyomdászok, papok és iskolamesterek, a *schola mesterségen levők*, kik e *lött dolgokat*, e tanulságos, erkölcsös történeteket, melyeket *«igazán szedtek jó krónikákból»*, vagy *«megfordítottak»* hiteles szövegekből, keserves hangulatok közt vagy jó kedvükben, de mindig hazafias lelkesedéssel írják. Mig a külföldi fordító a nyomdásztól nyert bérért dolgozik: a magyar énekmondót kielégíti a pohár jó bor és a nyájas szó, a lelkes tekintet.

Ime a prózában írt romantikus históriák elterjedésének okai. Romantikus historiákat mondunk, de megjegyezzük, hogy e termékeket nem az a vad, csapongó s lángoló képzelet szülte, mely a lovagi kor költészetét. Más hangulat uralkodott már ekkor, nem az az ideális, tiszta levegőjü többé, mely az égre tekintésben olva-

dozott s a vallási rajongásnak példáit szülte. A csodás, a nem mindennapi utáni vágyba belevegyült a mindennapi életnek a körülményekkel számoló higgadtsága, józansága is. Ideális világnézet és reális felfogás egy furcsa keverékét képezik e prózában irt historiák s ennek az egyesülésnek egyik jellemző termékét, «*Fortunatus históriá*»-ját akarjuk az alábbiakban kialakulásában és elterjedésében, változásában és vándorlásában megfigyelni.

II.

«Fortunatus históriája.»

(«Fortunatus históriája» kedvelt népkönyv; igen elterjedt; morálja átmegy a közmondások közé; motívumai.)

«A jelenkornak fényes külsejű divatos irodalma mellett feledjük-e azért a régít, melynek vállain emelkedtünk nagygyá s mely mindig azon alap marad, melyen magán emelkedhetik a tudomány szilárd épülete».

Ipolyi.

A középkorban elterjedt úgynevezett *népkönyveknek* egyik legkedveltebbike' «*Fortunatus históriája*». Igy pl. tudjuk, hogy Harder, frankfurti könyvkereskedő, az 1569-ki vásáron 196 példányt adott el belőle s így a népkönyvek között kedveltségre nézt a harmadik helyet foglalja el. Pedig 1569-ben már nyolczvan-kilencz év mult el első megjelenése, 1480 óta!

Német, olasz, spanyol, franczia, angol, dán, holland, norvég, izlandi és magyar nyelven s mindenütt több kiadásban jelent meg e história, s e kiadások több kisebb fajta eltéréseket is mutatnak fel. Sőt mint *Steinschneider*-nél (Ueber die Volkslitt d. Juden. II) olvassuk, zsidó-német jargonba áttéve a Ghettoiban is kedvelt olvasmány lett. De úgy belőle, mint róla közmondások is keletkeztek, a milyen pl. Jeder wollt gern Fortunatus Seckel und Hütlin haben, dass er hett, was er wünscht, und wäre, wo er wollt. (*Wander*, Deutsche Sprichwört. lex. 1867. I. 1091.) Vagy egy másik: Er heisst ja Fortunatus! A mi annyit jelent, hogy szerencsés gyermek. (U. o.) A szerencsére különben magának a németnek 1025 közmondása van, de Fortunatusra különöbben egyik sem igen vonatkozik. Azonban egyes helyzetéből, meséjének egyes

részből is keletkezett közmondás. *Ballagi* (Magy. példabesz. gyűjt. 7006. sz.) felhossa ezt is: A szerencsének ajándéka álmokincs. Németben is megvan ez a közmondás: Glück kommt im Schläfe! Fortunatusnak is álmában jelenik meg Fortuna. És mintha hallanók azt a sóhajtást, melyet az olvasó eresztett ki melléből, az alatt míg Fortunatus történetét lapozgatta: bizony legjobb útitárs a tele erszény, — s ime szórúl-szóra ott találjuk ezt is Ballaginál, (1944. sz.).

Kedveltségét, elterjedettségét s hírességét önmagának köszönheti, mert valóban a középkor egyik legszebb meséje, s a német romantikusok táborában általános tetszést aratott a XIX. század elején is. Szépségét talán mi is élvezhetjük.

Itt csak igen röviden mondom el tartalmát, hiszen mellékelem magát a népkönyvet, a mint az első ízben magyar nyelven megjelent.

Elszegényedett szülők gyermeke Fortunatus, s Cyprus szigetének Famagusta nevű városában születik. Fortunatus nem akarván szülei terhére lenni, egy flandriai gróf szolgálatába áll, s ura hamar megkedveli, hisz ügyes bevásárló s mindenkivel előzékenyen bánik. Amellett ügyes vívó is, a szolgák versenyén győz, a mi által felebreszti társai irigységét s Rupert nevű társa fogadást tesz, hogy elúzi. Barátságot színlel s egy alkalommal tudtára adja, hogy a gróf neje szolgálatába akarja fogadni, de hogy biztosítva legyen, férfiaságától akarja megfosztani. Fortunatus úgy megijed, hogy reggelre kelve megszökik. Londonba megy, hol rossz társaságba kerül, elcsalják pénzét, mire ő magára hagyva, ismét szolgálatba szegődik Roberti Jeronimo kereskedőnél. Az elbeszélésben ekkor egy kis kitérés áll be. Egy florenczi kereskedő fia, Andreas, Brüggebe megy, hogy ott bevásároljon, de a helyett elpazarolja mindenét. Visszaindul hazájába, de Turinban hallja, hogy ott egy angol nemest elfogtak és sem rokonai, sem a király nem akarják kiváltani. Ő elmegy hozzá. A fogoly elpanaszolja sorsát s kéri, hogy térjen vissza s forduljon Londonban Robertihez, hogy az váltaná ki őt, ő kész háromszorosan visszafizetni, őt magát pedig jó álláshoz juttatja. Andreas reááll, Robertihez utazik, ki azonban kezes nélkül nem hajlandó az összeget megadni. Andreas a királyi udvarba megy, azonban ott nem kap kezeset, de meghallja, hogy a király egy nemes embert azzal bízott meg, hogy drága ékszereket vigyen jegyesének a francia udvarba. Andreas csúnya csejt forral. A nemes-

nél ékszerésznek adja ki magát, följánlja ékszereit, Roberti házába csalja, megöli s a tetemet a privetbe dobja. A nemes ember gyűrűjével annak nejéhez megy, előkéri az ékszerdobozt, de nem találják meg. Ekkor megijed, hogy netalán felfedezik s — megszököik. A nemes ember halála természetesen kitudódik, Robertit, háznépével, így Fortunatussal együtt, elfogják. Fortunatus nem is volt a bűn elkövetésekor Londonban s így ő megmenekül, a többieket azonban felakasztják. Az ékszerdobozt a nemes ember neje, más-kép helyezvén el az ágyat, megtalálja, visszaszolgáltatja a királynak, ki ezért egy ifjuval házасítja össze. Fortunatus vándorolni kezd, egy vadonerdőbe kerül, hol harczba keveredik egy medvével, melyet sikerül megölnie, mire fáradtan elalszik.

Fölebredvén álmából, Fortuna áll előtte, ki bűvös erszénynyel ajándékozza meg, melynek az a tulajdonsága, hogy a hányszor belenyúl, 10 aranyat talál benne. Fortuna megmutatja neki az erdőből kivezető utat is, s egy vendégfogadóba jut, hol lovakat akar vásárolni, de bajba kerül s nagy nehezen tudnak megmenekülni. Leopoldus nevű szolgát fogad fel, kivel utazni indulnak. Eljut Hiberniába, hol szent Patricius poklát látogatják meg; Konstantinápolyba, hol ép a fiatal császárt koronázzák. Itt a vendéglős éjnek idején reájuk tör, de Leopold megöli, a tetemet a kútba dobja és reggelre kelve elindulnak. Beutazzák Európát, végre Fortunatus megtér Famagustába, apátságot alapít, megnősül; két fia születik: Ampedo és Andalosia.

Ekkor ujra kedve jó az utazásra, beutazza keletet, Alexandriában ellopja a szultántól a láthatlanná tevő és repülésre képesítő süveget, melylyel gyakran «mulatozik». Halála előtt elmondja fiainak az erszény és süveg titkos erejét. Atyja halála után Andalosia útra kél, magához vevén az erszényt. Londonba jut, hol szerelmes lesz a királyleányba, Agrippinába, s ajándékokkal kedveskedik neki. Költekezésével kihívja a király irigységét, ki megbizba lányát, hogy tudja ki, hogy honnét van nagy gazdagsága. Agrippina el is jár ebben, s Andalosia szerelmi felhevülésben elárulja titkát. Agrippina elaltatja őt s megfosztja erszényétől, mire Famagustába tér meg. Bátyjától elkéri a süveget s Genuában ékszereket lop, majd Londonba repül, hol mint ékszerkereskedő felajánlja Agrippinának az ékszereket, s mikor Agrippina fizetni akarna, meglátja erszényét, átöleli s egy vadon erdőbe kívánczik, s hip-hop — ott is van. Agrippina az ijedtségtől bágyadtan kéri

őt, hogy szedjen neki almát, s Andalosia könnyelműen Agrippina fejére teszi a süveget s mikor Agrippina felsóhajt: oh bárcsak otthon lennék -- menten hazarepül. A szegény Andalosia dühében eszik az almából, mire szarvai nőnek! Egy remete jön segítségére, ki egy másik fához utasítja, melynek gyümölcse meggyógyítja. Erre vesz magához a kétfajta gyümölcsből és Londonba gyalogol. Oda érve gyümölcshártnak adja ki magát s elad Agrippinának is belőle, ki mikor abból evett volna, szarvai nőttek. London orvosai nem tudnak baján segíteni, ekkor Andalosia ajánlkozik, orvosnak öltözve. Bejutva Agrippinához, meglátja süvegét az ágy alatt, melyet föl-emel s kéri Agrippinát, hogy adjon neki pénzt. Agrippina előveszi az erszényt, ekkor átöleli s egy vadonba kívánczik — hip-hop — oda repül. Ekkor már okosan jár el. Elszedi tőle az erszényt s meghagyja homlokán szarvait büntetésül, és saját kívánságára kolostorba viszi, ő maga meg hazatér.

A királyi udvarban hamar elsőrangú szerepet játszik, megszerzi a királyfinak Agrippinát, kinek szarvait a gyümölcscsel lelohasztja. De irigyei is támadnak. Két lovag elfogja és megöli. Ampedo a süveget megégeti s mivel mi hirt sem hal testvéréről, bujában meghal. Halálukkal az erszény is elveszti erejét, a min aztán a két gróf összevész, elárulják magukat, a király felakasztja őket s elfoglalja Fortunatus csodaszép palotáját s ott tart udvart.

Ime ezek mesénk főbb motívumai!

III.

A mese keletkezése.

(Hatféle hypothesis; ezek részletes tárgyalása; az egyes motívumok s eredetük; az általunk felállított föltevés; a népkönyv megíratásának ideje és szerzője.)

•A lovagregények hazája nem — mint általában tanítják, — az angol népeknél, hanem keleten keresendő.

Holtzmann

Mielőtt Fortunatus historiáját æszthetikai szempontokból vennők szemügyre, kísértjük meg azt a kérdést tisztába hozni, hogy

ki volt szerzője, vagy ha ez nem sikerülne, hogy honnét ered s mikor alakult ki?

Ezekre vonatkozólag több föltevést találunk részint irodalomtörténetekben, részint elszórtan egyes cikkekben. Szerzőjének nevét homály fedi. Német nyelven 1480-ban jelent meg először Augs-burgban, de névtelenül. Hogy *ki* volt szerzője, nem tudjuk tehát, de hogy *mi* volt, azt részint a história szelleméből, részint egyéb más körülményekből következtetnünk lehet s alább meg is kísértjük. Első sorban tehát arra kell feleletet adnunk, hogy a mese honnét eredt. Azokat a föltevéseket, melyek e kérdésre vonatkoznak négy főbb csoportba foglalhatjuk. Az egyik csoportbéli a mesét spanyol eredetűnek, a másik angolnak, a harmadik francziának, a negyedik németnek mondja. Vannak azonban egyes különálló föltevések is, melyek szerint a mese görög eredetű, sőt már olyan is akad, mely ind eredetűnek tartja. Líssuk őket egyenként s mérlegeljük okaikat.

a) Spanyol eredet.

Oudrio (Della Storia e della ragione d'ogni poesia IV. p. 408.) szerint a mese azért spanyol eredetű, mert legelőbb spanyol nyelven adatott ki s ebből 1670-ben signor d'Alibray fordította francziára. Azonban a historia német nyelven már jóval előbb megjelent s az is igen kétséges, hogy a franczia fordítás spanyolból készült é? *Görres* (Die teutsch. Volksbücher) külső okokból a spanyol eredet mellett van. Ily külső oknak mondja a franczia fordítás előtt álló következő sorokat:

Si Fortunatus doit sa gloire
A celui qui est son Auteur,
Il n'en doit, à ce q'on peut croire,
Gueres moins à son Traducteur,
Car l'un est cause qu'il sérivole
Dans la Région Espagnole
L'autre de plus vive voix.
Par sa célèbre élégance,
Lui donne seconde naissance
Dans se territoire François.

Zacher (Ersch és Gruber-féle encyklopædia) bebizonyította, hogy abból a franczia eleganciából vajmi kevés található a franczia fordításban. Vagy a spanyol fordított a németből vagy a fran-

czia, bár az előbbi valószínűbb, mert a francia fordítás sokhelyt összevon. Annyi azonban bizonyos, hogy a német az eredeti. Görres fölhoz még egy pár nevet a népkönyvből, mint a melyek spanyol hangzásúak, valamint a *joyelier* (ékszerész) szót s ezt a spanyol joyelero-, helyesebben joyeroból, származtatja. Zacher ezzel szemben s igen helyesen az olasz giojelliere-re mutat; s hogy olasz ékszerészek sűrűn jártak e tájt Németországban is s hogy a német *juwelier* az olaszból jő: alig vonható kétségbe.

Schmidt Valentin (Decker Tamás: «*Fortunatus*»-drámájának német fordításához irt jegyzeteiben) szintén a spanyol eredetet vitatja s felhossa Alamaneliát, a spanyol várost hol — mint a népkönyvben a szultán mondja — a bűvészkedést tanulják. Vajon bizonyíthat-e ez a spanyol eredet mellett? Már Zacher felemlíti, hogy a középkorban Spanyolországot tartotta mindenki a nigrománzia fészekének, s főkép Toledot, bár Alamanelia is eléggé híres volt. (L. bővebben: *Zeitschrift f. d. Myth.* IV. 185.) Delrius Disquis. Magicájában II. (1657-ből) olvassuk:

Denn Viele in der Stadt Toledo wandten
Zum Studium sich der Nikromantie,
Und öffentlich dort lehrten, die da kannten
Die Zauberkunst und die Pyromantie . . . stb.

Schmidt imez indoka sem állja ki tehát a kritikát s a spanyol eredet mellett alig is találunk többé valakit, kivéve *Kobersteint*, ki «Német irodalomtörténet»-ében a német népkönyvet spanyolból készült francia népkönyv fordításának mondja, mi alapon? nem tudni. Utóbb azonban (*Grundriss* I. 433.) ő is megváltoztatja nézetét és átsap a francia eredetet vitatók táborába, de ekkor is csak úgy kijelentőleg nyilatkozik, s nézetét mivel sem indokolja.

Az eddigiekből tehát annyi bizonyos, hogy a spanyol eredet mellett mi elfogadható bizonyíték sem létezik.

b) Angol eredet.

Görres, ki külső okokból kiindulva a mellett volt, hogy a francziák, olaszok és németek *spanyol*-ból vették a mesét, fentebb idéztük művében belső okokat is sorol föl, melyek azt látszának bizonyítani, hogy a mese *angol* eredetű lenne. Mik ezek a belső okok? Ilyenekül felsorolja, hogy a népkönyvben bizonyos lázas nyugtalansággal beszélnek pénzről, kincsekről, hogy a mese nagyrészt Angolországban játszik, s hogy többnyire angol viszonyokat

rajzol s hogy már korán nyer drámai alakot Angolországban. Görres e nézetében *Tieck* is osztozik, (*Phantasia*. III. p. 240.), bár Görres óvatosan megjegyzi, hogy «bizonyos tények mégis ellentmondanak e feltevésnek». Bizonyos tények? Hiszen a mit Görres népkönyvünkről mond, joggal elmondható még igen sok másról is, s a Faust-monda is jóval előbb nyer Angolországban drámai alakot, mint Németországban, s mondja-e valaki azért a Faust népmondát angol eredetűnek? Angolországban már virágzó színpad és jeles drámaírók éltek, Németországnak azonban még jó sokáig kellett várnia Goethére, Schillerre és Kleistra.

c) Francia eredet.

Schlegel Vilmos 1803-ban tartott felolvasásában (*Gesch. d. rom. Litt.* p. 150) egész elragadtatással szól népkönyvünkről és azt «francia regény»-nek mondja. Ezzel a kijelentéssel megelégszik, bár úgy odavetőleg azt is megemlíti, hogy van benne egypár keleti motívum is. *Schlegel* után persze *Gervinus* is (*Gesch. d. d. Dicht.* II. p. 353) szintén csak úgy kijelentőleg francia eredetről beszél s nézetét mivel sem indokolja. Úgy látszik *Gervinus* hatása alatt, *Koberstein* is siet e nézetét kifejezni, azonban e feltevés teljesen alaptalan. Nem tudunk egy okot sem felhozni, mely a francia eredet mellett bizonyítana, mert *Zacher* amaz állítása, hogy az erdő, melyben *Fortunatus* *Fortunától* a varázsszerszényt nyeri, élénken emlékeztetne a *Fontaine de Berenton*-ra a híres *Brezeliande* hegységben, mi alappal sem bír. Ama leírás épen nem jellemző, a népkönyv egyszerűen «vad őserdő»-nek mondja s Angolországba helyezi. Sem az angol, sem a francia, de a spanyol eredet mellett sem maradhatunk tehát, mert mint látjuk, e feltevések önkényesek s nélkülöznek minden szilárd alapot.

d) Német eredet.

A negyedik főcsoport a mese német eredetét vitatja. *Zacher*, ki e kérdéssel eddiglen a legbehatóbban foglalkozott, s tanulmányát alaposágra való törekvés jellemez, a német eredet védője. Ő igen helyesen két kérdést állít fel. 1. Hol ölté fel a mese jelenlegi alakját? 2. Mik elemei? Az első kérdésre azt válaszolja, hogy a népkönyv szellemében és jelenlegi alakjában német eredetű, mert hisz nem mutatható ki más nyelven, régebbi alakban s egyes epizódjai — mint pl. *Fortunatusnak* a szt. *Patricius*-pokolba való leszállása,

Drakul vajda megemlítése, Németországban nemcsak általán ismeretek voltak, hanem jobban is érdekelhették Németországot, mint Francia-, Angol- vagy Spanyolországot. Állapodjunk meg kissé e pontnál. Zachernek igaza van, — mi is azt hisszük —, hogy a népkönyv jelenlegi alakjában Németországban iratott. Azonban téves azt hinni, hogy pl. Fortunatusnak a szt. Patricius-pokolba való leszállása jobban érdekelte volna Németországot, mint Spanyolországot. A legendák iránt valójában Spanyolországban volt kiváló érzék s Calderon ugyan e legendát drámává dolgozta fel. Erről alább bővebben beszélünk, most csak megjegyezzük, hogy Calderon nem a spanyol népkönyv után, hanem jórészt a közös forrás, az Aurea legenda után dolgozott. Ez tehát még nem szolgálna döntő bizonyítékul, valamint az sem, hogy a népkönyv más nyelvű régebbi alakban nem maradt ránk. Mert hátha csak elkallódott? Azonban a népkönyvön átvonuló szellem kiválóan német, melyet különösen akkor fogunk észrevenni, ha látjuk, hogy egyes epizódjai milyen más-más forrásból valók, s hogy a szerző tulajdonképen csak szerkesztő, a ki az egészet valóban egészszé, egységessé tudta tenni. *Tittmann* (az angol komédiások «*Fortunatus*»-ának kiadása elé írt jegyzeteiben) népkönyvünket német eredetűnek tartja, mert a magja: a megajándékozás, szerinte a Wuotánmondában gyökeredzik. Alább látni fogjuk, hogy — *nem* a Wuotánmondában gyökeredzik s *nem* is tartjuk mi német eredetűnek, hanem csak azt állítjuk, hogy *jelenlegi alakját Németországban nyerte*.

Azonban e négy főcsoporton kívül találhatunk még elszórtan megjegyzésekre, melyek egy-egy elszigetelt véleményt mondanak ki. Így *Grässe* (Liter. Gesch. II. 1.) felsorol egy pár hasonló keleti mesét és hozzáveti, hogy *nem* tartja mégsem *keleti* eredetűnek népkönyvünket. *Bobertag* (Geschichte d. Romans) görög eredetűnek mondja s ugyan e nézetben van *Heinrich Gusztáv* is (Ném. irod. tört. II. p. 169), ki szerint «homályos, semmi esetre spanyol vagy angol, még legvalószínűbben *görög eredetű*». Úgy látszik abból indult ki, hogy Fortunatus és fiai bebarangolják az egész világot s ez a vonás már elegendő ahhoz, hogy népkönyvünket görög eredetűnek tartsuk. *) Azonban jobban szemügyre véve a görög regényeket, mi más vonást sem találunk, mely e következtetésre feljogosíthatna. A véletlen szülte kalandok tarka egymásutánja, mely a görög re-

*) Dehogy, — de erről majd máskor! H. G.

gények főjellemzője, megvan ugyan Fortunatusban is, azonban más semmi, mi a görög eredetet indokolná. Sem a nevek, sem a helyszín, sem a népkönyv technikai fogásai nem jogosítanak e feltevésre. A szerelemnek igen kevés szerepe van a bonyodalomban; hiányzik a sophisticus görög regények terjengős stílusa; vidék-, népleírás, mulatságok és népszokások rajza; az események realisak, alakjai épen nem idealistikusak, s nem talál az sem, a mit *Rohde* (*Der griechische Roman*, p. 7) mond a görög regényekről: «wie die blutlos durchsichtigen Schemen einer Zauberlaterne schwebt und schwankt das Alles in wunderlichem Zuge an uns vorüber». Népkönyvünkben nincs cselszövény, mely ügyetlen és béna legyen, mint a görög regényekben, az érzelmek nem igen szerepelnek s akkor sem édeskések, sőt inkább igen is érzékiek, s a kalandok sem ugyanazon természetűek, mint a görög regényekben, nincs szó tengeri vihar szülte szerencsétlenségekről, melyek a két szerelmezt elválasztják egymástól. A görög regény eme motivuma is, a hányattatást értem, ind eredetű.*) Skylax, Ktesias s Magasthenes indiai utazásai óta az indiai regényeknek formája Görögországban is ösmertté válik. Az ethnographiai leírásokban szerepelni kezd a képzelem is, melyből a prózai útleírás, majd a kalandteli regény keletkezik. A formát a görögök az ind regényekből vették s valószínűleg több más elemet is. Mikor tehát népkönyvünknel azt látjuk, hogy a formán kívül egy oly elemet sem fedezhetünk fel, mely jellemzőleg görög lenne, az a forma pedig visszamegy az indre: nem csatlakozhatunk tehát a görög eredetet védők táborához. *Liebrecht* (*Dunlop: Geschichte d. Romans. Übersetzt von Liebrecht p. 478.*) ind eredetűnek tartja népkönyvünket, azonban e kijelentését mivel sem indokolja. Hogy regényünk motivumai közt egy pár keleti eredetű, azt, mint már fentebb említettem, Schlegel is, Grässe is elismerték, de részletesen ki nem jelölték.

Ime e, Scherer szerint «idegen hős», Fortunatus historiájának eredetére vonatkozó föltevések lánczolata. Hatféle a vélemény, van tehát miben válogatnunk! Már ama egypár kritikai megjegyzésekből, melyekkel a föltevések előszámlálását kísértük, körülbelül kiviláglik, hogy mi, biztos alap híján, nem fogunk sem az egyik, sem a másik csoporthoz csatlakozni, hanem ekklektikus módszert követve igyekezünk eredményt fölmutathatni.

*) Benfey: *Panschatantra* I. p. 287.

Megfordítjuk Zacher kérdéseit. Kutatjuk először is : mik elemei s másodsor milyen az egészen átvonuló szellem, s ha ezekre megfeleltünk, ki fog tűnni, hogy a népkönyv jelenlegi alakját Németországban nyerte s hogy igen sok és különböző elemből áll. Mielőtt az elemek vizsgálatába bocsátkoznánk, állapodjunk meg a név mellett. *Fortunatus* ! Első pillanatra látjuk, hogy latin, s annyit jelent, hogy «a szerencse által megajándékozott». Tulajdonnév gyanánt gyakorta előjön a rómaiaknál, de elő az olaszoknál is. Faustus is latin név s Martialisnál egy helyt összekerültek (Epi grammái II. p. 14.):

«Nec Fortunati spernit, nec balnea Fausti !»

A «*Fortunatus*» név előjön azonkívül Szent Pálnak a Korintusbeliekhez írt levelében is (XVI. 17. vers). hol ez áll: «örvendezetek pedig a Stéfana, *Fortunatus* és Akháikus jöveletek»-nek, kik mint követek, e levelét vitték Korintusba. E helyre a magyar XVI. századbeli verses feldolgozás figyelmeztet, hol ez áll :

Ez nevet nem tudom ha csac maga lelté,
Van ugyan eleb is ez nevet étteté.
Mert ez nevet sehol eleb nem hallottam,
Szent Pál írásában Corintusban láttam,
Tizenhatod részben az első könyvében,
De másut ez nevet sehol nem találtam.

Most térjünk át az egyes motivumokra !

I. §.

1. *Fortunatus* eltávozik a szülői házból, s egy flandriai gróf szolgálatába szegődik s onnét egyik szolgatársának irigysége cselével eltávolítja.

2. Londonban rossz társaságokba kerül, kiknek körében elpazarolja pénzét s ekkor társai hátat fordítanak neki.

3. Roberti Jeronimus esete.

4. A megölt nemes özvegye mihamar férjhez megy, nem sokáig búsul férje után.

Az első három motivum kiválólág *európai színezetű*, kivéve Rupert cselét, melynek talán keleti mese szolgál alapul. A második olasz novellát sejtet forrásul s több morálításban találunk is ehhez hasonló történeteket erkölcsi czélzattal. A harmadik motivum egészen különálló elbeszélés, melynek bizonyára valami olasz

novella a forrása. Felfogása, szelleme keresztyéni s talán megtörtént dolog, de minden bizonynyal európai. A negyedik motívum igen elterjedt, eredeti alakjában keleti, de jelenlegi alakjában európai. Egyik változata az ephezusi özvegy híres történetének, melyet Európában Petroniustól kezdve minden nemzet *satiricusa* feldolgozott. E négy első motívum tulajdonképi forrására nem akadtam, de az a töménytelen hasonló motívum, melyet olasz novellákban, de német, francia s más egyéb forrásokban is lépten-nyomon találkozzunk, arra enged következtetni, hogy egy, talán elveszett vagy csak eddiglen ismeretlen *novellával* állunk szemben, egy kikerekített novellával vagy legrosszabb esetben novellatöredékekkel.

Helyesen mondta Zacher, hogy elbeszélésünk két részre oszlik: Fortunatusnak és fiainak történetére. Mi e két részben kisebb, önálló részeket is megkülönböztetünk. Mindaz, a mi Fortunatussal a fenti négy motívum keretében történt, mi szorosabb belső kapcsolatban sincs az ezutániakkal. Fortunatus megajándékoztatásától a varázssapka ellopásáig külön részt veszünk fel, majd onnét haláláig ismét egy újabbat. Fortunatus fiainak története már sokkal egységesebb.

II. §.

5. Fortunatus egy erdőbe jut. Harcza a medvével. Kedvelt kaland. Ponczianus historiájának III. részében is megvan (p. 48.) s *keleti eredetű*.

6. Fortuna az álmából felébredt Fortunatust a varázstárgygyal ajándékozza meg.

Úgy Zacher, mint Tittmann kiemelték, hogy *e motívum az elbeszélés magja*. Láttuk, hogy e motívum eredetére több feltevés állítatott fel, de e helyen, hol e motívum eredetével behatóbban akarunk foglalkozni, megkísértjük összefoglalni mindazt a sok állítást s föltevést, melyeket e kérdésre nézt irodalomtörténetekben, mythologiákban és kisebb czikkekben igen nagy számmal találtunk.

E motívum tulajdokép *két* elemből áll: Fortuna szerepléséből és a varázstárgyból. Zacher — idéztük értekezésében — azt mondja, hogy az istennő sorsa, ki Fortunatust bűvös erszénnyel ajándékozza meg, a csillagok járásától függővé van téve, mi által az inkább kelta, semmint német eredetre mutat. Tittmann szerint

azonban germán mythologiai eredetű. Wuotannak, ki a «Wunsch» istene is volt, hatalmában állott a gazdagság s annak elajándékozása, melyet Sælda istenasszony útján eszközölt. A népkönyv szerint Fortunatus az erszényt egy, a csillagok járásától függővé tett istennőtől nyeri, a mi annyit jelent, hogy magától az Istentől. Ugyanezen nézetet találjuk *Simrock*- (Deutsche Mythologie)-nál is kifejezve, *Grimm* (D. Myth.) pedig a latin Fortuna-mythos «bőség szaru» jának tartja. Azonban már Tittmann rámutatott a német és latin Fortuna-mythos közti lényeges különbségre; ugyanis a latin szerint Fortuna vak, míg itt csak Fortunatus álmában jelenik meg. A Fortuna-mythost azonban nem tarthatjuk sem kelta, sem germán eredetűnek, mert az összehasonlító mythologia alapján annak idegen s *keleti eredete* kétségtelen. Már a görög regényekben ott találjuk Tiché, a véletlen istennője alakját, kit Homer még nem ösmert. Szeszélye szerint uralkodik, azt teszi, a mit s a mikor tetszik: kialakult előbb a népben, de átment költészetbe, bölcsészetbe egyaránt, s mint hatalom: jót és rosszat osztogatva, jelenik meg később s Thukydides szerint már ő a világtörténelem mozgója. Ebből lett a latin Fortuna, a vak, a szeszélyes istennő, s átment a keresztyéniségbe is s Dantenál teljesen kialakulva jelenik meg előttünk. A pokol VII. 62—96. soraiban, Virgil és Dante a tékozlókat és fősvényeket nehéz hordókat szitok és átok között görgetni látván, Dante kérdésére Virgil Fortunát a vak szeszély istenőjeként mutatja be, ki az emberek panaszával szemben pedig süket. Azt a vonást, a mit Fortunatusnál látunk, hogy álomban nyeri a szerencsét, megtaláljuk a görög Tyché-mythosban (Rohde, der griechische Roman p. 280) s átment a keresztyén felfogásba s közmondássá vált. (Álomban jó meg a szerencse!) E mythos kifejlődését *Uhland* (Schriften, 3. 264—267) az újévi kívánságokból származtatja, melyeknek haszontalanságát belátván (Wünschen ist kurze wil, Und wirt sin niempt gebessert ze kainem zil) — tündérekhez, istennőkhöz fordultak, azokban biztak és bűvös tárgyakat kértek. Ez a hypothesis épenséggel el nem fogadható, bár első pillanatra szellemesnek tetszik. A bűvös tárgyakat istennőktől épen úgy nem nyerték, a mint nem teljesültek be kívánságaik, de meg másrészt az a hit, hogy isteni erővel felruházottak bűvös tárgyakat osztogatnak, nem keresztyén eredetű, sem latin, sem görög s nem is germán. Hogy Saxo Wuotant bűvésznek mondja, nem lehet előttünk irányadó, ma, mikor Saxo értékét és viszonyát idegen írókhoz pl. Galfrið von Monmouth-hoz ösmerjük.

(Bugge: Studien über die Entstehung d. nord. Götter- und Held. sage p. 123.) Bátran kimondhatjuk, hogy a görög-latin-keresztény Tiché Fortuna-mythos *keleti eredetű*. Bizonyítja ezt az idő, a mikor Európába ájtott: Görögország utolsó korszaka ez, mikor keleti mesék szülték meg a görög regényt is; de bizonyítja az a tény is, hogy keleten ismertek egy jöttévi szellemet, *pir-t*, a ki álomban jelenik meg kiválasztottjai előtt s bűvös tárgyakat osztogat (lásd: Kúnos bevezetését Török népmesegyűjteménye előtt) s az, hogy az indeknek van külön szerencse istenök, kit vaskos, alacsony termetűnek képzelnek s ki választottjait bűvös tárgyakkal ajándékozza meg. Ilyen bűvös tárgyakat sokfélet ösmerünk. *A soha ki nem fogyó erszényt* megtaláljuk az ezeregyj meséi közt, e valószínűleg perzsa eredetű, Rasti perzsa költő írta mesegyűjteményben is (Erdélyi: Egyet. irod. tört. p. 185). «Nureddin Ali és Bedreddin Hasszán történeté»-ben említés van téve egy erszényről, mely a szellem gondoskodásából mindig tele maradt. De csattanós bizonyítéka keleti eredetének a *Tuti Naméh* (II. 249.) egyik elbeszélése, hol említve van «egy erszény, melyből akár mikor s bár mennyi pénzt szednek is ki, soha sem fogy ki tartalma». (L. Varnhagen. Ein indisch. Märchen, p. 9.) A bűvös erszénynek egyik variánsa az a tintás üveg, melyből pl. Simplicissimus azt húzhatta ki, a mit akart, aranyat, drága ruhákat, ékszereket stb. Maga Grimmshausen megjegyzi, hogy ez a tintás üveg: «mich allerdings an des Fortunati Säckel gemahnete». Ez a tintás üveg valóban csak a bűvös erszény után van csinálva!

Ezek után bátran állíthatjuk, hogy e motívum második eleme *keleti eredetre* mutat.

7. Fortunatus utazik.

E motívum alapján Bobertag és Heinrich Gusztáv a népkönyvet görög eredetűnek tartják. Fentebb kifejtettük nézetünket, hogy t. i. népkönyvünk nem lehet görög regény, bár nem tagadjuk: *ez a motívum* közös a görög regényekkel. Azonban kell-e nekünk annyira visszamennünk ily elterjedt forma eredetének keresésénél? Nem állottak-e szerzőnk előtt a lovagregények, a keleti utazók útleírásai formának, mintának, modellnek? Igenis, Maundeville könyvét, mint alább látni fogjuk, fel is használta, átírta egyes részleteit s így e motívumot egyrészt a lovagregények s Maundeville hatásának s másrészt a kereszties hadjáratok utáni időszakban felébredt ujságvágnak tudom be. Mivel e motívum

teszi ki épen könyvünk *szellemét*, alább még visszatérünk reá, most csak konstatáljuk, hogy e motivum ez alakjában európai eredetű.

8. Fortunatus leszáll szent Patricius poklába.

E motivum *görög eredetű* s e fejezet az Aurea-legenda után készült. Calderon szent Patricius esetét drámává dolgozta fel s e motivumot alább majd bővebben fogjuk tárgyalni.

E motivum általán elterjedt Európában. Heinrich Julius braunschweigi herceg, «Tragica Comœdia von einem Wirthe» című szindarabjában hasonló tárgyat dolgozott fel.

9. Fortunatust kirabolja egy vendéglős, de a bűvös erszényt ott hagyja; a vendéglőst megcsipik s megölik.

10. Fortunatus meg akarván nősülni, az ajánlott három testvér közül a legfiatalabbat veszi el.

Népmesei motivum. Ime Gyergyainál is Argirus a kitüntetett; két bátyja, kik előtte lopóznak be a kertbe, hogy meglessék a csodafa elvirágzását, nem boldogulhatnak. Ez a motivum minden kétség nélkül *keleti eredetű*. (V. ö. Kúnos: Török népmesék p. 87.)

III. §.

11. A török szultántól ellopja a láthatatlanná tevő és röplésre képesítő süveget.

Ime a mese másik fontos motivuma, mely ismét két elemből áll: hogyan jut Fortunatus a bűvös tárgy birtokába és maga a bűvös tárgy. Az elsőre vonatkozólag láttuk a hatodik motivum tárgyalásánál, hogy keleten a jó szellemtől nyert ajándék útján véltek hozzá juthatni. De ez csak az egyik mód volt. Csalfa uton, csel útján is hozzájuthatni ily bűvös tárgyhoz, ilyen a bűvös tárgyakon veszedő ördögök esete, kiknek bűvös tárgyait rendszeren egy harmadik nyeri el. E motivum *keleti eredetű*, nálunk Gyergyai «Argirus»-ában is előfordul. *) Maga a bűvös tárgy, a min az összeveszés történik,

*) Gyergyai «Argirus királyfi historiájá»-nak forrását mindeddig nem mutatta ki a magyar összehasonlító mese-tudomány, s ezt mi sem tehetjük. Heinrich Gusztáv értekezése alapján, — mintegy ama állításának igazolására, hogy úgy a keret, mint a részletek a legtöbb nép népmesei költészetének motivumai, — egy pár feltűnő hasonlóságot legyen szabad kimutatnom, melyek mind *keletre*, mint őshazára, mutatnak vissza. Kúnos Ignác «Török népregények» című dolgozatában említi, hogy az e fajta török «népregény»-ek hőse, elszakadva kedvesétől (az ok természetesen igen sokféle lehet) bujdosik, de végre is egyesül kedvesével. A görög regényeknek pedig

többféle lehet, de nagyjából a láthatatlanná tevő s repülésre képesítő süveg is benne van. Daczára ennek, vannak, kik itt is germán mythologiai vonást keresnek. *Grimm* (Mythologie, p. 126)

általában ez az alapmotívumuk s Heinrich Gusztáv helyesen hozta fel Apulejus regéjét példának. Hogy az Arany László kiadta: «Eredeti népmesék» Jankója is bujdosik a hattyúvá vált felesége után, azt talán Argirus hatásának tudhatjuk be. Ugyancsak e hatás nyilvánul egy garabonciás diákról szóló mesénken is, melyet Ásbóth Oszkár mond el (Archiv f. slav. Phil. IV. köt.). De figyelemre méltóbb már az a török mese (a 18-dik), melyet Kúnos Ignác közöl az «Oszmán-török népmesék» közt, s melyben a királyfi addig keresi elvesztett kedvesét, míg végre az övé lesz. A Grimm Jakab közölte mese (Haupt és Hoffmann: Altdutsche Blätter I. 293—297), melyben a Fortuna erdejébe került ifjú meglátja Fortunát, megszereti s véle boldogan él; majd meglátogatja szüleit, visszavágyik Fortunához, de nem tud visszatérni, bujdosik és végre is megtalálja: csak változata lehet a keleti eredetű mesének, s Európába kerülve itt a tündérleányból — Fortuna lett. A Tuti Nameh (II. p. 249)-ben is olvasunk egy mesét, hol az ifjú kínai császár vándorútra kél a kedvese után, kihez szintén csak a repülő csizma segítségével ér el, melyhez csel útján jut. Ez is a mellett bizonyít, hogy az alapmotívum keleti! — Nem törekszünk a hasonlóságok felmutatásában teljességre, pusztán csak azokat a meséket említjük meg, melyek más irányú tanulmányaink között szemünk ügyébe akadtak. Ezért forduljunk most már az e keretbe illesztett motívumokhoz! Hogy e három testvér közül a legifjabb a kitüntetett (akár szép és okos, akár rút és bárgyú) — olyannyira kedvelt népmesei motívum, hogy a hasonlóságok felsorolása ívekbe terjedne. De hogy keleti eredetű — ha más nem is — de Kúnos gyűjtései élénken illusztrálják. (V. ö. pl. «Török népmesék» 87. lap.) A csodafa is nagyon elterjedt népmesei motívum, termeljen az akár aranyalmákat, akár életadó s vevő gyümölcsöt. Hogy a legkisebb fiú álmában már látta, hogy a jósnak lesz igaza (30. versszak 4. sor), hogy ő miatta nőtt ki a csodafa s természetesen a *tündérleányt is látta* (a mit azonban Gyergyai nem említ): megvan a görög regényekben, de a török népregényekben is s mindkét helyen jellemző vonás. A Tuti Nameh idéztük meséjében a királylány álmában látta meg a királyfiút és szeretett belé, mielőtt még valósággal megismerhetné. Óriások és egyszeműek, szóval csodás alakú emberi lények szereplése is *keleti eredetű*, az ind utazási regények kedvenc motívuma. Görög, azaz helyesebben keleti motívum a kert hosszas leírása, mely azonkívül is telisdedteli van görög Istenekhez való hasonlítgatásokkal és *keleti eredetű*, de görögös feldolgozásban levő forrásra utal. Hasonlókép a görög regényekre mutat a lány és ifjú szépségeinek többször adott rajza, még pedig a görög sophista regényekre, hol az e fajta fogások — melyeken a stílus csiszoltságát ragyogtatni lehetett — igen kedveltek voltak. De keleti eredetre mutat főkép: az ördögfiak összeveszése az örökségen, a köpenyen, ostonon és bocskoron, melyet a ki magára ölt s az

szerint Odin (Wuotan) kalapja láthatatlanná tevő erővel birt s a Wuotanshut-ból lett átvitt értelemben a Wunschhut! *Simrock* is e nézetben van, *Zacher* megemlíti Saxo regéjét egy öregről, ki védeneczét köpenybe burkolta s egyik helyről a másikra repült. Szerinte e mythologiai vonatkozásokból származott a Fortunatus mesének e motivuma. Pedig hogy ez *keleti motivum* kétségtelen! Igaz, Európában már korán elterjedt, a Nibelung-énekben is szerepet játszik, Faust varázsköpenyegje is ilyen tulajdonsággal bír, törpék és manók tetszésük szerint használhatják: de keletről jött be, még pedig valószínűleg a görögök révén, hisz már Plato tud láthatatlanná tevő gyűrűről, míg a görög regényekben pl. Antónius Diogenes regényében, a Taulén túli csodákban, mely egy szerelmes pár kalandjait mondja el, már az fordul elő, hogy a holdba jutva egy ismeretlen hatalomtól azt az erőt nyerik, hogy a hová kíváncsoznak, egy pillanat múlva oda jussanak. (Rohde i. m. p. 270.) Ime ez a forma még egészen közel áll ahhoz, a melyben

ostort megperdítván, azt mondja: «hip hop ott legyenek, a hol én akarok» — menten ott lesz — s melyet a hős ravaszul megkerít, s így jut kedveséhez! Grimm fentebb idéztük meséjében is előfordul az ördögfiak verekedése az örökségen, mint jellemző motivum; de elő az Arany László kiadta «Jankó és a három elátkozott kisasszony» című népmesében, elő az Ásbóth elmondta népmesében is, bár ide határozottan Gyergyai «Argirusá»-ból ment át. Katona Lajos (Ethnologische Mittheilungen II. 171) e motivumot *ind eredetűnek* mondja s utal Julien «Les Avadanas» cz. gyűjteményére (II. 8—74. szám) továbbá: a Kathasaritságara I. könyv 3. feje. (Brockhaus német ford. I. 19. lap) stb. Liebrecht (Zur Volkskunde, 117. lap) utal Grimm «Kindermärchen»-jére. De megtaláljuk ezt a motivumot Kúnos «Török népmeséi» közt is (1889. 88. lap), Gyergyaival majduem szóról-szóra megegyezve. Megvan az ezeregyéjben Mazin kalandjaként előadva, s megvan a török «Tuti Nameh»-ban is (II. 249) egy kínai császár történetében stb. stb. Mindezek az összevételések, melyeket bizonyára rövid utánjárással számosíthatni tudnók (s ám tegye is más!) — csak azt a feltevést akarják valószínűvé tenni, hogy Gyergyai közvetlen forrása — ha olasz «krónika» volt is —, de mindenesetre egy keleti, talán ép *ind regény görög átdolgozásából készült olasz krónika* lehetett. Hogy ez nem állana az irodalomtörténetben egymagán, azt a «Barlaam és Josafát» esete is bizonyíthatja. Hisz Hommel tanár csak nem rég találta meg egy igen régi arab nyelvű kéziratban Damaskusi Szent János e művének eredetijét. Pedig az arab is csak fordítás a középperzsából, ily czím alatt: «A hit betetőzése és a hódolat teljessége», s igen valószínű, hogy a végső forrás az *indre* megy vissza. (Münchener Allg. Zeit. 1890. febr. 1.)

azt népkönyvünkben találjuk; minél inkább távolodunk Európától, elhull a burok s marad a csupasz motívum. A buddhisták meséiben a levegőben való repülés nagy szerepet játszik (Benfey I. 159.), a Tuti-Nameh-ban (II. 249) csizmatalp pótolja a süveget, a bűvös gyűrű minden kívánságot betölt s láthatatlanná tesz, v. ö. Mackenzie: Collection I. 96., továbbá Tuti-Nameh II. 297—98. Kúnos török meséiben turbán, korbács és szőnyeg együttesen felelnek meg Fortunatus süvegének. «Ki a turbánt fejre rántja, senki szeme meg nem látja. A ki a szőnyegre terül, kézben korbács egyet cserdül, madár módra messze repül» (p. 85).*) De meg van az ezer-egyéj meséi közt is, hol Mazin ellopja a bűvös süveget, melynek birtokosa rabolhat, csak legyen fején a süveg, ki sem tudja meg, hogy ő a tettes s így azt teheti mi néki tetszik. De kell-e még a példákat számosítanom annak bizonyítására, hogy e motívum *keleti eredetű?*

IV. §.

12. Andalusia esete Agrippinával.

Már *Zacher* helyesen mutatott a népkönyv eme részének forrására, mikor olyanúl a *Gesta Romanorum* 120. fejezetét jelölte ki. Mi ez a *Gesta Romanorum*? Egy, jóval a könyvnyomtatás fel-találása előtt összeírt prózai munkák gyűjteménye, melyeknek főjellemzőjük az erkölcsös alapeszme vagy legalább az azokból levont moralizáció. A nép vallás mezébe burkolt meséket kapott, a bibliai történetek is tetszetősebb alakban vannak felfrissítve; a legendák és szent históriák, a népmesei motívumok gazdagságával, a keresztyén mystikának mindent átömlő búbája; a romanticizmus és a keleti fantázia csodás világa; az antik világ a középkor szellemében és ruhájában, a katholicismus szentjeinek rajongó hitbuzgalma, isteni átszellemülése: ime ezek alkotják a *Gesta Romanorum* meséinek lényegét, ezek motívumai és ilyen a szelleme! Igen sok helyről van összeszedve: történetírók és bölcsészek, kritikusok művei és útleírások, természettudósok és biblia-magyarázatok, költött mesék és való történet, legendák és keleti regék, egy helyen, egy gyűjteményben s a mi fő: egyazon szellemben! Ez érdekes történeteket szerzetesek gyűjtöttek, hogy azokat prédikációkban felhasználhassák, mint a hogy Pelbárt mondja:

*) L. még Jahrbuch für rom. Lit. III. 147.

«hogy az elszundikáló népet felsekentsék». Moralizálás végett gyűjtötték, s e gyűjtemények kolostorból-kolostorba vándoroltak, s bár előbb az erkölcsi tanulság volt a fődolog, később a mese lett az, s idővel a moralizáció teljesen kiszorult. E gyűjtemény a XIV. század elején keletkezett, még pedig — a mint azt Oesterley kimutatta — Angolországban, bár Németországban már korán elterjedt. Nyomatásában 1472-ben került ki először és azóta többször s 181 fejezetből állott. 1489-ben már német fordításban is kijött («Der Römer tat»); magyarra Haller János (1682) fordította le.

A Gesta Romanorum 120. fejezete *keleti mese*, minden motivuma keleti és szelleme is az. Hasonló motivumú meséket nagyon sokat fel lehetne mutatnunk, közvetlen forrását azonban nem ösmerjük. Hogy a leány elcsalta az ifjútól a bűvös tárgyakat s viszont ez is csellel él s úgy kapja vissza azokat: a keleti mesék kedvencz motivuma, sok a rokona, bár a legközvetlenebbet — sajna — nem ösmerjük. A mi a mese magja: a bűvös tárgy s annak visszaszerzése: a bűvös tárgyakra vonatkozólag kimutattuk azoknak keleti eredetét, a csellel való élés pedig ha valahol, úgy a keleti mesékben fellelhető; hogy csak egy példát idézzünk, ime ilyen a bűvös tárgyakon való veszekedés s annak egy harmadik által való megszerzése is, mely mindig csellel történik. A Gesta Romanorumban a csel nem almákkal (melyek közül az egyik szarvakat növeszt, a másik leapasztja őket,) megy végbe, hanem savanyító víz-, bélpoklossá tévő fa- és gyógyító vízzel. Lássuk előbb a motivumokat. Előbb a *csodáshatású vízről* szóljunk. Ki nem ösmerné Lethe vizének hatásait, melyben a görögök hittek? Norvégiában Ódrerir vizéről azt tartják, hogy ifjúságot és életerőt kölcsönöz. Finn varázsdalok gyógyító hatású vízről beszélnek, de e víz a Jordán vize s úgy látszik Európában János evangéliumából ment át a néphitbe, hiszen pl. a lappok annyiszor kereszteltetik meg gyermekeiket, a hányszor csak betegségbe esnek: a szentelt víz gyógyító hatásában bizván. De a csodáshatású vízben keleten is hisznek. Kúnos, az általa lefordított népregényekhez írt előszavában, említi ezt a motivumot is; oszmán-török népmese-gyűjteményében (II. 77. mese) csodavízről szól, mely életre ébreszt. A víz imez csodahatásában való hitet tehát *keleti eredetűnek* kell tartanunk, valamint a *gyümölcs csodahatását* is. Találunk ugyan varázsserejű fáról szóló mythost Európában is, ilyen pl. a

norvég Igdrasil-mythos, szólanak e mythosok aranylevelű, arany almákat termő, az emberi életre befolyással bíró, egészséget vagy betegséget előidéző fákról, óriás, az egekbe nyúló, a földet lombjaikkal árnyékba borító fákról stb. (*Bugge*: Studien p. 543.) A görögök bizonyos gyümölcsnek csodaerőt tulajdonítottak, valamint a norvég sagaban Balderusnak a «nymphák» csodáserejű ételt hoznak, mielőtt harczba szállna. (*Bugge*: u. o. p. 125.) De Kúnos szól bűvös almáról, melyet mikor a magtalan királyi pár elkölt, gyermekük születik tőle. Firdusinál olvasunk olyan gyümölcseről, mely gyógyít és feltámaszt. (*Müller*: A mesék vándorlásáról p. 310.) Az ind Asvattha gyümölcse is bűvös erővel bír. (*Kelly*: Curiosities stb. VII. fejezet.) A hasonló motívumokat sorolhatnók fel tömegesen, s mindez csak azt bizonyítaná, hogy a Gesta Romanorum 120. fejezete keleti eredetű s népkönyvünk ezt dolgozta fel. *Hogyan* dolgozta fel, egyáltalán a népkönyv esztetikai értékéről a következő fejezetben szólunk, most csak kimondjuk vizsgálódásunk eredményekép, hogy a 12 motívum közt hét keleti, három európai, s kettő kétes vajjon keleti vagy európai eredetű-e. A mit *Holtzmann* (Orient und Occident I. p. 34.) állított, hogy «die Ritterromane haben ihre Heimat nicht bei den britischen Völkern, wie noch allgemein gelehrt wird, sondern im Occident», ime egy újabb példával újra bebizonyult, ha nem is oly határozott eredménnyel, mint az legújabban a «Barlaam és Josafát»-nál történt.*)

E keleti eredetű mese népkönyv alakjában 1480-ban jelent meg először német nyelven Augsburgban. Mikor iratott? Ezt már Zacher helyesen tette a XV. század közepére, mert Cyprus csak 1489-ig keresztyén királyság, Konstantinápoly csak 1453-ig van keresztyén kezekben, Bretagne önnálló herezeggel csak 1491-ig bír, Granada a mórok kezei közt csak 1492-ig maradt, sz. Patricius poklát csak 1492-ig szabad volt látogatni, mikor is a pápa betiltotta. Tehát 1440-ben megállapodhatunk, a mikor is népkönyvünket talán Augsburgban, *de mindenesetre Németországban* írták.

Fentebb már említettük, hogy az egészen átömlő szellemből mi következtetni merünk arra, hogy a mű Németországban iratott. Említettük, hogy szerzőnk ösmerte Sir John Maundeville útleírását, s e könyv nagy elterjedettsége csábította őt ama forma hasz-

*) Érttem *Hommel* felfedezését, ki arab nyelven találta meg a «Barlaam és Josafát»-ot.

nálatára, melyet különben elődeinél, a lovagregényeknél is talált. De Maundeville nem csak a formára nézt volt reá hatással, egyes részleteket is átvett belőle, ilyen pl. Konstantinápoly leírása, a Sofia templommal, János pap országának rövid leírása stb. Szerzőjének vallásos lelke, tisztult világnézete, realis gondolkozásmódja, sokhelyt világos fejtegetése: szintén a mellett szólnak, hogy a népkönyv Németországban s talán Augsburgban keletkezett, mely közvetlen érintkezésben volt Olaszországgal, jelesen Florenczcel, s közvetett érintkezésben Angolországgal is.

Szándékosan hagytuk legutoljára a talán legérdekesebb kérdést: ki volt a szerzője? Erre azonban — sajnos — még hozzávetőleg is nehezen felelhetünk. Ösmerve szellemét s látva, hogy a többi népkönyvek szerzői, illetve fordítói előkelő nők (Lotharingiai Erzsébet, Skót Eleonora) s tudósok (von Eybe, von Wyle, Steinhövel): feltehetjük, hogy szerzőnk is tudós férfiú volt, bár ez nem látszik ki másból, csak hogy ösmeri a polgári és lovagi életet, talán maga is megfordult előkelő udvaroknál, s hogy helylyel-közzel be-be sző művébe rövid elmefuttatásokat is.

Ime vizsgálódásunk eredménye: *Népkönyvünket Németországban — talán Augsburgban — valamely tudós s világlátott férfiú egy keleti eredetű mesének európai motívumokkal való egybeolvasztásával a XV. század közepén írta!*

IV.

A népkönyvről.

(Aesthetikai méltatása a német népkönyvnek. — Alapeszme, jellemek. — Előadásmód, csodás elem. — A magyar fordítás. — A fordítás méltatása.)

«Vagynak az ilyen könyvek az magyar nyelven is felesebb számmal, mint sem azt valaki gondolhatná». Bod.

Ha magát a népkönyvet elolvastuk, könnyen megérthetjük, hogy miben keresendő nagy elterjedésének, kedveltségének forrása. A feldolgozás ügyessége, a formának, melybe öntve van, jelessége szülte azt. Magukról a népkönyvekről azt mondja Görres: «A hol csak németül beszélnek, mindenütt szeretik és tisztelik őket; az ifjúság kapva kap rajtuk, az öregek az emlékezés derűjével moso-

lyognak feléjük, s hatásuk alól nem vonhatja ki magát senki sem!»
Hogy Fortunatus egyike a legkedveltebbnek, ösmeretes.

Magáról könyvünkről azt mondja *Tieck* (Phantasia, V. p. 240.): «Der Erzähler des Volksbuches zeigt sich als ein gebildeter Schriftsteller» — a mint hogy igaz is, a mit ő abból magyaráz ki, hogy népkönyvünk nem rövid, ellentmondásos és száraz kivonat, hanem folyamatos elbeszélés. Azonban ez természetes, hisz nem képzelhetjük, hogy Fortunatust a népfantasia hozta volna létre, vagy hogy pusztán kompiláció lenne. Itt az öntudatos alkotás nyomai élénken észrevehetők és stylje oly zenei, folyamatos, élénk, naiv és üde, hogy valóban sem a lelketlen kivonat, sem az üres kompiláció hatását nem gyakorolja ránk. Írója nem erős ugyan a jellemek határozott körvonalainak lerakásában. Ampedo és Andalusia ellentétül van ugyan szembeállítva, de ezt nem sikerült eléggé élénk világításba helyeznie. Egyes alakjai azonban kitűnőek. Agrippina például. Valódi egyén. Lélekállapotok rajzolásában is finom érzék vezeti és egész felfogásában s a részletrajzban őszinte, realis megfigyelést, realis gondolkozásmódot árul el.

A ki először szólott róla, lelkesedten és behatóan: az Schlegel Vilmos volt. Szerinte az az alapeszméje a műnek, hogy bebizonyítsa, hogy pénzzel mindent el lehet érni: barátságot, szerelmet, tiszteletet, még a papok rokonszenvét is! (Vorlesungen III. p. 150.) Ez a romantikus világnézetben élő kritikus tollából fakadt, ki akkor még hatalmas s világfelforgató eszméket hirdetett s a középkort is modernizálta, azaz modern szemüvegen át tekinté. Azonban a középkor írója előtt más cél lebegett; nem ilyen célzatos, sokkal korlátoltabb, egyszerűen az, a mit az előbeszéd ki is mond: «melyből ki-ki értelmet és okosságot vehet magának, mely az világi kincsnél feljebb tartozik». A bölcsesség tudni illik! Ha Fortunatus a bölcseséget választotta volna, nem jutott volna annyiszor szorult helyzetbe — szól a morál —, bár a nép ebben nem igen hitt, hisz régi példaszó, hogy jobb egy marok szerencse, mint egy köből ész!

Ezt a papos morált nem tekintve, az egész munkán józan realismus vonul végig. Nincs benne semmi sentimentalis, fellengző, idealis motivum, minden a valószínűség határai között mozog, ha a csodás elemet nem tekintjük, a miben különben akkortájt rendületlenül hittek. Említettük, hogy szerzőnk jó elbeszélő, tud helyzeteket festeni s jellemeket kialakítani. Schlegel célzatosságot keres

a két fiúnak annyira elütő jellemében is. Azt mondja, hogy apjukra ütnek, bár Ampedo a hülyeségig elővigyázó, s Andalosia fantasztikusan merész. Van ugyan benne valami, de ilyesmire aligha gondolt szerzőnk s ha ez így állana is előttünk, alighanem önkénytelen kialakulás lenne. De a két fivér jellemzésében, bár meg van kísértve az ellentét kialakítása, szerzőnknel ez is önkénytelenül történt. Ampedot nem használhatta, s csak ügyes fogásnak tudhatjuk be, hogy abból, a mire a mese sajátossága erőlteté, tőkét csinált s Ampedot elővigyázónak, könyvmolynak tette meg. Későbbi feldolgozók jelentősebben kivitték e jellemzést, mint alább látni fogjuk!

Főképen stylusa az, a mi kiválóan becses. Naiv s élénk előadásmódjával mindvégig fenn tudja tartani érdeklődésünket, s ha kompozíciója nem szilárd, ha éppen kétfelé szakadó, azt a mese sajátossága megmagyarázza. A mi neki nem sikerült, nem sikerült az a legjelesebb modern költőknek sem!

Az a csodás elem! Tulajdonkép ez tette a mesét érdekessé közönsége előtt, s igen ügyesen van beszöve az elbeszélés egymásutánjába. Az hiba, hogy Fortunatus mi hasznát sem veszi a süvegnek, de kellett, hogy maga Fortunatus szerzette legyen, ám fia, Ampedo történetében e hiba is helyre van ütve. Ott a süveg nélkül az erszénynek nem vehetné hasznát, s miután elveszíté, nem nyerhetné azt többé vissza, pedig éppen ezen fordul meg a mese.

E szépségek mián terjedt el a népkönyv s fordították tizenkét nyelvre: magyarra is! Az első magyar kiadást a Függelékben közöljük. Szóljunk hát e magyar fordításról!

Majdnem kétszáz évvel a német eredeti után jelent meg Lőcsén 1651-ben:

«Az Fortunatusról | iratott igen szép nyá-|jas beszéd | könyvetake | Miképpen az ő erszényéhez, és kívánt | kedves süvegetskéjéhez jutván, és | több történt sok dol-|gairól. | Melly most Németből Magyarra fordittatott | az szép Ujságokban gyönyörködöknék | kedvéért | Anno 1651. esztendőben. |»

Ime ez áll az erdélyi muzeum tulajdonát tevő ez unicum cím lapján, ama címképpel együtt, mely a Függelék elé fénykép másolatban illesztetett. A címképet Szabó Károly ekkép magyarázta meg: Alvó férfi, kinek lábainál egy a felhők közt lebegő Szűz-Máriához imádkozó szerzetes térdel. Széll Farkas e címképet egy lőcsei nyomatú és hasonlóképp a XVII. századból származó

Aesopusban is, valamint egy 1673-ban, Lőcsén megjelent «Magyar Aesopusban» is megtalálva, a címképet igyen megmagyarázza, (Magyar Könyvszemle 1886. p. 93.): Az alvó férfi Aesopus s előtte Isis papja térdel, ki a felhők közt lebegő Isishez, a gazdálkodásnak istenasszonyához imádkozik, ki Aesopusnak álmában megjelent Bár e címkép csak annyiban talál könyvünk tartalmával, hogy Fortunatusnak is álmában jelent meg Fortuna, de hogy ekkor még nem nagyon sokat adnak az illusztrációkra, nagyon természetes. Ennyi hasonlóság teljesen elegendő volt, hogy egy már kész metszetet egy másik kiadványnál is felhasználjanak. Maga a fordítás Lőcsén, 1689-ben is megjelent, mert az 1778-iki Pesten, Royer Ferentznél megjelent kiadás tulajdonkép az 1689-ikinek új lenyomata, mint azt a címlapján olvashatjuk.

A fordítás szerzőjéről mit sem tudunk, még nem is gyaníthatjuk kilétét. Sem nyelvészeti, sem æsthetikai szempontból mindedig nem volt tárgyalva, Beöthy Zsolt pusztán megemlíti. (Szépprózai elb. tört. I. 154.) Minthogy egész terjedelmében közöljük, hátul, jegyzetekben a nyelvészi szempontokból felötlő különösségeit soroljuk fel, itt pusztán æsthetikai tárgyalását adjuk.

Általánosságban megjegyezhetjük, hogy e fordítás épen nem szolgálai, szerző az értelem visszaadására törekszik első sorban s ha kell, feláldozza a szavakat. De széphangzásra, csinos mondat-szerkesztésre, festőiségre való törekvést is lépten-nyomon elárúl. Álljon itt egy kis összevetés.

A német szöveg:

Wie Andalosia von zwei Grafen
gefangen wurde.

Als nun die Hochzeit ein Ende hatte, und Andalosia heim gen Famagusta reiten wollte, da fielen die beiden Grafen Andalosia an, erstachen seine Diener und führten ihn auf die Insel gen Limisso in das Schloss, wo sie ihn wohl verwahrten, dass er nicht davon kommen könnte. Da versprach er denen so ihn hüteten, gross Gut

A magyar szöveg:

Miképen Andalosia a lakodalom után haza Famagustában menvén, a két gróftól elfogattatván, szolgálai megölettetének.

És hogy már a lakodalomnak vége volna, Andalosia pedig haza Famagustában menne, a két Groff népet fogadván megfogák őket, és szolgálait megölelék, de magát vivék a Lymosiai várban, a honnan ki nem szabadulhata. Andalosia pedig az őrzőknek nagy summát ígervén, hogy őtet megszabadítsák; de azok ezt gondolván, ha

zu geben, dass sie ihm davon hülfen; sie wollten aber nicht trauen, vermeinten, wann er davon käme, so gebe er ihnen nichts. Den Seckel durfte ihnen Andalosia nicht zeigen, weil er fürchtete, er möchte davon kommen, war aber in grossen Nöthen. Die Zeitung kam vor den König, wie Andalosias Diener alle erstochen wären, Niemand wusste, ob Andalosia todt oder lebendig wäre, auch nicht, wer es gethan hätte. Die Grafen aber ritten wieder an des Königs Hof, hielten sich still, als ob sie von nichts wüssten. Da nun Andalosia verloren, ward es seinem Bruder Ampedo kund gethan; der schickte bald Boten zu dem König und liess ihn bitten, dass er hülfe, damit ihm sein Bruder wieder würde. Der König entbot ihm, es wäre ihm leid um seinen Bruder Andalosia, doch wollt er Fleiss anwenden, und könnte er erfahren, wo er wäre, so sollt ihn kein Geld dauern, und sollte es sein halb Reich kosten, so müsst er ihn frei machen.

E rövid kis példa is eléggé föltünteteti névtelen fordítónk fordítási módszerét. Értelmes, világos és rövid mindvégig. Ezt mondhatjuk különben fordításáról általában. Hogy a német szavaknak nem találja meg mindig a magyar megfelelőjét, s megtartja inkább a német szót, csak azt bizonyítja, hogy nem törekszik minden áron purismusra. Sokhelyt azonban teljesen félre is érti az eredeti szöveget! Fordítása általán magyaros, ha szórendi hibákkal, germanismusokkal találkozunk is fordításában, mint azt a jegyzetek közt kimutatjuk.

Hallernek három évtizeddel később megjelent «Hármas Istoriá»-jával összevetve, elmondhatjuk, hogy ama színtelenség vagy jobban mondva egyszínűség, mely Haller prózáját első sorban jel-

ő megszabadul, nekünk semmit nem fog adni. Az Andalosia pedig nem meri vala mutatni az erszényt, mert fél vala nagyobb nyomorúságtól. Ezt meghalván a király, hogy az Andalosia szolgálait mind megölték, és magát nem tudnák hol volna, tudakozik vala fölöle, de a két Groff csak magokban tartyák vala e dolgot, a Király udvarában lévén.

Az Andalosia elveszését Ampedo is mindgyárást megtudá és mindgyárást a Királyhoz követeket küldvén, hogy segítségül lenne az ő ötse haza szerzésében. A Király azt izenvén, hogy ő is igen akarná megtudni hová löt, kibén szorgalmatosan forgolódik.

lemzi, nincsen meg a Fortunatus-fordításban, (bár amannak magyarosságát, népies zamatát és üde színét eltagadni nem akarjuk!). Fortunatus fordítójának nyelve változatosságra, elevenségre, többszínűsége, fordulatosságra nézt határozottan felülmulja Haller nyelvét, de népies színre nézt mögötte marad. Mondatai folyékonyság s valójában az a legnagyobb dicséret reá, hogy utólérte az eredetinek élénkségét, folyékonyságát s a párbeszédnek elevenségét is elég melegen adja vissza s mindenesetre könnyedebben, mint Haller. A hol az eredeti lendületesebb, ő is igyekszik megközelíteni s megütni ugyanazon hangot a magyar nyelv skáláján. Különösen szépen sikerült s lendületességre való tekintetből szépnek mondható a második rész eleje, Andalosia kalandjai, Agrippinával való beszélgetése a végzetes éjt megelőzőleg stb. Más hang az, mi itt megüti füleinket, mint az előbbi kornak Heltaiasan lakonikus, székely színezetű, népieskedő elbeszélő prózája. Poncianus historiájában, de még inkább a Szép Magelonában olvashatjuk csak a társalgási nyelvet ama formájában, melyben az itt kerül elénk. Ügyesség a mondatszerkesztésben, melegség az előadásban s a kifejezés nem egy érdekes, jellemző formája: jellemzi névtelenünk e fordítását. Mindezekre jegyzeteink között az egyes helyeken rámutatunk, s ép e sok jeles tulajdonságának köszönheti, hogy rövid idő alatt újabb meg újabb kiadásokban jelent meg s fentartotta magát — a ponyván legalább — mindmaig (a mit nem tartok olyannyira kicsinylendőnek).*)

Megakarom még e helyen jegyezni, hogy a népkönyvet francia, valamint német nyelven (Frankfurt) 1787 táján regényben is dolgozták fel: e két feldolgozást azonban nem sikerült megkerítenem.

Kleistnak «Phöbus»-ában (6. füzet p. 8—17.) 1808-ban következő című mese jelent meg: «Das Märchen von der langen Nase», — melyben Andolosianak története foglaltatik, pompás népmesei hangon, közmondásokkal, alliterációkkal vegyítve, meseteri népmese, bár az, hogy *irva* van, nagyon is leri róla. Végül hadd említsem meg Schwab Gusztávnak ügyes népkönyv-felelevenítéseit (Universal. Bibl., 1526. sz.), melyek között «Fortunat und seine Söhne» című is van.

*) A ponyva-kiadás csak Fortunatus történetét foglalja magában, s hogy a fordítás az 1651-iki — arról is meggyőződtem.

V.

A magyar verses Fortunatus.

(A XVI. századi költői elbeszélésekről; Heltai-e a Fortunatus-história szerzője? A história tárgya; forrása; változtatások; új motivumok; æsthetikai méltatás.)

«A regényes költészet nálunk a XVI. században sok illatos virágot hozott, de azok ide majd mind idegen földről plántáltattak által.»
Toldy.

Toldy Ferencz egy XVI. századbéli históriás énekünkér, «Fortunatus históriá»-járá azt mondotta (Magy. Költ. Tört. p. 115): hogy a Gesta Romanorumból vétetett s mellékesen megjegyze, hogy az, a 120. elbeszélés t. i. — egy régibb angol népregényből van összevonva. Fejtegetéseink folyamán láttuk, hogy a Gesták amaz elbeszélése pusztán csak egy motivumot ölel fel, Fortunatus fiainak történetét, s az a rész is a népkönyvnek szolgált volt forrásul. Határozottan kimondhatjuk, hogy históriás énekünk forrása a német népkönyv, melyet szerzője nem Szebenben hallott, mint írja, hanem előtte a német népkönyv állott, valamint megjegyezhetjük azt is, hogy szerzője nem Heltai Gáspár.

Mielőtt ez állítások bizonyíttatására térnénk, vessünk egy futó pillantást a XVI. századbéli elbeszélő költészetre, melynek egyik érdekes terméke — *Fortunatus históriája* is. A XVI. században elbeszélő költészetünk virágzott. Szülte az új vallás és a politikai viszonyok, melyeknek szolgálatában állott. A hitben és politikában szakadás állott be. Ferdinánd hívei és Zápolya pártja éles ellentétet képeztek és harmadiknak ott volt a török, mely egyre jobban befészkelődött az országba. Hasonló a zavargás a hit kérdéseiben. A külföldi egyetemet bejárt pap visszajövet a szó hatalmával, az ének közvetlenségével, az írás maradandó benyomásával egyaránt közreműködik az új vallás, a reformáció terjesztésén. Lassanként leveri a czellákba zárkozott, pergamenjeire hajló, a világ folyásával mit sem törődő, erkölceiben tévedező szerzetest s előbb kételkedést szít, utóbb meggyőz. Háttérbe szorúl a szerzetes legendáival és szentjeivel, Mária cultusával és Krisztus dicsőítésével, s előtérbe emelkedik az új vallás, fenséges komorságában, zsoltáraival, a bibliával, hazafias énekeivel, bibliai elbeszéléseivel, vitázó drámaival és erkölcsös, moralizáló beszélyeivel. Meleg, ára-

dozó érzés az, a mi az e korbeli énekeket egytől egyig átömlí: akár vallásos, akár politikai legyen is az. Regényes elbeszéléseink versben vannak írva, bár forrásaik prózában (a biblia, Boccaccio, Petrarca, Gesta Romanorum stb.). Nincs oly históriás énekünk, melynek ne legyen tendenciája: moralis avagy históriai, de van. Mindegyik mint megtörtént esemény, mint «lőtt dolog» kíván tekintetni, s mindegyiket énekszóval kísérték. Innen formájuk pongyolája, verselésük hanyag volta, zeneietlensége, hisz ezt maga a *zene* pótolta. Kezdettek bizonyos közhelyyel, pl. «Emlékezzünk régiekről» vagy «Jámbor házások meghallgassátok», s végezték valamelyes összevetéssel, czélozván valami korabeli eseményre, az énekmondó bújára, bajára, de mindig hangsúlyozzák, hogy a «szép tanúsáért» dolgoztak. Az egyik jobban versel, a másokban több az alakító tehetség, egyiknek nyelve simább, költőibb, a másik egyszerűbb és világosabb, egyikben több a fantázia, a másik ügyesebben tud hangulatot kelteni, egyikben erős a hazafiúi fellángolás, a másokban meg túlnyomó a moralizálás. Nincs közöttük egy sem, ki hatalmas arányokban emelkednék ki közülök. Számra, mennyiségre nézt Tinódi produkált legtöbbet, de Istvánfi és Gyergyai költői tehetségre nézt jóval túlszárnyalják.

Íme az e korbeli költői elbeszélés általános képe! «Fortunatus»-unk e képbe beválik. Teljes példánya nem maradt reánk. Első felét a Teleki-könyvtár őrzi, a másik felét a Rádai-könyvtár. *) E két példányból megismerhetjük az egészet s szóljunk is róla behatóbban.

Czímlapján ez áll:

«Az Fortunatusrol valo | szép Historia, énece szerént szerze|ve: mikeppen az Ő attyanac szegensege mi|at kiindulván szolgallatra és mikeppen a szerencze a For|tuna egy erszént ada neki egy erdőben, kinec soha | aranyba fogatkozása nem vala: az után ismet | Indiában olyan sűveget lele a királynál, | kit mikor az feyébe tőtte volna vallahová kívánkozot azon | orába oda iutot és az | ő nagy Kazdagsága miat | császárrá választottác.»

A czímképen a háttérben vár áll, elől jobbra gránátalma,

*) Ez alkalommal fejezem ki hálás köszönetemet Szász Károly és Horvát Gáspár uraknak, kik lekötőlező szívességgel bocsátották rendelkezésemre az oly ritka és értékes irodalmi kincseket.

alatta egy férfi s egy nőalak, a férfi kezében erszény és süveg, balra egy orosz lányt átdöfő lovag.

Ki e néphistória szerzője — nem tudjuk. Toldy *Heltai Gáspárt* gyanítja annak, «mire a tudós felfogás, az írásmód, s azon körülmény látszik mutatni, hogy, mint mondja, a történetet Szebenben németül hallotta, holott XVI. századbeli magyar versíróink közt Ormpruszt Kristófot kivéve, de ki egészen más irányban dolgozott, alig van, ki a német nyelvet birta, Heltai pedig erdélyi szász volt». (Költ. tört. p. 116.) Toldy e feltevését nem látom beigazoltnak. Ipolyi Arnold, ki szintén Heltait véli, de csak Toldy után, a krónika szerzőjének, hasonlóképen nem hoz fel nyomós okokat. (Magyar Muzeum. 1855. I. egy jegyzetben.)

Vizsgáljuk e kérdést közelebbről. Heltainak meséi vagy ama 44 strófája, a melyeket *Nagy Bánkai Mátyásnak* Hunyadi krónikájába (R. M. K. T. V. p. 273.) csempészett, de egyáltalán stylje határozott egyéni vonásról tanuskodnak: ha nem tudnók is, észrevehetnők, hogy egy magyarul megtanult embernek keresett népieskedésével állunk szemben. Halmozott indulatszavai, népies szólásainak nagy tömege, a közmondások serge, melyekkel nyelvét *magyarrá* akarta tenni, első pillanatban felöltő. Vegyük ezekhez székelyes kifejezéseit, humorát, mely minden írásából kicsillog, s ennek megfelelően tréfás szavainak nagy számát: bizonyos, hogy Heltai nyelve annyira speczialis, egyéni, hogy azt igen is könnyű felösmerni. Alább be fogjuk bizonyítani, hogy históriánk szerzője, bár állítja, hogy «ezt irván, Németből Szebenben hallottam», de ez állítását ilyen alakban semmikép sem fogadhatjuk el. Az igaz, hogy e történet eredetije német, s hogy a szerző előtt a német népkönyv állott; de Toldy erre még nem építhet hypothesis, mert ösmerjük-e a XVI-ik századbeli énekmondók mindegyikét? Igaz, a krónika Kolozsvárt a XVI. században jelent meg, valószínűleg a Heltai nyomdájában. De mivel semmi adatunk sincs arra, hogy szerzője maga Heltai, csak a krónika *nyelve* igazíthat útba akkor, mikor annak szerzője után tudakozódunk. Sem a tudós írásmód, sem a felfogás nem lehet előttünk mérvadó, mert ugyanezen felfogás s írásmód üti meg füleinket, teszem a *Póli István* Jovenianusából, pedig arról csak annyit tudunk, hogy énekmondó volt. Bibliás hang, morálizálás, bibliai példák iránti előszeretet itt is, ott is!

Nos hát a nyelv! Olvassuk csak a Fortunatus színtelen,

lapos, üres, minden élénkséget nélkülöző verseit, s első pillanatra belátjuk, hogy ez nem Heltai nyelve, sehol Heltai népieskedése, székelyes, tréfás kifejezésmódja. Mindenütt krónikás szárazság, mely a Nagy Bánkai krónikában levő Heltai-versektől is elüt, a mennyiben ott a nyelvvel való küzdelemből alig kikerülve, bizonyos, bár alantas fokú szint nyer előadásmódja, itt legfeljebb csak invenczióját lehet az *ismeretlen szerzőnek* érdemül betudnunk, de kifejezésbeli erőt sehol sem találhatunk. Ez nem a Heltai nyelve, ez nem lehet Heltai műve! Itt-ott egy-két szép kifejezés, teszem

«Elindula Péter temérdeki kincscsel»,

vagy — (ez emlékeztet a népmesékre):

«Végre ha nem elnec megholtanac vala».

Ritkább kifejezései közül megemlítem a következőket: *kórosként* hűséget mutatni (koronként); *helylyhiti* (helyezi); *őszközeyűl adni* (őszközül) stb. Általában nyelve épen nem érdekes, sem nyelvészeti, sem æsthetikai szempontból.

Lássuk tartalmát. Kezdeté a közönséges közhely:

Iffiac halgassatoc im egy dolgot mondoc
Kit talán gyakorta még nem hallottatoc,
Egy régi beszédet elötökbe hozoc,
Kiből ha akartoc mostan tanolhattoc.

Fortunatus dolgát én mostan beszéllem,
Kinec ő életét nevét tudom leltem,
És ennec nemzetit most egybe rendeltem,
Mulatság okáirt erről emlékesztem.

Summa szerént irom eszt udvari rendnec,
Kic az uj dolognac olly igen örvendnec,
Vitézi dologról ha ők mit érténec,
Iffiac cselekedni azont igyekeznec.

Mint látjuk tehát ő is példaadás kedvéért mondja el az igaz történetet. Megkezdi Fortunatus életének elmondását Noénál, s elsorolja három fiának Japhet, Sem és Kámnak élete sorát. Ezeknek a gyermekeiből szaporodott el az emberiség, kijelöli mindegyik nemzetnek az őst a három közül, s elbeszéli a biblia alapján, hogy Isten Japhet fiai tüntette ki a kinyilatkoztatással, mit csak később vett át az avar és hunból lett magyar is. Áttér azután Róma és Bi-

zanczium alapítására, a nemesség kialakulására, s majd Fortunatus atyjáról szól, ki olasz eredetű. Elvesz egy gazdag leányt, de gyermeke mind csak nem születik. Ő buslakodik, «jártában, költében oly gyakorta suhajt», míg végre Isten meghallgatja s fia születik, kit Fortunatusnak neveznek el. Mikor már Fortunatus «nagy jó inaskorban» van, apja tönkrement s ezen búsul.

Innen a népkönyv után elbeszéli, mint fogja kérdőre Fortunatus atyját, száll hajóra, áll be szolgálatba, támadnak irigyei, kik közül egyik csellel szökésre bírja, s bujdosni indul. Nem mulasztja el az alkalmat, hogy ne elmélkedjék azon, hogy milyen csunya az irigység!

Elmondja azután a Fortuna jelenetet, majd hogy mint fogad fel egy világlátott szolgát, Pétert, kivel utazni indul. Elsőbb is a királyi koronázásra megy, hol pazarul él, s nagy feltűnést kelt. Tudakos megjegyzésekkel telve e rész, a szerző fitogtatja a klasszikus irodalomban való jártasságát!

Fortunatus nagy ebédet ad a király tiszteletére, ki meghagyja a vendéglősnek, hogy foszsza ki Fortunatust, s az meg teszi, bár azért Fortunatus nem lesz szegényebb. Egyszer meg ruháit és erszényt is ellopja, de az erszényt eldobja magától s mikor Fortunatus azt megtalálja, nagy hamar kiengesztelődik. De az ebédnél bepanaszolja a szolgát, kit megölnek, ő meg elutazik. Utaztában egy császár birodalmába jut, ott megtelepszik, védi egy háboruban a császárt, miért ez annyira megszereti, hogy leányát feleségül adja hozzá. Szerző ekkor kitér a házasság intézményének fejtegetésére. Nagy eljegyzést csapnak, a császár Fortunatusnak adja a várost, hol szülei laknak, s Fortunatus ott fényes palotát építtet, hova meghívja a császárt, kinek a sok drágaság roppant tetszik. A császár halála után ő lesz az utódja. Két fia születik: Andalosia és János. Ezután következik a süveg megkerítésének története, melyben szintén vannak eltérések a népkönyvtől. Ugyanis Fortunatus hallja, hogy az indiai császár igen gazdag, vetélkednek tehát, hogy ki gazdagabb, s az indiai császár megmutatja neki a süveget. Fortunatus ezt megkerítendő, visszatér a császárhoz s kéri, hogy mutassa meg neki még egyszer a süveget, elfeledte ugyanis a színét. A császár megmutatja neki s ő ellopja. Fortunatus haza érve felkeresi szüleit s magához fogadja és számos esztendőig nyugodtan él, míg egyszer csak meghal a felesége. Ezen ő úgy elbusulja magát, hogy belebetegszik, végrendeletet csinál s elmondja fiainak a csodaszerek

erejét. Halála után fia Andalosia útnak indul, világot látni s magával viszi a két bűvös tárgyat, a miket egy leány elcsal tőle, de bátyja tanácsára visszaszerez. Ez alig tesz ki 2—3 versszakot. Fiai ezután «ha nem élne megholtanac vala». S ezzel vége a historiának!

Látni való, hogy az elbeszélésnek nem a Gesta Romanorum a forrása. A Gesta Romanorumot forrásul használta ugyan a népkönyv szerzője, de annak is csak egy motivumát dolgozta föl s nem azt, mely az elbeszélés tartalmát teszi. Szerző — mint mondtam — állítja, hogy

Deréc írást erre én még nem olvastam,
Életét is enné többé nem hallottam,
Gondolatból ezért nem szinte ezt irtam,
Ezt irván *Németből Szebenben hallottam.*

Erre vonatkozólag már Ipolyi megjegyzé: «Az ily szólás akkor megszokott ajánlás volt. Valamint számos külföldi hasonló átdolgozások, fordítások és kiadások példái mutatják: előbeszélvén, mily különösen véletlenül jöttek ily példányhoz, vagy hol hallák az elterjedt, általánosan más népnél vagy nyelven divatozó szép történetet stb. Látni fogjuk azonban, hogy a csekélységekig szorosan követték az előttük álló eredetét.» Hogy szerzőnk előtt csakugyan ott volt a német népkönyv — azt máshelyt említi is. Ime e helyek:

De német írásból így értettem volna.

vagy: Fortuna attyának nemzete ki volna,
Eszt még ez írásból nem értettem volna.

Máshelyt: (Fortunatusról)

Ezek után az ő dolgairól
Kiket leirtanac németek már arról.

De maga az elbeszélés tartalma is meggyőzhetett bennünket arról, hogy szerzőnk előtt a német népkönyv állott, bár sok leleménnyel változtatásokat is eszközölt, sőt új motivumokat is szőtt elbeszélésébe. Lássuk csak azokat:

I. Változások. Míg a népkönyvben Fortunatust az apja házá-
nál egy gróf fogadja fel, a magyar elbeszélésben utazik és csak később áll egy császár szolgálatába. — Majd bujdosásában három
vaddal küzd meg, egy medvével, mint a népkönyvben, de egy

oroszlánynyal és egy sárkánynyal is, a mi népmesei vonás. Általában szereti szerzőnk alakjait nagyítani, azért tesz grófból császárt, valamint elvéteti Fortunatussal egy császárnak a lányát, s nem, mint a népkönyvben, egy elszegényedett grófét. A német népkönyv szerzőjében, látszik, több a való iránti érzék. Ugyanez okból megteszi a magyar elbeszélő Fortunatust császárnak is! Az elbeszélés ezután egészen a népkönyv medrében halad. De Andalosianak történetét összevonja, s itt érthetetlen is lesz. Hogyan szerzé vissza a bűvös tárgyakat: titok marad. Azért, mert Andalosia kalmárnak öltözik s a templom elé áll, nem «következik» — mint szerző állítja, hogy a süveget és erszényt vissza hozza.

II. Új motívumok. Az a rész, hol Fortunatus az indiai császártól megszerzi a süveget, egészben új, s valóban ügyes leleménnyel van elmondva. De mindjárt az eleje, míg rátér Fortunatusra, merőben új: a biblia s nem a népkönyv alapján szól Noé fiainak történetéről. — Újak az elbeszélésbe szőtt elmélkedések is, melyek valósággal bizonyítják, hogy *szerzője pap lehetett*, még pedig református, mert kikél egy helyt a pápa ellen is!

Mint költemény az elbeszélés nem sokat ér. Szerző nem tud elbeszélni. Folyton ismételi, ki-kitér, kizökken az elbeszélő hangból, belezavarodik az egymásutánba. Mikor a császár a többi fejedellemmel tudatja, hogy leányát Fortunatusnak adja, ír egy levelet, melyben a történeteket újra elmondja, hosszú lére eresztve, bibliai példákkal tarkítva, elmélkedéssel fűszerezve. Annak bebizonyításával, hogy jó lenne, ha a gazdagot a szegényhez is hozzáadnák, 86 négysoros versszakot — 13 oldalon — tölt meg, példákat halmozva fel a bibliából, történelemből s evangéliumból. Ugyanazon leírással kétszer is előáll, képei, elmélkedései banálisok, verselése darabos, alexandrinjainál alig ügyel a cezurára, költői fellendülésről, melegségről és hévről mit sem látszik tudni. Legjobban sikerült a süvegellopási jelenet, ebben van különben is a legtöbb eredeti invencziója összpontosúlva.

Ime e XVII. századi költői elbeszélésről mindaz, a mit el lehet róla mondani. Szóljunk most a purgatorium motívumnak költői feldolgozásáról, mely motívum a népkönyvben külön szakaszt képez. De erről a következő fejezetben.

VI.

Calderon.

«A valóságnak az idealistól való eltávolodása Calderonban klasszikus kifejezőre talált.»
Schmidt Julian.

Népkönyvünk nyolczadik motivumát Fortunatusnak Szent Patriczius purgatoriumába való leszállása képezi. E purgatorium, melyet az Acta Sanctorum (márcz. 17.) szerint, Patricziusnak Isten mutatott meg, az írek földjén, Donegal grófságban fekszik. Patriczius 377-ben született A-Cluydban (Skócziában), s 413-ban ment Irföldre. Életét Calderon előtt Juan Perez de Montalvan és Jocelinus is feldolgozták, s Calderon drámájában mind a kettőt felhasználta.*)

Calderon tulajdonképen a purgatorium felfedezését dramatizálja, népkönyvünk azonban a legenda e szavai után indul: «Annakutánna sokan keresték fel a borzadalmas barlangot». 1153-ban egy Oënus nevű ember visiója tette a helyet híressé s az augustinusok, kik oda telepedtek, fel tudták az alkalmat használni, míglen Rómában értesültek zsarolásaikról s 1492-ben betiltották a hely látogatását. Népkönyvünk iratásakor azonban a hely még igen látogatott volt.

Mint látjuk, Calderon drámája mi szoros összefüggésben sincs népkönyvünkkel, de mert Patriczius életének híres dramatizálása s ugyanazon Patricziusénak, kinek purgatoriumát Fortunatus is felkereste, legyen szabad Calderon drámájáról röviden megemlékeznünk.

A katholicizmus legnagyobb költője, a miszticizmus klasszikus kifejezője, a középkor szellemvilágának jeles megtestesítője: Calderon, 1600—1681 közt élt. Költészetében semmi sincs a kétféle dialektikus erejéből, semmi, a mi őt lelke odaadásában, a hit iránti határtalan bizalmában zavarná, lelke nyugalma megsemmisítené. Fanatikus hívő, ki a valóságra ügyet sem vetve, lelke világában él; az élet előtte csupán álom. Itt minden mulandó, változó, a túlvilág ám szilárd, magasztos, mély. Alakjai, főképen vallásos drámáiban, absztrakciók, bábok és nem emberek, de magasztos eszmék hordozói, mélységes igék hirdetői, fenséges

*) Schmidt Valentin: Die Schauspiele Calderons, 1857. p. 424.

gondolatok ábrázolói. Hisz a csodákban, lelkével csügg rajtok, lényé beleömlik a katolikus dogmákba s hirdeti őket úgy, a mint megösméré. «Szent Patriczius purgatoriuma» 1635-ben jelent meg legelőbb.¹⁾ Egezióhoz, Irország bálványimádó királyához, két hajótörött keresztyén menekül: a kegyes Patriczius és a gonosz Ennius Lajos. A király az utóbbinak fogja pártját, Isten anygala Patricziusnak. Lajos összevész a király egy rokonával, megöli azt, de a börtönből a király lánya megszökteti, ő azonban leöli. Patriczius feltámasztja s térítgeti a pogány királyt, ki csodát kíván. Isten anygala felszólítja Patricziust, hogy keressen egy barlangot s abban látni lehet majd a purgatoriumot. Úgy lön. A király is, a gonosz Lajos is megtér végül s elbeszéli a purgatorium csodáit.

E dramatizált legenda tulajdonkép a katolicizmus apologiája, semmi egyéb. De mint ilyen a meggyőződés lángoló ékesszólásával hat és elragad. A vallásos Calderon a középkori szerzetesnek vad, romantikus phantasiájával, tűnik benne élénk. Minden hullámozása lelkének, agyának minden gondolata e mély vallásos felfogás szülötte. Egyik alakja sem igazi ember, de mindegyik Calderon embere. A kegyes Patriczius Calderon ékesszólásával győzi meg a vad pogányt s hiszi szentül, hogy ékesszólása meggyőző erejű.

Patriczius purgatoriumát sokan látogatták. E motivum, mint fentebb megjegyeztük, görög eredetű. Csak az Odysseabeli *Nékirárat* utalunk (Vergil Aeneisének VI. énekében csak ezt utánozza!). De a görög regényekben is találkozunk e motivummal, így Diogenes regényében Deokyllis száll le az alvilágba.²⁾ A keresztyén középkor is ösmert azonban ilyen pokolba menést, nagy Gregor Dialog-jai közt szó van egy pokolvisioról,³⁾ hasonlóképp a Barlám és Josafatban, Dantét pedig alig is kell megemlítenem. Nálunk Tinódi említi Tar Lőrincz pokolbamenését:

Énekben hallottam, vagy volt, vagy nem volt,
Tar Lőrincz hogy pokolba bément volt,

ez énekről azonban semmit sem tudhattunk meg.

¹⁾ Magyarra fordította *Görgegyi* Jenő. (Szépirodalmi Kert. 1888.) Igen rossz magyarsággal!

²⁾ Rohde: Der griech. Roman, p. 260,

³⁾ Ebert: Gesch. d. chr. lat. Litt. p. 522.

S legyen szabad most már a következő fejezetben népkönyvünknek annyszor emlegetett angol feldolgozására áttérnünk.

VII.

Decker Tamás Fortunatus drámája.

«Shakespeare megértéséhez költőtársai adják
meg a kulcsot.» Taine.

A Fortunatus-mese angol eredetének vitatói feltevésük bizonyítására hozták fel ama tényt, hogy a mese legelőbb Angolországban nyert költői feldolgozást. Erre vonatkozólag elmondtuk már fentebb nézetünket, most lássuk magát a feldolgozást, mely 1600-ban Erzsébet királynő jelenlétében került volt Londonban legelőször színpadra. Decker Tamás írta, Old Fortunatus címmel. *)

Decker Tamás színész volt, 1578-ban született, s 19 éves korában játszottak tőle legelőbb egy tragédiát, költői hírnevét azonban Fortunatus-drámájával alapította meg. Ekkor 22 éves volt s haláláig egyre írt drámákat, számra nézt 45 darabot, melyek közül mintegy 15 nyomtatásban is megjelent. Tieck (Teutsches Theater I. xxvi.), nem tudni mi alapon, azt állítja, hogy Fortunatus-drámát már Decker előtt is írtak, sőt egy ilyet 1595-ben elő is adtak. Mi csak Decker drámáját ismerjük és szóljunk is erről bővebben.

Decker műve a Shakespeare előtti korszak jellemző terméke, különösen formájára nézt. Innét csak egy lépés kellett, hogy a Shakespeare-dráma kialakuljon. E lépés: Shakespeare költői lángesze. Nem mondhatjuk, hogy Decker nem költő, de nincs benne a lángelmék rekonstruáló ereje s megmarad azon a lépcsőn, melyen kortársai állottak. E lépcsőn ám becsülettel megállotta helyét. Drámájában rátalálunk ugyan még az előbbi korszak maradványaira: a moralitás elemeire. Színpadja azon a fokon áll, melyen azt Shakespeare találta, próza és vers nála felváltva fordul elő, de minden bensőbb ok nélkül alkalmazva, a komoly és víg jelenetek nála is egymást váltogatják s humora mellett költészete is fel-felcsillan.

Tulajdonképen nem Fortunatus, hanem fiainak történetét

*) Némre fordította Schmidt Valentin, Berlin, 1819.

dramatisálja. Fortunatus öreg ember, ki eltéved a vadonban s az Echo megtréfálja. Fiai már felnőttek s az ő történetük képezi a dráma cselekvényét. A Bűn és az Erény — (íme a régi moralitás maradványai!), — leszállnak a földre, hogy Fortunatust megnyerjék. Fortunatus a gazdagságot ígérő Bűnt választja, gazdaggá lesz, de rövid időn meghal. Fiai közül a hevesvérti Andalosia útnak indul s Angolországban szerelmes lesz a királylányba. Innen kezdve a mese a népkönyv dramatisálása, nem felvonásokra, hanem sűrűn váltakozó jelenetekre osztva, a mi az akkori angol színpad sajátosságainál fogva igen természetes. Nincs a darab humor híján: Andalosia szolgája, *Árnyék* uram, képviseli azt. Látni fogjuk, hogy mint válik majd Árnyék-ból Pickelhäring, a németországi angol komédiásoknál. Decker Árnyéka a humoros alakot azon a fokon matatja be, mikor a moralitásból kiválva, mindjobban beleolvad a cselekvénybe, bár az angol komédiásoknál különválva marad egy ideig, a mikor t. i. még csak a bohózos elem volt német. A hol a mese fejlődése megakad, ott a chorus segít, mely elmondja az időközben történeteket (a mi mindössze kétszer történik). A darabot egy, Erzsébet királynét illető s az egész személyzet jelenlétében előadott dicsérő himnus zárja be.

Magában a cselekvényben csak kisebb fajta eltérések vannak a népkönyvtől. Így pl. Agrippinát nem anyja, hanem atyja buj-tatja fel, hogy Andalosiatól a bűvös erszényt eltulajdonítsa. Változtatásai többnyire angolosítások. Így a két lovagot, kik Andalosiat végül megölik, Longaville nevű francia és Montrose nevű skót lovagnak, a két ellenséges nemzet fiainak, teszi meg. Nem elégszik meg azzal, hogy e rút tette őket a bírvágy hajtja, hanem a komikus hatást fokozva: a két lovagnak is szarvat növesztet Andalosiával, kik őt aztán e miatti boszúból ölik meg. Hoz új alakokat is színre: Orleans és Galloway francia lovagokat, kik közül az első szerelmes lesz Agrippinába, de ez a cselekvényre mi befolyással sincs. Azt az alapeszmét ábrázolja, hogy a pénzzel okosan kell bánni, s hogy az erényt kell véle szolgálni.

A mi jellemző erejét illeti, tagadhatlanul Andalosia legjobban kivitt alakja. Kincssóvárgó, vérmes, heves, de a mellett eszes is, furfangos is. Ampedo az ő ellenképe, busongó, álmadozó s könyveibe merülő jellem. A többinél hiányzik az egyénítés, pusztán tipikus alakok, még csak Agrippinát lehet közülök kivennünk. Érdekes, hogy már a Faust-mondára találunk benne célzást. Az

angol király kérdi önmagától: honnan vehet Andalosia annyi pénzt? S így folytatja:

Bizonynyal bífvész, a ki od'adá,
Hogy pénze légyen, a pokol urának
Szerződésszerűen a lelkét . . .

Ime mindaz, mit Decker drámájáról mondhatunk. Tény, hogy költészettel megírt munka, mely az angol komédiások révén Németországba is átkerült s ott nagy hatással adták. Lássuk az angol komédiások átdolgozását.

VIII.

Az angol komédiások Fortunatus-drámája.

A XVI. század végén, mikor az angol színészet virágzásának egyik fényes korszakát élte, azon érdekes jelenséget figyelhetjük meg, hogy angol színészek ott hagyják hazájukat, átmennek a kontinensre s Németországba érve, ott a színészet és dráma felvirágzásához jelentékenyen hozzájárulnak. Dániából 1586 októberében jönnek át Németországba s rövid időn elterjednek. Természetesen előbb angol nyelven játszanak, a münsteri krónika világosan állítja, «si agerden vif dage uf den vaedthuse achtereinanderen vif ver scheiden comedien in ihrer engelscher sprache». Csak 1603-ból tudjuk, hogy német nyelven játszottak, bár a fejlődés bizonyára akép történt, hogy előbb kizárólag angolul, majd közjátékokat németül, végül egészen németül játszottak. Repertoire-jukon később német eredeti darabokat is találunk, mert hogy Heinrich Julius herczeg darabjait a Sackevill-csapat előadta — bizonyos.¹⁾

Miket adtak elő — feljegyzésekből tudjuk meg, sőt 1620-ban egy szindarab-gyűjtemény is megjelent, mely egy Fortunatus-drámát is tartalmaz. Hogy a Fortunatus-drámát többször előadták, tudjuk. Így Grácban 1608. febr. havában, mely előadásról Magdalena főherczegnő azt írja, hogy «ist auch gar schön gewest».²⁾

¹⁾ L. Creizenach: Die Schauspiele d. engl. Komöd. 1810. Bevezetés.

²⁾ Meissner: Die engl. Comöd. Bécs 1834. p. 78.

Valamint Drezdában 1626 július 11 én is előadták, a mint az a fenmaradt repertoire-ból kiviláglik.¹⁾

E Fortunatus-dráma közel rokonságban áll Decker drámájával, de azért nem fordítás, sem átdolgozás, hanem — mondhatjuk talán — *átírás*, abban az értelemben, hogy az angol vers német prózába van átírva, mert szószerint soha sincs fordítva. Az átíró ugyanis csak a helyzeteket s gondolatokat tartja meg és — mint már Scherer észrevette, — ²⁾ egyes helyeket szószerint átvesz a német népkönyvből.

Nem lehet föladatom ezeket a drámákat általánosságban jellemezni, Creizenach idéztük tanulmányában e feladatnak pompásan megfelelt. — Feladatom pusztán a Fortunatus-drámára szorítkozva, annak jellemző sajátságait s forrásaihoz való viszonyát előtűntetni.

Mint minden e korbeli angolos drámában fő a szinpadi hatás, nyelvük próza, s mélyebb, bensőbb motiválás általán hiányzik belőlük. Határozott, erős színekkel kivitt jellemek, mozgalmas, erőteljes cselekvény, keresett hatásvadászat: jellemző sajátságuk. A szenvedély kialakulása eszik, monologban értésünkre adja a hős, hogy milyen a jelleme, mi a terve és a szerint cselekszik. A személyek jönnek-mennek a drámában, a szinpad nem változik, kép-képet, alak-alakot egyre mást követ — minden indokolás híján. Így van ép e Fortunatus-drámával. Ampedo és Andalosia két egymással szembe állított jellem, az egyik hevesvérű, a másik nyugalmas természetű, sokkal jobban kivive, mint a népkönyvben.

Decker drámáját — mint megjegyeztük — átírja. Kezdi Fortunatusnak az Echoval való jelenetén, de rövidít rajta, megvan benne az Erény és Szégyen jelenete is (Deckernél Bűn volt a Szégyen helyett), nála is a király biztatja fel lányát arra, hogy álomporral ejtse meg Andalosia erszényét, sőt a végjelenetet is megtartja — Erzsébet királynő dicsőítésével, — bár változtat rajta, a mennyiben itt a szavak nem a királynőt, hanem az országot illetik. Egyes helyeken a német népkönyvet használja fel s kiírja azt. Így Fortunatusnak Fortunával való beszélgetése, Ampedonak és Andalosianak egyezkedési jelenete, a két grófnak Andalosia ellen való összeesküvése szórúl-szóra a népkönyvből van átvéve.

¹⁾ Creizenach: u. o. p. 28.

²⁾ Zeitschrift f. d. Alterthum 23. köt. p. 199.

Figyelemmel végezve az összehasonlítókatást, látjuk, hogy vannak helyek, melyek sem Decker drámájában, sem a népkönyvben nem találhatók, melyeket tehát az átdolgozó sajátjának kell betudnunk. Ilyent mindössze két helyet találunk: a sultán elbeszéli a bűvös sapka erejét s Fortunatus nagy beszédben bucsuzik el halála előtt. Mindkettő hatásos hely s ügyesen van alkalmazva.

A mi nyelvét illeti, az rövid, határozott és elég drámai, de hibás kifejezésmód s tudákos latinismus is elégszer ötlük szemünkbe. Még egy érdekes változtatását kell felemlítenünk. A népkönyvben el van mondva, hogy Agrippina cselt szöve magához hívja Andalosiát, átdolgozónk ezt párbeszédbe szedi (a mi Decker-nél nincs meg) s teszi ezt oly pikanteriával, a mi hatását bizonyára nem veszítette el. Decker Árnyék-jából Pickelhäringet csinál, de nem szövi be a cselekvénybe, csak az egyes jelenetek után veti oda: «allhier agirt Pickelhäring».

A mint Deckernek, úgy német átírójának sem sikerült a cselekvény két felébe összhangot hozni. Valóban e Fortunatus-dráma is tulajdonkép Fortunatus és fiainak története, gyenge szállal összefűzve. Figyelemmel fogjuk kísérni, hogy a cselekvény e sajátosságos nehézségét az egyes drámaírók mint kísérlik meg legyőzni s e küzdelem folyamán érdekes bepillantást vethetünk a dráma belső technikájába.

IX.

A casseli Fortunatus-dráma.

Creizenach idéztük művében *) megemlíti, hogy Casselben egy, prózában, az angol komédiások módján írt Fortunatus-drámát őriznek. E kéziratban maradt drámáról eddiglen csak ennyit tudtunk, értekezőnek sikerült azonban a drámát megszerezni, s így azt behatóbb vizsgálat alá vonhatta. Öt felvonásból áll s a népkönyv egyszerű dramatizálása, bár több kisebb-nagyobb eltérés, motívum elejtése s újabb motívumok felhasználása is konstálható.

*) L. p. XLV.

Nem kezdi, mint Decker, Fortunatusnak a vadonban való eltévedésével, szorosabban ragaszkodva a népkönyvhöz, Fortunatus atyjának szomorú elszegényesedését is színre hozza. Innét indul ki a mese, s folyik tovább a népkönyv rajzolta sorrendben. Szerzőnk nem ismerte Decker művét, mi közös vonás sem fedezhető fel ugyanis a két dráma között. Egyszerűen a népkönyvet dramatizálja, s merőben új motivumai jelentéktelenek. Azonban itt-ott el-eltér a népkönyvtől vagy elejt egyes motivumokat. Ezekről számoljunk hát be bővebben.

I. *Eltérések a népkönyvtől.* Az első felvonás második jelenetében, daczára hogy Fortus, Fortunatusnak atyja még él, Fortunatusnak már két nagy fia van. A népkönyvben jóval később, kalandjai végezte után, házasodik meg. Hogyan távolítják el Fortunatust ellenségei a királyi udvarból, hasonlóképp másképp van dramatizálva, mint a népkönyvben elbeszélve, hol az tudvalevőleg Rupert ügyes, de inkább epikai természetű cselének sikerül. — Szerzőnk továbbá Rosinával, Agrippina szobalányával, beszélgeti rá Agrippinát, hogy Andalosiától a bűvös erszényt megejtse. Ez dramaturgiai szempontból ügyes fogás.

Mindezen apró változtatások természetesen elhatározó befolyással nincsenek, a mese lényegét, szerkezetét nem változtatják meg, összhangot a kétfelé ágazó cselekvénybe nem hoznak. — Azok a motivumok, melyeket elejt s nem használ fel, szintén igen jelentéktelenek, a dráma magában foglalja a mese összes érdekes motivumait. Lássuk

II. *az elejtett motivumokat.* Nem magyarázza meg pl., hogy mikép kedvelte meg Fortunatust a király, a medveharczot természetesen nem hozhatta színre; Agrippinát kolostorba viszi Andalusia s ott hagyja, nem pedig, mint a népkönyvben, feleségül adja a cyprusi királynak. Fortunatus nem megy le Patriczius poklába, s nem veszi nőül Cassandra grófnőt . . . stb.

III. *Az új motivumok* is igen jelentéktelenek. Így Fortunatus többet használja a varázssüveget, mint a népkönyvben, elmegy Indiába, hol egy mór felvilágosítja az ország szokásairól, azután elröpül, a min a mór nagyon csodálkozik.

A mód azonban, a hogy a dráma felépítve s kidolgozva van, arra tanít bennünket, hogy szerzőnk ismerte az angol komédiások darabjait. E korban Móricz casseli tartománygróf nagy pártolója volt az angol komédiások művészetének. 1592—1627 közt udva-

ránál játszottak, számukra színházat építtetett, Németország első udvari színházát. Tudjuk, hogy ő maga is írt drámákat, latin, angol és német nyelven, egypárnak címét is birjuk: Saul, Nabuchadonozor, Esther, Ritter Galmy . . . stb. *) Drámánk kézírata a XVII. századra utal, s Móricz tartománygróf népkönyvet is dramatizált, német drámát is írt, s a mi fontos, az angol komédiások számára dolgozott. Drámánkról könnyedén be fogjuk bizonyíthatni, hogy az angol komédiások drámáinak hatása alatt keletkezett. Mindezen körülmény tehát valószínűvé teszi ama feltevést, hogy drámánk szerzője maga *Moricz casseli tartománygróf*.

Vegyük tehát szemügyre az angol komédiások drámáinak jellemző sajátosságait. Az első sajátosság, hogy kizárólag *prózában* vannak írva. A mi náluk szükség volt: hisz nem tudtak annyira németül, hogy verselni képesek lettek volna, az utánczóiknál modorra vált. Már Lessing megjegyezte (a 17. irodalmi levélben), hogy ők a nagyot, a borzasztót, a rettenettest jobban kifejezték, mint a kedvest, a csínost, a naivot. Szerették a borzalmas jeleneteket, a szenvedélyesen mozgalmas momentumokat, melyek a közönséget lázas izgatottságba hozták. Minden a színen esik meg, rablás, gyilkosság, panasz, jajveszék. Hadd lásson a közönség, ők «játszani» akarnak. A szenvedély fokozatos felébredése, a lélekállapotoknak egymásba olvadása ki van zárva darabjaikból. Mindezt drámánkban is megtalálhatjuk. Fortunatust a színen árulják el barátai, s a király a színen üzi el — a mi mozgalmas, élénk jelenet. Fortunatus más helyt (I. felv. 5. jel.) hangos jajveszékben tör ki, hasonlókép tesz Andalosia, Rosina, Ampedó. Elöttünk veszekszenek a testvérek, előttünk kap össze a két gróf, s ölik meg egymást. Fortunatus és Andalosia egyre-egyre elröpülnek, a színre, a színen. A szerelem érzelve egyszerre lobban fel Agrippinában a deli lovag, Andalosia iránt. De jellemző továbbá a sok monolog. Ezekben a személyek jellemzik önmagukat, de főképp bemutogatják magukat. Így tesz Fortus, Fortunatus atyja, Andalosia, Agrippina, de maga Fortunatus is igen gyakran. Ezek közül nem egy igen jól sikerült. Fortunatus öröme, megnyervén a bűvös zacskót, ügyesen van festve, szemben a népkönyvvel, mely azt egyszerűen elmondja. A két fivér ellentétes jelleme is monologokból tűnik ki. Kifejezései sokkal erőteljesebbek, mint az angol komédiások drámáiban, a mi

*) Gödeke: Grundriss. II. p. 522.

azt bizonyítja, hogy a dráma nem lehet angol eredetű színész tákolmánya. Jellemző, hogy a bohócnak nincs a darabban szerepe. A mi azonban csak azt bizonyítja, hogy a bohózatos elem a dráma felvonásai közt fordult elő, mert annak teljes elmaradása, azidétt, lehetetlenség volt. Erre pedig tudunk több esetet, Decker drámájában is, a felvonások után van odavetve: «allhier agiert Pickelhäring».

Mindez élénken bizonyíthatja azt, hogy szerzőnk az angol komédiások hatása alatt dolgozott. Említettük, hogy szerzőnk sem tudott egységet önteni a már alapjában kétfelé ágazó cselekvénybe. Indokolatlanságok, naivitások is gyakran előfordulnak, a személységek jönnek-mennek szeszélyük szerint, de előnyei is vannak s ilyenekül jellemző tehetséget s egyénítő törekvését említhetjük. Andalosia és Ampedo, Theodorus és Limosi, de maga Fortunatus ügyesen kivitt alakok. S még valamit, a dialog élénkségét, a próza drámai elevenségét kell dicsérettel megemlítenünk, ha nem is osztozhatunk Scherer nézetében, kinek fülében e próza a «Götz von Berlichingen» előhangjaként csendült meg.

X.

Hans Sachs.

(1494—1576.)

«Frommkeit und Tugend bieder preisen,
Das Böse mit seinem Namen heissen — —
— — mögt ihr's in seinen Schriften lesen!»
Goethe.

1550-ben a mesterdalnokok színpadot építenek Nürnbergben. *) E tény elhatározó befolyással volt a már a dialogban erejét megkísérlett Hans Sachs költészetére. Németországban, antik hatás alatt, egyre nagyobb mértékben terjedt el a dráma kultusza s mikor Nürnbergben színpadot is felállítottak — Hans Sachs lelkesedéssel fogott drámák írásához. 1550—60 közé esik drámaírói működése. Mint mesterdalnoknak a költészet más ágaiban elismert neve volt, ezidétt mint drámaíró diadalokat aratott. Tudjuk, hogy

*) Hysel: Das Theater in Nürnberg. p. 28.

drámáit országszerte játszották. Valóban korában — különösen fastnachtspiel-jeivel — ő érte el a legmagasabb fokot.

1553-ban írta «Fortunatus» drámáját, mint feljegyzé, márczius 4-én, *Der Fortunatus mit dem wunschseckel* címmel. Tragédiának nevezi és hét felvonásra osztja. Mily alapon nevezi Hans Sachs egyik drámáját tragédiának, a másikat komédiának? E kérdésre biztos választ nem adhatunk. *Nythart* pl. (Terentius «Eunuch»-jának 1486-ban megjelent fordítása végén) a moralizáció szempontjából kiindulva komédiának nevezi azt a drámát, melyből megtudható, mi a követendő s mi a kerülendő! Hans Sachs ebből nem sokat tanulhatott. Igaz, a tendenciát ő mindig levonja, sokszor igen ügyesen, mint teszem azt, Fortunatus-ánál is láthatjuk, hol a varázstárgyak elvesztéséből a szerencse forgandóságára következtet (*Wann Glück ist Wankel*)! De nem ez nála az elhatározó tényező. Hogy tragédiának csak háborús, zajos darabokat tart — sem fogadható el. *Tittmann* *) szerint mindig a véghatás volt előtte irányadó. Ha szomorú hangulatban kellett közönségének szétoszolnia — akkor a drámát tragédiának, ha megnyugtató volt a vége — komédiának nevezé.

Van egy adatunk, hogy Fortunatusa is színre került, még pedig Augsburgban 1660-ban, bár valószínű, hogy a Dresdában 1670-ben előadott Fortunatus-dráma is Hans Sachs műve! Hans Sachs drámái anyagát többnyire és igen különböző forrásokból meríté. El tájt érdem volt igaz történeteket dramatizálni s a szerzők a prologusokban ezt külön ki is emelték, megemlítvén forrásukat. Így egy müncheni kodexben «Damascenus» prologusában olvastam (p. 532):

Die Action

Die wir jetzunde fangen an

Welche nit ist ein falsch gedicht,

Sondern ein gewiss und wahr geschicht.

Fortunatus-drámájának forrása a német népkönyv, melyet ő egyszerűen dialogba szedett, összevont, sokhelyt — különösen a párbeszédeket — szószerint is átírva belőle. Módszere, melyet e munkájában használt, a következő:

Mikor Fortunatus a Szerencse istenasszonyát meglátja, így szólítja meg:

*) Dichtungen von H. S. Einleitung. p. 18.

Népkönyv.

O liebe Jungfrau, ich bitte euch durch die Ehre Gottes, ihr wollt mir helfen und rathen, dass ich aus diesem Wald komme, denn es ist heut der dritte Tag dass ich in diesem Wald umgehe ohne alle Speis, und sagte wie es ihm mit dem Bären ergangen wäre.

Hans Sachs.

Ich bitt dich durch die Gottes er,
Du wölst mir geben weis und ler,
Das ich kom aus diser wildnus
darin ich sonst verderben muss;
Wann ich drei tag und nacht darin,
hin und wieder irr gangen bin,
hab kein menschliche speis ent-
bissen,
auch hat mich schier ein ber zu-
rissen,
den ich doch hab umbbracht durch
list.

Kihagyja a medvével való harczot — ez nem való színpadra! — s egyszerűen elmondja azt a népkönyv utasításának megfelelően. Látjuk, hogy a szavak is kevésbé változnak, a gondolatok pedig ugyanazok. S ezt számos helyen megtalálhatjuk, (ilyen pl. Leopoldus és Fortunatus beszélgetése), s ismételjük, főképp dialogoknál!

Természetesen sokat kihagy, vagy összevonja a népkönyv által terjedelmesebben előadottakat. A motívumokban keveset változtat. Teszem, míg a népkönyv szerint Fortunatus szülei tudta nélkül száll hajóra s áll szolgálatba, Hans Sachs nál atyja tudtával, sőt ez utóbbi tanácsokkal is ellátja: Red wenig und hör aber viel! — mondja. Igen ügyesen sikerült Rupert cselét összevonni, hol amaz elhatározásra, hogy az eléktelenítés elől megszökik, maga Fortunatus határozza el magát. Kihagyja Fortunatusnak a sz. Patricius poklába való leszállását, a kiházasítási jelenetet, s ezek által egységesebbé teszi a cselekvényt. Ez a törekvés vehető észre Fortunatus *fiainak* történetében is, mely szintén dramatizálva van, s a IV—VII. felvonás anyagát képezi.

Motiválásról mit sem tud. Miért s hogyan jó egyik-másik alakja a színre, s miért épen akkor, hogyan tud meg egyik-másik alak valamit — azzal Hans Sachs mit sem törődik. A király pl. hogyan tudja meg Andalosia halálát, hogyan, hogy a két gróf a gyilkos, miért megy Ampedo Angolországba — — stb., megoldatlan kérdések. Természetesen lélektani indokolásról, jellemzésről sem lehet szó. Naiv közönségnek írta egy naiv költő. De drá-

mának nem szabad tekintenünk s irodalomtörténi szempontból bírálhatjuk csupán.

Ebből a szempontból tekintve sem mondhatjuk a drámát Hans Sachs sikerült művének. Sem képzelete, sem költői ereje nincs meg benne oly mértékben, mint azt víg és élénk menetű fastnachtspiel-jeiben találjuk. Nincs meg benne az, a mi kárpótolna bennünket humoros elbeszéléseinek csengő kacajáért.

A legkezdetlegesebb módja a dialogizálásnak az, mit Hans Sachs e drámájánál bemutat, az a fok, melynél még nehezen mondhatjuk, hogy a mikép feldolgozta anyagát, úgy az az övé. Nem e pontnál kezdődik a költő!

Végül még megjegyzem, hogy a drámát az Ehrenholdt nyitja meg s zárja be. Elsőbb elmondja a mesét, utóbb a morált. E szokást antik minta után vette fel Hans Sachs.

XI.

Bábjátékok.

Wackernagel¹⁾ szerint a bábjátékok már a XII. században ismeretesek s maig is fenmaradtak. Tudvalevőleg Goethe bábjátékban látta először a Faust-mondát, mely bábjátékra Marlowe műve után alkalmaztatott.²⁾ A XVIII. században nagyon el voltak terjedve s Engel gyűjteménye³⁾ alapján mi is megismerhetjük. E gyűjtemény VII. kötetének első darabja: «Glückssäckel und Wunschhut» címet visel s tulajdonképen egy Fortunatus-dráma.

E bábjáték a Decker-angolkomédiások Fortunatus-drámájának közel rokona. Az utolsó két jelenetig, egy-két scenikai változást leszámítva, szórul-szóra megegyezik az angol komédiások drámájával, s így erről bővebben szólnunk is fölösleges. Az utolsó két jelenet azonban lényegesen megváltoztatja a darabot. A tragédiából komédiát csinál. Nem csak azért, mert «jó vég»-et farag, hanem azért is, mert e czélt elérendő kezdettől fogva úgy rajzolja meg alakjainak indulatait, hogy azok hatalmasabb szenvedélyt nem éreznek; az indulat, a hajlam megmarad egyazon fokon, nem fejleszti őket s így a jó vég indokolt.

¹⁾ Gesch. d. d. Dramas. Kleinere Schriften II. p. 102.

²⁾ Heinrich G.: Goethe Faustja. p. 226.

³⁾ Deutsche Puppenkomödien.

Míg az angol komédiások — a népkönyv után — Andalosiát két irigy lovag által megöletik s Ampedo bújában meghal: a bábjátékban Andalosia hazaviszi a királyleányt s a Hans Wurst felszította tűzben önkényt megégetik a varázstárgyakat, miután magukat előbb bőségesen ellátták arannyal. Erre megjelenik Fortuna s dicséri tettüket, mondván: «Legyetek elégtül azzal, a mit rátok sorsotok kimér, s tetteitekben Isten nevében járjatok el! Éljetek szerencsésen, bölcs módon és igaz úton!»

E jelentékeny különbségen kívül még két kisebb fajta, de hasonlóképp ügyes *scenikai változtatásról* számolhatunk be. Így a III. felvonás 2. változásában két jelenet fel van cserélve, a mi helyesebb, mert így Andalosiának nem kell a színről eltávoznia pusztán csak azért, hogy a király tanácsot adhasson lányának, miképp jusson Andalosia gazdagságának nyomára. Ki van hagyva Agrippina vallomásának a királyra tett hatása, hol a király pénzsovargása tűnik elő, a mi a német közönség előtt nem lehetett kedvelt jelenet.

A német Pickelhäringből itt már Hans Wurst lett, de hóbor-toskodását ő is a darabtól függetlenül üzte. Engel röviden értesít arról is, hogy milyenek voltak e bohószkodások. Bakugrások és szójátékok, verekedések és mókák. Hans Wurst hosszan alkuszik Fortunatussal, míg szolgájának felcsap, miközben bizonyára mimi-kájával ért el komikus hatást. Hans Wurst kolbászt süt egy fa alatt, mialatt elbeszéli, hogy milyen éhes, a mi szintén szülhet komikus hatást! stb.

Sokkal érdekesebb e bábjátéknál a mese ama feldolgozása, melyet a müncheni *Schmidt-féle* bábszínházban 1889. ápril 7-én láttam.

E dráma mi viszonyban sincs sem az angol komédiások, sem Hans Sachs drámájával. Látni fogjuk, hogy a népkönyv alapján, de egészen új, idegen motívumokkal tarkítva, operai színezettel bír. Ez új motívumok egyszersmind azt is bizonyítják, hogy a feldolgozás sokkal újabbkorú az összes eddig tárgyalt drámáknál s hogy határozottan a romantikus felfogás szülötte. Ebből a szempontból alább még tárgyalni fogjuk. Ime a müncheni előadás színlapja.

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a mesével. Fortunatus a burgundi herceg fia, kit Bombastus varázslóhoz visznek nevelőbe. Fortunatusnak választania kell a varázsló által eleje tett két doboz közt, melyek közül az egyik a bölcsességet, a másik a gazdagságot

J. Schmid's
Marionetten-Theater
Marstraße 13.

Sonntag, den 7. April 1889.

Fortunatus,

oder:

Die Ohren der Prinzessin von Maroko.

Komisches Pantomimenstück in 3 Akten und Neben-Bildern.

Erster Akt:

Erstes Bild:
Stich und Stiesel.
 Personen:

Der Herzog von Burgund,
 Die Herzogin, seine Gemahlin,
 Prinz Fortunatus, seiner Sohn,
 Bombastus, ein Zauberer,
 Ein Knecht.

Zweites Bild:
Am Hofe des Sultans von Maroko.
 Personen:

Der Sultan,
 Zoraida, seine Tochter,
 Casperl Parifari, Schatzkammer-
 Kammerrath, Beistand des Sultans,
 Prinz Fortunatus,
 Soldaten.

Zweiter Akt:

Drittes Bild:
Der Feigenbaum in der Wildnis.
 Personen:

Gorilla, Schwärmer der Wildnis,
 Merzape, sein Weib,
 Beider Kinder,
 Fortunatus.

Viertes Bild:
Der Sultan geht auf Reisen.
 Personen:

Der Sultan,
 Zoraida,
 Gutshi, Großwesir,
 Gulsch, Kammerherr des marokkanischen Hofes,
 Kammerrath,
 Ministère, Hofmeister,
 Casperl Parifari,
 Fortunatus.

Fünftes Bild:
Ein Entschuld und seine Folgen.
 Personen:

Der Sultan,
 Zoraida,
 Fortunatus,
 Casperl Parifari,
 Kammerrath.

Dritter Akt:

Sechstes Bild:
Die Ohren und die Stiesel.
 Personen:

Der Sultan,
 Zoraida,
 Gutshi,
 Gulsch,
 Kammerrath,
 Fortunatus,
 seine Elster.

Siebentes Bild:
Ein Heimkehr des Fortunatus.
 Personen:

Der Herzog von Burgund,
 Die Herzogin,
 Fortunatus,
 Bombastus,
 Casperl Parifari,
 Der Burgogge,
 Ein Hensel, Wolf.

Preise der Plätze:

Reservirter Platz 60 Pfennige, zweiter Platz 40 Pfennige, dritter Platz 20 Pfennige.
 Wets sind an der Theaterkasse im Laufe des Vormittags zu haben und sind dieselben nur für den Tag, an welchem
 sie gelöst wurden, gültig.

Anfang Nachmittags 3 Uhr **Ende nach 5 Uhr.**

Der Theater wird nur 12 Uhr geöffnet.

Das Theater wird nur 12 Uhr geöffnet.

tartalmazza. Fortunatus az utóbbit választja, s szülei e miatt meg-
haragusznak reá.

Mint látjuk, a mese új motívumokból áll s határozott törek-
vés vehető észre az *egységesség felé*. Ezek az új motívumok azon-
ban csak annyiban újak, hogy az eredeti Fortunatus-mesében nem
fordulnak elő. Egyébiránt a közös mesemotívumok közül valók.
Fortunatus sorsa és viselt dolga ettől kezdve a mese központja.

A varázsló madara, kinek gazdája nem adott czukrot, elárulja
Fortunatusnak gazdája titkát, a rejtekhelyet, hol annak varázs-
eszmája és varázsvesszeje van elrejtve. Fortunatus ezt felhasz-
nálja és elrepül — Marokkóba, hol a szultán kétségbeesve követeli
Casperl Larifari kincstárnokától, hogy teremtsen elő a lánya, Zo-
raida kívánta összeget. A kincstárnok nem tehet semmit, mert a
hol nincs, ott ne keress! Ekkor jön Fortunatus és aranyesőt va-
rázsol elő. A szultán rögtön kincstárnokának nevezi ki, s ő lako-
mát rendez a szultán és leánya tiszteletére, de leitatják, elveszik
varázstárgyait és kidobadják.

A Fortunatus-mese motívumai újabb változatban. A komo-
lyabb motívumok rendre elesnek s az egésznek operai a színezete.
De tény, hogy e változtatások élénkek és ügyesek! Zoraida pénz-
vágya ugyan egyszerű szeszély, de mégis indokolva van az, hogy
miért akarnak a varázstárgyak birtokába jutni. A szerelmi szen-
vedély ugyan elesik, a mi kár, de az egészen bohózatossá lég suhan
végig, a mi a következőkben egyre erősöbül.

Fortunatus kikergetve egy vadonba érkezik, hol fűgét eszik,
melytől számárfülei nőnek. Találkozik egy gorillával, ki nem akar
rajta segíteni, de sőt ráparancsol, hogy nevelje a gyermekeit em-
berekké, különben megeszi. A gorilla mamát azonban elijeszti e-
tervtől Fortunatus, mondván, hogy meghalnak a gyermekei a sok
tanulástól. Ez ötlet segít rajta. A majom-mama megmondja, hogy
melyik fűgefa lohasztja le nagyra nőtt füleit s ő a két fa gyümöl-
csével útnak indul. A szultán elé érkezve, ősz ember képében,
számár füleket növeszt neki, lányának s udvarnokainak, a szul-
tánnal kimondatja a varázsigét, mire az repülni kezd. Casperl
megszöktet egy udvarhölgyet s így az udvarnál nagy a zűr-
zavar. De végre Fortunatus segít mindenkin s hazatérve — lo-
vaggá ütök!

Ezek között is sok az új motívum s nem egy igen elmés.
A remete helyett majommal találkozik a vadonban Fortunatus s
alkalma van a *majomszeretetet* kigúnyolni. A számárfül emlékeztet

Midas király regéjére, s a szultán röpülése, nem tudván az ellenvarázsigét, Goethe «Zauberlehrling»-jére. A többi motivum mesénkbel való, kivéve a véget, mely egészen modern szellemű.

Egyáltalán erősen modernisálva van mesénk, s erősen bohóatos jellegűvé vált. A humoros elemet Casperl Larifari képviseli, ki a mese Árnyékja, Pickelhäring-je vagy Hans Wurst-ja. Mint bábjáték megfelel czéljának s hogy ügyes csinálmány — az tagadhatatlan.

XII.

Tieck és Bauernfeld.

A müncheni bábjáték áthidalja azt az úrt, mely az eddig tárgyalt Fortunatus-drámák és a romantikus iskola drámái között fennáll. Egyrészt az egységesség felé törekszik, másrészt van benne abból az operaszerűségből is, mely a romantikus iskolát általán jellemzi.

Politikai viszonyok sivársága a jelenből a múltba, az álmodozó phantasia révén a valóból a gondolatok világába kergette a XIX. század elején az érző embereket. Ez ellentét természetes fejlődés is. A mikor nem sokkal előbb a materialismust hirdette a francia forradalom, az a forradalom, melynek borzasztó kihágásai előtt megborzadt a világ: a finomabban érzők lelke viasszaszállt a középkor bilincsei közé, poezisét szépnek, aszkezisét idealisnak találta. A sima, de egyszínű, a kifinomult klasszikus formákból oda vágytak a középkornak üdőbb, de durvább, hatalmasabb, bár korlátolt költészetének világába. Wackenroder írja: «Nemcsak olasz ég, hatalmas kupolák és korinthusi oszlopok alatt: csúcsívek, bodros épületek és gothikus tornyok alatt is művészet fejlődik elő». Tieck hozzátevé: «Nem sentimentális regények, elcsépelt, tisztasággal kérkedő dalok rejtenek magukban költészetet: a régi egyszerű dalok, naiv elbeszélések ontják elő valóban a költészet illatát.»

A középkor költészetének dicsőítése, a röpkedő phantasia korlátlanságának elve, a szeszélyes tetszésszerintiség, a lelki tisztaság ironiája: íme a romantikusok vezérgondolatai! Anyagot, formát, képzelmet a középkorból merítettek s így lett az anyag meseszerűvé, a forma csapongóvá a képzelet korlátlan uralmával. A képzeletnek teremtető erőt, isteni hatalmat tulajdonítanak. Lelki sejtelmet tettek föl, mely a valótól csak ihletet nyer s a képzelem azt feldolgozza.

Nem a mindennapit, hanem a különöst, a grotesket, a csodálatost kell rajzolni. Mindegyikre áll az, a mit Sainte-Beuve Hugó Viktorról mondott: *«mindent biborvörösnek lát»*. *«Nur bei dem Ausserordentlichen und Einzigen verweilen, aber auch dieses nicht motivierend zergliedern, sondern es eben positiv hinstellen und Glauben dafür fordern»*. S ha Schlegel e nyilatkozatához Haym ¹⁾ e szavait vesszük: *«In dem Ineinanderfliessen der Phantasie und Gedankenlebens besteht das Wesen der Romantik»* — úgy eléggé ösmerhetjük ez irány alapelveit, hogy egyes részleteinek vizsgálatába bocsátkozhassunk.

A természet csodálatosságában annak zeneiségét, mystikus voltát kutatták. Ép ebben a mystikus sajátosságban, az önkénytes és éber álomban vélték a költészetet. A forma szabad röptű, hullámos hangulatok szeszélyes alakja. A hol tehát a csodás szerepel, abban a romantikus országban találták föl a költészet virányát. A természetet csodás érzelmekkel látták el, nekik az symbolum, jelkép lett, mindenben csak önlélek visszatükröződését, zenét láttak. Az életnek ez álmodozó játékká válása a romantikus világfelfogás. Alapérzelmük az érzelgés, mely betegséggé fajult. E betegség: az öngyilkosság. Novalis írja: *«Der echte philosophische Act ist Selbsttödtung»*. Ez elől pedig a vallásos rajongás karjaiba menekülnek! — Ha drámát is írtak, mit sem törődtek a modern szinpaddal. De nem törődtek a belső technikával, a formák sajátosságával sem. Schlegel ²⁾ buzdit a novellák dramatizálására s megengedi, hogy a költő mélyebb tartalmat öntsön belé. A dráma alakjainak belső egységéről mit sem tud, szeszélyes fejlődést vagyis inkább csodás változásokat követel. Így nagyban ajánlja a Fortunatus-mese dramatizálását, mely elveinek alapján igazi dráma tárgy. Tieck, Bauernfeld, Collin drámákban fel is dolgozták. Mindegyik varázsdramát írt az olasz Gozzi mintájára. A varázsdráma ám nem komoly műfaj, mert tökéletes ellentéte a drámának. A dráma indokolást követel — a mese feloldja magát ez alól. A dráma perspektívát és testet hoz be abba, a mi mint mese árnyak, perspektíva és testi dimenziók nélkül levőnek akar látszani. A phantasia megköttetik, a dráma a mesét, a mese a drámát semmisíti meg. A motívumok, a hangulat, a forma egysége elvész és el vele a dráma is. Tiecknek sem sikerült ez ellentéteket kiegyenlíteni.

¹⁾ Haym: Die romant. Schule. Berlin, 1870. p. 8.

²⁾ «Vorlesungen» gehalten in Berlin. III. p. 248.

Tieck Lajos Berlinben, 1773 máj. 13-án született. E kor a költők kora, a lángelmék kifejlődésének ideje, a «genie-kor», mint általában nevezik. Tieck fiatalon sajátítá el a szükséges társadalmi műveltséget s fiatalon lesz íróvá is. Rabja a felesigázott képzelemnek, mely már ifjúkori műveiben a bizarrságig ki van fejlődve. Ódai, lelkesülő, előmlő melegség jellemzik ifjúkori kísérleteit, regényeit és lyrai költeményeit egyaránt. 1792-ben, Göttingában, Shakespeare és az angol drámaírók ragadják meg figyelmét, de csak az, a mi bennük tulzó, a csodálatos, a nem mindennapi. Ez alapsajátsága vezette a romantizismushoz, — vezette a népkönyvekhez, melyeket Shakespeare módján kezd dramatisálni. Shakespeare és Gozzi a mesterei, az anyagot a népkönyvekből vette; a mi az övé, az a felpeszdüelő, lelkes szárnyalás, melynek lángoló melege itt-ott bár, de minden e nemű művében, megcsapja az olvasót. A költészet melege ez, mert Tieck igazi költői lélek, bár maradandót csak később, mikor a romantikus tulzásokból kijózanodott s csak novelláiban alkotott. A dráma terén egész életén át kontár maradt.

Így vagyunk *Fortunatus-drámájával* is, mely tulajdonkép két dráma, mindegyik 5 felvonásban.

E drámáknak kettős forrásuk van: a *népkönyv* és a szerző *phantasiája*. Mindegyiket egyaránt felhasználta. A népkönyvből vette az anyagot, a külső technikát, a felépítést, az elrendezést, a hatalmasabb, jelentékenyebb motívumokat, az alakok jellemének konturját: — a *mesét*. Mindezek kicsinosítását phantasiájának köszönheté. Annak az anyag művészivé tevését, a külső technika megneemesítését, a belső elrendezést, a motívumok gazdagítását, az alakok jellemének mélyítését: — a *kidolgozást*. A formához Shakespeare és Gozzi szolgáltak modellként.

Megtartotta a népkönyv elbeszelésének egymásutánját, úgy az első, mint a második részben. De az egyes jeleneteket saját alakjaival gazdagítá, s így külső mozgalmasságot idézett elő. Sem az első, sem a második rész nem *dráma*. Az első rész igen-igen epikai színezettű, egy alakja közös: Fortunatus. Az egyes felvonások között mi más összekötő kapocs sem létezik. Fokozásról, bonyadalomról, hangulat- és cselekvény-egységről — különösen az első részben — szó sincsen. Csak Fortunatus kalandja mindegyik s csak ezért vonható egy kalap alá. A romantikus szeszély kaczer uralma hajtja Fortunatust az egyik kalandból a másikba, a véletlen fura helyzetekbe hozza, melyekből ki is menti, de ő nem tör bizonyos erővel

bizonyos célra — sehol. Ez azonban romantikus alapelv — de hogy határozottan ellenkezik a dráma megkövetelte egységgel, mely az érdeklődést lekösse s egy irányba terelje: az bizonyos.

Tagadhatlanul van költészet Tieckben, azt egyes jelenetei, egyes alakjai, helyzetei élénken bizonyítják. De minden egyéb eltanult nála. A színhely egyre változik, a hangulat egyre más: de ha az egyes jeleneteket elszigeteljük egymástól, sok szép és költői helyre találunk, melyek azonban az egészbe be nem illenek.

A mi azonban a népkönyv kettéválását, Fortunatus és fia történetét illeti, a mi a mesét elkülöníti egymástól, s a mit egységesíteni nemcsak a bábjátékok, de mindegyik előbbi dramatizálás is megkísérelt — Tieck mellőzi ezt — mi belső összefüggés sem lévén a két dráma közt. Fortunatus mint öreg ember jelenik meg a 2. részben, ki haldokolva elmondja bűvös tárgyainak erejét. Halála után fia, Andalosia kalandokra megy ki a nagy világba. S itt kezdődik a dráma. A cselekvény egymásutánjában, a motivumokban vannak apró *eltérések*. A legfontosabb az, hogy Theodorus, kinek Andalosia hosszú orrt növesztett, (s nem szarvat!) az e miatti bosszúból, hozzájárulván azonban pénzvágya is, megöli. E nélkül nem lenne a dráma befejezve, bár így is csak el van vágva a mese fonala. Érezte ezt Tieck is, de azzal védekezik, hogy a hangulat komolysága megkívánja ezt. Tagadhatlanul, a 2. részben több a hangulat- és cselekvény-egység is! — Alakjaiban sok a friseség és üdeség. Különösen kitűnő alak a párisi orvossá átváltóztott Andalosia, a mint francziásan és tört németiséggel s igen szellemesen beszél. A szolgában is sok a humor, a pezsgő szellem. Jellemző, hogy Andalosia és Agrippina Andalosia halála előtt kibékülnek, hogy a hős halála annál frappansabb legyen. Ez is romantikus, élére állított helyzet! — Ime mindaz, mit Tieck kettős drámájáról elmondhatunk, mely egy szomorúan eltevesztett munka, meseszerű dráma, a nélkül, hogy mese avagy dráma lenne. A hatás mindig szomorú, ha hogy nagy szellemek ilyenén tévesztett, erőltetett kísérleteiknél kell a későbbi kor kutatójának megállapodnia, a mikor bár a szellemet a hibás alkotásból is kicsillogni látjuk, — a hiba, a tévedés óriási fekete keresztként élénk sötétedik. Igaza van Tiecknek, mikor azt mondja e kísérletéről: «ich fühle recht gut, dass ich ein gosses Wagestück unternommen, welches sich mein froher Muth im Anfangen nicht so schwer vorgestellt hat». Az vigasztalhatja, hogy nem erejének hiánya szülte bukását. Olyanba vágott, a mi nem sikerülhetett, mert hisz a *varázsdráma önmagának ellentmondó fogalom!*

Bauernfeld is varázsdramát írt. Először 1835-ben adták a bécsi józsefvárosi színházban és Scherer Bauernfeldről, 70. születésnapja alkalmából írva, úgy szól Fortunatusáról, mint arról a darabjáról, mely a költő első korszakának legnevezetesebb terméke.¹⁾ Bauernfeld költői fejlődésének két jelentős korszaka volt. Ifjúkorában a romantikus iskola híve, romantikus levegőben él, tárgyait, a formát, a szellemet a romantikusok módján írja, választja és alkalmazza. E korszak terméke «Fortunatus»-a is. Második korszaka nevezetesebb. Mint vígjáték-író, ki korának ir, lett jelentőssé. A párbeszéd nemes volta darabjainak legfőbb érdeme. Laube ²⁾ a bécsi költőt Kotzebueval összevetvén, dicséri Bauernfeld dialogjait, pedig ha mindent, úgy a párbeszéd élénkségét, csattanósságát nem lehet Kotzebutól sen elvitatnunk. Bauernfeld egy előkelőleg vígjáték-közönség előtt, a vígjáték ama elemének kifejlesztésével hatott, mely csak előkelő közönség előtt értékes: a párbeszéd. Cselekvénye kuszáltságát, motivumai köznapi voltát, a szerkezet egységes célra törekvésének hiányát sokszor szemére vetették és sok esetben joggal, de korát megértette, bár szeme csak külsőségeken tapadt, a mit dialogjai üdeségével takart. A józsefvárosi színház 1835 táján válságos éveket élt át. 1832-ben Stöger, ki azelőtt gráci színház-igazgató volt, vette át a színház vezetését, 1834-ben Hoch, négy hó múlva Dr. Steiner, a ki csak 1836-ig tartá ki.³⁾ Dr. Steiner hozta színre Bauernfeld *Fortunatusát*. Maga Bauernfeld a Várszínháznak nyújtotta volt be, de Deinhardtstein, a Várszínház akkori igazgatója, sem tudta kivinni gróf Czervinnél, hogy a darabot előadják. Pedig Tieck, Raupach, Holtei, Grillparzer mind igen elismerőleg nyilatkoztak róla, de az volt a vélemény, hogy az ilyen «varázsdramák» a lipótvárosi színházba valók. A fiatal szerző Ferencz király elé vitte az ügyet — hasztalanul. Így került a józsefvárosi színházba, hol akkor a Holtei-pár játszott.

A darab legfőbb jellemzője, hogy benne a *mesé egységesítve van*, még pedig úgy, hogy Fortunatus és Andalusia egy alakká van összeolvasztva. Kezdődik azon, hogy Fortunatus szerelmes Pancratio famagustabeli kereskedő lányába, de Pancratio nem adja a szegény ifjúhoz a lányt, hanem egy Calandrino nevű gazdag fiatal

¹⁾ Scherer: «Vorträge und Aufsätze». p. 314.

²⁾ «Das Burgtheater». p. 131.

³⁾ Schlögl: «Vom Wiener Volkstheater», p. 85.

kereskedőnek szánja. Mikor Rosamunda enged — bár látszólag — atyja akaratának, Fortunatus bújában elvándorol s a flandriai gróf szolgálatába szegődik. Rosamunda azonban férfi ruhába öltözve utána megy. Ezután rablók megtámadják a flandriai grófot s megölik, Fortunatus azonban megmenekül Arles városába, hol Rosamundával találkozik, ki szolgálatába áll.

Rosamunda ettől kezdve Decker *Schatte*-je, az angol komédiások szolgálja szerepét játssza. Furcsa, hogy Fortunatus nem ismer rá a hangjáról s nem tudja a darab végeig, hogy nő. De ez romantikus fogás — mit el kell fogadnunk.

Fortunatus szerelmes lesz Agrippinába, ki francia királykisasszony s csellel keríti meg a Fortuna ajándékozta bűvös szereket (a mi ismét eltérés a népkönyvtől), de Fortunatus — az ismert módon — visszakeríti azokat és zárdába zárja (s nem lesz a cyprusi királyfi neje, mint a népkönyvben). Fortunatus könnyelmű életet folytat, a mint az a népkönyvben Andalosiáról mondatik. Ez teszi Fortunatus jellemét zavarossá. Három lányba is szerelmes egymásután, Rosamundá-ba, Berthá-ba, Agrippiná-ba. Ezek nincsenek oly élesen megkülönböztetve, hogy az egyiket igaz szerelemnek, a másik kettőt a vér felhevülésének nevezhetnők. Maga Rosamunda elmonologisálja: «Melyiket szereti? Melyiket szereti?» Igaz, a költő Fortunatust könnyelmű ifjúnak nevezi:

Ein schöner Jüngling, lieblich, freundlich, lebensfroh,
Rasch, unbekümmert, kecken Handelns, herzenswarm,
Gebildet nicht, doch bildsam, drum den Frauen werth.

Az ifjúság csodás éveiben csodás kalandokon megy át, de első szerelmének alapja nem elég mély, hogy annak komolyságában bízhatnánk. Ezért Fortunatus alakja elrajzolt.

Egyéb a népkönyvtől való eltéréseket is találhatunk Bauernfeld e drámájában. Így Fortunatus visszatértekor még életben találja szüleit, ráismer szolgájában Rosamundára s nőül veszi, a mi teljesen eredeti fikció. Új alak *Vasko*, Fortunatusnak egyik szolgálja, ki mikor Fortunatus elveszti bűvös tárgyait, Agrippinához pártol s annak megbízásából meg akarja ejteni Fortunatust, de Rosamunda megmenti. Közöséges gonosztevő, kinek jellemét ez a monológia megérteti: «Leben ist das Erste. Wenn mir die Tugend zu essen gibt, so will ich mich zu Tisch laden; wenn aber das Laster eine bessere Küche führt, dann trägt die Tugend selbst die Schuld, dass sie ihre Kostgänger verliert». A burgundi herczeg itt a népkönyv angol királynőjének felel meg.

Érdekes, hogy Bauernfeld nemcsak a népkönyvet, hanem *Deckert* is felhasználta, s egy jelenetet át is vett belőle. Mikor Fortunatus a vadonban panaszkodik nyomoráról, az Echo gúnyosan felel rá, a mi Decker fikciója. Chablonszerű alakjai Pancratio, Vasko, régi színekkel festett Agrippina, erőszakolt jellemű alak Rosamunda. Hogy a véletlennek, csodásnak, nem mindennapinak szabad szerepe van — az romantikus alapelv s nem csodálandó. De a kísérlet magában véve, t. i. a mese egységesítése, igen ügyesnek mondható s verselése, díkeziója csinos, sokhelyt költői.

A darab érdekes motivuma az is, hogy végül Fortunatus a tengerbe dobja a bűvös tárgyakat, azt az alapeszmét fejezve ki véle: «a szerencse nem boldogít, kevés javak, de megelégedettség, és kész a földi boldogság». Ugyanezt az alapeszmét találjuk a casseli drámában is, mint a hogy ez a népkönyvből is kiolvasható! — Különösen ezt a moralt támadja meg Saphir, ki ekkor Bauernfeldre haragudott s a darabról gúnyos és rosszakaratú kritikát közölt.*) Szerinte e moral nincs kivive, mert bár a tengerbe dobja Fortunatus a bűvös tárgyakat, de a javakkal megrakott hajó megérkezik. Ez azonban mi ellentétben sem áll a darab fenti moraljával. Hogy Fortunatus nem tud érdeket kelteni, hogy Fortunatus csak a darab végén ismeri fel Rosamundát, hogy Vasko fölösleges alak: valóban a darab hibái, de azért Bauernfeld darabja mindenesetre többet ér Tieck elhibázott és unalmas kísérleténél, s nem áll az sem, hogy e drámából hiányoznék a költészet, a naivitás, a humor.

Saphir e megjegyzéseire czáfoló választ írt Zedlitz, a mire a mókamester újabb élczeket faragott. Egyébiránt maga Bauernfeld bevallja, hogy a német közönség a phantastikus elemet csak a parodia formájában tűri meg a színpadon. Hozzátehetjük, hogy nemcsak a német közönség, mert hisz a varázsdráma egy önmagának ellentmondó fogalom.

XIII.

Uhland és Collin.

Még két nevezetes feldolgozásról kell beszámolnunk, mindkettő a romantikus iskola terméke, egyiknek epikai, a másiknak drámai a formája.

*) *Saphir's Schriften* 4. köt. p. 40.

Az epikai *Uhland* nevét viseli homlokán. «Fortunat und seine Söhne» a címe, de csak töredék maradt. 1787-ben született Uhland s már egyetemi éveiben megismerkedett a középkori költészettel. Walter és Hildegunde dala ragadta meg legelőbb költői lelkét. «Das hat in mich eingeschlagen» — írja. «Was die klassischen Dichtwerke trotz meines eifrigen Lesens mir nicht geben konnten, weil sie mir zu klar, zu fertig dastanden, was ich an der neueren Poesie mit all ihrem rhetorischen Schmucke vermisste, das fand ich hier: frische Bilder und Gestalten mit einem tiefen Hintergrunde, der die Phantasie beschäftigte und ansprach». Ő is a középkor felé hajlik tehát, mint a romantikusok. Költészetének alakjai királyok és királynők, veres vállvetőkkel és aranyos koronákkal, királylányok és ifjú pásztorok, apácák és hárfások, szerzetesek és lovagok. Romantikus lég-, irány- és hangulatokban él és költ. De főképp hazafiúi érzelme kerekedik fölül és művészi formába önti verseit. Ez jellemző Uhlandra. Scherer azt mondja róla: «Die volle Meisterschaft kann ihm niemand bestreiten».

1816. november 7-én ezt írja Varnhagennek: «Zwei Gedichte beschäftigten mich, ein erzählendes in Stanzen: Fortunat — woran ich aber seit zwei Jahren nicht mehr als 2 Gesänge zu stande gebracht habe, — und ein Trauerspiel: «Herzog Ernst». Ez időben Uhland azzal volt elfoglalva, hogy magának biztos állást szerezzen, ügyvéd lett s ez elfoglalta idejét, később tanári, végre képviselői állásra törekedett — a mit 1820-ban meg is nyert, s megnősült. E mozgalmas időben nem volt meg a kellő nyugalma s Fortunatus-a töredék maradt.

De szép töredék. Kezdi egy a felhőkhez, habokhoz, szelekhez intézett invokációval, melyeket — miként ha Muzsákat — arra kér, hogy segítsék őt Fortuna szeszélyes játékaról szóló dalában. A meglevő két énekben Fortunatusnak a flandriai grófnál eltöltött napjait, onnét való megszökését, az angol kereskedő történetét beszéli el — egészen a népkönyv alapján, igen csekély változtatásokkal, sőt sokhelyt szó szerinti átvételekben.

Az angol nemes özvegyét pl. a népkönyvben ezzel vigasztalja barátja: «Die Todten zu Todten und die Lebendigen zu den Lebendigen». Uhland így szól:

«Die Todten zu den Todten, mein' ich eben,
Die Lebenden zu denen, die da leben!»

Mikor Rupert Fortunatus barátságába hizelgi be magát, a

népkönyv így adja vissza a szolgák gondolatát: «Meinet Rupert, Fortunatus mit solchem Leben weg zu bringen? Ja wäre er jenseits des Meeres und wüsste solches Leben hier, er sorgte, dass er bald herkäme». Uhlandnál így:

«Will er ihm so den Aufenthalt verleiden?
Wär' Fortunatus noch auf Cyperns Küste,
Er käme flugs, wenn er solch Leben wüsste». stb.

De változtatásokat is eszközöl. Fortunatus a hajóra úszva, elbeszéli ifjúsága történetét s itt kezdi az elbeszélést; Rupert helyett egy udvari bolondot szerepeltet, a ki a cselszövényt kieszeli és végrehajtja. Új fordulat, hogy Fortunatust Roberti kereskedő nejehez adják, de hogy mi következik ebből, nem tudjuk meg, mert itt félbenmarad az elbeszélés.

Szép részletei a költeménynek az első ének ama helyei, hol a szakács, a pohárnok fegyverkezését, a szolgáknak a lovagjátéokra való készülődését bizonyos nemes ironiával írja le. Általában az egészen üde, nemes hang vonul végig és csak sajnálni lehet, hogy a költemény befejezetlen maradt.

Collin Mátyás ismét varázsdramában akarta feldolgozni a Fortunatus-mesét, de műve csak halála után jelent meg s szintén csak töredék. Tieck buzdította őt a mese dramatisálására, de nem volt meg hozzá a kellő ereje. Ő drámákat, lyrai költeményeket írt s előbb az æsthetika tanára volt Krakauban, később Bécsben. Folyton idegen hatások alatt áll s az alatt ír is. Rajong Tieck phantasiájáért és kedélyéért, Goethe erejéért és styljáért, Shakespeare szelleméért s minden műve — így Fortunatus is — e hatások gyűléke. — 1779-ben született és 1823-ban halt meg.

«Fortunatus»-a *) különösen a Szentivánéji álom hatása alatt készült, s bár igen kevés az, mi megmaradt belőle, de mert szerencsétlen a kezdete, bizonyára olyan lett volna a vége is. Collin költői alakja egy szempontból érdekes. Ő egy haldoklóban lévő irány korában élt, hisz a romantikus iskola teljesen kifejlődve — bukásnak indult volt. Új, belső formát nem nyújthatott, s csak a már meglevők után indult. Míg a romantikus iskola megalapítói költői lelküket fejezték ki, szellemük nyilvánulásait öntötték formába, lett legyen lelkük hangulata szeszélyes, szellemük korlátlan, csapongó is: Collin már csak meglevő formulákat kapott örökbe, æsthetikai

*) Nachgelassene Werke, herausg. von J. v. Hammer. 1827.

elveket, merev doktrínákat s ezek szerint dolgozott. Ezért hiányzik műveiből a közvetlenség és szellem ereje.

Theodorus, Fortunatus atyja elbeszéli álmát, s ez Shakespeare III. Rickhardjára élénken emlékeztet (Clarence álma); Fortunatusba szerelmes lett Fortuna, de ő Solinát szereti, ez meg a Szentivánéji álomra emlékeztet. A folytatás is Shakespeare-i nyomon halad. Fortuna akaratából Solina egy vadászbába szeret s így a bonyodalom magvai le vannak rakva, bár egészen idegen minták után.

Pusztán egy motívum való a népkönyvből, az t. i. hogy Fortunatusnak atyja elszegényedett. A többi Shakespeare-ből van véve. Sem a cselekvény- sem a hely-egységre nincsen tekintettel, de verselése folyékony, síma: a mint az a bukófélben lévő irodalmi korszakokban általában történni szokott. Bukik a belső tartalom, de nyer a külalak.

Epikai költeményt akart e tárgyról írni egy francia eredetű német költő is: *Chamisso* Adalbert, de csak egy pár versszakot írt meg s abba hagyta.

*

A romantikus dráma romantikus zenét — operát is szült és *Weber* Freischütze mintájára egyremást írtak varázsoperákat is. 1829-ben *Schnyder von Wartensee* frankfurti zenetanár *Döring*, a «Frankfurter Journal» szerkesztőjének szövegére «Fortunatus» című operát írt, mely Frankfurtban színre került, de nem aratott nagy tetszést.

Saphir említi, hogy *Lembert* (1780—1851), egy bécsi színész is írt volna egy «Fortunatus» drámát, de ezt nem sikerült megszerezni.

Miután még megjegyzem, hogy *Schlegel* Vilmos Fortunatus-sonettjében nem e tárgyat dolgozta fel, a mese vándorlásának e végpontján szemlét tartva a megtett uton, azt látjuk, hogy mesénknek már Deckerben akadt költői feldolgozója s hogy műremeket létrehozni egyik feldolgozónak sem sikerült. Oka a tárgy természetének félreismerésében rejlik. Talán csak Uhlandnak sikerülhetett volna, egy Oberon mintájára írt remek epikai költeményt megalkotnia, ha műve nem maradt volna torzó.

Végig kísértük im mesénket kialakulásában és vándorlásai-ban. Utja innét ködbe vész. Kérdés, hahogy egy újabb feldolgozás alkalmat nyújt-e, az elejtett fonalat ujonta felvenni?...

AZ FORTVNATVSROL
IRATOTT IGEN SZEP NYA.
JAN BENEDEK
KÖNYVETSKE.

Miképpen az ő Erősenyéhez, és kívánt
kedves Süvegerskéjéhez jutván, és
több történt sok dol-
gairol.

Melly most Neimezhi Ágostyán fordittatott
az szép Ujságokban gyönyörködőknek
kedvékre.

Anno 1687. esztendőben.

ELŐL-JARO BESZED.

Ez Könyvetske azt jelenti-meg, miképpen egy Fortunatus nevű iffjatska születettvén ez világra Czipria Országban, és idegen Országokban bujdosván, nagy szegénységre és nyomorúságra juta, és ő neki egy igen nagy pusztá Erdőben az Szerentsének Szűze az ő szomoruságában meg-jelenvén, egy Erszényt ada, mellyből soha az pénz ki nem fogyván, az után nem szűkölködik vala, mellyel ő osztán sok Országokat és Királyságokat által jára.¹⁾ Es Alkyrban-is Soldán ²⁾ Király, ki őtet vendégül hívá, melly ő néki minden javait és kintseit meg-mutogatá, annak utánna egy kopasz kedves Sűvegetskéjét ³⁾ is, az kit Fortunatus osztán el-orza tőle, és magával Czipria Országában vivén, ugyan ott meg-is házasodék.⁴⁾ Mellyből ki-ki értelmet és okosságot vehet magának, melly ez világi kintsnél fellyeb tartatik, és ez alkalmatosságból ⁵⁾ tanulhat.

*Mikeppen Fortunatus születvén, és miként az ő szerentsége mindgyárt
leg-először szerentsétlenséggé vált vala.* 1

Czypria Országában vagyon egy Város, kit neveznek Fama-
gustának, abban egy nemes és bősületes Theodorus nevű város-
béli ember lakván, a' ki egyszer s'mind ditsiretes nemből is vala,
annak az ő szüléitől sok jóságga maradván, annyira, hogy ő igen
gazdag, hatalmas, de még iffiú, vala, és arról keveset gondolko-
dék, hogy miképpen és minémű nagy munkával az ő szüléi azt
gyűjtötték volna, az ő szándékát és minden akarattját tellyesseg-
gel az világi bősületesre és testi gyönyörűsége s' öröme, úgy-mint
nagy fő állapotra, kopia törésre s' viadalra, Király udvarához pom-
pásan való járásra fordította vala; az mellyek által ő nagy sok
jóságait el tikozolván, kiért az ő atyafiaitól meg-utáltaték. Eze-
ket látván ők azon igyekezének, hogy őtet mi módon meg házasi-
hatnák hogy inkább őtet efféléktől el-távoztathatnák. Mellyet ő is
mind az-által meg tselekednie igére.

Es minek-utánna ez dolog meg-lőtt volna, azonnal az ő
atyafiai házas-társat keresének néki. Akkoron vala edgy Nemes
udvari ember Nicofia nevű városban, melly Czypria Országban
fővebbik⁶⁾ vala, az hová az Királyok gyakorta szoktanak vala
össze-gyülekezni köszönségesen, annak edgy igen szép leánya vala,
kit Gratiának neveztek, az néki el-jegyezteték, holott azt sem kér-
dék, mitsoda ember lehetne ő, hanem tsak az hirért, minémű gaz-
dag és hatalmas volna, hanem az szép leány néki adaték, és el-
hozattaték, az fő lakodalom penig el-végződék gazdagon és ditsős-
ségesen. Es midőn már menyekző után vólnának, ki-ki maga² | A 2a
házához mene, az Theodorus-is el-vivé az ő feleségét, és lakozék
véle szépen s' barátságossan, kinn maga és atyafiai-is örvendez-
tenek, és vélik vala hogy ő véle igen jó dolgot töttenek-vólna,
hogy az Theodorusnak feleséget adtanak, ki az előtt vad vala im-
már az feleség által megszeliölne, de az nálok tudatlan, mitsoda

rosz természettel ő birna,⁷⁾ melyet el sem távozathata. Azon-közben az Gratiána edgy fiú magzattal terhes lévén, minek-utánna ideje el-jött volna, szűlé az ő fiát, kinn mind az két félnek atyafiai igen őrvendének, kit azonnal meg-keresztelvén Fortunatusnak nevezének. Es noha az Theodorus-is őrvendez vala, mind-az-által az ő régi szokott tselekedetét meg⁸⁾ elő-vévén, űtközésekkel és vivásokkal, nagy fő lovakkal az Király udvarához jár vala, s' feleségét és gyermekét tsak el-hadgya vala, és senkivel nem gondola, ha ma edgy usorát⁹⁾ tsinála, holnap meg-int mást, és ez mesterséget mind-addig űzé, hogy ő néki végezetre semmie nem marada, s' az ilyen (ke)reskedés által igen szegénnyé lön, és így haszontalanul iffiúságában éle, ugy hogy utollyára se szolgát se szolgálót nem tarthata, és magának ez Gratiána aszszonynak, mint eladottnak,¹⁰⁾ kellett mind főzni és mosni.

Edgykorban¹¹⁾ midőn ők az asztalnál űlnének, és enni akar-nának, noha őrdomesben jobban laktanak volna ha lett volna mi-vel, az attya megtekintvén az ő fiát, nagy szűbéli foházkodást tőn, melyet az fia meg-látván, melly már 18. esztendő s vala, az ki semmit egyebet nem tudott, hanem tsak azon nevet meg-irnia s' olvasnia, mind-az-által az fegyver játékot tudta és egyéb lo környűl való abrakolást¹²⁾-is, mert az vala őrdöme és gyönyörűsege, s' monda az attyának: Oh szerető atyám, vallyon s' mi lelhetett tégedet? Mert én jól láttam, hogy mikoron te én reám tekintettél volna igen meg-szomorodtál; azért kérlek édes atyám, mond-meg, nékem, ka megharagitottalaké valaha valamiben, add tudtomra, mert én-is

³ akarok az te akaratod-szerént mindenkor élni. | Felele az Attya:
| A ^{2b} Oh édes fiam, az miért én szomorkodom, abban tenéked nintsen semmi vétked, sem másnak vétkül nem tulajdonitom; mert az én sanyaruságom és nyomoruságom mellyben én mostan vagyok, magam magamnak szerzettem, mert mikoron eszemben jút az én nagy bősületem és jóságom melly énnékem vólt, mellyeket haszontalanul el-költöttem, kiket az én atyáim nagy hűséggel gyűjtöttek, az mellyet nékem is követni kellett volna, sőt régi jövedelmünket s' eredetűnkét bősületben tartottam volna, a' kit én nem tselekedtem, de azért nézek reád és gondolkodom, hogy én már mostan sem tenéked se énnékem nem lehetek segítséggel, és ezért olly keserűségben vagyok, hogy én se éjjel se nappal miatta nem nyughatom, ugy hogy még azok-is már mind el-hadtak, az

kikkel én az én javaimat bővön el költöttem, azoknál én most méltatlan vendég vagyok avagy felette érdemetlen.

Mindezekre felelvén Fortunatus: Oh én édes atyám, ne szomorkodgyál annyira, ne-is törödjél érettem, mert én iffú, erőss és egészséges vagyok, el-vándorlok idegen országokra, és szolgálni fogok, ez világban még elég sok jó vagyon,¹³⁾ bizom Istenben, hogy énnékem azokban még elég részem leszen, tenéked pedig az mi Királyunk kegyelmes urad, s' az alá adgyad magadat,¹⁴⁾ az se tégedet se anyámat valamig éltek el nem hágy, és így ne légyen gondod én reám, hiszem én már fel-nevededtem, hanem minden én hozzám való jóakaritokat köszönöm, azon-közben felkelvén, minden fegyvereit, melly az játékoktól meg-maradt vala, fel-vévén, ki-méne házából az tenger partyára, gondolkodván mit cselekedgyék, úgy hogy ő soha többé atya eleiben ne menne, hogy ő reá többé ne neheztellene.

Es midőn ő az tenger parton alá s' fel járdogalna, az parton edgy Velencei Gálya megállapodék, melly Jerusálemből jövé, azon vólt edgy Flándriai Grof, kinek két legénye meghólt volt. Es mikoron már az Grof az Királynál dolgait el-végezte vólna, és az Patronus¹⁵⁾ el-készülne, trombitát-is fuvatván öszvegyülésre az | Gályához, azonban el-érkezék az Grof-is több egyéb Nemessekkal, ezt látván nyavalyás Fortunátus, gondolkodván magában: Vajha én⁴ ennek az Urnak szolgája lehetnék, és véle el-mehetnék, úgy hogy^{A 3a} én Czipriában soha vissza ne térhetnék, méne az Grof eleiben, szép reverentiát¹⁶⁾ néki adván, mellyet az Grof hogy látott vólna, nem ítélte paraszt nemből valónak lenni; monda azért Fortunatus: Kegyelmes Uram, hogy kegyelmességednek szolgál el-holtanak, nem fogadnaé kegyelmességed mást azok helyett? Monda az Grof, mit tudsz te? Felele és monda: Vadászni tudok s' az abrakoláshoz-is jól értek, annak-főlötte úton járni-is az mire szükség és kívántatik. Monda az Grof: Ugyan tsak arra kelletnél énnékem, de azon felek, hogy te ez Országtól el nem akarnál menni távolyra. Felele Fortunatus: Sőt kegyelmes Uram, kegyelmességed nem mehet oly messze, ha négy ennyire-is mint vóltál, elmégyek veled. Monda ismét az Grof: Mitsoda fizetést adgyak tehát tenéked? Az Fortunatus is így szólla: Kegyelmes Uram, én nem kívánok semmi fizetést, tsak az mint fogok szolgálni, az szerént fizess énnékem. Az Grofnak igen tették ez iffúnak beszélgetése, s' monda: Imé ezentől¹⁷⁾ az Gálya el-mégyen, készen vagye?

Monda ő-is: Készen vagyok uram, és ő azontol¹⁸⁾ fegyver játék-ját,¹⁹⁾ melly kezében vala bé-veté az hajoban, és el-mene butsu nélkül az attyától és annyától az Groffal edgyütt, mint szolga, az Gályán, de igen kevés pénz lévén nála, tsak rövid idő mulva el-jutának szerentsésen Velenczében.

Mikeppen Fortunatus az Attya és Annya hire nélkül edgy Groffal el-hajozott volt Flandriában.

Es midőn már ők Velenczében érkeztenek volna, az Velen-czének pedig minden ditsőségét hogy látná, nem kívánczók ő ott⁵ többet mulatni, hanem tsak vágyása lőn hazájában, és jó aka|roihoz, [A 36 ez vala menten akarattya, hogy ha Isten ez Országból vissza viszi békével, feleségül venné magának az Clevei Herczegnek leányát, melly igen szép iffiú és gyenge vala, kit már alattomban meg-is szereztetett vala addig magának miglen vissza jőne. Annak-oká-ért ő inkább hazájában kívánczolt, és vétettete lovakat, és egyéb szépségű drága marhákat, bársonybol és vont-aranybol tsináltatta-
kat, és egyebeket, az kik az menyegzőhöz valók vónának. Es noha sok szolgálai voltanak, de azok közzül tsak egy sem tudott Olaszul Fortunatuson kívül, és ki mindenhez olly alkalmatos vólt volna, mind adáshoz vévéshez, mellyekért az Grof felette igen szerette őtet, ezt hogy vévén eszében Fortunatus, annál-is inkább okoskodott az hűségesen való szolgálatban, mert ő néki kellett mindenkor az Urnál első és utolsó lenni. Es mikoron már az Grofnak sok lovakat vettenek volna, azok közül némelleyek igen alá valók valának, az mint hogy gyakorta történik, hogy az hol sok lovak vannak edgyütt rozszzak-is találkoznak közzöttük, azokat pedig az Grof előtt mind meg-kellett mustrálni, és osztán ugy osztogatván-el az szolgák kö-zött, de az Fortunatusnak ada leg jobbat közzülők, kinn az több szolgák igen boszszonkodnak vala, és gyűlölik vala őtet, és monda edgyik az másiknak; az őrdög, ugymond, hozta közinkben ez butsu-járó legényt, mind-az-által békeségesen jártak véle az ő Urok előtt, nem-is merték őtet az Grofnak bévádolni; sem valamit néki szol-lani és ekképpen nagy örömmel haza-menvén az Grof, nagy tisz-tesseggel fogadák az ő népei, szerették-is felette igen őtet, mert igen felette jámbor Grof Ur vala, ő-is kedvezett az ő alatta valoknak. Es midőn már házánál volna, azontol az ő szom-szédi hozzá-jövének, és az ő jó akaroi, az kik őtet kedvesen

fogadák, ditsóitván az Istent, hogy az ő mostani uttyát szeren-
tsésen véghez vihette volna, azontol, kezdének véle beszélgetni
az házasságról, mint hogy az előtt is vólt szó felőle, kire kedve
lévén magának-is, és kéré őket azon, hogy véghez vinnék;
melly dolog rövid idő múlva meg lévén, hogy az Clevei Herczeg-
nek leánya néki adattaték. Akkor készít-|teték nagy gazdag és fő ⁶
lakodalom, mellyben sok Fejedelmek és fő Urak jövének, és lőnek | A 4a
űtközések s' kopia törések, és vitézi játékok tartatának az sok szép
Nemes aszszonyok előtt. Es noha az Fejedelmek és fő Urak, fő Ne-
mes szolgálkat magokkal hoztanak vala az lakodalomban, de nem
vólt edgy-is közülék, kinek szolgálattya az Urak és fő aszszonyok
előtt oly kedves lőtt vólna, mint Fortunátusnak. Kik meg-kérdék
az Grofot, hogy honnét találkozott vólna hozzája ilyen jó udvari
szolga, ki nékiek megmondá: miképpen Jerusalemből való vissza-
térésében hozzája jutott volna, és meg-is beszéllé minémű jó nyu-
lászó és madarászó, s' minden-fele vad állatokat az erdőkön vadá-
szó volna, annak-felette minémű kedves és jó szolga, ki mindent
érdeme-szerént bősületben tartana. Ez ilyen ditséret által, kit az
ő Ura néki ada, sok ajándékok néki az Fejedelmektől és nagy
Uraktól ajándékoztatának, és az sok fő aszszonyoktól-is.

*Mikeppen Fortunatus az Ura Lakodalmakor az űtközésben es viadal-
ban magát tartotta Flándriában, és az által az fel-tött kintset el-nyerte.*

Az Fejedelmek és nagy Urak űtközése után, ismét őszve-
tanátskozik Clevei Herczeg az Groffal, az leánya urával, egyenlő
akarattal, tétessék-fel, ugy-mond, valami jóság az Urak szolgálainak,
kik az lakodalomban vannak, hogy érette űtközetek legyenek, és
az ki leg-győzedelmesb lezend köztők azé légyen az jutalom. ²⁰⁾ Az
szolgák pedig azon felette őrvendezének, és mindenik szándékoz-
ván arra miképpen el-nyerhetné az jokat. Es mikoron az első na-
pon űtközet lőtt vólna, akkor az Brabantiai Herczegneke dgyik szol-
gája, más pedig Fortunatus ditsíretet nyerének, ezilly dolog pedig
az több szolgálknak nem igen tették, akkoron kezdék kérni Timo-
theust az Brabantiai Herczegnek szolgálját, az | ki edgyik részét az ⁷
fel-tött jóknak el-nyerte vala, hogy az Fortunatust hija-ki bajra, és | A 4b
az ő nyert javait az Fortunatus javaival tegye edgybe, és ugy osz-
tán megint űtközzenek-meg érette, s' nyernéje-el tőle, ki-ki ajánlya
magát érette szolgálattal. Az Thimotheus halván ez kérést mellyel
őt kéri vala az társaság, meg nem mentheté magát, hanem izene

Fortunatusnak, hogy az ő akarattját tselekedné, és az el-nyert jókat az ővéi mellé fel tenné, és azért meg vina és ütköznék az egész Frauczimerek ²¹⁾ előtt, és az ki erősb lészen azé legyen mindenestől. Ezt halván Fortunatus, mingyárt reá-vévé magát, noha ő annakelőtte sokszor nem ütközött volt, mind-az-által azontol néki ígértet tőn. Ez hirt halván az Urak, miként az Thimotheus ismét Fortunatussal edgyűt az nyert jókért víni akarnának, örülének rajta. El-készülvén pedig egyenlő akaratból, ki-menének az bajnak piatzára, és őszve-menvén, erőssen, de mindenik keményen tartván magát, midőn már negyedikszer őszve-menének, akkor Fortunatus az Thimotheust mind lovastol az lántsával le-veté, és el-nyeré az fel-tölt jókat, az mely ér vala 200. korona aranyakat. Ez időtől-fogva annál inkább irigykednek vala reája, de leg-főképpen az Flándriai Grofnak szolgálai. Az Grof pedig igen őrvendezet, hogy az ő szolgálai között találkozott olly ki az jutalmat el-nyerte, de az irigység felől semmit nem tudván, mellyet az Fortunatusra tettenek, mind-az-által edgyik-is nyilván nem mert felőle szollani.

Vala pedig közöttök egy vén ravasz lovagos, ki Rupertnek neveztetet, monda az. Ha énékem, ugy-mond, tiz korona aranyom vólna, ennek az iffiúnak annyira vinném dolgát, hogy innen hamarsággal az Urtul butsu nélkül-is el-menne, senki bár kétséges abban ne lenne. Azok pedig minnyáján mondanak: Jo barátunk Rupert, hogy ha te illy dolgot tudsz, miért késel véle? Monda pedig ő: Mert én ez pénznek szerit nem tehetem, hanem adgyon ki-ki edgy fél korona aranyat, és ha én ötet ez udvarból ekképpen ki nem űzöm, tehát én tinétek edgy-edgy koronával tartozzam. Azok ⁸ pedig egyenlő akarattal lévén, az mellyiknek ¹ B^a pedig nem volt az másik költsőn adott annak, mind addig hogy 15 korona aranyat gyűjtötenek volt őszve, és adák azokat Rupertnek, monda az: Mostan immáron edgyik se szollyon semmit-is, tsak ki-ki tegye maga dolgát. Ennek utánna menten meg-barátkozék Rupert Fortunatussal, és barátságot tartván véle, beszéll vala véle minden-féle dolgokrol, mellyek az Országban történtenek, az ollyakat pedig Fortunatus igen őrmest halgatta, és szép asszonyokhoz kezdé ötet tsalogatni azonban, az hová pedig mentenek, mindgyárt ott Rupert borért küldött, és egyéb nyalánkságért, *mint hogy Rupert hozzá-is tanult volt az udvari konyhához.*²²⁾ Es igen ditsiré ötet minémő gazdag és nemes volna, kit Fortunatus tsak halgata, mind-az-által az Fortunatus-is mindenkor akart adni, de Rupert nem hagyott, sőt.

monda nékie; hogy minden ő atyafiainál kedvesebb volna, és az mi nékie vagyon, mindeneket közlene véle, több illy sok szép szókkal gyakorta illette. Es barátságokat addig tartották edgyütt, hogy Rupertre immár minnyájan boszankodtanak, és mondának: Vallyon akarjaé Rupert Fortunatusnak életét el-fogyatni,²³⁾ és tudnaé ennek valamit mivelni? De bizonyára ha Rupert azt végben nem viszi, az kit minékünk fogadott az harmincz koronát meg kell nékie adni, ha semmije nem marad-is. Ezt meg-tudván az Rupert, tsufollya vala az ő társait, és monda: En egyébként kedvet magamnak nem találhatok, hanem tsak a ti pénzetek által. Es midőn már az pénzt mind el-költötte volna, edgykoron edgy estve későn, mikor az Grof az ő feleségével nyugalomra menne, és senkinek nem kellene fenn szolgálni, el méne Rupert Fortunatushoz az ő ágyas házában, s' monda: En reám egy dolog tsak alattomban bizattatott az Uram Canczelláirussátul, az ki énnékem kiváltképpen való fő barátom, és noha ő engem valóban meg-tiltott, ugy, mint barátyját, de mind-az-által én meg nem tűrhetem, mint jó akarom-tul te tőled el-titkolni, mert olly dolog ez, hogy nétalán tégedet-is illet. Es az, az mint magad-is jól tudod, miként hogy az mi Urunk az Grof edgy tőkélletes és szép feleséget vevén magá|nak, azzal penig sok szép aszszonyokat és fraucimereket-is, annak valami boldogság jutott eszébe, ugy-mint, feleségéhez való gyanuság, de azokhoz-is az fraucimerekhez, kik az új komornikok előtt szolgálnak, az mostanában jötteknek, noha ő olly reménség alatt vette-fel őket, hogy már azok bősületesek, tisztesség kívül egyebet nem tudnának, de még-is illy gondolkodási vannak felőlők, mert igen vak dolog az szerelem, mikoron az meg-gyulad és igen kezd égni, nehezen olthatni-el, midőn két szeretők, az kik edgymást igazán szeretik, azokat majd senki sem választhattya-el, hanem tsak egyedül az keserű halál. Es hogy el-távoztatódgyék ez illyen dolog, tanátsul adattatott nékie, és tellyes szándéka az, kit meg-tselekednie is igyekezik, mert az holnapi napon az Lauff nevű városban mégyn, holott ő nékie pőri vagyon edgy Groffal valami jóságért, és szintén jokor esik ez törvény, így az maga szolgait-is el-viszi véle, mert jól tudgya, hogy az sz. Poli Grof is oda jó nagy pompáson. Az meddig penig ott fog lenni, addig meg-akarja az Fraucimeres szolgákat metszettetni, vagy kedvellik vagy nem, és ekképpen eresztí a Fraucimerek köziben őket, és ugy szolgáltatni nékiek, mint az régiek szoktanak vólt. Annak-felette az ő kedve-

9
| B 16

senek is meg-jelenti ugyan titkon, de hogy azt a dolgot magánál benn-tartsa, mert jól tudgya, hogy ha az ő felesége a komornik aszszonyoknak meg-jelenti, onnét tovább mégyen, sőt az után edgyik az másiknak, mind addig hogy osztán minnyájan fogni tudgyák.²⁴⁾ Így akarja eleit venni, hogy az Fraucimerek közt ne folyon az rossz szerelem, mert jól tudgya azt, hogy az aszszonyi-állat nem kedvell meg-heriltetett embert, mert afféle természet ellen való-is. Midőn Fortunatus ez beszédeket hallotta volna, igen meg-ijede, és menten kérdé tőle, hogy ha nem tudnaé az Városban valami áll kaputskát, kérné azon hogy mutatná-meg néki, mert ő azonnal onnat el-menne, és az ő Urának ottromba szándékát soha meg nem várná, s bár ő énnékem minden jóságát ide adná-is, vagy peniglen Angliai Királlyá tenne-is, de soha többé nem szolgálnám. Ez okon

¹⁰
| B^{2a} kedves barátom Rupert | légy segítséggel mostan, hogy én ma innét el-mehesseek. Monda Rupert: Ertsed-meg barátom Fortunátus, hogy ez Város körös-környűl vétetett fallal, és senki sem bé sem ki nem járhat egész reggelig, míg könyörgésre harangoznának, akkor leg-előszőr nyittatik-meg az barmoknak kapuja.²⁵⁾ De kedves barátom Fortunatus, hogy ha én volnék az, a' ki te mostan, én ez dolgot meg-tselekedném, mert mind éltig szűz lennék, igen akarnám, hogy ha én-is edgyik választott lehetnék, sokat nem vonogatnám magamat, sőt mindgyárt oda engedném. Monda az Fortunátus: En inkább házanként mennék koldulni, hogy sem mint étszakán vélek nem hálhatnék, az mint egyébkor hogy háltam. Monda Rupert: Bánom, hogy te néked az dolgot meg-jelentettem, mint hogy érteném az te innen való el-menésedet, mert minden én bizodalmam tsak te benned vala már, és mi ketten mint atyafiak edgyütt úgy fogunk vala élni, és az mi barátságunkat kedvesen tartottuk volna, de ha tellyességgel el-akarsz már menni, tehát látogass-meg engemet irásod által az holott léssesz, én-is mikoron már az mi Urunknak Fraucimerei között elégedendő herélt Komornikok lesznek, azokat te néked én-is viszontag meg-irom, és vissza jöhet hozzánk, és abban nem kételkedem, hogy az mi Urunk te néked mindenkor kegyelmes Urad léssen. Gyorsan felele arra Fortunátus: Ne ird se izend bár énnékem, mert valamig élek: soha többé én ez udvarba nem jövök, sőt meg se jelents soha senkinek, hogy én ez Ország-ból ezért el-megyek, miglen én harmad napig nem mennék. Ollyat hazudá néki Rupert, és így el-butsuzék tőle, és igen szomorú vala, mintha ő igen bánkodnák, és az egész mennyei seregeknek ötöt

ajánlya vala.²⁶⁾ Akkor vala bezzeg edgyszer az Judás tsokja. Ez szintén éjféلكor vólt, midőn mindenek alunnának, de az Fortunátusnak álom sem jutott szemére, sőt tsak edgy ora-is egész napnak tetszék néki, és azt véli vala, hogy ha az Grof meg-tudgya az ő el-menését, az azonnal meg-fogattya őtet, és így tsak alig várá hogy meg-virradgyon, menten reggel meg-sarkantyuztatá tsizmáját, kezében vévén fegyverét, és ebeket-is vőn hozzá, | mint ha¹¹
vadászni menne, és nagy sietséggel el-mene, olly igen siete penig, B 2b
hogy ha az edgyik szeme ki-ugrott volna-is az agyából, de még sem igen gondolt vólna véle.

Mikeppen Fortunátus meg irtozván az meg-Kappanozástól, melly miatt alattamban el-is szalada.

És midőn már majd tiz-mél-földnre menne, más lovat vén magának, és fel-űle reá, és méne tovább sietve, mind-az-által az Grof lovát, ebét és fegyverét vissza-küldé, hogy inkább ok ne adatnék az ő utánna való küldésre. Es midőn már, az Grof meg-tudta vólna, hogy Fortunátus ő tőle butsu-nélkül el-ment, kire akarattya nem lévén, és még fizetést sem adott vólna néki, azon igen tsudálkozék, és kérdé az szolgálakat, ha nem tudnak é mi lehet az oka az ő elmenésének? Kik felelének, nem tudnák, és esküdvén minnyájan hogy ő tőlők nem volna. Az Grof azonnal az ő ágyasához,²⁷⁾ és az Fraucimerekhöz-is bé-menvén, tudakozá tőlők, hogy ha valaki valami boszszúsággal illette é? De senki bizonyost nem tudhata mondani az ő butsu-nélkül való el-menése felől. Az ő felesége penig az többivel edgyütt mondának, ők semmiképpen nem tudnák, hogy őtet valaki valami boszszusággal illette vólna, egyébként azon estve, minek-előtte el-ment, igen vigan vólt, és azonközben az ő hazájáról valamit beszéllettünk néki, minémű szép lehet ott az Fraucimer, és egyéb rend-tartás is, de az tréfaság volt tsak mind, hogy nevetseget űznénk, és ugyan tréfálódva válék el is tőlünk. Monda az Grof: Vallyon mint mehetek végére, hogy Fortunátus innét el-ment, talán meg-tudhatom jövendőben, bizonyára ha meg-tudhatom, hogy az én népem közzől lészen valaki oka az ő elmenésének, azon boszszúmat meg-állom, mert ő ok nélkül el-nem ment innét, és jól tudom, hogy néki itt őtt száz korona arany nyeresége vólt miglen ő itt volt, én azt gondolom,¹²
hogy ő innét nem kívánczozott volna-el; de immár azt-is jól értem, | B 3a

hogy ő néki többé nints kedve az vissza jövésre, mint hogy az maga kintsét és az mie egyebe vólt, magával mindeneket el-vitt.

Az Rupert midőn meg-értette volna, miképpen busulna és bánkodnék az Ur érette, igen meg-rettene, és azon fél vala, hogy nétalán egyűld ²⁸) az ő társai közzül meg ne mondanák, miképpen Rupert onnét el-hajtotta, és rendre el-mene hozzájuk, s' kéré őket hogy felőle valamit ne szollanának, hogy ő volna oka az ő el-távozásának, azok pedig mind fogadák, de ōrömetst akarnák tudni, hogy mitsoda okkal tudhatta-ki az udvarból, hogy oly gyorsasággal minden butsú-nélkül, mint-ha tselekedett volna valami ollyat, szőknék el. Edgy pedig ő közzülők, az ki Rupertnek legjobb baráttya vala, az gyakorta kérdezkedék tőle, és ōrömetst akará meg-tudni, mi módon ijeszthette-el, ez az sok búsítás miatt, monda nékie; hogy, miképpen beszélgette Fortunátus az ő attyának dolgait, és miképpen lőtt szegény emberré, ki Cypriában az Király udvarátan szolgált, meg viszont ő néki mondek, hogy minémű nagy sietséggel az Angliai Királyhoz követ menne, és azt-is meg-mondám, hogy az Cypriai Király meg-hólt, mert ők atyafia-sok vóltanak és hogy az követ nékem meg-mondotta volna ezeket, hogy miképpen az Király még éltében Theodorust az ő attyát Grofsággal meg-ajándékozta, és helyhezttette volna az meg-hólt Teraczinai Anshelmus nevű Grof helyébe, kinek semmi maradékja nem marada. Es ekképen Theodorus hogy leg-első volt, ki az Királytul az Grofságot kérte, az Királyhoz menvén, és neki menten meg adta, és az ő maradékainak-is, még pedig petsétes levelek alatt. Es midőn néki ezeket meg-mondanám, ez beszédimnek leg-előszőr hitelt nem igen ada, mind-az-által monda: Bizony akar-nám, ha az én atyámnak jól volna dolga, még-is meg-gondolván magát, ez beszédekre el-méne. A több szolgák pedig midőn ez beszédeket hallanák, monda edgyik az másiknak: Miképpen lehetet Fortunatus illy esztelen, hogy őtet illy szerentse|talállya, mert

13
| B ³⁶ ha ő az Urnak meg-mondotta volna, őtet ékesen elkészíttette, és vagy hármunkat véle el-küldött volna, és ekképen nagyobb bősű-lettel el-mehetett volna, és egész életének rendiben néki kegyel-mes és kedves Ura lőtt volna.

Mikeppen ment vala Fortunatus Londia ²⁹⁾ nevű Városban.

Itt immár mi mostan az Grofot szolgálva el-hadgyuk, az ki nem tudta minémű hazugsággal Rupert nála járt vala, sőt inkább vegyűk eszünkben, mint lőn osztán dolga Fortunatusnak. Es midőn ő már más lovat vett volna, az mellyen el-ment vala, azt az ő Urának vissza küldé, de ugyan még-is félt, hogy néáltalán utánna jőnének, és igen sieté, miglen ő Kálisban érkeznék, és ő ott bé-szálla edgy hajoban, és mégyen vala Angliában, mert ő igen fél vala az heréléstől, és sohult ³⁰⁾ nem mere meg-maradni az tengeren innen. Midőn ő már Angliában jutott volna, vélé ott immár hogy bátran meg-maradhatna, és meg-kezde vidámulni. Es ekkép-pen ő Angliának edgy fő Városában, kit Lundinak neveznek, jutott vala, az hová minden-felől kereskedő emberek szoktanak vala jőni az ő keresményekkel való kereskedésre, azonba oda érkezék edgy Czipriából való Gálya nagy sok szép marhákkal, és sok kereskedők, kik között vala két iffiú, az kinek Czipriában edgy igen nagy gazdag attyok volt, és ő nékiek sok szép keresményeket hagyott vala, ők pedig ezen kívül soholt nem voltanak, és keveset tudtának ahoz hogy miképpen tartsák magokat az idegen Országban, és mint hogy attyoknak-is szavokat nem igen fogadták. Es midőn már az Gálya minden marháktul ³¹⁾ üress volna, az Királynak-is azoktól az adó meg adattatott volna, és mindeneknek már szabad lévén árulnia, kezdé az két iffiú-is az ő marhájokat el-adogatnia, és árulásnak nagy sok pénzt, kin igen örülének, mert ők még szokatlanok voltak az pénz bánással. Akkor akada hozzájok Fortunatus, és nagy ceremoniával fogadák edgymást az idegen országba, és lőnek barátságosok, de ezután ismét találának hasonló hitván Companiára, kikhez adák magokat, afféle emberek közül való nyalakodókra, és az szép aszszonyokkal vigan laktanak, midőn valamellyiknek szép szeretője volt, az másik meg-szebbet kívánt, ha nem tudom, mennyiben került-is. Ez ilyen frissen való lakást pedig egész fél esztendeig üzék, akkor így lévén az állapot, igen tetszék, de nem igen sok pénzek maradott vala, mind-az-által edgyiknek még több vala, hogy sem mint az másiknak.

14
B 4a

Mikeppen Fortunatus rossz tarsaság közzé adta vala magát, azokkal az hitván aszszonyokkal az ő pénzét elköltötte vala ugy annyira, hogy utollyára nagy szegénységre juta.³²⁾

Az Fortunatusnak pedig leg-kevesebb pénze lévén, előszszőr-is ő fogyatkozék-meg, hasonló-képpen az többinek-is, az mint Lundinban arultanak vala, az job részént mind el kele az szép aszszonyokra, és el kele az szerelem-is, sőt még meg-tsufoltatának; mennyetek-el, ugy mondanak, és hozzatok többet. Azonközben pedig az Czipriai kereskedők haza készülének, és az Patronus-is el-igyekezik vala menni. Ekképen menvén az két iffiú magok szállására az szám-vetésre, és találtanak ugyan sok pénzt hogy árultanak, de igen kevés marhát vőttenek érette bé az ő attyok jedzése-szerént, és tsak mind azon vizes Nád-mézet, avagy Czigány mézet vásároltanak vala az sok jó pénzen. De mind azon-által még-is bé-szállának az Gályában, és mennek vala vissza hazájokban minden keresmény nélkül, de mitsoda szivel fogattattanak otthon, én nem vizsgálom, ám légyen az ő gondgyok.

Az Fortunatus mi formán ment legyen az ő szeretőjéhez költsón pénz kérni.

Az Fortunatus midőn látá hogy már pénze el-fogyott volna, gondolkodik vala magában, vajha énnékem tsak 3. korona aranyom volna-is, azontul Fra(n)cia Országban mennék, nétalá(n) találnék ott valami Urat, akkor méne az ő szeretőjéhez, és kéri vala őtet, hogy ő néki vagy 3. corona aranyat adgyon költsón, mert én Flándriában megyek az én atyámhoz, énnékem ott vagyon 400. corona aranyom, és azokat onnan el-hozván, így az után osztán még vigabban fogok lakozni. Felele az: Ha te néked másutt pénzed vagyon miképpen hozhatod-el azt kár nélkül? kin jól érthette, hogy néki tőle semmi pénz nem adando, mert ezt gondollya vala, ha az én pénzem meg volna, soha többé ő neki el-tenni nem adnám. Monda ismét: Edes szivem küldgy el borért, hadd igyunk még vagy edgyszer edgymással. Monda az aszszony az ő szolgálójának: Eredgy-el hozz edgy pint sört néki, hadd igyék az számár. Ez vólt az köszönet az ő szolgálattjáért. Látván Fortunátus hogy ő tellyességgel el-hagyattatot, gondolkodik vala magába, szolgál-nom kell valahun mind addig, miglen vagy három corona aranyat

kaphatok, és méne jó reggel az piatzra, az Lombárdi utzában, az holott gyakorta sokan öszve-gyülekeznek vala, és kérdezkedik vala ha nem kívántatnéké valakinek szolgál, vala pedig ott edgy igen gazdag kereskedő Florenciai ember, a ki nagy gazdag udvart tartot és sok tselédet, mert kellettének néki az kereskedéshez, az meg-fogadá Fortunátust, mert kedvelli vala, és néki ígére 2. corona aranyat edgy-edgy holnapra, el-is vivé magával haza, és kezde fen szolgálni az asztalnál annak az Urnak, ugy-mint Hieronimus Robertusnak, az ki jól látá hogy ő több tisztességes embereknel-is lakott volna, kezdé őtet próbálgatni, és marhákat véle Gályában hordatni, s' viszontag ki-rakatni, mert az | nagy terhes hajokat ¹⁵ mint edgy husz mél-földnyire nem hozhatták az réhez, és az mit ¹⁰ ő néki mondott, mindeneket véghez vitt.³³⁾ Ez idő közben vala ott edgy Florenciabéli igen gazdag embernek fia, kit Andrásnak neveznek vala, kinek az attya nagy jószágot adott vala, és őtet Burgba ³⁴⁾ Flandria Országban küldvén, mellyet ő rövid időn el-tikozla, még az sem lön elég, hanem az attyára meg-többet rován, haza ira, hogy még több marhát küldgyön; kit az attya el-hívén, az fiának annyit küldött, hogy semmie sem maradt, ez pedig hon várja vala naponként az keresmént, mellyet az fiának kellene küldeni. De ő annyit küldött, mint az Szarkának az fia. Es midőn már annak az ravasznak semmie nem volna, és hitit ³⁵⁾-is el-vesztette volna, mind az kereskedők s' mind pedig kurvák és egyéb latrok között, azon gondolkodik vala, hogy ő Florenciában menne, ha ott valami vén özvegy aszszonyra találna, tréfálodnék véle. Es midőn már haza felé menne Francia Országba, érkezék Thurin nevű városba, abba vala edgy gazdag nemes ember fogva, ki Angliának Lundia nevű városából való vala, azt ő meg-hallá az gazdájától, monda: Edes gazdám, vallyon nem meheteké én ahoz az rabhoz? Monda az gazda: En el-vihetlek hozzája, de ő vasban verve fekszik, az kin te meg-szomorodol. Es minek-utánna András az rabhoz menne, mind Angliai módon beszélgete véle, kin az rab felette örüle, és kérle őtet, hogy ha nem ismérié Robertus Hieronimust Lundiban. Az mondá: Igen-is ismérem; hiszem nékem-is igen jó akarom. Mondá az rab: Kedves barátom Andrásom menny-el Lundiban, az Robertus Hieronimushoz, és mond-meg néki, légyen segedelemmel, hogy én innen ki-szabadulhassak, hiszem nám ³¹⁾ jól ismér, jól-is tudgya, mitsoda birtokom vagyon,³⁶⁾ még pedig az költsőn adott pénzét három-képpen ³⁷⁾ meg-adom nékie. Azokáért jo barátom

16
| G 16 András, légy szorgalmatos ez dologban, s' visely gondot reá, és hitemre fogadom, hogy tenéked őt corona aranyat adok, még azon-kivül-is tisztben állitalak tégedet, mond-meg az én rokonimnak hogy nálam vóltál, és hogy ők addig Hieronimusnál érettem kezesek legyenek. | Felele András az Rabnak: Hogy hiven fog szolgálni ez dologban és el-menvén Lundiában, és ott az dolgot, az ki reá bizattatott vala, az Robertus Hieronimusnak eleibe adá, melly dolog néki igen tetszék, mert ezt gondollya vala, mit kívánnék többet ha én edgy coronáért hármát nyerhetek, noha ő Andrást ismerte, hogy rossz ember vólna, mind-az-által még-is monda néki: Eredgy-el ugy-mond az ő rokonihoz az Király udvarába, im előttd az út, legyenek kezesek érette, ám még-is le-tészem az pénzt, Az András mingyárt meg-kérdezvén az rabnak rokonit, és meg-mondá nékiek, melly keményen es erőssen vasban verettetet, de ő nem igen gondolt véle; azok pedig mondának néki: Hiszen el-mehetz az Királyhoz és az ő tanátsihoz, és állapottyát beszéld-meg, mert, ugymond, az Király szolgálattyaából ment-el. Es midőn ő az Király udvarában bé-menne, hamarsággal nem juthata hozzájok, azonban meg-hallá, hogy az Angliai Király az hugát házastársul adta vólna az Burgundiai Hertzegnek, az kinek ő még nagy kintset tartozik el-küldeni, mellynek nehezen tehette szerit, mert igen drága az, azokat pedig egy igen jámbor Nemes embernek adta, ki ugyan ott Lundiban lakot, felesége és gyermeki-is vólt.

Ezt halván András az Király Udvarában, hogy az Nemes emberre ollynn drága kintset biztak vólna, kezdé magát hozzája adni, és mondá; miképpen ő hallotta, hogy az Király az Burgundiai Hertzegnek ő általa sok kintset küldeni akarna, annak-okáért igen barátságossan kérné őtet, hogy ha lehetséges azokat megmutatná neki, mert ő-is ilyen drága kintsekkel kereskedő vólna, és még Florenciában hallottam, hogy az Király illy drága kintsek felől tudakozik, és én ide biztomban ³⁹⁾ jöttem, gondolván nétalám tőlem-is az Király edgynehányokat venne, ugy reménlem. Az jámbor Nemes ember monda: Jövel, emberségemre mind megmutatom, és emberségesen el menvén véle házához, és már dél-is vala, monda: Elsőben enni fogunk, és inkább nem haragszik az feleségem. Akkor évének és bötsületesen tartá. Midőn már ettenek vólna és jó kedvek-is lévén, bé-vivé őtet az ő ágyas-házában, és |
17
| C 2a meg-nyita edgy igen szép ládátskát, előraká az drága kintseket, és meg-nézeté véle elég-keppen. Az kintsek pedig őt félék valának,

mellyek hatvan ezer Corona aranyat érdemlettek, és mennél tovább nézte azokat ember, annál inkább tettezték. András penig igen ditséré őket, és monda: Vagyon, ugy mond énnékem-is edgy-néhány-féle, de ha ekképpen főzve vólnának, még-is ezek tsak semmik volnának hozzá. Az Nemes ember ezeket örömost hallá, gondollya vala, ha ennek olly drága kintsei vadnak, bizonyára az mi Királyunknak kell többet-is venni, és ekképpen ismét menének az udvarban. Akkor monda András: Holnap ebéden fogsz én velem az Robertus Hieronimus házánál lenni, és az én drága kintseimet-is meg-mutatom tenéked. Ez igen tettezik az Nemes embernek.

Akkoron menvén András az Robertus Hieronimushoz, és monda: En immár az én emberemet az Király udvarában meg-lellem, ugy-is reménlem, hogy az fog segítségül lenni, hogy az rabot ki-szabadithattyuk, tenéked azért bizonyos kezesed az Királyi vámon légyen. Ez Robertus Hieronimusnak igen tették. Monda az András: Annak okáért holnap igen betsületesen készits ebédet, mert ide hozom ötet, hogy mi-velünk egyek, és lőn, hogy más napon ebédkor András az embert véle el-hozza, és minek-előtte asztalhoz űlnének, monda András Hierimusunak (igy): Nem kell ugy-mond, az rabrol sokat beszélleni, hanem tsak titkon tartani. Ekképpen ők éven, és vigan lévően, és sokáig űlnének, minek-utánna az ebéd fel-kelne, mene Hieronimus az ő író kamorájában. Akkor szolla András az Nemes embernek: Jőj-fel velem az én kamorámban. és én-is meg-mutatom tenéked az én kintseimet, és így mennek vala edgyütt edgy kamorában, melly az tornázt felett vala, az holott ők ettenek, és midőn ők az kamorában bé-mennének, András igen nehezen, mint ha edgy szekrint akarna megnyitni, azonban ki-ránta edgy nagy kést, és által-veré véle az Nemes embert, hogy mindgyárt le-esék, és az torkát-is meg-mettzé néki, és az Aranyos gyűrejét, ki-voná az ujaból, mellyen petsét | vólt igen szépen ki-metzve, és az ő kultsait-is el-vővé tőle, és igen sietvén mene az Nemes ember feleségéhez, s' monda néki: Asz- szonyom, az te Urad küldé hozzád engemet, hogy te ő neki az kintseket el-küldgyed, kiket énnékem tegnap meg-mutata, imhol el-is küldé bizonyoságnak okáért petsétes gyűrejét és az kultsokat is az Almáriomhoz, az holott vadnak az kintsek. Az aszszony híven szavának, meg-nyitá az rejtek helyt, de nem találák az kintseket-meg, noha az kultsok hármak vóltak, de edgyik sem vólt ahoz való, az aszszony viszont mind vissza-adá néki, és monda:

Menny-el, és mond-meg néki, hogy mi nem találunk kultsot hozzá, hanem jőjön-el ő maga és lássa-meg hol vadnak. Akkor András igen el-ijede, hogy ő ilyen rossz dolgot tselekedett, az kintseket-is meg-nem lelhetette, és magával el nem vihette, és miglen ő az Nemes ember házához járt, addig az vér az padimentomon által az tornáztban le-szivárkozott,⁴⁰⁾ azt meg-látván az Ur, azonnal hívá az szolgálakat, és monda nékiek: Honnan jő ide ez vér? Azok fel-menvén meg-találák az jámbor Nemes embert halva, az kinn igen el-ijedének, és az nagy rettegés miatt nem tudák mit kellessék tselekedniek.

Mikeppen az gyilkos András az szegény Nemes embert meg ölvén, azt az árnyékszékben bé vetette vala, és maga el-szaladván, de az Hieronimus egész tselédivel megfogaték.

Es hogy ők meg körülé állanának, azon közben el-jőve az az ravasz, és kiáltnak vala reá, hogy mit tselekedett, és kérdék-is ha ő ölte é-meg? Az monda: Ez rossz ember engemet megakart ölni, mert azt véli vala, hogy én nálam drága kintseket találna, azért én inkább akarom hogy én őtet meg-öltem hogy sem mint ő engemet, annak-okáért vesztegségbe⁴¹⁾ legyetek, és ne kiáltsatok mert |
 19
 | C 3^a én őtet az árnyék-székben vetem, és ha valaki kérdezkedik,⁴²⁾ mongyátok; hogy minek-utánna ettenek volna el-mentenek az olta mi edgyiket sem láttuk, és ekképpen bévété az testét az árnyék-székben, onnan hamar el-siete és mene mind éjel, nappal, hogy az Országból kimehessen, nem is mert sohul meg maradni, mert félt hogy utánna ne küldenének, hogy meg-fogattatván meg-bűntetnéjék azért az rossz tselekedetiért, azonban érkezék az Velenczében, és ott szegődék evező legénynek az Gállýában, és onnat el-mene Alexandriában, és mihelyt oda érkezék, azonnal meg-tagadá ő az keresztyén hitet, ott az ravasz jól tartaték, bátor is vala már ott az ő gonosz tselekedeti miatt, mellyet tselekedett vala, és ha szintén száz keresztyént meg-ölt volna-is, ott bátran megmaradhatna, akkor ez történet után érkezék Fortunatus Lundiban, Szanduwikból, az hol az Ura marháját hajoban rakatta vala. Es midőn már dolgát Ludinban, melly reá bizattatott vala, el-végezte volna és az Ura házához menne, nem fogadtaték úgy mint egyébkor, midőn ő másunnan haza jőne, gondolkodik vala, hogy miképpen lehetne ez, hogy az ő Ura, társai, szolgálak, és szolgálók, nem olly vi-

dámok, az mint őket ez előtt hadta vala, igen busula rajta, és megkérde az kultsárnét hogy mi történhetet légyen ithon, hogy ők minnyáján kedvetlenek? Az jó vén kultsárné, az ki az Ur kedvében-is vala, monda néki: Ne busuly te azon Fortunatus, mert az mi Urunkhoz Florenciából edgy levél érkezett, és abban az vala irva, hogy néki ott edgy rokona holt-meg, az kiért igen busul, de az néki nem szintén olly rokona volt, hogy gyászolná őtet, de inkább akarná hogy tulajdon atyafia holt volna-meg, hogy sem mint ez az rokona, és abba hagyá Fortunatus, nem-is tudakozék többé felőle, mind-az-által ő-is bánkodik vala az Urával edgyütt. Az étszakán pedig hogy az Nemes aszszonyinak ura haza nem menne, sem nem-is izenne, tsudálkodék az aszszony rajta, mind-az-által tsak halgata, és midőn más nap-is reggel nem jőne, küldé az aszszony az atyafiait az Király udvarában, az ő Ura felől tudakozni, hogy ha őtet az Király követsegben nem küldőt-teé, avagy 20 pedig hol vólna? Es mikor hallaná az Udvar népe, hogy az Nemes | C 3b embert kérdeznék, tsudálkozának rajta, és hogy Udvarhoz-is nem jőne. Ez hirt halván az Király, monda menten: Mennyetek-el hamar házához, és lássátok-meg, hogy az kintseket valahová vitte, mert az Király azt gondollya vala, nétalám az kintsekkel el-ment, noha én őtet jámbornak tartottam, talám az kints őtet meg-vakítottá és ravaszá tötte. Es eképpen ki-hirdetvén edgyiktől is-másik-tul-is, hogy el-veszett ez Nemes ember, és senki nem tudna felőle semmit mondani. Az Király ismét hirtelenséggel küldé az aszszony házához, hogy kérdeznék és keresnék-meg hol volnának az kintsek, és noha az Király igen szerette az Nemes embert, mind-az-által mégis igen kérdezteti vala az kintsekért, nem annyira magát az jámbort, mellynek bizonyos jele, hogy az világi jókért az szeretet azonnal el-szokott veszni. Es mikoron az aszszonytól kérdenék az Ura hol vólna, és az kintsek-is? Monda az aszszony: Im már ma harmad napja hogy őtet nem láttam. Akkor hogy el-ment azt mondotta, hogy edgy Florenciai emberrel fog ebédleni, és küldé őtet osztánnan ide az ő petsétes gyűrőjével és az kultsokkal, hogy az kintseket néki oda kéldeném, az ki monda, hogy az Robertus Hieronimus házánál vólna és ott ő nála-is sok fele kintsek vadnak, hogy edgyik az másikét látnák, és bősöllenék, ekképpen bévivém őtet az én kamorámban, és meg-nyitván néki az kints-tartó ládát, az mellyhez nála az kultsok valának, de az kintseket mi meg nem találhatók, és az ember így az kintsek nélkül mene-el igen kedvet-

lenők, noha igen kerestette velem, de én sohol nem találhatám azokat, és azok tovább kérdezik vala, hogy ha több helybe lévő rejtek helyei nintseneké? Az aszszony monda; hogy ő néki egyéb rejteki nem volnának, mert minden javait, leveleit és petsétyét mind ebbe zárja-bé, és az kintsek-is ebben voltanak, de én nem találtam itten őket és ha benne vóltak volna, oda küldöttem volna néki. Ezeket halván a Király szolgálai, minden ládákat és kints-tartó helyeket fel-rontának, de sohult nem találhaták az kintseket, kinn

21 az aszszony | igen el-rémüle, hogy az ő házában illy erő-szakot
| C ^{4u} tőttek, és az Király követi-is magok meg-ijedének, hogy sem az embert sem penig az kintseket nem találák, mellyet meg-mondának az Királynak, az Király pedig igen meg szomorodék az kintseken hogy sem mint az árrán, mert igen drágák valának, és nem mindenkoron, bár embernek pénze volna-is, kaphatna ilyen kintseket mint ezek voltak. És nem tudhatá az Király tanátskozáván mit tegyen ez dologban. Akkor ismét tanátslák neki hogy meg-fogattassék az Robert Hieronimus mind tselédestül, és felelyenek az Nemes ember felől, kinek már ötöd napja, hogy az ember meg-öletett vala, az Biró szolgálai pedig mig ebédlenék, és az után menten bé-rohanyván az házban, minnyájokat ben-találák, két Urat, két író Diákot, két szabadost, edgy lovászt, két szolgálót, és Fortunatust, ugy hogy szintén tizen valának, azokat mint fogva el-vivék, és mindeniket külön külön meg-kérdezték az két ember-felől hogy hová löttének, ők pedig edgyenként mind azt mondgyák vala, hogy midőn ettenek volna, az után menten el-mentenek, kit többé azután nem láttanak, sem tudnák hová löttének, de azok nem elégedének-meg azzal, hanem az kulcsokat el-szedvén tőlük, bé-menének az házban, és meg-keresének mind istállókat, pintzéket és boltokat, az holott ők keresményeket tarttyák vala, és egyéb helyeket-is hogy ha az embert valahol el-temették volna, de ők soholt nem lelheték. És hogy már el-akarnának menni, vala edgynek edgy égő fáklya kezében, mellyel ő minden szegeleteket meg-kersese, de nem lelhete semmit. Akkor ki-vona edgy ágybol edgy marok szalmát és azt meg-gyujtván bé-veté az árnyék-székebe, és alátekintvén, azontol meg-látván ez embernek lábait fel-tartván. Az kezde nagyon kiáltani: Itt van az gyilkosság, mert az ember, im hol az árnyék-székeben, és azonnal fel-törvén azt, ki-vonák az embert igen undokol belőle meg-mettzet torokkal, és tévék őtet az Robert Hieronimus háza eleiben az ország uttyára bűdössen és undokol, valamint

ki-vonták. Midőn az Anglusok ez gyilkosságot látnák, lőn tőlük az Florenciekre nagy kiáltás, az Lombar|diakra is, ugy annyira, ²² hogy el-kellett rejtenie magokat, mert ha tsak edgyet közűlők az | C 4b utzán találtnak volna. mindgyárt az néptől meg-őlettetett volna. Ez hir tsak hamar juta az Királyhoz és az Biro eleibe, mindgyárt meg-parantsolák, hogy azt az Urat és szolgait erőssen meg-kénoszák, hogy nyilván meg tudhassák mint történt légyen az Nemes ember halála, és mindenkit külön meg-vallatván. fel-irják; De leg-szorgalmatosabban az kintseket kérdezzék.

Azonban el-juta az Poroszló leg elsőben elő-vévé az Urat, és vivé az kénzó helyre, kezdé igen kénózni őtet, hogy meg-vallaná ki őlte-meg az embert, és miért őlték-meg, az Király kintse-is hol légyen. Az Hieronimus látván ez nagy esetet, és az nagy kint kit rajta mivelének, hogy meg-akarák tudni az gyilkosságot, ki az ő házában véletlenül esett, kin noha ő-is igen sopánkodot, de látá hogy már különben nem lehet, kezdé mondani az dolgokat mint történtenek, miképpen András őtet kérte hogy ő neki jó ebédet készítsen, mert edgy nemes ember fog ő nála vendégül lenni, hogy az segítségül lenne, edgy Rabnak el-szabadítására, az ki Francia Országban Turin nevű városban vala fogva, melyet én jó akaratomból meg tselekedvén az én kegyelmes Uramnak az Királynak és az egész Országnak kedvéért, nem-is véltem külömben, de hogy az ebéd már el-végződnék, én többet ott vélek nem mulatván, hanem menék az író kamarában, és irtam, az írást-is el végezvén, ki-menék, és látám az kamarából az folyoson hogy vér szivárgodnék-által, az kin igen el-ijedék, azonnal el-küldém az szolgákat hogy meg-néznék mitsoda vér lehet az, kik meg-mondák ugyan, de azért én nem tudtam hogy s mint történt az dolog, azonban az ravasz András el-juta nagy hamarsággal mindgyárt, reá fogám ez gyilkosságot, de monda ő; miképpen őtet meg-akarta ölni, de Isten, ugy-mond, őtet tött szerentséssé, hogy ő találta meg-ölni, és ekképpen bé-veté őtet az Pilátus házában, de ő azonnal el-mene és hová lőtt én azt nem tudhatom. Es az miképpen ő beszéltett, akképpen val-lottak az többi-is, az míg kinoztattak, de az | Fortunatus semmit ²³ nem vallott akar-mint kinozták-is őtet, azért, mert ő akkor othon | D 1a nem vólt, mikor ez dolog esék és igy tudatlan vólt abba.

Mikeppen az Robertus Hieronimus minden tseledgyével felakasztaték.⁴⁸⁾

No⁴⁴⁾ hogy már különben meg nem tudhatak az embert és az kintseket-is hová löttenek, igen meg-haragvék az Király, és parantsolá hogy mindnyájokat fel-akasztanák új akasztó-fára,⁴⁵⁾ és vas lánczokkal oda szegezvén, hogy őket senki le ne vehetné se hamarsággal le ne esnék. Ekképpen edgymás után mind fel-akasztatának szintén Fortunátusig és edgy szakátsig. De hogy Fortunátus látná mint vagyon az dolog, hogy ötet-is felakarnák akasztani, gondolkodik vala; Oh én Istenem, vajha meg-maradtam volna az én jámbor Uramnál az Grofnál, és bár meg-heriltettem volna magamat, én mostan ez rut ügyre és nyomoruságra nem jutottam volna. Es midőn már az szakátsot fel-akasztani akarnák, az ki Fortunatus előtt vala, az penig Anglus vala, ki kezde nagyon kiáltozni, ugy hogy mindenek hallanák, hogy az Fortunatus ez dologban tudatlan volna, noha az Biró is jól tudta, hogy ő ártatlan, még-is fel-akarta akasztatni ötet, mert azt vélte, ha ötet szabadon hadgya, akar holis agyon vernék ötet, mind-az-által kérvén az Birót hogy fel ne akasztassék, mivel hogy ő nem Florentinus, és büntelen-is. Akkor monda az Biró Fortunatusnak: No vakarodgyál⁴⁶⁾-el mindgyárt ez Országból, mert ez uczáknak aszszonyi agyon vernek tégedet, és ada mellé két kísérőt, kik el vivék ötet mind az vizig, és osztán az vizen-által evezvén, és az országon-is által-menvén, hamar kijuta az Országból.

Akkoron midőn már Hieronimus minden tselédeivel fel-akasztatott volna, menten az Király az köz néppel Hieronimusnak mindenében Sákmánt vettete, de az fő nép legelőszőr az | javait elvévé, az ki mit kaphatott azé vólt, és ezért senki nem adott számot. Mikor a Florentinusok és Lombárdusok meg-hallották volna ez dolgott, igen megrémülének, hogy valami az ő életeken és jószágokon-is ne történnék, az kik küldének az Királynak nagy summa pénzt, hogy bátorságos kísérőt adgyon nékiek, mert ők, ugy mondanak, büntelenek. Es ekképpen az Király meg-engeszteltették, és ada nékiek bátorságos kísérőt, hogy mindenűt járhasanak és kereskedhessenek, az mint eleinten tselekedtenek. De hogy ily nagy gyalázat az Robertus Hieronimuson történt, lőtt az gyilkoságnak el-halgtatásáért az Császári törvény szerént.

Mikeppen az Király drága kintsei meg-találtatnak az Nemes ember özvegyétől edgy ágy alatt.

Midőn már ezek-is mind el-multanak vólna, az Király igen akarja vala tudni, hová lehettenek az ő kintsei, és ha vissza-fordulnak é, az melyekért ő nagy jóságot adott vala, és még más-szor-is az árrát meg-adná, kit ki-is kiáltata, hogy ha valaki igazán meg-tudná mondani, hogy holott vólnának az ő kintsei, annak ezer Nobel⁴⁷⁾ aranyat adna, melly sok Királyok udvariban, Fejedelmek és nagy Urakéban, és még az gazdag Városokban-is, meg-irattaték, hogy ha valahonnan akar-ki jőne, az ki ollyatén kintseket hordozna meg-tartoztassék, még ugy-is nem tudhatának semmit felőlők. Mind-az-által tsudálkozásra méltó dolog vólt az után, noha ki-ki őrmest ez pénzt el-nyerte vólna, de ez dolog tsak mind benn marada, mind addig valamig az Nemes ember özvegyének gyásza, lassanként el-muldogalna, néha azonközben ő szomszédit vendégsejben hija vala, az kik között vala edgy, melly tsak az előtt özvegygyé marada, ki monda: Ha az én szómat akar-nád fogadni, meg-tanítanálak, hogy te az Urad halálát hamar el-felejténéd, tsináld, ugy-mond, az te ágyadat az másik kamorá|-ban, és ha azt nem akarod tselekedni tehát tsak más helyre tegyed ágyadat, és mikoron estve le-fekszel, légyen gondolkodásod tsak valami szép iffúura, az kit leginkább férjűl szeretnél, és mondgyad kedvetlenséggel: Halottak halottakhoz, és elevenek elevenekhez, én-is ekképpen tselekedtem, hogy az én férjem meg-halna, az asz-szony monda: Oh édes társom, én az én férjemet ugy szeretem, hogy őtet illy hamarsággal el nem felejthetem, mind-az-által ez beszédeket tartá magában, és mihelt az aszszony az ő házátol-el-mene, azonnal kezdé az ő ágyás házát tisztogatni, és az ő Ura ládáit, és hun valót az kamorából ki-hordogatni, és az magáét annak helyébe helyheztetni, és az Ura ágyát-is más helyre állatni, hogy pedig onnan azt az ágyat el-vinnék, azonnal meg-lelék az ládátskát mellyben az kintsek valának az ágy láb nál, és meg-látá az asz-szony, mert ismerte a ládátskát, és el-vivé azt, meg-hagyá addig szépiteni az kamarát, az mint elkezdette vala. Annak-utána el-külde edgy jó közel való attyafiáért, s monda néki; miképpen ő az kintseket meg-találta véletlenül, és ha az ágy tovább állott vólna, sokáig ott álhatott vólna az holott vólt, mert ott soha senki nem kereste vólna, és tanátsot kérde az ő baráttjától, hogy mit kellesek

25
D 2a

tselekedni ezekkel az kintsekkel. Es midőn az ő atyafia az hal-
 laná hogy ő az kintseket meg-találta, mond az aszszonyhoz ; mert
 maga is igen örüle rajta, Ha te, ugy-mond, én tőlem tanátsot kérsz
 hogy tanátsot adgyak, az mint hozá értek, tehát én azt tanátslom,
 hogy te azokat az kintseket menten vidd-el, én magam-is el-me-
 gye te veled, és talállyunk módot benne, hogy magunk juthassunk
 az Király eleibe véle, és ő neki magának kezében adhassuk az kin-
 tseket, és igazán meg-beszélvén mint lelted-meg azokat, és tsak az
 ő kegyelmes akarattýára hadgyuk, ez találmányért hogy mivel
 ajándékozzon-meg tégedet, mert hogy ha ezek az kintsek az Király-
 tol meg-tartatnának, avagy hogy idegen Országokban küldetnének
 az el-adásra, ez már igen meszsze el-hiresedett minden Országban,
 hogy azokat az kintseket, mellyeket az Király el-vesztett, meg-is-
 mérík, és az kinknél azokat meg-talállyák, mindnyájan azokat
 elvesztik miatta, az kintseket pedig az Királynak vissza-adat-
 tatnak.

*Mikeppen az Nemes ember felesége az kintseket az Királynak meg-
 vitte vala.⁴⁸⁾*

Ez tanáts az aszszonynak igen tették, és azonnal szépen fel-
 öltözék, de ugy-mint özvegy aszszonyhoz illik, és az ő atyafiával
 menének az Király Tornáczában. és akarának az királlyal ők
 szemben lenni, kit meg mondának az Királynak, és bé-ereszteté az
 Király az Palotában, és mihelt az Király eleibe juta, terdeire esvén,
 az Királynak nagy bősületet ada, és monda: Kegyelmes Uram, az
 te szegény szolgálód jött az te Királyi felsegedhez, és adgya tud-
 todra, hogy az te kintseid mellyek az én házamnál vóltanak, mel-
 lyeket az én szegény Uramnak kezében adtál vólt, hogy az Burgun-
 diai Herczegnének, az én Kegyelmes aszszonyomnak, parantsoltad
 vólt kezéhez szolgáltatni, én azokat ez mái napon meg-találtam az
 én ágyas házamban edgy ágy lábánál, mikor az ágyat meg-fordítot-
 tam, és az alatt lelém-meg az ládátskát, és mihelt ezeket meg-lel-
 tem, azonnal siettem azokat kezedben adni, és ekképpen kezéhez
 jutató az Királynak az kintseket. Az Király azonnal meg-nyitá az
 ládátskát, és benne lelé az kintseket, kinn igen örüle, és mindgyárt
 parantsolá hogy azokat oda szolgáltatassák az hova tartoznának.

Az király pedig igen kedvellé az aszszonyt hogy illy szorgal-
 matos vólt, és az kintseket senkire nem bizta, és gondolá hogy ötet.

meg-ajándékozná, és az ő gyászát meg-örvendeztetné, mert az ő jámbor Ura ez kintsek miatt életét el-vesztette. Akkor hivata edgy Nemes iffiat az ő Udvar népe közül, ki igen szép és ékes vala, ki-nek monda: Ennékem tőled edgy kérésem vagyon, de azt te meg ne vessed. Monda az iffiu: Kegyelmes Uram, tőlem semmit nem kérhetz olyyat, sőt inkább parantsolly, és tartozom az te parantsolatidat meg-tartani. |

Es ő azonnal parantsola edgy Papot hini, és ugyan ott az maga személye előtt adatá az özvegy aszszonynak az iffiat férjül, meg-is ajándékozá gazdagon, ekképpen mene az aszszony haza az ő aszszony baráttáéhoz, és igen köszöni néki azt az tanátsot, melyet ő néki adott vala, hogy az ő ágyát meg-változtatná, és monda: Ha én a te tanátsodat meg-nem fogadtam volna, az mi Királyunk kintsei meg nem találtattanak volna, és még énékem-is ilyen szép férjem nem lőtt volna, annak okáért jó dolgot tselekszik valaki az bölts emberek tanátsit halgattya és fogadgya.

27
D 3a

Mikeppen Fortunatus edgy erdőben eltevelyedvén, es abban edgy éjel nagy hálna, nagy nyomorúságban és félelemben vala.

No mostan hallyátok-meg továbbá Fortunatusnak dolga mint történt, midőn ő az akasztófától meg-menekednék. Es midőn már pénze sem volna, és sietne-is hogy az Anglusoktól hamarabb elmehetne, méne Picardiában, örömet szolgálatra adná magát, de sohult olly Urhoz nem juthata. Mene ismét Britaniában, és érkezék edgy kietlen erdőben, az mellyben tévelyeg vala, és nem-is mehetne-ki belőle, hogy már bé-estvelednék, találá menni edgy üveg olvasztó házhoz, vagy kalyibában, az kiben régen műveltenek, kin ő meg-örüle, vélvén hogy ott embereket fogna találni, de ott senki nem vala, mind-az-által abban az nyomorult kalyibában marada nagy éhséggel és félelemmel az nagy szörnyű vadak miatt, mellyek az nagy kietlen erdőben lakoztanak, várván az napnak fel-jötét, illy bizodalommal, hogy az Ur Isten ki-segitené az erdőből, és hogy abban éhel⁴⁹⁾ meg nem halna, ő penig az erdő szélire akarván menni, annak hosszára⁵⁰⁾ ment, és mennél odáb ment, annál inkább ki nem mehetett belőle, és más napot-is ugyan azon szive fájdalmával tölte el az erdőben, és hogy viszontag kez|de sötétetni, és igen el-is bádgyadott vala, mert már két egész napig nem ett vala, akkor véletlenül edgy kúthoz juta, és abból kedve-

28
D 3b

szerént ivék, kitől ujobban meg-elevenedék, és midőn az kútnál üldöge'ne, az Hold világ-is kezd világoskodni, azonban halla nagy ropogva valami vadállatot jöni, és medvét-is halla morogdogálni, gondolkodik vala hogy ő ott sokáig nem ülhetne, az el-szaladás-is nem igen hasznos volna, mert az vadak hamar utánna lennének, de jobb néki edgy fára fel-hágjon, tsak ott az kútnál közel edgy fára fel-hága, kinek nagy és sok ágai valának, és ekképpen nézte miképpen minden fele vadak innya⁵¹⁾ oda gyülekeztenek és mint marakodtanak és vittanak, azok között vala edgy közép-szerű medve, az megérzé az fán Fortunátust, azonban kezd arra az fára hágni, ő pedig igen fél vala tőle, az medve mind fellyebb hág vala utánna, Fortunatus midőn látá hogy már fellyebb nem mehetne, néki hajla edgy ágra, és ki-voná az ő fegyverét, és meg-szúrta az medvét főben, és egyéb-képpen-is meg-sebesíté őtet. Az medve pedig igen meg-haraguvék, annyira, hogy edgyik első lábával erősen Fortunatushoz tsapa nag kegyetlenül, úgy hogy azontul az fárol le-esvén nagy ropogással, ugyan zöngé az erdő belé, melly miatt az több vad-állatok mind el szaladának. Es midőn már mind elfutottak volna, tsak egyedül az medve, ki az fárol le-esék volna, az pedig úgy meg-eset⁵²⁾ vala, hogy fel nem kelhete, és tsak szintén hogy meg nem hala, Fortunatus pedig ülvén az fán nem mér vala le-szállani, noha álmos-is vala, de gondolá, ha valahogy el-szunnyad, ottan le-esik az fárol és meg-bénnul, avagy ugyan oda vész, még-is igen nagy felelemmel le-szálla, és néki ragadván fegyverét belé üté az medvében, és így néki hajolván az medve sebéből ki szívá az vért, úgy hogy viszont meg-elevenedék, és gondolja vala magában, ha tüzem volna majdan az éhséget-el-felejténém, de igen álmos-is vala, úgy annyira, hogy ő az medve mellett le-fekvék, és el-is aluvék, jól is alutt mind virrattig, az után fel-
 29 ébredvén, látá előtte állani edgy igen szép aszszonyi állatot. |

1 D 4a

Mikent az szép leány Fortuna Fortunátust edgy erszénnnyel meg-ajándékoza, mellyből soha az pénz ki nem fogyott.

Az Fortunatus akkor kezd igen könyörögni, és monda: Oh mindenható Isten, nagy hálát adok tenéked, hogy én még embert haláalomnak előtte láthatok. Ismét monda az előtte állónak: Oh kedves szép Szüzem, kérlek a nagy Istennek kedvéért, most én nékem segítségül légy, hogy én az erdőből ki-mehessek, mert immár

ma harmad napja vagyon, hogy én itt tévelygek minden étel és ital nélkül, és meg-beszéllé néki miképpen járt az medvével. Az szép leány monda: Honnan való vagy te? Felele Fortunatus: En Czipria Országból való vagyok. Az szép leány ismét monda: Mit jársz tehát te itt? Monda Fortunatus: Hogy én itt járok, az szegénység viszen reá engemet, és azért kereskedném hogy ha az Isten boldoggá tenne, örömet ez világban szerentsésen élnék. Az szép leány monda: Fortunatus el ne ijedgy, én vagyok az Fortuna és az égi Tsillagok és Planéták énnékem engedtetek, hatképen⁵³), kik közül vagy edgyet, kettőt, többet-is, vagy tellyességgel minden uralkodó Planeta és ora-szerént mással részeltethetek; Ugy-mint Böltseseget, Gazdadságot, Erősseget, Egésseget, Szépséget és Hoszszú életet. No válasz magadnak az hat közül edgyet, sokáig ne-is gondolkodgyál, mert a szerentse adásának orája már el-közelget. Azokáért ő sokáig nem gondolkodék, hanem monda: En gazdagságot kívánok, hogy mindenkoron sok pénzem lehessen. Akkor az szép leány ki-vővén edgy erszént, és adá Fortunatusnak és monda: Im hol vedd-el ez erszént, és valahánszor te ebbe nyulsz, az minémű Országban te fogsz lenni, és az minémű pénz abban az Országban jár, annyiszor találsz te abban tiz darab aranyat, az országban járokat. Es ez erszénynek illy mivoltát te és az te maradékod meg-tartsa, és az kinél léssen, akar nálad s' akar másnál, de mihelt te meg-halsz, ő-is meg-szűnik,⁵⁴) annak]-okáért tarts figyelmes gondot reá, és kedvelyed őtet. Noha Fortunatus igen | ³⁰ D 4b
 éh⁵⁵) vala, de az erszényben való biztában ismét újonnan meg-elevenedék, és monda: Oh te drágalátos szűzetském, minthogy te engemet igen kedvesen meg-ajándékozá, ez-is illendő dolog tehát, hogy én-is viszont az te kedvéért más dolgot fogjak cselekednie, és az te jó voltodról el nem felejtkezni, kit én velem tselekedtél. Ismét az szép leány szolla Fortunatusnak igen kegyessen: Minek okárt hogy te-is én hozzám engedelmes vagy és meg-háláltad az mellyet én te veled tselekedtem, én is tehát ezokért három-féle dolgot hagyok tenéked, mellyeket te valameddig élsz mindenkor ez napon, ugy-mint ez máin, az én kedvemért meg-tselekedgy. Első légyen ez: ezt a napot meg-szenteld, második, ugyan ez napon az házasságnak dolgát ne miveld; harmadik, hogy ezen a napon minden esztendőben, akar minémű Országban légy, ez jot tselekedd, hogy az hol edgy szegény embernek házasságra menendő leánya vagyon, annak jo akaratodból férjet szerezz; és ha annak annyira

valója nem volna, te őtet tisztességesen meg-ruházzad és ő at-
tyát és annyát-is, de magát meg-ajándékozod és örvendeztesd négy
száz arannyal, abban az országban járókkal, ennek az napnak őrk
emlékezetire, mellyben te én tőlem meg-örvendeztetél, így te-is
minden esztendőben megörvendeztess edgy szegény rendbéli leánt.
Fortunatus felele néki, és monda: Oh de drágalátos szép szűz,
soha ne kételkedgyél azon, mert ez dolgokat bősületesen és fele-
dékenység-nélkül végben viszem, és mostan az én szivemben fel-
fogadom, és meg-is petsételem az te őrk emlékezetedre. Mind-az-
által az-is Fortunatusnak igen elméjében forgott, hogy miképpen
mehessen-ki ez kietlen erdőből, és monda: Oh te szép és ékes szűz,
mostan légy segítségül, hogy én ez Erdőből ki-mehessek. Az szép
leány monda: Noha te ebben az erdőben el-tévelyedtél, és ez tör-
tént rajtad, ez te néked szerentsédre vann. Ismét monda néki:
Kövess engemet, és őtet az erdő szélén elvezeté edgy járt útra, és
monda néki: Ezen az uton menny-el egyenesen, vissza ne térj, se
31 pedig hátra se nézz|arra az honn én leszek, ha azt tselekszed,
| E 1^aazonnal az erdőből kimehetz. Es ekképpen meg-fogadván Fortuna-
tus az szép leánynak tanátsát, meg-tselekedé, és mennél jobban
lehetett nagy sietséggel mégyn vala azon az úton, és ki-juta az
erdőből, akkor meg-láta előtte edgy nagy vendég fogadó házat, az
holott közönséges-keppen az emberek ettenek és ittanak, valakik
azon az erdőn által menni akarnának. Midőn már Fortunatus az ven-
dégfogadó házhoz közelgetne, le-üle, és ki-vővé az ajándékozott er-
szényt kebeléből, meg-akará látni ha igazé az, mint megmondatta-
tott néki, hogy tudna bősülettel belőle élni, mert ő néki azon
kívül semmi pénze nem vala, belé nyula azért az erszényben, és
ki vőn belőle tiz corona aranyakat, kinn igen megőrüle, és nagy
örömmel mene az vendég-fogadó házhoz, monda az gazdának, hogy
ő néki ennyi valót adgyon, mert igen éheznek, és mindgyárt meg-
fizetne néki, ez pedig igen tetzék az gazdának, ki gyorsan bővön
horda eleibe elegendő eledelt, mentül jobbkat.

Mikeppen Fortunatus az vendégfogadó házhoz bé-menvén, és az ott való Grof ellen edgy-nehány szép lovat meg-részen, kiért ő osztán meg-fogatatott, és nagyobb nyomoruságra jutott, mint az előtt vólt.

Az Fortunátus már hogy kedvét töltötte volna, és meg-elégednék az éhségben, mint edgy két napokon ott marada, és attol az gazdától egy fegyvert-is vőn, azért hogy ő inkább hamarébb Urat kaphasson, az ő éhségében jól lakott, melyet az előtt szenved vala, az gazdát-is penig kívánsága-szerént meg-elégíté, és azután tovább mene. Imé edgy kis városka és edgy kis vár két mál-föld-nyile vala attul az erdőtől, kiben edgy Grof lakott, az kit erdő Grofiának hittak, annak olly igazsága vólt az helybe, hogy ő azt az erdőt őrzötte az Artianiai Herczeg parancsolattyából. Mene | 32
azért ott Fortunatus edgy igen jó gazdához, és kérdezé őtet, | E 1b
ha nem volnánaké ott valami jó meg-venni való lovak. Monda az gazda: Vannak, tegnap, ugy-mond, egy idegen kereskedő ember jött ide, ki igen szép tizenöt lovakat az Britaniai Herczeg és az Arragoniai Király leányának lakodalmakra, hozott, annak vagyon három lova, az tizenöt között melyekért az mi Grof Urunk már három száz corona aranyakat akart adni, de ez nem akarta három száz husznál külömben adni, és tsak abban maradt. Fortunatus alattomban méne az ő kamorájában, és ki vőn az erszényből hat száz corona aranyakat, és más erszényben tévén azokat, az után mene az gazdához és monda: Hol vagyon az ember azokkal az lovakkal, hogy ha valami szép lovai volnának örömet látnám őket? Monda a gazda: Félek azon, hogy ő tenéked azokat meg nem mutattya, mert az mi Urunk-is az Grof tsak alig vehette reá, hogy azokat néki meg mutatta. Monda Fortunátus: Hogy ha énnékem tetszeni fognak, én hamarébb meg-veszem őket, hogy sem mint az Grof. De az gazda csufságnak tartá, hogy ő illy merészen szállott, és arra való ruházattya is nem volt, gyalog-is járt, mindazonáltal oda vivé őtet az ló-tserélőhöz, és beszélgete véle hogy az lovakat néki meg-mutassa, ki meg-probálá előtte azokat, nyolcz ő néki pedig igen tetszenék, ő-is tsak az hármat kívánta, melyeket az Grof akart meg-venni, meg-is értette vólt már, hogy tsak husz corona vólt még köztök, ő azonnal ki vőn három száz husz corona aranyakat és adá néki, és hagyá őket az maga szállására vinni, nyereg-gyártóért-is mindjárt el-külde, parantsola

nyergeket és egyéb szerszámokat-is fő módon reájuk tsináltatni, és hagyá ismét az gazdának, hogy ő néki jó lovagosokat is szerezne, kiknek jó fizetést fogna adni. De miglen ő ez dolgokat végben viané, megtudá az Grof hogy Fortunátus megvötte az lovakat, kinn ő igen mőg-busula, és magára is boszszonkodék mert azokat az lovakat igen szereti vala, és immár nem-is hadta volna-el az husz corona aranyak miatt, mert őrmest azokon az lovakon az ³³ lakadalomban ment volna, és magát rajtok mutogatta|volna. Nagy ¹ E ^{2a} haragjában küldé edgyik szolgáját ahoz a gazdához és parantsolá ő néki, hogy meg-kérdgye mitsoda ember lehet az, az ki az lovakat markából meri ki-venni? Az gazda monda; hogy ő nem ismerné, mert ő hozzája tsak gyalog jött, de mint edgy lovagos fegyveresen; és még így szolván: hogy én jól tartsam őtet, mert ő mindeneket jól megfizet. Ennékem-is tetszet; mikor edgy ebédet megett, mást én addig nem adtam volna néki, ha az árrát az elsőnek meg-nem adta volna, mert így véltem volna, hogy talán elszóknék véle. Az Grof szolgálja pedig felette haragvék az gazdára, hogy ő oda ment volt véle, és monda: Miért hogy te oda mentél vólt véle az lovakat meg-venni? Monda az gazda: En tselekedtem mint jámbor gazdát illet az ő vendégével tselekedni, és mitsoda bősülettel tartozik lenni, ő kért engemet reá, hogy oda mennek véle, én azt nem véltem, hogy tsak egy számárnak-is az árrát ő meg-adhatná.

Mikeppen Fortunatus megfogattaték és meg-kérdezték az pénzhez mint jutott volna.⁵⁶⁾

A szolga pedig el-menvén nagy hirtelenséggel az Grofhoz, és meg-beszéllé⁵⁷⁾ néki az mit az gazdától hallott; midőn az Grof hallaná hogy ő nem Nemes volna, monda nagy haragjában az ő szolgainak: Mennyetek-el és fogjátok meg azt az embert, mert ő azt az pénzt lopta, avagy hogy valakit megölt. Es ekképpen meg-fogják őtet, és tövék őtet gonosz fogságban és kérdék honnan való lehet? Monda ő: Czipriából való, edgy Famagussa nevű városból. Tovább kérdezék őtet hogy kitsoda lenne az attya? Monda: Edgy szegény Nemes ember. Ezeket az Grof örömmel hallá, hogy ő messze országból való vólna, és kérdé őtet hogyhonnan jutott ennyi sok pénzhez, hogy ő illy gazdag? Monda: Enyim, mert ³⁴ azt vélé, hogy nem tartoznék senkinek meg-monda|ni, hogy ¹ E ^{2b} honnan jutott ő illy sok pénzhez, mert nints olyan ki őtet bü-

nőssé tenné, hogy valakin erőszakot tött avagy lopott volna, hanē előtte igazsággal és törvénnyel keresné. Monda az Grof: Tenéked nem használ az sok fetségés, meg kell mondanod hun jutottál ez pénzhez; és parantsolá őtet vinni az helyre, az holott az gonosz tévőket kénoznák. Ezt Fortunátus látván, hogy mint akarnának ő véle bánni, igen megijede azon, és így gondolkodik vala magában, inkább meg akarna halni, hogy sem annak az erszénnek mi-voltát megmondaná. Es midőn már őtet igen megterhelték volna nagy terhel, kéré hogy néki meg engednének, mindent meg mondana, valamit ő tőle kérdeznének. Es midőn le-szállitnák monda néki az Grof: No mond-meg mostan hol vettél ennyi sok corona aranyat? Monda Fortunátus: Edgykor hogy ő emez kietlenben el-tévelyedett volna, és egész harmad napig ott lévén, az Isten olly kegyelmességet tött én velem, midőn már az erdőből ki-kezdenék jőni, hogy találék edgy erszént, mellyben hat száz és tiz corona arany vala. Monda az Grof: Hol vagyon az erszény? Felele Fortunatus az Grofnak: En hogy az pénzt meg-olvasám az magam erszényembe tőm, amazt penig erőssen az vízben vetettem, mely az erdő mellett foly. Monda az Grof: Oh te lator, te akarodé az én sajátomat el-idegeníteni? Most tudgyad, hogy minden jószágod és életed-is hatalmamban vagyon, mert mind az mi abban az erdőben vagyon, enyim, és sajátom énnékem. Monda Fortunátus: Kegyelmes Uram, én az te törvényedet nem tudtam; de én azért tsak az Istent ditsértem, és Isten ajándékának tartottam. Monda az Grof: En azzal nem gondolok, hogy te affelől sem tudtál, nem tudtadé azt hogy az ki valamit nem tud meg-kell kérdeni? Rövid szóval mondván, tsak néki készűlly, mert én ma mindenedet el-vészem, holnap életedet-is el-vesztem. Fortunatus így gondolkodik vala magában, ő én nyavalyás, vajha akkor az hat ajándékok közzül választottam volna az bölcsesseget az gazdagság helyett, én bizonyára mostan nem vólnék ilyen nagy inességben és nyomorúságban, és kezde kegyelmet kérni: Kegyelmes uram, tégy irgalmasságot én velem nyomorultal, mit használsz az én halálommal, vedd-el az meg-lelt jószágodat, tsak engedd-meg életemet és mindenkoron te éretted Istennek fogok imádkozni. Ez dolog az Grofnak tsudalatosnak tetszék hogy ő néki életét meg-engedné, mert azt gondollya vala, hogy az hová ez fordul, mindenűtt panaszt tésszen rola, és azért ő néki sok Fejedelmektől és Uraktul orczapirulást kellene látni, mind-azáltal még-is fel-indittaték az irgal-

masságra [az ő maga szolgaitól⁵⁸), hogy ő néki életét meg-engedgye, vedd hasznát, ugy-mondnak az ő lovainak, és add vissza az ő fegyvereit, és vagy két corona aranyat utra valót. De az Grof az ő szolgainak-is kéréseket nagy nehezen fogadá-meg], mind-az-által másodnapon reggel ki-vitetvén az Városbol, megesküdteté, hogy valamiglén ő él soha az ő országában többé nem jő, melyet meg-is tselekedtete, kin Fortunátus igen meg-örüle, hogy az szerént-is meg-szabadult, de ha az Grof igazán megtudhatta volna az dolgot, meg-nem szabadult volna ily könnyen⁵⁹). Az Fortunátus ottan hogy meg-szabadula, nem mere nyilva az ő erszényébe nyulni, és lát-tatni magát hogy ő néki pénze vagyon, és költsön, mene két napig, de még-is felt együld meg-tudnák hogy pénze vagyon, és nétalám őtet azért meg-fognák. Akkor jut Andegávis⁶⁰) városában, ki leg-főb Britániában, az tenger mellett, ot sok Fejedelmek és Urak meg-szállottak vala, kik az Királyné aszszonyt várták, hogy tisztelnék az lakodalom napján, tánczolván és bajt viván és minden örven-detes gyönyörűséget mivelvén, kit ő örömet néze, de viszontag azt-is gondollya vala, ha én azokkal edgyütt tartom, felek ugy ne járjak, mint az erdőbéli Groffal. Mind-az-által vőn két szép lovat, fogada-is edgy szolgát, meg-ruházá magát és szolgálját-is igen szé-pon, az lovakat-is néki készítetté, és mene Andegávis városban az leg-fővebbik szállásra, és ekképpen akará nézni az lakodalom nap-ját, és annak vége szakadását. Az Királyné pedig tengeren jővén, eleibe küldének nagy sok szép drágalátos hajokat, kik nagy bősü-
 36
 1 E 36
 lettel fogadák. De még annál is nagyobb bősülettel, hogy már el-jutott volna, fogadtatek az ő Urátul és mind az Fejedelmektől s' fő Uraktol, és tarta az Herczeg fő és drágalátos lakodalmat, melly hat egész hétig és harmad napig vala.

Mikeppen Fortunatus Britaniában az Andegávis városban udvariság látni ment vala.

Fortunátus pedig hogy azokat látná igen tetszének néki, ő egyebet nem tselekedett, tsak hogy gyakorta az Udvarban járt, ugy hogy az szállásán nem igen sokat hagyott, az gazdának penig ez nem igen tetszett, mert őtet nem ismérte, és felt azon hogy egyszer együld el ne menjen, az mint gyakorta már rajta történt több lako-dalomkor-is; azért meg-szolitá Fortunátust: Edes rokonom, tege-det én nem ismérlek, azért tselekedd ez jót, minden-nap fizess-meg

énnékem. Mosolyog Fortunátus, és monda néki: Edes gazdám, én el nem megyek innen miglen mindeneket meg nem fizetek, és azonnal ki vön edgy erszényből száz corona aranyakat és adá azokat az gazdának, 's monda: Im hol vedd-el az pénzt, és hâ gondolnád hogy én vagy pedig azok kik én velem vannak, többel tartoznának, mindeneket megadok bár soha velem számot ne-is vess. Az gazda pedig el-vévé az pénzt, és annál inkább kezdé Fortunátust bôtsüllené, az holott elől-találta sűvegölt előtte, és az leg-főbb asztalhoz is ültette, és leg jobb ágyat-is adott néki, minthogy sem az előtt.

⁶¹⁾ Edgykor hogy Fortunátus az asztalnál több fő Urakkal űlne, mentenek hozzájuk mindennémű játékos és musikás emberek az Urak asztala elibe, hogy ott előttök nyájaskodnának, úgy hogy inkább pénzt nyerhessenek. Azonban el-juta edgy vén Nemes ember is, és monda: hogy ő Hiberniából való Nemes ember vólna, és immáron hét esztendeje, hogy ide s' tova vándorlana, két Imperiumot, és husz keresztyén Királyságokat által járt vólna, kiknél | 37
több is nintsen, és annyira el-fogyatkozott, hogy már semmije | E 4a
nintsen, azért kéré őket, hogy segítséggel legyenek néki, hogy viszont hazájába mehessen. Ott akkor vala az asztalnál edgy Grof, monda az: Miképpen nevezik mind azokat az imperiumokat? Az Nemes ember mindgyárt kezdé edgymásután előszámolni, és monda: Nints olly imperium, az kinek három vagy négy Herczegsége nem vólna még az Fejedelmek és fő Urak kívül, kiknek Országok és tartományok s' jobbágyságok vagyon, mellyeket én meg-látogattam, és az ő tartományokban, kikben mind külömb nyelvek vadnak, annyira valót tanultam, hogy én elégségesképpen az emberekkel beszélhetek, olly leveleim is vadnak, hogy az melly Király, mellynek udvarában voltam, mint neveztetik, és melly távol vagyon edgyik Imperium az másiktól. Monda az Grof: Azt akarnám hogy én mind ott voltam vólna, de úgy hogy már viszont ismét itt vólnék, és azt bizonynyal el-hiszem hogy sok probákba forog, az ki annyi sok országokat akar látni. Felele az Nemes ember: Ugy vagyon Uram, valósággal megtanul mind jót 's mind gonoszt, mert gyakorta nyomorult szállásra talál, és sok meg-utálást 's meg-vetést kell szenvedni. Az Grof azonnal megajándékozá őtet négy corona arannyal és monda néki: Mig alkalmatosságod nem lészen, és itt maradtz, én te éretted mindeneket meg-fizetek. Az pedig köszöné néki, és monda: En már igen vá-

gyok az én rokonimhoz, mert már sok ideje hogg kin vagyok, és az ajándékot igen köszöné néki. Fortunátus-is pedig ez beszédekre igen vigyáza, mellyeket az vén Nemes ember beszélgete, gondolkodék magában, vajha hozzám állana, és engemet az Országokon által vinne, gazdagon megajándékoznám őtet. Es minek-utánna az lakozásnak vége vala, küldé ő érette, és kérdé őtet, kinek hinák? Felele: Lepoldusnak. Fortunátus monda: En azt értettem te felőled, hogy Országokat jártál, és sok jeles Udvarokban vóltál, imé én még iffiú vagyok és én-is örömet miglen még iffiu vólnék, vándorlanék, vagyon annyira valam-is. Hogy ha te engemet mindenűvé
 38 el-vinnél, én te néked edgy jó lovat vennék szollgát is fogadnék
 1 E 4^h utannad, bátyámnak-is fogadnálak, és jó fizetést is adnék. Monda Leopoldus: En az mi illeti azt meg-tselekedhetném, ha engemet bõtsületben tartanának, és mindent eleget adnának, de én már vén vagyok, feleségem 's gyermekem vagyon, de azok felőlem semmit nem tudnak, és azért az szeretet engem reá kényszerit hogy én hozzájok mennyek.

Fortunátus monda: Leopolde, engedd magadat az én akaratomra, mert én el-megyek te veled elsőben Hiberniában, és ott az te feleségednek s' gyermekeidnek, hogy ha még élnek, tisztességes ajándékokat adok, és mihelt ezt az útat végben-viszszük, ottan Czipria Országban való Famagutsában mennyünk, tenéked ott szolgálkat és szolgálókat elégségesen, hogy-ha tetszeni fog valamig élsz, szerzek. Leopoldus gondolkodik és mond magában; ez az ember énnékem sokat ígér, ha az dolog így lenne, és az én vénségemben szerentsémre válnék, monda néki: En mind-az-által akaratodnak engedek, ha tsak az te ígéretednek meg-telleyesítője leszesz, és hogy ha annyira szert nem tehetz, inkább ne-is kezd-el, mert pénz nélkül nehéz számot vetni. Fortunátus felele Leopoldusnak: Ne légyen tenéked gondod arra, én minden Országokban elegendő pénzre tudok szert tenni, tsak te énnékem ígérjed magad hogy én nálam meg-maradsz, és az úton való járást el-végezni. Monda Leopoldus: Fogadd te-is hát énnékem azt meg-telleyesíteni az kit meg-ígértél. Es ekképpen fogadást tőnek ők edgymásnak erős hittel, hogy ők soha edgymást semmi módon el-nem hadgyák. No hodgy már ez kötelesség közöttök vólna, ki vőn Fortunatus azontul 200 corona aranyakat, és adá Leopoldusnak 's monda: Menny-el, és végy igen szép két lovat, ne kéméld az pénzt, és fogadgy magadnak edgy szollgát, és ha az nem tétzik, fogadgy annak helyébe

mást, és ha pénzed el-fogyna, azonnal többet adok annélkül nem hadlak. Ez Leopoldusnak igen tetszék, és gondolá hogy ez ugyan jól kezd, ki örülvén hozzá-is készüle. Fortunátus pedig nem fogada többet két szolgánál és egy inasnál, úgy hogy hatan valának, kik egyenlő akarattal lévén hogy | edgyütt az Országokat meg-járnák, ³⁹ legelsőben pedig az Romai Imperiumot meg-láták és azután men- | ^{F 1a} tenek Norinbergiában, Wördara, Augustában, Nörlingában, Ulmban, Costenczben, Basileában, Straszburgban, Meniczban, és Coloniában. Ezután osztán mentenek Coloniából Flándria Országban lévő Burgba, Burgbol Lundiban, melly az Angliai Királynak fő városa, az után mint edgy négy napi járó földnyire vagy on edgy sziget, az hol kelletik az tengeren által-evezni Lundiból Odnurgban⁶²⁾ Scotia országnak leg-főbb városában, mellyek kilencz napi járó földnyire edgy mástól.

Mikeppen Fortunatus az ő szolgájával hazájában menvén, és osztán edgyütt az Patrici Purgatoriumba is mentenek.

Es hogy oda elérkezzenek, még Hiberniában⁶³⁾ hat napi járó föld vólt oda az Város, mellyben vólt lakos Leopoldus, akkor kéré Leopoldus Fortunátust hogy oda menne véle, kit örömetestelekedék, és menének az Hiberniában levő Waldrick nevű Városban, az hol Leopoldus lakott. Ki ugyan azon állapotban találá feleséget és gyermekit, az-miként őket el-hadta vala, de némely fiai és leányai már meg-házusultanak vala, az kik az ő haza jövésének örvendeztenek. Mint-hogy Fortunátus jól tudta, hogy azoknak kitsiny birodalmok⁶⁴⁾ vólna, ada Leopoldusnak 100 Nobelt, hogy készítessen valamit számára, mert ő oda megyen, és vigan fog nála lakozni. Leopoldus pedig az szerént mindeneket meg-készittete, és az ő gyermekeit is oda hivatván, mind férjeket és aszszonyokat, s rokonit, és igen vigan tartá őket, úgy hogy az városbeliek sokan tsudálnák. Az Fortunátus pedig igen vigan lakik vala, és hogy az ételt elvégezné, hozzája szolitá Leopoldust, kinek monda: No végy butsut feleségedtől és gyermekidtől, de im hol vedd-el ez három satskot, mellyekben mind öt-öt száz Nobel vagy on és annak egyike-is jobb harmad-fél forintnál, kik köz|zül edgyiket ⁴⁰ feleségednek, másikat fiaidnak, harmadikat pedig az leányidnak | ^{F 1b} adgyad, hogy költségek légyen. Kinn az Leopoldus igen meg-örüle, és megköszöné néki ez nagy ajándékot, és feleségét 's gyermekeit

azzal meg-örvendezteté. Akkor Fortunatus ot meg-hallá, hogy két napi járó föld vólna oda edgy város, melyben az szent Patriciusnak Purgatoriumja vólna az Hibernia országban, azt meg-akarná látni, és menének edgy Wermisse nevű városban, melyben nagy Apatursag vala, és az ott valo templomnak butsutjáró Oltára meget vala edgy ajtó, az holott alá-járnának abban az sötét hajlékban, mellyet neveznek vala szent Patricius Purgatoriumjának, abban pedig senkit nem eresztettek az Apatur engedelmé nélkül. Mene Leopoldus az Apaturhoz, és engedelmet nyere az oda való menésre, de mind-az-által meg-kérdeztek, hogy kitsoda lehetne ez az Ur? Monda néki: Cypria Országból való és az Apatur Fortunatust minden népével vendégsebbe hívá, mellyet Fortunatus nagy bõtsülettel vôn, és hogy el-kellene már az lakásban menni, vôn edgy hordo igen fő bort, és azzal az Apáturt megajándékozá, mert ott igen drága vala az bor, mellyet az Apátur igen nagy köszönettel el-foga⁶⁵), mert az nélkül-is ott az Klastromban szűkõn élnek vala az borral, noha Istent szolgáltanak. Es midõn már az lakás⁶⁶) el-végzõdnék, monda Fortunátus: Kegyelmes Uram, ha ellened nem volna, én örömet meg-akarnám tudni, hogy mi okon mondatik ez sz. Patricius Purgatoriumjának? Monda az Apátur: En azt tenéked meg-mondhatom, mert itt ezelõtt sok esztendõkkel, az hol mostan ez az hely az Istennek háza van, igen nagy éktelen pusztá vólt, és nem messze edgy Apátur lakott, kinek neve Patricius vólt, ez igen áhitatos ember vala, és gyakorta ez pusztában bujdosott az pœnitentia tartásnak okáért, és edgykor véletlenül ezt az hajlékot találta, ki igen hosszú és mély, abban õ addig ment, hogy osztán belõle ki nem tudott jöni, esék az õ térdeire, és imádkozék az Istennek, hogy ha jó tetszése vezérленé-ki õtet abból az az hajlékbol, és az idõ alatt miglen imádkoznék nagy áhitatosság-
⁴¹ gal, azon-közben oda bellyebb nagy | szörnyű kiáltást halla, és
^{F 2a} azonnal õ abból az hajlékbol ki-viteték, kiért õ nagy hálákat ada, és viszont mene az maga Klastromában, még annál is inkább meg-jámborodék hogy sem mint annak-elõtte-vólt, és ez okon az nagy buzgo emberek által ez az Klastrom ide építtetett. Monda Fortunátus: Hát felõle mit mondanak az szarándokok, mikoron belõle ki-jönek? Felele az Apátur: En nem kérdeztem edgyiktõl-is, mind-azon-által némellyek mondgyák, hogy õk hallanának szörnyű kiáltást, de ismét némellyek semmit nem hallanak, nem-is látnak, tsak hogy ott igen iszonyodnak. Fortunátus monda: En meszszûn-

nen ide jöttem, és ha én abban az hajlékban nem mennék, az holott ezt szóval előhoznák énnékem gyalázatomra esnék, azokáért addig innen el nem megyek, miglen én abban az Purgatoriumban bé nem megyek.

Monda néki az Apátur: Hogy ha te abban akarsz menni, tehát igen bé ne menj, mert abban sok tévelygő út vagyon és könnyen el-tévelyedhetni benne, az mint már az én időmben-is sokakon történt, kiket tsak azután osztán negyed napkor találtak-meg. Fortunátus kérdé Leopoldust, ha ő-is le-megyené véle, ki monda: el-megyek te veled, és veled-is maradok mig Isten éltet engemet. Melly igen tetszék Fortunátusnak, és más napon reggel jó idején néki készülének, és el-fogák az Urnak vatsoráját, annak-utánna meg-nyiták az ajtot nékiek, az holott az hajlékban kellene alá-menniek, mely az Oltár meget az Klastromban vala, és ők bemenének, az Papok pedig meg-áldák elsőben őket, és bé-tévék utánnok az ajtot, akkor menten ők nagy setétsegeben járnak vala, nem-is tudták már beé vagy ki, mert mindgyárt el-tévelyedtek, az Papok reggeli ajtonál valo kiáltásokat-is nem hallották, az melly ajtora kellett nékiek tartozniok, és így annál-is inkább bé-menvén nagy bátorsággal, úgy annyira, hogy immár onnét ki sem jöhettek, és igen el-éhezvén ugyan meg-bádogyattak vala belé, kételkedtek-is már az onnan való ki-jövésről; és gondollyák vala, hogy immár ott kell veszniek. Akkor így szolla Fortunátus: Oh mindenható Isten, jőj az mi segítségünkre, mert itt nem segíthet | sem arany |⁴²
sem ezüst, és le-ülének mint el-hagyatot emberek, mert nem lát-
hatnak sem halhatnak vala senkit-is. De az Papok azonban el-
menének az Apáturhoz, és mondának néki; mi dolog lehet, hogy
az két szarándokok ki nem jőnének, az kik igen szánák őket, de
leg-inkáb Fortunátust, ki ő nékiek az jó bort adta vólt, és az ő
szolgai-is igen futosnak és busulnak vala az ő Urokért.

Az Apátur pedig ott tudott edgy öreg embert az ki már sok esztendőkkel ez előtt sinorokkal azt az hajlékot meg-mérte vala, és elkülde azért, és monda, hogy meg-lássa mint azt az két embert onnat ki-hozhattya az ő szolgai-is száz Nobelt ígérének, hogy néki adnának: Az öreg ember monda, hogy ha még élnének, tehát bizonyossan ki-hozná őket, és azonnal elkészüle az ő szerszámával, és midőn bé-menne, néki igazitá az ő szerszámát, és mind el-keresé⁶⁷) az hajlékokat edgy más után, miglen őket meg-találá, kik már szintén el-bádogyattak és erőtlenettek vala, ő pedig monda

nékiek; hogy ő utánna tartanának, valamint az vak szokott szintén úgy ő utánna mennek vala, és így Isten segedelme által ki-jövének viszont az öreg ember után az emberek közibe, kin az Apátur igen meg-örüle, noha azelőtt szánakozik vala rajtok, hogy ez két szarándok oda veszet volna, mert azt goudollya vala, hogy nétalám több szarándok oda nem jűne ezt halván, és így az ő haszna és még az Klastrom nyeresége is el-veszne⁶⁸).

Akkor az szolgálk mondának Fortunátusnak, miképpen ők ennek az öreg embernek száz Nobelt igertek volna, hogy tsak megkeresné őket, de ő azt, és még többet-is ada néki, még felette meg is köszöné, azonban parantsola edgy nagy vendégséget készíttetni és hívá az Apáturt minden jó akaroival vendégségbe és hála-kat ada, hogy ő ismét ez nagy inségből meg-szabadult volna, és hagyja ott annak az Apáturnak egész Conventül száz Nobelt, hogy ők imádkoznának érettek. Es ekképpen osztán butsut vévének az Apáturtól, és kezdének viszont az eleikben adott úton vissza-menni, az melly által út vala Calisra, mert Hibernia Országon tul tsak nagy puszták valának, és soha arra nem mehettének volna. El-menének

43 azért | Sz. Jobstban Picardiában, az után osztán Párisban az Fran-
| F^{3a}cia Országban, Hispánia Országon által, és Neápolisban, Román-is
által szintén egész Velenczéig.

*Mikeppen Fortunatus Velenczében menvén, és onnan viszontag
Constantinápolban mene az iffiú Császár koronázása látni.*

Hogy immár Velenczében volnának, ottan meghallak, hogy az Császárnak Constantinápolban edgy fia volna, kit Császárságra akarna koronáztatni, mert maga immár vén vala, azt akará, hogy miglen ő él, az birodalmat kezéhez adgya, mellyet az Velenczeiek tudván, készítenek edgy oda való Gályát, követeket-is választának, és nagy sok drága kintseket-is szerzének, mellyet az új Császárnak ajándékba vinnének. Akkor mene Fortunátus az ő népével az Gályához és fel szegődék reá, és el-menne az Velenczeikkel Constantinápolban, ki igen nagy Város. Az hová sok idegen nép érkezik, hogy majdan tsak szállást-is már nem kaphatnának, de az Velenczeieknek szállást menten adtak, de azok idegent hozzájuk bé nem fogadtak. Ott az Fortunátus az maga népével sokáig keresé szállást, mind-az-által utollyára mégis találá edgy gazdát, az-is pedig lopó vala, immár ennél lévén szálláson, minden nap elmennek vala

látni az pompának, de az mint vólt, arról sokat kellenék irnom, mellyet tsak el-halगतok.

Es hogy Fortunátus minden nap járna az szokás nézésére, az szálláson pedig lévén külön kamorájok, mellyet hogy már zárva tartottak, és vélték hogy az ő eszközök jól el-tétetvén vadnak. De az gazdának az Fortunátus kamorájában rejtek bé-jároja vólt, az hol ez nagyobbik ágy állott az falon által, az honnan ő mindenkor edgy deszkát ki-vehetett és ismét bé-tehetett, hogy rajta meg nem ismerszett, kinn ki 's bé-járt miglen ők az ceremoniákat nézték, ő addig minden ruhájokat és tarisznájokat meg-keresdegel|te, de ő ⁴⁴ azokban soha pénzt nem lelhet, melyen igen tsádálkozott, gon- _{F 3b} dollya vala azt-is hogy talám az Vámecekben⁶⁹⁾ bé-varva hordoznák. Es hogy immár edgynehány napokig nála vólnának, számot vetének véle, az ki igen vigyáza reá, hogy honnan adnák az pénzt, és látá hogy Fortunatus az ő pénzt az asztal alol venné elő, és adná Leopoldusnak, Leopoldus ismét ugy fizetett-meg az gazdának. Az Fortunátus pedig Leopoldusnak meg-hadta vala, hogy akar hol-is az gazdának az szállásért az mit kívánna, meg-fizessen épen, és semmit el ne vonnyon benne, ezeket tselekedé ez gazdával-is, melly noha igen tetszék néki, de ő azzal meg nem elégedék, hanem inkább mindenét ha lehetne el-venné és még az pénzes erszént-is. No immár az az nap el-közelget vala mellyen Fortunatus edgy szegény ember leányának férjet-kellene adni, és azt meg-ajándékozni száz corona arannyal, az Országban járo pénz, és monda az gazdának: Ha tudná ő valami oly szegény embert, az ki jámbor erköltsű és tőkélletes vólna, annak pedig jámbor leánya házasságra menendő vólna, de ez annak az szegénységnek miatta férjet nem szerezhetne, hogy az attyát hozzája hiná; és az ő leányát ki-házásitaná tisztességesen. Monda az gazda: Meg-lehet, én edgynél többet tudok Uram, de az holnap napon edgy igen jó és tiszt es embert hozok ide, az leányát-is mindgyárt véle el kell hozni. Fortunatusnak ez beszéd tetszék. De mire szándékozott az gazda? En még ez éj el ha lehet el-lopom az pénzt miglen nála lészen, mert ha sokára hallasztom, el-költik, és azon étszakán bé-méne az lyukon, és hogy ők keményen alunnának, az egész ruhájokat el-keresé, ugy véli vala hogy nagy darab aranyakat az öltözetekben fogna lel, de semmit-is nem talál, akkor el-mettszé Leopoldusnak az erszényét, és abban vala mintegy 50. arany, az után Fortunatusnak-is, és midőn már azt az erszényt elő-venné, nagyon tapogattya

vala, de nem vala semmi benne, ottan ő azt el-veté az pad-alá, és az után mene az ő szolgálaihoz, és mindeniknek el-metszé az ő erszényét, mellyekben ő tsak hitván pénzeket találá, azonban ő minden ablakokat és ajtókat meg-nyitá, mint ha | az utzákról az
 45 | F 4a lopok bé-hágtanak vólna. Es midőn Leopoldus fel serkenne, az ablakokat és ajtókat nyitva látná, ottan kezdé az szolgálakat erőssen szidnia és monda: Miért hogy ők így alattomban ki-mennének, és az ő Uroknak nyughatatlanságot tselekszenek? De az szolgálak aluván fel-ugrálának az álomból; és ki-ki monda, hogy ő nem tselekedte. Leopoldus azon el-ijede, és azonnal keresni kezdé az ő erszényét, kit el-metzettek vala, és tsak az el-metzet szij végét találá az ővén, ottan kiáltá Fortunatust, és monda: Uram, az mi Kamoránk minden felől nyitva ál, és az te pénzed ki én nálam vala el lopták, ezt halván az szolgálak-is, kiknek hasonlo-képpen lévén dolgok. Fortunatus nagy hamarsaggal elő-kapá az ő vá-metzét, melyen az ő szerensés erszényét hordozza vala és ő-is ugy lelé, hogy elmetzettetett vólna, kinn ő azonnal el-ijede, ugy annyira hogy menten fél halva az földre le-esék. Az Leopoldus és mind az szolgálak igen-el-ijedének, mert igen szánnyák vala az ő Urokat, de ők nem tudgyák vala derekason az nagy kár vallást, törölgetik és élegetik⁷⁰⁾ vala őtet, mglen észére juttathaták. Es hogy ők ily nagy insegben vólnának, azon közben el-jöve az gazda, és nagy tsudáson tetteté magát, es monda: Mitsoda emberek vadtok ti, vallyon nintsené itt néktek jól zárlott komorátok, hogy így magatokra nem vigyáztok? Mondának ők: Mind az ablakokat és ajtókat jól bé-zártuk vólt, de mindent nyitván találtunk. Monda az gazda: Meg-lássátok ugym id, hogy ti magatok edgyik az másikét meg ne lopja, mert mostan itt sok idegen emberek vannak, de ő azt néz-vén hogy ők edgymás között igen sopáinkodnának, Fortunatushoz-is mene, és látá hogy miképpen az ő színét el-vesztette vólna, és monda: Soké az pénz az kit el-vesztettetek: ők felelének nem igen sok vólna. Monda az gazda: Hát miért ennyire sopáinkodtok edgy kevés pénzen, te az estve akartál edgy szegény ember leányának férjet adni és meg-ajándékozni, job ha megkémelled azt az pénzt és magad el-költöd. De Fortunatus nagy bádlygyadva felele az gaz-
 46 | F 4b dának: En inkább sopáinkodom az erszényen, hogy sem mint az pénzen, mert abban edgy kéz-írás vólt, az melly egyébnak senki-nek tsak edgy pénz érótt sem használ. Ezt látván az gazda, hogy Fortunatus igen keseregne, az irgalmasságra indittaték, s monda:

Nosza keressük talám meglellyük, mert ki örülne az üres erszénnek. Parantsolá azért hogy keresnék mindenütt, kit megtalálának edgy ágy alatt, mondván: [Itt vagyon edgy üres erszény, de lásd-meg ha ezé az jobbik erszény? Ki monda: Hadd lássam ha az én el-mettzet erszényem, az-is vólt. Immár Fortunátus azon fél vala, hogy talám elvesztette vólna erejét, nem-is mere nyilván beléje nyulni, mert felt hogy annak mivoltát meg-tudnák, és miatta életét-is el-vesztené. Fortunátus ismét le-fekűvén, tsak lassan alattomban az Paplan alatt meg-nyita, és azon erővel találá, kin igen örüle, mind-az-által az nap az ágyban marada. Leopoldus ötet vigasztalván monda: Uram ne hadd-el ennyire magadat, hiszem még elég egyéb javaink vannak, és azokat el-adván, még-is az te hazádban tégedet haza viszunk. Mert Leopoldus véli vala, hogy nagy gazdag ember vólna hazájában, kinek efféle aprolék károtska nem fogna ártani. De Fortunatus nagy nehezen monda néki: Az ki jóságát el-veszti, eszét-is el-veszti, de az bőltsseséget az gazdagságnál job vólna választani, erőt egésseget, szépséget, és hoszsú életet senkitől el nem lophatni, ezek után halgata. De Leopoldus nem érti vala ez beszédeket, de mind addiglan szólla néki, hogy ötet ismét fel-élegeté. Ki ismét vigada, és parantsolá az szolgálknak, hogy étszakára elegendendő gyertyát vennének, és ki ki meztelen fegyverét melléje tévén, többé meg ne foszthatnának. Fortunátus ismét az erszénynek el-mettzet sziait össze-kötözvén erőssen, olly helyre köté, hogy azt senki el ne lophatná. Más nap reggel fel-kelvén mene az Sz. Sophia templomába, melyben vala edgy szép Kápolnátska, és az papoknak ott ada két forintot, hogy edgy prédikátiót tennének és az Te Deum laudamus-is el-mondának. Az prédikátió után ismét mene az piatzra, és parantsolá az szolgálknak, hogy ebédet készítettnének, Leopoldusnak is pénzt ada, és monda: Eredgy-el, és végy jó új satskokat, és én-is el-mégyek az tserélőkhöz, és pénzt hozok tőlők, mert semmi örömem nem lehet pénz-nélkül. Leopoldus azonnal hoza őt erős satskokat, az Fortunatus edgyik satskóban tőn száz aranyakat és adá Lepoldusnak, és hagyá, hogy mindenekre gongya lenne, és ha az el-fogyna többet adna néki. Az után ada az ő szolgálinak edgy-edgy satskot és tiz aranyakat belé, és hagyá, hogy vigan laknának, de ugy hogy magokra is azonban gondot viselnének, hogy ugy ne járnának mint az előtt. Fortunátus utollyára tőn az ötödik satskóban négy száz aranyakat, és elkülde az gazdáért és monda: Az

mint az előtt te veled beszéltem, ha oly jámbor embernek házasságra menendő leánya volna én azt el-házasítanám. Monda az gazda: En többet tudok edgynél, de én tsak edgyet hozok ide az ő leányával, hogy meg-lássad őket.

Az gazda el-menvén az jámbor emberhez, és monda; hogy ott ő nála edgy igen gazdag vendég volna, ki miképpen akarná az ő leányát el-házasítani, annak-okáért menne el véle, úgy véli hogy az ő dolga nem lenne heában.

Mikeppen Fortunatus edgy szegeny embernek leányát el-házasítván, melynek ajándékoza osztán négy száz aranyakat.

Az leánynak attya asztalos edgyűgyű és paraszt ember vala, ki monda: En az én leányomat sohová nem viszem; mert az talám tsak parázna életre kívánná őtet, és azért edgy rozsz szoknyát vetne néki, ha az én lányommal valami jót akar tselekedni, ide hozzám el-jöhet, kinn az gazda igen boszszonkodék, és meg-mondá Fortunatusnak, de ő monda: Vigy oda engemet ahoz az emberhez, és el-vivén Leopoldust-is véle, menének az embernek házához, és monda: Ugy értettem, hogy te néked edgy leányod vagyon, melly már házasságra menendő, hadd jöjön előmben az an|nya-is ő véle.

48
| G 1^b Monda az ember: Miért kívánod? Monda ismét Fortunatus: Engedd ide jöni, mert nem leszen szerentsétlen. Az ember elő-híván mind feleséget és leányát, és elő-jövéen nagy szemérmetesen, az leány az annya megé álván, hogy az ő rongyosságát jól ne nézhetné. Fortunatus szolla, hogy az szép leány előállana, és kérdé az attyától mennyi idős lehetne? Ki monda: Húsz esztendő. Az Fortunatus pedig monda; hogy miért hadtátok ennyire el-aggani, és férjnek nem adtátok; Az annya nem szolla edgyet-is, de az attya monda: Még hat esztendővel ez előtt arra való vala, de nem vólt modunk benne. Monda Fortunatus: Im ha tudnátok hozzá illendő szeretőt én ki-házasítanám. Felele az annya: Edgynehanyakat tudnék, im tsak az szomszédunknak-is fia, ki kedvelli őtet, volna tsak valami értéketskéje az nem hadná őtet. Fortunatus kérdé az leánytól: Mint tettzik tenéked az szomszéd fia? En nē válogathatok benne, hanem az én atyám és anyám akarattya légyen. Monda az annya: Uram, jól tudom, hogy őtet igen kedvelli, és igen örömost-is ha módgya volna benne, el-venné. Fortunatus azonnal küldé az iffiúért, hogy el-jöne, elő-vővé az ő erszényét, az mellyben ő az

négy száz aranyakat bétette vala, és ki-tölté azokat az asztalra eleibe, és monda: Akarodé ezt az leánt el-vennie, te-is szép leány ezt az iffiat? Imé én ezt az kevés pénzt tinéktek akarom ajándékozni. Az iffiu felele: Ha nem tréfálna, mert ő véle megelégedett volna. Akkoron Fortunátus küldé Papért, és gyorsan összve-adatá őket. Ezt látván az gazda, rajta igen megbusula, hogy ő arra az satskora, mellyben az négy száz arany vala, hogy nem akadott vólt, noha ő minden turbájokat meg-kereste vala, és boszszonkodván gondolá ha az Császáz udvarába fognak menni, az ő gyertyájokat megfurfván vizet töltők-bé, és osztán bé-ragasztom, kit meg is tselekedék. No immár hogy az szegény dolga jól vólna, és az Császári pompa nézesére-is ismét elmentenek volna, gondolá az gazda, hogy az immár nem tartana tovább, hanem elvégződnek, és Fortunátus is ott nem sokáig fogna maradni, és néki-is nem kellene késni, azon éjelre reá|vővé magát hogy az ő vendégét meg-kárositaná. Arra nézve azon estve legjobb bort ada nékiek, és keményen itatá őket, ő maga-is vigan lakván vélek, vélvén hogy jól fognának alunni utánna, de hogy immár le-akarnának fekvünni, az szokás szerint ismét meg-gyújtogatók az gyertyákat.

Mikeppen ez hitetlen gazda etszaka az kamorában be-menvén, kit Leopoldus meg-öle.

Azon éjel az gazda nem aluszik vala, sőt inkább mind azon gondolkodék miképpen az ő akarattyát meg-telleyesíthesse, és midőn már látná hogy az gyertya az viz miat el-alunnék, meg-int az lyukon be-buvék, és mene Leopoldushoz, és kezde feje alatt kereskedni, de még nem aluszik vala Leopoldus, annak pedip vala igen jó éles fegyvere az paplan alatt, az gazdát nagy hirtelenséggel meg ragadván, úgy tsapá nyakba, hogy mindgyárást meg-halván az földre le-esék. Leopoldus azonnal kiálta az szolgálkra haragosan, s monda: Miért hogy ti az világot ki oltattátok? Az kik erősen szabodván hogy ők nem tselekedték volna. Monda Leopoldus: Mennyen-el edgyitek, és hozzon hamar világot, az többi pediglen ott állanak vala az ajtoban meztelen fegyverekkel, és ki nem eresztenek vala senkit-is, az edgyik pedig hamar hozván gyertya-világot, ki monda: Tegyétek-bé hamar az ajtót, hogy az lopó ki ne fusson, és kezdék keresni, és meg-találák az gazdát meg-sebesedett nyakkal halva fekvén az Leopoldus ágyánál. Fortunatus

ezt halván, igen meg-ijede, hogy életében edgyszer jobban meg nem ijedt vólt, és monda: Oh bár Constantinápolban soha ne jöhethettem vólna, mert az tsak kitsiny dolog vólna, ha csak jószágunkat vesztenők-el, de mi mostan életünket-is elvesztettük, és monda Leopoldusnak: O jaj melly igen gonosz dolgot tselekedtél, hogy az gazdát megölted. Monda Leopoldus: Ejel lévén én nem tudtam
 50 kit találtam, mert én lopohoz tsaptam, az ki az én | fejem alatt
 | G 2b kereskedett, ki az előtt-is minket meg-lopott, én azt találtam, és ha meg-bizonyítottuk, miért kellene felnünk. Monda Fortunatus: Mert mi azt meg-nem bizonyithattuk, hogy a gazda lopó vólt, és az mi pénzünk nem fog használni. Fortunátus ismét így gondolkodik vala magában; vajha énnékem edgy jó barátom vólna, az kire az én erszényemet bizhatnám, és annak mivoltát meg-mondhatnám, és mikoron mi az fogságban lészünk, és meg-beszélnők mi formán lótt ez, nétalántám az Biró attul az jó baráttátul mi érettünk nagy summa pénzt el-venne, de viszontag azt gondolván, kinek én azt edgyszer adnám, az soha viszsza nem adná, sőt inkább az Birónak tanátslaná, hogy az gyilkosság meg-büntetessék.

Akkor Leopoldus látá, hogy az ő Ura és a Szolgák-is igen el ijedtek vólna, monda: hogy miért illy lágy szivűek vólnának, mert ez dolog meg-lótt, és ez lopót ezzel meg nem elevenithettyük, hanem járjunk okossággal, és a dolgon által-mehetünk. Fortunátus monda, hogy ő ebben semmi tanátsot nem tudna adni, hanem tsak azon gondolkodik hogy az bőltseséget magának nem választotta, de monda Leopoldusnak: Ha te tudtz valamit, lássad, mert most igen kívántatik. Monda Leopoldus: Fogadgyátok-meg tehát, és mivellyétek azt az mit mondok, és életünket s' jószágunkat minden tartoztatás nélkül innen ki-mentem; ők pedig igen meg-örülének az Leopoldus mondásán.

Mikeppen Leopoldus az meg-holt gazdát az Istállonál edgy kútban vetette vala.

Monda akkor nekik Leopoldus: No hát legyetek vesztegsegeben, és edgyik se szollyon semmit-is, rejsétek-el még az gyertya világot-is; és vóvé az meg-hólt gazdát hátára, és vivé őtet az Istálló megé, az holott vala edgy mély kút, mellyben őtet bé-veté, az viz
 51
 | G 3a pedig benne anyira mély vala, hogy abból semmi módon | ki nem

látzhatott, az pedig szintén éj-félkor lévén, hogy senki nem hal-
lotta sem nem látta, és viszontag méne Fortunátushoz s monda:
En immár bennünket az lopótul meg-szabadítottam, de immár
legyetek vigan. Monda ismét az szolgáknak: Mennyetek az lovak-
hoz és készítsétek el azokat, és kezdgyetek énekeket az szép asz-
szonyokról, senki komor kedvűn ne láttassék, mert mihelt virradni
fog, midgyárt fel-üllyünk, és még hat oráig jó meszsze mehetünk.
Fortunátus ez beszédeken igen vigada, és midőn már készen vól-
nának, hozzájok hívák az gazda szolgáit és szolgálóit, és küldének
malosáért,⁷¹⁾ és mindeniket igen meg-részegeték és az után min-
deniknek edgy-egy aranyat ada, kik mindnyájan igen vigan volta-
nnk. Monda Leopoldus: Abban az remenségben vagyok, hogy
edgy holnap mulva ismét ide jövünk, akkor jobban fogunk viga-
dozni. Fortunátus-is monda az szolgáknak és szolgálóknak: Mond-
gyátok-meg az gazdának és az gazda-aszszonynak, örömet nékiek
is vittem vólna az malosában az ágyhoz, de azt gondolám hogy ők
szépen ketten nyugodnának. Es több ilyen tréfalodo beszédekkel
fel-ülének és el-menének nagy sietességgel török ország felé, és hogy
érkezének török országban, edgy Kanoffa nevű városban, mellyben
török Császárnak vala edgy tiszt-viselő embere, mellynek hagyva
vala, hogy ha valamely szarándokok avagy keresztyén kereskedő
emberek az Országon által-mennének, azokat kísértesse-el, kit
Leopoldus jól tudott, és mihelt oda érkeztek, ő azontul ahoz az
tiszt-viselő emberhez el-mene, és monda: Mi hatan szarándokok
vagyunk, és kívánunk el-kisérést, és tolmátsot-is. Ki monda: En
tinéktek elégedendő kísérőt adok, de minden embertől 4. aranya-
kat kívánok, az én szolgáimnak pedig egy napra edgy aranyat és
költséget is, mellyeket meg-igére néki.⁷²⁾ Es így által-menvén
Török országon, jutának Oláh Országban, mellyben uralkodik vala
Tracola Vajda, az után Boszna országban, Boszniából Horvát
országban, Horvát országból Dalmáciába, Dalmáciából Magyar
országban, onnat Lengyel országban, onnan Dánia országban, és
igy az több országokon-is által menván jutának Velenczében. |

52

G 3b

Es midőn már ő Velenczébe vólna, örvendeze és gondollya
vala, hogy ott sok gazdag ember vólna, és ő is merné már magát
mutogatni hogy pénze elegendő vagyon, és kezde tudakozni drága
kintseket, és sokakat vivének néki, az mellyek pedig ő néki tetze-
nek vala meg-vővé őket, kikből az Velencziek nagy summa pénzt
árultanak, és felette igen meg-bőtsülteték ott Fortunatus. Es azt

jól tudta, hogy mikoron ő Famagustából eljött volna miképpen az ő attyát Theodorust és annyát Gratianát igen nagy szegénységben hadta volna, azért hagyta magának igen szép ruhákat tsináltatni, sok házi eszközt-is vévén, és úgy osztán edgy Gályára fel-szegőd-vén, eveze Cypria Országban, és nagy szerentsesen mene Famagustaban. Akkor immár tizen-öt esztendeje lévén, hogy othon nem vala, és hogy már az Városban érkeznék, meg-jelenték néki, hogy már az ő attya és anyja meg-hóltanak volna, kinn ő igen megszomorodék. Es vön ott ő magának egy nagy házat, mellyben ő minden eszközeit bé-rakatá, és több szolgát, szolgálókat-is fogada. Kinek állapottyán sokan tsudálkoztak.

Mikeppen Fortunatus viszont Cypria Országban menvén, magának edgy igen nagy és szép házat építtete.

Es midőn ő már Famagustában volna, meg-vővé ott az attya háza-felét, és több házakat-is hozzája, az ő házát pedig építtet-meg szép tornáztokkal, más országban látot szép formára. Es az Tornázt mellett edgy szép Templomot-is építtete, az Templő körül pedig építtete 13. házakat, ott ő nagy Apatursagot szerze, és tizen-két Papokat szállita belé, hogy azok untalan ott olvassanak és énekellyenek, és præbendakat-is rendelvén, az Apaturoknak három száz aranyakat, és minden Papnak esztendőnként százat, ugyan abban az Templomban két igen drágalátos temető-helyeket tsináltata, és attyát annyát ki-ásatván, edgyikében téteté, az
 53
 —G 4a másikat pedig hogy ő néki és maradékinak legyen. Es hogy immár egészen el-készülne, gondolá hogy igen bőtsületes dolog volna, ha feleséget hozna belé magának. Es az hir ki-menvén, örülnek vala rajta, mert ki-ki leányát szépet fel-ékesítvén, vélvén hogy ő nékie birnék. Es ekképpen sok leány meg-ruháztatott vala az remén-ségért. De nem meszsze Famagustatul lakik vala edgy Grof, kinek vala három szép leánya, kik igen szépek valának, az Király annak tanátslá, hog Fortunátusnak adná edgyikét. Az Grof az mi illeti nem felettéb gazdag vala, de még-is így szolla: Felseges Uram, ha ő az én leányim közzül edgyet kívánná is, vallyon miképpen ditsérhetnéd őtet énnékem? mert ő néki sem Jobbágya sem Jozsága nintsen, noha sok pénze vólt; de tudhadd Uram az épületre sokat el-költhetett, az kinek semmi hasznát nem veheti, és az több-bit-is könnyen el-költheti mellette, az attya is minémű szegény

ember vala. Az Király felele az Grofnak; En így értettem azoktól, az kik ugyan szemekkel látták, hogy ő néki sok szép és drágalátos kintsei vadnak, úgy annyira hogy edgy Grof Joszáját rajta megvehetné, és még tsak áruban-is edgyet-is nem bocsátott benne, mennyi Országot ő által járt, még magam is azt tartanám felőle, ha ő ennyi épületet véghez nem vitt volna, és nagy ajándékokkal-is meg nem ajándékozta volna, és azokat bizonyos rend-tartások-szerént sok jó jövedelmekkel el nem szerzett volna örökösül, én sem tanátslanám. De Fortunatus én nékem igen tetszik, és akar-nám ha ő Nemes Nemből valót venne, de ha parasztot, magam-is neheztelném, hogy nemtelen ilyen tornáztot lakna. Ezeket halván az Grof, hogy az Királynak Fortunatus igen tetszik, monda: Kegyelmes Uram, én az te beszédedből jól vészem eszemben, az te kedved tsak ez, hogy Fortunatusnak adnám az én leányimnak edgyikét, az te hatalmadban vagyon mind életem és joszágom. Ezt halván az Király, monda az Grofnak: Küldgy el az te leányidért, és fel-ékesgettetvén szépen hozasd ide őket, én-is segítségdre lések mindenekben. Az Grof Nimian az Király jó akarattját igen köszön-vén, és térdet fejet hajtván, monda: Vala|mint az Királynak tet-
 tzenék, de az ő akarattja-is az volna; és butsut vévén az Királytól, | 54
 haza méne az ő feleségéhez, és mindeneket meg-monda nékie, | G 4b
 hogy mitsoda dolgok vólt nekik az Királlyal, mellyek ez Grofné-
 nak igen tettzenék, és engede az Ura akarattjának; el-készítvén
 pedig az ő leányit, botsáta vélek el Hofmesternéket és szolgálát
 s' szolgálókat, az mint ilyen nemhez illik, és menének az Király
 udvarában, kik tisztességesen fogadtatának. Az Király pedig men-
 ten küldé bősületesen Fortunátusért, hogy hozzája jőne, de azok
 meg sem mondák mi okon, noha azt jól tudta hogy ő néki kegyel-
 mes Királlyá volna, és el-menvén az Királyhoz, kedvesen fogad-
 taték.

Akkor monda az Király: Fortunatus, tudom hogy én tőlem halgatz, és az mit tenéked parantsolok meg-fogadod, mert tudod hogy jodat akarom. Azt jól tudom pedig minémű drágalátos tem-
 plomot és házat éppítettél, és hogy immár kedved volna az házasa-
 ságra-is, és félek azon hogy te olyat ne vennél, az kit én nem ked-
 vellenék; én azért gondott viselvén reád, tenéked mostan olly fe-
 leséget adok, ki által te és az te maradékit örökké bősületesnek.

Monda Fortunatus: Kegyelmes Uram, igaz, hogy szándéko-
 zom feleséget venni, de mint hogy eszemben vévén hogy az te Ki-

rályi kegyelmességed vigyáz én reám, tehát nem szükség azon feletteb törekednem, mert minden bizodalمام csak az te Királyi kegyelmedben vagyon. Az Király hogy az Fortunatus beszédeit hallaná, és az gróf Nimian-is hogy az ő leányit már hatalmában adta volna, ezt gondolá; Ennékem itt immár jó módom vagyon az házasság meg-szerzésében, monda Fortunatusnak: Vagyon énnékem három szép leányom, és Mind az három egy atyátul s anyátul, de Grof nemből valók, az öregbig pedig 18. esztendő, annak Gemiana neve. Második pedig 17. esztendő, és annak Marsepia neve. Es az harmadik 13. esztendő, annka neve Cassandra, az három közzül válasz magadnak edgyet, és akaratodra hagyom, ha mindeniket

⁵⁵
| H 1^a meg-akarod-is látni személyek-szerént egyszer s' mind. |
Az Fortunatus pedig nem gondolkodék sokáig, hanem monda: Kegyelmes Uram, mint-hogy szabad akaratomra hadtad, tehát azt akarom hogy ide elő-álván edgy-szer s' mind lássam őket, és külön külön beszédekét halhassam.

Monda az Király Fortunatusnak: Az te akaratod ezennel meg-lészen, és azonnal izene az Királynénak hogy mindgyárt az leány aszszonyokat fel-ékesitené, mert ő néki kedve volna az hozzájuk való menetelre, és edgy vendéget-is vinne magával. Az Királyné pedig nagy szorgalmatosan meg-tselekedé, mert eszében vővé az dolgot.

Es midőn az Király gondolná hogy már ideje volna, el-vivé magával az Fortunatust. Monda pedig az Fortunatus: Kegyelmes Uram, ha Felseged ellen nem volna, engednéd-meg az én régi szolgámat-is velünk eljűni. Az Király pedig meg-engedvén néki, bé-vivé, Leopoldust-is, az nagy öreg embert magával, és bé-jutván az fraucimerben,⁷⁸⁾ ott mindgyárt fel-kele az Királyné és az leányok-is, és fogadák az Királyt az vendéggel edgyütt nagy deli térd-hajtásokkal, és legottan az Király le-üle, de az Fortunatus menten mellette csak meg-állapék.

Mikeppen az Király Fortunatusnak három szép leányokat eleibe állatván, az kik szepek és edgyek-is valának, kik közzül magának az leg-kiszebbiket feleségül el-választá.

Akkoron monda az Király: Jöjenek elő az három leányok; Gemiana, Marsepia és Cassandra, az kik mindgyárást fel-kelenek, és menének által az Palotán, és minek-előtte az Király eleibe jutná-

nak, nagy tisztességet tévén, térdet-fejet hajtának, az mint hozzájuk illik vala. Az Király szolla az öregbiknek s' monda: Gemiana, mond meg nékem, hol maradnál inkább, az Királynénálé, | avagy az 56
Grof Nimián atyádnál, avagy anyádnál? Felele az: Kegyelmes | H 1b
Uram, nékem nem illik ez kérdésre vólta-képpen meg-felelnem; hanem tsak azt mondom, hogy valamellyeket felséged és az én atyám parantsolni fogja, azoknak engedek.

Monda az másodiknak-is: Marsepia, mond-meg hát te énnékem mellyiket választanád inkább? Felele az és monda: Kegyelmes Uram, ez kérdésre nem illik énnékem semmi olly feleletet adnom, mert én mind az kettőnek helt adok.

Monda az Király utolszor az harmadiknak-is: Cassandra, mond-meg te énnékem, ha mostan itt valami szép tántz az mi piatzunkon Fejedelmekből és fő Urakból, avagy sok szép Grof és Nemes aszszonyokból és leányokból állana, és edgyike mondaná: Edes leányom mennj-el az tántzban, az másik pediglen mondaná, ne menny, immár itt mellyiknek parantsolattyt fogadnád? Felele az Cassandra: Kegyelmes Uram, Felséged az jól tudgya hogy én még iffiú vagyok, de én még is mindeniket valami jó okossággal tsak el-hálolnám,⁷⁴⁾ és még tsak feleletet-is nem adnék reá, mert ha én edgyik helyett az másikat választanám, tehát edgyiket haraggal kellene illetnem, az kit én nem örömet tselekedném.

Monda az Király: De ha az edgyiknek meg-kellene lenni? Felele Cassandra: En akkor kérnék egész esztendeiglen arra való gondolkodást, és ugy adnék osztán feleletet néki. Es így ezzel az Király ötet el-hagyá, és nem-is kérdezé tovább.

Midőn már az Király el-butsuznék az Királynétól és az több Fraucimerektől, el-mene viszont az ő Palotájában, és követé ötet Fortunatus Leopoldussal, és mikoron az Király kamorájában bementenek vólna, monda az Király Fortunátusnak: Im az te kívánságod-szerent mind az három leányokat láttad, és beszédeket-is halgattad, és én többet tselekedtem hogy sem mint magad kívántad, és imé láttad őket ott állani, s járni, sokáig vagy hosszsza beszélleni, no azért mostan immár gondold-el magadban, mellyik tetszik leginkább néked? Felele Fortunatus: Kegyelmes Uram, énnékem mind az három tetszik, ugy annyira, hogy nem tudhal-tom 57
mellyiket kellene választanom azok közzül, hanem én várok az te | H 2a
Királyi Felségedtől, de én magam-is edgy kitsiny ideig az én hű szolgálammal Leopoldussal tanátskozom rola. Az Király monda:

Meg-engedettetett. Es ekképpen ketten menének edgy rejtek-helyben félfelé.⁷⁵⁾

Fortunatus monda Leopoldusnak: Im te-is látád azt az három leányokat, mint szinte én magam, és azt jól tudod hogy senki nem lehet olly okos maga dolgában, hogy még-is mástul tanátsot ne kérdene. En azért kérlek tégedet, hogy énnékem mostan tanátsod adgy, mint magadnak pedig ollyat? Leopoldus azon igen meg busula, hogy ötet olly nagy kéréssel kérné; s monda: Uram, ez dologban nintsen én nékem módod hogy tanátsot adgyak, hanem tsak magadra hagyom.

Monda Fortunatus: Azt én mind jól tudom, hogy tsak én magamnak vészek feleséget, és nem másnak; de én ezt akarnám hogy te énnékem ez dolog-ban minden szibéli titkodat ki-nyilatkoztatnád. Az Leopoldus pedig ez dologhoz nem örömost szólla, mert azon fél vala, ha ő ollyat találna ditsirni; az ki ő néki nem tettzenék, netalám azáltal nála való bötsületit is el-vesztené, ki mind-az-által monda: Uram énnékem mind az három tettzik, az mint meg-szemléltém őket, az ő tekintetek és személyek-szerént, ugy tettzik énnékem hogy ők edgyek lehetnek, és az ő tekintetek-is semmi ollyast az ki hűség ellen való vólna nem mutat. Fortunatus monda: De ugyan inkább mellyiket tanátslanád énnékem? Felele Leopoldus: En nem akarom előszször el-választani; de végy krétát kezedben, és irj ott felőled az asztalnak szegeletire, és én-is erre az szegeletre fogok írnia. Az Fortunátusnak ez igen tettzék, és ekképpen mindenik ír vala az maga szegeletin választ. Es hogy már meg-írták vólna, mind az ketten az Cassandrát írták vala le. Ezen igen meg-örüle Fortunatus, hogy az Leopoldusnak-is az tettzenék az ki ő néki; de az Leopoldus kétszerte inkább vigada

58 azon, hogy ő néki-is az találkozott szívébe lenni, melly az ő Urá-
 H 2^b nak kedvébe vala. Es midőn már ketten ez dolgon meg|edgyesedenek⁷⁶⁾ vólna, viszontag mene Fortunatus az Királyhoz, és monda: Kegyelmes Uram, mint-hogy énnékem felseged szabad választást engedett, kit én felsegednek igyekezem meg-szolgálni. Ez immar azért az én kívánságom, hogy énnékem az Cassandrát adgyad. Monda az király, tellyék-bé az te kedved. Akkor mindgyart elkülde az Királyneért, hogy hozzája jövéen az Cassandrát véle el-hozná.

Mikeppen Cassandra Fortunatussal össze-adattaték.

Akkoron el-jöve az Királyné, és el hozá véle az Cassandrat, és küldé menten az maga Káplánnjáért, és hagyá őket össze-adni azonnal, kihez mind-azon által az Cassandranak nem vala kedve, hogy ugy attya és annya hire-nélkül férhez menne. Es midőn ők már így össze-adattattak vólna, azonban az több aszszonyok és leányok-is el-jutának, és az meny-aszszonynak nénnyei-is, kik szerentsézik vala az meny-aszszonyt, de az ő két nénnyei sirnak vala. Fortunatus kérdé tőlük, hogy amazok miért vólnának illy szomorúak? Azok pedig felelének néki, hogy ezek az meny-aszszonnak nénnyei vólnának, és ő azonnal mene hozzájuk, és vigasztallja, vala őket mondván: Ne szomorkodgyatok, mert imhol ezentől azti szomorúságtok örömmre fog válni, ő pedig azonnal küldé kintsért Tamagustában, melyet Velenczéből hozot vala, és ajándékokat osztogatván először az Királynak és Királynénak, az után az meny-aszszonynak és az ő nénnyeinek, és végezetre meg-ajándékozá az aszszonyokat és leányaszszonyokat-is, valakik vóltanak az Királyné fraucimerében, melyet nagy köszönettel fogadának minnyájan. Es ezeknek utánna küldé az Király az Nimian Grofért és Grofneért. Fortunatus ezt halván, ottan ő-is fel-készítvén Leopoldust, és ada néki ezer aranyakat, hogy azokat az Grofnénak oda jutván élében töltsé, és ő néki ezt mondván: Imé | az te leányodnak férje ezek-
kel tégedet meg-ajándékoz, ezt pedig tsak azért tselekvé, hogy job |

59
H 3a

Akkor az Grofné igen fél-kedvű⁷⁷⁾ vala, hogy az Fortunatus az leg-kissebbik leányát vőtte volna el, mert azt ő maga-is leginkább szereti vala; de osztán hogy Leoboldus az ezer aranyakat az élében töltötte vólna, el-hagyá az kedvetlenséget, és tsak hamar néki készüle az Groffal edgyütt nagy tisztesseggel, és jól fel-ékesítettett udvari néppel, kotsikkal, és az mi az bősülethez tartozando vólna. Es el-menének az Királyhoz, kiket mindnyájan nagy bősülettal fogának. Akkor az Grof Nimian monda az Grofnénak: Mi itt már többször-is vóltunk, de illyen nagy bősülettal soha nem illetenek bennünket, vallyon tsak mostan lészené az Király ily kegyelmes hozzánk? Es midőn már mindnyájan jelen vólnának, monda az Király Fortunatusnak: Imé én meg-készíttetem az lakodalmat, és ugy akarom hogy itt légyen meg. Monda Fortunatus: Kegyelmes Uram, engedd inkább énnekem Famagustában az én új-házam-

nál az lakodalmat meg-készíteni, melyet még meg nē áldattattam, és semmi némű öröm még abban nem tartatott. Az Király monda: En tsak azért akarom vala tselekednie, hogy az Nimian Grofnak és tenéked-is hasznatokra lenne. Felele Fortunatus: En semmi költséget nem szánom, sőt inkább felette kérem az te Királyi felségedet, hogy maga személye szerint az Királynéval, és egész udvarod népével edgyütt Famagustában jelen légy, ha szintén felségednek és azoknak-is kik te veled lesznek, érdemek-szerént való bősülettal nem lehetnék-is mind-az-által az én tehetséggemmel azon igyekezem, hogy nem fog senki szűkölködni.

Mikeppen az Kiraly az Kiralyneval edgyütt az szép Cassandrát Fortunatusnak haza vivén, nagy tisztesseggel nékik lakodalmakat-is végben-vivék.⁷⁸⁾

Es az Király midőn azokat hallotta volna, melyeket Fortunátus szóllana, monda néki: Légyen az te akaratod, menny-el, és készűly hozzá, és én-is az Királynéval utánnad megyek, és elviszem tenéked az meny-aszszonyt, és az több vendéget-is velem. |
 60 H ³⁶ Fortunátus ezen igen örűle, és köszöné az Királynak, s monda: Ne
 maradgy tehát sokáig hon, mert harmad napig mindenek el-készűlnek, és ő-is ekképpen sietességgel mene Famagustában, és mindene-
 ket el-készíte. Akkor hogy el-jutna az Király az sok vendéggel, tisz-
 tességesen Fortunatustól fogadtaték. Es az lakodalom napján lőnek
 mindenek nagy pompáson és bősületesen, melyeket az Grofné
 szemlélvén, vigada rajta. Es más napon reggel Fortunátus jegy
 ruháért, (mert hirtelenséggel nem készűlhetett vala hozzá) ada az
 ő mátkájának öt ezer aranyakat. Az Király monda; Sok tudom mit
 kellyen tselekedni; Imé az Ligorniai Grofnak most nagy szűksege
 vagyon pénzre, kinek vagyon edgy Vára és Városa három mēl-
 földnyire innen, kit Lorganubénak neveznek, azokat meg-vegyűk
 ő tőle minden jószágostul és jobbágyostul minden hozzá tartozok-
 kal egyetemben. Akkoron küldének mindgyarást azért az Grofért,
 és meg-vővék tőle az Várat az Várossal edgyütt, ugy mint hét ezer
 aranyokon. Es ekképpen ott az Király előt minden szabadságával
 edgyütt Cassandrának vallá, ilyen módon, hogy soha senki annak
 igazságát és szabadságát ő rajta ne keresné. Ezek midőn mind
 meg lettenek vólna, igen örvendeze az Grofné, és az után az hálá-
 dásra mene az Templomban. Es mikoron az Temblombéli szolgál-

lat már meg-lőtt vólna, mene az Király az Vő-legénnyel és az meny-aszszonnyal viszont az Palotában és azonnal ebédhez ülven.

Mikeppen Fortunatus az Kiralynak és Kiralynénak akarattyokra három fő jokat ada ki, kiért az Urak s Vitézlő renden valók és Nemessek harmad napiglan bajt-vínának. |

61
| H 4a

Hogy akkor már vigan lakának, gondolkodék Fortunátus, ő hogy valami vigaságot szerzene, mellyen az Király és az Királyné időt töltvén vigadnának, és ada-ki három fő jokat. Az első jó vala pedig hat száz aranyakat érő, kiért az Uraknak, Vitézlőknek, és Nemesseknek kellett öklelni, ugy hogy az ki magát jobban és erősebben forgatná azé lenne ez jutalom. Másikat pedig tött vala fel négy száz arany érnöyit, ezért pedig kellett öklelni tsak az Városbélieknek ugy mint harmad napiglan, és az leggyőzedelmesbik veszi vala-el ez szép jutalmat. Viszont harmadikat fel-tőn két száz arany érnöyieket, és azért kellett öklelni mind az Urak, Nemessek és Városbéli lovagosoknak egész harmad napiglan, és akkor-is az ki leg-jobban viseli vala magát, ez drága szép nyereség azé lészen vala, nohg ki-ki azon igyekezik vala, hogy el-nyerhesse. Es ekképpen minden napon három órákig hogy ütköznének, annak-utánna osztán tánczolván ettenek és ittanak.

Illy szép vigaságos játék két egész hétig tartaték, akkor az Király-is már tovább nem akara maradni, és mihelt el-indula, az többi-is minnyájan el-menének véle, noha Fortunátus még tovább akarja vala hogy ott mulattak vólna, leg-kivált-képpen az ipát és napát, de ők sem akarának maradni, mert látták ez nagy költséget. Es midőn már az Király el menne, az Fortunátus-is jó meszsze el-kiseré, és igen köszöné néki hogy őtet meg nem utálta, hanem inkább meg-bőtsülte vólna, és az ő lakodalmában el-jött vólna. Es így nagy alázatossan el-butuszék mind az Királytól Királynétól, az Grof Nimiantól s' Grofnétól és az egész néptől, és kinek-kinek meg-köszönnvén, hogy az ő tisztessege napjára hozzája jöttek vólna, és így viszont vissza-fordula az ő szép Cassandrajához.

Mikoron már az idegen nép mint el-oszlott vólna, meg-int újobban kezde más lakodalmat készíttetni, és hivatá-el az Városbélieket, kikkel felette igen vigada majd edgy egész hétig, az ki áltál ő magának az Városbélielnél nagy jó akaratot és barátságot

szerze. Es midőn már ez jó lakásnak-is vége szakadna, monda
 62 Leopoldusnak: Jo barátom, ad értésemre mi legyen az te akara-
 | H 4b tod, im én tenéked ez háromban választani engedek, és vala-
 mellyiked kedvelled ezek között, válaszd el magadnak, és meg-
 adattatik. Ha hazádba akarsz menni, imé négy szolgákat adok
 melléd, kik tégedet tisztességesen hazádba kísérnek, és akkoron
 tenéked annyit adok, hogy te mind éltig meg-éred véle. Avagy ha
 itt Famagüstában akarsz maradni, én te néked edgy házát vészek,
 és adok hozzája annyit, hogy te midenkor három szolgákat és há-
 rom szolgálókat tarthatz, kik tégedet szolgállyanak, hogy semmi-
 ben meg ne fogyatkozzál. Avagy akarszé itt én nálam maradni, és
 az mi tenéked szükséges lészen, mindenek mint szintén én ma-
 gamnak ugy meg-lésznek, azért ezek között válaszd-el edgyiket.
 Leopoldus igen köszöné ő néki ez bőtsületes jó akaratot, melyet
 ő eleibe adott vala, és monda: Ennékem már nem illő hazámban
 mennem, mert immár igen vén és erőtelen vagyok, és egyűld va-
 laholott az útban nétalámtám meg-halnék; és ha szintén hazám-
 ban igyekezném-is, jút eszemben az Hiberniai Ország, az holott
 igen rossz vándorlani, mert sem bor sem gyümöls nem szokot ter-
 menni ott, mellyen nékem által-kellene mennem, és így én immár
 itt meg-szoktam, és nétalám tsak hamar-is meg-halok.

Hogy pedig én te nálad tellyességgel kívánhatnám lakáso-
 mat, nem; mert én immár vén vagyok, és az vén emberek nem
 mindenkor kedvesek az iffiak előtt, noha tihozzátok afféléből nem
 gyanakodom; mind-az-által én ezt választanám magamnak, ha
 nem lenne ellened, hogy énnékem az te nálad való lakásomat en-
 gednéd, míg élnék ez világon, és az én életem hadd végeződnék
 itt el. Az Fortunatus pedig ezt megigére néki, és miglen ő élt ta-
 nátsával élt, vőn pedig házát néki, és szolgákat és szolgálókat is
 fogada, annak felette száz aranyat ada minden hora néki. Az Leo-
 poldus pedig igen örüle, hogy többé ő nékie nem kellene udvarla-
 nia, hanem tsak alá s' fel-járván ennék és innék, és minden nap
 az templomban menne, Es mikoron már Leopoldus illy jól élne
 mint edgy fél esztendeig, edgykor meg-betegedék nagy halálos be-
 tegséggel, akkor mindenűve Doctorért és Orvosokért küldő|zének,
 63 | I 1a de edgyik-is nem használhata néki, és meg-hala az szegény Leo-
 poldus, mellyen Fortunatus igen kesereg vala., kit szépen és tisz-
 tességesen el-temettete az maga templomában, melyet maga ép-
 pítettett vala.

Mikeppen Fortunatusnak edgy fiú magzattya születetvén, mellyet Ampedonak nevezetete, annak-utánna ismét másik, az kit Andolosianak nevezetete.

Hogy immár Fortunátus az ő szép Cassandra feleségével edgyütt nagy örömben jó időig laknék, és mindenek elegek vólna, semmiben semmi fogyatkozások nem vólna, igen könyörög vala hogy magzatokkal meg-áldanék, mert azt gondollya vala, hogy az erszénnek mivolta és ereje el-fogyna, hogy ő néki maradéka nem maradna, de meg-sem mondotta-meg az ő Cassandrajának, hanem csak azt adta értésere, hogy ő örömet fiaat kívánna. Es hogy már az ő áhitatos imádságok és könyörgések meg-halgattatott vólna, meg terhesüle az aszszonyi-állat, kin Fortunátus igen örüle, és osztán szüle edgy fiú magzatot, kit Ampedonak kereszteltének. Annak-utánna viszont ismét csak rövid időn meg-terhesüle az Cassandra, és hozza más fiat, mellyet nagy örömmel meg-kereszteltvén, nevezének Andolosianak, s így Fortunátusnak két szép fia lévén, kiket ő az ő szerelmes Cassandrajával edgyütt nagy szeretettel fel-tartának. Mind-az-által Andolosia sokkal furtsább vala hogy sem mint Ampedo, mint annak utánna meg-tettzet, noha Fortunátus örömet látta vólna, hogy ha Cassandrától még több fiai és leányi lehettek vólna, de nem szülhete többet, mellyen Cassandra is bánkodott, mert ő-is örömet látta vólna, hogy ha Isten leánnyakkal-is áldotta vólna meg őket. |

64
| 11b

Mikeppen Fortunatus Cassandrától botsánatot kérne, hogy az Pogányok közé akara menni.⁷⁹⁾

Es midőn már Fortunátus Cassandraval edgyütt tizen-két esztendeig laknanak, több magzatokat már nem reméll vala, akkor kezde boszszúsággal gerjedzeni, és Fámágustában-is az lakást meg-unta vala, noha ő néki mindenben elég nagy gyönyörűsége vala, de még-is az Pogánságot, Pap János Országát,⁸⁰⁾ és az Indiát akará meg-járni, monda az Cassandranak: Ennékem te tőled edgy kérésem vagy, hogy te énnékem még edgyyszer megengedgyed széllyel mennem. Monda Cassandra: Hová lehet az te igyekezed? Ki felele: Az ő igyekezeti széllyel vólna, mivel hogy már az előtt ez világnak felét láttam, akarnám az másik részét-is által-járni, ha szintén az én életem-is oda vész-is. Az Cassandra ezt

halván igen meg-ijede, és kezdé őtet kérni, hogy el-halasztaná ez igyekezetit és szándékát, kit egyűld meg-bánna, mert az holott ez előtt forgot, mindaz keresztyének vóltak, és iffíú s' erős állapotban lévén, sokat tűrhetet, mellyet most nem tselekedhetel, és sok be-szélgetési után meg-őleli őtet, és monda: O édes szerelmes Fortunátusom, én édes hűséges társom, az mellyben én minden hűseget és reménységemet helyhezítettē vala, kérlek tégedet ne hadgy-el engemet te szegény árvádat, és édes gyermekidet, de vedd ki ez igyekezetedet szivedből, és maradj hon, avagy nemde haragitot-talaké meg valaha valami olly dologban, és tselekedtemé ollyat az mi néked nem tettzet volna? ad értésemre, és ennek utánna soha többé az nem lészen, így kesereg és siránkozik vala. Fortunátus monda: En édes társom, ne keseregj illy igen, hiszen ez tsak rövid idők alatt lészen, és viszontag nagy örömmel vissza fogok jűni, és fogadom, hogy annak utánna soha többbe te tőled el nem megyek, hanem miglen életűnk lészen, veled maradok. Az Cassandra fefele: Tsak bizonyossan tudnám vissza-fordulásodat, az te | vizs-
 65
 | 12a
 sza-jövésedet örömesben várhatnám; Es tsak ne kíváncznál olyan hitetlen nemzetség közzé, olly igen nem neheztelnék. Monda Fortunátus: Ez utat senki már tőlem el-nem fordithattya, egyedül tsak az Isten és az halál, de ha szintén én innét el-mégyek-is, tehát én tenéked annyi pénzt hagyok, hogy-ha én meg nem jőhet-nék-is, te és az mi gyermekink valamig élni fogtok, mindenkoron meg-éritek véle.

Az Cassandra látván és eszében vévén, hogy semmi kérés rajta nem fogna, monda néki: O én édes társom, ha immár kü-lőmben nem lehet, tehát mentől hamarébb lehet jőj haza, és azt az hűseget és szeretetet, mellyet mi ez ideiglen edgy más között tartottunk, az te szivedből soha ki ne vessed, és mi éretted mind éjel és nappal fogunk imádkozni, hogy tenéked jó egészséged, békességes útat légyen. Monda Fortunátus: Am légyen ugy ha az Urnak jó akarattya, és bizom-is hooy én viszontag hamar haza jővők.

Mikeppen Fortunatvs Cypria Országából viszontag el-menvén, hogy még-is töb Országokat és Királyságokat látogatna-meg, és leg-elsőben érkezék Alexandriában.

Akkor meg-áldván Fortunátus feleségét és gyermekit, és el-hajozék onnan az maga gályájával, mellyet éppítettett vala az

Alexandriaiakkal. Hogy immáron Fortunátus késérővel egész az réh-partig ⁸¹⁾ mene, ottan ki-szállának az Gallyából, de az pogányok meg-akarák tudni, hogy ez Gályának Ura kitsoda lehetne? Akkor meg-mondák nékik; hogy Fortunátusnak neveznék őtet, az ki Cypria Országból az Famagusta Városból való vólna. Az Fortunatus ott menten az Királyhoz menni akara, hogy néki ajándékokat vinne, mert minden kereskedő emberek szoktanak vala az Soldánnak ajándékokat vinni, az mellyek elsőben Alexandriában mennek vala. Midőn már Fortunátus az Király palotájában érkez-⁶⁶
 nék, azonnal meg-nyittata edgy igen szép Pohár-széket, és fel-^{1 26}
 raka belé igen nagy drága jószágokat, mellyek drágalátosok és szépek valának nézésre; Kúlde azonnal az Soldánért, az Soldán pedig látván az drágalátos jókat, igen tsudálkozik, és vélé azért hozta vólna oda azokat, hogy meg-venné tőle, és meg-kérdezteté, hogy mi áru vólna. Fortunátus viszontag meg-kérdezté az Soldánt, hogy ha tettzenék azok ő nékie? Az ki monda: Igen-is. Ezt midőn hallaná Fortunátus, igen őrvendeze rajta, és kéreté az Soldánt, hogy őtet meg ne utalná, hanem inkább tőle ajándékon kedvesen el-fogná. Ezt halván az Király el-tsudálkozik rajta, hogy tsak egy kereskedő lévén, még-is néki ilyen nagy ajándékot adna, és bősüllé azokat ezer aranyakra, és rola így gondolkodik vala, hogy ez igen sok vólna, és vallyon nem kelleneé vissza-fordítanié. Akkor parantsola nékie adatni száz Sák borsot, az mellyek majd annyi érték voltanak mint amaz jók, az kiket ő néki ajándékozot vala. Ezt az Velentzeiek, és egyéb Városbéli kereskedők hogy meghallák, kik akkor tájban ott valának Alexandriában, igen boszszankodának hogy az Király Fortunátusnak olyan nagy ajándékokt adott vólna, mely annak-előtte soha nem lévén, noha ők minden esztendőnként edgyszer avagy kétszer-is nagy ajándékokat adnának, gyakorta pedig az Országban lévén, nagy hasznot hajtának, és soha semmit is nem adna nékiek, melly dolgon igen busulnak vala, és őszve tanátskozáván mennének Admiraldushoz az Fő Kapitánhoz, és adának nagy ajándékokat néki, hogy ő az Fortunátusnak mindenkor ellene lenne. Ezeket Fortunátus hogy eszében véné, ő még annál-is többet ajándékoza néki. Az Admiraldusnak ez jó játéknak tettzik vala, mert ő mind az két pártrol elvette az pénzt, de az Fortunatusnak leg több jókat akart, mert ő inkább ezt kedvelli vala. No hogy már Fortunátus Alexandriában edgynehány napig vólna, és magát jó módgyával viselvén, az Ki-

rály ötöt az idő közben vendégségben hivatá, és egynehánt-is kik ő véle valának, és kedvesen tartá őket, emezek pedig annál-is inkább boszszankodnak vala; Hasonlo-képpen Admiraldus-is el-
 67 hivatá, akkor meg leginkább boszszonkodnak vala, mert láták hogy
 | 13a az ő ajándékozások mind tsak hejában volna. Es mikoron már az idő el-jött volna, hogy az Gállýáknak meg-int el-kellene onnan menniek, mert olyan szokás vala, hogy nem maradhatott hat hét-nél senki tovább, vagy vettenek valamit avagy nem; Fortunátus-is ezt jól tudta, és ahoz tartván ő-is magát. Ott az Fortunatus maga helyett más Patronust szerzé, és meg hagyá néki hogy az Gályával az több kereskedőkkel edgyűt mennyen Catheloniában, Portugaliában, Hispániában, Angliában, Flandriában, és ottan árullyanak és vásárollyanak, és ekképpen járjanak edgyik Országból az másikban és az nyereséget szaporítsák. Ezt-is hagyá az Patronusnak, hogy ő két esztendő mulva mind Gályástul ismét Alexandriában legyen, és azt semmi-képpen el ne mulassa, mert ő fog addég idegen országokat járni, akkor tájban viszont Alexandriában akarna lenni. De ha akkor ötöt ott nem lelnék, számot se tartsanak reá, hogy ő még élne, hanem az Gályát minden jóságostól az ő feleségének Cassandranak és az ő fiainak Fámágustában vigye.

Mikeppen Fortunatus Indiát és egyéb sok Országokat által-járván, végzetre meg-vissza tére Alexandriában.

Az Fortunatus midőn már maga maradt volna, ottan nagy baratságot vetvén Admiraldussal, kéré azon, hogy szerezne az Soldantul ő néki az Országon való által kísérőt, és uti levelet is, mert ő meg-akarná látogatni az Persiai Császárnak és Chalदैai nagy Chamnak országokat, és Pap Jánoset is, s' több más országokat, mellyek azok körül vadnak.

Ezeket Admiraldus mind meg-szerzé, kiket ő kívána az Soldan Királytul, mellyen Fortunátus igen örül vala. Es így el-menvén, leg-elsőben juta az Persiai Császárnak udvarában, mellyet meg-is jára. Annak-utánna az nagy Chamnak országában. Ez után
 68 osztán az nagy pusztaságon által | Indiában az Pap János orszá-
 | 13b gában, kinek szép szigeti és mezei valának, és 72. Királlya, és azoknak mindeniknek külön külön nagy roppant tartományi és városi valának. Az Pap Jánosnak pedig Fortunátus igen szép kin-

tseket, mellyek abban az országban ritkák valának; ajándékoza, az Kamornyiknak-is, és azon kéré, hogy ő nékie edgy kisirő embert és levelet adgyanak, hogy ő Calecut országban és más egyéb helyekre-is el-mehessen, az holott bors teremne. Ott-is vala edgy igen hatalmas Király, de az felettéb való héségnek miatta mind férfiú és aszszonyi-állat ez országban meztelen járnak vala. Mind ezeket Fortunátus meg-látván, és tovább sem mehetet immár. Akkor meg-emlékezék az édes házas-társarul, Cassandrarul, és az ő két fiairól, mindgyárt sziből kezde kívánczolni viszont hazájában, és így ismét vissza-fordulván hazája felé, és mene sok országokat által, és juta az Lamecha városban, az holott ő vőn edgy tevét, és ugy mene által osztán az pusztákon Jerusalemben, az Sz. Város látogatni. No immár az hagyott időnek tsak két holnapja vala, hogy néki kellettnek az maga Gályájánál lenni, annak-okáért igen siet vala Alexandria felé, és az Soldánnak-is meg-köszönni az ő Commendalo leveleit. Es ő akképpen Admiraldushoz érkezvén, ki ő néki igen örüle, és fogadá őtet nagy tisztességgel.

Es midőn immár Fortunátus Alexandriában edgy egész hétig laknék, voltanak nála sok néminémű tsudalatos állatok, azonban az Gálya-is oda el-érkezék. Azok pedig nagy nyereséggel járván, el-annyira hogy az Gálya teli lévén mindennémű drágalátos marhákkal, és három-szerte ⁸²⁾ is több vala, hegy sem mint mikor Fortunatus el-küldötte vala. Azon ő igen megörüle, és kívált-képpen hogy minden ő népét jó egészségben láthatá, az kik ő néki az ő édes házas-társatul Cassandratul levelet-is haztanak vala, kin igen örvendeze.

Akkor monda Fortunatus az ő népe közzül edgyiknek, hogy hamar bánnyanak az kereskedéssel, és oltsobban adgyák az többinél, mert valaki oltson ád, Miklos ⁸³⁾ segít annak el-adni; Es így | ⁶⁹
három hétig mindeneket el-végzének az ő Urok parantsolattya- | ^{14a}
szerént. Ezt meg-értvén az Soldan, hogy az Fortunatus el-akarna menni, nem akará addig el-botsátanj, hanem hogy ő nála edgy vatsorán lenne az nap, elötte való nap tsak, hogy másod nap reggel el-akarna menni. Akkor meg-hagyá Fortunátus az tselédnek, hogy minden az Gályában menvén, és az partot bellyeb evezzenek az vízben, mert mihelt vatsorát észik, mindgyarást hozzájok jó. Azonban oda juta Admiraldus. és el-vivé magával Fortunatust az Király Palotájában. Es midőn oda érkeztenek vólna, akkor az Király igen kedvesen fogadá az Fortunatust, és kérdezé az Király, mikép-

pen járt s' költ az idegen országokban, ki mindeneiket meg-beszélle néki, és köszöné néki az Commendalo leveleket, mellyeket ő néki adott vala.⁸⁴⁾ Azon-közben míg edgy mással beszélgetnének, az vatsora-is fő modon el-készítették.

Mikeppen Fortunatus az Soldan Királytól vendégsebben hivattatván, ki ott nagy bősűlettel tartaték, és mikeppen ő az Soldánnak minden ott udvarlo szolgálait meg-ajándékozá. Annak-utánna az Soldán nékie minden dragalátos kintseit meg-mutogatá, kik között az ő kedve tölt Súvegetskéje vala, mellyet Fortunátus osztán elvűn magával.

Hogy immár vatsoráltanak vólna, meg-akará Fortunátus az Soldán udvara népét ajándékozni, kit az Soldán néki meg-engede. Akkor meg-nyitá az ő erszényét az asztal alatt, úgy hogy azt senki ne látná, és hogy annak az erszénynek mivoltát na tudhatnák. Midőn már rendel mindeneknek adott vólna, az Soldán azon igen tsudálkozék, hogy ő ennyi aranyakat magával hordozhatott, és ő azt igen nagy bősűletnek tartá, mellyet ő nála tselekedék, kinek monda: Te tiszteletes férfiú vagy, azért illik hogy te néked-is én bősűletet adgyak, jőj-el azért én velem, és tenéked | meg-mutogatom az mim nékem vagyon. Bé-vivé azért őket edgy toronyban, ki erős boltozatu vala, mellyben vala sok drágalátos kints nagy rakásokkal, és ezüst és arany, nagy rakásokra mint az gabonát szokták tölteni- Annak-utánna vivé meg más boltban, az meg-tele vala rakva aranyas marhákkal, és ugyan abban állanak vala nagy ládák, mellyek mint teli voltanak aranyokkal. Ez után meg harmadik boltban vive őtet, mellyben vala nagy öreg szekrények, mellyek mind teli lévén sok drága kintsekkal, és sok féle egyéb ékesseggel, és kivált-képpen vala ott két aranyos gyertya-tartó, mellyeken állott két nagy égő Carbunculus-kő, kin Fortunatus igen tsudálkozék, és felette igen ditsiri vala az Király kintseit, kit midőn hallana, monda néki: Ennékem még több vagyon az én ágyas-házamban, kit inkább szeretek mind ezeknél az kiket láttál. Monda Fortunatus: Mitsoda lehet az, hogy olly drágalátos.⁸⁵⁾ Monda az Király, hogy meg-mutatná néki; és bévivé őtet az ő ágyas-házában, melly gyönyörűséges vala, és ablaki mind az tenger felé valának, az Soldan ott edgy Szekrényt meg nyitá, és elő-hozá abból egy semmire kellő kopasz Súvegetskét s' monda Fortunatusnak: Ezt az Súvegetskét inkább szeretem én minden kintseimnél, mellyeket lát-

tál, ez okért, mert ha kintseim nem vólnának-is, tudnék ezzel szerezni, de illetén Sűvegetskét sohonna nem. Monda Fortunatus: Kegyelmes Uram, ha ellened nem vólna, örömet akarnám tudni, mitsoda haszna lehet ez Sűvegetskének, hogy ilyen sokra bõtsülöld? Az Király felele: Meg-mondhatom. Ennek ilyen mivolta vagyon, hogy ha õtet fel-tésem, ha más-is, az holott kíván lenni, azonnal ott leszen, mellyben több gyönyörködésim vannak, mint az én kintseimben. Mert mikoron szolgálmat vadászni küldõm, és nem gyõzõm õket haza várni, ha náluk akarok lenni, tsak ez Sűvegetskét tésem-fel, azonnal ott közöttök vagyok. Valaholott pedig az Erdõben valami oly tsuda fene vad vagyon, és akarok annál lenni, azonnal ott vagyok, és azt az vadászoknak kezekben hajtom. Ha pedig valakivel ellenkezem, ha akarom azonnal taborokban vagyok, és viszont ha aka[rom] Palotámban, az hová engemet az én kintseim el nem vihetnének. Monda Fortunatus. Elé-meg az az mester az ki ezt tsinálta? Monda az Király, hogy õ sem tudná. Gondolá Fortunatus; Vajha kaphatnék én-is ilyen Sűvegetskét, bezzeg igen illenék az én erszényemhez. Monda az Királynak: Azt tartom, es sűvegnek ilyen nagy ereje vagyon, hogy õ igen nehéz lehet, és az embert felette meg-nyomja ki õtet fel-tészi. Felele az Király: Ez-is nem nehezebb más Sűvegnél; akkor hagyá kalapját le-tenni, és fejében tévé ez Sűvegetskét néki, s' monda, Igazé hogy nem nehezebb más Sűvegnél? Felele Fortunatus: Ugy tettzik, nem véltem soha illy könnyű légyen, de te igen esztelen vagy hogy fejembe tötted. Azonban kívána az Gályában lenni, mellyben azonnal lón, és hagyá mindgyarást az Vitorlákat meg-eresztetni, szinte pedig akkor jó utánnok-való szél fú vala kik nagy hirtelenséggel onnan el-menének. Az Király midõn látná, hogy Fortunatus az õ leg-kedvesb jószágát el-vitte vólna, álván az ablakban, és nézván hogy az Gálya el-menne, nem tud vala mit tenni. Akkor parantsolá õ utánna mennének, hogy meg-fogván vissza-hoznáják, mert õ az életét el-akarná fogatni, az ki õtet rutul meg-fosztotta. Es sietvén utánna, de miglen õk el-készültek vala, addig az Gálya ugy el-mene, hogy senki azt nem láthattya vala.

Es midõn már edgynehány napokig utánnok mennének, nagy félelmek juta, mert az Catolinia, tengeri tolvajok reájok ütének, kik nem szintén fegyveresek valának, hanem vissza-térének, és meg-mondák az Soldannak, hogy az Gályát el nem érthették vólna, kin igen busula.

Mikor az Velenceziek egyéb Országbéliekkel megtudák, hogy az Fortunatus az Soldan leg-kedvesebb jószágát el-vitte volna, örülnek vala rajta, és mondának egymás közt: Mivel hogy az Király és Admiraldus ötet nagy bõtsûletben tartották, nemde õ nékiek nem igazán fizeteé-meg? Mi immár bátorságosok lehetünk, mert õ már többé ide nem jõ, és nekünk olly nagy károkat nem

72 tészen az vásárlásban. | ⁸⁶)
| K 1^b

Az Soldan még-is örömet akarna: ez jószághoz jutni, de mi módon nem tudhatta vala, és gondollya vala, ha szintén Admiraldus vagy edgyet az Fejedelmek között el-küldök is, még az utban egyûld az keresztyének el-fogják veszteni, hanem kére egy keresztyén Capitánt, hogy ez dolgot fel-vállalná, és szolgálván néki ez dologban, kit meg-beszélvén, az ki ígéré magát szolgálatra az hová akarná mindenüvé. Mindgyárt készittete-el edgy hajot, és keresztyén hajos legényeket abban, kiknek parantsolá hogy Famagustában Fortunátushoz mennének, és mondanák-meg nékie, hogy az õ Sûvegetskéjét vissza-küldenéje, kiért néki jövendõben edgy gálya Fû-szerszámot küldene; de ha nem akarná meg-adni panaszollyanak menten a Cypriai Királynak, ki vissza fogja adatni. Az Capitány Velencei ember vala, ki Marcholandusnak hivattatott, kinek ígére nagy jószágot, hogy ha viszont néki meghozná, mert igen bannya vala azt az Sûveget, ki miatt semmi nyugalma nem lehetet, és ki miatt sokan-is keseregtek, az kik pedig az előtt ötet ditsirik vala, hogy pénzt osztana nékiek, de hogy az Királyt megháborítaná, kiáltják vala mindennél látrabnak az egész földön.

Mikeppen az Soldan követet küldött volna Fortunátushoz az õ Sûvegetskéjért, de semmi haszonnal kellett meg-térni vissza.

Ekképpen Marcholandus el-mene az Cypria Országban lévő Famagustában, de az Fortunátus már az elõts tized nappal othon vala. Eszettekben vehetitek, hogy miképpen hon Fortunátus fogadtaték az õ kedves házas-társátul Cassandratol és (ma)ga-is mint örülhetet hogy meg viszontag haza jutot volna, de még az egész Város is örült az õ meg-jövetelin. No hogy már Marcholandus az Városban jutot volna, az Fortunátus azonnal meg tudá, hogy az

73 Alexandriai Királynak követe Famagustában érkezett vól|na, melly-
| K 2^a nek azonnal igen jó szállást rendele, és belé szállítá, és az mi kívántatot, mindeneket Fortunatus meg-szerzett nékiek. Mikoron

már Marcholandus Famagustában majd harmad napig mulatot volna, mene Fortunátushoz, és monda: Az Babyloniai Soldán Király, a ki nagy Alkirnek Ura és Alexándriának-is, tenéked köszönetit ajánlya; ki izene én általam Marcholandus által, hogy az ő jószágát én általam vissza-szolgáltassad. Az Fortunatus felele: Tsudálkozom én azon, hogy az Soldán olly oktalan vala, mert midőn ő énnékem megbeszéli, hogy mitsoda ereje volna annak az Sűvegetskének, még ő maga az én fejembe tévé, noha én nagy veszedelemre jutottam volna, ha az én Gályámban nem mehettem volna, mert az én életem menten oda veszet volna, és én drágálattosb kintseket mint Soldánnak Királysága tenne, vesztettem volna-el, ennek-okáért soha tőlem miglen élek ki nem adom. Ez beszédek hogy az Marcholandus hallaná, gondolá hogy ő az Fortus beszédét joval el-forditaná, és monda: Fortunatus, fogadd meg ez tanátsomat, minek tartanád meg ez jószágot és én tenéked ezért annyit szerzek, hogy sokkal jobb és hasznosb leszén, mint ez rosz kopasz Sűvegetske, és ha én nékem szinte edgy sákkal volna, és mindeniknek olyan ereje volna is mint ez Sűvegnek, az ki tenálad vagyon, én azokat tsak harmad részéjért-is, az mennyit szerzeni érette akarok tenéked, oda adnám. Annak-okáért légy azon, hogy én te tőled jó követ lehessek, én azt fogadom tenéked, hogy az Soldan király az te gályádat mindenféle jó-fűszerszámokkal meg-rakattya, ugy-mint Borsal, Gyömbérrel, Szókfűvel, Szeretsen-dióval, &c. az ki fog száz aranyakat érni, és addig az Sűvegetskét ki se adgyad bátor az te kezedből, miglen mindenek meg nem lesznek. Ha pedig ugy akarod, magam az te Gályáddal Alexandriába evezek, és teli rakva viszont ide hozom, s kezeden adom, és ugy adgyad osztán az én Kegyelmes Uramnak az Soldánnak az ő jószágát meg.

Erre Fortunatus tsak röviden meg-felelé: Soha ugy-mód senki meg se említse énnékem ezt, mert én ez Sűvegetskét az én hatalmomból ki nem adom. |

Azon kívül-is énnékem vannak még más jószágim is, kiket meg-tartok valamig élek. Ez beszédre Marcholandus azonnal mene az Királyhoz, és panaszt tőn Fortunátusra, és kéré azon őtet, hogy az Soldan Jószágát vissza-adatná, az kit ő tőle embertelenül elidegenített, mert ha az nem leszén, félő hogy ebből nagy visszázkodás ne származzék. Az Király felele Marcholandusnak: Ennékem-is vannak Fejedelmek és fő nagy Urak az én birodalmam alatt, ha én azoknak parantsolok azt mivelik az mit akarok, és ha

Soldán Királynak Fortunátusra valami panaszsza vagyon, törvény s' igazság. Akkor gondolá Marcholandus: Itt az Pogányok nem felettébb sokat fognak nyerni. és azonnal az Gályát el-készítteté, s' el-akara onnan menten menni.

Az Fortunátus pedig ötet vendégségben hívá, kit fő módon meg-is vendégle, és sok kintsel meg-ajándékozá, azokat-is pedig kik ő véle valának, az után monda: Mond-meg az Soldannak, ő is énnékem bizonyára nehezen küldené vissza, ha az előtt ugy enyim lőtt volna mint ővé, és még mások-is tudom nem tanátslanak néki, hogy vissza-küldgye. Így azért énnékem-is nem adatot oly tanás, hogy néki ismét vissza-küldgyem.

Akkor az Marcholandus köszöné az Fortunátusnak jó tanását és ajándékát, és monda; hogy ő az Soldannak mindeneket éppen megbeszéllene, és ekképpen minden jó végezés nélkül el-mene onnan.

⁷⁵
| K 3a Midőn már ez dolog meg-lenne, akkoron kezdé magát Uri módon viselni, és fiait-is tisztességesen tartani, s' szolgálát nékiek fogadni, és taníttatni őket az vitézi játétekokra, az kissebbik igen serény, és vitézi ember módon viseli vala magát, ki miatt Fortunatus sok kintseket ki adott, mellyekért Famagustában kopiát történek, hogy mindenkoron az kissebbik fia győzedelmes vőlt, és hírét nevét jól meg-tartotta, minden ember mondotta: Andolosia az egész Országnak nagy bötsületet téssen, kin Fortunátusnak nagy öröme vala. Elének pedig sokáig nagy örömben, bajnokkal és több egyéb magok gyönyörködtetésével. Midőn már így sok | esztendőig edgyütt lagnának, edgyszer megbetegedék az szép Cassandra halálos betegséggel, melyben meg-kelleték halni, nem használa semmi orvosság néki. Az Fortunátus-is osztán nagy bánattyának miatta száraz betegségben esék, és igen el-szárada minden testében, midőn immár ez nagy betegséget rajta látná, küldte minden-felé ki Orvosokért, hogy ötet meg-gyógyitná, sok pénzt adván nékiek, de igen lassan biztaták ötet, látván az nyavalyát, noha mind-az-által igyekeznek vala életét meg-tartani az sok pénzért. Az Fortunátus pedig semmi jobbulást nem érezvén, eszében vővé hogy az halál uralkodnék körülötte.

Mikeppen holt-meg Fortunatvs, és halála előtt eleiben hivatván az ő két fiait és meg-mondgya nékiek az Erszénnek és az Sűvegetskének mivoltokat és erejeket.

Es midőn már halálos ágyában fekünnék, el-külde az ő két fiaiert, Ampedoért és Andolosiaért, és monda osztán nékiek: Lassatok édes fiaim, mint az ti anyátok, ki titeket szépen fel-tartott, már meg-hólt, im immár az én időm-is el-jött, hogy innét el kell válnom, így azért mondom néktek miképpen ti magatokat visellyétek az én holtom után, hogy bősületekteknél s' mind pedig jószágtoknál meg-maradhassatok, az mint én-is mind eddiglen meg-maradtam; s' monda, hogy ő néki főképpen két jószága vagyon, edgy erszény, és mitsoda haszna vagyon s' nem-is tovább, hanem csak addig miglen ők élnek, mitsoda haszna az Sűvegetskének-is, kiért sok jó marhákat az Soldán nékie adott volna, és hagyá nékiek, hogy ez két jószágot el ne osszák, ne-is mondgyák soha senkinek, mert én-is ez erszényt 60. esztendeig birtam, de nem mondtam-meg senkinek-is, csak ti néktek mostan, édes fiaim; és még edgy dolgot parantsolok néktek, hogy ti edgy tiszteletes szűznek kedvére, az melytől én ezzel az szerentsés erszénnyel meg-ajándékoztattam, ti is minden esztendőben bódog aszszony havának első napján tisztességet tegyetek, és ugyan az napon se feleségetekkel, se pedig más aszszonyokkal ne fertőzzetek, hanem inkább egy szegény leánzót, az melyet az ő szüléi szegénységeknek miatta-el nem házasihtatnának, annak négy száz arannyal segítséggel legyetek, az Országban járókkal, mert én is ezt tselekedtem miulta ezt tartottam. Így az ő életének véget vete, kit az ő két fiai tisztességesen el-temetének abban az Templomban, melyet Fortunatus maga építtetett vala.

Es hogy már az attyok meg-hólt volna, gyászolák ötet esztendeig. Midőn Andolosia egész esztendeig így veszteglene, s' nem ment se kopiát törni, sem semmi udvariságot nem űzött, csak az könyveken töltötte idejét. és találá azokban, miképpen az ő attya sok országokat és pogány tartományokat által járt, ki néki igen tették, és ő is azonnal szándékozik vándorlani, s monda az bátyának, Ampedonak: En édes bátyám, mi mint kezgyünk élni? Jer vándorollyunk-el, és keressünk bősületet magunknak, mint az mi atyánk-is tselekedett. nem olvastad-é mennyi sok országokat által járt? Felele Ampedo az ő öttének, és monda: Az ki vándorlani

akar ám vándorollyon, énnékem nintsen semmi kedvem hozzá, egyűld olly helyre találnék menni, hogy nem ily jó dolgom volna, mint mostan itt. En azért Famagustában maradok, és az én életem-is ebben az szép palotában hagyom. De Andolosia felele; Hogy ha te ilyen szándékban vagy, osztozzunk-meg tehát az két jószággal. Felele Ampedo: Akarodé inkább az atyánk parancsolattját meg-szegni? Nemde nem tudodé, hogy ő parancsolattja, mi ez két jókat edgymástul el ne szakaszszuk? Monda Andolosia: Mit gondolok én azokkal az beszédekkel, ő meg-hólt, de én még élek, és meg-akarok osztozni. Felele Ampedo: Vedd-el bát az Sűvegetskét, és menny-el az hová akarod. Monda Andolosia: Vedd-el te magad, és maradj itt véle. Így sokáig ketten ez dolgon ők meg nem alhatnak vala, mert mindenik maganak akarná tartani az erszényt. Andolosia ismét monda: Edes bátyám, |⁷⁷ K 4a jól tudom mit kellésék tselekednünk ez dologban, ne hijunk mi senkit az atyánk tanátsa-szerént az mi osztozásunkra, hanem abból az erszényből inkább töltsünk-meg vagy két szekrényt tele aranyokkal, azokat te itt meg-tartsad, mellyeket te soha az te életednek rendiben el-nem költesz, és tartsd-meg az Sűvegetskét-is nálad, hogy néha mulatásid legyen véle, és engedd nékem az erszényt, mert én elvándorlok, s' hirt nevet keresek, és egész hat esztendeig oda maradok, ugy osztán meg-int viszsza-jövék, akkor én-is tenéked viszontag hat esztendeig engedem, és így fogjuk mi ketten ötet közöttűn tartani, és hasznát venni. Az Ampedo pedig igen jámbor ember vala, és engede néki az szerint, valamint az ő öttse el-rendelé közöttők.

Mikeppen Andolosia az ő erszényével el-mene nagy készüllettel az Francziai Királynak Udvarában.

Hogy már Andolosiának az erszény jutot volna, azon ő igen örvendeze, és azontul el-készüle jó szolgálkával és lovakkal, butsut vévén az ő bátyjától, és el-hajozék Famagustából negyven jól felfegyverkezett magával, egész Aquamor⁸⁹⁾ partig, ott ki szálla az mezőbe, és osztán mene az Franciai Király udvarában, holott ismeretseget vete az nagy Urakkal, Grófokkal, és Nemessekkel, kik közzül néki sokan hasznát-is vővék, az kiért meg-bőtsültetett. Az Király előtt-is szolgál vala, mint ha tellyességgel szolgálná őtet. Azonban történék, hogy kellettnek kopiát törni és ugrándozni, ki mind ezekben mesterségesebb vala, és az kopia törés után az szo-

kás-szerint, az Nemes aszszonyokhoz hivatatték, kérdezék pedig az asszonyok, hogy kitsoda lehetne ez? Meg mondák azért, hogy Andolosianak hivattatik, Cypria Országából Nemes nemből való volna. Az ki igen kedves vala az aszszonyok előtt. Az Király-is pedig vendégségben hivatá őtet, és |⁷⁸kedvesen tartaték mind az Nemesekkel edgyütt. Hasonlo-képpen ő-is jó vatsorát készítettén, |^{K 4b}el-hivatá az Urakat és fő aszszonyokat vendégségben, és akkor el-hivék hogy ő Nemes nemből való volna. Hogy ők immár így vigan laknának, vala ott edgy Nemes az Király udvarából, annak igen szép felesége vala, és az az ember Andolosianak az ütközőtben társa vala, és majd edgy arányuak-is valának, annak feleségét Andolosia igen kedvelli vala, gyakorta forgolodik vala körülötte, és ígére néki ezer aranyakat, ha edgy éjel véle kedvét tölthetné. Az aszszony gondolá, hogy hamar szolgálhatna ezer aranyakat; de mind-az-által tisztas aszszonyi-állat lévén, nem akara ura hire nélkül tselekedni, hanem meg jelenté néki. Az ura monda: Az ezer Corona arany jó volna, el-is tudnánk utánna élni, de nem jó az meg-tselekedésre; Igen gazdag lehet, hanem inkább azt tselekedgyük, hogy nám az szomszéd-béli menyetske szép és adakozo-is, az meg-tselekszi az pénzért, és az ő testét nem kémelli, nem mondotta-de hogy te néked urad vagyő, és nem mered életedért meg-probálni? Az aszszony mindgyárt futa az szomszéd aszszonyhoz, és meg-jelenté néki az dolgot, ha ugy-mond, edgy éjel az en házamnál amaz vitézzel hálnál véle én érettem, mintha én vólnék, tehát száz aranyakat adnék néked érette, mert az ezer Corona aranyakat fog nékem adni, hogy én véle hállyak. Az menyetske monda: En nem gondolok véle, ilyen emberrel ingyen-is véle mernék hálni, tsak hogy azon félek, hogy ha én ezt megtselekszem, te énnékem osztán az száz Corona aranyakat meg nem adod, hanem tsak edgyel vagy kettővel el-botsátasz, mint afféle menyetskét. Monda az aszszony: En tenéked azokat mind megadom minekelötte meg-szolgálnál rola. És így azután monda az menyetske; hogy ez dologban már reája bizhatik. Az aszszony haza-menvén, mindeneket meg-monda az ő urának az szomszéd aszszony felől, hogy végben vinné. Ez igen tetszék az ő urának. Azonban Andolosia meg-eljőve az aszszonyhoz, és igen forgolódik vala körülötte, ki azon-szerint ígér vala néki ezer Corona aranyakat. Monda az asszony: Ugyan |⁷⁹való dolgot beszélszé legény? jőj holnap estvére, |^{L 1a}és hozd-el azt az pénzt magaddal, mert az én uram-is holnap el-

mégyn az Király szolgáltyára. Ezt Andolosia tsak semminek tartá, hogy ennyi pénzt kellettnek nékie ki anni, hanem másod nap étszakára tsak egyedül lappangva el-menvén oda, el-vivé magával az ezer Corona aranyakat néki.

Mikeppen Andolosia az szep asszonyoknak kedveskedvén, ezer Corona aranyakkal meg-ajándékozá, az ki őtet rutul meg-tsalá és mást fektete melléje szegénnek.⁸⁰

Akkor szépen az asszony őtet el-fogadá, és elvővé azt az ezer Corona aranyakat tőle olvasatlanul, be-vivé őtet az ő ágyasházában, kinek monda; hogy le-fekünnék, és lenne várakozásban, ő-is hamar el-jőne. De ő mindgyárt az szomszéd asszonyért küldé, és el-jutván ada nékie száz Corona aranyakat, és az-is menten hozzá-készülvén melléje mene. Midőn ők már edgyütt örvendeznének, Andolosia nem külömben mint az űtköző társának feleségével hálna, de az menyetske eszében vévén, hogy ő Andolosiának igen tetszenék, meg-mondá Andolosiának, miképpen az ő társa felesége őtet meg-tsalta, s őtet helyében szerzette az véle hálásra, kiért ő néki száz Corona aranyakat adott. Ezt halván Andolosia, hogy így rútul meg-tsalatott, az pénzzel nem annyira sokat gondolt, mint hogy az városban ki-hiresedvén, miatta gyalázodnék, kit fel nem venne sokért, hogy így meg-tsalatot két asszonytól, és hamar fel kele mellőle, ada annak az menyetskének meg száz Corona aranyakat, és el-mene szállására, akkor fel-költé minden ő szolgálait, hogy el-készülnének, mert el-menne onnan, gondolá hogy ennek utánna jobban fogna őrizkedni az hitetlen asszonyok álnokságátul, így kedvetlenül el-indula onnan. Es midőn már edgy napi járó földnyire Páristól ment vólna, ez dolog
⁸⁰ | L 1b ilgen forog vala eszében, küldé vissza edgyik szolgáját ahoz az kinél ő hála, kinek küldé két száz aranyakat, izene-is néki, hogy annak az Nemes embernek feleségét törvényben tiztálya az Király eleiben az ki ő tőle el-vőve az kilenz száz aranyakat, melyekkel nékie tartoznék. Az szolga pedig oda jutván, megbeszélé az ő ura akarattyát, melyben fogadá az menyetske, hogy hiven el-járna. Ekképpen Andolosia az két asszonyt össze-háborítván, melly miatt az Nemes ember felesége szégyent valla. No hogy már Andolosia az Franciai Király udvarából el-ment vólna, gondolá hogy ő még, hogy erszényétől az gonosz asszonyok meg nem fosztot-

ták, az többivel nem-is gondola. Mene azért szintén egy menéssel az Nagy Arragoniai Király udvarában. Annak-utánna onnan men-vén az Navarri Királyéban⁸¹), holot jó időkig lakván. Ismét onnan viszontag el-hajozék Andolosia Angliában.

Immáron hogy Angliában szerentsésen jutot volna, amaz nagy fő városban, Lundinban, akkor ott tarta udvart az Király, szerze azért magának ő-is edgy nagy szép házat ot, és abban az mi szükséges lőn meg-szerze, kezde osztán nagy udvart tartani, mintha nagy Herczeg volna, és az fő Nemeseket, kik udvarában lakának, gyakran vendégsegben hivatá s' meg-is ajándékozá, és minden-képpen tartá vélek, útközetekben és vitézi dolgokban, az holott Andolosiának mind férfiaktól és aszszonyoktól jó hir és ditsiret adattatott. Ezeket az Király hogy hallá, meg-tudakolá tőle, ha akarnaé udvarában lakni? Andolosia monda, hogy örömet. Azon-ban történek, hogy az Angliai Király az Scotusok Királya ellen akarna hadakozni, el-mene azért Andolosia-is az ő szolgálival az Királlyal, és próbála sok vitézi dolgokat, kiért ő nékie mindenek-nél nagy hire vala, noha ő Anglus ember nem vala, még-is ditsiret-tőnek Andolosiának nagy mérészségéről, mellyet az harcikor próbála. Hogy immár az Had el-oszlona, és ki-ki mind hazájában menne, akkor Andolosia-is Lundinban mene, ki bősületesen fogad-taték magától az Királytól, de egyszer s' mind az egész néptől-is. | ⁸¹ L 2a

Mikeppen Andolosia viszont Scotiából az Angliai Királyhoz vissza-menvén, az ki őtet vendégsegben hívá.

Es mikoron már az hadakozo-nép mind el-oszlott volna, az Király Andolosiát vendégsegben hívá, ki az ő leányát Agrippinát az kinél szebb nem találtatik vala egész Angliában, mihelt meg-látta volna Andolosia, azonnal fel-gyulada reá nagy szerelemre, ugy hogy sem ehetet sem ihatot miatta, midőn már az étel el-vég-ződnék, mene szállására Andolosia, és gondolá; Vajha én Királyi nemből születtem volna, az Királyt mind addig szolgálám hiven, valamiglen nékem adná az ő szép Agrippináját, de mit is kíván-hatnék ennél egyebet? Az után kezde bajt vini és kopiát törni az Királyné aszszonyinak és az leánynak kedvéért. Annak-utánna pe-dig az Királynét leányával edgyütt, és minden aszszonyokat, mellyek az udvarban valának, vendégsegben hívá, és nagy gazdag ebédet szerze, hogy ki-ki rajta el-tsudálkozá, azon kívül az Királynét-is

nagy ajándékkal meg-ajándékozá, az Agrippinát-is, es az Leány-asszonyokat-is, azért, hogy nálok kedvesebb lehessen midőn hozzájuk az Fraucimerben menne, melyet az Király mind meg-tuda. Es hogy edgyszer Andolosia az udvarban ment volna, menda az Király neki: Ennékem az Királyné megmondotta, minémű gazdag ebéddel tartottad ötet, miért hogy engemet-is el nem hivattál? Felele Andolosia: Kegyelmes Uram, hogy ha felseged engemet alá-zatos szolgáját meg nem utálna, ez meg-lehet? Az Király monda: En holnap tizedmagammal el-jövdök hozzád. Ezen Andolosia igen örüle, es nagy sietéssel haza menvén, nagy drágalátos es friss ebédet készített, midőn már mindenek el-készültenek volna, el-érkezék az Király-is az Grofokkal es nagy Urakkal, es az ebéd lön felette igen gazdagon, melyen az kezde igen tsudálkozni, s' az többi-is kik véle valának. Az Király gondolá azt magában, hogy⁸² meg-szégyenitse, hogy nem űz mászszor ilyen uri | pompát, meg-^{L 2b}parantsolá azért alattomban, hogy senki még pénzéért-is ne anna fát, hogy ne főzhetne, es ismét el-hivattatá magát Andolosiával, noha ő edgy elsőben örül vala rajta, mert minden egyéb elég vala, tsak fa nem lévén, majd nem tudá mit tselekedgyék, es minél fő-zessen; küld vala annak-okáért sietéssel az Velenceiekhez ott Lundinban, es vétete-meg sok szőkfüvet, szeretsen-diót es fa-héjat, azokat mind az földre töltetvén meg gyujtatá, es azoknál főzetvén készített, hogy sok fele étkeket, mint szintén az fánál.

No hogy már az ételnek ideje el-jött volna, az Király fül ül-vén viszontag melléje vevén az Urakat, kik azelőtt véle valának, es el-vivé magával, menvén az Andolosia szállására.

Midőn közel az szálláshoz érkeztenek volna, ottan ötlek az orokban jó izű illatos szag, ugy hogy azon tsudálkoznának mennél inkább közelgetnek vala hozzá; annál több jo szag éré őket. Az Király parantsolá meg-kérdeztetni, ha készen vólnánaké? Akkor meg-mondák az Királynak, hogy készen vólnának, de mind fűszer-számnál készítették. Kinn az Király el-álmélkodék, ha ő ennek-előtte az Királyt jól tartotta, mostan leg jobban tartya. Immár hogy az ebéd gazdagon volna, es el-is müldogálnék, eljutának az Király szolgálai-is, kiket Andolosia mind meg-ajándékoza tiz-tiz Corona arannyal, melyeknek örülnek vala mindnyájan, midőn már mindenek meg-lőttenek volna, el-mene az Király viszontag haza az Urakkal.

Hogy már az Király palotájában jutot volna, hozzája mene

az Királyné, kinek megmondá az Király minémű drága étkekkel Andolosia tartotta volna, ki mind tsak azon fő-szerszámoknál fagyálánt⁹²⁾, főzöttek vóltak, és az szolgálakat is mint ajándékozta volna meg, kinn ő főlőtte igen tsudálkoznék hogy holott venne annyi sok pénzt, mert ott nintsen semmiben semmi kémellés, és hová tovább minden drágalátosban vagyón.

Az Királyné monda: Senki hamarébb meg nem tudhatná, s' jobban-is mint az mi leányunk Agrippina, mert ő igen kedvelli |⁸³
 őtet s' azt vélem hogy az mit tőle fog kérdezni, meg nem tagadja | L 3a
 érette. Az Király monda; hogy legyen azon. Az Királyné felele: En immár abban el-járok hiven. Midőn már az Királyné az Fraucimerben menne, hozzája hívá Agrippinát tsak magát, és az nagy lakodalmat meg-beszéllé néki, mellyet Andolosia készítettett vólt, kin az Király felette tsudálkozik, én magam-is pedig, holott ő néki sem Országa sem jobbágya nintsen, s' honnan lehet nékie ennyi sok pénze? Azt én jól tudom hogy ő tégedet felette igen kedvell, mert tsak az ő szemléléséből-is eszemben vettem, hanem mikoron te hozzád jövend, tsak asért-is tenéked hosszabb időt engedek az mulatásra, hogy jól beszélhess véle, és te ő belőle ki-vehesd meg-tsalván honnan volna néki annyi sok pénze. Agrippina monda: Elhídigyed meg-probálom.

Mikeppen az Király Leanya Agrippina, tsalárd szerelmével Andolosiat az ő kedves erszényétől meg-fosztotta.

Hogy viszontag Andolosia az Király udvarában menne, szépen fogadtaték, és tsak hamar az Fraucimerbē bé-ereszteték, mellyen felette őrvendez vala, és méne az szép Agrippinához beszélgetni. Hogy már így ketten vólnának, monda Agrippina Andolosianak: Hallom hogy nagy ditsiretet felőled mindenek tésznek és az Királynak-is drágalátos és fő ebédet készítettél vólt, s' mint ajándékozta-d-meg az ő szolgálait-is, kérlek azért mond-meg nékem, ha nem gondolkodolél felőle, hogy valaha pénzedbéli fogyatkozásod légyen? Monda ő: Kegyelmes aszszonyom, soha az én pénzem el nem fogy miglen én élek. Monda Agrippina: Tsak könyörögj jól leveled által atyádnak, eleget küld. Felele Andolosia: En olly gazdag vagyok mint az én atyám vólt, és ő-is nem vólt gazdagabb mint én mostan vagyok, mind-az-által más természettel bir vala ő, mert ő néki tsak az vala kedvébe, hogy az idegen Országokat meg-⁸⁴
 | L 3b

látogassa, de engemet semmi egyéb meg nem örvendeztethet, hanem csak az igen szép aszszony és leány, az kinknél lelhetem csak az én kedvemet. Monda Agrippina: No mostan énnékem hát mond-meg, mert te már sok Királyok Udvariban vóltál, ha nem láttálé az ki néked inkább tettzett vólna? Monda Andolosia: En immár hat Királyok Udvariban szolgáltam, s' láttam szép aszszonyokat és leányokat-is, de te mind fellyül halladod azokat az szépségben, kegyes járásoddal, mindennémű szép termeteddel, erköltsődöddel, és magad-viselésével, mellyekkel te énnékem az szerelmet az én szívemben felette igen fel-gerjesztetted, mellyet én ki sem beszélhetek számmal, és csak azon könyörgők tenéked, tsak meg ne tiltsad tőlem magadat, te-is én tőlem az mit kívánsz mindenedet meg-nyersz. Monda Agrippina: Andolosia, mond-meg énnékem igazán, hogy honnan vagyon tenéked olyan sok pénzed és gazdagságod, és én-is akaratomat tselekszem. Azon Andolosia felette meg-örülvén, monda néki: Mindeneknél kedvesb Agrippinám, az kit tőlem kívánsz, hitem-szerént tenéked igazán meg-mondok mindenedet, de te-is fel-fogadgyad, hogy magadnál benn tartod. Monda Agrippina: Oh te szerelmes Andolosiam, ne kételkedgyél soha az én hűségemben, és ígéretemben, mert az mit én tenéked számmal meg-ígérttem, azt az én tselekedetemm(el) is meg-tellegesitem. Ezekre az szép beszédekre monda And(losia) az szép Agrippinának: Emeld fel az szoknyádnak szárnyát, . . . vővén az ő szerentsés erszényét, s meg-mutatá Agrippinána(k s) monda: énnékem miglen ez erszényem lészen, soha el nem (fogy) az én pénzem, azonnal ezer Corona aranyat ki-olvasa néki belő(le), s őnté az szoknyája szárnyában, és monda: Ezekkel meg-ajándékozlak, és ha többet kívánsz többet olvasok. Hidgy bizonyosan énnékem, hogy mostan igazságot szóltam. Felele Agrippina: Látom és meg-is valhatom hogy igaz, nem-is álmélkodom most annyira. Immár az te magad viselésen, hanem azt mondom, az Királyné ez éjel az Királlyal fog hálni, és én-is az én komornyik aszszonyommal el-szörzöm, hogy te én velem hály, mert ő nála-nélkül | sem-

85
|| L 4a mit-is nem tselekedhetem, és annak tenéked nagy ajándékot kell adnod, hogy kine tudodgyék, kit Andolosia meg-ígére néki; Es mihielt Andolosia el-mene, mindgyárt Agrippina az Királynéhoz futvást mene, és nagy örömmel meg-mondá nékie, miképpen ő meg-tudta tőle, hogy honnan volna Andolosianak annyi sok pénze, és miképpen ő néki ígérte véle való hálást ez éjel. Az Királynénak ez igen tettték,

és monda Agrippinának: Tudodé azért mitsodás formájú az az erszény, mitsodás színű és nagyé? Felele: Igen-is, és azonnal elkülde edgy erszény-gyártóért, és parantsola az Andolosia erszénye formájára magának edgyet tsináltatni, mint ha az vólna, ottan az Királyné nagy hamar az maga Doctoráért küldé ismét, kinek parantsola igen erős italt készíteni, az mellytől hamar és könnyen el-alhassék, ugy mint ha az ember meg-hólt vólna. Midőn már ez az ital meg-készülne, bé-vivék azt az Agrippina ágyas házában, és így meg-tanittatek az fő komornyik aszszony, mikoron, ugymond, Andolosia el-jő ez étszakán, igen szépen fogadgyad őtet, és bé-vigyed az Agrippina ágyas-házában, és midőn osztán edgyütt léznek, akkoron eleiben hordgyatok ő néki minden-féle confectomot és nád-mézes szerszámokat, min(dent) . . . pedig jól el-készítettetek, s' ugy vigyázzatok reá, hogy Ando(losi)ának ez italt hamar-sággal az ő pohárában töltsétek, és ad . . . (mi)ndenek rend-szerint legyenek, hogy végben vihessétek. Az (haj)nal hogy el-jött vólna, eljuta Andolosia-is nagy bukálva, . . . vezeték az Agrippina ágyas-házában, az Agrippina-is azon . . . jutván le-üle melléje, és beszélnek vala edgymással barátság(gos)on, azonban eleibe hordaték elégséges confectomos italok. Agrippina fel-vőn akkor edgy pohárt s' monda Andolosinának: En nagy barátságossan köszönöm ezt reád. Andolosia el-vővén ivék, azért hogy inkább kedvet venne. Agrippina pedig mind addig itatá az édes italokkal, miglen ő mind azt az erős italt meg-ivá, azután néki hanyatolván keményen el-aluvék. Ezt látván Agrippina, azonnal rajta lőn, és fel-szakasztá az Vameczét, s' le-mettzé az ő | szerentsés erszényét, és a helyett

86
L 46

Az Agrippina más nap reggel mindgyarást az Királyné eleiben vivé az erszényt, és meg-probálák hogy ha igazé; s' ugy találták mellyből ki-olvasanak sok Corona aranyakat. Akkor az Királyné az Királynak egy elő-kötő aranyat vivén, meg-beszéllé miképpen bántanak vólna Andolosiaival. Az Király pedig az Királynénak meg-hagyá, hogy Agrippinának megparantsollya ismét vissza-adni az erszént néki, mert egyűld ő tőle el-vész. Az Agrippina pedig semmi-képen nem akará vissza-adni, banem monda: Minthogy az én életemet szerentsére vetettem, mert ha ő felserkent vólna miglen ő véle bajlottam nyilván meg-ölt vólna engemet, kit meg-is érdemlettem vólna. Midőn már Andolosia-is eleget alunnék, fel-serkene, és tekintéle minden-felé, denem lát vala senkit-is egyebet az Komornyik

aszszonynál, kitől kérdezi vala, hogy hová lőtt volna az szép Agrippina? Az felele: Im tsak most kele fel, mert az Királyné aszszon érette küldött. Edes Uram, bezzeg igen el-aluttál vólt, melly sokáig költöttetek, de semmi-képpen nem költthettek-fel, hogy nagy gyönyörűségben az szép Agrippinával lőttél volna, de tsak mind edgyre aluttál, és ha lélegzetedet nem hallottam volna, véltem volna hogy meg-hóltál. Ezt hogy Andolosia hallá, hogy az szép Agrippinának szerelmét álommal el-mulatta, igen sopánkodék rajta, és átkozá-is magát. Az vén Komornyikné akarván tsendesíteni; monda néki: Uram ne háborogj illy igen, mert az mi mostan nem lehetett, meg lészen mászszor. Monda Andolosia: Isten vessessen-el tégedet vén kofa, miért hogy engemet fel nem költöttél, mert én soha nem aluszom ollyan igen el, hogy fel nem költethénék, hanem tsak valamennyire meg-érnének-is, azonnal fel-ébrednék belé. Amaz esküszik vala hogy ötet eleget költötte, és tsak mind szépen száll vala nékie, mert tsak azon estve két száz aranyakkal ajándékozta vala meg ötet. Andolosia az után hazamenvén, nem vala olly vig kedvű mint egyébkor, és tsak mind azon gondolkodék, hogy ő az jó alkalmatosságot álmával el-mulatta volna, de azt nem tudta hogy szerentséje oda volna. |

87
| M 1a

Minek-utanna Andolosia az erszénynek erőtlenségét eszeben-venné, felette igen meg-ijede azon, és minden szolgainak butsut adván, hamar-sággal meg-válék tőlük.

Az Király-is örömet szerzett volna magának ollyan erszényt, vélé Andolosianak több-is volna, s gondolá azt is hogy ő igen nagy bolond volna, mert ő nagy gondot viselne effélére, ki akarván viszont Andolosiával ebédleni; Ezt meg-értvén Andolosia, hogy az Király meg-int akarna véle ebédleni, előhívá az ő szolgáját, mellynek mindenkoron szokott vala adni olyan állapotban 3. vagy 4. száz Corona aranyakat, hogy ő mindent vásárlana az mi szükséges volna, s' monda; hogy viszont fő módon készíttessen ebédet, mert az Király fog nála ebédleni. Monda az szolgál: Uram én mindent örömet szerzenék, de nintsen elegendő pénz nálam, mert minden drága igen. Az Andolosia pedig nagy kedvetlen lévén fel-szakasztá az váme czét, és elő-vővén viszontag az erszényt, hogy abból adna szolgának költségre vagy négy száz Corona aranyakat, és midőn belé nyúlna az régi szokás-szerint, abban sem-

mit-is nem találá, és néz vala minden-felé, ki-fordétván az erszénynek belső részét, de ugy-is semmit nem lelheté benne. Akkor hogy ez inseqben jutna, eszében juta azonnal az atya tanátsa, midőn Fortunátus halálos ágyban fekvén nékik mondott vala, hogy ők miglen élnének az erszényről senkinek semmit ne szollanának, de az immár meg-lévén, és így minden pompásságnak-is vége-szakada. Elő-híván akkor az ő szolgálait, és butsut adván nékiek, monda: Immár tiz egész esztendeje vagyon, hogy én az ti Uratok vagyok, ki tisztessegesen tartottalak benneteket, hogy semmi fogyatkozastok nem vólt, nem-is maradván adossá edgyiteknek-is, de sőt jól meg-fizettem inkább tinéktek. Most immár illyen idő érkezett, hogy én ilyen udvart nem tarthatok, mint ez ildeiglen, annak-okáért azokért az jókért kit velem tettetek, már szabadon hadlak titeket, és lassa ki-ki mint leg jobban tud gondot viselni magára, tovább már nem tarthatlak, mert nintsen több pénzem, tsak száz és hatvan Corona aranyam, nám mindeniteknek adtam jó lovat és fegyvert-is. Ez beszéden az szolgálak igen eljedvén, nézvén edgyik az másakra nagy tsudálkozván, hogy mi lehetne ennek az oka; mind-az-által monda edgyik ő közölők: Edes Uram, nétalám mi közölünk valaki boszszúsággal illetet tégedet add értésünkre, és meg kell miattunk halni, ha szintén bár más és maga az Király vólna-is, de életünket le-tésszűk melletted. Andolosia monda; hogy senki miatta ne háborogjon. Kik felelvén ismét: Mi te tőled semmi-képpen meg nem válunk, ha szintén lovainkat, fegyvereinket, és mindenünket az mink vagyon eladgyuk-is, mi tégedet el nem hagyunk. Monda Andolosia: Köszönöm néktek édes jámbor szolgálaim az jo akaratot, ha viszontag az szerentse meg hozzám fordulna, soha rolatok el nem feletkezném; de az mint mondám azt tselekedgyétek, és hamar nyergellyetek, mert azt akarom hogy tsak edgyitek se maradgyon velem. Az szolgálak felette igen szomorkodnak vala az ő jámbor Urokon, az kinél ők sósszor jól laktanak. Akkor ő tőlők butsut vévén, fel-űle jó lovára, és indula haza Famagustában az ő bátyyához.

88
M 1b

Mikeppen Andolosia viszont haza ment vala, ki az ő bátyyának panaszolkodván, hogy el-veszett vólna tőle az Erszény.

Es hogy jutott volna az szép palota eleiben, ottan kolompoza, ki tsak hamar bé éresztetek. És midőn Ampedo meg-hallá,

hogy az ő őttse Andolosia haza jutot volna, igen őrvendeze azon, és vélé hogy ő-is immár fogja magát az erszénnyel őrvendeztetni, és többé semmit nem kémélléni, mint az tiz esztendőök alatt tseledett, mene azért az ő őttsének eleiben, és fogadá őtet nagy
 89 | M 2^a | örömmel, ki kérdé őtet mi okon járna ő tsak egyedül, és holot hadta az ő népét? Ki felele: En mind el-hadtam az én népemet, és köszönöm az Istennek hogy magam-is haza jöttem. Monda Ampédo: Edes őtsém, mint történt dolgod mond-meg énnékem, mert nem tetszik énnékem hogy tsak egyedül jöttél-meg? Ez felele: Együnk elsőben, és hogy az ételt el-végezték volna, menének ketten edgy kamorában, és Andolosia meg-ölelé Ampedot, s' monda: En édes bátyám, mostan jelentem-meg tenéked az én gonosz nyavalyáimat, hogy nekünk rosszszul vagyon dolgunk, mert én az szerentsés erszényt el-vesztettem, kit én szívem szerint bánok de nem tehetek rola.

Az Ampédo ezen valóban meg-ijede, és nagy ijettében monda: Erővel vettekél tőled, avagy ugyan el-vesztetted őtet? Felele ő: En azt az parantsolatot meg-vettem, melyet az mi édes atyánk testámentomban hagyta, azt én edgy szeretőmnek megmondván meg-mutatám, és az osztán meg-fosztá tőle, kit felőle nem vélek vala. Monda Ampédo: Láddé ha az mi atyánknak parantsolattyát meg-tartottuk volna, tehát ez két jószág edgymástól el nem szakadott volna, de te tsak idegen Országokat akarál próbálni, im hol mit szerzettél azzal, és mitsoda haszonnal és nyereggel jártál. Felele Andolosia: Edes bátyám, hidgyed hogy nagy szivbéli fájdalommal vagyok miatta, annyira, hogy életemmel-is nem sokat gondolok immár.

Mikeppen Andolosia az ő Bátyától az kedves Sűvegetskét ideig el-kérvén, és kívána lenni Angliában, ki osztán Agrippinát mind erszényestől el-ragadta vala.

Az Ampédo midőn ez szokot hallaná, vigasztalá az ő őtsét, és monda: Edes őtsém ne sopánkodgyál annyira rajta, hiszem vagy
 90 | M 2^b | gyon még két szekrény aranyunk, és az kedves Sűvegetske-is, ha mi irnia fogunk az Soldán Királynak, nekünk azért ő nagy sok jó marhákat fogadni, melyekkel miglen mi élünk meg-fogjuk érni, és tisztességesen belőle élhetünk, hadd járják⁹³) az Erszény. Andolosia monda: Az megnyert jószágot nehezen hagyhatni el; de ez

vólna az én kívánságom, inkább adnád ide nékem az Süvegetskét, mert én ily reménységben vagyok, hogy én még azzal az mi erszé-nyünket ismét vissza-nyerem.

Az Ampedo akkor monda: azt szokták mondani, Valaki az ő javait el-veszti, az el-veszti eszt-is, kit rajtad-is látok, mint mostan-is az mi jovunkat el-vesztetted, talám az Süvegetskét is tőlünk el-akarnád veszteni? az én akaratomat nem hagyom már én semmiben reád, de ideig mulatnia oda engedem. Ezt Andolosia értvén, hogy nem engedné az bátyja az Süvegetskét véle el-vinni, gondolá, no külömben fogok tselekednie, ki monda Ampedonak: En édes szerelmes bátyám, ha immár gonoszul ellened vétetté, ennek-utánna immár akaratod-szerént fogok élni. Akkor el-küldvén az bátyja szolgait vadászni az Erdőben, és monda hogy majd ő-is utánnok jutna. Hogy azok el-mentenek vólna, monda Andolosia: Edes bátyám, engedd ide edgy kevesse az Süvegetskét, tsak az Erdőben megyek, Az bátyja pedig azonnal oda engedé néki az Süvegetskét, de mihelt kezéhez vővé, azonnal el-hagyá az erdőben való vadászást, és mene mindgyárt Genévában, és ott tudakozik vala drága kintsek felől, az mellyeket találhatot, azokat mind szállására hordatta. Midőn már sokakat hordottanak vólna oda, markollya vala őket, kötvén őket keszkönőkben próbállyá vala, mint ha meg-mérni akarná mennyi nehézségek lehet, azonban el-ragadtatván magát, fizetés-nélkül el-mene vélek, és az szerént tselekvék Florencziában és Velenczében-is, ki minden pénz nélkül nagy drága kintseket ez három fő Városokból el-vűn magával. Mindőn mér ő nékie sok drága kintsei vólnának, akkor mene Angliának Lundin nevű Városában. Jól tudván pedig az Agrippina mellyen járna el az templomban, és az utczában meg-bérle edgy boltotskát, mellyben ki-rakodék az kintsekkel. Midőn már | Agrippina az Templomban menne, |
 kivel szolgák és szolgálok elől és utol mennének, és az vén komornyik aszszony-is, az ki ő nékie az bolondító italt innya adta vala, kit jól ismére, de az őtet nem, mert más tsinált orra is volt az maga orrán fellyül, az mely tsudássá tőtte őtet, úgy hogy senki meg nem ismérhette.

Mihelt Agrippina mellőle el-hallada, menten elő-vővén két szép arany gyűrűt, és meg-ajándékoza vélek két vén komornyik aszszonyokat, kiknek jól tudta, hogy Agrippina tanátsokkal élne, és kéré azon őket, az Királynénak tanátsolván azt, hogy ő érette küldenének, és vinni fogna ő magával el nagy drágalátos kintseket

oda, melyekhez hasonlókat soha-is nem látot. Azok pedig fogadák nékie hogy el-fognák szerzenie. Midőn már Agrippina az templomból haza menne, mindgyárt meg-mutatták nékie azt az szép két gyűrűket, s' mondának, hogy az ki az templom előtt állot, az ajándékozá mi-nékünk, hogy jó el-szerzői lennénk az ő jószáginak, mert ő néki sok drágalátos kintsei vannak. Az Királyné monda: En azt el-hiszem, hogy ő néki szép és drágalátos kintsei lehetnek, mivel-hogy ő tinektek ilyen két szép gyűrűket ajándékozott, hivassátok ide, mert ugyan kívánván nem-is győzőm várni, hogy lássam azokat az kintseket, az pedig eljutván, bé-viteték az palotának edgyik tornáczában az Agrippina kamorája eleiben, akkor ő ki-rakogtván az ő kintseit, melyek Agrippinának igen tettének. Agrippina kérdé mi árruk lehetnének, az melyeket kedvell vala, kik között valának ezer Corona arany érővek, és sokkal drágábbak-is, de ő fele árrán kéri vala. Az drága kő áros monda: Kegyelmes aszszonyom, régen hallottam hogy te igen gazdag Királyné vagy ez világon, azért én ez drága kintsekre az hol találhattam felkerestem és ide hoztam, de te igen keveset akarsz érette adni, kik magamnak-is többbe állanak, de ne kívánd káromat, hiszem kegyelmes aszszonyom rakd össze az melyek tetszenek, és tűrhető-képpen adom. Ekképpen ki-választván az melyek ő nékie tettének, aprokat és öregeket, vagy tiz darabot. Akkor ez drága kőveket megszámlálván, tőnek őt ezer Corona aranya[kat, de ő nem akara
⁹²
 | M 3b annyit adnia. Gondolá Andolosia magában: En sokáig itt nem veszekedem véle, tsak hozná inkább most elő az erszént; meg-alkuvának mind-az-által edgymással négy ezer Corona aranyokon. Az Királyné akkor el-vivé az szoknya allyában az kintseket, és menván kamorájában az ő szekrényéhez, melyben az szerentsés erszény áll vala, melyet kötö erőssen az övére és ki jővén onnat meg akarván az drága kőveknek az árrát fizetni. Ottan ez drága kő áros néki készülvén, melléje álla; és midőn el-kezdé az olvasást, által-ragadván őtet keményen hozzá-szorítá, és azon kívána lenni edgy kietlen nagy erdőben, az kit semmi-is nem lak vala, akkor tsak hamar jutának egy nyomorult szigetben, nem meszsze Hiberniátul, melyben lőnek edgy alma fa alatt, kin sok szép alma vala. Hogy már az Királyné az fa alat űlne, az drága jószágok-is még az szoknya-allyában vólnának, melyeket vőt vala, és az szerentsés erszény-is az övé, feje felet láta sok szép almákat, monda az kő árosnak: Hatalmas Isten, hol vagyunk mi, és miképpen jöttünk

mi ide? Imé én melly erőtlén vagyok, adgy azért ez almákbul vagy edgyet hogy élezzessem magamat, kit nem tudá hogy Andolosia vólna. Az több kintseket-is mellyek még nála valának tévé az ő ölénben, és az kedves Süvegetskét, melly maga fején vala, tévé az ő fejében, hogy akadállya ne lenne az fel-hágásban. Es hogy felhágna az fára, nési vala hol vólnának leg szebb almák, az Agrippina pedig ülven az fa alatt, ki nem tudgya vala hol vólna és mi módon jött vólna oda, és ezt gondolá magában: Vajha én viszontag meg az én kamorámban lehetnék, mihelt ő így gondolkodnék, azonnal elmene az fellegek által, minden kár nélkül, és lőn az ő ágyasházában. Az Király dedig az Királynéval és mind az egész Udvar népe örülvén, kérdezek holott lehetett vólna, és hol maradott vólna el az az drága kő áros, az ki őtet el-ragadta vala. Ki felele: En őtet edgy fán hadtam, ne is kérdezzetek mostan többet tőlem, hadd nyugodgyam, mert erőtlén és el-fáradt vagyok. Hogy már Andolosia az fán üldögölne, látá, hogy Agrippina mind Süvegestül edgyűt el-ment vólna, és az kintsekkal-is, az | mellyeket ő három fő városokban szerzett vala őszve: Akkor átkozni kezdé azt fát, és az rajta való gyümölcst-is, azt-is pedig az ki őtet oda óltotta, és egyebeket-is mondván: Atkozott légyen az az óra, melyben születtettem, azok az napok és órák, mellyekben én eddig éltem. Oh te kegyetlen halál, miért hogy engemet meg nem fojtottál minekelőtte én ez nagy inségben jutottam vóna. Atkozott légyen az az nap és óra, mellyben Agrippinát én elsőben meg-láttam, vajha az én bátyám itt ez pusztaságban mostan én nálam lehetne, menten őtet meg-fojtánám, magamat pedig edgy fára fel-akasztanám, és így mi ketten halva lévén, úgy osztán annak az erszénynek minden hasznos ereje el-veszne, és így az Királynénak és az hitetlen szivű Agrippinának nem lenne semmi gyönyörűségek az drágálatos erszényben. Hogy már így ide s' tova járna, azonban bé-sötétedék, és hogy semmit nem láthatna, le-feküvék edgy fa alá, és nyugovék edgy kevés-korig, de nem alhaték el semmi-képpen ez inségnek miatta, ki véli vala hogy abban az kietlenben kelletnék életének el-fogynia, és így ott fekvén mint edgy kétségben esett, ki inkább halált szenvedni hogy nem mint élni akar vala.

Hogy immár meg-virradott vólna, megyen vala nyavalyásul, de ő sohult senkit nem láthata, és juta véletlenül edgy fához, kinn valának igen szép piros almák, ő pedig igen ehetnék vala, és éhségének miatta hajítván az fára, kiről mindgyárt két nagy alma le-esek,

mellyeket ő tsak hamar meg-évék. Es midőn azokat meg-enné, ottan nevedek néki két nagy hosszú szarvai, mint az ketskének szokott lenni, ki neki futamodván az szarvakkal az fának, kikkel le-űttetni és taszítani akará, de mind tsak héjában lőn az ő dolga.

Akkor kezde nagyon kiáltozni: Oh én nyavalyás ember, ő boldogtalan ember, hogy lehet ez, mennyi ember vagyon ez világon, itt még sintsen edgy-is, ki énnékem segítségemre lenne, és hogy én az emberekhez juthatnék. Oh Isten jőj segítségül ez mostani nagy nyomorúságomban. |

94
M 4b

Mikeppen Andolosiának edgy vén Remete ember segedelmére jővén, attol az ektelen szarvaktól, kik rajta nőttek vala, megszabadítá őtet szépen.

Es midőn ő így nyomorultul kiáltoznék, meg-hallá edgy Remete ki harmintz esztendeig ez nagy kietlenben lakván tsak edgy embert sem látot, mene az kiáltásra és hogy jutna Andolosiához, monda néki: Oh te nyavalyás ember, mi hozott tégedet ide, és mit keress te itt ez pusztában? Felele ő: Edes atyámfia, én-is igen bánom azt hogy én ide jöttem. Monda az Remete: Harmintz esztendőktől fogva tsak edgy embert-is nem láttam, akárnám ha te-is nem jöttél vólna ide. Andolosia kérdé nagy bádgyadva az Remetét, ha vólnaé valami ennyi valoja? El-vivé az ért őtet az Remete az ő hajlékában, az mellyben semmi egyéb nem találtaték, hanem tsak valami kevés gyümölcs, mellyekkel táplálá magát az szegény Remete, de Andolosiának semmire kellő eledel vala ez. Akkor monda az Remete: El-viszlek tégedet, holott találhatz magadnak elégedendő ételt és italt, ő pedig azonnal kérdé, hogy mit kelletnék az szarvakkal mivelni, mellyek rajta vólnának, mert valami tengeri tsudának fognák alítani? Akkor vivé őtet az Remete edgy kitsinnyel tovább az ő hajlékától, és leszakasza más fárol két almát, s' monda: Edes fiam fogjad és edd-meg ezeket. Mihelt Andolosia ezeket meg-évé, azonnal az ő szarvai el-veszének, midőn ő azt látná, kérdé mi dolog lehetne ez, hogy ő néki nagy hamarsággal szarvai löttének, meg olly hamarsággal el-vesztenek? Monda az Remete: Az teremő, ki mennyet és földet teremtette, és mind az benne valót, ez fákat így rendelte, és ez természetet nékiek adta, hogy ők illy gyümölcsöket teremtsenek, kikhez nintsen-is ez egész világon hasonló, tsak egyedül ez pusztában. Monda Ando-

losia: Edes atyámfia, engedd-meg hogy ez almákban el-vihessek magammal. Monda az Remete: Edes fiam, valamennyit | akarsz
 annyi vigy el, és ne kérd tőlem, mert nem enyimek, és nintsen-is
 semmim, ki sajátom volna, tsak az én szegény lelkem, kit az én
 teremőmnek adok, az ki énnékem őtet adta. Vészem eszemben,
 hogy gondolkodásokkal s' világi dolgokkal elméd meg-terhelhetett,
 de el-hagyván azokat térj meg, mert nagy kár-vallás szokott edgy
 kis győnyörűségért az emberre következni. Az Andolosia pedig
 mind untalan az ő szívében tsak az nagy káron gondolkodik vala,
 és le-szakasztá edgy nehányat az almában, az mellyektől az szarvak
 nőttenek és az mellyektől el-vesztenek vala, s' monda az Remeté-
 nek: Vigy ki engemet arra az útra, holot az emberekhez juthatok.
 Akkor az Remete ki-vívén őtet edgy útra, monda: Menny-el mos-
 tan ez úton mely előttd vagy⁹⁴) ki mégy edgy falura, holott
 találsz elég ételt és italt. Igen köszöné az Remetének, és el-but-
 zék tőle; akkor jutván az faluban, holott évék és ivék, erőt vévén
 magának. Es midőn eszére jutna, kérdé melly felé kelletnék
 menni Angliában lévő Lundin nevű Városban, ki meg-mondaték
 néki, hogy mostan ő Hiberniában volna, és még Scotia Országon
 kelletnék által menni. Andolosia ezt halván, hogy ő ily meszsze
 volna Angliától, megszorodék magában, és bánkodék az almá-
 kon, mellyeket nála hordoz vala, hogy úttya sokára halladván el-
 vesznének tőle. Az emberek ezt értven, hogy ő őrmest Lundinban
 akarna lenni, mutatának néki az tenger partyán edgy nagy Várost,
 mellyből az hajok Angliában, Flandriában és Scotiában minden-
 koron ki-járnak vala, holott találá-is tsak hamar hajót, ki egész
 Lundinig vivé. Midőn már Lundinban jutott volna, bé-enyvezteté
 az fél szemét, és ál-hajat tévén fel, az ki által senki meg nem is-
 meré őtet; ki vévén edgy asztalotskát, és az templom előtt le-
 helyhezteté, az holott tudta az Agrippinának bé s' ki-járását, és ki
 tévén az almákat edgy szép fejr ruhára, kiáltván: Ezek Damas-
 cusbéli almák, ha kértették edgyet hogy adna, három Corona
 aranyakon mondotta, ki-ki tsak el-megyen vala mellőle, mert
 bánta-is volna, ha minden ember azokban vőt volna. Így Agrippina
 is elő-jutván az ő fraucimerivel, szolgálóival, | és komornyik aszszó-
 nyival edgyütt, ő ismét kiáltozván, hogy Damascusbéli almái vól-
 nának, az Királyné kérdé hogy adna edgyet. Ki monda: Három
 Corona aranyakon. Az Királyné-is monda: Vallyon mitsoda ha-
 szonra valók ezek hogy illy drágán adod? Felele ő: Az embert széppé

95
N 1a96
N 1b

és okossá teszi. Ezt halván Agrippina, azonnal parantsola venni az komornyik asszonyoknak vagy kettőt. Andolosia akkor meg-int bé-rakogató az ő kalmár marháját, mert nem kívánta többet senki-is benne venni. Hogy haza jutott volna az Királyné, nem sokáig várakozván, meg-évé az két almát, és mihelyt meg-evé mindgyárt ki-nővének két nagy szarvai igen nagy főfájással, ki miatt le-kellenék fekünni az ágyra. Hogy már az szarvai elég nagyok vólnának és az főfájás-is megszűnnék rajta, felkelvén mene az tűkörhöz, és hogy nézné magát, látá hát éktelen nagy két szarvai vólnának, néki esvén mind két kézzel, vélvén le-törhetné, de nem leheté, mindgyárt kiáltani kezde két leányzoknak, kik meg-látván őtet, igen meg-rettenének, és imádkozván mint ha gonosz lélek vólna. Maga-is annyira el-ijede osztán, hogy sokáig nem szolhata. Kik szolván néki: Kegyelmes asszonyom mint van ez, hogy az te Nemes személyed illy éktelen formájúvá lőtt? Ki felele; hogy nem tudná, gondolná hogy Istentől volna, avagy hogy az Damascusbéli almaktul lőtt, melyeket nékem el-adot amaz lator kalmár. No lássátok legyetek segítségül, hogy meg-szabadulhassak ez szarvaktul. Az szolgálók eleget vonászolván, kit meg-is törének, de nem használhatának, mellyen ő igen ohajtozék, és monda: Oh én nyomorult teremtetett állat, mi haszna hogy én Király leánya vagyok, és leg gazdagabb és szob ez világon az asszonyok között, ha mostan oktalan állathoz vagyok hasonló, és hogy még valaha születtem-is, vallyon nem szabadíthatnaké-meg ez éktelen formátul? az Tinis⁹⁵) vizében vesztém magamat. Akkor az fő frauciemek közűl edgyik vigasztalván őtet, monda: Kegyelmes asszonyom, ne légy olly kétséges, mert ha ezek lőttenek, meg ugyan el-veszhetnek. De inkább küldgy-el tudos orvosokért, kiknél akarmi légyen-is írva találtatnak,

⁹⁷
| N 2a mi okból származtanak, mivel veszthetik el-is. Ez beszéd igen tetszván néki, monda: Ne szollyatok senkinek, és ha valaki engemet kérdezne, tsak azt mondgyátok, hogy beteges vagyok, és ne-is botsássatok hozzám senkit-is. Az vén Komornyikné tudakozik vala pedig Orvosoktul, illy formán eleikben adván; hogy miképpen edgy kedves atyafiának két szarva nővén, mi módon veszthetnék azok el? Az orvosok ezt halván, igen tsudálkozásnak rajta, hogy embernek szarva nőne, és ki-ki közzűlők felette kívánnya vala ez embert látni, de az asszony monda; hogy egyéb ez személyt nem láthatná, hanem az ki jól tudna véle tenni, kinek fizetője-is lenne. De egy sem vala közzűlők, ki ezt fel-vállalná; mert soha nem hal-

lott, nem olvasott, őt nem-is látot ily nyavalyát. Es hogy már az aszszonynak az Orvosok között ez nyavalya meg-gyógyítására edgyik sem igénné magát, igen meg-háborodék és vissza-térvén az udvar felé, haza-felé mégyen vala.

Mikeppen Andolosia orvossa tevén magát, hogy az Agrippinanak szarvait fejéről el-vesztenéje.

Akkor elől találván őtet Andolosia, ki fel-öltözvén vala mint edgy Doctor, vörös Skárlát palástban, és vörös kalap lévén fejében, nagy orrot tsináltatván pedig magának, s' monda néki: Te Sáfárné, láttalak hogy már három Orvosnál-is vóltál, találtszé azért kedved szerint valora? Ne haragudgyál hogy kérdezlek, mert magam-is Orvos vagyok, ha valamiben kívátnék, add tudtomra, nem lehet olly hogy én meg tudom gyógyítani. Az aszszony gondolván magában, hogy az Isten mutatta volna ez Doctort, s' monda néki; miképpen egy fő személynek fejéből két igen nagy hoszsú ketske szarvakhoz hasonló szarvai nőttek volna, kinek ha segítségével lehetnél, jó fizetést nyernél tőle, mert ott az pénzben sem pedig egyébben semmi fogyatkozás nintsen. Az Doctor mojsolyogván, monda: Az szarvak el-vesztéséhez való mesterséghez jól értek, minden fájdalom nélkül pedig, de pénz kívántatik ahhoz, még az okát-is tudom honnan származtanak légyen. Az aszszony pedig meg-kérdvén; hogy honnan származott légyen ez tsudálatos termés? Felele az Doctor az vén aszszonynak: Abbol, midőn valamely ember másnak valami hamisságot téssen, még nagyon őrvén az gonosz tételen, de nem mervén ki jelenteni, így osztán más módon-is ki-nyilatkozik, noha jobb pedig az embernek kinek fellyől ki-űt, mert ha ki nem űthetne, az szívet meg-fojtván, meg-ölnéje. Nintsen még annak három esztendeje, hogy az Spanior Király udvarában vóltam volna, ott-is edgy hatalmas Grof szép leányának két nagy szarvait vesztém-el. Ezt halván az vén aszszony az Doctortul, meg tudá ő tőle az ő házát, és monda, hogy menten hozzája vissza-fordulna. Ki monda: En még semmit nem szerzettem, mert tsak harmad napja hogy itt vagyok szálláson az Hattyunál, ott meg-találhatz engemet tsak az nagy orru Doctort kérdezzed, mert így neveznek, noha más volna az én nevem, de ez legisméretesb. Az vén aszszony pedig nagy őrömmel haza futván az nyavalyás Királynéhoz, s' monda: Kegyelmes aszszonyom,

98
N 26

örvengy és vigady, mert az te dolgoz majdan jól lészen, és megbeszélvén, hogy amaz három Doctorok semmi jó válaszsza nem botsátották volna, hanem az után edgyre találván biztata engemet, meg-mondván minden dolgokat, és beszélgetvén véle, monda hogy egy Grofné-is szintén ekképen vólt. Meg-mondván nékem minden okait, hogy ez nyavalya mitűl származott légyen, kiért majdan hiszek-is néki. Az szomorú Királyné pedig fekvén az ágyban, monda az vén aszszonynak: Miért hogy ez Doctort veled el nem hoztad, tudván azt, hogy én ez szarvaktul mentűl hamaréb ha meg-szabadulnék? sies hamarsággal, és hidd ide őtet, és mondgyad néki, hogy mindeneket hozván magával, mellyek ide tartoznak, semmit nem kimélvén, és vigy néki száz corona aranyakat, ha pedig több kívántatnék annyit adgy néki mennyi szükségére elég lészen. |

99
| N 3a

Az vén aszszony azonnal el-menvén fel-keresé az Doctort, s ada néki száz corona aranyakat, s' monda: Kérlek tégedet azon, hogy étszakára el-menvén az személyhez, de senkinek meg nem mondván, mert még az ő tulajdon attya és annya-is nem tudgyák. Monda az Doctor: Ez dologban bátorságos lehetz, én tőlem ki nem tudodik, sőt ha akarod veled edgyütt el-megyek, de előszszőr az Patikában menvén, ahoz valókat vészek, és így várj-meg engemet, avagy két ora múlván ide jőhetz. Az vén aszszony monda: En inkább meg-várlak, mert nálad nélkül haza nem merek menni; Es ekképpen el-menvén az nagy orru Doctor edgy Patikában, és vón edgy kevés Rebarbaromot, azt meg-confrejtezvén edgyik almának felével őszve tsinálá, meg-nád-mézezvén, és más jó izű ezközöket-is hozzá adván, mellyek jó izűk valának; az után egy szelen-czében valami jó illatu kenetet-is, pémát is, és így viszsea jöve az aszszonyhoz, mene véle étszakára az Királynéhez, ki fekvén az ágyban, és fogadván őtet nagy bádgyadva, mint ha erőtelen vólna. Monda az Doctor: Kegyelmes aszszonyom, légy jó remén-ségben, mert az én mestersegem után jól lészen az te dolgoz. Kelly fel edgy kitsinnyé, hadd lássam és tapogassam-meg az te nyavalyádat, talám inkább használhatok. Az Aggrippina pedig igen szegyenli vala az szarvakat megmutatni, mind-az-által még-is fel üle az ágyban. Meg tapogatván azért az Doctor az szarvakat, monda; hogy mindenik szarvra edgy-edgy majom bőrből tsinált zatsko kelletik, kiket meg-kenvén reá kelletik vonni. Az vén aszszony azonnal edgy vén majmot meg-őletvén, bőrit le-vonatá, és

tsinálának két zatskokat az Orvos parantsolattya szerint, midőn el-készültenek volna, meg-kené ugyan azon majom hájával őket, az után osztán reá-vonván az szarvakra, s' monda: Kegyelmes aszszonyom, ez kenet az szarvakat meg-fogja lágyítani, és ez után purgalás után el-vesznek, és ez okon valami confectomokat-is magammal hozván, hogy azokban ennél, az után osztán el-nyugodván tsak hamar meg érzed hogy fog használni. El-fogván pedig az orvosságot Agrippina, melly tsak egy fél alma vala, az ki az szarvakat el-szokta vala veszteni, mihelt pedig azt meg-évé, ottan az Rebarbarum operálván az székre hajtá. Hogy meg nyoszolyájában fekütt volna, monda az Doctor: Hadd lássam ha az orvosság használté valamit, és megtapogatván az bőr zatskokat, meg-érezvén hogy már az szarvaknak harmad része el-veszet volna. Agrippina pedig gyűlölvén az szarvakat hozzájuk sem akar vala nyulni, de hogy mng-mondák néki hogy már apadnának, meg-tapogató, és meg-érzé ő-is hogy már kissebbek volnának, kinn igen örülvén kéré az Doctort, hogy jól gondgyát viselnéje. Ki monda: Étszakára ismét el-jövök, és hozok magammal viszont az mi szükséges lészen. El-menvén ismét az Patikában, és az másik fél almát-is meg Nád-mézezteté, de más izt adatván néki. Ismét étszakára az Királynéhoz bé-vittetvén meg-kené viszont az szarvakat, és az zatskokat kisseben tsináltatván, hogy az szarvakon jól állanának, és ada valami confectet-is néki, hogy el-alunnék; midőn már az természetet el-végezte volna, meg látogatván az szarvakat, és meg-érezvén hogy ismét apadtanak volna ugyan jól, ha annak elűtte örült, mostan leg-inkáb, ki ismét ujobban kérvén az Dostort hogy már el ne hadnája, hanem szorgalmatos lenne az ő meg-gyógyításában, és fáradságát nem hadná hejában. Ki monda: Ez dolgon lészen, és az miket az két étszakákon tselekedett, az harmadikon-is azt fogná mivelní; akkor már hogy ott űne mellette, el-aluvék, és gondolkodván az Doctor magában, monda; Két avagy három ezer corona arany más Orvosnak elég volna, de ahoz képest ha megszámlálom az mennyi jószágom nála vagyon. tsak semmi nékem annyi; minek-előtte azért az ő szarvait telyességgel elveszteném, külömben fogok véle beszélleni, és akaratomat meg-mondom, ha nem akarja tselekedni, hanem még vélekedik, tehát ismét olly confectet tsináltatok, hogy viszont néki meg nagy szarvai lesznek, mint az előtt voltak, és így osztán Flándriában megyek, honnan osztán reá izenek, hogy ha akarsz az szarvaktul meg-szába-

100
| N 3b

101
| N 4a
dulni. tehát hozzám jőj, és veled el-hozzad az Sűvegetskét-is, minden esztendőben penig annyit adgy, hogy Uri mőldon élhessek utánna. Midőn már ő így gondolkodnék, azonban az vén aszszony el-jutván az gyertya világgal, hogy meg-tekintene az Királynét mit mivelne, de ő aluszik vala.

Mikeppen Andolosia le-hajolván, hogy kalapját fel-vennéje az föld-ről, ki véletlenül az ő kedv kívénó ⁹⁶⁾ Sűvegetskéjét meg-találá.

A Doctor pedig le-vévén Kalapját el-ejté, és hogy le-hajlana fel-akarván venni, meg-látá az ágy alatt az ő kedv kívánó Sűvegetskéjét az földön hevervén, kire semmi gond-viselés nem lévén, mert senki nem tudgya vala annak hasznát. Még maga az Királyné-is nem tudta hogy annak ereje által jutot volna haza, mert ha tudta volna ennek hasznát, bizony más szegre függesztette volna. Az Doctor pedig az vén aszszonyt el-küldvén edgy szelentzéjért, mellyben orvosság vala, és meddig ő az szelentzét el-hozá, ő-is addig fel-vévé sietséggel az Sűvegetskét, rejtven az Palástya alá, és így gondolkodék, vajha az erszényem-is vissza jöhetne, azonban fel-serkenvén az Királyné, és az Doctor le-vévén az zatsokat az szarvakrol, az kik már tsak kitsinyek valának, kinn az Királyné igen örül vala. Az vén aszszony monda: Még ha edgy étszakán munkálkodik meg-gyogyulsz, és mi-is meg szabadunk ez rusnya nagy orru Doctortul. El-gondolván pedig magában hogy Agrippinával beszéllene, kit el-kezdvén, mert az Sűvegetske már nála vala, s' monda: Kegyelmes aszszonyom, jól látod hogy dolgoz immár jobban vagyok, és tsak az van hátra, hogy az fejed kaponyájából kell ki-veszteui, még ehez kívántatnék leg jobb orvosság, ha én itt olyakat nem talállok, az mi nékem kívántatnék, tehát magamnak el-kell mennem, avagy pedig edgy értelmes Doctort kell el-küldenem, meg-tanítván reá, de azokra sok pénz kell, és azon-kivül-is meg-akarván pedig tudni mennyit akarsz nékem
102
| N 4b
fizetni, | ha akarod hogy tellyességgel-ki-gyomláltassanak ez szarvak, és az te fejed olly sima légyen, mint annak előtte vőlt. Monda az Királyné: En azt jól eszemben vettem, hogy az te mestereséged próbált, de kérlek légy segítséggel énnékem, és ne kéméld az pénzt. Az Doctor monda: Azt mondod hogy az pénzt ne kéméllyem, mikor nintsen. Agrippina pedig igen fősvény vala, noha az erszény nála vala, az kit soha ki nem merithettek, akkor mene las-

satskán az ő szekrényéhez, melly áll vala ott az ágyánál, kiben vala az ő leg főbb kintsei és az erszény-is, edgy erős öre ⁹⁷⁾ kötve, mellyet környűle ővedzvé, mene az asztalhoz, melly áll vala edgy szép ablaknál, és kezde pénzt olvasni, hogy már majdan három száz korona aranyokat olvasott volna, kereskedni kezde az Doctor az köntös alatt, mint ha zatskot keresné az yénznek, és ugy tévén, mint ha az pénzt el-akarná venni, néki ragadván az Sűvegetskét és fel-tévé, a' Kalapot el-hajtván meg ragadá az Királynét, és kívána, lenni edgy nagy pusztá erdőben, holott emberek nem találtatnának, és az mint ő kívána az szerént lön az Sűvegetskének ereje által.

Midőn már Agrippina el-ragadtatot volna, mindgyarást futa az vén aszszony az ő annyához, és meg-mondá néki, mikébpén viszontag Agrippina el-ragadtatott volna, és az szarvakkal-is miképpen történt volna dolga, az Orvossal mint ragadtattanak volna el edgyütt, kinn az Királyné igen meg-ijede, mind-az-által vélé mint az előtt vissza jőne, és most-is ugy lenne, nám nála ez erszény-is, és elég péze lészen, ki mindennek eléseges-képpen fizethet, hogy őtet viszont haza hozzák. Es midőn ők már egy nap s' edgy éjel várnáják, és vissza nem jőne, az Királyné mint édes anya sziből ohajtya vala, hogy ő néki ilyen módon az ő szép leányát kelletnék el-vesztenie, menvén nagy keserves szívvél az Királyhoz-hoz és meg-monda néki minden dolgokat mint történtenek, miképpen az Doctorral el ragadtattak volna.

Monda az Király, Bőltz Doctor lehet az, többet tud az más Doctoroknál; de senki nem egyéb az, hanem Andolosia, az kit ti | ¹⁰³
hamissan meg-tsalátok. En azt gondolom, hogy az ki ő néki illy | 0 1a
szerentsét adott, bőltsseséget-is ugyan az adott néki, és hogy ha el-vesztette-is az erszényt, az viszont meg meg-lészen nékie, mert az szerentse-is ugy akarja hogy ővé legyen az erszény, és senkié egybé ne, mert ha az szerentse akarná, énnékem-is avagy másnak olyan erszényem volna. Sokan vadnak Angliába, és tsak edgy Királyok vagyon, az ki én vagyok, az mig Isten és az szerentse engedi. Igy adattatott Andolosiának-is hogy ő néki legyen olyan ersszénye egyedül, és egyébnek senkinek ne, tsak az mi leányunk volna ismét ithon!

Monda az Királyné: Uram tselekedd azt, küldgy követeket széllyel, kik hol legyen talám meg-tudhattyák, és emez nagy szégyenre, és nyomorusságra jusson. Felele az király: En nem kül-

dők, mert nagy szégyen volna az mi nekünk, hogy mi ő reája gondot nem tudtunk viselni.

Midőn már Andolosia abban az igen vad és pusztá erdőben volna; holott edgy ember-is nem találtaték, hanem tsak Agrippinával ketten, akkor veté tőle meszsze-el az Doctori köntöst, és az ő undok orrát-is le-vévén, osztán álván az szép Agrippina eleiben nagy haraggal, kit meg-ismére hogy Andolosia volna, kinn igen el-ijede, úgy hogy nem-is szolhata, mert szemeit rutnl el-fordította vala, mint ha már meg-akarná őtet ölnie.

Es ragadván hamar az kést, el-mettzé rola az ő övét, és felszakasztván az maga vámetzét, bé-köté az erszént az holótt az előtt tartotta. Ezeket mind tsak nézi vala az szegény Agrippina, de az nagy félelemnek miatta minden teste mint az nyár levél reszkete. Akkor kezde Andolosia nagy haraggal szollani, s monda: Te hamis és hitetlen aszszony, most immár enyim vagy, és én-is azokat tselekszem veled kiket ten én velem, tudod mikor az én erszényemet le-fejtetted és más rosz erszént varrottál helyébe, im látod ismét az ő régi helyére jutattam, nosza mostan tanátsollyon téged az te anyád és az vén kofa, és parantsoly jó italokat tsináltatni, kikkel te engemet meg-tsally, de bár mind az két boszorkány veled | itt vólnának-is, még-is minden ő mestersügekkel többé
 104
 10 16 ez erszént én tőlem el nem vehetnék. Oh te Agrippina, hogy mertél még tsak szivedben-is illyet gondolni? holott én te hozzád olly hű lévén, hogy szívemet, lelkeket, testemet és minden jószágomat tenéked adtam vala? Illyen vitézt pedig, az ki minden napon az te kedvedért bajt vit, öklelt kopiát törvén, és minden egyéb vitézi játékokban győzedelmesen forgott, még is-nem szántad illyen nag nyomoruságban hozni, és valami irgalmasságot velem tenni, sőt még az Király és az Királyné-is engemet rút gyalázattal illettek, mellyek az én szívemben el-felejthetetlenek, kik miatt tsak nem kétségben esvén magamat fel-akasztottam, mellynek te lettél volna oka, ha testemet, lelkemet és minden tisztességemet elvesztettem volna, de sőt még az, hogy te néked meg-mondották, hogy énnékem semmim nintsen, szolgálmat-is mind el-bocsátottam, és tsak egyedül magamnak kell el-mennem, még-is énnékem tsak útra való költséget-is nem küldöttél, hogy valami kis bősálettal mehettem volna haza az én rokonimhoz. Mostan te tégy ítéletet. Az Agrippina pedig nagy rettegéssel el-telvén, nem-is tudgya vala mit kelletnék szollania; de még-is meg rettent szível-is az Egbe tekint-

vén, kezdte szollania, és monda: Oh te nagy joságos tselekedetű erős vitéz, hogy én te ellened vétettem, kérlek tekints meg az én gyarloságomat és tudatlanságomat, tudod hogy természet-szerént az aszszonyi-nem az férfiúnál mindenkoron gyarlob, ez dolgot ne tulajdónítsad énnékem illy nagy vétkül, sőt az te haragodat ilyen nyomorult leányzo ellen le-tegyed, tégy jót az gonoszért, az mint az erős és bőtsületes vitézhez illik. Felele ő és monda: Az kár és vétek, az kivel engemet illetél, forog az én szivemben, úgy hogy annak boszszuját meg-kell állanom. Felele Agrippina és monda; Andolosia tartsd eszedben, mitsoda bõltstelenséggel illetnének tégedet, hogy ha te edgy nyomorult aszszonyi-állaton ki tsak egyedül edgy pusztában, avagy egy rabon boszszút allanál, érette? bizonyára az te erős vitézségednek az szégyen vólna. Monda Andolosia: Am légyen bátor,⁹⁸⁾ ellene állok az én haragomnak, és fogadom tenéked az én vitézi hûségemre, hogy te rajtad boszszumat ki nem töltöm, sem tisztességedben sem testedben meg nem bántlak. De az te jeled, mind éltiglen kell hordoznod én érettem, hogy engemet meg-emlegess. Az agrippina pedig az nagy fejelemnek miatta az ő fején való szarvait el-felejtette vala. De midõn Andolosia meg-bátorította vólna élete felõl, mint edgy fel-ébredvén monda? Ha Isten akarná hogy szabad szabad lehetnék ez szarvaktól, és vólnék ez atyám pblotájábã. Andolosia hallá hogy haza kívánczik, az Sûveg pedig nem meszsze lévén tõle, futamodván felkapá és köté erőssen az õvéhez, hogy ismét el ne menne véle. Melly Sûvegetsékének jó voltát Agrippina eszében vevén busul vala magában, és gondolá; hogy már mind az két jószág nála vólna, kit ő meg nõ toda õrizni, de az ő busulását nem meré jelenteni, hanem inkább kéré õtet hogy az szarvaktól meg-szabaditanája, s' az attyához vinnéje. Monda Andolosia: Meg-kell viselned ez szarvakat az míg élsz, és én az te atyád házában soha nem megyek. Noha háromszor-is kéré Agrippina, de ugyan nem használa véle.

105
0 2a

Mikeppen Andolosia Agrippinat Hiberniában az Apátzák Klostromában vivén, az holott õtet az fő Apátza aszszonnak ajánlá.

Agrippina midõn eszében véré hogy kommi kérés rajta nem fogna, monda: Ha immár illy éktelen formájun kell énnékem maradnom, nem kívánok Angliában vissza menni, sőt bár edgy ismerõ emberem-is ne lásson, se atyám se anyám. Az okon vigy en-

gemet idegen helyre, hogy engemet senki ne ismerjen. Monda néki Andolosia, hogy sohult nem volna job min szüleinél, de ő nem akará, de monda: Vigy engemet edgy Klastromban, hogy ez világtol magamat el-vegyem. Monda Andolosia: Azt kívánod? Felele: Azt. Andolosia azonnal el-készülvén vivé őtet Hiberniában, világ végéhez közel és az szent Patricius Purgatoriumához nem | meszsze, holott edgy mezőben lévén edgy igen szép Apátzák Klastroma, kiben mind azon nemes aszszonyok valának, akkor hagyván őtet ez mezőben, és maga mene az Klastomban az fő Apátzához; s' monda néki, miképpen ő edgy tiszteletes nemes leányt magával oda hozott volna, az ki szép és egészséges-is, tsak hogy az ő fején valami növés vagyon, ki szégyenletiben az ő attya házánál nem akar maradni, de kíván olly helyet lenni az hol nem ismeretes, ha te őtet fel-fogadnád három képpen meg-adnám érette az bért. Monda az fő Apátza: Valaki ez szerzetben akar lakni, kell két száz corona aranyakat annak le-tenni, mert mindeniknek egy szolgától tartok, és az mi szükséges adok, de ha te érette az bért három-képpen meg-adod, hozd-el. Andolosia Agrippinájért menvén el-hozá az fő Apátzának, ki térdet hajtván köszöne, az fő Apátza mindgyárt eszében vővé hogy nagy nemből lehetne, és kedvellé, szánakozván hogy ez szép személy ilyen nagy két átkozott szarvakat viselne az fején, s' monda: Agrippina, kívánszé ez Klastromban lakni? Felele nagy alázatossan: Kévánok kegyelmes aszszonyom. Monda az fő Apátza: Szó fogadó lésszé az templomi szolgálatban, az Chorusban bé-járszé, és tanulszé? itt ez helyben illy rend tartatik, nem úgy mint egyéb helyekben, hogy az ki férhez akar menni meg tselekedheti, de az pinzt kit ide adott, vissza nem adgyák. Felele Agrippina: Az mi az Klastrom rend tartása vólt régtől fogva, én miattam el nem vész. Ekképpen Andolosia le-olvasa az fő Apátzának hat száz corona aranyakat, és kéré azon őtet, hogy légyen jó akarattal hozzá, kit igen fogada néki, mert őrüls vala az sok pénznek. Es így el-butsuzván az fő Apátzától, ki az Agrippinának parantsolván őtet ki-kisérni. Mellyet hogy meg-tselekedék és az ajtot utánna bé-akarná tenni, monda néki: No immár légyen Isten veled, és adgyon jó egésseget ebben az Klastromban, és adgya hogy örökké való örömet nyerhess. Monda Agrippina: Amen, és kezde igen sirni, s' monda: Oh te erős vitéz, emlékezzél-meg én rólam, és ez szarvaktul szabadíts meg engemet.

106
| 0 2^b Noha ez szok Andolosianak szívét fel indították vala, de még |

sem ada egyéb feleletet, hanem ezt: Az mit Isten akar, az légyen, s el mene tovább. Az keserves Agrippina bé-téven az ajtot, mene az fő Apátságához, ki néki edgy kamorát és edgy szolgátot ada, az mellyben szolgál vala az Istennek. No hogy már Andolosia Agrippinánától el-vált vólna, viszont örvendez vala, fel-téven az Süvegetskét, és kívána edgyik országból másikban menni, minek-előtte érkezett vólna Bruck⁹⁹⁾ városába Flandriában, az holott szép mulatságokkal magát örvendezteté, és az holott vőn magának negyven szép paripákat, és fogada edgy-nehány jó szolgákat, kiket meg-ruházván edgy színű öltözzetel, és kezde ismét vitézi dolgokat űzni és osztán által-menvén Német Országon, meg-látogatván az szép városokat, mellyek az Imperiumban találhatának, és széllyel vásárla magának sok drága szépségeket; Genevában osztán hajóra szállván mind szolgástól és lovastól, mene nagy örömmel haza Famagustában az ő bátyához, ki őtet szépen és kedvesen fogadván, mert tették néki az ő ditsőségesen való haza jöveteli. Es hogy már ettenek vólna, Ampedo az ötsét kézen fogva vivé edgy kamorában, kérdezőn mintjárt vólna. Akkor el-kezdőn beszélni, miképpen az Süvegetskét és az erszényt-is el-vesztette vólt. Mellyen való ijetteben Ampedo hátra dőle; de Andolosia vígasztalván monda hamarsággal; hogy el-vesztette vólt, de viszont álnoksággal meg-hozzá jutott, azért ne háborogjon ily igen. Akkor le-oldván az erszént és az Süvegetskét-is elő-keresvén, eleiben tévé, és monda: Edes bátyám vedd-el mind ez két jószágot, és örvendezszived szerint ez világban vélek. Monda Ampedo: Ennékem ez erszény semmire nem kell, mert az ki ezt tartya, nagy nyomorosság-forog, mint olvastam az Atyánk-is miképpen véle járt. Midőn Andolosia ezt hallaná, igen örül vala az erszénynek, és gondolá; Tsak az több szerentsétlenségimet mondom már meg néki, talán ijetteben meg fog halni. Es gyönyörködteté magát az mig nála otthon lőn. Hogy már jó ideig Famagustában vólna, mene edgyszer mulatságnak okáért az Királyhoz, holott kedvesen fogadtatek, és kérdezőn az Király, hogy hol járt vólna illy sokáig? | Kinek elő-
számlálván sok országokat, az mellyekben járt vólna. Kérdé ismét, ha nem vólté mostan Angliában: Voltam kegyelmes Uram. Monda az Király: Az Angliai Királynak vagyon edgy igen szép Agrippina nevű leánya, azt akarnám az én fiamnak feleségül hozatni, de illy hirem jött, hogy az leány el-veszett, mond-meg ha hallottálé valamit felőle, ha oda vagyóné még avagy meg-találtatott? Monda:

Kegyelmes Uram, tudok valamit róla, igaz, vagyon egy szép leánya, de az Nigromantziai¹⁰⁰⁾ mestersegek-által Hiberniában vitéztett, és ő ott edgy Apátság Klastromában vagyon, az hol mind azon nemes aszesszonyok vannak, holot nem régen beszéllettem véle. Monda az Király: Vallyon viszontag leheté az ő attyánál? Mert én immár vén vagyok, és minek előtte meg-hálnék, örömet az én fiamat és az egész országot providealnék. Felele Andolosia: Kegyelmes Uram, Felsegedért és fiadért hiven forgolodom ez dologban, és őtet rövid időn attya házához szerzem. Az Király-is pedig mindenben ígéré néki az ő kegyelmességét. Akkor monda Andolosia: Kegyelmes Uram, Felseged szerezzon tisztességes követeket, kiket küldgy-el két hét mulván utánnam, és othon talállyák az szép leányt az attyánál. Hogy ha pedig ide ígérte, bizonyossan tiszességesen el-küldi néked. Monda az Király: Jó barátom Andolosia, ez dolgot vidd-végben tehát, hogy fogyatkozásunk ne legyen. Ne fély, tsak parantsollyad az fiadat kép-íróval leiratni, és küld oda az követőtül, meg tudod, hogy az Király és az Királyné felette ő rajta örvendezni fognak, és akarattyok lészen az ő szép leányonyokat ilyen szép iffiúnak adni. Ezeket meg-értvén az iffiú Király, hogy Andolosia ő néki házastársért küldettetik, mene ő hozzá, és kéré őtet, hogy valóban ez dologban el-járna, mert sokat hallott ennek szépségéről és tökéletességéről. Andolosia ígéré magát néki, és el-butuszék tőle, visszatére az ő népével Famagustában, és kéré az ő bátyját, hogy viszont ő néki az Sűvegetskét költsön adgya, és tsak hamar meg-jőne véle. Ampedo oda adá néki az Sűvegetskét. Parantsolá azért Andolosia az ő komornyikjának, hogy vigyen tartaná addig az ő népét, miglen ő | vissza-térne. Akkor feltévé annak-okáért az Sűvegetskét, és kívána lenni abban az pusztában, mellyben az alma fák valának, kitől az szarvak nőnek és viszont el-vesznek vala, s' ott lőn. No immár ott nem tudgya vala mellyik vólna az, kivel Agrippinát meg szabadithatná az szarvaktul, hanem véletlenül leszakasztá edgyet, és meg-évé, azonnal nőni kezde edgy nagy szarva, az után más félében-is évék, kivei viszont el vesze, és ekképen el-vűn magával abban edgynehányakat, menvén vélek Hiberniában az Klastromhoz, kolompozván azért hamar bé-ereszteték, és mene az fő Apátságához, kérdezvén az Agrippinát, mert néki véle titkon való beszéde vólna. Az fő Apátza azonnal el-küldi Agrippináért. Es midőn ő el-jutna, tsak edgy igyű módon fogadá őtet, mert nem tudgya vala mi végre jött vólna

hozzá, sőt meg-ijede az ő jövetelin. Monda Andolosia: Kegyelmes aszszonyom, engedd-meg nékem Agrippinával edgy kevésse való beszédem. Kit örömet meg-engedvén, mene vele fel-felé, és monda néki: Kedvetlen vagyé még az szarvakhoz? Felele Agrippina: Igen-is. Monda Andolosia: Ha ezektől meg-szabadulhatnál hová vólna azért szándékod? Felele Agrippina: Hová tudnák egyebűvé kívánczolni, hanem tsak Lundinába az én szerelmes atyámhoz és anyámhoz. Monda Andolosia: Agrippina, az te könyörgésed meghalgattatott, és az mit te kívánsz, meg-adattatik, és meg-adá edgyik almát enniye, hagyá osztán egy kevésse nyugodni, visont hogy felkelve, meg-szabadula az szarvaktul. Az szolgáló pedig melly ő vele vala, felékesitvén az ő fejét, és így mene osztán az fő Apátzához, hogy ez Adrippinát illy ékesen látná, elő-hivá mind az Klastromban lévő aszszonyokat, hogy néznék az Agrippinát, melly széppé lőtt ezen orában, kinn minnyájan tsudálkozáának, hogy illy rövid idő alatt szabadult vólna meg az szarvaktul. Monda Andolosia: Ne tsudálkozzatok azon illyen igen, mert Isten bir minden dolgokkal, ő tőle mindenek lehetsegek, azért az kivel Isten mit akar mivelni, az ellen senki nem álhat, mert Agrippina ugyan Királyi nemzetből való, és én őtet az ő szűleinek vissza-viszem, és rövid idő mulván | el-jegyeztetik edgy szép iffiú Királynak. Agrippina | 110
pedig ez beszédekre igen vigyáz vala, és akkor ada Andolosia az fő | 0 4b
Apátzának száz Corona aranyakat, ki meg-köszönnvén nékiek, hogy ők az Agrippinát tisztességesen tartották vólna. Hasonló-képpen Agrippina-is meg-köszönnvén nékiek az szállást. Es így el-butsuzván kimenének az Klastrombol. Azonnal az mezőn néki készülvén Andolosia, fel-téven az Süvegetskét, és vivé őtet az ő atya palotájához Lundinban, de ő ott semmit nem mulatván, hanem téríté az ő uttyát Famagustában az ő bátyyához és szolgálíhoz.

Mikeppen Agrippina az Andolosia tanátsa által az Cypriai Király fiána: feleségül hozattaték.

Midőn Agrippina ismét othon vólna, értésere esék az Királynak és az Királynénak, kin örvendenek vala mind az udvari néppel edgyütt. Hogy már örömekben vigan lakoznának, juta az Kiráfyhoz Cypriai követ sok néppel, hog az ő leányát Agrippinát az Cypriai iffiú Királynak feleségül adná, kiket tisztességesen el-is fogada. Vala pedig egy Hertzeg, két Grof, és azokkal sok

vitézlő rend. Kit meg-értvén az Királyné hogy az szép Agrippinaért jöttek volna, neheztelli vala az ő szép leányát ilyen meszsze földre adni. Az Követek szemben lévén az Királlyal és az Királynéval, elő-adák az ő iffiú Királyok képét, kit hogy meg-látna az Király, mondá: Valljou ilyen szépé? De azok mondanak, hogy még ennél-is szebb és tsak huszon négy esztendő vólna. Kit osztán az királyné vin ¹⁰¹⁾ Agrippina eleiben, és meg-monda hogy ez szép iffiúnak akarnák őtet adni, de Agrippina már ez dolgot tud-gya, és tsak akarattyokra hagyá. Hogy már eszekbe vévék az ő akarattyát, azonnal készittete az Király sok hajokat, és mindene-
ket bővön azokra, és sok kintset. Hogy már el-készitette vólna, butsut vévén az szép Agrippina az ő szüleitől, s' monda: Hogy az egekben lako légyen vélek, és ajándékozza hosszu étellel és jó
¹¹¹ egésséggel őket. De ő | is kívána az ő szüleitől való vissza ál-
 | P ^{1a} dást.¹⁰²⁾ Akkor monda az Király: Az Isten meg őtalmazzon min-
 den nyomoruságtól tégedet, és adgyon tenéked és az te jó akaroid-
 nak mindenekben elő-menetelt, Amen. Az Királyné-is monda,
 hogy ugy légyen. Akkor el-válek Agrippina tőlök, és méne az ha-
 joban, kin mindenek szánakoznak vala. Nem sok idő mulva penig
 érkezének Famagustában. Az Király pedig hivattatot vala nagy
 Hertzegeknét, Grofoknét és sok Uri aszszonyokat, kik őtet el-érkez-
 vén tisztesfégesen el-fogadnák, és el-készülve vala nagy drágalatos
 étel és ital, örülvén az iffiú Királynak mindenek, hogy illy szép
 házas társ hozattatnék. El-érkezvén pedig Famagustában, fogadta-
 ték nagy pompával, és menének véle Medusban, mert ott tart
 vala inkább az Király udvart, és tartaték nagy lakodalom, kibé
 jelen vala sok Fejedelmek és nagy Urak, az kik hozván magokkal
 nag ajándékokat az Királynak. Lőn pedig ez lakodalom hat hétig
 és harmad napig, holott minden renden valóknak elégedendő éte-
 lek és italok vala. Az Andolosia penig hozza magával ajándékul az
 Királynak egy hajo Malosa és Muskataly bort, kit mint valami
 alma vizet vesztegetvén, mert ot semmi fogyatkozás semmiben
 nem vala valamig az lakodalom álla.

Mikkeppen Andolosia az nyargalásban és öklelésben leg-jobban fogolodván, kiert az aszszonyoktól ditsíretet, de némelly Uraktól gyűlölséget nyere.

Addig pedig mig az lakodalom álla, az Fejedelmek és nagy Urak kopiát törnek, nyargalodnak és egyéb multságokat űznek vala, és az iffiú Királyné annak ajándékot adván, az ki hir nevet lél vala, és kiki azon igyekezik vala, de az Andolosia mindenkoron az vitézi játékokban mindenek felett ditsírtetik vala. Végezetre, hogy az ditsíret mind tsak Andolosiának adgyák vala, de az Angliai Theodorus Grof méltóságosb lévén, néki akará engedni, de az nép kiáltván monda; hogy inkább ő érdemlené meg. Mellyet meg-tud|ván az Theodorus ez dolgot, bosszszankodék rajta, mert

112
P 16

iréglyi vala, és kaptsolá magát az Lymosi Grofhoz, kinek nem meszsze Famagustától edgy kis szigetben vala vára, az kik igyekeznek vala az Andalosia el-vesztésen és szolgálinak meg-ölésen. Kik őszve tanátskozván hogy az lakodalom után, midőn ő haza menne, az útban meg-fogván, kinoznák, nékiek nagy summát adván, és ők-is az után nagy udvart tartván, szándékokat véghez vinnék.

Mikeppen Andolosia az Lakodalom után haza Famagustában menvén, az két Groftól elfogattatván, szolgálai meg-ölettetének.

Es hogy már az lakodalomnak vége vólna, Andolosia pedig haza Famagustában mene, az két Grof népet fogadván meg-fogák őtet, és szolgálait meg-ölék, de magát vivék az Limosiai várban, az honnan ki nem szabadulhata. Andalosia pedig az őrzőknek nagy summát igérvén hogy őtet meg-szabaditanáják; de azok ezt gondolván, ha ő megszabadul, nekünk semmit nem fog adni. Az Andolosia dedig nem meri vala mutatni az erszényt, mert fél vala nagyobb nyomoruságtól. Ezt meg-halván az Király, hogy az Andolosia szolgálait mind meg-ölték, és magát nem tudnák hol vólna, tudakozik vala felőle, de az két Grof tsak magokban tarttyák vala ez dolgot az Király udvarában lévén.

Az Andolosia el-veszését Ampedo-is mindgyárást meg-tudá, és mindgyárást az Királyhoz követeket küldvén, hogy segítségül lenne az ő őttse haza szerzésében. Az Király azt izenvén, hogy ő-is igen akarná meg tudni hová lőt, kiben szorgalmatosan fogolodik.

Mikeppen Ampedo az Sűvegetskét el-vagdalvan meg-égeté, hogy senki többé véle magát ne gyönyörködthetné.

Akkor gondolkodván Ampedo, hogy az ő őtse nyilván az
 113
 | P 2a^a erszény miatt veszett volna-el; kiért meg-kinozván, az Sűvegets-|
 két-is meg kellene nékie vallania, és azt tészik, hogy az-is ővék
 legyen, de az soha sem lészen. Akkor ragadá haragjában, diribre-
 darabra vagdalván az tűzben veté, mellette állván, miglen porrá
 égne, hogy abba senki ne gyönyörködhetnék. Es akkor nagy bá-
 nattyában halálra betegedvén, tsak hamar ki-mulék. Edgykor az
 Lymosiai Grof meg-gondolván magát, mene az ő szigetbéli várá-
 ban, az holot Andolosia az fogságban vala egy igen mély toromba
 és mikor az Grofot meg-látta volna, őrlvén kéré hogy irgalmas-
 ságot tselekednék véle meg-szabaditván őtet, mert ő nem-is tudná
 miért tartatnék ez fogságban. Monda az Grof: Nem azért hozat-
 tattál ide, hogy kiszabaduly, hanem tsak meg-mond honnan va-
 gyon annyi pénzed, mert ha meg nem mondod; meg-kénoztatván
 ugy-is meg kell mondanod. Andolosia ezt halván igen el-ijede és
 nem tudgya vala mit felelne, de még-is monda: Famagustában az
 ő házában volna egy verem, mellyből ki nem fogyna az pénz, és
 kívánná őtet oda vivén meg-mutatná néki. De az Grof azzal meg-
 nem elégedvén kinoztatá, de ő azonban marada. Az Grof ezt lát-
 ván el-tűrhetetlenül kezdé kinzattatni, így osztán Andalosia nagy
 fájdalmában elő-adá az erszént, meg-mondván annak jó voltát.
 Mindgyárt el-vévén az Grof az erszényt meg-próbálá, és ugy ta-
 lálá, de őtet ismét az fogságban vivék. Akkor meg-fizetvén az ő
 adosságát az erszényből, méne vissza az udvarban Theodorus-hoz,
 kinek megbeszélle mindent az Andolosia felől, meg-mutatvā az
 drágalátos erszényt-is. Kinek monda az Theodorus: Bár meg-is
 őletet volna, mert hallottam az udvarban, hog az Nicromantiához
 jól ért, és az fellegekben járna, felő azért, hogy ki-szabadulván az
 Királynák bé vádlana, ki miatt életünk-is el-fogyna. De az monda:
 Olly nagy fogságban hadtam, hogy ő minékünk nem árthat. Ez
 után meg-alkúván edgymással, hogy edgyiknél fél esztendeig lenne
 az erszény, és az másiknál-is meg fél, ki adatik elsőben az Ly-
 mosiai Grofnak, mert ő vala az öregbik.

Az két Grófnak már elég pénzek levén, de nem mernek vala
 115
 | P 2b^b világosan véle élni az gyanoságtul felvén. Az Theodorusnak szi-
 vében ez forog vala, hogy az Andolosia el-veszne, mert ha az

erszény ő nála lészen, mindgyárt annyira mégyen véle, hogy mind az Király és Grof miatt-is békeséggel meg-maradhat. Melly gondolat arra vivén, hogy az Lymosiai Groftul szabados menetelt kérévén az Andolosia látogatására, az ki néki levélet adván róla maga szolgálit-is botsáta el-véle. Ekképpen Theodorus el-menvén az Lymosiai szigetnek várában, mellyben az szegény Andolosia vala fogva. Ki mikor hozzája menne, Andolosia igen fél kedvel fogadá, mert mind keze lába rothad vala az kalodában, de azt gondolá, hogy az Lymosiai Gróf küldötte volna az ő meg-szabadítására, mivel hogy már nalok-is volna az erszény.

Minék utanna Andolosiának Erszénye el-vétetett volna, az után az fogságban meg-öleték.¹⁰⁴⁾

Akkor monda az Grof: Mond-meg Andolosia, ha vagyoné, több olyan jó erszényed? Adgy nékem-is edgyet. Monda Andolosia: Nintsen, ha volna meg nem tagadnám tőled. Monda az Grof: Azt hallottam tudsz te az fellegekben járni és az őrdögökkel birni nosza tehát mostan szabadittsanak-ki tégedet innen? Monda Andolosia: Uram ahoz soha nem tudtam, hanem egyedül tsak az erszénnyel mulatoztam, kihez semmi közömet ez után nem mondom, tsak szabaditski engemet és ne hadgy meg-halni itt nyomorultul. Felele az Grof: Tsak most veszed eszedben magadat, akkor nem gondolván senkivel mikor az Udvarnál őzöd vala az nagy pompát nekünk gyalázatunkra? Hol vadnak az téged ditsérők? mostan legyenek segítségül, őrmest ki-szabadulnál? Akkor félre az ötet őrzőt, igérvén 50 aranyat néki hogy ötet meg-ölnéje, de az nem akará semmiképpen. Monda az Grof: Adgy hát edgy kötelet hogy meg-fojtsam ötet, de azt sem adván, nem akara ez jámbor halálában részesülni. Akkor nagy dühössggel az maga övét le-oldván kötö az nyakára, az után edgy hanszárt keresztül dugván az őbe, meg-tekeré az nyakán, és így meg-fojtá az jámbor Andollosiát, és ada pénzt az ötet őrzőnek, hogy el-vinnéje onnan ötet. Az után pedig ott ő az várban nem sokat tractálván, hanem mentül hame-réb sietve mene Czipriában az Király udvarábaan az Lymosiai Grofhoz, ki el-fogadván kérdezé ötet, mint s' hogy járt volna és mint tettzenék néki az sziget? Ki felele: Jol énnékem. Meg-kérdé az után titkon Andolosiát-is mint volna. Monda az Theodorus: Ugy, hegy ő miatta minékunk semmi busulásunk és kárunk nem

következik, uert énnen kezeimmel fojtottam-meg ötet, én semmi-képpen addig nyugadalmat nem lelvén, miglen ez világba való életét hallottam. No immár ez dolog után majd harmad napig az erszényben nem nyulván, hanem szintén harmad nap el-telvén az fél esztendő-is meglőn és az Theodorusra kerüle az szer¹⁰⁶) az erszénynek fél-esztendeig való tartásából, ki monda: Immár engedd nekem, és vegy magad szükségére való elégedendő költséget ki belőle. Mellyet az Grof nem ellenvén, hanem monda: Örömetst de szánakodom az szegény Andolosian hogy meg-ölted. Felele az Theodorus Grof: Hólt eb nem szerez háborut. Így osztán menének edgy kamorában, holott az erszény vala, kit elő-vévén tőn az asztalra. Az Theodorus azonnal kezében vévén hogy olvasna belőle, mint az előtt-is tselekedett, de semmit találta benne, nem-is tudgya vala hogy az erszény az ő elébbi erejét el-vesztette volna, mert immár mind ketten Ampedo és Andolosia meg-hólt vala. Es midőn ők az erszényben edgy pénzetskét-is nem találhatnak vala, néz vala edgyik az másikra. Mona akkot meg-dűbhött haragjából az Theodorus: Te hamis Grof, így akarsz engemet meg-tsalni, és más rosz erszényt adni az jó erszényért? Felele az és monda: Ez az erszény az, a kit Andolosiától elvettem, és nintsen más én nálam, de az dolog mint légyen edgyik sem tudgya vala. Az Theodorus pedig ezzel meg nem elégedvén, hanem nagy haraggal monda: Ezentűl boszszúmat állom rajtad, és fegyverét ki-rántá. Ezt hogy látván az Lymosiai Grof, ő-is nem restelkedvén, kezdének egymással igen zörgeni, azt halván az szolgálk, fel-törék rájok az kamorát, látván az urokat edgymással vinni, kik | közikben futamodván, el-
 116
 | P 36 választák őket edgymastol. Az Lymosiai Grof már halálos sebben esett vala, kit látván az ő szolgálk meg-fogák az Theodorust. Ez hir pedig juta az Király fűleiben, miként az két Grofok, mellyek mint az atyafiak vóltanak az előtt edgymással, igen meg-vagdalkoztának. Ottan parantsolá az Király, hogy mind az kettőt hoznák fogva eleiben, hogy meg-tudhatná okát az ő veszekedéseknek, akkor az Lymosiai Grofot eleibe nem hozhaták az nagy sebesülés miatt, hanem tsak az Theodorust.

Mikeppen az ket Grof az Erszény felett össze-veszvé, az gyilkosság ki-tudodott, kiért osztán mind az kettő kerékben törtetett.

Akkor az Theodorus Grof meg-kérdeztetvén; miért hogy, mostan ők, kik az előtt edgyesek¹⁰⁷⁾ lévén, edgymással vesződtenek? De az Theodorus Grof nem akarván felelni, hanem megkinoztatván mindeneket rendel meg-beszélle, hogy miképpen bántak legyen ők az Andolosiával. Halván ezt az Király, hogy mint bántanak legyen az szegény Andolosiával, igen meg-háborodék rajta, és boszszankodék (az) gyilkosokra; így azért minden halladék nélkül törvényt tevén(n . . .)k, kerékben ítélé őket, ha szintén az Lymosiai Grof meg holt (is), de meg-is az vesztő helyre ki-vitetvén kerékre tétessék: Ezt tselekedvén azért törvény szerént mind az két Groffal mint gyilkosokkal, hogy kerékben törtetettének, ez vala jutalmok, hogy ők az jámbor Andolosiát el-vesztették. Hvgy immár ez két gyilkos az erszény miatt, kiben ők kevés ideig gyönyörködhettenek, kerékben törtettek volna, azontul el-külde az Király, és az Lymosiai szigetet várával, városival, és egyéb hozzá tartozokkal egyetemben el-foglaltatá, és az hol az sze(gény Ando)sia meg-hólt vala, mind férfiat és aszszonyi-állatot meg- kik az gyilkosságnak tudoi lévén ki nem jelentették, az vár(ason ki)vül mind fel-akasztatá őket. Azt-is meg-tudván pedig h(ogy) az szegény Andolosia testét az városon kívül tsak edgy rút motsá|rosban vetették volna, mellyet onnat ki-vonatván, Famagustában |¹¹⁷ P 4a külde, és ötet ott nagy tisztessegesen el-temetteté amaz szép Toronyban, mellyet az ő attya építettett vala. Kinu minden rendbéliék bánkodtanak, de kiváltképpen az Király maga, és az iffiú Király-is az szép Agrippinával edgyütt, az jámbor Andolosiát ohajtották. Minek-utánna már Ampedo és Andolosia-is meg-hóltak volna, és semmi maradékjok nem maradna, az Király edgyik szép palotát maga számára el-foglalá, mellyben nagy sok jószágot találá, kintset és egyéb drága házi ékesseget. Mellyben osztán az iffiú Királyt szállitván, lakék az az ő attya haláláig benne. Az Király osztán hogy edgykor meg-halna, menten ő-is mind az egész Országot magának el-foglalván, bírá mind egész hólta napiglan. |¹¹⁸ P 4b

V é g e.

J E G Y Z E T E K.

1. Többször használja e jelentéssel: *bejár*. A régi nyelvben is ez a szokott szerkezet: *„Kylemb kylemb orzagakat be yarwan“* (Érdy C. 560). *„A király nagy darab földet bejárt“* (Fal.: TÉ. 708).

2. *er zu dem sultan von Kairo kam* (51).*)

3. *auch ein altes haarloses hütlein, genannt wünsch-hütlein, zeigte* (uo.). Múshel *kedvetölt* süvegecské'-inek fordítja (68.). A magyar népmesékben az efféle csodaerejű tárgyaknak rendszerint nincs sajátos neve, többnyire csak körülírással nevezik meg.

4. Kihagyva: und nach seinem ableben zwei söhne hinterliess, mit namen Ampedo und Andolosia, welche das seckel und das hütlein von ihrem vater erbtien, wie ferner Fort. und seine gedachten beiden söhne mit den kleinodien viel wonders gethan und erlitten, auch wol-lust u. freude, noth u. drangsal bis an ihren tod erfahren haben (uo.).

5. *alkalomból*. — *Az ő irásoknak alkalmatosága nem hozta, hogy ezekről szollanának* (Pázm. Kal. 617.).

6. *főbbik*. — *„Nem a méltóság teszi fővebbé“* (Pós. Vetélk. 21.). *„A Darius fővebbik generalissa“* (Hall: HHist. I. 21.).

7. *jedoch war ihnen unkund, dass der natur nicht wohl zu widerstreben sei* (54.). A *„bír“* igének ez a németes szerkezete már a régi nyelvben szerte használt volt. *„Az mivel bír, örömet közli emberekkel (Cis. Ks.). „Nagy erővel kell birnia“* (Pázm. Préd. 154.). *„Nagy jókkal bír“* (Mt. SB. 131.).

8. *megint, ismét*.

9. *verkaufte heut ein gut u. morgen ein anderes* (54.).

10. *als ein armes weib* (uo.).

11. *egykor*. — *„Egykorban kért fél akó bort“* (Tört. T. VII. 109.).

12. A NyTSzótárban e jelentés nincs meg. Vö. később: *„az abra-koláshoz jól értek“* (4.).

*) A német szöveg után a lapszámok *„Die deutschen Volksbücher, gesammelt von Karl Simrock“* 1846. III. kötetére vonatkoznak.

13. es ist noch viel glück in der welt (55.).

14. dem mache dich unterwürfig (uo.). — ,Akaratonkat istennek akarattia ala adniok' (Weszpr. C. 53.). ,Adiac vala magokat a hit ala' (Helt. Kron. 31.). Hatalma alá adni: trado C.

15. schiffspatron (uo.).

16. machte ihm gar schöne reverenz (56.).

17. ezennel. — Többször így: *azontol, ezentel*, e helyett: *azonnal, ezennel*. — ,A therekek ezenthel rajtok leznek' (LeoT. I. 9.). ,Ime ezen-től iuthatz nagy meltosagba' (FortSzer. G. 4.).

18. azonnal.

19. ,warf das *federspiel* in die luft, liess es fliegen' (56.). A fordító alkalmasint nem tudta, mi az a ,*federspiel*', mert előbb is ,fegyver'-nek fordítja: ,minden fegyvereit, melly az játéktól meg maratt vala, felvén' (3.): ging mit einem *federspiel* (55.). A ,*federspiel*' Grimm szótára szerint: ,ist ein spielvogel, der die falken lockt, mit dem sie spielen'.

20. Nagyon rövidre fogja a versenyjáték előkészületeit, s az egész homályos. E rész az eredetiben így hangzik: ,sie wollten zwei kleinode, bei zweihundert kronen werth, ausstellen, darum sollten sie zwei tage stechen und die achtzig diener sollten sich in vier rotten gegen einander stechen und wer das beste thäte, der sollte der kleinode eins haben (59.).

21. kammerjungfer. — Később is többször előfordul e jelentéssel. Ugyanígy használják a XVI—XVII. században, kivált erdélyi írók. Fordítónk néhányszor ,női szoba' értelemben is él vele, a mire más íróknál példát nem találunk. ,Midőn már az királyné az *fraucimerben* menne, hozzája hívá Agripinát' (82.).

22. A fordító ügyes betoldása, az eredetiben nincs.

33. *elveszteni*. — ,Házi ellenségünket meggyőzhettük de el nem fogyathattuk' (Pázm.: Préd. 165.). ,Kész hűségünk mellett életét is elfogyatni' (MonOkm. XXIV. 14.).

24. *tudni fogják*. — Értelem zavaró ragszere.

25. das thor Porta de Bacche, das ist die kühpforte (63.).

26. Kihagyva: O was guter worte giengen da aus einem falschen herzen! (64.)

27. *feleségéhez*. — Ritkán e jelentéssel. ,Teged szerelmes hitues agiassomat nagy ezvegsereg hadlak szep tarsomat' (Lipcei C. 8. MF.).

28. E szó régi íróinknál ,*egöld, egyűd, idgyol. igyöl, igy jol*' alakokban fordul elő, s jelentése: ne forte, forsan; hát ha, majd. ,Egyűd az konkollyal az bwzattys kyzaggatnak' (Pesti: NTest. 28.). ,Egyűd a szerencze téged is meg czal' (FortSzer. 2.). — A köznyelvből kiveszett, de a dialektusokban még él, a palóczoknál: *jód*, dtúl: *igyöl*.

29. London.

30. sehol.

31. jószág, árú.

32. Ez a fejezetecím nincs az eredetiben.

33. A németben itt új fejezet kezdődik.

34. gen Brügge in Flandern (70.).

35. *hitelét*. — A régi nyelvben nem volt oly éles jelentéskülönbség *hitel* és *hit* között. 'Hitel azaz hit auagy lelki bizodalom' (Helt.: UTs. 3.).

36. *lám*. — 'Nám a te apostolod azt írja, hogy...' (Pázm.: Préd. 504.).

37. *háromszorosan*. — 'Háromképpen való öröm' (Matkó: BCsák. 45.).

28. Kihagyva: 'meine verwandten meinen, der könig solle mich auslösen, weil ich in seinem dienst gefangen wurde; aber der könig will es nicht thun, weil er sagt, er habe mir einen grossen sold gegeben, täglich vier kronen auf zwei pferde: warum ich nicht weiter umgeritten sei, dass ich den feinden nicht in die hände gefallen wäre. Zum andern zieme es sich nicht, dass ein könig gefangene löse, denn wenn man einen gefangenen um tausend kronen losliesse, so müsste ein könig zehntausend geben (71.).

39. *bizva*.

40. *leszivárgott*.

41. *veszteg, nyugodtan*,

42. *kérdezősködik*. — 'Egymastol kérdezkednek vala' (BécsiC.168.). 'A madarak kerdezködni kezdének egymastol' (Helt. Mes. 53.).

43. Kihagyva: und nur Fort. erledigt ward (80.).

44. Elbeszélésben gyakran használt kezdő szócska, körülbelől azzal a szereppel, mint más népmeséinkben: itt. 'Itt a király', 'Itt lekem teremtettem' sat. (Mer. Sajóv. Népm.)

45. er liess ihnen einen neuen galgen bauen zwischen der stadt und dem Westminster; daran hieng man zuerst die zwei mägde (81.).

46. *takarodjál el*. — Sajátságos szó, előfordúl még ez értelemmel Pethő: Kron. 272.

47. tausend nobel (83.). — 'Nobel: eine urspr. englische goldmünze, die auch in andern ländern nachgeschlagen wurde' (Grimm: DWört. III. 862.).

48. E fejezetecím hiányzik az eredetiből.

49. *éhen*. — 'Ehel halna meg' (ÉrdyC. 154.). 'Az koldust had meghalni éhel' (Lép: PTük. I. 4.).

50. *hosszában*. — 'A petrezselymet nem hosszára metéli' (Szakácmest. 13.). 'Hosszára száz száz ember állýón' (Zvon. Post. I. 554.).

51. *inni*. — A nyelvjárásokban ma is így. Lehet egyszerű dissimulatio, vagy — Budenz szerint — a régi nyelvben dívott személyragos inf. maradványa.

52. *leesik*. — ,Megesik a hid az jégen‘ (Decsi: Adag. 130.).

53. durch des himmels einfluss und der planeten und sterne sind mir *sechs tugenden* vertraut (89.). A magyar a *tugend* kihagyásával egész mást mond.

54. A fordítás értelmetlen. ,dieser seckel soll diese tugend behalten während deines oder deiner ehelichen kinder leben hernach nicht mehr; und wenn er auch aus euern in andere hände käme, so hat er doch noch diese tugend und kraft (89.).

55. *ches*. — ,Talám éh vagy ?‘ (Thaly: VÉ. II. 240.).

56. Az eredetiben tovább folyik az elbeszélés.

57. *elbeszélé*. — ,Az fiu beszéllette meg mi nekünk‘ (Mt: Bibl. Előb.). ,Megbeszélé az ő álmát‘ (I. 37.). ,A dolgot megbeszéllik a fioknak‘ (Illy: Préd. I. 425.).

58. E momentum, hogy a *szolgák kérésére* hagyja a gróf életben Fortunatust, a fordító sikerült beszövése, az eredetiben erről szó sincs.

59. Az eredetiben itt kezdődik a fejezet, melynek címe szövegünkben hátrább került.

60. kam er gen Nantes (96.).

61. Az eredetiben külön fejezet: Wie Fort. einen diener annahm, der die welt gesehen hatte (97.).

62. gen Edinburg (u. o.).

63. Hibernia d. i. Irland (100.).

64. *birtok*. — ,Műminden birodalminc te zemeled előtt vadnak‘ (BécsiC. 14.). ,Jószág, birodalom‘ (Com: Ján. 143.).

65. *elfogada*. — Később is: ,elfogák az urnak vacsoráját‘ (141.). — ,Egőr kulcsát megadá, kit az király képe tőle elfoga‘ (Tinódi. 157.). ,Az kenyeret Cristus paranczolattya szerint kezünkkel el fogjuk‘ (Fél: Tan. 411.).

66. *lakoma*. — Többször így.

67. *fölkeresé*. — Mynd elkerestwk es latogattuk, de nem talál-
twk (RMNy. II. 62.). ,Meg hadiá, hogy elkeresné az orszagot‘ (Helt. Kron. 1.).

68. Kihagyva: ,Wohl möchte einer sprechen: Warum geht man nicht mit lichtern oder laternen in die höhle? Es is zu wissen, das die höhle keinerlei licht leidet (104.).

69. in dem wämsern (106.).

70. *élesztget*. — ,Reménségeket élegetné, gerjegetné‘ (GKat: Vált. II. 1121.).

71. ,schickten nach Malvasier‘ (117.).

72. Kihagyva: da nun Fort. sah, dass er keine sorge mehr haben dürfte, und ihm der schrecken, der ihn zu Constantinopel befallen hatte, vergangen war, fieng er erst an wieder fröhlich zu werden und scherzreden zu treiben (118.).

73. Lásd a 21. jegyzetet.

74. *elhallgatnám.* — A régiségben ismeretlen alak.

75. *félre.* — ,Fél felé hívá Theophilust' (CornC. 252.). ,Lépjenek félfelé egy kevéssé' (Pécsi: SzüzK. 84.).

76. *megeggyeztek.* — ,Meg eggyesettünk rayta, hogy senki euel az igeuel ne elne' (Mon: Apol. 311.). Az kő templomot, — így eggyesőtünk meg, hogy nekünk engették (KecsKört. IV. 225.).

77. *egykedvű, kedvetlen; unmüthig.* — ,Az neep ffeel kedwel wacyon' (LeoT. I. 278.). ,Fél keduel tön választ neki' (Helt. Kron. 136.).

78. E fejezet cím nincs az eredetiben.

79. Ez sincs.

80. Priester Johannis land (136.).

81. rév-part.

82. *háromszorta.* Egyike a legérdekesebb alakoknak. Mutatja, hogy a szót még a XVII. században is összetételnek érezték s illeszkedés nélkül használták. Különben akkor még közkeletű volt az alapszó: *szer* is; ,sor, rend', melyet ma csak összetételekben és származékokban ismerünk. A *-szer* rag még most sem illeszkedik a göcsei és palóczi dialektusokban (Sim. MNy. II. 193.).

83. dem hilt sanct Nicolaus verkaufen (142.). A kereskedők védő szentje Szt. Miklós volt, s az iskolás gyermekek patronusa. (RMH. II. 452.):

,Nyughatatlanképen más zsidó tisztel vala,
Az te képed házában kőfalon tartja vala,
Mikoron mégyen vala kalmár árójával sokadalomba.
Innét ő házából hogy elmégyen vala
Minden jószágát neked hagyja vala.'

(Széchy Ferencz: Caus. Sancti Nicolai 1529.)

84. Kihagyva: denn dadurch wäre er bei andern herrn sehr gefördert worden und hätte er die briefe nicht gehabt, so hätte er die reise nicht vollbringen mögen. Das gefiel dem sultan gar wohl; ich muss aber eins dazu fügen: Fortunati seckel war auch gut neben eins den briefen (143.).

85. *drága, becses.* — Ma már — gúnyosan — az ellenkezőt jelenti.

86. Az eredetiben a köv. fejezet cím ide esik (147.).

87. Szintúgy.

88. *alkudhatnak.* — A ható képzővel a régi nyelvben mindig így, a mai alak már valószínűleg az inf. és perf. hatása folytán keletkezett. (V. ö. *alud—alhat, feküd—fekhet, dialect. feküdhet*).

89. bis an den hafen Aginesmortes (154.).

90. E fejezet cím nincs az eredetiben.

91. Kihagyva: zu dem könig Kastilien, zu dem könig von Portugal, zuletzt zu dem könig von Hispanien. Da gefiel ihm das volk und ihre sitten so sehr, dass er sich und all sein volk nach ihrem landsgebrauch kleidete. Der könig gewann ihm gar lieb, und da er in allen streiten an der spitze war und viel mannliche thaten verrichtete, schlug ihn der könig zum ritter. Nun war ein alter graf an des königs hof, der eine einzige tochter hatte: da wollte der könig, Andalosia sollte sie zur ehe nehmen, so werde er ihn zum grafen machen an des grafen statt. Aber Andolosia gefiel des grafen tochter nicht, auch achtete er der reichsten grafschaft nicht, denn er hatte genug in seinem seckel, darum nahm er urlaub von dem könig (158.).

92. *gyalánt*. — 'Az mérget méz gyalánt elnyeli gyakorta' (Thaly: VÉ. II. 280.). 'Pénz, melyet quietantia gyalánt küldjön az vezér az császárnak' (Mon. TME. VI. 233.).

93. lass den seckal fahren (170.). Nyelvtörténeti adatok bizonyítják, hogy a mai *hagyján* ebből alakult: *hadd járjon, hagyj járjon*. — 'De had jarion az én panaszim' (Csoma Codex 15.). 'Had iarion most egyéb, az jelen való dologról kel szólni' (Decsi: Adag. 321.). 'De hadgyarjon; ugy kellett ennek meglenni' (Megy: 3 Jaj. II. 96.).

94. Kihagyva: so kommst du an ein breites wasser, das ist ein meeresarm, und wenn du daran kommst, ist dann flut, so warte bis die Ebbe kommt, und sobald es trocken ist, so hebe dich auf und gehe auf einen hohen thurm zu (177.).

95. will ich mich selbst in der Themse ertränken (179.)

96. Sajtóhiba: *kivánó*.

97. *övre, öre*: an einen starken gürtel (155.). Később is: 'Edgy hanzsárt keresztül bugván az öbe' (114.).

98. *bár*. — 'Ám bátor ugy legyen, a mint mondog' (Helt: Bibl. I. O 4.). 'Legyen ugy bator (Czepl. Japh. 147.). Ma már a köznyelvből kivészett, az irodalomban Arany elevenítette föl.

99. kam gen Brügge in Flandern (179.).

100. durch künste negromantie (181.).

101. *reve*. — Szokatlan összevonás ad analogiam: *rön, tön, lön, hün, hiven* stb.

102. Szokatlan szerkezet, a régiségben ismeretlen ily jelentéssel. Vö. 'Vissza áldották azaz megkáromlották' (Mel. Jób. 35.).

103. Kihagyva: Nun hatte er stäts boten unterwegs zu dem könig; aber so viel ihm auch boten kamen, so brachten sie doch keine botschaft, dass man erfahren hätte, wo sein bruder hingekommen wäre (202.).

104. E fejezet cím nincs az eredetiben.

105. Kihagyva : Ich höre wohl, du wärest gerne los : lass dir die zeit nicht lang werden, ich will dir bald davon helfen (205.).

106. sor, rend. — Lásd 82. alatt.

107. immereins gewesen (207.). — ,Hywssseeges tarssassagban egyesek valanak' (ÉrdyC. 359.). 'Eretnekekkel egyesec voltatoc' (Mon : Apol. 13.). 'Ha egyesek lesztek, győzhetetlenek maradtok' (Illy : Préd. I. 400.).

LÁZÁR BÉLA.

Anth. Pal. VII. 27. Antipatros Sidoniosról.

Elysionba' se légy te Anakreon, jóni dicsőség,
 Vig lakomák nélkül, vig szavu kobza hián.
 Nedves pillával hamisan hunyorítva dalolgass,
 Fűzért lengetvén illatozó hajadon,
 Hol dicsőítve az Eurypylét, dicsőítve Megistest,
 Vagy thrák Smerdisnek kíkoniféle haját,
 Telve borillattal, Bacchos-nedvezte ruhában,
 Ránczairól nektár-cseppeket ejtve alá.
 Mert eme háromnak : Muzsának, bornak, Erosnak
 Volt felavatva egész életed, édes öreg !

21. Metrodoros számvető epigrammája.

Hogyha Gadeirából Rómába elindulok útnak,
 Baitisnak csordás partjaig egy hatod út.
 Innét egy ötöd út Pyladesnek phokisi földje :
 A vaccaei nevét a tehenészet adá.
 Egy nyolczad rész kell az egekbe nyuló Pyrenéig
 Toldva tizenkettő rész a tizedből oda.
 A Pyrenék s a magas Havasok közt egy negyed út van :
 Ausoniáig odább, ott hol az Eridanos
 Elektronjával tündöklök, félhatod út van.
 Boldog az állapotom, a mikor innen odább
 Kétezer és ötszáz stadiont még megteszek. Íme
 A tarpeiai szirt, amire vágyakodám !

P. T. E.

DUGONICS TOLDI-DRÁMÁJA.¹⁾

Dugonics András nem volt drámaköltő, egyáltalában nem volt költő; de elévülhetetlen és ma már általánosan elismert érdeme, hogy ő volt az első egyike, kik a rendkívüli akadályokkal küzködő első magyar szintársulatok műsorát eredeti darabokkal ellátták. Már t. i. a mit e korszakban eredetinek neveztek és tartottak, — darabokkal, melyekben magyar nevek és eshetőleg magyar történeti tárgyak szerepelnek, — melyekben azonban a cselekvény maga, nem csak nyers anyagával, hanem szerkezetével és jellemével is idegen volt. Idegen volt e színművek hangja, iránya, szelleme is; — de az írók ép úgy mint a közönség is meg voltak elégedve azzal, ha történeti hangzású magyar nevek csengtek fülkébe és a szereplők többé-kevésbbé gyakran a nagy multnak hatalmas alakjaira és nagy eseményeire czéloztak. Hiszen Dugonics maga, épen a «Toldi Miklós» előszavában (vagy jobban: ajánlásában) elég naivul indokolja ez álláspontját.²⁾ «Nincs előttem nagyobb éktelenség», mondja itt, «mint mikor egy ánglust német ruhába avagy spanyolországi embert széles bugyogójába magyarul szólítani hallok s füleimben a sok Don Pietrók és Don Gonzálek hangzanak.» Dugonics azért első sorban épen Toldi-drámájával meg kívánta mutatni, «hogy lehessen a magyar játékszínbe magyarul beszéltetni a külsőket is».

Ez álláspontról dolgozta át, mint már néhány évvel ezelőtt kimutattam, Bertuch Frigyes Elfridáját «Kun László»-vá és Soden Gyula gróf Ines de Castro-ját «Bátori Máriá»-vá. Ugyanez álláspontról írta, még a nevezett darabok előtt, «Toldi Miklós»-át, megmagyarítván, mint maga mondja, egy corfui történetet, melyről azt állítja, «hogy igazán, magyar ráma szabván, tulajdonává és eredeti játékká» tette. Sajátságos félreértés! Mert az eredeti né-

¹⁾ Felolvasta a Kisfaludy-társaságnak 1888-diki márcziusi ülésében. Kivonatban megjelent a «Nemzet» 1888. április 1. számában.

²⁾ *Jeles történetek, melyeket a magyar játék-színre alkalmaztatott Dugonics András királyi oktató.* Első könyv. Pesten, Fűskúti Landerer Mihály költségével és bötüivel. 1794. Tartalma: *Toldi Miklós. Szomorú történet három szakaszokban* (p. 3—170) és *Etelka Karjelben. Szomorkás történet négy szakaszokban* (p. 171—386).

met darabok idegen alakjai ez átdolgozásokban magyar nevekkal szerepeltek és néha magyar történetekre czéloztak, Dugonics már azt hitte, hogy őket magyar jellemekké alakította át és hogy dramatizált sorsukban a magyar multnak egy-egy nagy képét tárta olvasói és nézői elé!

Pedig e «Toldi Miklós»-ában még kevesebb a magyar jellem és szellem, mint többi színműveiben. Ez természetes dolog is. Itt véletlenül oly tősgyökeres magyar alakhoz nyult, ki elevenen élt az egész nemzet emlékezetében, és oly kort varázsolt (ő legalább így hitte) a színpadra, Mátyás király korát, mely multunknak összes változatos századai közül legjobban, ha nem is épen leghívebben véste be magát a késő nemzedékek tudatába. És Dugonics tudja ezt. Dugonics jól ismeri a Toldi-mondát, melynek több nevezetes vonását épen ő mentette meg az enyészettől; — azt is jól tudja és helyesen mondja, hogy Toldi «régen megérdemlette volna a tollat», mert hiszen (arról is van tudomása) «Ilosvai, Rádai Pál, Bél Mátyás igen csekély emlékezetet tesznek róla»; — de az egész darabban alig van egy-két igen mellékes czélzás magára a mondára, mert «életének folyamattya és fiatal korában végbe vitt dolgai (erre Dugonics maga figyelmeztet) a jegyzetekben vannak», — a jegyzetekben, melyeknek a darabhoz semmi közük, melyeket valószínűen még az olvasók is, kik az ármányos cselekvény lefolyását feszült érdekléssel követték, alig méltattak egy futó pillantásra.

Nem képzelhető nagyobb és kellemetlenebb meglepetés, mint midőn a mai olvasó, a Toldi-mondának csak vázlatos ismertetével is és teljesen mellőzve Arany János remekeit, Dugonicsnak e darabját méltó érdeklődéssel előveszi és végig olvassa, — mert nem képzelhető nagyobb ellenmondás, mint a milyenben e darabnak hőse és cselekvénye legnépszerűbb nemzeti mondánk imponáló alakjával és népies jellegű tetteivel áll.

Ime a Dugonics Toldijának siralmas története.

Toldi Miklós ezredes, Szeged várának parancsnoka, váratlanul érkezik vissza Budáról, és sem neje Magda, sem leánya Trézsi nem jöttek elébe, pedig tudatta volt velük megérkezése idejét. Egy kis szemrehányás után kiderül, hogy övéi nem kapták meg levelét. Toldi számon veszi szolgáját, Makrát; ez megzavarodik ugyan, de baj nélkül elsiethet a levél megkeresésére. Nyomban megtudjuk, hogy a levél hová lett. Szillér Mátyás, Szeged városának gaz bírása, Toldi legnagyobb ellensége, már jó ideje következetesen felbontja

a hősnek leveleit, mire hamis pecséttel újra lepecsételi és így küldi meg Toldiéknek. Ez utolsó levélből megtudta, hogy az özvegy Tápainétól jogtalanul elvett jószágokat, Toldi közbenjárása folytán, Mátyás király parancsára, a szegény asszonynak vissza kell adnia. Most játszhatja Szillér a nemes érzésű férfiút: rögtön fölkeresi Toldit és kijelenti előtte, hogy saját elhatározásából visszaadja Tápainénak birtokát, de egyúttal megkéri Toldi leányának, Trézsinék kezét. Toldi megveti a bírót és már azért is megtagadná tőle leánya kezét, mert köztudomású dolog, hogy Szillér, nem is olyan régen, Ladányi Manczikát elcsábította és hűtlenül elhagyta. De Trézsi azonfelül arája Vendródi szegedi polgármesternek, kit Mátyás, ismét Toldi közbenjárására, ép most nevezett ki titoknokává. Szillér természetesen iszonyú dühvel fogadja a kosarat és fenyegetve távozik. De az ő csillagát is fenyegeti a közeledő vész, mert Manczika, ki bosszút forral csábítója ellen és e célra nemcsak a legnagyobb figyelemmel kíséri minden lépését, hanem folyton érintkezik is vele, véletlenül megtalálja Szillér szobájában a hamis pecsétnyomót, melyet magához vesz. Végre valahára megérkezik Makra a sokat tárgyalt levéllel, és az öreg Toldi, kit a hosszú út fáradalmai elbágyasztottak, szobájába vonúl, hogy leheverjen.

Eddig az első felvonás, «Toldi Miklósnak Szegedre jötte», a cselekvény hosszadalmas expositiója. Toldi ebben legkevesebbet sem tesz. A cselekvő hős Szillér, ki Trézsi kezére s birtokára vágyik, és midőn ezt tőle megtagadják, bosszút forral a jellemes, derék Toldi ellen, kit már előbb is szenvedélyesen gyűlölt volt.

Szillér e bosszújának kivitelére, nászával Vindblat erdélyi szászszal (mert Dugonicsnál a gazemberek mind nem-magyar nemzetségűek*) egyesül, ki szintén gyűlöli Toldit, mivel ez a gonosz embert kivetette a katonaságból. Tervük elég egyszerű. Midőn a török néhány év előtt Zimonymál váratlanul megtámadta a magyar hadsereget, a közvélemény a kudarcot árulásból magyarázta. De az áruló nem volt eddig kimutatható. Szillér és Vindblat most Toldit akarják ez árulás gyanújába keverni. E célra levelet koholnak, melyben a belgrádi basa kétszáz aranyat küld Toldinak és megköszöni neki fontos szolgálatait. E levelet és többféle ka-

*) *Kún László*ban Préda olasz, *Bátori Máriában* Gyiloki oláh származású.

tonai terveket meg egyéb irományokat Makra, a Toldi megvásárolt gonosz szolgája, elhelyezi ura szobájában. Az ármány természetesen sikerül. Toldi, ki ártatlanságát fennen hirdeti, fogságba kerül, háznépe megrémül, beteges neje az iszonyú eseménybe belehal, leánya megőrül, veje kardot ránt, — de a hőst azért elviszik és Szillér mielőbb ki akarja végeztetni.

Ime a második felvonás, «Toldi megbuktatása». A dráma hőse itt is teljesen passiv: sopánkodik és imádkozik, de nem cselekszik; folyton Szillér a cselekvény ura és mestere.

A harmadik felvonásban («Toldi Miklós házának omladékja») természetesen megfordul a koczka. Manczika előáll a hamis pecséttel, Vindblat kezd bizalmatlan lenni ura iránt, Vendrődi fellátja a szegedi népet. Szillér meggyilkoltatja ugyan jeles társát, de ez halála órájában töredelmes vallomást tesz, a szegedi nép fellázad nagy sokára és Toldi kiszabadul a börtönből. De bűnösök és ártatlanok egyaránt pusztulnak. Makra meggyilkolja Szillért s aztán önmagát, Trézsi pedig, Toldi leánya, örülésében a vár bástyájáról a Tiszába veti magát. A hős e hírek hallatára e fohászszzal végzi a darabot: Légyen áldott a magyarok istenének szent neve! — Hogy e szavak hogyan kerülnek, ily események után, Toldi ajkaira, azt valóban bajos volna megérteni, ha az eredeti föl nem világosítana.

Toldi tehát a harmadik felvonásban sem tesz semmit. Itt túlsulyra kap, mint minden ilyen ármányos historiában, az ellentábor, és a cselekvény hőse és megalkotója, a szegedi bíró, összes czinkos társaival együtt meglakol számos gázságáért.

A színmű tehát ármánydarab, még pedig a rosszabb fajtából. Sem jellemzése, sem cselekvénye, de még szerkezete sem tanúskodik szerzőjének legkisebb drámai vagy színi tehetségéről. Hisz még a színpad igényeit sem elégíti ki. Három felvonásában tizenkét színváltozást tesz szükségessé, és így még a közönséges színszerűség jelességével sem dicsekedhetik. De a darabnak ez æsthetikai gyarlósága nem sokat nyomna a latba, hisz rossz színművet annyit írtak már, mint a mennyi a csillag az égen, — ha e rossz színmű nem lépne föl azzal az igénynyel, hogy Toldi Miklós hatalmas alakját akarja föleleveníteni és föltüntetni. Pedig tudjuk, hogy Dugonicsnak ez volt a szándéka: «Azon iparkodtam (mondja már idézett előszavában), hogy honnyi történeteinket vegyem írásomnak tárgyául, s főképen azon embereket országunkban, kik, mi-

dön éltek, nagy névben s böcsületben voltak, de holtjuk után olly feledékenségbe jöttek, hogy ha annyi derék tetteik vagy hitván kis íráskákban vagy parasztok szájában nem forogna, mivel íróink semmit se hagytak írva felőllok, örök feledékenségben, a setét tartománynak völgyeiben hevernének. Ezek közül vagyon Toldi Miklós». — És folytatja: «Hátra vannak még egynehány érde-
mes magyaraink, kiknek emlékezettyeket méltó volna a hosszabb időkre terjeszteni. Ilyen Kinizsi Pál, ilyen Magyar Balázs, Mátyás királyunknak győzhetetlen vitézjei. Ha Toldi Miklóssal — így végzi Dugonics ez előszavát — kedvet találhatok (a mint nem kétlem, mert hazám dicsőségére dolgozom) elővészem, ha ürességem lesz, a többit is.»

Tehát hazája dicsőségére vélt dolgozni a jó öreg Dugonics, midőn nemzeti mondáink egyik legérdekesebb és legkedvesebb alakját egy teljesen idegen cselekvénybe belehelyezi és e cselekvény keretében siránkozó, tétlen, bárgyú, érzelgős aggastyánnak rajzolja, — azaz oly alaknak, mely a hősnek hagyományos jellemével és szerepével a képzelhető legélesebb ellentétben áll! De ismerjük már Dugonics sajátyszerű álláspontját; — őt a Don Pietrók és Don Gonzálek bántották, neki magyar nevek kellettek, — s így magyar historiává alakított át egy corfui történetet, véletlenül, sajnos, nem Kinizsi Pál- vagy Magyar Balásznak, bár ez is baj lett volna, hanem Toldi Miklósnak történetevé, miben csak az vigasztalhat, hogy a rosszúl járt és jelleme magvában meghamisított hős egy felszázad múlva nemzetünk egyik legnagyobb költője részéről oly fényes rehabilitációban részesült, milyennel a világ összes hagyományainak kevés hőse dicsekedhetik.

A corfui történet, mely minden baj kútforrása, eddig ismeretlen volt. Én már évek óta hajszoztam, eredmény nélkül; sok keresés után végre rájöttem, de most meg e darab oly ritkaságnak bizonyult, hogy sokáig nem tudtam megszerezni. De végül mégis csak megkeríthettem. Címe: *Der Statthalter von Corfu. Ein Trauerspiel in drey Aufzügen von C. Christmann. Mannheim, 1782, 90 lap.* Tehát ugyanazon évben és ugyanazon városban jelent meg, a melyben Schiller «Haramják»-jának a mannheimi színház számára készült átdolgozása napvilágot látott. A szerzőről, ki teljesen ismeretlen a német irodalom történeteiben, eddigelé nem tudhattam meg egyebet, mint hogy seborvos (Chirurg) volt Mannheimban; sem születése, sem halála évét nem sikerült a legszorgosabb utánjárás-

sal sem megtudnom; azt sem mondhatom ma még, színre került-e valaha ez a darab, akár Mannheimban akár másutt. A szerzőt valószínűen a Dalberg intendánssága alatt hatalmasan fölvirágzó mannheimi színház fényes előadásai csábították a drámaírássra, melynek azonban, talán ezen első kísérletének sikertelensége folytán, úgylátszik, gyorsan hátat fordított. Mert egyebüttl sehol semmi nyoma annak, hogy Christmann ezen egy drámáján kívül még egyéb kísérletet is tett volna a színműírás terén. «A korfui helytartó» æsthetikai értékéről, a fönt mondottak után, csakugyan kár beszélni, — bár tagadhatatlan, hogy a német eredeti sokkal kedvezőbb hatást tesz az olvasóra, mint a magyar átdolgozás, nem csak azért, mert nem Toldi a hőse, hanem azért is, mert stílje és nyelve távol sem oly lapos és parasztos, mint a Dugonics átdolgozásában, ki, zamatos népiességre való törekvésében, majdnem hihetetlen durvaságokkal és itt-ott még vastag ötletekkel is czifrázza föl az eredetit. Egyes rémületes irányú jelenetek, mint főleg a leány örülése, a magyar átdolgozásban egyenesen a nem szándékolt komikumba csapnak át; másutt a polgárias kedélyesség hajhászása valóságos paraszt színvonalra nyomja le a gyámoltalan hősnek családi tragédiáját.

A német darab ment e kinövésektől, de azért nagyon gyarló, értéktelen férczmunka, mely teljesen magán hordja a Sturm- és Drang-korszak színi költészetének ismeretes és minden egyes productumban gyorsan fölismerhető jellemét: egy oldalról a nagy és vészes szenvedélyeket, melyek az embereket borzasztó tettekre ragadják; más oldalról, amazokkal furcsán összeforrasztva, a kornak beteges érzelgősségét, mely pazarul ontja a könnyeket s mely tudvalevőleg még a «Haramják» férfi- és nőhősében is oly nagy szerepet játszik. Nem volna érdektelen megtudni, mely furcsa véletlen játszotta ép ezt a gyenge darabot a magyar író kezébe, kiről föl nem tehető, hogy a kornak értékesebb és izmosabb német színi alkotásait ne ismerte volna; a színműnek átdolgozására valószínűen a háttérben szereplő törökök csábították Dugonicsot.

Dugonics eljárását idegen mintáival szemben már ismerjük Kun Lászlójából és Bátori Máriájából, melyeknek eredetieit kimutattam. «Toldi Miklós»-ban sem tett máskép. Általában megtartja a cselekvényt és az események dialogisált egymásutánját, és voltaképen csak a szereplőket kereszteli át magyar urakká és hölgyekké. Hogy drámai belátása mily csekély volt, egyetlen darabjában sem

mutatkozik oly kézzelfoghatólag, mint épen Toldi Miklósban. Látuk, hogy a magyar darab hőse teljesen passiv alak, ki kezdettől végig Szillér aljas ármányának szenvedő áldozata, és hogy a cselekvény igazi hőse, a mennyiben ilyenről egyáltalában szólhatni, a szegedi bíró, a ki tudja, hogy mit akar és, az eszközökben legkevésbé sem válogatva, erélyesen dolgozik ez akaratának érvényesülésén, -- és ime, a német darabban csakugyan Szillér a hős, t. i. Grimaldi gróf, a velenceiek birtokát tevő Corfu sziget gaz helytartója, ki Teraceto nevű titkárával egyesül, a helyi őrség parancsnokának, a velencei tanács kedves emberének, az ősz Loredano grófnak megsemmisítésére. Loredano leánya Kordélia, Hortensio gróf alvezérnek, kit a tanács ép most Loredano közbenjárására Velence helytartójává nevezett ki, jegyese, a Grimaldi elcsábított áldozata pedig Armanda grófnő. A cselekvény színhelye Corfu, ideje a XVIII. század eleje. Ime a két darab párhuzamos személyzete:*)

Graf Grimaldi, Statthalter der Insel.
Graf Loredano, General der Besatzung.

Maria, seine Gemahlin.

Kordelia, seine Tochter.

Graf Hortensio, Unterbefehlshaber.

Gräfin Armanda.

Teraceto, Sekretär bei Grimaldi.

Wittve Horatio.

Carlo
Francesco } Bürger in Corfu.

Piedro
Fredrigo } Bediente des Loredano.

Philippo, Bedienter des Grimaldi.

Bagatello, ein Bandit.

Offizier mit Wache.

Volk.

Der Schauplatz ist in Corfu, der Hauptstadt einer venetianischen Insel. Die Zeit der Geschichte der Anfang dieses Jahrhunderts. Die Handlung dauert ohngefähr zweymal vier und zwanzig Stunden.

Szillér Mátyás, Szeged bírája.

Toldi Miklós ezredes, parancsnok.

Magda, neje.

Trézsi, leánya.

Vendrődi, Szeged polgármestere.

Ladányi Manczika.

Vindplat, Szillér írásza.

Özvegy Tápainé.

Sári, szegedi polgár.

— —

Makra, Toldi komornikja.

— —

Sebők, Szillér inasa.

Préda, olasz gyilkos.

Tizedes két katonával.

A német darab tehát nemcsak stil és előadás tekintetében sokkal jobb, mint a Dugonics átdolgozása. Lényegesen jobb az ál-

*) Megjegyzem, hogy Dugonics sohasem adja a személyek névsorát.

tal is, hogy a hősré nézve nem vezetí félre érdeklődésünket és hogy a cselekvényt a társadalom legmagasabb osztályában játszátja le, még pedig a felvilágosodás századában, tehát oly korban, mely a darab közönségének korához sokkal közelebb esik, mint Mátyás király nagy korszaka, melyre Dugonics színművében sehogy sem tudunk ráismerni. De végül még a cselekvény vagy szerkezet azon kisebb vonásaival is jobb a német darab, melyeket Dugonics, egyéb átdolgozásainál követett eljárása szerint, néha bajosan felismerhető indokokból, ez alkalommal is átalakított. A leglényegesebb ily módosítása a következő öt:

Az első felvonás utolsó jelenetében kikoszarozott Grimaldi, Loredano házából haza érkeztve, szenvedélyes monologban elhatározza, hogy a gyűlölt embert egész házával együtt megsemmisíti. Sötét gondolatai és tervei, úgy érzi, csak sötétben fokozódhatnak, igazán pokoliakká, azért eloltja az asztalon égő gyertyát és megálapítja gaz cselét. Az egész jelenet, a bőven tárgyalt előzmények után, teljesen szükségtelen, színszerűség szempontjából pedig nagy hiba, mert egy rövid monolog kedvéért a színek *egy* felvonásban, még pedig a felvonás végén, már negyedik változását teszi szükségessé. Ezt mégis megérthette Dugonics, ki a gyertyák eloltásának motívumát is bővebben kifejti, mert a II. felvonás első jelenetével teszi e monologot, a mi annál indokoltabb, mert e felvonásnak első jelenetei is Szillér szobájában játszódnak le, úgy hogy ez áthelyezéssel ez a színváltozás egészen elesik; — de elég furcsán és valóban indokolatlanul a bíró által elcsábított Manczika ajkára adja az egész monologot, a mi magában véve nem volna ugyan nagy baj, de arra a valószínűtlenségre vezet, hogy Manczika most egyes egyedül azon czélból keresi föl Szillér lakását, hogy itt, gyűlölt csábítójának saját szobájában, főzze a bíró ellen sötét terveit. *) Du-

*) *I. Aufzug, 28. Auftritt.*
(Saal in Grimaldis Pallast. Durch einige Wandleuchter sparsam erleuchtet. Auf dem Tische brennt nur ein Licht.)

II. felv. I. rész (Manczika intézetei).
Eljött, szokása szerint, a bíróhoz Manczika és nem kevés ideig várakozott azon pitvarszobájában, melynek falain négy gyertyák égtek, az asztalon pedig kettő világosított. Nagy csendesség vala az egész házában. Manczika, elűnván a hosszas várakozást: hol leült az asztalhoz, homlokát vakargatván, hol ismét felkelt és mélyen gondolkodott. Végére megboszszonkodván és az alvóknak nyugodalmával semmit se gondolván, így kezdette szavait

gonics egyáltalában elrontja vagy legalább is hamis világításba helyezi a Szillér és áldozata közti viszonyt, mely már az eredetiben sem elég világos; de a magyar átdolgozásban épen érthetetlen,

Grimaldi (allein, tiefsinnig auf einem Sessel sitzend). Das is also dein Schicksal, Grimaldi? Kordelia an Hortensio verheirathet, und du von dem Alten mit Verachtung abgewiesen? — Gut, sehr gut — (er lacht wild) Ha! welche Achtung für den Statthalter von Corfu! Statthalter — Lotterbube — (er steht auf und geht mit schrecklichen Gebarden im Zimmer auf und ab). Kein Weg? Kein Mittel? — Ha! solche Entwürfe lassen sich nur bei finsterner Nacht ergrübeln. (Er löscht das Licht aus.) Wie Grimaldi, du scheuest ein bisgen Lichtstrahl, wenn du den Plan einer grossen Handlung entwirfst? (er lacht laut, ruft) Philippo, Licht — (Philippo bringt Licht). Nein, trags weg! (Philippo trägt das Licht weg). Es lässt sich besser im Dunkeln denken, weil äussere Gegenstände uns nicht stören. — Ja! — und so — dann ist sein Fall unvermeidlich. — Wie ich sein Blut jetzt schon zwischen den Ritzen der Bühne herabtropfen sehe. — Das wird Rache sein! — Und dann, wenn er geblutet, sein Weib sich blind geweint, und in die glatte Backen Kordeliens Gram und Verzweiflung tiefe Furchen eingepflüget haben — dann können sie jenseits der See hinüberfahren, dort ihre Geschichte in einem Liede dem Pöbel um einen Pfennig vorheulen und neunmal des Tages ihr Elend doppelt fühlen — fort Grimaldi — fort! (Ab.)

Manczika. No, kerékre való, meg akarom vetni mennyegzős ágyadat. De jól tudom, hogy forgatod benne magadat. — Hogy Trézsi Vendrődivel összeházasodik, annál most nincs bizonyosabb Szegeden. Szillér tehát kosarat kapott. Ezt nem annám az egész Bánátért. (Hangosan nevetvén.) Oh be jól esett. Ugyan megböcsülték a város igazgatóját, a bíró urat. (Mégessen.) De még ez igen kevés hallatlan gonoszságidért, utálatos lidércz. Mást fogok én még főzni uraságod ellen. Úgy leforrázlak, hogy meg nem köszönöd. De ily fekete gondolatokat setétben kell forgatni.

Hogy ezeket elmondotta, neki ment a falon égő gyertyáknak és azokat rend szerént eloltogatta. Hallgatódzott azután az ajtókon; ismét onnét is eljövén, fel és alá sétálgatott. Mindenütt nagy csendesség vala. Azomban járásának és már erre már amarra csavargásának alkalmatosságával, mintegy darabolva, a szavakat így szőlla

Manczika. Ezt így — amazt — amúgy — Bizonyosan meglehet. De mégis sok a gyertya. (Az asztalon egygyet eloltván.) Vagy török vagy szakad, de azon úton fogsz menni, a mellyen én akarom. — Most jön már az utolsó irtóztató gondolat. — Eredgy te is, utolsó gyertyavilág, a pokolba! — (Eloltja az asztalon lévő utólsót.) Igenis: Igenis! El kell veszned gyalázatos. Pedig Makra szolgának kezei által fogod venni halálot, kinek gonoszságával éltél Toldi Miklós ellen. — Ki van immár dolgozva haláloznak módja is. Szaporán, Manczika! Siess! tedd meg a rendeléseket. (Elszalad.)

hogy Manczika oly kedélyesen jár ki-be annál az embernél, ki boldogságát megsemmisítette, és oly otthonos a házában, hogy neje létére sem lehetne sokkal otthonosabb. Hogy a német darab Armanda grófnéja nem egyéb, mint az Emilia Galotti-féle Orsina grófnőnek nagyon, de nagyon halvány mása, ezt csak mellesleg emlitem, mert erről az öreg Dugonicsnak alig volt sejtelme.

A II. felv. 3. jelenete, melyben Szillér, hozzá méltó írászat szövetséges társul szegődött, az eredetiben egy sakkjátékkal kezdődik, melynek egyes momentumait Szillér, az erdélyi Vindplattal szemben, terve értelmében félre nem érthető célzásokra használja föl. Az első ily sakkjáték a német irodalomban a Goethe «Götz von Berlichingen»-jében az Adelheid és Weislingen közti gyönyörű jelenet, melyet aztán a későbbiek számtalanszor utánóztak. A motívum kétségkívül igen szép, mert finomabb lélektani megfigyelésekre termett és szellemes költőnél az érdeklődésnek és jellemzésnek igen hatásos eszközévé válhatik. Christmann persze nem ilyen költő; ő egyszerűen és egészen külsőlegesen másolja a Goethe jelenetét; — mégis kár, hogy Dugonics a jelenetnek e részét teljesen elhagyta. Talán mivel nem értett a sakkhoz?

E helyett kibővítette a II. felvonás 2. jelenetének elejét, hol Szillér álmatlan éjjel után korán fölkelve, inasát, Sebköt, hívja, s mivel ez mélyen alszik és nem siet rögtön ura parancsára, jó humorral fölpofozza szép álmaiból. A jelenetnek e komikai, de az egész darab hangulatába épen nem illő részlete hiányzik a német darabból, — valamint a 13. jelenetnek vége is, hol Dugonicsnál Trézsi örvöngeni kezd, de oly rikító stílusban és oly hamis humorral, hogy ez a jelenet bizonyára nem tette meg a magyar író szándékoltá hatást, t. i. nem keltett a nézőkben tragikai rémületet, hanem ellenkezően épen nem szándékolt, de nagyon is indokolt hangos kacaját. Dugonics lélektani naivsága és fejletlen izlése sehol sem érezteti magát oly sajnosan, mint ezen jelenetben, melyre pedig valószínűen, mint saját elméjének szüleményére, igen büszke volt. Trézsi még a következő felvonás első jelenetében is folytatja saját szerű örvöngését, melyet Dugonics kétségkívül azért ecsetelt ismételve ily terjedelmesen és oly rikító színekkel, hogy a szegény leány végső sorsát, a mint ő azt szükségesnek tartotta, jobban előkészítse.

Mert végül megváltoztatta Dugonics a dráma befejezését is annyiban, hogy nála a hősnek ártatlan leánya, mint már említet-

tem, őriöngésében maga vet véget életének, — míg a német darabban Kordelia, kinek elmezavara (mely szintén a Sturm és Drang egyik legkedvesebb motivuma) csak egy pár gyöngéd vonással van érintve, midőn atyja szerencsésen kiszabadul a börtönből, örömben teljesen visszanyeri esze józanságát. Sajátszerű, hogy Dugonics nem elégedett meg a német darab végén is elég bőven kiontott vérrel, hanem még egygyel szaporította az erőszakos halállal kimúlt áldozatok számát.

E módosítások közül egy sem mondható szerencsésnek, bár az első, mely a színhely számos változását egygyel kevesebbiti, szerkezeti szempontból helyes gondolaton alapszik. Még kevésbbé szerencsés a német darab nyelvének és stíljének átalakítása. Dugonics rendkívül bőbeszédű — a magyar darab legalább is két akkora, mint a német, természetesen a szintén hosszadalmas epikai részeket és a nagyrészt terjedelmes húsz jegyzetet nem is számítva; — de nemcsak bőbeszédű, hanem rendkívül lapos és köznapis. Az eredetinek egy odavetett szava az átdolgozásban ismételve hosszú mondattá dagad, Christmannak némely szenvedélyes fölkiáltásokból összetákolt rövid monologja vagy néhány sorra terjedő szakadozott párbeszéde Dugonicsnál nemcsak hosszadalmas dialogusokká, hanem néha igazán kedélyesen folyó beszélgetésekké lesznek. E tekintetben «Toldi Miklós» Dugonics leggyengébb, legkezdetlegesebb darabja, minden esetre sokkal kifogásosabb, mint akár «Kun László» akár «Bátori Mária», melyeket valószínűen csak Toldi-drámája után, már némi gyakorlottsággal írt.

Minthogy a német darab igen ritka, közlök belőle a Dugonics átdolgozására jellemző két részletet, melyekben a magyar író a német eredetit részben módosította.

II. Aufzug, 25. Auftritt.

Kordelia (hinter der Scene). Ich will, ich muss ihn sprechen.

(Kordelia ezalatt bejött.) Ha, Tyrann — (sie fällt entkräftet in einen Sessel).

Grimaldi (der sie bei der Hand fasset). Was ist dir, Kordelia?

Kordelia (blickt wild um sich,

II. szakasz, 13. rész.

(Trézsinék iparkodása.)

Trézsi (kint). Nekem bé kell mennem. Ereszsz bé, gyalázatos.

Szillér. No már ezt a mulatságot szeretem.

Trézsi (béjövén). Itt volnék tehát! — Istenem! hogy állhassam ki! (Leveti magát egy székre.)

Szillér. Mi lelke lelkem Trézsi kisasszonyomat?

Trézsi. Oh az én édes atyám!

mit entkräfteter Stimme). Vater —
(sie sinkt wieder zurück).

Grimaldi (schmeichelnd). Kordelia ermuntere dich —

Kordelia (fährt wild auf). Weg, Mörder! — Ha! was mir ist? — fragtest du nicht das? — O, dass ich all meinen Kummer tausendfach in jeden Punkt deines Tigerherzens hinein pressen könnte! — Was mir ist? O *Grimaldi*, mich hungerts sehr — ich habe Hunger wie die Raben im Winter, und Durst wie der Fisch auf dem Sand. — Aber nur von deinem Fleisch möchte ich mich sättigen, und nur mit deinem Blut könnte ich meinen brennenden Durst löschen. — O du Mörder! Du Mutter-, du Vaternörder! (sie sinkt wieder entkräftet zurück).

Grimaldi (in äusserster Angst). So höre doch, Kordelia, ich will ja alles thun.

*Szillé*r. Rólla ne szorgalmatoskodgyon. Jöjjön csak egészen viszsza magához.

Trézsi (térdelve). Az Isten szerelmére kérem az urat: szabadítsa ki édes atyámat.

*Szillé*r (felemelvén). Erről ezután is beszélhetünk. Most arról, a mi hozzánk közelebb esik.

Trézsi. Nekem atyám az első kötelességem.

*Szillé*r. De ennél nagyobb kötelesség a házasság, mert ezért elfelejti ember atyát és anyját.

Trézsi. Soha bíró úrnak törvényes felesége nem volt, se pediglen magzatja. Ugyanazért nem is tudhatta valóságosan ama szeretetet, mellyel édes attya gyermekeihez, gyermekeik édes attyokhoz viseltetnek. Tudom én, ki Toldinak, olly atyának magzattya vagyok. Ugyanazért: szívem repedtével esedezem az úr előtt, adgya viszsza édes atyámat.

*Szillé*r. Hiszen én mindent meg akarok tenni, csak az én Trézsim szebb szemeket vetne én reám.

Trézsi. Mit ért ezzel az úr? — Édes atyám a tömlöczbe. Kedves anyám kinyújtóztatva. Bátyám el is temetve. Magam elhagyatva, és szép szemeket vessek azon emberre, ki mind ezeknek oka! — Oh irgalmas Isten!

Kordelia (fährt auf, blickt ihn starr an, fällt vor ihm auf die Knie, fängt heftig an zu weinen). *Grimaldi*! — *Graf* — *Statthalter* — *Engel* — *Gott* — Alles, alles sollst du mir sein, gib mir meinen Vater, — gib mir ihn, er ist so gut, so unschuldig.

Grimaldi. Wenn ich kann, *Kordelia*, — wenn ich kann —

Kordelia. Will, und du kannst — O ich weiss es, du Teufel — Nein — *Engel*! du bist der beste, der erste *Engel* bist du, bist mein *Engel*, gib mir meinen Vater —

Grimaldi. Liebe *Kordelia*! Komm doch nur zu dir — höre mich an, dein Vater soll heute noch befreiet werden —

Kordelia. Heute noch befreit werden? Komm du *Gott*! halte, was du soeben sagtest, ich will dir mit meinem Leben vergelten — Gib mir ihn, *Grimaldi*, gib mir ihn, wir wollen heute noch diese Insel verlassen.

Grimaldi. Das ist nicht so leicht, *Kordelia*. — Die Gesetze der Republik sind heilig, und diese befehlen uns einen jeden, wer nur im geringsten mit unseren Feinden in Verbindung steht, als Verräther anzusehen und ohne weiteren Aufschub am Leben zu strafen. — Sage selbst, *Kordelia*! ist er nicht leider dieses Verbrechens im höchsten Grade überwiesen? Wusste er das Geringste zu seiner Rechtfertigung vorzubringen? — Gewiss, ich muss noch viele Mühe zu seiner Befreiung anwenden; ich muss mich selbst in Gefahr setzen, ich muss —

Kordelia. O sag's nicht, Lieber! Thu's, und dann will ich's aller Welt erzählen, dass du's thatest! o thu's und dein Lob —

*Szillé*r. No hogy töltsem bé tehát a kisasszonynak kívánságát?

Trézsi. Biró úr! angyalom! és mindenem! bétölti minden kedvet, ha visszaadgya atyámat.

*Szillé*r. Ha lehe'tne!

Trézsi. Csak akarja az úr, bizonyosan lehet is.

*Szillé*r. Édes *Trézsim*! lágyúlljon meg szíved, és édes atyád bizonyosan kiszabadúl, talán még ma.

Trézsi. Még ma? Jöszte, édes ördögöm avagy angyalom, akarám mondani. Én atyámért életemet feláldozom, csak kimenthessem.

*Szillé*r. Oh ne életedet, hanem csak szívedet.

Trézsi. Oh ereszsze ki a tömlöcből, és még ma itt hagygyuk a várost.

*Szillé*r. Itt hagygyák a várost. De az olly könnyen meg nem eshetik. A királyi parancsolatok szentek. Az ország árulói ellen pedig rettenetesk. És édes atya szállhatott-é valamit maga védelmezésére? Ez még nekem nagy furdaságomba kerekedik.

Trézsi. (alattomban). Oh átkozott színlés! előbb azt monda, hogy még ma kiszabadíthatta. Most más felé csavarta a rudat.

*Szillé*r. Sőt még magamat is veszedelembe kell eresztenem érte. Azután szabadúl ki állhatatosan.

Trézsi. Oh szabadítsa ki már egyszer, ne szóval, hanem cselekedettel. Akkor osztán az úrnak dicsegeteit . . .

Grimaldi. Unnöthig, liebe Kordelia! wann ich nur deine Freundschaft, deine Liebe habe.

Kordelia. Das sollst du ja alles haben — gehe nur, gehe! (sie zieht ihn).

Grimaldi. Auch deine Liebe? — O Kordelia — (will sie umarmen).

Kordelia (die ihn zurückstösst). Was, Barbar! ich deine Liebe? Weiche, weiche, Unmensch! ich bin Hortensio heilig. (Teraceto erscheint im Hintergrund.)

Grimaldi (äusserst aufgebracht). So gehe hin, Schlange, und lass ihn auch deinen Alten retten. (drohend) Kordelia! ich muss nicht wenig wagen! aber du, nur du sollst meine Belohnung sein, oder — ich wage nichts. Ist dir dein Alter lieb, Kordelia, so —

Kordelia. Grimaldi! rette ihn, und dann — (indem sie Teraceto gewahr wird) Ha! da kommt der Räuber, der mir meinen Vater stahl. O ich kann ihn nicht sehen, das Ungeheuer. — rette, Grimaldi! rette — (ab).

Szillé. Minek a dicséret? Trézsimnek barátságát!

Trézsi. Meglesz az is.

Szillé. És annak szeretetét?

Trézsi. Mindent! Mindent!

Szillé. Annak patyolat kezét is?

Trézsi. Mit? — az én kezemet? — Te anyám gyilkossa! Te atyám emísztóje! — Mered-e e kezemet kérni, melyet atyám Vendrődinek jobbjával immár öszvefoglalt.

Szillé (félretaszítván Trézsit). Eredgy tehát Vendrődihez, és bízd rá atyádnak kiszabadítását, Macska-fi! Én pedig atyádat a pelengérre köttetem, bőrét lehúzatom, húsát bésózatom, csontyait öszszetöretem, a kerékre felakasztatom, porrá égettetem és hamuját a Tiszába szóratom. Vagy ez vagy a te kezed.

Midőn ama kegyetlen szavait még kegyetlenebb módra szórogatta Szillé, ime Trézsi, attyának keserves kénszenvedéseit hallván, eszében ugyan megtébolyodni kezdett, végtére meg is bolondult. Minek utána ide tova csudálatosan nézegelt, így kezdette tébolyodott szavait

Trézsi. Oh mit látok amott előtttem — Vigyázz vigyázz — Reám vigyorít — Egy Szerecsennek képe. — Oh be fekete a lelke is — Ime megette édes atyámat.

Szillé. Úgy, úgy. — Légy bolond — legalább Apád halálát eszedre nem veheted.

Trézsi. Nem látom édes atyámat — Oh jaj, ő immár Szerecsen-or-

szágba ment — Engem itt hagyott
— Látod látod Szillér —

Szillér. Látom látom, eddig talán lehúzták a bőrit.

Trézsi. Oh bizony lehúzták — Oh te szegény atyám, be megfázol a télen. Várj várj, édes atyám, bétakarlak ruhámmal.

Ezek után levette nagygyából ruháját; úgy mint: előkötőjét, nyakáról a kendőt, és azokkal, mintha édes attya a földön előtte fekünne, a földet bétakargatta. Ezt látván, és örvendezvén, ezeket mondá

Szillér. Úgy úgy, édes Trézsim vetközz le még tovább. Mégis fázik apád.

Trézsi. Harudsz. Nem fázik! — Te szemérmetlen! — (felszedvén ruháját) Gyere, édes atyám haza. — Ott jobb gondodat viselem. — Levest főzök. Tudod ollyat, a mellyet szeretted. — Oh már én árva vagyok! — Se apám, se anyám. Oh ne kívánnnyátok ezt magatoknak, leányok! Ez nagy súlly, nagy teher. Gyere, édes atyám. (Elment biczegve.)

Szillér. Úgy kell a gyalázatosnak. — Szeged várossa birájának kosarat adni, hiszen ez égbe kiáltó vétek — De hátra van ám még a fekete lév. Az én szívem nincs helyén. Hát ha még ebből valami kerekedik?

Részben ezen módosítás következtében megváltoztatta Dugonics a darab befejezését is. Ime az utolsó jelenetek.

III. Aufzug, 12. Auftritt.

Kordelia. Sieh, sieh, Grimaldi, wie blass der Mond scheint und unsere Hochzeitsnacht weiss beleuchtet; komm Grimaldi, wir wollen bei Loredano's Bette den schönsten Reihen tanzen — Komm, Grimaldi, komm.

Grimaldi. Weib, fahr zur Hölle!

III. szakasz 10. rész.

(Trézsi Szillérnél.)

Trézsi (megtévelyedve). Én már tenát készen vagyok. — Lássza az úr, lássa — minő halavány a hold. De a mi házasságunk napja be fényes!

Szillér. Eredgy te is pokolba, fúrtn eszű!

Kordelia. Bist du böß, Grimaldi? Ich habe dir ja nichts gethan, (bitter) bist ja mein Bräutigam, ich deine Braut. — Komm, Grimaldi, ich will dich mit eisernen Armen so fest an meine Brust drücken, bis blutige Tropfen aus deinen Augen quillen.

Grimaldi. Weiche, Schlange! (er schleudert sie auf die Seite). Mir ist's bange — ist's mir doch, als wären alle Alpen an meine Füße geschmiedet. — Nun, ich will gehen, in Garten gehen, frische Luft schöpfen.

Philippo. Fliehen sie! Hortensio und der Pöbel stürmen wüthend herbei (ab).

Grimaldi. Fliehen? — fliehen! Wohin? Wohin, Grimaldi? Ha, ich sehe dich, ich sehe dich, du wirst mich kühlen, Luft schaffen — gleich, gleich — (indem er

Trézsi. Jöjjön az úr velem. Toldi koporsója mellett három a táncz.

Szillé. Bolondozik-é? vagy talán még gúnyolódik is?

Trézsi. Ott vár a pap. Ott a hóhér is. A pap megesküdött. A hóhér tánczol — a vérben.

Szillé. Ismét megbolondúlt. Lódúly mondtam. Víz-eszű. A fattyú csemetének soha mély gyökere.

Trézsi. Nem vagyok én fattyú. Én tisztességes és, a mi több, a te mátkád vagyok.

Szillé. Most már számot vet az eszével.

Trézsi. Jöszte tehát hozzám, hadd öllelyelek meg.

Szillé. De már helyén az esze. Az enyim vagy tehát, édes Trézsikám? Meg is akarsz ölelni.

Trézsi. Meg igenis. De úgy: hogy mind szádon, mind órrodon kibugyogjon a vér. Te pedig magad elenyíszsz.

Szillé. Lódúly, mondom a bolondok házába.

Trézsi. Nem oda, hanem Szerecsen-országba. Én tehát a Szerecsenyekhez állok. No Trézsika! Ország Világ.

Sebők. Uram! bíró uram! az Istenért rejtse el valahová magát. Vendródi az egész polgárságot felházasztotta. Egyenessen az úr ellen jönnek. (Elszalad.)

Trézsi. Jöjjön jöjjön! Mennyünk Szerecsen-országba. Eljön velem édes atyám is. Szaporán szaporán. No maradgy itt édes Szeged városom! Én szerecsen-országba megyek. (Elszalad.)

Szillé. Jaj hová rejtsem magamat. — Vendródi bizonyosan megöl. Oda leszek egy szempillantásban. Csak valahová bujhatnék. De minek szaladok, mint az eszte-

eine Pistole ladet). Ich will fliehen, fliehen, dass ihr mich gewiss nicht erreichen werdet.

len? (Első vévén egy pistolt) ezt fejembe löhetem, és előlök úgy elrejttem magamat, hogy soha reám nem akadhatnak. (Fejének szegezi a pistolt, mintha e világi nyughatatlanságokból kimenvén [pedig szántt-akarva], nagyobb győrelmekre nem menne, pedig ostoba elhitése mellett.)

13. Auftritt.

Hortensio. Halt, Mörder! (er reiszt ihm die Pistole aus der Hand). Es ist noch zu frühe für dich in die Hölle zu fahren — Rede! Sage! wo ist der General, wo hast du ihn hinbringen lassen? (ihn an der Brust fassend) Rede, Elender, wo, wo ist er?

11. rész. (Jó hírek.)

Vendrödi. Megálly gyalázatos. (A pistolt kifacsarván kezéből.) Még elég időd a pokolba. Szólly: hová tetted Toldit? Az egész várba nem találhatni. (Megtogván mellét és a pistolt melléhez szegezvén) Szólly, mondám: másként körösztil löllek.

Szillér. Emberségemre mondom, egy szót se tudok felőle. A Tizedesre bízam. Ő megmondhatná, ha itt jelen volna.

14. Auftritt.

Bedienter. Freude! Freude! Er ist gefunden und gerettet. — Schon war das mörderische Schwerdt der Scheide entzogen, und nur noch einen Augenblick war er von dem Tode entfernt; aber das Volk entdeckte, dass er ins Kæstall gebracht worden sei. — Es wahr kühn genug, sich gegen eine ungerechte Sache zu empören; wie die Meereswogen stürmte jung und alt herbei, und der muthige Pöbel überwältigte eine Wache, die ihn eben so gerne entliess, als ihn jener zu befreien suchte.

Tizedes. Itt jelen vagyok, meg is mondhattya. Titoknak uram! hogy előbb Ezredes urunkat a polgárok védelmezésébe adtam, ők szegények egy híd alá bujtatták Toldit, hogy mind addig ott légyen, még a Fekete Seregnek hírrül adgyák Ezredeseknek ártatlanságát. — Keveset hagyván őrizetere, a többiek ide tova széllyedtek. Azomban: a birónak gazemberei összeveszülvén, és a hív polgárokat széjjel kergetvén, Toldit a híd alól kivonták és a pelengérhez vezették.

Vendrödi. Oh átkozottak.

Tizedes. Már is kivonta kardját a hóhér. Én ezt meszsziről meglátván, tele torokkal kiáltottam a Fekete Sereghez: hogy Ezredesünk ártatlan. Ekkor ötet felkapák nagy örömjökben. De Szillérnek gazembereit egy lábíg lekasabálták. Vele egygyütt oda a hóhér is.

Vendrödi. Ez már megesett. De hol van Toldi Miklós?

Tizedes. Meghallotta, hogy titok-

nok úr és Trézsi kisaszszony itt Szillérnél valának, tüstént ide térítette úttját. Elmegyek és tüstént meglátom. (Hirtelen elmegyén.)

Vendrődi. No bíró úr, mit remélhet ezek után?

Szillér. Oh titoknak úr, csak a polgárságot le lehetne csillapítani!

Vendrődi. Tudgya a szélvész lecsillapítani, ha elkezdni tudta (?).

Szillér. Oh ebben tehetetlen vagyok. Utál engemet az egész polgárság.

Vendrődi. Rejtse el tehát magát, csak addig, még a bosszú elmúl. Másként összeveszaggattyák.

Szillér. Oh Istenem, hová rejtsem magamat! Talán a pelengér mellett nem keresnek! Oh Istenem, hová legyek! (Elmegyén.)

Hortensio. Ist das wahr, Junge — oder —

Bedienter. Hier kommt er selbst.

15. Auftritt.

Loredano (der eiligst herbeiwankt). Keine Übereilung, mein Sohn!

Hortensio (der auf ihn zustürzt). O mein Vater! (Nach einer Pause) Nein, mein Vater, ich werde mich nicht übereilen (indem er Grimaldi zu der Wache hinstösst). Bindet und fesselt ihn, er soll dem Senat überliefert werden (die Wache führt Grimaldi ab).

16. Auftritt.

Loredano. Befreyet, befreyet bin ich — Gott! dir will ichs ewig danken! — Hortensio! Wo ist meine Tochter, meine Kordelia?

12. rész. (Rosz hírek.)

Toldi. Megszabadított az Isten.

Vendrődi. Oh szerelmes atyám!

Toldi. Széket ide, fiam, nagyon elfáradtam.

Vendrődi (aláadván a széket). Imhol van, édes atyám. Oh hogy én soha meg nem tudhattam, hol hureczollyák édes uram atyámat.

Toldi. A pelengérnél voltam. Es íme Makra oda felállta. Előbeszéllette minden gonoszságait. Hogy

adta Szillérnek leveleimet, mit tudott a kétszáz török aranyakról: hogy rejtette el szobámba a rajzolatokat.

Vendrődi. Igenis. Megigérte, hogy minden gonoszságát kivallyá, hogy uram atyámat kiszabadítsa.

Toldi. Oh fiam! láttad volna mind a polgároknak mind a Fekete Seregnek örömét! Alig jöhettem ki csoportjok közül. És mivel meghallottam, hogy te, fiam, Trézszivel egygyütt itt a bírónál lennél, tüstént hozzátok iparkodtam. — De hol van az én édes leányom?

Kordelia (die aus der Betäubung aufwacht). Wars ein Engel oder wars seine eigene Stimme, die ich zu hören glaubte —

Loredano. Kordelia! meine Tochter!

Kordelia (auf ihn zustürzend). O! mein Vater!

Vendrődi. Gondolom oda haza leszen. Mert én édes atyámnak felkeresttében foglalatoskodván, vele nem lehettem.

Toldi. Oh mennyünk haza, édes fiam (felkél). Alig várom, hogy Trézsimet láthassam. Annyának holtta után ő benne minden gyönyörűségem!

Tizedes (béljövén szomorúan és alattomban szóllván). Istenem, hogy mondgyam ki a többbit.

Vendrődi. No vitéz! olly szomorú lehettsz? Mi hír a városban?

Tizedes. Uram igen szomorúakkal jövök.

Vendrődi. El ne ijeszsz, pajtás. Nagyobbaknak vélem, mint igazában vannak.

Toldi. Mi hírt hozol, fiam?

Tizedes. Soknál is többet, nagyságos uram. Elsőben Nagyságodnak Pirók lova, az istállóból kiszabadulván, a szemétdombon tengődik. Nincs erő, melly őtet haza vezethetné.*)

*) Dugonics jegyzete e helyhez: «Máig is példabeszédben van a magyaroknál, midőn valakinek nyomorúltt sorsáról szóllanak: hogy *olly kénoosan tengődik, mint Toldi Miklós lova a szemeten*».

Toldi. Ez, fiam, türhető. Hát még?

17. Auftritt.

Der vom Volk. Gnädigster Herr! Es ist schrecklich, was Piedro begieng; in der äussersten Raserey drang er durch die Wache; vergebens rufte man ihm zu, dass der General gerettet sei, die Wuth machte ihn taub, es gelang ihm durchzudringen, er durchbohrte Grimaldi und ermordete sich selbst auf der Stelle. .

Hortensio. Sie erhielten beide ihren Lohn.

Tizedes. Makra, a pelengérnél találván a bírót, ötet minden irgalom nélkül megölt. Azután: hogy magát is el akarák fogni, maga ágyékába ütötte a kardot és a bíró mellett feldőlt és megholt.

Vendrődi. Elnyerte mind a kettő jutalmát.

Tizedes. Oh Istenem, hogy mondgyam ki a többit! — Bár csak olly csikorgó hidegek lennének, högy e hír annak előtte megfagyna, minekelőtte Nagyságodnak füleibe mászna.

Toldi. Ki vele, édes bajtársam. Van annyi szívem, hogy mindent eltürhetek.

Tizedes. Trézsi kisaszszony...

Toldi. No! az én leányom...

Vendrődi. Hol vagyon!

Tizedes. Azt mondotta Sebők, Szillérnek szolgája: hogy szünetlen Szerecsen-országról beszélvén és édes attyát keresvén, felhágott a vár bástyájára és annak kerekdkéről magát levetvén, a Tiszába bukott s elveszett.

Toldi (az egekre tekintvén, a többi eliszonyodván). Istenem! Teremtöm! Te adtad nékem azon megböcsülhetetlen kincset — Te is vetted el én töllem! — Légyen áldott a magyarok Istenének szent neve.

Loredano. Unbegreiflich, aber gerecht sind, o Allmächtiger! deine Wege!

A «Toldi Miklóst» is Rehákné Moor Anna színésznő alkalmazta színre, mint Dugonics többi darabjait is, — de e színre alkalmazás valószínűen csak az öreg Dugonicsnál divatos terjedelmes elbeszélő részleteknek (melyek rendszerint bevezetések a felvonások és jelenetek elején) egyszerű eltávolításában, azaz törlésében, és legfeljebb itt-ott némely rövidítések eszközzésében állt. Ily alak-

ban még 1794-ben, tehát megjelenése évében, került színre a darab, de úgy látszik nem aratott nagyobb tetszést, nem is vált a műsornak oly állandó és tartós erejű darabjává, mint «Bátori Mária», mely egészen a legújabb korig (legalább vidéki színpadokon) föntartotta magát, — sőt oly népszerűsége sem tudott szert tenni, mint «Kun László» vagy «Etelka Karjelben». Ezen, a mondottak után, nincs mit csodálkoznunk. Ez a Toldi Miklós, ki folyton szenved, sopánkodik, imádkozik és sír, kiről folyton halljuk, hogy ilyen meg olyan páratlan vitéz hős, de ki e darabban kezdettől végig nemcsak tétlen, hanem gyámoltalan és tehetetlen is, — ez a Toldi Miklós nem hódíthatta meg a magyar közönséget, mely ez időben még eleget tudott a monda Toldijáról, hogy ezt az alakot egyik legkedvesebb hőse tűrhetetlen és megbocsáthatatlan meghamisításának fölismerje és mint ilyent visszautasítsa. És így Dugonics darabjából csak az maradt értékes emlékül az utókorra, mit a lelkes öreg úr maga nem sokba vett: a szöveg alatti jegyzetekben*) eldugott, a hagyományos Toldi Miklóstra vonatkozó adatok, melyekben Dugonics a feledésnek indúlt szép mondának nem egy fontos vagy legalább érdekes részletét mentette meg a végeleyenészettől.

HEINRICH GUSZTÁV.

Anth. Pal. VII. 29. Antipatros Sidoniosztól.

Alszol, Anakreion. miután dalos életet éltél,
 Alszik a kellemző éjjeli csacska koboz.
 Smerdis is alszik, a vágy kikeletje, kinek te dalolva
 Harmoniás nektárt valaha zengedezél.
 Ifjak közt te valál az Eros célpontja: csupán csak
 Rád ajzotta ivét, rád röpitette nyilát.

P. T. E.

*) Főleg a 4., 7., 10., 14., 16. és 17. számúakban. A 17. számút lenyomatta Szilády Áron, *Régi magyar költők tára* IV, 378. l.

A II. KÖTET TARTALMA.

	Lap
<i>Gyöngyössy István</i> műfordításai. Közli Nagy Sándor	33
II. Helena Párisnak	—
III. Penelope Ulyssesnek	45
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Dugonics Toldi-drámája	505
<i>Hellebrant Árpád</i> , A magyar philologiai irodalom 1889-ben	52
I. Általános nyelvészet (s ethnographia)	—
II. Aesthetika s műtörténet	53
III. Philologiai paedagogia	61
IV. Ugor nyelvek	63
V. Árja nyelvek (s cigány nyelv)	64
VI. Keleti nyelvek s irodalmak	66
VII. Magyar nyelv s irodalom	68
VIII. Klasszikus nyelvek s irodalmak	95
IX. Germán nyelvek s irodalmak	104
X. Román irodalmak	114
XI. Szláv nyelvek s irodalmak	119
XII. Vegyesek	121
<i>Lázár Béla</i> , A Fortunatus-mese az irodalomban	335
I. A szépprózai elbeszélés keletkezése a nyugati irodalomban	—
II. Fortunatus historiája	341
III. A mese keletkezése	344
IV. A népkönyvről	360
V. A magyar verses Fortunatus	366
VI. Calderon	373
VII. Decker Tamás Fortunatus-drámája	375
VIII. Az angol komédiások Fortunatus-drámája	377
IX. A casseli Fortunatus-dráma	379
X. Hans Sachs	382
XI. Bábjátékok	385
XII. Tieck és Bauernfeld	389
XIII. Uhland és Collin	395
Függelék: Az 1651-iki magyar Fortunatus-könyvecske teljes szövege	399

	Lap
E czikkhez két facsimile járul:	
1. Egy Berlinben adott bábjáték szinlapja	387
2. Az 1651-iki magyar népkönyv címlapja	399
<i>Negovetich Artur, De Marci Chronicæ De Rebus Gestis Hungarorum</i>	
latinitate	275
I. Quæ ad lexicographiam spectant	277
II. Index nominum propriorum locorum et gentium	301
<i>Némethy Géza, A római költészet korszakai</i>	1
— Ad Vegetii Epit. rei milit. l. I, c. 26	274
— Ad Firmici Materni Matheseos l. VIII, c. 17	334
<i>Schullerus Adolf, A «Himilriche» cz. középfelnémet költemény</i>	15
I. A kézirat	—
II. A költemény forrásai	16
III. Szerző, nyelvjárás, a szerkesztés ideje	19
IV. A költemény jellemzéséhez	27
V. A költemény verselése	29
<i>Várkonyi Endre, Párhuzamos idézetek</i>	220
<i>Veress Ignác, «Van» alak- és mondatana</i>	122
Bevezetés. «Van» alaktana	—
«Van» Mondattana	132
I. A név állítmányképessége	—
II. Az alany és állítmány meghatározása	129
III. Alanytalan mondatok	134
IV. Állítmány hiánya	136
A) A «van» állítmányi mellőzése	139
I. A melléknév állítmányképessége	—
II. A főnév	148
III. A névmás	174
IV. A számnév	180
B) «Van» állítmányi szüksége	181
V. A tulajdonítós «van»	—
IV. A puszta főnév és «van»	193
VII. A függő mondat és «van»	199
C) «Van» állítmányi közömbössége	201
VIII. Térjelentések	—
IX. Irányjelentéseknél	211
X. Eredetjelentéseknél	212
XI. Időjelentéseknél	—
XII. Okjelentéseknél	214
XIII. Módjelentésnél	—
<i>Vietórisz József, De I. M. Bruti Historiæ Hungaricæ latinitate</i>	305
I. Vocabula, quæ latius quam apud scriptores aureæ ætatis patent	308
II. De vocabulis a scriptoribus sequioris et mediæ ævi usurpatis	310
III. De vocabulis, quæ tantummodo apud Brutum occurrunt	315

	Lap
Index nominum propriorum gentium et locorum	318
Appendix de erratis et corruptelis, quæ in editione principi in-	
veniuntur	331
Werner Adolf, Kisfaludy Károly levélregénye	221

Fordítások:

Hartmann von Aue, Keresztes dal, <i>Bartha Döme</i>	334
Ludwig Fr., Légy üdvöz, mennyei este, <i>Id. Pekár Károly</i>	14
Uhland Lajos, A jó barát. <i>U. az</i>	121
Anthol. Pal. VII, 27. Antipatros Sidoniosról, <i>F. Theurewk E.</i>	504
Metrodoros számvető epigrammája, <i>U. az</i>	—
Anth. Pal. VII, 29. Antipatros Sidoniosról, <i>U. az</i>	525
